

Geschiedenis der Nederlandsche letterkunde

<https://hdl.handle.net/1874/234018>

mm 10485

<i>Aselijn's</i> werken, uitgegeven door Dr. <i>A. de Jager</i>	f	3,60
<i>A. M. Bogaerts</i> en <i>M. J. Koenen</i> , Practische Taalstudie. I: Woorden en uitdrukkingen.	8ste druk	1,25
<i>A. M. Bogaerts</i> en <i>M. J. Koenen</i> , Practische Taalstudie. II: Taal en Taalstudie	5de druk	1,25
<i>A. M. Bogaerts</i> en <i>M. J. Koenen</i> , Practische Taalstudie. III: Taalverbruik en Wordverklaring	5de druk	1,25
<i>J. L. Ph. Duijser</i> , Nederlandsche-Taal oefeningen voor inrichtingen van middelbaar onderwijs en Normaalscholen		0,25
<i>J. L. Ph. Duijser</i> , Theoretisch-practische handleiding bij het onderwijs in de Nederlandsche taal. 1e, 2e en 3e Cursus	2de druk à	0,50
<i>J. L. Ph. Duijser</i> en <i>G. A. C. van Goor</i> , Letterkundig leesboek. Bloemlezing uit de werken van de voornaamste schrijvers der 17e en 18e eeuw		1,25
<i>J. L. Ph. Duijser</i> en <i>G. A. C. van Goor</i> , Letterkundig leesboek. Bloemlezing uit de werken van de voornaamste schrijvers der 19e eeuw		1,25
<i>I. G. Frederiks</i> , Oefeningen bij het schrijven der Nederlandsche taal		0,90
<i>J. J. A. Goeverneur</i> , De Keesiade		0,50
<i>J. J. A. Goeverneur</i> , Nieuwe Fabelboek, met 24 gekleurde platen. 4 deeltjes	9de druk à	0,90
<i>De Groot</i> , <i>Leopold</i> en <i>Rijkens</i> , Nederlandsche Letterkunde. De voornaamste schrijvers der vier laatste eeuwen.	6de druk	3,80
<i>Dr. W. L. van Helten</i> , Kleine Nederlandsche Spraakkunst 5de druk		1,90
<i>Dr. W. L. van Helten</i> , Nederlandsche Spraakkunst, ten behoeve van onderwijzers, I, II		3,75
<i>Dr. W. L. van Helten</i> , Vondel's taal. Grammatica van het Nederlandsch der zeventiende eeuw		3,75
<i>Dr. W. L. van Helten</i> , Vaderlandsche-Taalstudie in Nederland		0,60
<i>Dr. W. L. van Helten</i> , Middelnederlandsche versbouw		1,90
<i>Dr. W. L. van Helten</i> , Middelnederlandsche Spraakkunst		7,50
<i>Dr. A. de Jager</i> , Taal- en Letteroefeningen		1,00
<i>Dr. W. J. A. Jonckblaet</i> . Bkn. Geschied. der Nederlandsche Letterk. door <i>Dr. G. Penon</i>	3e druk	2,50
<i>Dr. W. J. A. Jonckbloet</i> , Vanden Vos Reinaerde.		4,90
<i>Dr. W. J. A. Jonckbloet</i> , Étude sur le roman de Renart		6,90
<i>Dr. W. J. A. Jonckbloet</i> , Het professoraat in de Ned. Taal- en Letterk.		0,60
<i>Dr. W. J. A. Jonckbloet</i> en <i>Dr. W. L. van Helten</i> , Nieuwe refereinen van Anna Bijns, I		1,50
<i>M. J. Koenen</i> , Zakwoordenboek der Nederl. Taal, in linnen. 3de druk		0,25
<i>M. J. Koenen</i> , Staring, keur uit Staring's Gedichten		1,00
<i>L. Leopold</i> , Hoofdpersonen uit de geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde. Met 36 portretten	2de druk	4,50
<i>J. A.</i> en <i>L. Leopold</i> , Van de Schelde tot de Weichsel. Nederduitsche dialecten in dicht en onacht. 2 deelen.		17,50

<i>M. Leopold</i> , De Nieuwe Aesopus. Groot Fabelboek voor jong en oud.	
Met 160 platen	f 7,50
<i>M. en L. Leopold</i> , Een Sleutel. Rij van oorspronkelijke Prozastukken ter voorbereiding van de studie onzer letterkunde; gebonden. 5e dr.	- 1,90
<i>M. en L. Leopold</i> , Een Sleutel. Rij van oorspronkelijke Gedichten, gebonden	3de druk - 1,90
<i>M. en L. Leopold</i> , Oud en nieuw. Letterkundig leesboek	- 1,75
<i>R. en V. Loveling</i> , Gedichten, gebonden	2de druk - 2,90
<i>G. W. Lovendaal</i> , Lied der Liefde	- 1,50
Dr. <i>J. C. Matthes</i> , De vier Heemskinderen	- 1,50
Dr. <i>J. C. Matthes</i> , Geeraerd Brand's Leven van P. C. Hooft en de Lijkreedden	- 1,50
Dr. <i>J. C. Matthes</i> , Regels voor de geslachten en de spelling. 4de druk	- 0,60
Dr. <i>J. C. Matthes</i> , Uit onze beste schrijvers, Leesboek bij het middelbaar en gymasiaal onderwijs	2de druk - 1,90
Mr. <i>H. E. Moltzer</i> en Dr. <i>Jan te Winkel</i> , Bibliotheek van Middelnederl. letterk., met medewerking van Prof. <i>G. W. Brill</i> , <i>J. F. J. Heremans</i> , Prof. <i>W. J. A. Jonckbloet</i> , Prof. <i>J. Verdam</i> en Prof. <i>M. de Vries</i> , afl. 1 tot 42	à - 1,50
Mr. <i>H. E. Moltzer</i> , Anna Roemers Visscher.	- 0,40
Mr. <i>Moltzer</i> , Hareniana	- 1,50
Mr. <i>Moltzer</i> , Richting in de Taalstudie	- 0,50
Mr. <i>Moltzer</i> , Studeeren en studeeren is twee	- 0,25
Mr. <i>Moltzer</i> , Bilderdijk en het Nederl. volk.	- 0,25
Mr. <i>Moltzer</i> , Heiligerlee	- 0,30
Mr. <i>Moltzer</i> , Shakspeare	- 0,75
Mr. <i>Moltzer</i> , Hist. beoefening der Ned. taal.	- 0,40
Mr. <i>Moltzer</i> , Volksverbeeldingen in het rijk der Taal	- 0,60
Mr. <i>Moltzer</i> , Historische beoefening der Nederlandsche letteren.	- 0,60
Dr. <i>H. J. Nassau's</i> Geschriften, uitgegeven door Mr. <i>H. J. Smidt</i> , Dr. <i>H. J. Nassau Noordewier</i> , <i>J. Brals</i> en <i>A. W. Stellwagen</i> , 3 deelen, met portret.	- 15,00
Dr. <i>G. Penon</i> , Bijdragen tot de Geschiedenis der Nederl. Letterkunde	- 5,70
Dr. <i>G. Penon</i> , Nederlandsche Dicht- en Prozawerken. (Bloemlezing bij Dr. <i>Jonckbloet's</i> Letterkunde), deel III, IV, V	à - 2,90
<i>A. W. Stellwagen</i> , Proza. Leesboek voor school en huis	2de druk - 2,50
<i>A. W. Stellwagen</i> , De levende Taal. Een boek voor Gymnasia, Hoogere Burgerscholen en jonge onderwijzers	4de druk - 1,50
Dr. <i>B. Symons</i> , Jacob Grimm	- 0,60
<i>T. Terwey</i> , Nederlandsche Spraakkunst, ten behoeve van inrichtingen van middelbaar onderwijs en tot opleiding van onderwijzers. 6de druk	- 1,25
<i>T. Terwey</i> , Korte Nederlandsche Spraakkunst	5de druk - 0,60
<i>T. Terwey</i> , Oefeningen bij de Korte Nederl. Spraakkunst	4de druk - 0,60

GESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

IN DE MIDDELEEUWEN

DOOR

DR. W. J. A. JONCKBLOET.

EERSTE DEEL.

HERZIEN DOOR C. HONIGH.

RIJSUNIVERSITEIT TE UTRECHT

2489 408 5

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS.

Y

ACA 49

GESCHIEDENIS

DER

NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE

DOOR

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT

DR. W. J. A. JONCKBLOET.

EERSTE DEEL.

HERZIEN DOOR C. HONIGH.

Vierde, goedkope uitgave.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS.

George SARTON

5, rue St-Michel

— G A N D —

.....

STOOMDRUKKERIJ VAN J. B. WOLTERS.

.....

Gent, den 20/1 '08

A large, stylized handwritten signature in black ink, possibly reading 'S. de ...'.

A A N

HARE KONINKLIJKE HOOGHEID

MEVROUW

DE GROOTHERTOGIN VAN SAKSEN-WEIMAR-EISENACH,

GEBOREN PRINSES DER NEDERLANDEN,

WORDT

DE VIERDE UITGAVE VAN DIT BOEK

EERBIEDIG OPGEDRAGEN

DOOR

DEN BEWERKER EN DEN UITGEVER.

VOORREDE VAN DEN SCHRIJVER.

Ik heb niet veel vooraf te zeggen. Alleen ligt mij op 't hart, mijn oprechten dank te brengen aan Dr. GEORG PENON te Groningen, voor de moeite, die hij zich heeft willen geven om, bij mijne, door gezondheidsredenen geboden, uitlandigheid, de drukproeven voor mij na te zien.

Dit gedeelte van het werk verschijnt later dan ik gewenscht en gehoopt had. Eene langdurige ongesteldheid was daarvan grootendeels de oorzaak. Maar ook zonder die gedwongen rust zou de samenstelling der geschiedenis onzer Letterkunde in de middeleeuwen vrij wat tijd gekost hebben. Sedert het verschijnen der vorige uitgaven van mijn boek, heeft er op dit gebied zooveel beweging plaats gehad, zijn er zooveel teksten, hetzij voor het eerst, hetzij in beter lezing, aan den dag gebracht, en daardoor dikwerf nieuwe vraagstukken gerezen, dat er veel studie en inspanning noodig was, om deze eerste deelen niet al te zeer beneden het peil te doen blijven van wat onze tijd terecht van zoodanig werk eischt. Of ik daarin geslaagd ben, zal de Critiek zeggen: dit slechts kan ik verklaren, dat ik gestreefd heb naar volledigheid en waarheid. Het laatste vooral; met klinkklank en holle phrases is niemand gediend, zelfs al werden zij ten beste gegeven door een Genie

als waarvan LESSING gewaagt (*Hamb. Dramaturgie, Sämmtl. Schriften*, herausgegeben von W. VON MALTZAN, VII, 142). Ik wenschte, dat ieder, die geschiedenis behandelt, zich de schoone woorden van MALMSTRÖM uit zijn gedicht *Till de Unga* in 't gemoed prentte:

„En hvar sin bana har, det säges så:
En hvar sin tro, en hvar sitt mål att hinna.
Högt öfver alla står ett mål ända,
För hvilket alla hjertan måste brinna;
Det heter *sanning*”¹⁾.

WIESBADEN, 4 September 1884.

JONCKBLOET.

¹⁾ Zijn eigen baan heeft iedereen,
Zijn doel, waar hij hoopt aan te landen,
Nog hooger doel heeft elk gemeen,
Waar ieders harte voor moet branden:
Dat is: *de Waarheid*.

VOORREDE VAN DEN BEWERKER.

Toen mijn vriend E. B. TER HORST (firma J. B. WOLTERS) tot me kwam met het verzoek om een vierden druk van JONCKBLOET'S *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* voor hem gereed te maken, heb ik lang gearzeld. Die taak toch was even moeilijk als eervol. Toen ik op zijn aandringen me daarmee belast had en dien arbeid ondernam, bleek me dan ook ras, dat ik de bezwaren niet te licht had geteld.

Gelukkig gaf de belofte van voorlichting door verschillende vakgeleerden me weer moed en zij zullen reeds in dit eerste deel zien, dat ik van hunne wenken een dankbaar gebruik heb gemaakt.

Evenals de voortreffelijke JONCKBLOET van iederen herdruk van zijn boek partij trok om het te volmaken, bij en zelfs om te werken, trachtte ik in de eerste plaats dezen vierden druk op de hoogte te brengen van den tijd. Wat de laatste onderzoekingen hebben geleerd, moest vermeld en het oorspronkelijke daarmee in overeenstemming worden gebracht. Enkele nieuwe teksten werden sedert ontdekt, merkwaardige vondsten gedaan op 't gebied onzer eigen letterkunde of der, aan onze zoo nauw verwante, Fransche, Hoogduitsche of Engelsche middeleeuwsche letteren.

De ontdekking van E. VOIGT omtrent de verhouding van den *Reinardus Vulpes* en *Ysengrimus*, de beschouwing van G. PARIS (in het pas verschenen deel XXX der *Histoire Littéraire de la France*) over de romans uit den sagenkring van Artur, de onderzoekingen van R. WÜLCKER en BERNH. TEN BRINK

omtrent de Angelsaksische letterkunde — ziedaar, om maar iets te noemen, enkele onderwerpen, waarmede ik rekening diende te houden. Ook over menigen Nederlandschen tekst en schrijver — men denke slechts aan BREDEROO's levensgeschiedenis — deden onderzoekingen in archieven een nieuw licht opgaan.

Daar me bleek, dat ook met JONCKBLOET's Geschiedenis gebeurd is, wat dikwijls in herdrukken geschiedt, nl. dat fouten in de aangehaalde plaatsen en verwijzingen, uit den eenen druk in een volgenden waren overgenomen, heb ik alle aanhalingen vergeleken met het oorspronkelijke. Zij, die weten, hoe verdrietig eene onjuiste aanhaling en verwijzing is, zullen me dankbaar zijn voor het tijdverlies, dat ik hun heb bespaard. Ik behoef hun niet te zeggen, dat ook hierdoor mijn arbeid langzamer vorderde dan ik gehoopt en verwacht had.

Doch niet alleen moest — mijns inziens — de tekst met zorg herzien, maar ook bijgewerkt worden. Uit het hoofdstuk Tooneel in deel VI, waarin JONCKBLOET onze tooneelpoëzie tot den laatsten tijd toe behandelde, leidde ik af, dat zijne bedoeling geweest is de geschiedenis onzer letteren in 't algemeen voort te zetten. Geschiedde dit nu niet, dan zou er in allen gevalle eene groote onevenredigheid in de bespreking onzer nieuwe letteren blijven bestaan. En aan vele gebruikers zou een overzicht juist van het laatste tijdperk niet het minst welkom zijn.

Mijne bedoeling is dus dit boek ook in dien zin bij te werken, al moge deze uitbreiding uit den aard der zaak meer een overzicht onzer nieuwere letteren dan eene kritische beschouwing bevatten.

Evenals „de schepper der geschiedenis van onze middelnederlandsche, in zekeren zin ook der geschiedenis onzer nieuwere letterkunde”¹⁾ partij trok van iedere beoordeeling van zijn boek, zal ik trachten aan veler mij kenbaar gemaakt verlangen te voldoen en wat meer ruimte wijden aan ons proza der

¹⁾ Prof. MOLTZER in diens *Levensbericht van w. J. A. JONCKBLOET* (Jaarboek der Kon. Academie van Wetenschappen, 1886).

—

middeleeuwen en der zestiende eeuw. Met het oog op die gebruikers van dit boek, wien geene uitgebreide bibliotheek ten dienste staat, zal ik tevens eenigszins uitvoeriger inhoudsopgaven van oudere of zeldzame werken geven.

Ook aan den vorm hoop ik de meeste zorgen te besteden, al ontveins ik me niet, dat dit een buitengewoon teer en moeilijk punt is. *Le style c'est l'homme* en daarmede is veel gezegd en — verklaard. Wel onderschrijf ik in dit opzicht het oordeel van den hoogleeraar MOLTZER, maar „Der Meister kann die Form zerbrechen“, den leerling past het niet — allerminst zoo kort na 's Meesters verscheiden diens „Gebautes umzukehren.“

Weerhield de eerbied voor de nagedachtenis van den uitstekenden geleerde me dus van te ingrijpende veranderingen in vorm en inrichting, zijn voorbeeld zelf wees me toch ook weer eenigszins den weg. En zoo heb ik dan, evenals hij bij iederen herdruk, getracht ook in dit opzicht het boek met zorg te herzien.

De subjectieve beschouwingen van JONCKBLOET heb ik natuurlijk onveranderd laten staan, ook waar die van de mijne verschilden. Juist daaraan toch ontleent JONCKBLOETS werk voor een groot deel zijne waarde. Alleen waar hij — als in het hoofdstuk over de diersage — reeds op weg was zijne vroegere voorstelling te laten varen, heb ik gewaagd haar door de thans algemeen aangenomen beschouwing te vervangen. Ik moest zulks natuurlijk doen, waar — gelijk in zijne meening omtrent den *Reinardus Vulpes* en *Ysengrimus* — later onderzoek overtuigend heeft bewezen, dat zijne redeneeringen op verkeerde grondslagen berustten.

Evenmin als JONCKBLOET het van 't zijne verschillend oordeel van anderen verzweeg, heb ik, waar het pas gaf, latere verschenen beschouwingen, die van de zijne afwijken, teruggehouden. Ik hoop ook hierin evenwel maat te hebben gehouden. Wat nu eindelijk de gemaakte veranderingen en aanvullingen betreft, heb ik er een oogenblik aan gedacht, die door een anderen letter of eenig ander teeken aan te duiden, doch ik ben daarvan spoedig teruggekomen. Ik vreesde, dat men zulk eene aanduiding aan ijdelheid zou toeschrijven en bovendien betroffen die veranderingen meestal bijzaken.

Moge voorts de een oordeelen, dat ik te weinig, de ander dat ik te veel heb gewijzigd, opnieuw maak ik SCHILLER's woorden tot de mijne: „Allen gefallen ist schlimm.”

Intusschen heb ik voor mij zelve de bewustheid, dat ik met inspanning van al mijne krachten er naar gestreefd heb om dezen nieuwen druk te doen beantwoorden aan den goeden naam, dien dit werk tot dusverre bezat. Met de verzekering, dat gegronde aanmerkingen, wenken en wenschen mij welkom zullen zijn, beveel ik dezen arbeid bij allen aan, die belangstellen in de geschiedenis onzer letterkunde.

WAGENINGEN, December 1887.

C. HONIGH.

INHOUD.

INLEIDING	1
---------------------	---

EERSTE BOEK.

I. DE OUD-DUITSCH E VOLK SPOËZIE	21
II. SPOREN VAN OUDE SAGEN IN NEDERLAND	33 *

TWE EDE BOEK.

I. INVLOED VAN HET CHRISTENDOM	55 *
II. HET HELDENDICHT IN FRANKRIJK	70
III. DE RIDDER-POËZIE IN FRANKRIJK	102
IV. INVLOED VAN VREEMDE LETTERKUNDE OP DE ONZE	116 *
V. EIGENLIJK BEGIN DER MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE	126 *
VI. VORM DER MIDDELNEDERLANDSCHE POËZIE.	147 *
VII. HET NEVELINGEN-LIED.	151
VIII. KAREL-ROMANS	167
IX. MYSTIEKE BRITSCHE ROMANS	205
X. EPISODISCHE ARTUR-ROMANS	318
XI. BYZANTIJSCH E ROMANS	351 *
XII. REINAERT DE VOS	361 *
XIII. VERVAL DER RIDDER-POËZIE	391 *
XIV. DE GEWIJDE POËZIE	431 *

DRUKFOUTEN.

- bl. 3, reg. 7 o.: te samen, lees: te zamen.
„ 4, reg. 3 o.: Hoeuft, lees: Hoeufft.
„ 63, reg. 3 b.; Brunaburh, lees: Brunnanburh.
„ 63, reg. 6 o.: Wülker, lees: Wülcker.
„ 87, reg. 3 o.: Paschker, lees: Pakscher.

Voorts gelieve men de in de eerste vellen voorkomende vormen: **Karolingers**, **Merovingers**, **Karolingisch**, **Merovingisch**, **Saksers**, te veranderen in: **Karolingen**, **Merovingen**, **Karolingsch**, **Merovingsch**, **Saksen**.

INLEIDING.

De geschiedenis van een volk omvat het tafereel van zijne wording en ontwikkeling, van geheel zijn leven, niet slechts van zijne staatsvormen en staatkundige lotwisselingen, maar ook van zijn gemoed en zijn geest, zooals die zich openbaren in zijne maatschappelijke eigenaardigheden, in zijn godsdienst, zijne zeden en gewoonten, in de voortbrengselen zijner wetenschap en kunst.

De menschelijke beperktheid maakt zich het overzicht van dat geheel gemakkelijk, door het te splitsen in afdeelingen en onderafdeelingen, welke afzonderlijk kunnen worden behandeld, mits men den samenhang met het geheel niet uit het oog verlieze.

Wij houden ons hier hoofdzakelijk bezig met die verschijnselen uit de ontwikkelingsgeschiedenis van het Nederlandsche volk, die zijne Letterkunde vormen, en meer bepaald dat gedeelte zijner Letterkunde, dat, met uitsluiting van zuiver wetenschappelijk be- toog of wijsgeerige bespiegeling, in enger zin zoo genoemd wordt en zich beweegt op het gebied der Kunst. Dit werk bevat dus de geschiedenis zijner poëtische geschriften, mits men dit woord niet in te beperkte beteekenis opvatte.

Poëzie en Proza zijn twee hemelsbreed verschillende uitingen van den menschelijken geest. Het verschil ligt minder in de uiterlijke verschijning dan in beider innerlijk wezen, dat het duidelijkst gekend wordt uit hun doel en hunne richting. Maar in het gewone spraakgebruik wordt met de woorden *poëzie* en *proza* doorgaans alleen een onderscheid van vorm bedoeld, en daarom is het noodig hier het begrip wat scherper te bepalen.

Poëzie is die uiting van den geest, welke hoofdzakelijk tot de

verbeelding spreekt, en daarom ook zich plastisch in beelden aan het lichamelijk of geestelijk oog voordoet. Als de Poëzie de taal kiest om zich in het leven te openbaren, boetseert of schildert zij klank-beelden, die door de phantasie van hoorder of lezer in zijn geest gereproduceerd worden en een lichaam aannemen.

Proza is de uitdrukking van het verstand en wendt zich daarom hoofdzakelijk tot het begrip.

Poëzie en Proza zijn dan ook, in hun wezen, niet afhankelijk van den vorm, waarin zij zich aan ons voordoen. Intusschen, al wat leeft, openbaart zich alleen volkomen in zijne eigenaardige, daarvoor geschikte gestalte. Hoe scherper de vorm zich van andere verschijnselen onderscheidt, des te duidelijker brengt hij de eigenlijke kern der dingen aan den dag. Vorm en inhoud, uiterlijke verschijning en innerlijk wezen zijn dus innig aan elkander verwant. De Poëzie spreekt daarom het duidelijkst en is het aantrekkelijkst in dien vorm, die allengs bij uitsluiting haar eigen is geworden, en dien wij *metrum* of *rhythmus* noemen.

Daar nu de uiterlijke verschijning de menigte het meest in het oog valt, zijn in het gewone spraakgebruik de woorden poëzie en proza veelal gelijkbeteekenend geworden met wat men in deftige taal wel gebonden en ongebonden stijl noemt.

Wanneer wij de poëtische letterkunde van ons volk tot voorwerp van ons onderzoek nemen, rekenen wij daaronder niet bloot de geschriften in maat en rijm vervat, maar ook die, welke in proza-vorm opgesteld zijn, voorzover ze iets anders dan leering of betoog bedoelen, en streven naar de verwezenlijking van het Schoone.

Op deze bepaling van het onderwerp moet evenwel eene schijnbaar onlogische afwijking worden toegelaten, voor zoover het tijdperk der middeleeuwen betreft. Toen werd het onderscheid van poëzie en proza nog niet zóó scherp opgevat, of men hing ook de tweede het kleed der eerste om: de dichterlijke vorm werd toen nog gebezigd voor onpoëtische voorstellingen en redeneeringen. De didactiek had in de eerste plaats op het geheugen te werken, en daartoe was de rhythmische inkleeding behulpzaam. Wij, die op een hooger standpunt staan, kunnen zelfs dan het leerdicht nauwelijks meer onder de poëzie rangschikken, wanneer het zich in gelijke mate als de leerdichten van Maerlant met dichterlijke versiersels tracht te tooien.

Er zullen er daarom misschien gevonden worden, die het wraken, dat wij de burgerlijke didactiek van het eind der dertiende en het begin der veertiende eeuw binnen de grenzen van ons onderzoek opnemen. Maar bij gezet nadenken zal men inzien, dat wij haar niet onbehandeld konden laten. Immers zij vergt evenzeer als de werken, die door hun inhoud tot ons eigenlijk onderwerp behooren, onze ernstige aandacht, niet om den rhythmischen vorm, die slechts eene vluchtige kennismaking zou wettigen, maar omdat zij reeds door hare verschijning zelve, en niet minder door den blijvenden invloed, dien zij heeft uitgeoefend, den Nederlandschen geest in het ware licht plaatst, en daardoor onmisbaar is voor de juiste kennis van de aesthetische vatbaarheid van ons volk.

De *Poëtische Letterkunde van het Nederlandsche Volk*, ziedaar dus ons onderwerp, dat, ofschoon een klein deel van de geheele volksgeschiedenis, toch nog omvangrijk genoeg is, ook al bepalen wij ons tot het Dietsch sprekende gedeelte van dat Volk: Noord-Nederland en de Vlaamsche gewesten van België.

Niet ten allen tijde komen beide deelen des lands evenzeer in aanmerking: bij afwisseling speelt nu het Noorden, dan het Zuiden de hoofdrol in het tafereel. In de middeleeuwen treden Vlaanderen en Brabant geheel op den voorgrond, terwijl Holland slechts eene zeer bescheiden plaats inneemt. Gedurende de zeventiende eeuw wordt dat anders. Onder den invloed der uit de zuidelijke gewesten gewekenen schittert het Noorden in ongeëvenaarden glans, terwijl in het Zuiden letterkundig licht en leven door den Spaanschen domper bijkans geheel zijn uitgedoofd. Eene eeuw later vindt men in Noord-Nederland nog een schijn van leven, meer vorm dan inhoud; de Belgische akker blijft geheel braak liggen. Eindelijk, in het tweede kwart der negentiende eeuw, beginnen de Vaderlandsche Letteren in geheel Nederland eene betere toekomst te moeten te gaan: beide deelen des lands treden als elkanders wederga op, om te samen onzen letterroem weer op te bouwen.

De Nederlandsche Letterkunde bestaat natuurlijk uit werken, geschreven in de Nederlandsche taal; evenwel zullen wij soms genoodzaakt zijn ons buiten dat taalgebied te begeven, zonder de grenzen van ons bestek te overschrijden. De poëzie heeft zich hier, ten gevolge van bijzondere omstandigheden, nu en dan een uitheemsch gewaad laten welgevallen, en op Dietsch-Nederlandschen

bodem hebben dan Nederlandsche dichters gezongen in eene vreemde taal. Tijdens de middeleeuwen, vooral in Vlaanderen, in het Fransch; in hetzelfde tijdperk, mede in Vlaanderen, in 't Latijn; en hoofdzakelijk in Holland in dezelfde taal, na de herleving der Letteren.

De Latijnsche gedichten sedert de Renaissance behooren niet tot ons onderwerp: hunne waardeering is op hare plaats in eene geschiedenis van de beoefening der Oude Letteren¹⁾. Op de gedichten, die de geestelijkheid van de tiende tot de twaalfde eeuw in de taal der Kerk schreef, dienen wij echter wel te letten, daar zij in zeer nauw verband staan met de eigenlijke nationale letterkunde.

De Fransche poëzie, in de twaalfde eeuw ontloken en gekoesterd aan het hof der Vlaamsche graven, wier omgeving een tijdlang door uitheemsche beschaving schitterde en zelfs het hof hunner Fransche leenheeren vooruit was, — die poëzie mag mede onze aandacht niet geheel ontgaan; maar eene uitvoerige behandeling komt slechts te pas in een volledig overzicht der Fransche letterkunde.

Nu wij ons duidelijk hebben gemaakt, wat wij hebben te onderzoeken, te schilderen en te beoordeelen, dient de vraag overwogen te worden, waar dat onderzoek behoort aan te vangen.

De geschiedenis kan niet beginnen bij een willekeurig gekozen punt des tijds. Alles hangt samen: „in 't *verleden* ligt het *heden*, in het *nu* wat worden zal.” Wil men dus eene heldere voorstelling geven van regelmatige ontwikkeling van den geest, waarbij het *hoe* en *waarom* der elkander opvolgende, maar ook onderling samenhangende toestanden niet uit het oog wordt verloren, dan dient men zooveel mogelijk op te klimmen tot de vroegste sporen van eigenaardige, zelfstandige volksontwikkeling, zooals zij zich openbaren in taal en letterkunde.

Maar eigen volksbestaan knoopt zich vast aan de geschiedenis van den stam, waaruit het volk is gesproten; en ook die punten van aanknooping mag men niet buiten beschouwing laten. Daarom

¹⁾ Verg. *Geschiedenis der Nederl. Letterk. in de zeventiende eeuw*, I D., bl. 11. Over de Nederlanders, die Latijnsche gedichten vervaardigden, leze men het werk van prof. Peerkamp en Hoenft, L. Müller's *Geschichte der klassischen Philologie in den Niederlanden*, en dl. IV van Collot d'Escury's *Holland's roem in Kunsten en Wetenschappen*.

vangen wij de geschiedenis onzer letterkunde reeds aan met verwijzing naar de oudste sporen van dichterlijke ontboezeming bij de Germanen, waaruit zich de historische volkspoëzie sedert den tijd der volksverhuizing heeft ontwikkeld; hieraan knoopt zich wederom het Fransche nationale epos vast, dat de bron onzer oudste gedichten is geweest.

Moeten wij dus hoog opklimmen om een regelmatig uitgangspunt te vinden, onze taak kan niet zijn afgeweven, voordat wij de letterkundige ontwikkeling van het Nederlandsche volk hebben geschetst tot op den tegenwoordigen tijd toe. Dan eerst zal ons een helder beeld van de litteraire eigenaardigheid, de aesthetische vatbaarheid en kracht van dat volk voor oogen staan, en die kennis, aldus verkregen, zal ons tot eene betrouwbare vingerwijzing voor de toekomst verstrekken.

Het zeer uitgebreide veld, dat wij te bewandelen hebben, splitst zich natuurlijk in onderdeelen, die het overzicht gemakkelijker maken.

Evenals op staatkundig gebied de geschiedenis van de middeleeuwen zich door geest en karakter onderscheidt van de gebeurtenissen der zestiende en zeventiende eeuw; en deze weer eene scherpe tegenstelling maken met die van later tijd, zoo is het ook met de geschiedenis onzer letterkunde.

Vandaar drie natuurlijke afdeelingen, welke — omdat niets met schokken gaat — door tijdperken van overgang aan elkander verbonden zijn. Dit geeft de volgende indeeling:

- I. De Middeleeuwen, van 1200 tot 1450;
(De Rederijkers, van 1450 tot 1600).
- II. De Zeventiende Eeuw, van 1600 tot 1700;
(De Dichtlievende Genootschappen in de XVIIIe eeuw).
- III. De Nieuwere tijd, van 1800 tot op onze dagen.

Men begrijpt, dat wij ronde cijfers genoemd hebben, en dat de grenzen tusschen de hoofd- en overgangstijdperken niet zoo scherp te trekken zijn. De overgang van de tweede tot de derde afdeeling begint immers al, voordat de zeventiende eeuw ten einde is; terwijl het jongste tijdperk eigenlijk eerst dagteekent van Nederland's wedergeboorte in 1813; ja, men zou geen overwegend bezwaar kunnen hebben, als iemand den nieuwen tijd eerst omstreeks het jaar 1835 deed aanvangen.

Meer verwondering baart het misschien, dat ik onze letterkunde niet vóór omstreeks de dertiende eeuw laat aanvangen, en dus ook niet, overeenkomstig met hetgeen elders plaats grijpt, aan het Middelnederlandsche tijdperk een Oudnederlandsch doe voorafgaan.

Men weet toch, dat in Duitschland de geschiedenis van de taal zowel als van de letterkunde in drie tijdperken verdeeld wordt: die van het Oud-, Middel- en Nieuw-Hoogduitsch. Moet dit niet evenzeer voor Nederland geschieden, dat, vooral in de vroegste eeuwen, zoo na aan Duitschland verwant was?

Wat de letterkunde betreft, mag men die vraag stellig met neen beantwoorden, omdat de overblijfsels van Oudnederlandsche geschriften zich bepalen tot een enkel fragment van een werk, dat misschien nog maar op de grens van het eigenlijke Nederland te boek werd gesteld.

Ten opzichte van de taal is het anders. Want hoe spaarzaam de bronnen ook vloeien, zij leeren ons toch — vooral de charters —, dat van de achtste eeuw af zich hier eene taal had beginnen te vormen, die èn door vocalisme èn door consonantenstelsel van het oude Hoog- en Nederduitsch is onderscheiden. Die taal, nog in verschillende, doch zeer nauw aan elkander verwante, tongvallen gesplitst, welke onderling minder van elkander verschillen dan b.v. met de Oudhoogduitsche dialecten het geval is; die taal, over Limburg, Brabant, Vlaanderen, Zeeland, Holland en Utrecht verbreid, heeft evenzeer recht op den naam van Oudnederlandsch, als de Alamannische, Beiersche en Frankische tongvallen tezamen op dien van Oudhoogduitsch.

Dat Oudnederlandsch was omstreeks de helft der twaalfde eeuw volkomen tot Middelnederlandsch ontwikkeld, en kort daarop ziet men die taal tot poëtische doeleinden gebruikt.

Het bovenstaande sluit reeds in zich, dat het Nederlandsch tot den algemeenen Duitschen taaltak behoort. Welke plaats het daarin beslaat, zal duidelijk worden door een beknopt overzicht van den taalstam, waarvan de Deutsche tak een deel is.

— Op de bergvlakten ten noorden van de Kaspische zee leefde in overoude tijden een volksstam van Kaukasisch ras, die van daar uit zich zowel naar het verre Oosten als naar het Westen heeft verspreid. Daarbij werd de oorspronkelijke stamtaal eerst in dialecten gesplitst, waaruit dan later, onder den invloed van allerlei omstan-

digheden, zich onderling verwante taaltakken en talen hebben ontwikkeld.

Omdat in het Oosten het gemeenschappelijk taalgebied zich uitstrekt tot in, ja, tot voorbij Indië, terwijl de Germaansche stammen het naar 't Westen het verst hebben uitgebreid, noemt men den algemeenen taalstam, waartoe al die takken behooren, Indo-Germaansch ¹⁾.

In Azië brengt men daartoe: 1° den Indischen tak, waarvan het Sanskriet de oudste en zuiverste spruit is; 2° den Iraanschen tak, die het Oud-Baktrisch of Zend en het Oud-Perzisch omvat. Sanskriet en Iraansch vormen tezamen de zoogenaamde Arische familie.

In Europa rekent men daaronder: 1° den Grieksch-Latijnschen tak, met de daaruit voortgekomen Neo-Latijnsche talen, nl.: het Italiaansch, Spaansch, Portugeesch, Provençaalsch, Fransch en Romaansch (in Rumenië enz. en Grauwbunderland); 2° het Keltisch; 3° het Germaansch; 4° het Slavooisch, waarvan de hoofdtalen het Russisch, Poolsch, Boheemsch en Servisch zijn, en 5° het Litauensch. Les Grisons
(Ruman)

Dat die taaltakken en de daaruit voortgesproten talen (de zoogenaamde secundaire vooral), na zooveel eeuwen, en onder den invloed van bodem, klimaat en geschiedenis, zoodanige vervormingen hebben ondergaan, dat voor een oppervlakkigen beschouwer de verwantschap niet in het oog valt, zal niemand verwonderen.

Onverdroten ijver en rusteloos voortgezet onderzoek hebben reeds van vele dier vervormingen geleerd, dat en hoe ze volgens vaste wetten plaats grepen. Dit heeft natuurlijk een vroeger ongekend licht op het gebied der vergelijkende taalstudie ontstoken, en de wilde verbeelding der etymologen aan banden gelegd.

Voor den Germaanschen taaltak heeft men in dit opzicht het meest te danken aan den uitmuntenden Duitschen geleerde Jakob

¹⁾ Ofschoon de naam Indo-Germaansch niet meer geheel juist was, sedert men inzag, dat ook de taal der Kelten tot dezen stam behoort en de grenzen van het gemeenschappelijk taalgebied zich dus westelijker dan Germanië, tot in Bretagne, Wales en Ierland, uitstrekken, heeft men den eenmaal aangenomen naam behouden. Sommige, vooral Fransche en Engelsche, geleerden spraken sedert van Indo-Europeesch, doch ook deze en de andere voorgeslagen benamingen — Japhetisch, Arisch en Sanskritisch — zijn evenmin geheel juist als de oorspronkelijke.

Grimm. Hij ontdekte o. a. de gewichtige wet der klankverschuiving, waarbij wij een oogenblik moeten stilstaan.

De taal drukt door middel van gearticuleerde klanken datgene uit, wat in 's menschen binnenste — om mij van eene nog steeds gangbare uitdrukking te bedienen — in zijn hart en hoofd omgaat. In het algemeen kan men daarbij zeggen, dat de klinkers meer de uitdrukking zijn van het gevoel, terwijl de medeklinkers de werking van het regelend verstand vertolken. Dat de laatste hierom, zoowel als om hunne meerdere duurzaamheid, het voornameste bestanddeel der taal zijn, behoeft wel geen betoog.

De eigenlijke medeklinkers zijn de zoogenaamde stomme consonanten (*mutae*), die, naar de spraakorganen, welke bij hare uitspraak de hoofdrol spelen, in lip-, tand- en keelletters worden onderscheiden; deze worden wederom, naarmate van den klem, waarmee zij worden voortgebracht, in weeke (*mediae*), harde (*tenues*) en geadspireerde (*adspiratae*) verdeeld.

Vergelijkt men nu het oudst bekende Duitsch, het Gotisch, met eene der oudere verwante talen, b.v. het Grieksch of Latijn, dan ontwaart men, dat er eene regelmatige verschuiving van de stomme medeklinkers der drie organen heeft plaats gehad; en wel zoo, dat in de plaats van de Grieksche weeke consonant, in het Gotisch de harde is getreden, in de plaats van de harde de geadspireerde, in de plaats der geadspireerde eindelijk de weeke.

Die verschuiving, waarvan wij de oorzaak in het midden laten, begon lang vóór de eerste eeuw onzer jaartelling, en was in die eeuw al geheel tot stand gekomen, zooals de Oudgermaansche eigennamen, die wij bij de Romeinsche geschiedschrijvers over 't algemeen zeer juist weergegeven vinden, ons voldoende leeren.

Later, misschien eerst in de zesde eeuw, en onder den invloed van het Romanisme ¹⁾, ontstond onder de stammen in Opper- of Zuid-Duitschland eene tweede verschuiving in dezelfde richting.

¹⁾ Volgens Wilhelm Scherer, die zegt: „Die erste germanische Entlehnung aus der alten Welt hat wesentlichen Einfluss auf die Entstehung der specifisch germanischen Lautform geübt. Und auffallend: was die deutschen Stämme, bei denen die zweite Lautverschiebung durchdrang, nur ganz äusserlich genommen, von allen übrigen Germanen scheidet, ist gerade auch die innigere, unmittelbare und dauerndere Berührung mit dem Romanismus.“

Het Duitsch op den eersten trap van verschuiving heet *Nederduitsch*, dat op den tweeden, *Hoogduitsch*.

Op den regel doen zich enkele even regelmatige uitzonderingen voor. Gelijk reeds in het Latijn de geadspireerde lipletter (PH) in een spirant (F) overgaat, en de geadspireerde keelletter (CH) in eene bloote adspiratie (H), zoo heeft dit veelal ook in het Nederduitsch (Gotisch) plaats; en die gewijzigde klank is voor geene verdere verschuiving vatbaar. Het Nederlandsch heeft nog deze eigenaardigheid, dat aan het begin der woorden de F tot V werd verzacht en dit met het Duitsch gemeen, dat het overal de TH door D heeft vervangen ¹⁾.

Hierbij mogen de volgende opmerkingen niet over het hoofd worden gezien. Met betrekking tot het Hoogduitsch:

1° dat de tweede verschuiving alleen volkomen is tot stand gebracht in het Alamannisch en Beiersch, terwijl zij zich in het Frankisch nooit geheel heeft kunnen ontwikkelen;

2° dat onder den invloed der algemeen verspreide Bijbelvertaling van Luther, die op de grenzen van Hoog- en Nederduitsch taalgebied geschreven werd, het Hoogduitsch nog menig Nederduitsch bestanddeel in zich opnam, waardoor niet zelden eene afwijking van den algemeenen regel ontstaat.

Wat het Nederduitsch betreft, dat eens de algemeene, schoon in verschillende tongvallen gesplitste, taal van alle Germanen was, het werd gaandeweg verdrongen door het jonger Hoogduitsche dialect, toen dit als taal der beschaafde samenleving werd aange-merkt. In de achtste en negende eeuw vindt men op Nederduitschen bodem verschillende gedichten in den ouden tongval, waarvoor zich geene letterkunde behoeft te schamen: deels in het Oud-Saksisch, deels en vooral in het Angel-Saksisch, dat het Deutsche bestanddeel van het tegenwoordige Engelsch uitmaakt. In Noord-Duitschland heeft later het Nederduitsch nog lang naast het Hoogduitsch voortgeleefd, en zich zelfs tot in de zeventiende eeuw toe in eene niet onaanzienlijke letterkunde verheugd.

Maar sedert het nieuwere Hoogduitsch de taal der beschaving en de algemeene schrijftaal in geheel Duitschland is geworden,

¹⁾ Het Latijnsche *pater*, dat regelmatig tot *father* verschoven wordt, zooals in het Engelsch, luidt bij ons *vader*.

werd het Nederduitsch niet of nauwelijks meer als litteraire taal gebezigd. Het verviel van lieverlede en daalde weer af tot den minbeschaafden toestand van het dialect, dat alleen voor het dagelijkse leven geschikt is en waaruit zelfs de meesterstukken van Fritz Reuter het niet zullen opheffen. Sedert wordt het dan ook gemeenlijk met den naam van *Platduitsch* bestempeld.

Zien we thans, hoe zich hier te lande uit het Duitsch het Nederlandsch heeft ontwikkeld.

De bewoners der Nederlanden waren sedert de groote volksverhuizing door afkomst, taal, zeden, instellingen en gewoonten Duitschers.

Zuid-Nederland was, als geheel westelijk Europa, in de oudste tijden, waarvan wij iets weten, door Kelten bevolkt. Deze werden in het eigenlijke Gallië door de aanraking met de Romeinen weldra geromaniseerd. Zoo ook in het zuidelijke België. Het noordelijker deel, dat door de *Silva Carbonaria* begrensd werd, bleef daarvan vrij. Daar was de grond of moeras of onvruchtbaar land, en de bevolking, reeds vóór Caesar voor een deel Germaansch, bleef er dun gezaaid: de Romeinsche beschaving had er geen wortel geschoten. Toen de Germanen in steeds talrijker henden begonnen op te dringen, werd hun door het verzwakte Rome de laatstgemelde streek prijs gegeven: reeds op het eind der vierde eeuw worden in de *Notitia dignitatum* Tongeren, Doornik, Boulogne en Duinkerken als de uiterste Romeinsche garnizoensplaatsen vermeld. Toen zij eindelijk zich van een groot deel van België hadden meester gemaakt, stootten zij in het noorden des lands niet op eene hoogere beschaving. In aanraking gekomen met eene eenvoudige bevolking, die zich gemakkelijk naar de overwinnaars schikte en in hen opging, vermochten deze laatsten hunne zeden, hunne instellingen en ook hunne taal onveranderd te bewaren ¹⁾.

Die taal was zeer zeker in verschillende Nederduitsehe tongvallen gesplitst, maar het ligt in den aard der zaak, dat het Frankisch daarbij op den voorgrond stond. Volgt men de Franken in hunne verschillende nederzettingen langs de boorden van den Rijn, dan ontwaart men, dat hunne taal verschillende schakeeringen omvat, die als Zuid-, Middel- en Neder-Frankisch worden

¹⁾ Verg. Léon Vanderkindere, *Recherches sur l'Ethnologie de la Belgique*, pag. 21.

onderscheiden. De laatstgenoemde tongval begint ongeveer bij Dusseldorp, waar de Hoogduitsche klankverschuiving, die, van Zwitserland uitgaande, zich Rijnaftwaarts, al zwakker wordende, had voortgeplant, ophield invloed uit te oefenen ¹⁾.

Het Neder-Frankisch, het Saksisch en Friesch waren de tongvallen der meeste Nederlandsche gewesten, die het vroegst zich in het licht eener zelfstandige ontwikkeling voordoen. Op de oostelijke grens is vreemde invloed merkbaar. Tusschen Dusseldorp en het zuid-oosten van Nederland had de taal eene eigenaardige kleur, waardoor zij zich van ons gewoon taaleigen onderscheidt. Hooger op, ten oosten van den Gelderschen IJsel, heerschte het Saksisch. De strook langs den Rijn was Frankisch, en dat dialect strekte zich over Utrecht en Holland uit. De dialecten in Brabant en Vlaanderen gesproken, hebben daarmede zooveel gemeen, dat ze uit een linguïstisch oogpunt wel Frankisch mogen heeten; het Vlaamsch vooral komt in de buiging sterk overeen met de taal, die in Holland werd gesproken. Daarmee is evenwel in 't minst niet gezegd, dat de Vlamingen ethnographisch onder de Franken moeten worden gerekend.

Ik laat daar, of ook al vroeg Saksische nederzettingen in Westvlaanderen werden aangetroffen, en of de naam van *Littus Saxonium*, aan de Vlaamsche kust gegeven, dit bewijst, dan of die uitdrukking, zoowel als de naam van Saksers, waarmee de bewoners van dat kustland wel worden bestempeld, in den meer algemeenen zin van Nederduitschers moet worden opgevat. In allen gevalle mag men ook uit eigenaardige plaatsnamen afleiden, dat de oudste Germaansche bewoners van het tegenwoordige Vlaanderen zeer nauw verwant waren aan de Saksische stammen, die Brittanje hebben bevolkt ²⁾. Dat Saksisch bestanddeel der be-

¹⁾ Vergelijk het opstel van Prof. H. Kern, *Over de taal der Batavieren en Franken*. (Handelingen en Mededeelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde, 1866, bl. 96 en vlg.)

²⁾ Zoo de uitgang *heim*, *hem* van plaatsnamen, die veelvuldig voorkomt, al bepaald aan het Frankisch eigen was (volgens Waitz, *Das alte Recht der Salischen Franken*, s. 54), zijn de Saksische uitgangen op *tun*, *mude* en *ham* hier zeer opmerkelijk. Zie Vanderkindere. Merkwaardig zijn ook vormen als *ric*, *pit*, verg. Ags. *hrycg*, *pytt*. Verg. ook Dr. Jan te Winkel, *De Frankische en de Saksische bestanddeelen van het Middelnederlandsch*. (Noord en Zuid, VII, bl. 134 enz.)

volking werd nog versterkt, toen Karel de Groote omstreeks 795 tienduizend Saksers naar Vlaanderen overplante.

Uit die Nederduitsche tongvallen vormde zich gaandeweg eene eigen, zelfstandige taal. Dit geschiedde natuurlijk het eerst in die Nederlandsche gewesten, welke door hunne ligging en ten gevolge van andere gunstige omstandigheden vroeger dan andere op welvaart en ontwikkeling mochten bogen. Het best zijn wij te dezen opzichte ingelicht omtrent het graafschap Vlaanderen, dat al sedert het eind der elfde eeuw de meeste andere gewesten in alle opzichten vooruit was. Daar neemt dan ook de taal al zeer vroeg een geheel zelfstandig karakter aan, en van daar ging zij, met de geschriften daarin opgesteld, naar de andere landschappen over.

Het graafschap Vlaanderen was door een gelukkigen samenloop van omstandigheden voorbestemd om de overige Nederlandsche gewesten in duurzame ontwikkeling en beschaving voor te gaan. De gunstige ligging aan zee droeg daartoe natuurlijk niet weinig bij, maar evenzeer de betrekking, waarin het zoowel tot Duitschland als tot Frankrijk stond.

Reeds ten tijde der Romeinen ontloek op die gelukkige plek de beschaving. De Morini plukten de vruchten van het verkeer, dat hun Portus Itius, waar men zich naar Brittanje inscheepte, aanbracht: de Atrebaten en Menapiërs waren reeds vermaard door hun landbouw, hunne nijverheid en den handel, dien zij met Rome dreven.

Geen wonder dan ook, dat daar in de negende en tiende eeuw een eigenaardig Nederduitsch werd gesproken, dat, zoo het al niet het karakter eener algemeene Nederlandsche taal had, toch wel bepaald Nederlandsch mag worden genoemd.

Hetzelfde moet ook van andere gewesten gelden, vooral zoo daar onder gunstige omstandigheden welvaart en beschaving niet uitbleven. Dit was het geval met een landschap, dat gedurende geruimen tijd een middelpunt van Europeesch verkeer moet geweest zijn. De geschiedenis van den handel leert ons, dat de muntfabrikatie zich, in overeenstemming met de uitbreiding van het handelsverkeer, verplaatst heeft. Van Frankrijk b.v. ging zij naar Maastricht, van daar, reeds in de zevende eeuw, naar Duurstede en Friesland. Door Limburg is dus eenmaal de hoofdstroom van handel en verkeer gevloten. Een merkwaardig getuigenis omtrent later tijd

levert het in Limburg geschreven *Leven van St. Servaes*, waar (I B., v. 973) er op gewezen wordt, dat Maastricht in een vruchtbaar dal aan twee rivieren, Maas en Jeker, gelegen was, en daarenboven

„Aen eynde ghemeyne straten
Van Inghelant in Ongheren,
Voer Colne ende voer Tongheren;
Ende alsoe dies ghelijck
Van Sassen in Vrancrijk,
Ende mit scepe, die des pleghen,
Te Denemerken ende te Norweghen.
Die weghe versamenen sich all dae.
Des is die stadt daer nae
Gheheiten Trajectum.”

Uit de gewesten, welke later op het gebied van taal en letterkunde den toon zullen aangeven, heeft men van het Oudnederlandsche tijdperk geene enkele lettervrucht over; wel uit Limburg, de streek, die later, toen Vlaanderen en Brabant aan de spitse der taalbeweging waren getreden, in de schaduw wegduikt.

Er bestaat immers eene interlineaire vertaling der psalmen uit het begin der tiende eeuw ¹⁾, gemeenlijk naar den voormaligen bezitter onder den naam van *De Wachtendoncksche Psalmen* bekend, die bijna geheel in het Limburgsche dialect zijn geschreven ²⁾. Bijna geheel, nl. met uitzondering van de eerste drie psalmen, die Middel-Frankisch schijnen, en, naar de schatting van Dr. Cosijn, uit de streek benoorden Trier afkomstig zijn ³⁾. De overige, twintig in getal (53—73), zijn stellig noch in het Saksisch, noch in een Oud-Hoogduitsch dialect opgesteld, maar wel degelijk in een tongval, die over het algemeen zuiver Nederlandsch is, behoudens sommige eigenaardige klankwijzigingen en enkele inlapsesels; en men kan het niet vreemd

¹⁾ Zie Dr. P. J. Cosijn, *De Oudnederlandsche Psalmen*, 2e st., bl. 39.

²⁾ De in Parijs ontdekte fragmenten eener bijbelvertaling maken geen deel uit van deze vertaling; ze zijn wel uit denzelfden tijd, doch afkomstig uit eene andere streek en in een ander, waarschijnlijk Rijn-Frankisch dialect geschreven. Vergel. Prof. Cosijn (*Versl. en Meded. der Kon. Akademie van Wetenschappen*, 3e reeks, dl. III) en Prof. J. H. Gallée (*Tijdschr. van Nederl. taal- en letterkunde*, V, bl. 274—290).

³⁾ Cosijn, t. a. p.

vinden, dat in eene grensstreek hier en daar Hoogduitsche vormen zijn ingeslopen. Dit alles is door Dr. Cosijn in genoemde belangrijke taalkundige studie over die psalmen in het licht gesteld. Dezelfde schrandere geleerde heeft het vaderland van deze overzetting nader afgebakend, en is van meening, dat het „vermoedelijk tussehen het tegenwoordige België en Pruisen te zoeken is. Dit is dan hoogstwaarschijnlijk òf onze tegenwoordige provincie Limburg òf de daaraan grenzende Pruisische streek, en wel die, welke er het oude graafschap, later hertogdom mede uitmaakte” ¹⁾.

Het bewijs is dus geleverd, dat in het tijdperk, voorafgaande aan het middelnederlandsche, de taal zich hier te lande tot eene zelfstandige Nederlandsche had ontwikkeld, en dat er in die taal geschriften zijn te boek gesteld. Intusschen is, gelijk reeds werd opgemerkt, de geheel op zich zelve staande kleine verzameling niet voldoende om ons van eene Oudnederlandsche Letterkunde te doen spreken ²⁾. Wij mochten haar evenwel niet over het hoofd zien; te minder, omdat het oudste middelnederlandsche gedicht, het *Leven van St. Servaes*, waarvan wij althans eene jonger omwerking bezitten, in dezelfde streek t’huis behoorde, hetgeen met het *Leven van Jezus*, enkele preeken, en misschien den roman van *Aiol*, op eene litteraire keten wijst, die hoogst opmerkelijk is.

Het laat zich aanzien, dat binnen ’s lands, waar de taal aan geen Hoogduitschen invloed bloot stond, hare zelfstandige en eigenaardige ontwikkeling het best, en zeker niet later is tot stand gekomen. Dit moest vooral in Vlaanderen geschieden, waar het nationale leven sterker dan elders was opgewekt. Dáár vormde zich dan ook het zuiverst het Middel-Nederlandsch: dáár ontsproten de eerste loten eener eigenlijk gezegde Nederlandsche Letterkunde.

Van wanneer dagteekent die eigenaardige wijziging in de taal? Als men nagaat, dat de vervorming van *Oud-* tot *Middel-Hoogduitsch* eerst tegen het midden der twaalfde eeuw haar beslag heeft gekregen, dan zal men het wel natuurlijk vinden, dat de

¹⁾ *Aldaar*, bl. 40.

²⁾ Nog minder voor hen, die met Prof. Verdam zeggen (*Oude en Nieuwe Fragmenten van den nml. Aiol*, bl. 47), dat het van deze psalmen „zeker is, dat zij buiten de grenzen van ons tegenwoordig vaderland zijn geschreven”, waarmee wel bedoeld zal zijn: buiten de grenzen van het eigenlijke Nederland.

overgang van *Oud-* tot *Middel-Nederlandsch* niet veel minder tijd heeft gevorderd, ofschoon vroeger algemeene beschaving ook tot vroegere vorming van eene daaraan beantwoordende zelfstandige taal mag doen besluiten. Dat die verandering hoofdzakelijk in de elfde eeuw een aanvang nam, kan ter nauwernood worden betwijfeld. Van dien tijd dagteekent de groote ontwikkeling der Vlaamsche steden, wier inwoners — de onvrijen zoowel als de vrijen — en door handel en door nijverheid uitblonken. Uit die ontwikkeling is het alleen verklaarbaar, dat reeds in de eerste helft der twaalfde eeuw de Vlaamsche gemeenten zoo groot gewicht konden leggen in de weegschaal der staatkunde.

In 1127 toch, toen na den moord van graaf Karel den Goeden een opvolger voor hem moest worden gekozen, blijkt reeds de buitengewone invloed der steden. Zij nemen ijverig deel aan de keuze van een landsheer. Terzelfder tijd verwerven zij vrijheden, die met zorg in keuren worden beschreven; en weldra wordt hare macht zoo groot, dat, zoowel bij vraagstukken van buitenlandsche als van binnenlandsche staatkunde, hare stem beslissend is.

Die snelle en voorbeeldeloze ontwikkeling van sommige gemeenten, welke eene eeuw te voren ter nauwernood van eenige beteekenis waren, is een eenig verschijnsel in de geschiedenis, welks ware oorzaken het van groot belang zou zijn te kennen. Ofschoon het zich niet gemakkelijk laat verklaren, hoe dit geschied is, en hoe de Vlaamsche steden, zonder heftigen strijd met hare vorsten, zich hebben verheven tot nagenoeg onafhankelijke lichamen, uit het feit zelf mag men toch wel de gevolgtrekking afleiden, dat eigenaardige Vlaamsche ontwikkeling, vorming eener eigen nationaliteit, en dus zeer zeker ook ontluiking van eene eigen taal, die iets anders en iets meer zou zijn dan een min of meer zelfstandig gekleurd dialect van het Neder-Frankisch of Saksisch, juist in die eeuw heeft plaats gegrepen.

Toen die omwenteling voldongen was, had ook het Vlaamsch-Brabantsch-Frankische dialect zich geheel en al van den Nederduitschen moederstam losgemaakt en zich volkomen tot eene zelfstandige taal ontwikkeld, die weldra het voertuig kon worden eener bloeiende letterkunde.

Die taal en die letterkunde dragen den naam van *Middel-Nederlandsch*.

Uit hetgeen voorafgaat, ontwaart men, dat het Nederlandsch eene eigen taal is, en niet, zooals bij onze oostelijke bureu zoo dikwerf beweerd wordt, een der vele tongvallen van het Platduitsch of Nieuw-Saksisch.

Dat Nederlandsch is, evenmin als het Engelsch, een Nederduitsch dialect gebleven, maar heeft zich werkelijk tot eene afzonderlijke, zelfstandige taal gevormd, die de uitdrukking is eener eigenaardige, nationale ontwikkeling, en die voortdurend in overeenstemming met de toenemende volksbeschaving is gebleven.

Het is dus verkeerd die taal *Nederduitsch* te noemen, zooals evenwel bij ons lang gebruikelijk is geweest; want dat geeft aanleiding tot begripsverwarring. En van die begripsverwarring heeft men in Duitschland vaak gebruik of misbruik gemaakt om ons, op grond van het platduitsch dialect, dat wij zouden spreken, zelfs het recht op eene eigen, zelfstandige nationaliteit te ontzeggen ¹⁾.

¹⁾ Dat bevoegden in Duitschland zoo niet oordeelen, moge blijken uit eene plaats uit Jakob Grimm's *Geschichte der Deutschen Sprache*, die ik aanhaal om het groote gewicht, dat aan zijne uitspraken in Duitschland gehecht wordt:

S. 834. „Als Luther den glauben, zugleich die sprache reinigte und hob, langsam aber nach der verwilderung des 17den jh. endlich im 18ten mächtige dichter erstanden, war das übergewicht hochdeutscher sprache völlig entschieden. Nichts ist unverständiger als den untergang des niederdeutschen dialects zu beklagen, der längst schon zur blossen mundart wieder herabgesunken und unfähig war, wie der hochdeutsche zu nähren und zu sättigen. während sich alle hochdeutschen stämme der höheren schriftsprache beugen, der niederdeutsche stamm bereits die niederländische, in gewissem sinn die englische sprache hergegeben hat, wäre es ungerecht und unmöglich der nieder-sächsischen bevölkerung ein anrecht auf schriftsprache einzuräumen.“

S. 836. „Zur volksmundart herabgesunken ist der Friesen und Chauken sprache und ein gleiches gilt von einem grossen theil der altsächsischen, doch so, dass aus den trümmern eines andern theils *eine eigene niederländische zunge neu erstand*, obschon diese nicht ganz mit der altsächsischen grundlage (?) zusammen zu fallen, sondern noch batavische oder fränkische stücke in sich einzuschliessen scheint, deren genauere ermittlung zu den einaadendsten untersuchungen gehören wird, die auf dem gebiete deutscher sprachforschung zunächst bevorstehn

„Es haben sich bis auf heute nur fünf deutsche sprachen auf dem platz behauptet, die hochdeutsche, *niederländische*, englische, schwedische und dänische, deren künftige schicksale nicht vorausgesagt, vielleicht gehant werden dürfen. wie in den völkern selbst thut sich auch in den sprachen, die

Onze taal heet noch Nederduitsch, noch Platduitsch. In de middeleeuwen heette zij in haren geheelen omvang eigenlijk *Dietsch* of *Duutsch*, al naar gelang van den tongval, waarvan de schrijvers zich bedienden ¹⁾. Met het oog op de gewesten, wier spraakgebruik in verschillende tijdperken het uitgangspunt voor de algemeene beschaafde spreek- en schrijftaal (*κοινή*) is geworden, zou men haar in de middeleeuwen *Vlaamsch* kunnen noemen, evenals zij in de zeventiende eeuw aanspraak op den naam van *Hollandsch* kon maken. Thans, nu Noord en Zuid als evenknieën naast elkander staan, ware zeker de algemeene naam *Dietsch*, dat is de overal verstaanbare volkstaal (van *diet*, volk), het verkieselijkst, en die naam wordt in Vlaanderen niet zelden gebruikt ²⁾. Maar in het Noorden zoomin als in den vreemde is die uitdrukking vooralsnog gang- of verstaanbaar; wij doen dus het best, het woord *Nederlandsch* te bezigen.

sie reden, eine unausweichliche anziehungskraft der schwerpunkte kund, und lebhaft erwachte sehnsucht nach festerer einigung aller sich zugewandten stämme wird nicht nachlassen. einen übertritt der Niederländer zur hochdeutschen sprache, der Dänen zur schwedischen halte ich in den nächsten jahrhunderten sowol für wahrscheinlich, als allen deutschen völkern für heilsam, und glaube dass ihm durch die lostrennung Belgiens von Holland, Norwegens von Dänemark vorgearbeitet ward: es leuchtet ein, dass dem Niederländer lieber sein muss deutsch als französisch, dem Dänen lieber schwedisch als deutsch zu werden, auch verdient die sprache der berge und höhen zu siegen über die der flachen ebene."

Ik laat de *ahnung* voor 't geen zij is, en acht mij ook niet geroepen hier in een onderzoek over de juistheid der laatste opmerking te treden. Het is genoeg te hebben aangetoond, dat de groote taalgeleerde het Nederlandsch voor iets anders en iets beters hield dan een Nederduitsch dialect.

Evenzoo zei W. Wackernagel in zijne *Geschichte der Deutschen Litteratur*, I², 32: „Es sonderten sich im Lauf des Mittelalters die *Niederlande* von den benachbarten Friesen und Sachsen ab, und während das übrige Norddeutschland schon längst keine litterarische Selbständigkeit mehr besitzt, erfreuen sie sich noch heut ihrer eigenen Poesie und Prosa."

¹⁾ Verg. Dr. Eelco Verwijs' opstel over *Dietsc*, *Duutsch*, in de *Taalkundige Bijdragen* van Cosijn e.s., I D., bl. 217—232.

²⁾ Vergelijk hierover en over de grenzen onzer taal de opstellen van Johan Winkler: *Nederland in Frankrijk en Deutschland* (Tijdspiegel, 1886).

DE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE IN DE MIDDELEEUWEN.

EERSTE BOEK.

DE HEIDENSCH E VOORTIJD.

I.

DE OUDDUITSCH E VOLK SPOËZIE.

De geschiedenis onzer letterkunde moet, zal zij volledig zijn, hoog opklimmen. Zoo wij al niet lang behoeven te verwijlen in de Germaansche bosschen, wij mogen ze niet zonder vermelding voorbijgaan; want dáár worden de oudste sporen van Duitsche dichtkunst aangetroffen, die bekend zijn.

Wel is ons niets uit dien overouden tijd bewaard gebleven, maar wij hebben hoogst merkwaardige berichten in de werken van een schrijver uit de eerste eeuw onzer jaartelling, den Romein Tacitus. Deze geschiedschrijver, die vrij nauwkeurig met de Germanen bekend was, meldt ons, dat zij gezang en poëtische volksverlevering kenden.

Wij noemen in de eerste plaats hunne slagliederen, waarvan wij niet veel meer weten, dan dat daarin bij voorkeur den god of halfgod Donar, dien Tacitus Hercules noemt, werd aangeroepen, en dat zij met woeste kreten, die bosch en dal vervulden, gepaard gingen.

Van meer belang zijn de zangen aan hunne theogonie en cosmogonie gewijd. Wij vernemen daaromtrent het volgende in het geschrift *de Moribus Germanorum*:

„In overoude liederen, bij hen de eenige wijze, waarop zij de gedachtenis aan geschiedkundige voorvallen bewaren, loven zij den god Tuisto (Tuisco), voortgesproten uit de aarde, en zijn zoon Man, als de stamvaders en stichters van hun geslacht. Aan Man kennen zij drie zonen toe, naar wier namen zij, die het dichtst bij den Oceaan wonen, Ingaevonen, de meer binnenslands gelegene Herminonen, de overigen Istaevonen genoemd worden ¹⁾. Sommigen

¹⁾ Vgl. K. Müllenhoff, *Zeitschrift für deutsches Alterthum*, XXIII, bl. 1 vv.

verzekeren, maar de zaak is oud en duister, dat de god meer zonen had, en dat meer volksbenamingen daarmee in verband staan, als de Marsen, Gambriviers, Sueven en Wandalen; ja, dit zouden de echte en oude namen zijn."

Maar niet slechts over de wording van het menschelijk geslacht handelden hunne zangen, ook de groote daden van dat uit de goden ontsproten voorgeslacht werden daarin gevierd. Wij zagen reeds, hoe Tacitus hunne dichterlijke volksoverlevering vermeldt; elders doet hij ons zien, hoe de sage gelijktijdig met het heldenfeit ontstaat, dat zij bezingt, als hij verhaalt, dat de Cherusker-veldheer Arminius, die de legioenen van Varus vernield en de Germaansche onafhankelijkheid beschut had, reeds in volkszangen verheerlijkt werd ¹⁾.

Alle Duitsche stammen vierden waarschijnlijk hunne helden op soortgelijke wijs. Men mag het opmaken uit de overleveringen, welke ons door sommige kroniekschrijvers van later tijd zijn bewaard. Zoo weten wij, dat de Goten den lof hunner oude koningen zongen, en enkele hunner sagen, bij Jornandes, een schrijver uit de zesde eeuw, geboekt, klimmen misschien tot de eerste eeuw onzer jaartelling op. Later werd Attila in hunne liederen herdacht, en het lijk van den beroemdsten Westgotischen koning, Theodorik, ziet men onder jubelgezang van het bloedig slagveld bij Châlons wegdragen. Voorts leefde in hunne overleveringen de roemruchte nagedachtenis van koning Ermenrik, die ook in Nederlandsche sagen overging en op wien nog toespelingen in onzen *Reinaert* voorkomen.

Eenzoo bezaten de Langobarden een schat van sagen en historische liederen, die voor een deel zijn bewaard door hun geschiedschrijver Paul Warnefried. Bij hem komen zoo veelvuldige tooneelen voor, waarover een onmiskenbaar poëtisch waas is uitgegoten, en die meer op het gebied der sage dan der historie t'huis behooren,

¹⁾ *Annales* II, 88. „Arminius.... liberator haud dubie Germaniae, et qui non primordia populi Rom. sicut alii reges ducesque, sed florentissimum imperium lacesierit: procliis ambiguus, bello non victus. Septem et triginta annos vitae, duodecim potentiae explevit: caniturque adhuc barbaras apud gentes; Graecorum annalibus ignotus, qui sua tantum mirantur: Romanis haud perinde celebris, dum vetera extollimus, recentium incuriosi.”

dat het terstond in het oog moet vallen, dat ze op historische liederen en volksoverleveringen berusten.

Hoe gering onze kennis van de Oudgermaansche poëzie ook zij, wij mogen toch uit hetgeen wij weten, veilig besluiten, dat van de vroegste tijden af, lang vóór de groote veranderingen, die de volksverhuizing in den toestand der Duitsche stammen teweegbracht, in gansch Deutschland historische heldenliederen in aanzien waren.

Het lag in de natuur zelf dier oorspronkelijke liederen, dat zij voor het nageslacht verloren moesten gaan. Sommige zijn in vergetelheid geraakt door omstandigheden, waarop wij straks onze aandacht zullen vestigen; andere zijn waarschijnlijk, naar den aard van alle overleveringen, vervormd en gewijzigd tot onkenbaarwordens toe, blijven voortleven tot in veel later eeuw.

Die opmerking lokt eene belangrijke vraag uit, nl. deze: of omgekeerd de Germanen geene enkele overlevering hebben bewaard, afkomstig uit den tijd vóór hunne verhuizing naar Europa. Van verschillende zijden is die vraag bevestigend beantwoord.

Grimm twijfelde er niet aan, of de stammythe van Man en zijne drie zonen was reeds uit Azië meegebracht, en het schijnt ook duidelijk, dat die uit de aarde voortgesproten Tuisto een god van autochthonen was, en niet eerst aan volksverhuizers geopenbaard ¹⁾.

Evenzoo meenen sommige Duitsche geleerden den Siegfried van het later te behandelen Nevelingen-lied òf voor eene verpersoonlijkte natuurkracht òf voor een god, in allen gevalle voor een mythisch wezen te mogen houden, waardoor die sage natuurlijk tot de hoogste oudheid opklimt. Anderen gelooven in hem den held Karna uit het Indische epos (Mahábhárata) te herkennen, terwijl anderen weder onder dien naam Arminius, den bevrijder van Deutschland van het „dwergengeslacht”, verborgen achten.

¹⁾ Over de verklaring van deze en andere stammythen raadplege men de werken van Adalbert Kühn, Wilhelm Mannhardt, Max Müller en — voor zoover zij punten der Germaansche mythologie behandelen — die der Scandinavische geleerden Sophus Bugge en A. Chr. Bang, die eene in vele opzichten nieuwe theorie verkondigen op het gebied der Germaansche mythologie. Over de laatste vergelijkte men het opstel van Prof. B. Symons, *Eene revolutionaire theorie op het gebied der Germaansche mythologie* (Gids, 1883, IV, bl. 1 vv.).

Maar het is hier de plaats niet om dit alles dieper na te sporen ¹⁾. Het zij genoeg hier de aandacht op dat punt gevestigd te hebben; geweldige gebeurtenissen zouden weldra een ondoordringbaar waas zoowel over de goden- als over de heldensage uitspreiden.

† Het woord *sage* komt van *zeggen*, en beteekent eigenlijk niets anders dan *verhaal*. Maar evenals aan het woord *epos*, dat gelijke beteekenis heeft, is er van lieverleê een ietwat gewijzigde zin aan gehecht: die van *episch verdictsel*.

En toch, elke *sage*, elke dichtelijke volksoverlevering rust op waarheid, en schildert een feit, dat werkelijk gebeurd is. In de jeugd der volkeren verhaalt men alleen, wat men gezien heeft of meent gezien te hebben. Waar het feit zoo volkomen onder het bereik van den waarnemer valt, dat het naar zijn wezen zuiver (objectief) kan worden weergegeven, daar ontstaat historie. Wanneer de waarnemer, door oorzaken in of buiten hem, in minder gunstige omstandigheden verkeert en dientengevolge zijne persoonlijke (subjectieve) voorstelling of opvatting bij de vorming van het beeld eene groote rol moet spelen, wordt de *sage* geboren. Het laatste moest wel in den grijzen voortijd het geval zijn.

Die persoonlijke opvatting en voorstelling zijn juist kenmerkende eigenschappen der *sage*. Zij geven er de hooge waarde aan en maken het volksepos, dat eene *sage* op breeder schaal is, niet zelden historischer dan de geschiedenis zelf. Want juist daardoor wordt ons een blik in het inwendige van het volksleven gegund, omdat het niet de subjectiviteit van een enkelen, maar van het geheele volk is, die zich openbaart.

Van *het geheele volk*: want de *sage*, de kern van het volksepos, is niet te beschouwen als het gewrocht van een enkel persoon, maar als de natuurlijke uiting van den algemeenen volksindruk.

Vroeger meende men, dat, evenals de Kelten, ook de Germanen barden hadden, die een afzonderlijken, gewijden stand vormden en tot de priesterkaste behoorden; dat deze zangers bij uitnemendheid alleen voor de vervaardiging en de bewaring van de epische heldenliederen moesten zorgen. Men is van deze meening teruggekomen, die op eene verkeerd begrepen plaats van

¹⁾ Zie over de verschillende verklaringen van de Siegfried-sage Dr. Hermann Fischer, *Die Forschungen über das Nibelungen-lied seit Lachmann*, s. 112, ff.

Tacitus steunde ¹⁾. Maar dit neemt niet weg, dat dikwerf mannen van bijzondere begaafdheid het dichten en zingen als beroep uitoefenden. Zij heetten *scof* (schepper) of *liudari* (zanger). Misschien waren het bij voorkeur *blinden*, die zich aan dat beroep wijdten: althans reeds zeer vroeg (in de *Vita Liudgeri*) wordt van den blinden zanger Bernlef uit Holwerda bij Delfzijl gewaagd ²⁾.

Dat die heldenliederen werkelijk gezongen werden, lijdt geen twijfel: dit geschiedde onder begeleiding van de harp ³⁾.

Eene belangrijke gebeurtenis, een treffend natuurverschijnsel of een heldenfeit, het laatste vooral, trekt de opmerkzaamheid van allen: door een hunner, wiens verbeelding het sterkst werkt, wordt aan de onweerstaanbare aandrift, om den ontvangen indruk in woorden terug te geven, gehoor verleend. Hij schildert het feit zoo als allen het zich voorstellen, en dus ontstaat het volksgedicht.

Hoe jonger een volk, hoe meer er een algemeen peil van ontwikkeling is, waarboven zich ter nauwernood iemand verheft. Treffende gebeurtenissen moeten dus wel op allen nagenoeg denzelfden indruk maken; vandaar dat het epische lied, door één begaafde ontboezemd, weerklank vindt bij allen, gemakkelijk onthouden en van mond tot mond voortgeplant wordt.

Daar het gewrocht van een enkelen intusschen niet volkomen den geheelen volksgeest teruggeeft, wordt er bij de mondelinge overlevering hier een trek weggelaten, daar een andere aan toe-

¹⁾ *De Moribus Germ.*, cap. 3, waar gesproken wordt van „carmina, quorum relata, quem barditum vocant caet.” Men dacht daarbij aan *bard*, in plaats van aan *bardhi* = *schild*, of *barja* = *schreeuwen*. Müllenhoff (*De antiquissima Germanorum poesi chorica. Kiliae*, 1847) denkt bij *barditus* aan „den Donnerruf, die *Bartrade* des Gottes,” die er door nagebootst werd.

²⁾ „Caecus vocabulo Bernlef, qui a vicinis suis valde diligebatur, eo quod esset affabilis, et antiquorum actus regumque certamina bene noverat psallendo promere.” Pertz, *Monumenta Germ. hist.*, II, 412. *Psallere* = zingen onder begeleiding van de harp. Vgl. aant. 1, bl. 33. Men leze over Bernlef, die evenwel slechts drie jaren blind was: Moll, *Kerkgeschiedenis van Nederland vóór de hervorming*, I, bl. 180, doch vergelijkte over dat niet geheel juiste beeld: prof. dr. J. G. R. Acquoy; de Friesche zanger Bernlef (*Archief voor Nederl. Kerkgeschiedenis*, 1887, II, bl. 222 vlg.).

³⁾ Jornandes zegt: „Cantu maiorum facta modulationibus citharisque canebant.”

gevoegd, totdat eindelijk het geheel, ontdaan van wat er nog persoonlijk aan mocht kleven, werkelijk de ware volksuitdrukking genoemd mag worden. Daarom draagt die overlevering terecht den naam van volksverlevering, of, daar zij zich steeds in dichterlijken vorm openbaart, van volkspoëzie. Geen afzonderlijke zanger is als den zelfstandigen dichter daarvan aan te wijzen, omdat inderdaad de geheele stam, het geheele volk, heeft bijgedragen om haar te vormen.

Die liederen kunnen niet anders dan verhalende, epische liederen geweest zijn, ofschoon de persoonlijke opvatting daaraan nu en dan een lyrischen bijmaak kan hebben gegeven ¹⁾. Het ligt in den aard der zaak, dat dit subjectieve karakter der volkspoëzie, gepaard aan de mondelinge overlevering, die gedurende langen tijd hare opteekening voorafging, een grooten invloed op haar wezen moest uitoefenen. Waar nieuwe feiten machtig op de volksverbeelding werkten, waar door de aanraking met eene vreemde beschaving de horizon van den geest werd verruimd, daar kon het niet anders, of de overleveringen moesten, voor zoover ze niet werden verdrongen, met nieuwe bestanddeelen worden vermengd of diepingrijpende wijzigingen ondergaan.

Twee groote historische gebeurtenissen hebben dan ook werkelijk den grootsten invloed op de Deutsche volksverlevering gehad: de Volksverhuizing, die haar wijzigde, en de invoering van het Christendom, welks priesters er naar streefden haar te vernietigen. Als de stam, onder welken eene sage ontstaat, den voorvaderlijken grond blijft bewonen, hebben de beelden dier sage de meeste kans om hunne scherpe, duidelijke omtrekken te behouden. Dit bewijst de Grieksche volksverlevering. Als daarentegen het tooneel, waarop zich het volk beweegt, herhaaldelijk verandert; als een stam voortdurend in aanraking komt met nieuwe stammen, met wier heldensage hij kennis maakt; als de telkens terugkeerende onvermijdelijke strijd met aanverwanten of vreemden nieuwe heldenfeiten uitlokt, dan moet wel het oude op den achtergrond

¹⁾ Dat epische liederen aan lyrische ontboezemingen zijn voorafgegaan, lijdt geen twijfel. De bewijzen, die Léon Gautier voor de tegenovergestelde meening heeft bijgebracht (*Les Épopées Françaises*, I², p. 3—4), zijn minder dan zwak.

of overschaduwd raken, dan moeten wel de trekken der hoofdpersonen ineensmelten en de volksoverlevering innigen samenhang, afronding en duidelijkheid van omtrekken verliezen.

Dat dit juist de toestand was, dien, op dit gebied, de groote volksverhuizing in het leven riep, moet een ieder in het oog vallen. Aan die onophoudelijke, onderlinge, gedwongen voortstuwung der verschillende Germaansche stammen van het Oosten naar het Westen is dan ook menig verschijnsel toe te schrijven, waarvan men de duidelijke sporen in verscheiden volksgedichten van later tijd terugvindt. De sagen van verschillende stammen, b.v. van Franken en Bourgondiërs, werden aan elkander geknoopt, de groote daden, door verschillende helden bedreven, aan één persoon toegekend, of omgekeerd de lauweren van een enkelen onder meer dan één verdeeld. De perspectief van tijd en ruimte verviel en gebeurtenissen, in verschillende eeuwen of op ver uiteen liggende plaatsen voorgevallen, werden samengeperst binnen dezelfde lijst. Dit leert ons het latere Fransche volks-epos ten stelligste.

Voorts had de reusachtige en rusteloze beweging dit ten gevolge, dat in de verwarring hier een enkele naam, dáár een afzonderlijk feit in het geheugen bewaard werd, welke echter, om bij voortduring de belangstelling te wekken, moesten gegroept worden om die enkele namen, die boven alle andere schitterden. Zoo werd Attila, de geduchte koning der Hunnen, die het grootste gedeelte van Europa overheerd of bedreigd had, een middelpunt, waaraan zich velerlei volkssagen vastknoopten. Theodorik, de machtige koning der Goten, die zijn zetel had in Verona, werd met hem in betrekking gebracht, en daardoor bleef hij als Diederik van Bern, met zijn dienstman Hildebrand, in het volksgeheugen leven. Liedereren, waarvan zij de helden waren, weerklonken niet slechts in de oudste tijden door geheel Deutschland, maar nog in later eeuw waren zij zelfs hier te lande niet vergeten.

Van zulk een lied, het zoogenaamde *Hildebrandslied*, is, althans gedeeltelijk, eene opteekening uit de achtste eeuw bewaard gebleven. Ik vestig er hier de aandacht op, omdat het de gelegenheid geeft, iets over den vorm en den geest der oudste Duitsche poëzie te zeggen.

Het was te verwachten, dat, gelijk de inhoud der sage poëtisch was, de vorm rhytmisch zou zijn: de ervaring leert toch, dat overal de poëtische vorm aan den ongebonden prozastijl voorafging.

Wij weten dan ook, dat dit in Deutschland eveneens geschiedde. Ik wijs slechts op de bekende plaats van den kroniekschrijver Einhart, die van Karel den Grooten, zijn tijdgenoot, vermeldt, dat hij de overoude *liederen*, die de daden en oorlogen der voorouderen *bezongen*, deed te boek stellen ¹⁾.

Trouwens het Hildebrandslied bevestigt dit volkomen.

Slaan wij eerst een blik op den inhoud van dat lied, die hierop neerkomt:

Diederik van Bern is met zijn getrouwen dienstknecht Hildebrand voor Odoaker gevlucht naar Attila, den koning der Hunnen. Hildebrand heeft zijne jonge gade met een onmondigen zoon in zijn vaderland achtergelaten. Na verloop van vele jaren keert hij naar Bern (Verona) terug, en ontmoet onderweg zijn zoon Hadubrand, die sinds tot een man was opgewassen. Zij kennen elkaar niet, krijgen twist en dagen elkander uit. Hildebrand vraagt naar den naam zijner wederpartij: deze noemt zich, en nu wil de oude den strijd niet voortzetten en doet zich als Hadubrand's vader kennen. De zoon gelooft hem echter niet en kampt voort, tot eindelijk Hildebrand hem overwint en tot erkenning dwingt. Eendrachtelijk trekken zij daarop naar Bern, waar de moeder hen met vreugde ontvangt. — Dit slot ontbreekt in het oorspron-

¹⁾ Einhart spreekt van „barbara antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur”. En de Poëta Saxo, uit de negende eeuw, zegt van Karel:

„Quae veterum depromunt proelia regum
Barbara mandavit carmina litterulis”.

Vergel. vooral Pio Rajna, *Origini dell'epopea francese* (cap. XI en XII), die aantoont, dat deze *carmina* uit den tijd der Merovingers stamden.

Theganus, de schrijver der geschiedenis van Karel's zoon Lodewijk, werd in de eerste uitgave als tweede getuige aangehaald; niet geheel terecht. Hij gewaagt van „poëtica carmina gentilia”, waarvan Lodewijk op later leeftijd een afkeer had; maar het is niet zeker, zelfs niet waarschijnlijk, dat hij onder *carmina gentilia* werkelijk *Frankische* volkszangen verstond. Denkelijk had hij Latijnsch-heidensche gedichten op het oog, zooals met den samenhang meest overeenkomt.

kelijke: het is aan eene jonger opteekening ontleend. Misschien werd integendeel in het oude lied een van beiden gedood, hetzij dan de vader of de zoon ¹⁾).

Dit gedicht, of liever dit fragment, werd waarschijnlijk door twee monniken van Fulda uit hunne reeds verbleekende herinnering opgeschreven ²⁾. Het bestaat uit strophen van drie dubbele regels, wier deelen niet door het eindrijm, maar door de zoogenaamde alliteratie, hoewel dan ook nog op tamelijk ruwe wijs, zijn verbonden. De alliteratie of het stafrijm, dat tot in de negende eeuw, zoowel in Noord- en Zuid-Duitschland als bij de Angelsaksen, welluidendheid gaf aan het vers, berustte op de gelijkheid der letters, waarmee de twee meest geaccentueerde lettergrepen in de beide saamgebonden deelen van een versregel aanvingen. Men noemde dit rijmstaven ³⁾.

Wat de voorstelling in het Hildebrandslied betreft, die is kernachtig en krachtvol: de gang van het verhaal heeft eene epische breedte en gelijkmatigheid in den trant van Homerus ⁴⁾. Overigens staat dit lied als afgesloten geheel op zichzelf, naar den aard van het oorspronkelijk volksgezang. Eerst later werden verschillende

¹⁾ Verg. W. Wackernagel, *Handbuch der deutschen Litt.*, tweede uitgave, I D., bl. 56. Wilhelm Scherer zegt: „Wir dürfen vermuthen, dasz der Alte siegte und am Leichnam seines Sohnes stand. Er hat sein eigenes Geschlecht vernichtet“ (zie S. 29 ff. zijner uitmuntende *Geschichte der deutschen Litteratur*, 3e Aufl. 1885).

²⁾ Zie de litteratuur van dit gedicht in W. Wackernagel's *Handbuch*, tweede dr. uitg. door Ernst Martin, I, 54. Holtzmann's meening, dat het Hildebrandslied een brok uit de verzameling van Karel den Grooten zou zijn, vermeld ik hier slechts om der volledigheds wille.

³⁾ Als voorbeeld geef ik dezen eenen regel uit het Hildebrandslied:

Hiltibraht enti Hadhubrant, untar herjun tuem.

Wij bezigen nog dikwerf de alliteratie in een aantal uitdrukkingen: kind noch kraai (d. i. kraaiër = haan), stok en steen, stoep of steen, huis en hof, bont en blauw.

⁴⁾ Gelijk reeds werd opgemerkt, is het oorspronkelijke stuk slechts een fragment, maar het is in jonger bewerkingen geheel tot ons gekomen. Ook in Vlaanderen leefde het tot de zeventiende eeuw voort. Willems gaf een Vlaamschen tekst van dien tijd uit, *Belg. Mus.* VIII, bl. 464, en *Oude Vl. Liederen*, bl. 129.

samenhangende sagen of zangen dienstbaar gemaakt om een grooter gedicht te helpen vormen, en pas in dien tijd kan men zeggen, dat het eigenlijke volks-epos in engeren zin aanvangt, waarbij de hand van den kunstenaar de aanwezige poëtische stof verwerkte.

In de oudste tijden was de poëzie in handen van geheel het volk: dit had de feiten gewrocht en zorgde, dat zij niet vergeten werden. Maar die losse deelen tot een geheel te vereenigen moest het werk zijn van één uitstekend individu. Het epos door de elektrieke vonk van het genie tot eene schoone eenheid te doen samensmelten, dat vermocht het geheele volk niet meer, dat was de taak van den Dichter.

Voor die verwerking van op zichzelf staande volksliederen of overleveringen in epischen toon tot een volksepos, zou, volgens sommigen, de tijd van Karel den Grooten de meest geschikte geweest zijn. De op zijn bevel volbrachte opteekening van historische liederen kon daartoe hebben bijgedragen. Toen eenmaal die reeks bijeenverzameld en dus gemakkelijk te overzien was, moest, dacht men, aan een hof, waar de klassieke letteren beoefend werden, in een tijd, dat het druk verkeer met Rome waarschijnlijk Vergilius, misschien zelfs Homerus — zij het dan in de taal der kerk — bekend had doen worden, ook de zucht ontstaan om die liederen tot een geheel te verbinden, en zóó eene kunstenaarheid tot stand te brengen. Dit zijn intusschen niets anders dan gissingen, door geen enkel geschiedkundig feit gestaafd. Wat het geromaniseerde Frankrijk betreft, is het zeer de vraag, zooals wij later zullen zien, of daar nog wel veel sympathie voor de oude Germaansche overlevering bestond. In Duitschland, waar taal en zeden geene volslagen veranderingen hadden ondergaan, was het anders. Daar deed zich onder de regeering der Saksische keizers, die den naam van Otto hebben vereeuwigd, nog grooter invloed van het Klassicisme voelen, en die eeuw, waarin de epische meesterstukken der oudheid stellig bekend waren, was dus nog meer geschikt om een uitgebreid volksepos voort te brengen.

Het Germaansche heldentijdperk was tot een gesloten geheel ontwikkeld, waarvoor men echter nog warme sympathie bezat, en van welks geest men nog niet geheel vervreemd was: de geduchte strijd, die zoovele eeuwen geduurd had, en die daardoor het groote, nationale feit was geworden, maakte een natuurlijke

achtergrond uit, waarop eene epische handeling kon worden geschilderd: de twee hoofdoorwaarden voor het ontstaan van een volks-epos waren dus aanwezig.

En het is opmerkelijk, dat de jongste critiek juist dezen tijd, tusschen 971 en 991, aanwijst als dien, waarin het *Nibelungenlied* als een samenhangend geheel werd opgeteekend door Konrad, den Schrijver van Bisschop Piligrin van Passau ¹⁾.

¹⁾ Verg. Dr. Hermann Fischer, *Die Forschungen über das Nibelungenlied*, S. 167, 186 ff. Volgens Martin „gilt als heimat des gedichts (*Kutrun*)“ ook „eine Donaustadt wie Regensburg oder Passau“. Vgl. evenwel bl. 49, aant. 3. Scherer daarentegen meent (*Geschichte der deutschen Litteratur*, S. 731): „Die Nachricht von einem lateinischen Nibelungenliede, das Bischof Pilgrim von Passau im zehnten Jahrhundert habe verfassen lassen (Klage 2145) tritt zugleich mit der Behauptung auf, dieser Pilgrim sei der Oheim der bei den Hunnen gefallenen burgundischen Könige gewesen, und hat daher nicht die geringste Gewähr der Glaubwürdigkeit.“

Over de verhouding van het heldenepos tot de oude overlevering geef ik de volgende beschouwing van Martin in zijne *Einleitung* op zijn *Kutrun*, S. XVIII en XIX. „Das epos ist volkstümliche dichtung, welche die heldensage erzählt. Die heldensage ist nicht das erzeugnis eines einzelnen dichterischen geistes, sondern der jugendlich regen einbildungskraft des volkes. Ihr inhalt ist hauptsächlich die erinnerung des volks an sein heldenzeitalter, an die zeit, in welcher es durch lange und schwere kämpfe sein nationales dasein gründete und behauptete. Die geschichtlichen bestandteile dieser erinnerungen verschmelzen mit den resten des uralten götterglaubens. . . Auch die form des epos gehört nicht einem einzelnen an, weder die äusserliche, das metrum — es ist allgemein bekannt und findet sich an weit auseinanderliegenden orten und zu ganz verschiedenen zeiten gleichmässig — noch das, was man als form des gedankens bezeichnen kann, der ausdruck. Die einzelnen schilderungen, redeweisen, beiwörter kehren in den verschiedensten gedichten wider.

Muss man also das epos ein erzeugnis des volksgeistes nennen, so ist dies nicht so zu verstehn, als hätte zugleich das ganze volk oder eine versammlung etwa daran gearbeitet. Die dichter sind immer einzelne, aber sie vertreten die anschauung des gesammten volkes, über welches sie weder an bildung noch an befähigung sich wesentlich erheben. Diese dichter gehören wol meist den volksängern an, welche durch ihre zahl und durch die verwendung der kunst als gewerbe einen besonderen stand ausmachen. Sie tragen an den höfen der fürsten und herrn sowie auf den strassen vor dem volke ihre lieder vor, welche aus der allbekannten sage irgend eine besonders entsprechende stelle heraus greifen. Selbst diese lieder sieht jedoch das volk als allgemeingut an, jeder kennt und singt sie.

Diese allgemeine kenntnis von den liedern muss sie wenigstens so lange

Maar zoowel in Duitschland als in Frankrijk moest de eeuwenoude overlevering uit het Germaansche heldentijdperk wel verbleeken onder den invloed van allerlei omstandigheden, zoodat daaraan ontleende epische gedichten, die in Frankrijk geheel ontbreken, aan de overzijde van den Rijn ook maar schaars voorkomen. De maatschappelijke toestanden veranderen ook hier geheel en al. In het middelhoogduitsche tijdperk, zien wij de beschaafde kringen in Duitschland geheel onder den invloed van de omkeering, die op elk gebied door den eersten kruistocht was teweeggebracht. De beschaving was Christelijk-ridderlijk geworden, en de letterkunde is in menig opzicht, zoo al niet naar den geest, dan toch naar vorm en inhoud, eene afschaduwing van de nieuwere Fransche verhalende poëzie. Smaak voor Oudgermaansche heldenoverlevering moest aan de hoven en bij den adel zich wel verliezen ¹⁾. Vandaar dan ook, dat middelhoogduitsche gedichten, onderwerpen uit het heldentijdperk behandelende, schaarsch zijn. Zij waren uit de mode.

unversehrt erhalten, als nicht die dichterische form eine durchgreifende veränderung erfährt. Und selbst wenn diese eintritt, so ist doch die sage in ihren grundzügen geschützt, weil sie als wirkliche geschichte angesehen und von der liebe und ehrfurcht des volkes getragen wird. Doch lässt sich der einfluss der zeitlichen entwicklung nicht ganz und gar fern halten. Je ferner die ursprünglichen grundlagen, die geschichtlichen und mythischen, gerückt werden, um so mehr überwiegt die poëtische auffassung. Aus gründen der engeren verbindung und der mehr einheitlichen auffassung fallen stücke der sage aus, werden neue eingesetzt; die einzelnen caractere und motive ändern sich mit den sittlichen anschauungen und bildungszuständen. Aber doch bleibt des ursprünglichen noch genug übrig um die übereinstimmung der älteren und der jüngeren sage unleugbar erscheinen zu lassen. Erst die einföhrung einer fremden bildung, welche die einheimische entwicklung unterbricht und mit der befreiung des einzelnen den zusammenhang der gesammtheit löst, lässt das epos und die heldensage verkümmern. Das epos sinkt allmählich in die unteren schichten des volkes hinab, wird roh in der form und märchenhaft im inhalt, bis es zuletzt ausklingt und verstummt."

¹⁾ W. Wackernagel noemt dit tijdvak o. a. „Die Zeit der Edeln, der Hofsprache, der romanisierten Deutschheit." *Geschichte der deutschen Litteratur*, I², 40.

II.

SPOREN VAN OUDE SAGEN IN NEDERLAND.

Hier doet zich de natuurlijke vraag voor, of in de Nederlandsche gewesten geen spoor is overgebleven van Oud-Germaansche heldenpoëzie.

Die sporen zijn zeer schaarsch ¹⁾. En men zal zich daarover niet verwonderen, als men in aanmerking neemt, dat ook in Vlaanderen, welk graafschap weldra den toon zou geven aan de overige gewesten, de snel aanwassende beschaving den blik al spoedig op andere idealen deed vestigen, waardoor vroegere herinneringen werden weggevaagd.

Wat Brabant betreft, dat lang de zetel der Franken en de woonplaats van hun meest beroemd geslacht, dat der Karolingen, is geweest, het zou vreemd zijn, wanneer daar de oude dichtelijke overlevering spoorloos verdwenen was. En zij is het ook niet geheel.

Ik heb daarbij het oog niet op de Siegfriedsage, de kern van het Nevelingenlied, waarvan men den historischen oorsprong in deze streken heeft willen plaatsen. Men weet thans echter, dat deze sage of mythe ouder is dan de vestiging der Franken in Nederland, waar ook het tooneel der handeling niet gevonden wordt.

Maar in een gedicht van betrekkelijk jonge dagteekening, dat bekend is onder den naam van den *Ridder met den Zwaan*, of

¹⁾ Ongetwijfeld moet er een gedicht bestaan hebben over de nederlaag van den Deen Chochilaic — de Higelac uit de *Beóvulf* —, die in Friesland landde, maar door Theodebert verslagen werd. Het kan dan — volgens eene vernuftige gissing van Pio Rajna (*Origini dell'epopea francese*) — behoord hebben tot de liederen, welke de Friesche zanger Bernlef zong (vgl. G. Paris, *Romania*, XIII).

Zwaanridder, zijn overblijfselen behouden eener sage, die stellig tot de hoogste oudheid opklimt. Om ze te herkennen dienen wij eene beknopte inhoudsopgave van het gedicht vooraf te doen gaan.

Oriant, Koning van Lilefoort, zat na de jacht bij eene bron te rusten: daar verscheen hem een beeldschoon meisje, tot wie hij zoo in liefde ontstak, dat hij haar huwde.

's Konings moeder Matabrune haat hare schoondochter, die eene vrouw van mindere geboorte is, en vindt weldra gelegenheid haar in 't ongeluk te storten. Beatrijs, zoo heet de jongevrouw, baart zeven zonen, die allen met eene zilveren keten om den hals ter wereld komen.

Matabrune laat de kinderen wegvoeren, met plan om ze te doen vermoorden, en legt zeven jonge honden in hunne plaats. Zij beschuldigt Beatrijs van de walgelijkste ontrouw jegens haar gemaal.

's Konings raad veroordeelt de jonge vrouw tot levenslange gevangenis, tot ergernis van Matabrune, die haar wilde doen sterven.

Intusschen had de dienaar, die de kinderen moest dooden, ze uit medelijden in een bosch te vondeling gelegd. Door een kluzenaar, Helias genaamd, werden zij gevonden, en met behulp eener geit opgevoed.

Toen ze welig opgegroeid waren, werden ze door een van Matabrune's jagers, Savari, ontdekt. Matabrune gaf op nieuw bevel de knapen te dooden, maar ook Savari kon dit niet over zich verkrijgen. Hij ontnam aan de zes jongelingen, die hij vond — de zevende was met hun voedstervader op reis — hunne ketenen, om die aan zijne meesteres te brengen, ten teeken dat haar bevel volvoerd was. Toen hij hun die afdeed, veranderden de zes broeders eensklaps, tot zijne groote verbazing, in zwanen.

Van de halssieraden liet Matabrune een drinkbeker maken. Doch daar ééne keten reeds meer zilver opleverde dan voor den beker noodig was, behield de zilversmid de overige voor zich, zoowel als nog een beker, dien hij mede uit het metaal van de eerste vervaardigd had.

De kluzenaar, zeer verwonderd bij zijne t'huiskomst zijne pleegkinderen niet te vinden, vernam door een engel het gebeurde; en op diens last zond hij den zevenden jonkman, ook Helias geheten, naar het Hof om zijne moeder te beschermen, die, op aanstoken van Matabrune, door haar handlanger Macharis wederom

beschuldigd werd van ontrouw en eene poging om haar gemaal te vergiftigen.

Helias maakte zich op en verscheen ten hove op het oogenblik, dat men Beatrijs ter dood zou veroordeelen. Hij slaat Macharis voor 's Konings oog met een vuistslag op den grond en ontdekt het bedrog, 't geen weldra door den kluizenaar nader bevestigd wordt. Er heeft nu een gerechtelijke kamp plaats, waarin Helias den verrader overwint, die zijne misdaad belijdt en opgeknoopt wordt.

Helias hangt daarop den zwanen, welke inmiddels in de gracht van het kasteel waren komen vliegen, de ketens weder om den hals, en zij hernemen terstond hunne menschelijke gedaante en worden gedoopt. Doch hij, wiens keten versmolten was, behield zijne zwanengestalte.

Matabrune wordt nu ter dood gebracht, en Oriant doet afstand van de kroon ten behoeve van zijn zoon Helias.

Als deze eene wyl geregeerd had, zag hij op zekeren morgen, dat er een scheepje kwam aangevaren, getrokken door zijn broeder, den zwaan. Hij vermoedde daarin een wenk des hemels en begaf zich aan boord. Zoo kwam hij te Nijmegen, waar hij in een kampstrijd zegevierde over den Graaf van Frankenberg, die de eer zijner schoonzuster, de Hertogin van Billoen (Bouillon), wilde verkorten. Helias huwde Clarisse, de dochter der hertogin, en werd door Keizer Otto met het leen des overwonnenen begiftigd.

De Zwaanridder, gelijk hij genoemd werd, verbood aan zijne vrouw hem naar zijne afkomst te vragen, en toen zij na verscheiden jaren dat gebod overtrad, verscheen de zwaan weder met het scheepje, en de ridder keerde daarin naar zijn land terug. Daar bad hij vurig, dat zijn broeder de menschelijke gedaante terug mocht krijgen, en nadat de twee bekers weer tot eene keten gevormd waren, die men den zwaan omhing, werd zijn gebed verhoord.

Helias stichtte toen een klooster, waarin hij zijne laatste levensdagen ging doorbrengen.

Hij had bij zijne vrouw eene dochter verwekt, die later met den Graaf Eustachius van Boulogne huwde, wien zij drie zonen schonk: Eustachius, Boudewijn en den vermaarden Godfried (van Bouillon).

Dit verhaal was reeds in de dertiende of het laatst der twaalfde eeuw in dezen vorm in Vlaanderen en Brabant in omloop. Er is een Fransch gedicht bewaard gebleven, dat uit de laatste helft der veertiende eeuw afkomstig schijnt. Van eene Vlaamsche bewerking is ons slechts een fragment over van geringen omvang ¹⁾. In een proza-volksboek leefde deze sage tot op onze dagen voort.

Het springt in het oog, dat in dit verhaal oud en nieuw is onderoengemengd, en dat men eene overlevering, wier beteekenis men niet meer doorzag, aan een bekenden historischen naam heeft vastgeknoopt. De hoofdgedachte is, dat de Brabantsche hertogen afstamden van een goddelijk wezen.

De kern van het verhaal schijnt de aankomst van den Zwaanridder in het geheimzinnige bootje te zijn, en die sage klimt blijkbaar tot de hoogste oudheid op. Bij de Angelsaksen verhaalt de overlevering, dat een der stammen, vóór den overtocht naar Brittanje, op gelijke wijze een koning had ontvangen. Ook daar kwam een onbekende schoone jongeling aandrijven in een bootje; zijn naam was Sceaf en hij stamde uit het goddelijk geslacht van Wodan. In het gedicht van Beóvulf, uit de zevende eeuw ²⁾, komt hij nog voor.

Beide overleveringen hebben ééne gemeenschappelijke bron, die stellig overoud is; ja, het is hoogst opmerkelijk, dat de Indische sage der geboorte van Fischma geheel met de onze overeenkomt. Het zou dus niet onmogelijk zijn, dat wij ook hier te doen hadden met de overblijfsels eener overlevering, die de Germanen reeds uit hun stamland hadden meegebracht naar Europa.

Hoe dit ook zij, later moest de bovenmenselijke, goddelijke afkomst van den vreemdeling duidelijk gemaakt worden, en men voerde zijne moeder ten tooneele. Ook zij was een bovenmenselijk wezen. Hare plotselinge verschijning bij de bron geeft dit

¹⁾ Deze 123 verzen werden gevonden en uitgegeven door Ferd. von Hellwald (*Taal- en Letterbode*, I, bl. 313). Dr. G. Kalf herkende er een fragment in eener Mnl. bewerking der sage van den Zwaanridder, zeker niet jonger, eer ouder dan de 14e eeuw. Hij vermoedt, dat het een deel heeft uitgemaakt der bewerking van een Fransch gedicht (vgl. *Middelnederlandsche epische fragmenten*, Groningen, 1886, bl. 250 vlg.).

²⁾ Ten minste volgens Kemble; Ettmüller plaatste het in de negende, Grein, Arnold en anderen in het midden der achtste eeuw.

reeds te kennen; en zoo het van haar niet uitdrukkelijk gezegd wordt, het is toch waarschijnlijk, dat men ook haar de gave toekende van gedaante te kunnen verwisselen.

Dergelijke zwanenjonkvrouwen moeten, volgens Jakob Grimm, in de Duitsche overlevering overoud zijn. Het zijn hoogere wezens, die de gedaante van een zwaan kunnen aannemen en gaarne aan den oever van het water verwijlen. Om zich in den koelen stroom te baden leggen zij het zwanenhemd af: die zich daarvan meester maakt, heeft haar in zijne macht. Een ring of eene keten is in vele sagen het middel om de zwanengestalte aan te nemen ¹⁾.

Uit dat alles blijkt wel de oudheid der sage, die waarschijnlijk door de Saksers uit Deutschland naar België werd meegebracht, evenals zij haar naar Engeland overvoerden ²⁾. Die oudheid wordt nog onbetwistbaarder, als wij zien, dat kenmerkende trekken dezer overlevering ook elders voorkomen. Gelijk hier de zwanenjonkvrouw zeven kinderen baart, die met de welpen van een hond worden verwisseld, vermeldt ook de Langobardische en de Welfische stamsage de geboorte van zeven kinderen, en de Angelsaksische koningen sproten voort uit de zeven zonen van Wodan. Maar men ziet tevens uit dit verhaal, hoe ook hier oude overleveringen werden overgebracht op nieuwe helden, waarbij dan weder andere in omloop zijnde verhalen werden gevoegd; want het te vondeling leggen der kinderen is een trek, die ook in de bekende geschiedenis van Genoveva van Brabant voorkomt.

Hoewel deze sage hoofdzakelijk in Brabant inheemsch is gebleven, verbindt zij oorspronkelijk met dit landschap ook Vlaanderen en ging later naar Kleefland over, terwijl er in de geschiedenis der heeren van Arkel in Holland mede melding van

¹⁾ Men vergelijke over de mythe van den Zwaanridder *Germania*, I, S. 418 ff.

²⁾ In veel ouderen vorm dan in 't slot van Wolfram van Eschenbach's *Parzival* — waar Loherangin dezelfde is als Loheraine, de mythische stamvader der Lorreinen of Lotharingers: dezelfde namelijk als de Zwaanridder Helias — vinden we deze sage onder de Artussagen, zelfs in de vervolgen op Chrestien's *Perceval*, waar een hoofdstuk tot opschrift heeft: „Comment un Cigne vint parmi une yaue et amaine une nef où il y a un chevalier mort dedenz (Dr. Jan te Winkel, *Roman van Moriaen*, Groningen, 1879, bl. 33²).

gemaakt wordt. Overigens is Holland arm aan eigenlijke volks- of heldensagen. Misschien, dat onder den invloed van het Sticht hier alles reeds vroeg eene kerkelijke kleur kreeg en dat legenden van Heiligen de oude overlevering en de heldenpoëzie vervingen. Waarschijnlijker nog was hier het terrein niet gunstig ter bewaring van dichterlijke verhalen. Sedert den tocht der Franken naar het Zuiden raakt het noordwestelijke gedeelte van Nederland in nevelen gehuld: hier plaatst de verbeelding de Nevelingen. Het was schaars bewoond, door voortdurende strooptochten, niet het minst door den onophoudelijken krijg tusschen Friezen en Franken, geteisterd, en de barbaarsheid moet hier grooter zijn geweest dan elders. Nog lang heetten de noordelijke bewoners dezer landen „bestiales Frisones” of „rude Vriesen.”

Intusschen laat het zich toch aanzien, dat ons enkele volks-overleveringen, deels van overouden tijd, deels van wat jonger vorming, bewaard zijn, die op een gedeelte van het westelijke Nederlandsche kustland, wellicht ook op Holland, betrekking hebben. Zij leven hier te lande niet meer voort, maar worden aange troffen in een middelhoogduitsch gedicht, dat den naam van *Goedroen* draagt en dat wij beknoptelijk moeten ontleden.

Hagen, de koning van Eyerland (Ierland), wiens avontuurlijke jeugd in eene soort van voorzang wordt geschilderd, heeft eene dochter, Hilde genaamd. Hij laat haar met zorg en bezorgdheid opvoeden: zon noch wind mag haar aanraken, veel minder een man. Slechts hij, die hem in kracht overtreft, zal haar tot echtgenoot hebben. De boden, die haar ten huwelijk kwamen vragen, liet hij hangen, en die naar hare hand dongen, nam hij lijf en eer.

Hetel, de koning van het Hegelingenland, draagt aan twee zijner getrouwen, Froete en den beroemden zanger Horand, de taak op, om voor hem de hand der schoone Hilde te vragen. Zij weigeren het waagstuk te ondernemen zonder medehulp van den ouden, geharden krijgsman Wate.

Als kooplieden vermomd komen zij aan Hagen's hof. De mildheid, waarmee zij hunne schatten uitdeelen, bezorgt hun een goed onthaal. Terwijl Froete door de pracht, die hij ten toon spreidt, en Wate door zijne kracht en behendigheid in het hanteeren der wapenen het geheele hof in verbazing brengen, betoovt Horand allen door zijn gezang, waarbij de vogels hun kwinkeleeren staak-

ten. Hilde vooral wordt er door in verrukking gebracht. Zij laat den zanger tot zich roepen en geeft hem dus de gelegenheid, haar Hetel's aanzoek kenbaar te maken. Zij stemt er in toe, zich te laten schaken. Zij bezoekt het schip der vreemden: de verborgen krijgers komen te voorschijn, scheiden moeder en dochter, stooten al wie niet tot hen behoort buiten boord, halen het zeil in top — en weldra landen zij gelukkig in het Hegelingenland.

Daar daagt Hagen, die hen achtervolgd heeft, op, en de strijd begint. Hetel wordt gewond en Hagen door den grimmigen Wate bedwongen. Het eind intusschen was eene verzoening. De koning der Hegelingen huwt Hilde, en bij het scheiden laat Hagen Hildburg, de speelnoot zijner vrouw, bij zijne dochter achter.

Daarmee is dit verhaal ten einde, en nu eerst neemt het eigenlijke Goedroenlied een aanvang.

Koning Hetel won twee kinderen: Ortwijs, dien de oude Wate opvoedt, en Goedroen, de aanminnige dochter der schoone moeder. Hartmoet, zoon van koning Lodewijk van Normandië, laat Goedroen ten huwelijk vragen; maar hij wordt afgewezen. Onbekend bezoekt hij Hetel's hof en openbaart zijn naam aan de koningsdochter. Hoewel zij hem niet ongenegen is, beveelt zij hem af te trekken, en van dat oogenblik vormt hij het plan, zich met geweld van haar meester te maken.

Ook koning Herwig van Zeeland had, maar mede te vergeefs, naar de hand der jonkvrouw gestaan. Hij besloot zijn aanzoek met wapengeweld te herhalen. Op zekeren morgen roept de wachter van den toren Hetel's mannen te wapen: hij ontwaarde den lichtenden glans van 's vijands helmen. Herwig dringt de stad binnen, maar Goedroen maakt een eind aan den begonnen strijd door den overwinnaar als haar bruijom aan te nemen. Een jaar later zou het huwelijk worden gesloten.

In dien tusschentijd valt Siegfried, koning van Moorland, in Herwig's gebied, en Hetel snelt, op aanzoek van Goedroen, zijn aanstaanden schoonzoon ter hulp. Van dat afwezen door verspieters onderricht, maakt Hartmoet zich die gelegenheid ten nutte om in 't Hegelingenrijk te landen. Hij doet Goedroen van zijne komst verwittigen, maar zij geeft hem kennis van hare verloving. Nu dringt hij met geweld de stad binnen, rooft Goedroen en Hildburg en geeft Hetel's erf der verwoesting ten prooi.

De vader krijgt kondschap van het gebeurde: hij verzoent zich met Siegfried, ijlt met zijn leger den roover na en haalt hem in op de Wulpenwaard. Daar heeft nu een ernstig, voortreffelijk geschilderd gevecht plaats, waarin Hetel door Hartmoet's vader gedood wordt, terwijl Wate als een ever woedt en menig krijger brengt, vanwaar hij niet zal wederkeeren. De strijd duurt tot aan den nacht, zoodat men vriend noch vijand kan onderscheiden. Van de duisternis maakte Hartmoet gebruik om te ontkomen. Hij beval diepe stilte, en wie zijn weegeklag niet kon smoren, werd in de zee geworpen. Den anderen dag zijn die van het Hegelingenland verbaasd, geen vijand meer te ontwaren: nu houdt hen de vraag bezig, of de gevallen vijanden zullen blijven liggen als een buit voor raven en wolven, dan of men ze zal begraven. Men besluit, den Christenen de eer der begrafenis te schenken: men leest hun zielmissen en bouwt ter plaatse van den slag een klooster. De Hegelingen keeren daarop naar huis terug. Wate verbloemt der moeder hare ongevallen niet en raadt haar, hare klachten te smoren, die toch de dooden niet meer in 't leven terugroepen. Als het jonge geslacht zou zijn opgegroeid tot mannen, zou men zich wreken.

T'huis gekomen, zoekt de oude Lodewijk Goedroen voor zijn zoon te winnen, en als zij hem ten stelligste afwijst en den dood verkiest boven zijne liefde, werpt de oude haar in zee, waar Hartmoet haar bij de blonde vlechten uit trekt. Daar zij zich steeds tegen een huwelijk met den Normandiër blijft verzetten, wordt zij door diens harde moeder Geerlinde tot de vernederendste diensten gedwongen: zij moet het werk van waschvrouw verrichten. Alleen Ortroen, Hartmoet's zuster, toont haar eenige meewarigheid.

Intusschen wordt, na verloop van tijd, in het Hegelingenland een nieuw heer ter wrake uitgerust, dat zich naar de kusten van Normandië begeeft. Ortwin en Herwig, de broeder en de verloofde der ontschaakte maagd, gaan tegen zonsondergang uit op kondschap van de gevangene.

Het was winter: des nachts was er veel sneeuw gevallen; toch moesten, op bevel van Hartmoet's moeder, de gevangenen vrouwen bij het krieken van den dag barrevoets het lijnwaad naar het strand brengen. Een engel heeft Goedroen aangekondigd, dat er

hulp komt opdagen en dat zij weldra twee boden zal ontmoeten. Het is minder hoop op verlossing, die haar vervult, dan het verlangen om iets van moeder en verwanten te vernemen. Lang ziet zij met hare gezellin naar de beloofde boden uit: als eindelijk een scheepje nadert, waarin zich twee mannen bevinden, doet schaamte haar de vlucht nemen. De mannen roepen haar terug, en terwijl zij inlichtingen inwinnen omtrent de plaats, waar zij zich bevinden, bieden zij aan de van koude klappertandende vrouwen te vergeefs hunne mantels aan.

Men herkent elkander eindelijk. Ortwijs wil zijne zuster, die men hem in een openlijken strijd ontvoerde, niet in 't geheim rooven. Hij wil haar openlijk, met het zwaard in de hand, terugeischen. De mannen trekken af; en in het fier gevoel harer waarde, werpt Goedroen de kleeren, die zij moest wasschen, in zee. T'huis gekomen, ontgaat zij de onteerende straf, waarmede zij bedreigd wordt, alleen door de belofte van Hartmoet te zullen huwen. Zij baadt en tooit zich, en noodigt Hartmoet uit, boden naar zijne vrienden te zenden, ten einde dus het getal der verdedigers te verzwakken. Haar vroolijke lach verraadt haar echter aan Geerlinde.

De kondschappers komen intusschen bij het heer terug, en verhalen, hoe zij Goedroen ontmoet hebben. De krijgers weenen. De oude Wate ziet hen aan en zegt: „Gij stelt u aan als wijven: zorgt veeleer de kleeren rood te verven, die hare handen blank gewasschen hebben.”

Daar de nacht helder was, trok men terstond op naar Hartmoet's burcht. Als de morgenster opkomt, blikte een van Goedroen's vrouwen uit het venster, en ziet helmen en schilden voor de poort blikkeren. De wachter roept Lodewijk's mannen te wapen, en Geerlinde voelt, dat zij heden den lach van Goedroen duur zal moeten betalen, terwijl Hartmoet haar nu voor 't eerst zijn toorn te kennen geeft over de mishandeling van de maagd. Hij doet een uitval, wondt Ortwijs en Horand, en ook Herwig moet aanvankelijk onderdoen voor den ouden Lodewijk, met wien hij handgemeen wordt. Eindelijk keert de kans, en hij slaat hem het hoofd af. Wate werpt zich tusschen de poort en Hartmoet, toen deze zich in de burcht wilde terugtrekken. Inmiddels had Geerlinde een prijs uitgelooft voor wie Goedroen zou dooden,

en reeds wilde een uit haar gevolg dat loon verdienen, toen hij daarin verhinderd werd door Hartmoet zelf, die op het hulpgeschrei van Goedroen naar boven blikte en den aanrander door zware bedreigingen belette den moord te volbrengen.

Ortroen, in tranen zwemmende om den dood haars vaders, smeekt aan Goedroen, Wate en Hartmoet te scheiden. Goedroen draagt dien last op aan Herwig, maar te vergeefs zoekt deze den oude tot mededoogen te bewegen. Hartmoet wordt gevangen. Wate bestormt de burcht en offert allen, tot de ongebornen kinderen toe, aan zijne woede op; want kwamen deze tot wasdom, hij zou ze niet meer vertrouwen dan een wilden Sakser. Ortroen en Geerlinde zoeken bescherming bij Goedroen. Het gelukt deze, als de grimige verderver met ellenlangen baard en zoekenden blik knarse-tandend tot haar doordringt, Ortroen te redden, maar Geerlinde wordt verraden en moet nu, zoowel als hare dienstmaagden, van welke Goedroen heeft te lijden gehad, met haar leven boeten.

De Hegelingen trekken daarop naar hun vaderland terug: en het verhaal wordt besloten met de drievoudige vereeniging van Herwig en Goedroen, Hartmoet en Hildburg, Ortwin en Ortroen, waardoor aan alle veeten een einde wordt gemaakt.

Het kan ons niet te doen zijn om eene aesthetische beschouwing van een dichtstuk, dat niet tot het gebied onzer vaderlandsche letterkunde behoort; die zou allermint hier op hare plaats zijn, waar wij alleen de vraag hebben te beantwoorden, of er overblijfsels zijn aan te wijzen van oud-Germaansche of oud-Noordsche overleveringen, die hier te lande gekoesterd en ontwikkeld zijn. Wij bepalen ons daarom tot eenige opmerkingen over den inhoud, die blijkbaar uit overoude bestanddeelen is samengesteld.

Het is duidelijk, dat wij hier te doen hebben met de omwerking van eene echt Germaansche overlevering, waaraan avonturen, die er oorspronkelijk vreemd aan waren, met een vrij lossen draad zijn vastgeknoopt.

Het geheel is uit drie deelen samengesteld, wier eenigen band de daarin optredende personen, Hagen, Hilde en Goedroen, vormen.

Dat gedeelte, hetwelk de ontvoering van Hagen's dochter Hilde door Hetel en den kamp der beide vorsten verhaalt, schijnt het oudste. In de hoofdzaak stemt daarmede eene Noordsche sage

overeen, waarvan de oudste opteekening ons in Snorre's Edda bewaard is. Daarin wordt het volgende verhaald ¹⁾:

„Een koning, Hogue genoemd, had eene dochter, welke Hilde heette. Terwijl de vader naar eene vorstenvergadering getogen was, werd de dochter als krijgsbuit meegesleept door koning Hedin, den zoon van Hjarrande. Toen Hogue vernam, dat zijn gebied afgeloopen en zijne dochter geroofd was, maakte hij zich met zijn gevolg op om Hedin te zoeken, en hoorde, dat deze noordwaarts langs de kust gezeild was. In Noorwegen werd hem bericht, dat Hedin westwaarts de zee overgestoken was. Hogue vervolgde hem tot aan de Orkney-eilanden, en toen hij te Haey (het hooge eiland) kwam, lag Hedin met zijne vloot er voor. Toen ging Hilde tot haar vader en bood hem namens Hedin aan zich te verzoenen; zoo niet, dan was Hedin bereid om te strijden, en Hogue had geen toegevendheid van hem te wachten. Hogue gaf een hard antwoord, en Hilde meldde Hedin, dat hij zich ten strijd moest aangorden. De beide aanvoeders gingen aan land en schaarden daar hun leger. Hedin bood nogmaals zijn schoonvader aan, zich te verzoenen en wilde hem veel goud geven als boete. Maar Hogue antwoordde: „Uw aanbod komt te laat, want ik heb Dainsleif uitgetogen, dat door dwergen gesmeed is en dat een man het leven moet nemen zoo vaak het ontbloot wordt: nooit doet het een vergeefschen slag en nooit heelt de wonde, die het sloeg.” Hedin hernam: „Gij draagt roem op uw zwaard, maar nog niet op de overwinning; dát heet ik een goed zwaard, dat zijn meester trouw is.” Toen begonnen zij den slag, die de strijd der Hjadninge (*Hjadninga víg*) genoemd wordt: zij kampfden den geheelen dag, en des avonds begaven de koningen zich naar hunne schepen. Maar Hilde ging des nachts naar de kampplaats en wekte door hare tooverkunst de dooden weer op; toen de koningen den volgenden morgen den strijd hernieuwden,

¹⁾ Zie Ernst Martin, *Kutrun*, Einleitung, S. XXXV; B. Symons, *Kutrun*, Einleitung, S. 2. De vertaling van den laatste is hier gevolgd. Enkele punten, die Symons in zijne inleiding en aanmerkingen slechts even kon aanstippen, zijn door hem nader aangeduid en verklaard in zijn opstel: „Zur *Kutrun*” (Paul und Braune, *Beiträge zur Geschichte der d. Sprache und Litteratur*, IX, S. 1—100).

vochten dan ook allen, die den vorigen dag gesneuveld waren, meê. Zoo duurde het gevecht dag aan dag, totdat alle mannen gevallen waren en alle wapens, die op het slagveld lagen en alle schilden tot steenen werden. Maar zoodra het dag werd, stonden alle dooden weder op en streden, en alle wapens werden weder bruikbaar. En nu zeggen de liederen, dat de Hjadninge daarmee zullen voortvaren tot aan de godenschemering."

De Edda heeft blijkbaar het verhaal uit volksliederen geput ¹⁾, en ook van elders blijkt, dat deze sage in het Noorden zeer verbreid was. Wij vinden er dezelfde overlevering als die in het middelhoogduitsche gedicht behandeld wordt, maar in oorspronkelijker vorm. De overeenkomst der namen van de hoofdpersonen is treffend, gedeeltelijk ook die van de feiten met de tweede afdeeling van het gedicht, ofschoon ook enkele karakteristieke trekken aan de derde afdeeling doen denken, waar de schaking niet door list, maar met geweld plaats heeft gedurende de afwezigheid des vaders, en wel door den minnaar zelf, niet door zijne vasallen; waar de vader den schaker achterna ijlt, hem inhaalt, en dan op eene waard of een eiland slag levert.

Eene andere oude opteekening der sage heeft ons de Deensche geschiedschrijver Saxo Grammaticus bewaard. Daarin zijn de motieven wat verschillend. Hoginus valt zijn schoonzoon Hithinus aan ²⁾ omdat deze zijne bruid Hilda van hare onschuld beroofd had; maar de oude wordt overwonnen en moet naar zijn land vluchten. Nu zullen zij den twist in een tweekamp uitvechten: Hithinus wordt daarin overwonnen, maar om zijne jeugd en schoonheid schenkt de overwinnaar hem het leven. Na zeven jaren ontbrandt de strijd op nieuw bij het eiland Hithinsö, en daarin dooden de twee vijanden elkander. Hilda hing zoo aan haar echtgenoot, dat zij des nachts de verslagenen door tooverliederen tot een nieuwen strijd opwekte ³⁾.

De sage, die zich in beide verhalen reeds geheel historisch-

¹⁾ B. Symons, t. a. pl., bl. 4.

²⁾ „Hithinus, rex aliquantae Norvagiensium gentis et Högni Jutorum regulus.” *Saxo Grammaticus*, ed. Müller, I, 238.

³⁾ „Ferunt Hildam tanta mariti cupiditate flagrasse, ut noctu interfectorum manes redintegrandi belli gratia carminibus excitasse credatur.”

episch voor doet, is misschien oorspronkelijk een mythisch verhaal geweest. Hilda, die de dooden weer ten leven wekt, doet denken aan eene Walkyrie, die den strijd om zijnszelfs wille lief heeft, en er zich niet aan kan verzadigen. Ook Hagen wordt voor eene mythische figuur gehouden. Hilde's vader, Siegfrieds moordenaar in de *Nibelungen*, en de bestrijder van Walther van Aquitaniën voeren denzelfden naam, en doen allen denken aan een daemonisch wezen, dat verderf om zich verspreidt. Is dit alles zoo, dan laat zich aanzien, dat bereids twee mythen in de Noordsche Hildasage zijn saamgesmolten: de ontvoering toch van Hilda en het gevecht tusschen Hagne en Hedin, waarin beiden omkomen, staat in geen noodzakelijk verband met het slot, waarin de opwekking der dooden door Hilde en de steeds zich hernieuwende strijd vermeld worden. Het eerste alleen vindt men in de sage van Walther en Hildegunde weder ¹⁾. Beide deze sagen hebben stellig eene gemeenschappelijke kern: de verlossing eener Walkyrie uit de macht van een harden meester en de strijd, waartoe dit aanleiding geeft. Het blijvend slot der Walther-sage verraadt wel jonger omwerking.

Wij mogen dus gerust aannemen, dat wij hier te doen hebben met eene oud-Germaansche sage of mythe, die zich op verschillende plaatsen tot twee verschillende verhalen ontwikkeld heeft ²⁾. Het is echter niet noodig, dat wij hier eene verklaring der mythe beproeven, en onderzoeken, of daarin de strijd tusschen winter en zomer zinnebeeldig is voorgesteld, want toen de sage hier te lande bekend werd, had zij haar mythisch karakter geheel afgelegd, zoo zij dat werkelijk oorspronkelijk bezeten had. En dit staat niet vast. Martin neemt dan ook liever een zuiver geschiedkundigen oorsprong aan ³⁾, b.v. een der tallooze rooftochten op de Friesche of Fransche kust, zooals de Saksers vóór hunne vestiging in Engeland, en later de Denen, maar al te dikwijls ondernomen hebben.

Het is voor ons doel ook niet van overwegend belang in bijzonderheden na te gaan, in welke betrekking de Goedroen-sage tot

¹⁾ Müllenhoff (*Zeitschrift f. d. Alterthum und d. Litteratur*, XXX, 1886) zegt: „Desto gewisser ist die alemannische Waltharisage eine Umbildung der Sage von Hedinn und Hilde.“

²⁾ Verg. E. Martin t. a. pl., S. XII; Symons, S. 11.

³⁾ T. a. pl., S. XLIV.

de Hilde-sage staat. Symons heeft dat, op het voetspoor van Wilmanns, gedaan ¹⁾, en is tot de slotsom gekomen, dat de verhalen van Hilde en van Goedroen zich uit ééne gemeenschappelijke kern, de oude Hilde-sage hebben ontwikkeld: toen men ze weer samensmolt, moest wel in het tweede gedeelte Hilde's dochter in de plaats harer moeder worden gesteld. Bovendien is met die verhalen nog eene afzonderlijke evenzeer Noordsche of Deensche Herwig-sage ²⁾ vereenigd.

De bakermat dezer overleveringen ligt geheel in het duister, en wij weten evenmin, hoe de drie sagen, die in het Goedroenlied voorkomen, op die wijze met elkander in verband kwamen ³⁾. Dat zij naar de Nederlandsche kustlanden werden overgebracht, wordt uit verscheiden geographische en enkele historisch-epische namen opgemaakt, en het komt mij voor, dat die veronderstelling zeer aannemelijk is, zooals wij later in bijzonderheden zullen trachten aan te toonen. Maar eenmaal daarheen overgeplant, schijnen ze er eene eigenaardige ontwikkeling gehad te hebben, en ook reeds in zoodanig onderling verband te zijn gebracht, als het middelhoogduitsch gedicht aangeeft ⁴⁾. Hoewel dit eerst omstreeks 1215 is opgesteld ⁵⁾, was de sage, zooals zij daarin voorkomt, al vóór 1140 in Duitschland bekend, blijkens den middelhoogduitschen *Alexander*, waarin een slag op de *Wulpen- of Wolfenwerde* wordt herdacht, zoowel als Hilde's vader, Hagen, Wate en Herwig ⁶⁾. Daar de Nederlandsche bijzonderheden er dus in voorkomen, mag men wel aannemen, dat zij uit Nederland naar Duitschland werd overgebracht. Overigens blijkt uit het voorkomen van enkele namen in Zuid-Duitschland, dat de sage daar al in de elfde eeuw bekend was ⁷⁾.

¹⁾ Symons, t. a. pl., S. 13—24.

²⁾ Zie Symons, t. a. pl., S. 22.

³⁾ Verg. Symons, t. a. pl., S. 19.

⁴⁾ Symons, t. a. pl., S. 24.

⁵⁾ Martin, t. a. pl., S. XXXIV.

⁶⁾ Vgl. over de beteekenis dezer plaats voor de sage: O. Erdmann, *Lamprecht und die Hilde-Kudrun-dichtung* (Zeitschrift f. d. Philologie XVII, bl. 223), die aantoot, dat de eigenlijke kern der Goedroensage in een aan Lamprecht bekend gedicht vervat was.

⁷⁾ Martin, t. a. pl., S. XLV.

Men zal licht kunnen begrijpen, dat in den loop der eeuwen en bij het overplanten der sage naar zoo ver van elkander gelegen landen, de geographie van dit „wazzermaere” er tamelijk verward en duister moet uitzien. Toch zullen wij daaruit eenige kostbare aanwijzingen trachten op te diepen.

Zijn er geen namen aan te wijzen, die de gebeurtenissen in Nederland plaatsden? Ik twijfel er niet aan. Allereerst rijst de vraag: waar moet men het land der *Hegeligen* zoeken? Het is blijkbaar een stamnaam, afkomstig van *Hegel*. Voor dien laatsten naam wordt in het gedicht steeds *Hetel* geschreven. Jakob Grimm heeft er op gewezen, dat die uit *Heten* verbasterd is ¹⁾, dat weer *Heteningen* vormde, ’twelk gemakkelijk in *Hetelingen*, later *Hegeligen*, overging. De herinnering aan dien naam *Hethen* (het Noordsche *Hedin*) is in Vlaanderen bewaard gebleven, en niet ver van dezelfde plek treffen wij eene andere benaming aan, die ook in de sage voorkomt.

„Ez war ein wert vil breiter und hiez der Wulpensant”

heet het str. 848,1. Daar werd de slag geleverd, dien wij den strijd der *Hegeligen* zouden kunnen noemen, evenals de jongere *Edda* gewaagt van den *Hjadninga víg*.

Op dat eiland plaatst ook de dichter van den middelhoogduit-schen *Alexander* den slag, terwijl Saxo Grammaticus dien op het eiland *Hithinsö* doet voorvallen. Beide namen komen aan den Scheldemond voor. Een keurbrief van Brugge van het jaar 1190 spreekt nog van de „*Wulpingi*, homines de Wulpia sive de Cassand”, en men weet, dat de westelijke Scheldemond, die vlak daarbij Zeeland en Vlaanderen scheidde, eertijds *Hedens-ee* of *Heidens-ee* genaamd was ²⁾. Worden wij hier aan *Heden* herinnerd, vroeger heette eene landtong op het eiland Schouwen *Heteletia*, dat aan *Hetel* doet denken.

Nu weet ik wel, dat Symons geen bewijskracht aan dien naam wil toekennen ³⁾, omdat alleen Saxo *Hithinsö* als de kampplaats

¹⁾ In Haupt's *Zeitschrift für D. Alterthum*, II, 2.

²⁾ Vergel. de oude kaarten der Scheldemonding in von Plönnies' uitgave van den Goedroen.

³⁾ *Kutrun*, *Einleitung*, S. 25.

tusschen Högni en Hithinus noemt, maar die overeenkomst is toch treffend. En Saxo is niet veel jonger dan Snorre. Zoo men aanneemt, dat de sage bij hem wijzigingen heeft ondergaan, dan zal men de mogelijkheid daarvan toch ook wel bij Snorre moeten aannemen. Overigens kan de Nederlandsche geleerde toch de be-
wiskracht van den *Wulpensant* niet wegcijferen ¹⁾.

Evenmin hecht hij aan *Sëlant*, *Tenemarke* en *Wåleis*; en toch schijnen ons die plaatsen naar dezelfde streek te verwijzen.

Hetel was, volgens het gedicht, in Deneland opgevoed. Men behoeft daarbij niet aan Denemarken te denken, maar veeleer aan de mark tegen de Denen, *limes adversus Danos*, het Markgraafschap Antwerpen, zooals nog Ernst Martin mogelijk acht ²⁾. Dit is te eer aannemelijk, daar Hetel ook Heer van Friesland genoemd wordt, dat tot aan de Vlaamsche grenzen reikte.

Herwig wordt Heer van Zeeland genoemd, en dit lag niet ver van Hetel's rijk. Symons is van eene andere meening ³⁾; Herwig zou oorspronkelijk een *saekonungr* geweest zijn, en uit dien zee-koning zou gaandeweg een *Künic von Séwen*, voorts *von Sëlant* geworden zijn, waaronder men eindelijk het Deensche eiland verstond. Tegenover die stelling staat die van E. Martin, die met ons aan het zeeuwsche Zeeland denkt ⁴⁾. Voor die meening schijnt mij het geographisch verband der meeste in het verhaal genoemde plaatsnamen te pleiten.

De slag wordt geleverd in de nabijheid eener groote rivier. Het gewest, waar Hetel met zijn heer lag, heet nu eens „in Sturm-lande”, dan „ze Wåleis bi der Marke”, of ook „in daz Vierdeland”. Ik zie in den grooten vloed de Schelde; en onder het Vierdeland kon wel het land der Vier Ambachten schuilen. Men heeft in *Wåleis* het Engelsche Wales gezocht; maar vanwaar de toevoeging „bi der Marke”? Wat belet ons, er de grensstreek tusschen Austrasië en Neustrië, België en Frankrijk, in te zien, zooals andere bronnen ons veroorloven?

× Alles samengenomen, zal men wel recht hebben, met het woord

¹⁾ *Kutrun*, S. 22 und 25.

²⁾ *Kutrun*, *Einleitung*, S. XLVI.

³⁾ Symons, *Kutrun*, *Einleitung*, S. 22.

⁴⁾ E. Martin, *Kutrun*, *Einleitung*, S. XLVI.

van Ernst Martin in te stemmen, „dat het aan geen twijfel onderhevig kan zijn, of de sage aan den mond van Schelde en Rijn speelt” ¹⁾. In die streek schijnen ook wel de aan de Fransche volkszangen ontleende namen Lodewijk en Hartmoet (Hardré) in het verhaal gekomen te zijn.

Ik meen dus de sagen van Hilde en Goedroen onder de oud-Germaansche overleveringen te mogen rekenen, die in Vlaanderen en Zeeland een tijdlang gangbaar geweest zijn ²⁾. Dat zij daar merkelijke veranderingen en toevoegsels hebben ondergaan, lijdt geen twijfel, al kan men den omvang der wijzigingen ook zelfs niet bij benadering aangeven, daar men niet weten kan, wat er op den weg tusschen den Scheldemond en Stiermarken, waar volgens sommigen het middelhoogduitsch gedicht ontstond ³⁾, nog is bijgekomen.

Ook Holland schijnt zijne bijdrage tot die toevoegsels geleverd te hebben. Een der helden van de sage immers is Siegfried van Moringen of Moorlant, een machtig vorst, wijd vermaard door zijn moed en heerscher over zeven koningen. De latere Duitse

¹⁾ T. a. pl., S. XLV.

²⁾ Ook Müllenhoff (*Zeitschrift f. d. Alterth. und d. Litteratur*, XXX, 1886, S. 233) zegt: „(Die localisirung) braucht nicht so alt zu sein und noch in die zeit des mythus hin aufzureichen, sodass der Wülpenwerder schon der schauplatz des endlosen Hedaningovig war, aber sie beweist immer, dass die Hilde- oder Hedaningensage von alters her schon vor den Dänen und Normannen in den Niederlanden bekannt war.” Scherer zegt (*Gesch. d. d. Litteratur*, S. 133): „Der stoff kam in den Niederlanden wohl im elften Jahrhundert zur völligen Ausbildung.”

³⁾ T. a. pl., S. XXXIII. Martin's op bl. 31 vermeldte meening wordt niet door allen gedeeld. Symons vindt haar volstrekt onbewezen en onbewijsbaar; taalkundige gronden wijzen, volgens hem (Kutrrn, Halle, 1883, S. 39), naar Oostenrijk. Scherer had reeds vroeger (*Quellen und Forschungen*, VII, S. 63) de meening uitgesproken, dat de bakermat van het gedicht niet, zooals gewoonlijk werd aangenomen, in Stiermarken, maar in Opperbeieren, meer bepaaldelijk in de omstreken van Tegernsee gezocht moet worden; in zijne *Geschichte der deutschen Litteratur*, S. 732 zegt hij: „Von meiner Vermuthung, dasz die Gudrun in Baiern gedichtet sei, wagte ich im Texte keinen Gebrauch zu machen. Dem bajuravischen Stamme jedoch darf ihr Verfasser unbedingt zugerechnet werden.” Het vraagpunt is het laatst besproken door R. Müller (*Zeitschr. f. d. Altherth.*, XXXI, 1887, S. 82 ff.

dichter dacht daarbij aan het land der Mooren en noemt dan ook de hoofdsteden van dat rijk Alzabé en Abakie, maar de geographische samenhang wijst duidelijk naar de Merwengouw, die de geograaf van Ravenna Maurungania noemt ¹⁾. Dat Siegfried oorspronkelijk de Deensche koning was, die in de negende eeuw zich den Franken zoo geducht maakte, moge zeer waarschijnlijk zijn ²⁾, niet minder waarschijnlijk komt het mij voor, dat in Nederland een inheemsch held in zijne plaats gesteld werd. In de Friezen, aan wier hoofd Irold staat, ziet Martin ³⁾ de Westfriezen in Noordholland. Daaraan paalde het gebied van den Hollandschen Graaf Diederik, Arnold's zoon, onder wiens regeering in 1010 de Noormannen een inval in Utrecht deden, en zooals Stoke zegt (I, 1002):

„Die Normanne verbranden die stede,
Ende sloughen vele liede mede.”

Genoemde kroniekschrijver weet van 's Graven tocht tegen de Friezen te verhalen, waarbij het hard toeging. Dit was dezelfde Graaf, die ten jare 1018 in het bosch Mirwidu — de Merwengouw — den beroemden strijd voerde met zijne *Moersaten* (cum suis Frisonibus Morsatenis), en sedert heette die streek Holtland, hoewel de naam aan een gedeelte van dat land reeds in de negende eeuw gegeven werd ⁴⁾! Wanneer in het Goedroen-lied de Holzâzen nu eens onder de banier van Froete van Deneland gerangschikt worden, dan weer Holzânelant tot het gebied van Moring schijnt te behooren, is dit blijkbaar eene verwarring, ontstaan uit onbekendheid met het tooneel, waarheen van lieverlee de gebeurtenissen verplaatst waren.

Ik weet wel, dat wij, bij gebrek aan stellige gegevens en bij de schromelijke duisternis en verwarring, die in de plaatsbepalingen en plaatsnamen van het gedicht heerschen, ons tot gissingen moeten bepalen, die alles behalve volkomen zekerheid geven,

¹⁾ Dr. J. te Winkel (*Roman van Moriaen*, bl. 34) ziet in Siegfried een koning òf van 't land der Morini (d. i. Zuid-Vlaanderen, nog bepaalder het graafschap Boulogne) òf van Maurungania.

²⁾ Martin, *Kutrun*, S. XLIV.

³⁾ Martin, *Kutrun*, S. XLVI.

⁴⁾ Zie Kluit, *Hist. crit. Com. Holl. et Zeel.*, I, 2, p. 36, 50.

maar zij komen mij nog altijd, ook ondanks hetgeen in den laatsten tijd over de *Goedroen* geschreven werd, zóó waarschijnlijk voor, dat ik niet aarzel te herhalen, wat ik voor jaren schreef¹⁾: Ik kan niet nalaten, bij dezen Siegfried van Moorland te denken aan dien Siegfried of Sicco, den heldhaftigen broeder van den krijgszuchtigen Graaf Diederik, wiens romantische avonturen hem hadden moeten stempelen tot een blijvenden held der sage, indien men in Holland wat meer liefde had gekoesterd voor dichterlijke overleveringen; aan Siegfried, van wiens lotgevallen Stoke nog dit weet te verhalen (I, 884), dat eene Castricumsche vrouw hem door hare schoonheid betooverde, ja, misschien meer eigenlijke tooverij gebruikte om hem in hare netten te lokken en hem een voor zijne eeuw ongehoord huwelijk te doen aangaan²⁾. Zijn tijd, een tijd van oorlog en geweld, zoo te water als te land, nu eens met de „bestiales Frisones”, dan weer met de verbonden vorsten van Zuid-Nederland, dringt zich bij het lezen van het Goedroenlied vanzelf aan de verbeelding op, en van die dappere Moer-Friezen geldt geheel, wat de dichter van die van Moorlant getuigt (705, 3):

„Ez waeren ie die besten	von allem ertriche:
Si gâben andern gesten	vil dicke herberge schedeliche”.

De oogst moge schraal zijn, geheel onbevredigend was hij toch niet, daar wij althans enkele sporen meenen ontdekt te hebben van het bestaan van oud-Germaansche sagen binnen de Nederlandsche grenzen, in een tijd, die overigens nagenoeg geheel in duisternis is gehuld. Geen wonder dan ook, dat hier veel hypothetisch blijft en dat wij ons daarmee voorshands moeten vergevoegen. X

¹⁾ *Geschiedenis der Mnl. Dichtkunst*, I, bl. 82.

²⁾ „Ende te Castrichem luste hem das,
Dat hiere een wijf nam dor haer scone.
Of dor der toverien hone.”

DE NEDERLANDSCHE LETTERKUNDE IN DE MIDDELEEUWEN.

TWEEDE BOEK.

DE ROMANTIEK.

I.

INVLOED VAN HET CHRISTENDOM.

In de laatste der behandelde onderwerpen was reeds herhaaldelijk de hand van een Christen-dichter merkbaar: zij dit ook bloot het gevolg van de omwerking der stof in later tijd, toch geeft het ons aanleiding om een blik te slaan op den invloed, dien de stichting der Kerk onder de Germanen heeft uitgeoefend.

Goden en helden gingen, zooals vanzelf spreekt, ook in het Duitsche volks-epos hand aan hand. Niets is dus natuurlijker dan dat de predikers van het Christendom in eene vijandige houding optraden tegen de volkspoëzie, die hunne leer kon tegenwerken. Want die zinnelijk-poëtische overlevering had meer aantrekkelijkheid voor den geestelijk nog weinig ontwikkelden natuurmensch dan de nieuwe leer, die ootmoed, dooding des vleesches en zelfverloochening predikte. Daarom werden allerlei middelen aangevend om den ouden eeredienst uit te roeien.

Heidensche heilige plaatsen werden aan den Christen-God gewijd, aan heidensche feesten werd een christelijk karakter gegeven, heidensche overleveringen en goden ondergingen eene gelijke verandering. Zoo werd datgene, wat men niet op eens kon weren, dienstbaar gemaakt om het nieuwe ingang te verschaffen. Met de oude namen verbond men evenwel maar al te vaak nog de oude denkbeelden: daarom volgde verbod op verbod van vorsten en kerkvergaderingen om de voorvaderlijke liederen te zingen, hetgeen wel uit vrees voor straf werd nageleefd in het openbaar, maar de aanhankelijkheid aan het voorvaderlijk erfgoed niet vernietigde. Eindelijk begreep de geestelijkheid, dat zij het oude het best verdringen zou door daarvoor iets anders in de plaats te stellen, en zoo ontstond eene geestelijke letterkunde, waarbij wij thans moeten stilstaan.

Christelijke poëzie in de taal der Kerk werd al vroeg, zoo in als buiten Duitschland, door de geestelijkheid beoefend. Dit had natuurlijk om de taal, waarin die gedichten waren opgesteld, weinig invloed op het volk, maar al spoedig trachtte men op meer nationale wijze de behoefte aan christelijk letterkundig voedsel te bevredigen, die zich van lieverlede begon te doen gevoelen.

x Zoo ontstond de Gotische Bijbelvertaling van den Bisschop Ulfila — of, zooals de Grieken hem noemden, Ulfilas — in de vierde eeuw (311—381), welke als door een wonder voor ons is bewaard gebleven ¹⁾. En sedert de achtste eeuw nam het aantal Deutsche geestelijke geschriften aanmerkelijk toe. Ik bepaal mij tot het opnoemen van de vertaling van Isidorus' verhandeling *de Nativitate Domini*, uit de zevende eeuw; de vertaling van de *regula Sancti Benedicti*, vroeger aan den St. Galler monnik Kero toegeschreven, uit de eerste helft der achtste eeuw; de vertaling van het Evangelie van Mattheus en het allitereerend gedicht over het jongste gericht, onder den titel *Muspilli* in het licht gegeven, van dienzelfden tijd; of de vertaling der zoogenaamde Evangeliënharmonie van Tatian, uit de negende eeuw; de werken van den St. Galler monnik Notker Labeo, waaronder vooral zijne vertaling der Psalmen en der verhandeling *de Consolatione Philosophiae* van Boëthius opmerkelijk zijn, uit de laatste jaren der tiende eeuw, en eindelijk de reeds besproken zoogenaamde Wachtendoncksche

¹⁾ Althans de gedeeltelijk tot ons gekomen Gotische tekst van den Bijbel, in verschillende fragmenten te Milaan, Turijn, Wolfenbuttel en Upsala bewaard, wordt hem toegekend. Het overblijfsel van een prachtig handschrift ter laatstgenoemde plaats, wordt, om den zilveren band, waarin het gebonden is, *codex argenteus* genaamd. Uit vergelijking van den tekst van het Oude Testament en dien van de Evangeliën, en van dezen met de brieven van Paulus, blijkt, dat Ulfila medewerkers heeft gehad. Over Ulfila raadplege men: Bessell, *Über das Leben des Ulfilas und die Bekehrung der Goten zum Christentum*, Göttingen, 1860. Men vergelijke ook Kaufmann's opstel: *Kritische Untersuchung der Quellen zur Geschichte Ulfilas* (Zeitschr. f. d. Alterth. und Litteratur, XXVII, S. 193 ff.). In hoofdzaken vereenigt hij zich met de uitkomsten van Bessell's beschouwingen. Wat den naam van den bijbelvertaler betreft, zegt Kaufmann: „(es) ist daran festzuhalten, dass der Bischof der Goten sich *Ulfila* genannt hat und nicht *Vulfila*,” a. a. O., S. 244. De Gotische fragmenten zijn o. a. afgedrukt in Stamm's bekende uitgave (7e Aufl., Paderborn, 1878) en in Bernhardt's *Vulfila* (Halle, 1875).

Psalmen (bl. 13). Boven alle andere zijn voor ons twee Bijbelsche gedichten belangrijk, uit of even na den tijd van Karel den Grooten.

Onmetelijk was de invloed, dien deze waarlijk groote vorst op de ontwikkeling van zijn tijd gehad heeft, en niet het minst is die op letterkundig gebied zichtbaar.

Het is genoeg bekend, hoe Karel zich omringde met geleerden, ook uit den vreemde gelokt, als Peter van Pisa, Paul Warnefried (Paulus Diaconus), Alkuin, aan welke hij vooral het onderwijs der Frankische geestelijkheid opdroeg. Zij schreven voor de kathedraal- en kloosterscholen leerboeken, die gretig werden gebruikt.

Vooraf legde men zich in die scholen toe op het onderwijs der Duitsche taal, sinds de Keizer er op aandrang, dat in die taal voor het volk zou worden gepredikt, en dat de gemeente het *Onze Vader* en de Geloofsbelijdenis in de landstaal zou leeren bidden.

Blijkbaar had 's Keizers genegenheid voor die taal ten gevolge, dat de geestelijkheid er zich meer en meer op begon toe te leggen om ook in haar te schrijven. Te Fulda werd zij met ijver beoefend onder leiding van den beroemden Hrabanus Maurus (776—856), sedert 804 bestuurder der kloosterschool, sedert 822 Abt van het klooster en van 847 af Aartsbisschop van Mainz, en weldra gingen van Fulda leeraren uit naar de voornaamste kloosterscholen, als: Hirschau, St. Gallen ¹⁾, Reichenau, Corvey, Prüm, enz.

De studie van het Duitsch ging niet zonder bezwaren, want de schrijftaal moest eigenlijk nog worden gevormd. Tot hiertoe had de moedertaal bijna uitsluitend gediend als spreektaal of weinig beschaafd volksgezang: thans zou zij meer geschreven worden. En dat de geestelijkheid, die in het Latijn was opgevoed, bij die studie de toevlucht nam tot de taal der geleerden is vrij natuurlijk. Hoe men daarbij te werk ging, leeren de talrijke glossaria uit dien tijd en de zoogenoemde tusschenregelige (interlineaire) vertalingen van kerkelijke geschriften, eerst later door wat vrijer overzettingen en eindelijk door meer dichterlijke omwerkingen gevolgd.

Dit geldt ook van Nederland: althans in de tiende eeuw bezat

¹⁾ Scheffel's uitstekende roman „Ekkehard” geeft een schoon beeld van het leven en streven der geestelijken uit St. Gallen en Reichenau.

de Egmonder abdij een psalmboek met Duitsche glossen (*Psalterium teutonice glossatum*) en enkele andere soortgelijke werken ¹⁾.

Een leerling van Hrabanus Maurus was de Benediktijner monnik Otfried, die omstreeks het jaar 870 in het klooster te Weissenburg, in den Elsas, eene aan Lodewijk den Duitscher opgedragen Evangelienharmonie schreef, welke gewoonlijk, naar den held van het gedicht, *Krist* (Christus) genoemd wordt en in vele opzichten merkwaardig is.

De taal is Hoogduitsch, en de vorm nieuw, daar de dichter in zijne verzen het stafrijm (alliteratie) door het eindrijm vervangt. In zijne behandeling der stof is hij lyrisch en didactisch: zijne persoonlijkheid staat overal op den voorgrond; hij redeneert en pronkt met geleerde toespelingen op klassieke dichters.

Maar wat voor ons het merkwaardigst mag heeten, is de wijze, waarop hij zich uitlaat, vooreerst over de moeilijkheid, waarmede hij te kampen heeft tengevolge van de weinige smijdigheid der taal, die hem ten dienste staat, en ten anderen over het doel, dat hij met zijn geschrift beoogt.

Niet zonder eenige pedante overdrijving beklagt hij zich, in eene Latijnsche voorrede, over de barbaarsheid van het Duitsch, dat hij ongekuischt en onhandelbaar noemt, en niet gewend om zich aan den dwang der taalregels te onderwerpen ²⁾. En toch gebruikt hij de volkstaal bij voorkeur, omdat hij voor zijn volk wilde schrijven, hetwelk behoefte had aan een Duitsch gedicht, dat in de plaats kon treden van het aanstootelijke, onkiesche volksgezag en van het heidensche heldenepos; een gedicht, dat zijne landslieden voor vrome poëzie mocht winnen en hen gewennen aan de lezing van het Evangelie in de eigen landstaal ³⁾.

Zijne wenschen reikten eigenlijk nog hooger. Hij streefde er naar, om den Franken een christelijk heldendicht te schenken,

¹⁾ Zie vooral Dr. H. G. Kleyn, *De catalogus der boeken van de abdij te Egmond (Archief voor Nederlandsche kerkgeschiedenis, 1887, II, bl. 127 vlg.)*.

²⁾ „Huius . . . linguae barbaries . . . inculta et indisciplinabilis atque insueta capi regulari freno grammaticae artis.”

³⁾ „Rerum sonus inutilium . . . laicorum cantus obscoenus . . . ut aliquantum huius cantus lectionis ludum secularium vocum deleret, et in evangeliorum propria lingua occupati dulcedine sonum inutilium rerum noverint declinare.”

waarbij hem het voorbeeld van Latijnsche epische dichters van ouder en jonger tijd voor den geest zweefde. Hoe vrij hij nu ook zijn onderwerp behandelde, hij is in dit voornemen niet geslaagd, omdat de geleerde, schoolsche monnik den toon niet wist en ook blijkbaar niet verlangde te vatten van een volk, waaraan hij door richting en leven vreemd was.

Veel beter zou daarin een ander dichter slagen, die iets vroeger, omstreeks het jaar 830, een soortgelijk werk schreef, maar die hetzelfde onderwerp geheel anders behandelde.

Zijn gedicht draagt den naam van *Héljand* (de Heiland); het is in het Oud-Nederduitsch of Oud-Saksisch, en, naar men meent, op last van Lodewijk den Vromen, door een beroemden Saksischen zanger geschreven. Het heeft allerwege grooten lof inge oogst, en zoo de uitspraak te hoog gekleurd is, die 't beschrijft als „het voortreffelijkste, volmaakste en verhevenste epische gedicht, dat de Christelijke poëzie aller volken en aller tijden voortgebracht heeft en dat in enkele deelen, schilderingen en trekken volkomen met de zangen van Homerus kan vergeleken worden” (Delcourt) ¹⁾, — toch is het terecht met den naam van „oudste Duitsche Messiade” bestempeld.

Over het algemeen houdt de dichter zich aan het verhaal der Evangelisten, en slechts hier en daar wordt de schildering in den toon der volkspoëzie meer uitvoerig, waar het onderwerp tot epische levendigheid aanleiding gaf, b. v. bij de beschrijving van den kindermoord te Bethlehem, de bergrede, den storm op het meer enz. Maar nimmer treedt 's dichters persoonlijkheid op den voorgrond: zij verliest zich geheel in een epischen objectieven toon.

Aan dat niet zelden waarlijk dichterlijk verhaal geeft de korte, allitereerende versmaat veel gang, en nergens wordt de kernachtige taal door stoplappen ontsierd, die bij Otfried, door den dwang van 't rijm, zoo dikwijls voorkomen.

Christus is hier inderdaad de held van een volksdicht, waarom ook de titel: „Lied van het leven van Jezus” niet ongepast is. Hij verschijnt er in de hoogste eer, welke een Oud-Duitscher kende:

¹⁾ Men stelle tegenover dit oordeel dat van Scherer: „Dieser „Héljand” ist überhaupt kein Epos; er ist ein Lehrgedicht und sollte nach der Intention des Verfassers auch nichts Anderes sein” (*Geschichte d. d. Litteratur*, S. 48).

als een machtig Vorst, die, van zijne getrouwen omgeven en door ontelbare volksscharen gevolgd, het land doortrekt om rijke gaven uit te deelen. Een enkel, kort voorbeeld, dat tevens den toon van het werk karakteriseert, moge dit doen zien ¹⁾.

„De legerschare trok voor Jericho-burcht, en de zone Gods, de machtige, was onder de menigte. Daar zaten twee mannen bij den weg; blind waren zij beide; genezing hadden zij noodig, dat hen des hemels bestierder heelde; want sedert lang waren zij van het licht beroofd. Zij hoorden toen de menigte voorbijtrekken en vroegen terstond begeerlijk, de stekeblinden, welk rijk man onder den volkshoop de voornaamste was, de eerwaardigste aan 't hoofd? Toen antwoordde hun een held en zeide, dat daar Jezus Christus van Galilealand was, de beste der geneesmeesters, die voorbijtrok met zijn volk. Toen werd het hart der beide blinde mannen verblijd: toen zij den zone Gods wisten onder de heerschare, riepen zij hem met hunne woorden toe, luide biddende tot den heiligen Christus, dat hij hen gereedelijk hielpe: „Heer, zone Davids, wees ons met dijne daden mild, red ons uit dezen nood, zooals gij menigeen deedt van het menschengeslacht: gij zijt voor menigeen zoo goed, gij helpt en heelt enz.””

Sloeg de Saksische zanger, die waarschijnlijk mede wel een kerkelijk persoon was, den toon aan der volkspoëzie, wij zagen dat ook Otfried, zij het dan op andere wijze, daar zijne aandacht op vestigde. En het kon ook niet anders, of geestelijken, die de dichtkunst beoefenden, moesten zich met het volksgezag bezig houden. Wanneer zij nu, gelijk de Weissenburger monnik, er naar streefden, om wat hun daarin aanstootelijk voorkwam weg te ruimen, dan was daartoe geen beter middel, dan zelf zich van het volkslied meester te maken.

En dat kon geschieden in een tijd, toen geestelijkheid en volk nog zoo nabij elkander stonden, toen abten en kanunniken deelnamen aan wereldlijke vreugd, en er nog geen verbod was uitge-

¹⁾ Als taalproeve volgen hier de eerste twee zinnen in het oorspronkelijke: Werod sithoda furi hierichoburg, was thie godes suno mahtig undar thero menigi. Thar satun tuena man bi wege; blinda warun sia bethia; was im buotono tharf, that sia giheldi hebanes waldand, huand sia so lango leohtes tholodun managa huila.

gaan, dat den priester belette zich bij de jachtoefening van den edelman aan te sluiten. Toen kon er liefde voor de volkspoëzie bij de geestelijkheid bestaan. En dat zij werkelijk bestond, blijkt uit den ijver, waarmee men in de kloosters de volksliederen opteekende. Immers uit de boekenlijst van het klooster Reichenau weet men, dat daar reeds in 821 een handschrift gevonden werd, dat twaalf Duitsche liederen inhield.

Er was nu maar één stap noodig om zelf de hand aan het werk (of de lier) te slaan. Dat had dan ook inderdaad plaats, en de volkspoëzie kwam weldra in handen van de geestelijken. Wil men daarvan het bewijs, ik vestig de aandacht op het zoogenoemde *Lodewijkslied*, dat de overwinning viert, door Lodewijk III in 881 bij Saucourt op de Noormannen behaald. Nog vóór den dood des overwinnaars (5 Aug. 882) werd het gedicht, misschien door den beroemden Hucbald uit het klooster van St. Amand nabij Valenchijn, in allen gevalle in een der Hoogduitsche dialecten ¹⁾).

¹⁾ Volgens Müllenhoff (in de door hem en Scherer uitgegeven *Denkmäler*, II, S. 304 en Voorrede, S. XVI, XVIII, XXI) in het Middel- of Rijnfrankisch; volgens Braune (*Beiträge enz.*, I, S. 51) in het Zuidfrankisch. Ziehier den aanvang van het lied:

Einan kuning weiz ih.
Heizsit her Hludvig.
Ther gerno gode thionot,
Ih weiz her imos lonot.

De inhoud luidt:

„Een Koning ken ik, Lodewijk is zijn naam, die God gaarne dient: en ik weet, dat deze het hem vergeldt.

„Als kind werd hij vaderloos, maar het werd hem vergoed, want de Heer trok zich zijner aan en werd zijn opvoeder.

„Hij gaf hem deugden en koninklijk dienstgezin, en den rijksstoel hier in Frankenland; — lang moge hij dien bezitten!

„Dit deelde hij weldra met Karloman, zijnen broeder, dit geheele tal van heerlijkheden.

„Toen dit geschied was, wilde God hem beproeven, of hij, nog zoo jong, leed en mocite kon dulden.

„Hij liet heidensche mannen over zee trekken om het Frankenland te herinneren aan zijne zonden.

„Sommigen werden nu verloren, anderen uitverkoren; die vroeger kwalijk leefde, onderging zijne straf

Dat dit slaglied uit de pen van een geestelijke is gevloeid, en dat daardoor de toon van het volkslied merkelyk is gewijzigd,

„Die vroeger zich met roof ophield, verbeterde zich, deed boete en werd een braaf mensch.

„Deze was leugenaar, gene roover, een ander vol bedrog, die zich sedert beterde.

„De Koning was verre, het geheele rijk in rep en roer: Christus was verbolgen en dit ontgold men.

„Maar God erbarmde er zich over: Hij zag den grooten nood, en beval Lodewijk terstond daarheen te rijden.

„Lodewijk, mijn Koning, help mijne lieden: de Noormannen doen hun groot geweld aan!”

„Toen sprak Lodewijk: „Heer, al wat Gij gebiedt, zoo doe ik, tenzij de dood het mij belette.”

„Toen ging hij met Gods verlof, en hief de strijdvaan in de hoogte en reed in Frankenland tegen de Noormannen.

„Die zijner verbeidden, dankten God en riepen allen: „„Heer, wij hebben lang reeds naar U uitgezien.””

„Toen sprak Lodewijk, de goede, luide: „„Houdt moed, gezellen, mijne getrouwen in den nood!

„„God zond mij herwaarts, en zelve gebod Hij mij, of 't u goed dacht dat ik den strijd aanving, mij zelve niet te sparen, totdat ik u gered had. Nu wil ik, dat allen, die God liefhebben, mij volgen.

„„Het leven hier op aarde is ons beschoren, zoolang Christus wil: eischt Hij, dat wij van hier varen, Hij heeft er macht toe.

„„Alwie hier met ijver Gods wil doet, brengt hij er het leven af, ik loon hem zijnen moed: blijft hij in den strijd, dan vergeld ik het zijn geslacht.””

„Toen nam hij schild en speer en reed heldhaftig voort, om zijnen wederpartijders harde waarheden te betnigen.

„Het duurde niet lang, of hij vond de Noormannen, hij loofde God, want hij zag wat hij begeerde.

„De Koning reed koen, en zong een heilig lied, en allen zongen mede: „Kyri' eleison!”

„De zang was gezongen, de strijd begon: het bloed kleurde hun de wangen, daar de Franken speelden.

„Daar vocht ieder held, maar niet een zoo als Lodewijk; snel en koen dat was hem aangeboren.

„Sommigen doorsloeg hij, sommigen doorstak hij: hij schonk thans zijnen vijanden een bitteren drank. Wee hun, dat zij immer leefden!

„Geloofd zij de Godskracht! Lodewijk werd zeeghaftig; hij loofde alle Heiligen, want zijner was de overwinning.

„Lodewijk keerde weder, de overwinnende Koning; en zoo was hij immer, waar zulks noodig was. Behoude hem de Heer door Zijne genade!”

springt in 't oog, als men het met gelijksoortige zangen vergelijkt. Ik wijs b. v. op het Angelsaksische lied op Athelstan's overwinning bij Brunaburh ¹⁾ in 937. Daar worden wij terstond midden in den strijd verplaatst, die het hoofdfaaseel van het gedicht vormt; en de volksdichter jubelt ten slotte bij de overwinning en verheugt zich, dat adelaars, raven en wolven hun maal op het slagveld zullen vinden, en dat het gebeente der verslagen vijanden daar zal liggen verbleeken tot in eeuwigheid.

Hoe geheel anders in het Lodewijkslied! Daar is de vijandelijke inval eene beproeving voor Gods uitverkoren Koning, en eene straf voor de zonden des volks. De slag wordt aangevangen met gebed, en het lied eindigt met vrome dankzegging. Toch miskende dat lied den volkston niet; dit blijkt duidelijk, als wij zien, dat in de werkelijkheid het Frankische leger bij Birthen of op het Lechfeld zich, evenals in de schildering van den geestelijken dichter, door vroom gezang en avondmaal voorbereide tot den strijd.

Ook in de volgende eeuw, onder de keizers uit het Saksische huis (919—1024), bleef de geestelijkheid aan het volksgezag zijne aandacht wijden. Maar hetgeen bij den eersten oogopslag vreemd kan schijnen, is, dat het volksgezag nu uit de taal des volks in Latijnsch gewaad werd overgebracht.

En toch is dit niet onverklaarbaar. Evenals onder Karel den Grooten bestond er groote belangstelling voor de klassieke letter-

¹⁾ Het Baskische volkslied, dat de vernietiging van Charlemagne's legermacht in Ronceval viert, en o. a. voorkomt achter Fr. Michel's uitgave van de *Chanson de Roland*, en hetwelk in de vorige uitgaven mede als bewijsstuk werd aangehaald, is een werk van later tijd. Men zie daarover *Gaston Paris, Hist. poétique de Charlemagne* p. 285 note, en vooral Léon Gautier, *Les Epopées françaises*, tom III², p. 524. Van dit, zoowel als van het in den tekst aangehaalde Angelsaksische lied vindt men eene vertaling in het eerste deel mijner *Geschiedenis der Nl. Dichtkunst*, bl. 100—103, noot. In plaats van het daar aangehaalde, geheel verouderde en onbruikbare boek van Arend raadplege men Wülker's *Grundriss zur Geschichte der Angelsächsischen Litteratur* (Leipzig, 1853), S. 116, of Prof. Bernhard ten Brink's *Geschiede der englischen Litteratur* (Berlin 1877), liefst de Engelsche vertaling daarvan door Kennedy (London, 1883). Eene metrische vertaling van den bedoelden Angelsaksischen zegezag in 't hedendaagsch Engelsch gaf Tennyson (*Ballads and other Poems*, London, 1880, p. 169—179).

kunde ook tijdens de regeering van de drie gelijknamige Saksische keizers. De beroemde klooster- en kathedraalscholen namen onder hunne bescherming in aantal toe, en geleerden werden van allergeleerden naar het keizerlijk Hof geroepen. De studie der oude talen drong door in de maatschappij. De genoemde keizers waren zelve niet slechts met de Latijnsche, maar ook met de Grieksche letteren vertrouwd; aan hun hof las men Plato en Homerus. Hedwig, de dochter van Hendrik van Beieren, die vroeger den Griekschen Keizer was toegedacht, met de Grieksche letterkunde bekend raakte, Horatius en Vergilius las, wist den Zwabischen Hertog Burchard, dien zij later huwde, voor hare lievelingsstudie te winnen¹⁾. Bruno, aartsbisschop van Keulen, broeder van Otto I, deed taalgeleerden uit Griekenland komen, las de oude schrijvers en voerde op reis zelfs zijne boeken mede.

In het Egmonder klooster vond men niet slechts de wonderbare geschiedenis van Alexander den Grooten, den Trojaanschen oorlog van Dares Frigius, den Waltharius, maar men las er reeds in de elfde eeuw Cicero *de Senectute*, *de Amicitia*, en zijne *Orationes*; voorts Persius, Horatius, Lucanus²⁾, Salustius, en wat later (tegen 1140) Vergilius.

Hoe groot de invloed van het classicisme was, blijkt ook uit de wijze, waarop men er zich tegen verzette. Hedwig's zuster Gerbirg, van 957 tot omstreeks 1000 Abdis van het Saksische klooster Gandersheim, was niet minder dan de Zwabische Hertogin in de oude letteren bedreven. Zij onderwees daarin de weldra zoo beroemde kloosterzuster Hrosvitha, die zij in de kennis der voorname Latijnsche dichters en prozaschrijvers inwijdde. De vrucht van dat onderwijs openbaarde zich in tal van schriften der geleerde non in de klassieke taal: eerst eenige legenden, toen (962—967) zes blijspelen, voorts een lofdicht op Otto I (968) en nog enkele

1) Zij is de heldin in Scheffel's vermelden roman „Ekkehard“.

2) Nic. Heinsius gewaagt in 1640 in een brief aan Is. Vossius van „duo codices satis vetusti, e Monasterio Egmundano deprompti, quorum alter scholiasten Lucani antiquum, alter Aululariam Plauti versibus Elegiacis expressum, aliaque quaedam contineret.“ De bezitter „Eques Wouwius Hagae“ had er niet veel mee op. Zie Burman's, *Sylloge Epistolarum*, III, 588. Onder de 330 werken in de Egmonder bibliotheek waren omstreeks 50 klassieken (Dr. H. G. Kleyn, *Archief voor Nederlandsche Kerkgeschiedenis*, 1887, II, 134).

andere gedichten. Voor ons zijn hare blijspelen het merkwaardigst. De inhoud is aan vrome legenden ontleend; zij hadden dan ook ten doel, de onstichtelijke blijspelen van Terentius te verdringen, maar de vorm en de taal deden zien, hoezeer zij vertrouwd was met den schrijver, dien zij bekampte ¹⁾.

Dit alles bracht eene mengeling teweeg van Duitschen geest en Latijnschen vorm, van romantischen inhoud en klassieke omkleeding, die hoogst opmerkelijk is.

Een der voortbrengselen van dien tijd, dat vooral onze aandacht verdient, is het gedicht van *Waltharius*.

Dat de sage, welke hier behandeld wordt, overoud is en waarschijnlijk oorspronkelijk zelfs een mythisch karakter had, werd boven (bl. 45) reeds opgemerkt. Wij staan bij dit punt hier niet opzettelijk stil, daar het ons hoofdzakelijk te doen is om den eigenaardigen vorm, waarin zij zich voordoet, nl. in Latijnsche, op klassieke leest geschoeide verzen.

¹⁾ „Die sächsischen Kaiser schritten in der Theilnahme für höhere Bildung auf Karls Bahn fort, ihre Verbindungen mit Byzanz hielten auch der griechischen Sprache das Thor offen. Die Tochter Herzog Heinrichs I, von Baiern, Hedwig, die Nichte König Ottos I, war mit dem griechischen Kaiser Constantin als Kind verlobt und hatte von Eunuchen, die deshalb nach Deutschland kamen, griechisch gelernt. Später als junge Witwe des Herzogs Burkard von Schwaben lernte sie von dem Sangaller Mönche Eckehard auf ihrer Feste Hohentwiel lateinisch und las mit ihrem Lehrer Virgil und Horaz. Sie lehrte den jungen Klosterschüler Burkard griechisch . . .

„Hedwigs Schwester Gerbirg war Äbtissin des sächsischen Stiftes Gandersheim (ungefähr von 957 bis 1001) und durch ihre Gelehrsamkeit und Weisheit würdig der königlichen Abkunft. Ihre Schülerin war Hrotsvith; sie führte dieselbe in die schwierigeren lateinischen Schriftsteller ein und durch sie erreichte Hrotsvith jene Herrschaft über den lateinischen Ausdruck, die sie schmückt. Das erste Zeugnis der erworbenen Kenntnisse waren fünf Legenden, denen sie noch drei folgen liess. Dann wagte sie sich an eine Folge von sechs Komödien (962—967), die sie dazu bestimmte, den leichfertigen Terenz zu verdrängen. Gleich darauf dichtete sie nach der Aufforderung ihrer Äbtissin Gerbirg das Lobgedicht auf deren grossen Oheim König Otto I (968) und sandte es dem Kaiser wie dessen Erbsohne zu. Den Beschluss ihrer schriftstellerischen Thätigkeit machte die Erzählung der Anfänge des Klosters Gandersheim. Den historischen Gedichten kann auch die nach mündlicher Ueberlieferung von Hrotsvith verfasste Leidensgeschichte des h. Pelagius zugezählt werden, die im übrigen unter die Legenden gehört. Legendarisch ist der Charakter

In dit gedicht wordt verhaald, hoe Walther, de zoon des konings van Aquitanie, de Bourgondische koningsdochter Hildegonde ontvoert uit het hof van Attila, waar beiden zich als gijzelaars ophielden. De Frankische koning Gunther, belust op de schatten, die Walther meevoert, weigert den vluchtelingen den doortocht door zijn land en overvalt hen in de nabijheid van Worms. Hij wordt evenwel met al zijne helden in eene reeks van tweegevechten door Walther overwonnen, die zijne bruid naar de vaderlijke woning voert en haar huwt.

Dit gedicht werd in het klooster te St. Gallen in de eerste helft der tiende eeuw als Latijnsche schooloefening vervaardigd door Ekehard I voor zijn meester Gerald ¹⁾, die het werk nazag en verbeterde en het den bisschop Erchanbalch van Strassburg toezond. Omstreeks honderd jaar later heeft een andere Ekehard, de vierde monnik van dien naam in St. Gallen, zich beijverd, aan het Latijn een klassieker tint te geven ²⁾. De inhoud verplaatst ons geheel in den Oud-Duitschen heldentijd met zijne ruwe, maar eerbare zeden en vertoont nog menig spoor van Germaansch heidendom. Daar staat nu de vorm scherp tegenover, die geheel antiek is en aan Homerus en Vergilius herinnert, van welken laatsten de dichter niet zelden beelden, ja, zelfs geheele verzen overneemt, tot opluistering van zijn werk.

sämtlicher Dichtungen der Hrotsvith. Wie sie die Geschichte, welche sie vorträgt, als Wunderwerk fasst, das an dem sächsischen Hause gewirkt ward, so sind auch ihre Komödien dramatische Darstellungen legendarischen Stoffes, den sie der Gegenwart möglichst nahe bringen will, indem sie Menschen und Leidenschaften nach dem Leben ihrer Zeit bildet. Ihre Stellung zur Frage der Moralität vergleicht sich derjenigen der Verfasser der englischen Familienromane des achtzehnten Jahrhunderts, die gleich Hrotsvith die bedencklichsten Charaktere und Situationen schilderten und die Rechtfertigung dafür in dem endlichen Siege der Tugend fanden."

Karl Weinhold, *Die deutschen Frauen in dem Mittelalter*, I², 137—38.

Hij haalt hierbij aan R. Köpke, *Hrotsvith von Gandersheim*, Berlin, 1869. Ten onzent leverde M. A. Perk in zijn: „De tooneelarbeid eener non uit de tiende eeuw (Amsterdam, 1886)”, eene beschouwing over Hroswitha's dramatische poëzie.

¹⁾ En niet, volgens Scheffel's dichterlijke voorstelling, in romantische eenzaamheid ter leniging van liefdesmart.

²⁾ Verg. E. Martin's opmerking in W. Wackernagel's *Geschichte der deutschen Litt.*, I², 91.

Dat dit gedicht niet door den St. Galler monnik werd uitgedacht, maar eene navolging is van een ouder Duitsch volksdicht, valt gemakkelijk te bewijzen. Niet slechts pleiten daarvoor de echt epische gang van het verhaal en de toon, die er in heerscht, maar het blijkt nog uit enkele bijzonderheden. Ik wijs op de slotwoorden: „Haec est Waltharii poesis”, die ontwijfelbaar de vertaling zijn van het Duitsche: „daz ist Waltharies liod”, hoedanig slot, gelijk o. a. het Nevelingenlied leert, in de Oud-Duitsche poëzie zeer gewoon is. Maar nog treffender komt het uit, als wij zien, hoe een der helden van het gedicht genoemd wordt: „Hagano spinosus”, hetgeen alleen beteekenis heeft, als wij er de vertaling in zien van de Duitsche woordspeling: „Haganôn haganin” ¹⁾.

Trouwens het onderwerp bleef in den mond des volks, en men bezit fragmenten van eene middelhoogduitsche bewerking der sage uit de dertiende eeuw.

Behalve dit gedicht zijn er nog verscheidene dergelijken aan te wijzen: in de eerste plaats dat, hetwelk onder den naam *Ruodlieb* bekend is en in de eerste helft der elfde eeuw, omstreeks 1050, vervaardigd werd, volgens sommigen door den monnik Fro-mund uit het Beiersche klooster Tegernsee.

Het is te bejammeren, dat van dit romantisch verhaal slechts betrekkelijk weinige brokstukken bestaan, daar de toon, die er in heerscht, en de maatschappelijke vormen, welke er in geschetst worden, als het ware een begin van overgang van de volks- tot de ridderpoëzie uitmaken ²⁾.

Nog meer te betreuren is het verlies van de Latijnsche bewerking van het *Nibelungen-lied*, voor bisschop Piligrin van Passau († 991) door den geleerden geestelijke Konrad vervaardigd, welke van het grootste belang zou zijn voor de geschiedenis der ontwikkeling van de sage ³⁾.

Hoogst merkwaardig is voorts de geheele reeks van grooter of

¹⁾ *Hagen* beteekent *doorn*, *spina*.

²⁾ „Der Rudlieb ist der älteste erfundene Ritterroman der europäischen Litteratur; er ist der erste Ritterroman der Weltlitteratur” (Scherer, *Geschichte der d. Litteratur*, S. 68 ff.). Men vergelijkte met diens oordeel vooral: Dr. Seiler, *Kulturhistorisches aus dem Ruodlieb*. Trarbach, 1881.

³⁾ Zie evenwel bl. 31.

kleiner Latijnsche gedichten, die een eigenaardigen tak der volkspoëzie ter behandeling kozen, nl. de dierensage. Op dit onderwerp zelf en enkele dier gedichten komen wij later, bij de bespreking van den Vlaamschen *Reinaert*, terug; thans bepalen wij ons tot de vermelding der titels.

En dan komt in de eerste plaats in aanmerking een stuk getiteld: *Versus de Gallo*, hetwelk men aan Alkuïn toeschrijft, en dat dus tot de achtste eeuw behoort; voorts een gedicht, door een Lotharinger monnik in 936 te Toul geschreven, en getiteld: *Ecbasis Captivi*; iets jonger is de *Sacerdos et Lupus*; dan is te noemen de *Luparius* uit de elfde, de *Reinardus Vulpes* uit de jaren 1146 tot 1148 en eindelijk de *Ysengrimus* — die evenwel niet meer onder de zelfstandige werken gerekend mag worden — uit het einde der dertiende of het begin der veertiende eeuw ¹⁾. Het voorlaatste gedicht behoort in Vlaanderen thuis. Ten slotte zij nog vermeld de *Poenitentiarius*, die niet ouder schijnt dan de eerste jaren van de dertiende eeuw.

Daar sluiten zich dan Fransche, Duitsche en ook Vlaamsche gedichten bij aan, die wij te hunner plaatse zullen bespreken.

Uit dit alles blijkt genoegzaam, hoe de geestelijkheid zich met de dichtkunst in het algemeen, met de volkspoëzie in het bijzonder, ijverig bezighield. En hoeveel is er van dien aard niet voor ons verloren gegaan! Ten minste als men vertrouwen mag

¹⁾ Over den ouderdom der beide laatstgenoemde gedichten en hunne verhouding tot elkander is in de laatste jaren nieuw licht verspreid door Dr. Ernst Voigt, die de reeks zijner geschriften over het dierenepos in 1874 opende met de uitgave van den *Ecbasis captivi* en die in 1884 schitterend sloot met zijn uitstekend werk: *Ysengrimus*. Hij toont daar (S. CXXIX—CXXXIX) o. a. in aan, dat de door Grimm ontdekte en uitgegeven „*Ysengrimus*”, die in het eenige volledige handschrift als „*Ysengrimus abbreviatus*” aangeduid wordt, niet, zooals men tot dusver meende, de bron is van, maar slechts een uittreksel uit den *Reinardus Vulpes* (dien men beter, op het voetspoor van Voigt, voortaan *Ysengrimus* noeme). Een monnik uit de nabijheid van Aken maakte op de grenzen van de XIIIe en XIve eeuw dit uittreksel, door weglating van iedere, vooral op de geestelijken zinspelende, satyre. De door Mone in 1832 voor 't eerst onder den verkeerd gekozen titel uitgegeven „*Reinardus Vulpes*”, voortaan „*Ysengrimus*”, is dus ouder. Op door hem (S. CI—CXVIII) ontwikkelde gronden trekt Voigt het besluit, dat de *Ysengrimus* in de jaren 1146—1148 vervaardigd is.

op de getuigenis der bewerkers van latere Fransche en Duitse gedichten, uit de twaalfde en dertiende eeuw, die bekennen, óf dat zij hun onderwerp uit een oud klooster-handschrift hebben opgediept, óf dat hun tekst eene navolging is van een Latijnsch voorbeeld, dat natuurlijk tot de tiende en elfde eeuw moet gebracht worden. Zijn die getuigenissen, wat Frankrijk betreft, niet al te betrouwbaar, aan die uit Duitschland schijnt men geen geloof te mogen ontzeggen.

Overigens bleef de geestelijkheid, toen de moedertaal het Latijn weer verdrong, althans in Duitschland, gelijk algemeen erkend wordt, nog een tijd lang meesteres van de Poëzie; want in de oudste middelhoogduitsche gedichten is het nog altijd een *pfaffe* Kuonrad, Werner of Lamprecht, die zich als dichter of omwerker noemt.

In Frankrijk was het anders: daar bleef, naar het schijnt, de volkspoëzie altijd meer het eigendom der leeken, of kwam althans spoediger weer geheel in hunne handen. Daarheen wenden wij thans onzen blik.

II.

HET HELDENDICHT IN FRANKRIJK.

Dat de Nederlanden in den beginne in de letterkundige ontwikkeling van Duitschland deelden, is niet meer dan natuurlijk. Van lieverlede wordt dit, ten gevolge van niet minder natuurlijke oorzaken, anders: het letterkundig verkeer met Duitschland houdt nagenoeg geheel op, en de Fransche Muze wordt de voedstermoeder onzer poëzie.

Dit had al vroeg in verschillende gewesten plaats. In Limburg, waar wij de oudste sporen van Nederlandsche letterkunde konden waarnemen, wordt reeds omstreeks 1170 een Fransch riddergedicht verduitscht, dat eene geheele omwenteling in de Hoogduitsche poëzie heeft teweeggebracht. En weldra zou Vlaanderen, het gewest, waar de beschaving eene hoogere vlucht begon te nemen, waardoor het, ook op dichterlijk gebied, ten voorbeeld en gids voor andere Nederlandsche gewesten werd, onze letterkunde geheel aan Frankrijk cijnsbaar maken. Want men weet, dat Vlaanderen door het leenverband aan Frankrijk gehecht was, terwijl het hof der Graven in het drukste verkeer met dat land stond.

Het wordt daarom onvermijdelijk onze aandacht aan den gang van zaken in Frankrijk te wijden.

Toen de Franken zich van het grootste gedeelte van Gallië hadden meester gemaakt, kwamen zij niet slechts in aanraking met de Gallo-Romeinsche beschaving, maar weldra ook geheel aan den band daarvan. De overgang tot het Christendom en de daaruit voortgesproten overwegende invloed der geestelijkheid, de zucht der koningen om zich te hullen in het purper der Romeinsche Patricii en Augustussen, ziedaar wat de romaniseering der Franken sterk in de hand werkte.

Terwijl de Germaansche veroveraars zich vooral bezighielden met wat op den krijg betrekking heeft, bleven de kunsten des vredes, het landsbeheer, de rechtspleging in handen der Romanen. De Latijnsche taal kreeg of behield de overhand: niet slechts in de Kerk; maar zij werd de taal der regeering, ja, van het dagelijksch verkeer. En hoe het hof al vroeg geromaniseerd was, blijkt daaruit, dat koning Chilperik († 584) zelfs Latijnsche verzen maakte, terwijl in de omgeving van zijn broeder Siegbert († 575) de bekende, in Italië geboren Venantius Fortunatus bloeide.

Dit kon natuurlijk het voortleven der overoude volksoverleveringen niet bevorderen. En denkt men daarbij aan de woelingen van den veelbewogen tijd, aan de gruwelen, die de geschiedenis van het Merovingische Huis onder de zonen van Chlotarius I, in de zesde eeuw, kenmerkten, en aan de voortdurende burgeroorlogen, die daarvan het gevolg waren, dan vat men, dat het niet wel anders kon, of de oude sage moest verstommen.

Vraagt men, of er toen geen nieuwe overleveringen zijn geboren, dan mag men wel stellen, dat het hoogst onwaarschijnlijk zou zijn, dat noch de vermeestering van het Romeinsche gebied, noch de tragische lotgevallen van den Frankischen koningsstam aanleiding tot volksgezangen zou hebben gegeven. In oude Fransche kronieken, met name in het *Chronicon Fregarii*, het *Chronicon Aimoini*, de *Gesta Dagoberti* en de *Gesta Francorum* vindt men bewijzen, dat sedert de zesde eeuw de voornaamste Merovingische koningen door het volk in liederen werden bezongen. En nog in de negende eeuw getuigt een geschiedschrijver, dat Theodorik, blijkbaar de zoon van Chlodwig, die zoo groote uitbreiding gaf aan het Frankrijk, in volksliederen werd herdacht en gevierd ¹⁾.

Dat er van deze of ouder sagen weinig melding gemaakt wordt in de oudste geschiedenis der Franken — die van Gregorius van Tours — bewijst niet, dat er gebrek aan was. Het doel toch, dat

¹⁾ De poëet Saxo zei aangaande Karel den Grooten:

„Vulgaria carmina magnis

Laudibus ejus avos et proavos celebrant:

Pippinos, Carolos, Hludovicos et Theodoricos

Et Carlomannos Hlotariosque canunt.”

Het meervoud is blijkbaar eene rhetorische figur.

deze geestelijke beoogde, toen hij omstreeks 577 zijn werk begon te schrijven, was meer het samenstellen eener kerkelijke dan eener wereldlijke geschiedenis. Buitendien schreef hij hoofdzakelijk over tijden, welke hij zelf beleefd had (540—594), „*quae aut ipse vidi, aut a fidelibus relata cognovi*” (V, 6). Vandaar dat alleen in de eerste boeken een zwakke, maar toch duidelijke nagalm van de heldensage vernomen wordt. Uit hetgeen hij daarvan opneemt ¹⁾ blijkt evenwel genoegzaam, hoe weinig sympathie de schrijver er voor had.

Hoe dit ook zij, spoedig zank het Merovingische geslacht tot beneden het middelmatige, en de Austrasische Huismeiers maakten zich eerst van het koninklijk gezag, eindelijk van den troon meester. Dit was zeker niet geschikt om aan Merovingische sagen veel levensduur te schenken, nog minder om ze tot heldendichten te doen uitdijen. Trouwens, in het Merovingische tijdperk waren de omstandigheden, waaronder een epos kan ontstaan en zich ontwikkelen, ter nauwernood aanwezig ²⁾. Geen uitvoerig heldendicht uit dien tijd heeft men dan ook in Frankrijk aan te wijzen, en zelfs zijn er maar zeer schaarsche sporen van volksliederen, *cantilenae rusticae*, uit dien tijd overgebleven. Wij bezitten een paar aanwijzingen daarvan.

Zoo weten wij met zekerheid, dat er in 't begin van de zevende eeuw, naar aanleiding van de overwinning door Chlotarius II in 622 op de Saksers behaald, een volkslied gezongen werd, waarvan de later heilig verklaarde Faro de held was.

Helgarius, Bisschop van Meaux onder de regeering van Karel den Kalen (\pm 853—873), heeft het leven van zijn godvruchtigen

¹⁾ In het tweede boek, Cap. 2, de strijd tusschen de Wandalen en Sueven; Cap. 12, Childeric's vlucht naar Thuringen; Cap. 27 en 32 de anecdoten omtrent Chlodwig. Derde boek, Cap. 4, de geschiedenis der Thuringische Koningen; Cap. 14 en 15, de verhalen betreffende Theodorik.

²⁾ Léon Gautier, *Les Épopées françaises*, tom. I¹, p. 181, zegt: „Aux épopées primitives il faut ces trois ou quatre conditions de vie: un milieu religieux et national, des événements extraordinaires et douloureux, des héros enfin qui soient la personification vivante de tout un pays et de tout un siècle”. . . . „Or, la France merovingienne ne remplissait que bien imparfaitement la plupart de ces conditions”. En die stelling ontwikkelt hij dan in bijzonderheden.

voorganger Faro (627—672) beschreven, en daarbij haalt hij eene *cantilena* uit de zevende eeuw aan, waarin zijn held werd gevierd.

In 620 namelijk beleedigden de afgezanten van den Saksischen koning Bertoald den Frankischen vorst Chlotarius. Deze wierp hen in de gevangenis en dreigde hen met den dood. Faro, toen nog een wereldlijk persoon, met hun lot begaan, haalde hen in hunnen kerker tot het Christendom over en redde daardoor hun leven. Twee jaar later nam Chlotarius evenwel wraak over den hem aangedanen hoon door een tocht tegen de Saksers te ondernemen, onder wie hij eene deerlijke slachting aanrichtte. Helgarius, dit verhalende, vermeldt uitdrukkelijk, dat de overwinning in een volkslied bezongen werd, dat in aller mond was ¹⁾. En een ander leven van denzelfden heilige, zeker niet jonger dan dat van Helgarius, gewaagt evenzeer van dat volkslied, hetwelk om zijn liefelijken klank algemeen bekend was ²⁾.

Helgarius haalt eenige regels van het lied in het Latijn aan, waarin de tusschenkomst van Faro vermeld wordt om te doen zien, hoe algemeen hij gevierd werd ³⁾. Evenwel moet het lied niet in 't Latijn, maar stellig in de volkstaal gezongen zijn. In de fragmenten, die de geestelijke schrijver mededeelt, komen toch een aantal woorden voor, die niet tot de *lingua rustica* behoorden en waaruit dus met zekerheid kan worden opgemaakt, dat hij een romaanschen tekst in zijne geleerde taal overbracht.

¹⁾ „Ex qua victoria carmen publicum juxta rusticitatem per omnium pene volitabat ora ita canentium feminaeque choro inde plaudendo componebant.”

²⁾ „Quod factum, postquam divulgatum est veloci fama per aures multorum carmine rustico plus innotescebat cunctis, quod suavi cantilena decantabatur.”

³⁾ „De Chlotario est canere rege Francorum
 Qui ivit pugnare in gentem Saxonum
 Quam graviter provenisset missis Saxonum
 Si non fuisset inelytus Faro de gente Burgundionum.”

Et in fine hujus carminis:

„Quando veniunt missi Saxonum in terram Francorum
 Faro ubi erat princeps,
 Instinctu Dei transeunt per urbem Meldorum,
 Ne interficiantur a rege Francorum”

„Hoc enim rustico carmine placuit ostendere quantum ab omnibus [Faro] celeberrimus habebatur.”

Het is merkwaardig, dat dit lied na twee eeuwen nog niet vergeten was; waartoe zeker wel heeft meegewerkt, dat de held later geestelijke werd en ten slotte heilig verklaard is ¹⁾.

Ook in een Hoogduitsch gedicht vindt men misschien nog eene herinnering aan Merovingische liederen: misschien, want wij kunnen alleen op eene aannemelijke gissing wijzen ²⁾. In eene kroniek van het begin der elfde eeuw heet het, dat eertijds alle Franken den bijnaam *Hugonen* droegen, en die naam (*Hugas*) komt ook in het Angelsaksische *Beóvulf*slied voor. Daar nu dezelfde kroniek den Austrasischen Theodorik *Hugo Theodoricus* noemt, wordt het betoog der Duitsche geleerden nog al aannemelijk, dat er verband bestaat tusschen dien historischen naam en de Hoogduitsche sagen van *Hugdietrich* en van *Rother* ³⁾. „Theodorik en Theodebert, de zoon en kleinzoon van Chlodowech, schijnen als Hugdietrich en Wolfdietrich in het lied voort te leven,” zegt Scherer; „Hugdietrich deinst, evenals de Merovinger Theodorik, voor geene misdaad terug; Wolfdietrich is, evenals de Merovinger Theodebert, een toonbeeld van deugd en staat onder bijzondere goddelijke bescherming.” In *Rother* zijn personen, toestanden en verwickelingen uit de sage van Wolfdietrich en Hugdietrich overgenomen ⁴⁾.

Onder de Karolingers veroverde eigenlijk de Germaansche geest Gallië opnieuw. De Duitsche taal werd voor een tijd weer hof-

¹⁾ Zie over de *Cantilène de saint Faron*, Léon Gautier, *Les Epopées françaises*, tom I, p. 47 suiv.

²⁾ Zeer zeker bestaat er geen verwantschap tusschen die oude sage en de *Chanson de Geste* van Floovant, zoon van Chlovis. Bij Darmesteter, die wèl verwantschap erkende, sloot zich, gedeeltelijk althans, Bangert aan en sedert ook Pio Rajna. Hun oordeel en dat van Dr. Kalf, den jongsten uitgever der middelnederlandsche fragmenten van „Flovent”, zal nader getoetst worden in hoofdstuk VIII.

³⁾ In de laatste jaren is door L. Hoffmann, en na hem ook door anderen, het vermoeden uitgesproken, dat de hierop betrekking hebbende plaatsen in bedoelde kroniek (*Annales Quedlinburgenses*) invoegsels zouden zijn van lateren tijd. Dit vermoeden werd echter nog onlangs weerlegd door H. Lorenz in zijn: *Zeugniss für die deutsche Heldensage* (Germania, XXXI, S. 137 ff.), waar hij aantoonst, dat de bedoelde plaatsen reeds tusschen 990 en 1000 waren opgeteekend.

⁴⁾ Vergelijk de uitgave van *Rother* door K. Bahder (in Paul's *Altdeutsche Textbibliothek*, no. 6, Halle, 1884) en diens *Zum König Rother* (Germania XXIX).

zoo al geen regeeringstaal. De Duitsche zeden herleefden, en het laat zich aanzien, dat ook de belangstelling in de oude stamsagen, althans aan het hof, weer wakker werd. Maar dat alles was van geen duur. Het Duitsch moest weer plaats maken voor de uit het Latijn ontsproten Romaansche taal en de historische overleveringen verdwenen op den stroom des tijds. Alleen de dierensage bleef, waarschijnlijk om haar meer algemeen karakter, voortleven, of gaf althans tot nieuwe anecdoten aanleiding.

Dat reeds onder Karel den Grooten zich sporen opdeden van de geringe levensvatbaarheid, die de Germaansche heldensage nog bezat, mag juist worden afgeleid uit de zorg, waarmee de keizer zich harer aantrok, toen hij de oude heldenliederen deed opteekenen ¹⁾. Die bundel is voor ons verloren gegaan, tot groot ongerief voor de geschiedenis der Germaansche letteren. Maar 't schijnt ook, dat zijn inhoud toen reeds grootendeels uit het geheugen des volks gewischt was.

En geen wonder: het nieuwe Frankenrijk ging met reuzenschreden eene zelfstandige ontwikkeling te gemoet, waarbij het Gallo-Romeinsche element zóó overwegend was, dat zoowel Franken als Bourgonden, Goten en later ook de Noren daarvoor het fiere hoofd moesten bukken. Daarbij kwam, dat al spoedig de band, die het Frankenrijk aan Duitschland had geknoopt, verslaptte, om weldra geheel te breken. Reeds ten tijde van keizer Otto I, ja van Lodewijk den Duitscher, is nationale antipathie merkbaar.

Ondanks de ingenomenheid van Karel den Grooten met zijne moedertaal was zij, zeer zeker nog gedurende zijne regeering, de taal des gemeenen levens niet meer. De bekende eedsformulieren van Straatsburg, van 842, dus een kwart eeuw na zijn dood, toonen genoegzaam aan, dat het Romaansch de stamtaal der Franken had verdrongen, en zelfs aan het hof van Karel den Eenvoudigen verstond men in 912 de zeer gewone uitdrukking *bi Got* niet meer. Evenzoo hadden de Noormannen reeds vrij spoedig na hunne

¹⁾ Einhard zegt: „Barbara et antiquissima carmina, quibus veterum regum actus et bella canebantur, scripsit memoriaeque mandavit.”

En de Poëta Saxo:

„Quae veterum depromunt praelia regum
Barbara mandavit carmina litterulis.”

vestiging in Frankrijk hunne taal met de Romaansche verwisseld: de kleinzoon van Rollo moest naar Bayeux gezonden worden om daar den tongval zijner vaderen te leeren, die in Rouaan niet meer gangbaar was.

Met de voorvaderlijke taal verdwenen ook de liederen en volks-overleveringen, daarin vervat.

Daarbij kwam nog eene andere oorzaak, die deze laatste uit de herinnering wegvaagde. Zij werden door nieuwe gedichten vervangen, die nu in den smaak vielen, deels omdat zij in een der nieuwe, hetzij zuider of noorder, volksdialekten waren vervat ¹⁾, deels omdat zij feiten bezongen, welke ook onder de nieuwe orde van zaken een machtigen indruk maakten, deels omdat de inhoud gemakkelijk met latere gebeurtenissen kon worden in verband gebracht.

Doch zoo de Duitsche inhoud der sagen en liederen verdween en zelfs de voorvaderlijke taal door het Romaansch vervangen was, de Duitsche geest bleef het lied bezielen en de grootere epische gedichten, die weldra in het leven zouden treden, waren in wezen en strekking geheel Germaansch. De overoude gewoonte der Germanen om hunne helden te bezingen had denkelijk op het Romaansche volksgezag den eigenaardigen epischen stempel gedrukt. Dit erkent men in Frankrijk zelf: ook dat hunne begrippen over oorlog en koningschap, familiebetrokkingen, regeeringsvorm, de rechtsbetrokkingen in het algemeen en den maatschappelijken toestand der vrouw, het Fransche middeleeuwsche heldendicht beheerschen ²⁾.

¹⁾ Léon Gautier, *Les Epopées françaises*, tom. I^e, p. 36: „Dans l'histoire de notre poésie nationale, la période romane est antérieure au IXe siècle; dès la première race, il a circulé parmi nous des chants populaires en langue romane.”

²⁾ Verschillende factoren hadden invloed op de chansons de geste, zegt Léon Gautier, l. c. I^e, p. 182: „Les Celtes fournirent leur caractère, les Romains leur langue, l'Église sa foi. Mais les Germains firent mieux et donnèrent davantage. Ils avaient, depuis de longs siècles, la noble habitude de chanter en vers populaires leurs origines, leurs victoires et leurs héros: ils prirent soin de ne pas perdre en Gaule cette habitude de peuple primitif et de la communiquer aux Gallo-Romains. Surtout ils pénétrèrent de leur esprit la poésie nouvelle. Sans eux cette statue eût été froide: ils soufflèrent dessus, et l'animèrent. La race barbare fut le Prométhée de cette statue. Toutes les idées germanes sur la guerre et sur la royauté, sur la famille et sur le gouvernement, sur la femme et sur le droit, toutes ces idées passèrent dans

Zien wij, welke groote historische gebeurtenissen de volksverbeelding in beweging brachten.

Had de verovering van het Romeinsche gebied waarschijnlijk de stof voor volksgedichten geleverd, de invallen, waaraan het Frankenland en het Christendom tevens blootstonden en waardoor nationaliteit, beschaving en geloof werden bedreigd, moesten nog sterker indruk maken op het gemoed der bevolking; de jubelkreten, door haar aangeheven, wanneer zij die aanvallen mocht afslaan, moesten wel in zangen van meer blijvenden aard overgaan.

Dat de rooftochten der Noormannen tot zulke volksgedichten aanleiding gaven, bleek ons reeds uit het *Lodewijkslied*. Maar ook Romaansche zangen ontloken, want een kroniekschrijver van het begin der elfde eeuw gewaagt er nog van en beroept er zich op ¹⁾. En van die zangen is waarschijnlijk zelfs een nagalm tot ons gekomen in een uitvoeriger episch gedicht ²⁾.

Doch forscher nog en meer algemeen was de indruk, dien de herhaalde invallen der Mooren in het Zuiden maakten, en de schrik, daardoor verspreid, deed eeuwen lang de bevolking trillen. Daar was ook wel reden voor, want zelfs de dorre berichten der kroniekschrijvers omtrent de verwoestingen, door hen aangericht, doen de haren te berge rijzen.

l'Épopée française. C'est donc avec raison qu'on a dit de cette épopée qu'elle était „l'esprit germain sous une forme romane,” et que „romane dans son développement, elle était germane dans son origine”.

¹⁾ Hariulfus, de schrijver der kroniek van St. Riquier (*Chronicon Centulense*), zegt (vóór het jaar 1088, zie het slot der kroniek bij d'Achéry *Spicileg.* in fo. t. II, p. 356): „Post mortem Hludogvici, filii ejus Hludogvicius et Karlomannus regnum inter se dispertiunt. His ergo regnantibus, contigit Dei iudicio innumerabilem barbarorum multitudinem limites Franciae pervadere, agente id rege eorum Guaramundo, qui multis, ut fertur, regnis suo dirissimo imperio subactis, etiam Franciae voluit dominari, persuadente id fieri quodam Esimbardo francigena nobili, qui regis Hludogvici animos offenderat, quique gentialis soli proditor, gentium barbariem nostros fines visere hortabatur. Sed quia quomodo sit factum non solum historiis, sed etiam *patriensium memoria quotidie recolitur et cantatur, non pauca memorantes, coetera omittamus, ut qui cuncta nosse anhelat, nod nostro scripto, sed priscorum auctoritate doceatur.*”

²⁾ Het fragment, getiteld *La mort du Roi Gormont*, in Reiffenberg's *Mouskès*, II, x. De dichter beroept zich op een ouder stuk: „Ceo dist la geste à Saint-Richier,” hetgeen zeker niet ziet op de *kroniek* van St. Riquier, zooals de uitgever wil.

Karel Martel had zijn naam onsterfelijk gemaakt, door hen ten jare 732 in de vlakte van Poitiers te verslaan, en die overwinning werd in volkszangen gevierd. Onder Karel den Grooten werd de aanval krachtig hernieuwd en in 793 aan de oevers van de Orbieux, tusschen Narbonne en Carcassonne, een bloedige slag geleverd, waarin de Franken deerlijk geslagen werden, maar waarin zij zich toch zóó hadden geweerd, dat de overwinnaar niet verder kon doordringen, maar, tevreden met den veroverden buit, naar Spanje terugtrok.

Ook die strijd leefde voort in het volksgezag, dat den moeder verdedigers, maar vooral den schrik, door den geduchten aanval teweeggebracht, schilderde, zooals nog uit de overgebleven omwerking van het dichtelijk verhaal blijkt. Daar de volksverbeelding zich op den duur niet vergenoegen kon met de vermelding van eene nederlaag, knoopte men daaraan de overlevering van de overwinning bij Poitiers vast, welke op die wijze behouden bleef en met de sage van den slag bij Villedaigne samensmolt tot één gedicht, dat tot ons is gekomen en een der merkwaardigste stukken uit het epos van Willem van Oranje uitmaakt ¹⁾.

Evenzoo hield het volksgeheugen den tocht vast, dien Karel de Groote in 778 in Spanje gedaan had. Ook hier niet om de lauweren, die men daarbij had geplukt, maar als natrilling van de ontzetting, verwekt door de vernietiging van een gedeelte van het leger in eene vallei der Pyreneën (Ronceval), waarbij de voornaamste Frankische aanvoerders omkwamen. En het is opmerkelijk, dat reeds ten tijde van Karel's zoon de namen der daar gesneuvelde helden in den mond des volks allerwege gevierd werden, naar de getuigenis van een gelijktijdig schrijver ²⁾.

¹⁾ Zeer juist heeft Fauriel daarvan in zijne *Hist. de la poésie Provençale*, tom. III, p. 66 gezegd: „Nulle autre épopée Karlovingienne n'est si fortement empreinte que celle-ci d'un certain sentiment d'inquiétude et d'effroi, quel'on pourrait prendre pour une tradition, pour un reflet des émotions contemporaines, excitées par cette terrible lutte de deux siècles entre le midi de la Gaule et les Arabes andalousiens.”

²⁾ De zoogenoemde Astronomus zegt in zijn *Vita Hludovici Pii*: „Dum enim quae agi potuerunt in Hispania peracta essent et prospero itinere reditum esset, infortunio obviente, extremi quidem in eodem monte regii caesi sunt agminis. Quorum quia vulgata sunt nomina, dicere supersedi.” Dat ook hier

Maar Karel heeft ook elders zijne legers gevoerd buiten de grenzen van Frankrijk. De oorlogen, door hem in Italië tegen Langobarden en Sarracenen ondernomen, zijn bezongen, en omwerkingen dier sagen zijn voor ons bewaard gebleven. De dertigjarige krijg tegen de Saksers heeft evenzeer poëtische herinneringen achtergelaten.

Die herhaalde bloedige oorlogen, waarbij soms zooveel, ja alles op het spel stond, die dus sterk op gemoed en verbeelding werkten, moesten wel de herinnering wegvagen van vroegere soortgelijke gebeurtenissen, voor zooverre deze niet met de nieuwe, zich vormende overlevering samensmolten.

De verschillende helden, die in de sage bleven leven, zijn allen gegroepeerd om één middelpunt, één hoofdpersoon: den grooten keizer, den van God uitverkoren verdediger en bestuurder der Christenheid, wiens individualiteit zóó machtig werkte, dat eerlang de legende zijne zedelijke grootheid symboliseerde, door hem eene reuzengestalte toe te dichten.

Al wat met de heerschappij van dien keizer in verband stond, moest de aandacht kluisteren en de verbeelding prikkelen. Geen wonder dus ook, dat het Frankenvolk den mond vol had van die treffende plechtigheid, waarbij Karel in September 813 zijn zoon Lodewijk op den rijksdag te Aken als zijn opvolger en mederegent deed kronen. Niet slechts werd die hofdag uitvoerig door de kroniekschrijvers geboekt (bijv. door Theganus), zoowel de geleerde als de volkspoëzie wisten er van te verhalen. Ermoldus Nigellus wijdt er het eerste gedeelte van het tweede boek van zijn *Carmen de rebus gestis Ludovici Pii* aan, en de volksverlevering vermeide zich in dezelfde gebeurtenis, die zij bezong met toevoeging van omstandigheden, waarvoor de officiële geschiedenis niet durfde uitkomen. Het oudste gedeelte van het nog bestaande Fransche epische verhaal, dat ten titel voert *le Couronnement du roi Louis* en dat met de sage van Willem van Oranje is in verband gebracht, bewijst het.

Men ziet uit dit ééne voorbeeld, met hoeveel nieuws de volksverbeelding als overstelpt werd.

wellicht eene oudere sage, uit den tijd van Dagobert, in het jonger verhaal werd ingeweven, is wel eens vermoed. Men vergelijkte daarover het tweede deel van *Guillaume d'Orange*, p. 49.

Dit alles had een machtigen indruk gemaakt, die niet licht kon worden uitgewischt, te minder, daar deze grootsche feiten niet werden verduisterd door de groote daden van Karel's opvolgers. Met rassche schreden ging het Karolingische huis zijn volslagen ondergang te gemoet. Zwakke vorsten volgden elkander op, die ten speelbal strekten van de steeds machtiger wordende rijks grooten, en zoo iets gedurende hunne schijnregeering de aandacht moest treffen, het waren de binnenlandsche veeten en beroerten, die het rijk teisterden. In den strijd, nu eens tusschen de groote leenmannen en den koning, dan weder tusschen de machtige vasallen onderling gevoerd, moest het krachtig optreden eener buitengewone persoonlijkheid niet zelden feiten in het leven roepen, die, zij het dan ook in beperkten kring, sterk op de verbeelding werkten. Zoo ontstonden nieuwe, meer plaatselijk gebleven sagen, die dan ook niet in staat waren den nationalen reuzenheld, Karel den Grooten, van het tooneel te verdrijven, maar die òf in de overleveringen op hem betrekkelijk versmolten, òf daarnaast bleven leven. Ik moet mij hier bepalen tot het vermelden van een paar sagen van de laatste soort, die zijn blijven voortbestaan tot in later eeuw: en juist bij deze, daar zij op Vlaanderen's bodem ontstonden.

X De worstelingen en veeten der Kamerijksche graven komen hier het eerst in aanmerking. Zij waren gewikkeld in den strijd tusschen Karel den Eenvoudigen en graaf Odo van Parijs, die hem zijn troon betwistte. Rolf (Raoul) van Kamerijk, derde zoon van den Vlaamschen graaf Boudewijn met den ijzeren arm, stond met zijn broeder Boudewijn tegenover Herbert van Vermandois, die de partij van Odo van Parijs aanhing. Hij werd in dien strijd, naar men zegt, door Herbert zelf verslagen. Zijn zoon, evenals hij Rolf geheeten, zette den krijg tegen de kinderen van Herbert voort. Die oorlog, waarvan de verbranding der abdij van Origni eene der meest woeste episodien vormt en waarin ook weder de Kamerijksche graaf op gewelddadige wijs het leven verloor (943), is niet slechts door de historie geboekstaafd, maar maakt den aantrekkelijken inhoud uit van een episch gedicht, dat tot op onze dagen is bewaard gebleven en den titel voert van *Raoul de Cambrai*.

X Wellicht dat op dezelfde veete betrekking heeft eene sage, die, met eene andere vereenigd, den grondslag uitmaakt van een gedicht, dat den titel draagt van *Lied der Lorreinen* (*Chanson des*

Lorrains). De strijd wordt hier gevoerd tusschen Garijn van Lotharingen en Fromond, heer van Lens in Vlaanderen. De overlevering, die wij thans op het oog hebben, bezong waarschijnlijk de persoonlijke veete van een Frankisch opperhoofd, Werijn genaamd, en een krijgsman, die blijkbaar Vlaanderen vertegenwoordigt, daar in eene oude kroniek de Vlamingen *Fromonds* worden genoemd.

Misschien, doch niet waarschijnlijk, is de sage, die de Vlaamsche kern van dit gedicht uitmaakt, van nog vroeger dagteekening, maar in allen gevalle is zij verbonden aan eene andere reeks verhalen, die in het Zuiden ontsproten en zeker tot het einde der negende eeuw opklimmen.

Fromond toch is in het Fransche gedicht niet slechts heer van Lens in Fransch-Vlaanderen, maar tevens graaf van Bordeaux, en de Garijn, die tegen hem optreedt, is oorspronkelijk een andere, dan die den Vlaming bestrijdt.

De verjaging van het Merovingsche koningsgeslacht van den troon had eene lange reeks van oorlogen tusschen Zuid- en Noord-Frankrijk ten gevolge, die eerst ten tijde van Karel den Kalen werden ten einde gebracht, toen Garijn, graaf van Macon, den tegenstand van Aquitanië overwon. Ook die strijd heeft tot allerlei volksoverleveringen aanleiding gegeven, waarvan de sporen nog in enkele gedichten van later eeuw worden teruggevonden. Eene daarvan heeft zich met de herinnering aan de Vlaamsche worsteling vermengd. De heldendaden der beide Garijn's, zoowel als die van twee Fromond's, werden op één persoon overgebracht, gelijk dat in de volksoverlevering allerwege plaats heeft. Want er dient nog gezegd, dat er ook werkelijk een Fromond in het Zuiden bekend was, die in verschillende oude gedichten voorkomt, in een van welke hij in één adem genoemd wordt met dien Wai-fari van Bordeaux, die de heftigste tegenstander van den nieuwen koninklijken stam der Karolingen is geweest.

Hoogst merkwaardig is het, dat zich uit die uiteenlopende overleveringen van de achtste, negende en tiende eeuw één algemeene sagenkring heeft gevormd, die bekend is als de cyclus van Karel den Grooten. En toch, dit verschijnsel is niet moeilijk te verklaren.

Karel's machtige persoonlijkheid en de grootsche gebeurtenissen, die zijne regeering kenmerkten, hadden de verbeelding zóó sterk getroffen, dat zijn naam boven alle andere bleef uitblinken en

dat de overlevering, die van hem gewaagde, feiten, in de werkelijkheid over eeuwen verdeeld, in zich opnam. Al wat men van eenigen Karel wist te verhalen, werd hem toegekend, en zoo versmolten de berichten omtrent Karel Martel zoowel als die aangaande Karel den Kalen met 's grooten keizers legende. Geen Lodewijk vond genade in de volksherinnering, dan zijn zoon, op wien men zelfs het gebeurde met Lodewijk van Overzee toepaste. En waar men hooger moest opklimmen, daar verhaalde men van zijn vader Pepijn.

Dat daardoor niet veel eenheid kon blijven bestaan in de poëtische figuur des keizers, wien karaktertrekken, aan zoo van elkan- der afwijkende personen ontleend, werden toegekend, valt licht te begrijpen. Nu eens is hij de van God uitverkoren en door wonde- ren gesteunde beschermer van Kerk en Staat, dan weder de zwakke, door lage driften geslingerde tiran, die ten speelbal wordt van zijne arglistige of overmoedige baronnen.

Ondanks dit alles zijn de gedichten van dezen sagenkring, in hun geheel beschouwd, de zuivere uitdrukking van den volksgeest gedurende het Karolingsche tijdvak. Daarin spiegelt zich getrouwelijk, en niet zelden met schitterende kleuren, af, al wat de gemoederen in beweging bracht. Het zijn in waarheid volksge- dichten, wier historische en nationale tint er zulk een eigenaardig karakter aan geeft.

Daardoor vooral, maar deels ook om hunne waarlijk grootsche poëzie, bleven die gedichten dan ook voortleven niet slechts, maar nagenoeg bij uitsluiting de aandacht boeien van arm en rijk, van edelman en dorper, totdat, onder den invloed der kruistochten, de maatschappelijke beschaving aan een keerpunt gekomen was. Maar ofschoon toen de letterkunde eene hervorming onderging, evenredig aan de groote verandering, die in de maatschappij werd waargenomen, de nationale gedichten werden daardoor toch niet voor goed verdrongen: zij namen een min of meer gewijzigden vorm aan, waardoor ze tot aan de Renaissance in zwang bleven.

Thans doen zich verschillende vragen op. Hoe heeft zich hier de overlevering voortgeplant? Door wie werd zij het eerst opge- teekend? Wanneer smolten enkele op zichzelf staande sagen met andere samen tot groote gedichten?

Het is niet doenlijk, daarop een volmaakt zeker antwoord te geven; men moet zich grootendeels tot gissingen bepalen.

Aan de eigenlijke heldendichten, de *chansons de geste*, zijn korter liederen voorafgegaan: die *cantilenae*, waarvan oude kronieken herhaaldelijk gewagen ¹⁾. Waar men dit woord aantreft, heeft men echter niet altijd aan dezelfde soort van liederen te denken. Léon Gautier maakt, en, naar mij voorkomt, terecht, onderscheid tusschen *cantilenae rusticae*, eigenlijke volksliederen, die door de geheele bevolking, mannen en vrouwen, gezongen werden, en de zoodanigen, waarvan gezegd wordt, dat zij door *jongleurs* (*a jocularibus*) werden voorgedragen. Het is niet onwaarschijnlijk, dat onder de laatste reeds eigenlijk gezegde *chansons de geste* te verstaan zijn.

De *cantilenae rusticae* of *vulgaria carmina* werden natuurlijk, zooals de laatst aangehaalde uitdrukking ook zegt, in de volkstaal gezongen; soms, bijv. aan de noordelijke grens van Frankrijk, nog in het Duitsch, gelijk het *Lodewijkslied* ons leert, maar menigvuldiger in het Romaansch. De *cantilène de Saint Faron*, uit de zevende eeuw, is daarvan het oudst bekende voorbeeld.

In den tijd der Merovingen kan men geene andere volksliederen aanwijzen, ofschoon er stellig hebben bestaan. Eerst met de Karolingen komen er meer onder onze aandacht. Ik behoef slechts te wijzen op die gezangen, welke Willem van Oranje vierden en waarvan wij weten, dat zij in den mond van oud en jong waren ²⁾.

¹⁾ Ik wijs op de plaatsen uit Einhard en den poëta Saxo, boven (bl. 75 in de noot) aangehaald, en op die van Hariulfus, bl. 75.

Ermoldus Nigellus zegt:

„Haec canit orbis vulgoque resultant;
Plus populo resonant quam canat arte melos.”

²⁾ In den Prologus van de *Vita Sancti Willelmi*, uit het begin der twaalfde eeuw, leest men: „Quas enim regna, quae provinciae, quae gentes, quae urbes Willelmi ducis potentiam non loquuntur, virtutem animi, corporis vires, gloriosos belli studio et frequentia triumphos? Qui chori juvenum, qui conventus populorum, praecipue militum ac nobilium virorum, quae vigiliae sanctorum dulce non resonant et modulatis vocibus decantant qualis et quantus fuerit....” Haec omnia et multiplex vitae ejus historia, cum adhuc ubique pene terrarum notissima habeantur”, *caet.* Zie mijn *Guillaume d'Orange*, tom. II, p. 34; of Léon Gautier, l. c. tom. IV², p. 6.

Die liederen ontstonden tegelijk met de historische gebeurtenissen ¹⁾. Van de helden, die te Roncevaux gesneuveld waren, getuigt de zoogenaamde *Astronomus*, dat hunne namen in zijn tijd reeds in aller mond waren: „quorum nomina, quia vulgata sunt, dicere supersedi.” En hij was een tijdgenoot van Lodewijk den Vromen. Die liederen waren, zooals het geval is met elk oorspronkelijk volksgezag, hoofdzakelijk episch, verhalend, gelijk uit de reeds besproken *cantilenae* blijkt. Hun omvang was beperkt, zoodat zij zich gemakkelijk in het geheugen lieten prenten, en hun inhoud bepaalt zich tot de mededeeling van enkele gebeurtenissen.

Die *cantilenae rusticae* verdwijnen, en daarvoor komen uitvoeriger geschiedzangen (*chansons de geste*) in de plaats, die nu niet meest door de geheele bevolking worden gezongen, maar door lieden, tot voordracht van poëzie bijzonder opgeleid, en die *jongleurs* (*joculatores*) werden geheeten.

Deze hebben al vroeg de zorg voor de epische volksgedichten op zich genomen, stellig al voordat er van hunne opteekening sprake kan zijn. Zij trokken het land rond en maakten er een beroep van de gedichten, hetzij door hen zelf, hetzij door anderen (*trouvères*) vervaardigd, op markt en plein of in de kasteelen van den adel, voor te dragen.

Hoe zijn die uitvoeriger gedichten ontstaan? Op die vraag kan geen stellig antwoord worden gegeven: historische bewijzen ontbreken, en wij moeten ons behelpen met gissingen en onderstellingen, die wij echter aan eene gestrengere critiek kunnen onderwerpen.

Het is niet onnatuurlijk aan te nemen, dat, als er verschillende sagen in omloop waren betrekkelijk zekeren held, de belangstelling in zijne lotgevallen het verlangen heeft doen geboren worden die in haar samenhang te hooren. En aan dien eisch werd, wanneer de omstandigheden daartoe gunstig waren, zeker op meer dan ééne plaats voldaan. Zoodanig denkbeeld moest wel bij meer dan één dichter ontkiemen.

Van die zeer aannemelijke onderstelling uitgaande, hebben sommige geleerden dat ontstaan trachten te verklaren door de gissing,

¹⁾ Evenzoo was de *Cid Campeador*, blijkens de kroniek van Alfons VII van Castilië, binnen de halve eeuw na zijn dood de held van volksliederen. Zie mijn *Guillaume d'Orange*, tom. II, p. 27.

dat men eenvoudig de bestaande volksliederen aaneenreeg en de gapingen door inlasschingen van eigen vinding aanvulde.

In Duitschland heeft Lachmann aldus het ontstaan van *der Nibelunge nôt* uit twintig oorspronkelijke liederen trachten te verklaren ¹⁾; en op zijn voetspoor heeft Müllenhoff hetzelfde met de *Goedroen* beproefd ²⁾. Maar men zal begrijpen, dat hier geen wiskunstig zeker betoog kon worden geleverd en dat veel plaats aan persoonlijk inzicht, persoonlijke opvatting moest worden ingeruimd, hetgeen niet altijd waarborgde tegen willekeur. Daarbij kwam, dat Lachmann door de verkeerde ³⁾ meening geleid werd, dat de onvolledigste, meest fragmentarische tekst, die in een der handschriften werd aangetroffen, de oudste en oorspronkelijkste was. Toen het onhoudbare van die opvatting werd aangetoond, verloor het stelsel voor een goed deel zijn grondslag; en sedert hebben dan ook vele Duitsche geleerden, zich aansluitende bij Holtzmann ⁴⁾ en Zarncke ⁵⁾, het stelsel van Lachmann verworpen ⁶⁾.

In Frankrijk heeft evenzeer de meening voorstanders gevonden, dat de *chansons de geste* ontstaan zouden zijn uit de bloote aaneenrijging van verschillende *cantilenaes*. Maar men heeft ook daar dit stelsel laten varen, waartegen zich vooral Paul Meyer en K. Bartsch hebben verzet ⁶⁾. De eerste neemt daarentegen aan, dat de *trouvères* uit de mondelinge overlevering, niet uit volksgedichten, hebben geput ⁷⁾. Is dit waarschijnlijk? En moet men niet veeleer met Léon Gautier aannemen, dat de belangrijkste historische gebeurtenissen, die in de latere gedichten hebben voortgeleefd, altijd in volksliederen zijn bezongen?

Door deze liederen zijn de *trouvères*, die zich aan een grooter of kleiner epos waagden, waarschijnlijk wel bezield geworden: zij hebben er hunne helden aan ontleend en evenzeer den geest, die

¹⁾ *Ueber die ursprüngliche Gestalt des Gedichts von der Nibelungen Noth*, Berlin, 1816; *Zu den Nibelungen und zur Klage*, 1836.

²⁾ *Kudrun, die echten Theile des Gedichtes, mit einer kritischen Einleitung*, Kiel, 1845.

³⁾ Zie over de tegenwoordige beschouwingen hierachter hoofdstuk VII.

⁴⁾ *Untersuchungen über das Nibelungenlied*, Stuttgart, 1854.

⁵⁾ *Zur Nibelungenfrage*, Leipzig, 1854.

⁶⁾ Zie Léon Gautier, *Les Épopées françaises*, tom. Ier, pag. 79.

⁷⁾ L. c., pag. 80.

ze bezielde; maar dit is iets anders dan bloote naschrijverij, zelfs wanneer zij, hetgeen wel eens gebeurd kan zijn, hier en daar eene schildering uit eene *cantilena* woordelijk overnamen. Want in de oudste en oorspronkelijke *chansons de geste* is eenheid van gedachte, kunstenaarheid, niet te miskennen, en dit sluit het denkbeeld van bloote samenflansing volkomen uit.

Van wanneer dagteekenen nu die *chansons de geste*? Léon Gautier gist, dat ze reeds in de tiende, misschien zelfs in de negende eeuw bestonden ¹⁾. De historische getuigenissen klimmen op tot het begin der twaalfde eeuw. Ordericus Vitalis, geboren in 1075 en waarschijnlijk kort na 1141 overleden, zegt in het zesde boek zijner *Historia Ecclesiastica*, vóór 1135 geschreven, van Willem van Oranje: „Vulgo canitur a joculatoribus de illo cantilena” ²⁾; en ik heb elders ³⁾ aangetoond dat werkelijk minstens vóór 1050 verschillende *chansons de geste* omtrent Willem van Oranje werden gezongen.

Maar wij hebben aanwijzingen, die hooger reiken. Van eene *chansons de geste*, die niet jonger dan de tiende eeuw kan zijn, heeft men sporen meenen te ontdekken in een handschrift uit die eeuw, ter Koninklijke Bibliotheek in den Haag berustende, en door Pertz uitgegeven ⁴⁾. Het is eene Latijnsche bewerking van een brok der sage van Willem van Oranje, die blijkbaar een kloosterling tot stijloefening diende. Daarin komen buiten Keizer Karel ook nog Hernaut, Bernard en Bertrand voor, allen bekende helden, tot het geslacht van Willem van Oranje behoorende, en die in de hem betreffende gedichten hunne rol spelen. Dat de

¹⁾ *Les Épopées françaises*, tom. I^o, pag. 67: „Nous sommes très-portés à croire qu'il y eut réellement des chansons de geste dès le Xe siècle. Peut-être au IXe. Mais cette hypothèse est téméraire. Au XIe siècle, le doute n'est plus permis.”

²⁾ Hij verhaalt, dat in 1066 in Engeland zekere „Abrincatensis clericus, nomine Geroldus” zijn ridderlijk gehoor ter opwekking de geschiedenis verhaalde „de sancto athleta Guillelmo, qui post longam militiam abrenunciavit seculo”; maar daarbij wordt niet uitdrukkelijk vermeld, dat hij een Fransch gedicht voordroeg. Zie mijn *Guillaume d'Orange*, tom. II, pag. 39.

³⁾ Zie mijn *Guillaume d'Orange*, tom. II, p. 147.

⁴⁾ *Monumenta Scriptores*, III, 708.

monnik werkelijk eene *chanson de geste* en geen bloote *cantilena* tot voorbeeld had, is meer dan waarschijnlijk ¹⁾.

Bovendien kan men een gedicht aanwijzen, dat misschien van het eind der negende, stellig van de eerste jaren van de tiende eeuw dagteekent, namelijk de *Chanson de Roland* ²⁾. Wij bezitten die opteekening niet meer, maar eene omwerking, die na 1066 en vóór 1095 is ontstaan.

Wij zullen later zien, dat er in de tweede helft der tiende en het begin der elfde eeuw verscheiden zoodanige gedichten bekend waren: gedurende de twaalfde en dertiende eeuw nam hun aantal gedurig toe, en door samensmelting van kleinere heldendichten dijdten zij niet zelden tot een verbazenden omvang uit.

Zoolang het aantal epische zangen, dat hun bekend was, gering bleef, konden de jongleurs denkelijk volstaan met ze aan hun geheugen toe te vertrouwen. Maar hoe geoefend hun herinneringsvermogen ook was, van het oogenblik, dat het aantal der gedichten, dat zij voordroegen, belangrijk aangroeide, is het niet onnatuurlijk te veronderstellen, dat deze en gene zijn geheugen is te hulp gekomen door enkele of meer dier gedichten te doen opteekenen.

Doen opteekenen: want zelf waren de *jongleurs* daartoe gewoonlijk wel niet in staat. Is het nu zoo onwaarschijnlijk, dat zij daartoe soms monniken bezigden uit de kloosters, waar zij gastvrij waren ontvangen? Zeker neen. Maar daaruit volgt nog niet, dat in Frankrijk, zooals in Duitschland, de volkspoëzie in handen der geestelijkheid raakte.

Het is waar, herhaaldelijk beweren de *jongleurs*, dat hun gedicht

¹⁾ Léon Gautier zegt in zijne *Épopées françaises*, tom. I^o, pag. 76: „Mon rhétoricien du Xe siècle a eu sous les yeux les couplets assonancés de quelque poëme roman. Il est difficile, de se figurer que ce clerc ait emprunté un aussi long récit à un chant populaire, à une cantilène militaire et orale. — Non; ce n'est pas probable. Et toutes les probabilités, au contraire, sont en faveur d'une chanson de geste.”

In de noot op bl. 75 geeft hij de voornaamste plaatsen van deze navolging. Vergelijk ook het derde hoofdstuk van A. Paschker, *Zur Kritik und Geschichte des französischen Rolandsliedes*. Berlin, 1885.

²⁾ Léon Gautier, aangeh. werk, tom. III°, pag. 493 suiv.

aan eene kloosterbibliotheek ontleend is ¹⁾); maar blijkbaar geschiedt dit alleen om meer geloofwaardigheid aan hun, op mondelinge overlevering steunend, nog nimmer opgeteekend verhaal bij te zetten, hetwelk zij immers altijd als onvervalschte geschiedenis doen voorkomen. Uit andere plaatsen mag men opmaken, dat

¹⁾ *Berte aus grans piés*, p. 1—2:

„En mon cuer m'assenti
 Qu'a saint Denis iroie pour prier Dieu merci.
 A un moine courtois qu'on nommoit Savari
 M'acointai telement, Dame-Dieu en graci,
 Que le livre as ystoires me montra, où je vi
 L'ystoire de Bertain et de Pepin aussi;
 Comment, n'en quel manière le lyon assailli.
 Aprentif juleor et escrivain mari
 Qui l'ont de lieus en lieus ça et là conqueilli,
 Ont l'ystoire faussée, onques mès ne vi si.
 Ilueques demorai delors jusque mardi,
 Tant que la vraie ystoire emportal avoec mi.”

Chanson des Saxons, p. 3:

„Seignor, cest chançons ne muet pas de fabliax,
 Meis de chevalerie, d'amors et de cembiax.
 Cil bastart juleor qi vont par cez vilax,
 Chantent de Guiteclin si com par asenax;
 Mès cil qui plus en set, ses direz n'est pas biax,
 Car il ne sévent mie les riches vers noviax
 Ne la chançon rimée que fist Jehan Bordiax,
 Tot si com li droiz contes l'en fu diz et espiax,
 Dont ancor est l'estoire à Saint-Faron à Miax.”

Lied der Lorreinen, II, vs. 34:

„In die stat van Bordeas,
 In Sinte Severijns abbie
 Heeft men gescreven oyt ende ye
 Dese veede altemale,
 Ende dat na dien rechte wale.
 In tween boeken leget daer,
 Die herde groet sijn ende swaer,
 Daer dat walsee ute es genomen.
 Daer dit mede ute es comen.
 Daer so leget in tlatine.”

doorgaans klerken en geestelijken niet veel ophadden met die volks-gedichten en ze als leugenachtig brandmerkten ¹⁾: om hun eigen betrouwbaarheid te vermeerderen roepen daarom de *jongleurs* in de dertiende eeuw soms de getuigenis van geestelijken in, of verzekeren, dat geen klerk hunne berichten zal tegenspreken ²⁾.

Ik ben overtuigd, dat gewoonlijk geen meer vertrouwen moet worden geschonken aan plaatsen, waarin gezegd wordt, dat de *jongleur* in een klooster een verouderd handschrift van eenig gedicht heeft gevonden, dat hij voor geld en goede woorden van een monnik had weten te verkrijgen, die daarbij dan tevens het stuk voor hem zou hebben herzien en verstaanbaar gemaakt ³⁾.

Ware dit zoo, dan moest dit leiden tot de veronderstelling, dat

¹⁾ Zoo zegt b.v. Ordericus Vitalis van Willem van Oranje: „Vulgo canitur a jocularibus de illo cantilena, sed jure praeferenda est *relatio authentica*, quae a studiosis lectoribus reverenter lecta est in communi Fratrum audientia.”

²⁾ *Amis et Amiles*, vs. 5:

„Ce n'est pas fable que dire vos voulons,
Ansoiz est voirs autressi com sermon;
Car plusors gens à tesmoing en traionz,
Clers et provoires, gens de religion.”

La Prise d'Orange, bl. 11:

„Ge ne cuit mie que jà clers m'en desdie
Né escripture qu'en ait trové en livre.”

³⁾ Zoo leest men in een der hss. van den *Guillaume d'Orange*:

„Uns gentis moines . . .
Quant il oï de Guillaume parler,
Toz il fu viz que toz en fu torblez:
Cil nos en a les vers renouvez
Qui en un rolle ont bien cent ans esté.
En li a tant et promis et donné
Qu'il a les vers enseigniés et mostrés.”

Léon Gautier zegt in zijne *Épopées françaises I'*, p. 118: „Au XIIIe siècle, à l'époque des premiers remaniements de nos chansons de geste, il fut de bon ton d'annoncer, au début de chaque poème, qu'on avait trouvé le matière de ce poème dans quelque vieux manuscrit latin, dans quelque vieille chronique d'abbaye, surtout dans les manuscrits et dans les chroniques de Saint-Denis. On se donnait par là un beau vernis de véracité historique”. Verg. ook p. 201.

de sage een tijd lang geslapen had; en wij kunnen op grond van hetgeen wij van de geschiedenis der *Chansons de geste* thans reeds weten, gerust verzekeren, dat dit niet heeft plaats gehad. Ik zou niet durven tegenspreken, dat nu en dan eene enkele overlevering voor een tijd lang, ik wil niet zeggen geheel in vergetelheid is geraakt, maar althans minder bekend was, totdat zij door inlijving in eene sage, die algemeen in den smaak viel en opgang maakte, weer meer op den voorgrond kwam. Maar met de voornaamste volksgedichten is dit stellig niet het geval geweest. Van enkele kan men het oogenblik van het ontstaan der overlevering, en de geschiedenis harer vervorming in de volgende (de elfde en twaalfde) eeuwen aanwijken.

Niemand zal ontkennen, dat de tijdsomstandigheden van invloed zijn geweest op de verbreiding en instandhouding of ook op het uitsterven eener overlevering. Wij hebben daarop dan ook reeds gewezen. En zoo ligt het wel in den aard der zaak, dat de algemeene gemoedsstemming in de elfde eeuw, die zich eindelijk lucht gaf in den tocht ter bevrijding van het graf des Verlossers, en dat die kruistocht zelf, waarin dezelfde Mohammedanen werden bevochten, met welke men zoo menigen bloedigen strijd had gestreden, een nieuw leven, eene verhoogde populariteit gaven aan de gedichten, die den strijd tegen de Ongeloovigen schilderden.

Het eigenaardig Christelijk gevoel, dat alle klassen der maatschappij in die dagen doortintelde, heeft dan ook de gedichten, aan Karel den Grooten of Willem van Oranje gewijd, niet uit eene langere of kortere vergetelheid opgerakeld, maar hun slechts sprekender werkelijkheid verleend, die hen wellicht voor den ondergang heeft behoed.

Hadden die overleveringen inderdaad ongeveer eene eeuw geslapen, en waren ze eerst na, en, gelijk sommigen meenen, door den eersten Kruistocht uit het graf verzezen, het is waarschijnlijk, dat zij in dit geval eene grooter vormverandering zouden hebben ondergaan dan werkelijk blijkt het geval te zijn.

Die kruistocht bracht eene volslagen omwenteling teweeg, niet slechts in de maatschappelijke vormen, maar ook in de wereldbeschouwing van den adel; van die nieuwe beschaving is nauwelijks eenig spoor te vinden in de teksten der volksgedichten, zooals die in de twaalfde eeuw opgeteekend zijn. De eenvoud van levensvormen,

de gruwelijke ruwheid van zeden, het volslagen gemis aan hoffelijkheid en ridderlijk ideaal, het overwicht aan ruwe kracht gegeven, hetwelk ook die teksten doorgaans kenmerkt, dat alles voert ons terug tot een vroeger tijdperk, en toont ten duidelijkste aan, dat wij deze gedichten nagenoeg kennen zooals ze in de elfde, misschien reeds in de tiende eeuw werden gezongen. Slechts hier en daar zijn sommige verouderde uitdrukkingen door meer verstaanbare vervangen; de ruwe assonancen hebben somtijds — niet altoos — voor zuiverder rijmen plaats gemaakt, en nu en dan, maar spaarzaam, zijn aan de beschrijvingen wat schitterender kleuren ten koste gelegd.

En wat nu de vraag betreft, wanneer de kleinere, op zichzelf staande gedichten tot een grooter epos zijn saamgesmolten — daarop is geen algemeen geldend antwoord mogelijk, daar verschillende omstandigheden op die ineensmelting invloed moeten hebben uitgeoefend. Men kan echter, op grond van hetgeen het bijzonder onderzoek geleerd heeft, wel zeggen, dat dit over het algemeen reeds in de tweede helft der tiende en vooral in de elfde eeuw heeft plaats gehad ¹⁾.

Dat ook schriftelijke opteekening al spoedig een aanvang had genomen, wordt door opmerkingen van verschillenden aard zeer waarschijnlijk gemaakt, al is het tot nog toe niet gelukt eenig handschrift uit zoo vroege eeuw te ontdekken.

De oudste handschriften, die men kent, zijn van klein formaat en zonder praal bewerkt. Men houdt ze voor opteekeningen, die den jongleur dienden om zijn geheugen te hulp te komen. Hij droeg zoodanig handschrift in zijne tasch bij zich en zorgde, dat het niet onder de oogen of in handen van een mededinger viel; want het was soms een middel om fortuin te maken, en ging dan wel van vader op zoon over. Jendeus de Brie, die de *Bataille Loquifer*, uit den cyclus van Willem van Oranje dichtte, bereisde er Sicilië mede ²⁾. Ook uit den *Renaus de Montauban* blijkt, met

¹⁾ Verg. mijn *Guillaume d'Orange*, tom. II, p. 168.

²⁾ De bewijzende aanhalingen zijn ontleend aan Léon Gautier, l. c., p. 215 in de noot:

„Ceste chanson est faite grant pièce a:
Jendeus de Brie qui les vers en trova

hoeveel zorg men zijn eigendom voor zich bewaarde en het voor geen schatten afstond ¹⁾).

Toen zich zoo reeds min of meer omvangrijke gedichten hadden gevormd, die straks in schrift waren gebracht, heeft men daaraan nog grooter uitbreiding gegeven. Men was niet tevreden met de schildering van de omstandigheden, waaronder een of verscheiden, min of meer gelukkig aaneengeregen, heldenfeiten waren volbracht: men bepaalde zich niet tot het inschuiven van episodën, die vroeger een anderen naam hadden moeten vereeuwigen, men wilde nu den geheelen levensloop van den held kennen. En zoo werd aan de vaak reeds merkelyk omsponnen oorspronkelyke kern nog het verhaal toegevoegd van de laatste avonturen des gevierden, waarbij hij, zooals niet zelden in het werkelijke leven gebeurde, den maliënkolder tegen de pij van monnik of kluizenaar verwisselde. En aan het hoofd van dat alles werd dan, als ter inleiding, het getrouwe verhaal gesteld van de eerste daden zijner jeugd. Zoo vormden zich de dichtterlijke levensbeschrijvingen van Willem van Oranje, Ogier van Ardennen, enz.

Maar ook daarmee was men in vervolg van tijd niet meer voldaan. Toen men er vóórdeel in begon te zien, voorname geslachten te vleien, dijde de levensgeschiedenis van den held, die in zoodanige familie werd ingelijfd, om haren roem te vermeerderen, niet zelden uit tot de geschiedenis van zijn geheele geslacht. De daden zijner voorvaderen en nazaten mochten niet aan de vergetelheid worden prijs gegeven. En zoo ontstonden die reeksen van gedichten, die folianten vullen, in duizendtallen van verzen herhaling op herhaling stapelen en steeds dezelfde toestanden en dezelfde heldendaden bevatten.

Por la (sa?) bonté si très bien la garda,
Ains à nul home ne l'aprist n'enseigna:
Mais grant avoir en ot et recovra
Entor Secile là où il conversa.
Quant il morut à son fils la laissa."

¹⁾ „Huon de Villenoeve l'a molt estroit gardée:
N'en volt prendre cheval ne la mule afeltrée,
Peliçon vair ne gris, mantel, chape forrée,
Ne de buens paresis une grant henepée.
Or en ait il maus grez, qu'ele li est emblée."

Wij mogen ons thans verbazen over de onaesthetische uitbreiding dier dus tot rijmkronieken afdalende dichterlijke verhalen, hun al te welige groei laat zich verklaren uit den toestand der maatschappij, welke hun het aanzijn gaf. Het hoofdkarakter dier maatschappij is de algemeene afzondering, die op alles en op allen drukte.

Te midden van eene vijandige bevolking geplaatst, hadden de Frankische opperhoofden, waarschijnlijk van het eerste oogenblik af aan, dat men zich op Gallischen bodem vestigde, zich verschanst in versterkte huizen, te midden hunner goederen, en onderling ver van elkander verwijderd, gelegen. Die huizen waren langzamerhand burchten en kasteelen geworden, waarop de meer en meer in aristocratische richting ontwikkelde adel een eenzelvig leven leidde. De patriarchale Germaansche zin was weldra, onder invloed van Gallo-Romeinsche gewoonten, afgelegd. Terwijl de koningszoon Waltharius, aan zijn huwelijk denkende, nog zegt, dat dit hem belasten zal met de zorg voor huis en akker¹⁾, laat weldra de Frankische adel aan dorpers en eigenhoorigen landbouw en nijverheid over en leeft in trotsche afzondering, zonder eigenlijke bedrijvigheid, zich alleen oefenende in de oude krijgsdeugden, genot en verstrooiing zoekende in wapenoefening en jachtvermaak. Maar wanneer het gure jaargetij dit belette, wanneer gebrek aan gebaande wegen het gezellig verkeer met min of meer verwijderde bureu afsloot, en de lange, lange winteravond den burchtbewoner binnen zijne muren hield, dan was de rondreizende *jongleur* welkom of de letterkundige huispaap, die weken achtereen zijn heer en meester kon bezighouden met den onuitputtelijken foliant, die niet zelden met het missaal den geheelen boekenschat van het kasteel vormde. Hoe langer het verhaal duurde, destebeter; en hoe vaker daarin toestanden werden beschreven, die des hoorders smaak streelden, hoe aangener dit dezen moest zijn. Onder zulke omstandigheden was dus de grenzenlooze uitgebreidheid van een gedicht, met zijne herhalingen of verschillende voorstellingen van hetzelfde feit of dezelfde gedachte, met zijne overlading van episoden, een noodzakelijk kwaad.

¹⁾ *Waltharius*, vs. 153:

„Aedificare domos, cultumque intendere ruris
Cogar.”

Het is hier de plaats om ook iets over den oudsten vorm dier gedichten te zeggen. Zij dragen den naam van *Chansons de geste* (*Geschiedzangen*), hetgeen hun dubbel karakter aanduidt, met betrekking tot hun oorsprong en de wijze, waarop men ze voordroeg. Zij werden oorspronkelijk onder begeleiding van een strijk-instrument, de veël, gezongen ¹⁾. Soms, maar zelden, geschiedde dit door den dichter zelf, die *trouvère* (vinder) heette; gewoonlijk door iemand, die van zoodanige voordracht zijn handwerk maakte, en *jongleur* genoemd werd. Soms bespeelde deze zelf de veël, maar dikwerf werd hij door een vedelaar vergezeld.

Talrijke voorbeelden, aan de gedichten zelve ontleend, bewijzen, dat zij op dien trant werden voorgedragen. Men versta dit intuschen niet zoo, dat die stukken, welke gaandeweg verscheidene duizenden rijmregels lang waren geworden, in hun geheel werden gezongen. Dat ware onmogelijk geweest. Men koos een fragment, dat gewoonlijk bijval verwierf, of dat bijzonder toepasselijk was bij gegeven omstandigheden ²⁾.

¹⁾ Léon Gautier zegt, *Les Épopées françaises*, tom. I^o, p. 150: „Même quand l'oiseau marche, on sent qu'il a des ailes. Même quand nous lisons la *Chanson de Roland*, nous sentons qu'elle fut faite pour être chantée: œuvre destinée à la voix plutôt qu'aux yeux de l'homme. Les plus anciens manuscrits que nous possédons de nos Chansons de geste sont de petits manuscrits de poche à l'usage de ces chanteurs ambulants qu'on appelait *joculatores*, jongleurs. On ne saurait trop le répéter: la décadence de notre poésie épique devait commencer le jour où l'on devait la lire, et non plus la chanter.”

²⁾ Een enkel voorbeeld ten bewijze. In den *Roman de la Violette* leest men, dat de held, Gérard van Nevers, zich vermomd naar zijne goederen begeeft, waarvan men hem beroofd had.

„Lors vesti un viex garnement,
Et pend à son col une vielle,
Car Gérars bel et bien vièle...
Tant a marchié et plain et val
Qu'a la cité de Nevers vint.
Borjois l'escgardent plus de vint
Qui disoient tout en riant:
„Cist jongleres vient por noiant,
Quar toute jor porroit chanter
Que nus ne l'alast escouter.”

En wat nu meer bepaald den vorm der gedichten betreft, zij bestonden uit zoogenaamde *tirades* of *laisses monorimes*: dat zijn afdeelingen of strophen van een onbepaald getal regels: nu eens

Hij trekt evenwel naar het kasteel van den Hertog van Metz:

„A la porte tant atendi
 Qu'uns chevaliers ens l'apela
 Qui par la cour traiaint alla.
 En la salle l'emmène amont
 Et de vieler le semont . . .
 Lors comence, si com moi semble,
 Com cil qui moult iert senés
 Ces vers de Guillaume au cort nés,
 A clère vois et à dous son:

„Granz fu la cort en la sale à Loon,
 Moult ot as tables oisiax et venoison;
 Qui que menjast la char et le poisson,
 Onques Guillaume n'en passa le menton,
 Ainz manga torte et but eve à foison.
 Moult s'en merveillent cil chevalier baron.
 Quant ont mengié et béu a foison
 Les napes ostent escuier et garçon.
 Li cuens Guillaumes mist le roi à reison:
 „Que pensez-vous, dist-il, li fils Charlon,
 Secorraz-moi vers la jeste Mahon?
 Jà déüst estre li olz à Chaalon!”
 Dist Looyz: „Et nos en parleron,
 Et le matin savoir le vos feron
 Ma volenté, se je irai ou non.”
 Guillaumes l'ot, rougist comme charbon,
 De mautalent en froncist le guernon:
 „Comment deable, dist-il, si plaideron!
 Est-ce la fable du tor et del mouton?
 Moult a à fère qui plessier veut felon.”
 Il s'abessa, si a pris un baston,
 Et dist au roi: „Vostre fié vos randon;
 N'en tendrai mès vaillant un esperon,
 Ne vostre amis ne serai ne vostre homs.
 Et si venrez, ou vos voilliez ou non.” —
 Ensi lor dit vers dusqu'à quatre
 Pour aus solacier et esbatre”, etc.

Hij zong hun dus vier strophen voor.

slechts van drie, vier of zes, maar soms ook van een paar honderd. In de *Chanson des Lorrains* vindt men zelfs een couplet van vijfhonderd-zes-en-veertig regels. In den beginne was ieder couplet of *laisse* kort en regelmatig. Eerst in den *Boèce*, uit de tiende eeuw, komen ongelijke coupletten voor ¹⁾. Al de regels van hetzelfde couplet gingen op denzelfden rijmklank uit, maar men vergenoegde zich daarbij met het onvolmaakte, zoogenaamde assoneerende rijm ²⁾.

Voorts bestond iedere regel uit tien lettergrepen, met eene rust achter de vierde. Iedere strophe eindelijk werd besloten door een korten, rijmloozen regel van zes lettergrepen, waarvan de laatste toonloos was ³⁾.

Dit was de oude, echte epische versmaat. Daar kwam ietwat later de zoogenaamde *Alexandrijnsche* versmaat bij, alleen van het beschreven vers verschillende door het aantal lettergrepen, waaruit een regel bestond, dat twaalf bedroeg, in steê van tien, met eene rust middenin ⁴⁾.

¹⁾ Verg. Léon Gautier, l. c. tom. I², pag. 326.

²⁾ Om een rijm te vormen wordt overeenstemming vereischt van den slotklank der sluitwoorden van twee of meer versregels, en wel zoo, dat bij het zoogenaamde staand of mannelijk rijm èn slot-klinker en medeklinker èn klemtoon dezelfde zijn, terwijl voor het slepend of vrouwelijk rijm daarbij nog een gelijkkluidende toonlooze staart komt. Zoo rijmt b. v. *bejâard* op *verdârd*, *vergeven* op *beleven*; niet *verzoend* op *beloert*, noch *verléeren* op *zéven*, of *ôorlog* op *bedrôg*.

Nevens dit volmaakt of consoneerend rijm staat de *assonance*, die tevreden is met de minder volkomen overeenkomst van klank, waarin wel klemtoon en klinkers, maar niet de medeklinkers gelijk zijn, als b. v. *leven: velen; loop: koor; tarten: verpanden*.

³⁾ Ik neem aan, dat dit eenmaal algemeen gebruik was, ofschoon deze slotregel alleen in sommige handschriften van den *Guillaume d'Orange*, in *Amis et Amiles*, en *Jourdain de Blaives* voorkomt. Maar juist omdat hij in enkele handschriften verdwijnt, meen ik te mogen veronderstellen, dat het gebruik algemeen geweest is.

⁴⁾ De naam schijnt ontleend aan het gedicht van *Alexandre* van Alex. de Bernay en Lambert le Tort, uit de twaalfde eeuw. Toch is er een nog ouder gedicht in die versmaat geschreven. Gaston Paris zegt; „Le plus ancien document qu'on en possède paraît être le *Voyage de Charlemagne à Jerusalem*”. En daarmee vereenigt zich Léon Gautier, *Les Épopées françaises*, tom. I², pag. 314. 't Staat intusschen niet vast, dat dit gedicht ouder is. Dr. E. Koschwitz,

Tot de eigenaardigheid der *Chanson de geste* in haren oudsten vorm behoort nog dit, dat een treffende toestand soms twee-, ja, driemaal, met weinig verschil van uitdrukking, in even zoo-veel achtereenvolgende *tirades* werd geschilderd. Deze worden door de Franschen *couplets similaires* genoemd.

Er bestaat over den oorsprong en de beteekenis van dit verschijnsel groot verschil van meening.

Sommigen veronderstellen, dat die herhalingen voortspuiten uit verschil van lezingen in verschillende handschriften, die de jongleurs gedachteloos, of om zich de moeite eener keuze te besparen, in hun afschrift achter elkander opnamen; doch dat zij ze niet tegelijker tijd zongen, maar alleen die kozen, welke zij meenden, dat het meest geschikt waren om indruk te maken op het publiek, dat zij juist voor zich hadden.

Anderen zijn van oordeel, dat die herhalingen opzettelijk aangebracht en als een bewust kunstmiddel aangewend werden, om den ietwat stompen hoorders eene gedachte door herhaling ervan volkomen duidelijk te maken, en zodoende den gewenschten indruk te verkrijgen. Naar deze opvatting waren zij dus een wezenlijk kunstmiddel.

Ook Léon Gautier, die de verschillende meeningen omtrent dit punt opteekent¹⁾, is de veronderstelling toegedaan, dat de jongleurs verschillende teksten achter elkander afschreven, en uit die verscheidenheid van lezingen dan eene keuze deden, geschikt voor hunne toehoorders van dat oogenblik; maar bemerkende, dat herhaling van de schilderingen, daarin vervat, grooten indruk maakte, zouden ze de verschillende lezingen achter elkander hebben gezongen, eerst onwillekeurig, later willens en wetens. Reeds in

de jongste uitgever van het bedoelde 'gedicht, nu gewoonlijk korthedshalve *Le pèlerinage de Charlemagne* genoemd, zegt in de tweede uitgave (Heilbronn, 1883) dat het bedoelde gedicht eene bewerking zou zijn uit het begin der XIIe eeuw van een gedicht uit het einde der XIe eeuw. Ook G. Paris vereenigt zich hiermee (Romania, XIII). Van een ander gevoelen is H. Morf in zijne studie over *La chanson du pèlerinage* (Romania, XIII, p. 185 etc.). Hij plaatst het vóór 1080. Zie over dit epos de studie van dr. A. G. van Hamel in *De Gids* van 1883, I, bl. 84 enz.

¹⁾ Zie de verschillende meeningen opgesomd in *Les Épopées françaises*, tom. I^a, pag. 659 suiv.

de elfde eeuw zou dit laatste middel opzettelijk zijn toegepast, zooals de *Chanson de Roland* leert. De meeste *couplets similaires* zijn daar blijkbaar het werk van één en denzelfden dichter, en zeer stellig met overleg gemaakt, daar een volgend couplet doorgaans het voorafgaande aanvult door de mededeeling van een nieuw feit of van eene nieuwe gedachte ¹⁾).

Tegen dit *juste-milieu*-stelsel gelden de volgende bedenkingen.

Vooreerst: is het denkbaar, dat de jongleurs zoo maar verschillende lezingen van eene plaats achter elkander hebben opgeschreven? Welk doel konden zij daarmee hebben? Maar dit bezwaar voorbijgaande, doet zich de vraag op: hoe kwamen zij aan die verschillende lezingen? Wanneer zij eene *Chanson de geste* op- of afschreven, zal dat wel naar mondelinge voordracht of naar één eenig handschrift geweest zijn, vooral in den alleroudsten tijd: want zij waren er niet op uit, als onze hedendaagsche geleerde uitgevers, verschillende teksten te vergelijken.

En ook dit voor het oogenblik daargelaten, dan moet men

¹⁾ Pag. 363: „Sur les manuscrits où nos jongleurs copiaient leurs poèmes, ils ont pu être amenés à copier, à la suite l'une de l'autre, plusieurs laisses empruntées à des versions différentes. Nous admettons volontiers cette hypothèse, et nous croyons également que, devant leurs auditoires des châteaux ou des villes, ils ont pu désirer d'avoir un libre choix entre certaines laisses d'assonances différentes. Mais nous sommes intimement persuadés qu'un tel état de choses n'a pu se prolonger longtemps, et que nos épiques ne tardèrent point à s'apercevoir du prodigieux effet que produisaient ces couplets de sources diverses, lorsqu'ils s'avisèrent un jour de les chanter à la suite l'un de l'autre. Ils ont commencé sans doute par les répéter „sans le faire exprès;” mais, avec cette rapidité d'intuition qui caractérise les comédiens, ils ont compris tout ce que les couplets similaires pouvaient produire d'effets artistiques. Et alors ils ont fait A DESSEIN ce que, tout d'abord, ils avaient fait sans y penser et fort involontairement... Depuis quelle époque les laisses ainsi répétées sont-elles devenues un procédé artistique? — Depuis la *Chanson de Roland*, tout au moins. — Notre preuve, la voici. Prenez, même dans le *Roland*, prenez la plupart des couplets similaires. Ils sont si bien l'œuvre d'un seul et même poète, ils sont si bien une œuvre voulue, qu'en général le second couplet complète le premier par l'énoncé d'un fait nouveau ou d'une idée nouvelle... Donc, CES LAISSES NE FONT PAS DOUBLE EMPLOI; donc, ELLES SE COMPLÈTENT; donc, ce ne sont pas là des variantes entre lesquelles on pouvait faire un choix *ad libitum*.

vragen: zoo zij begrepen uit die verschillende lezingen, die hun ten dienste stonden, eene keuze te moeten doen, hoe kwamen zij er dan toe er meer dan ééne op te dreunen? Het geschiedde „*sans le faire exprès*”, bij toeval, al dommelende! Dit „*sans le faire exprès*”, is zeker niet duidelijk. Maar ik wil eens aannemen, dat het begrijpelijk is, en dat een toeval al eens een jongleur had geleerd, hoe grooten indruk men met die herhalingen kon maken, dan zou dit het voorkomen van *couplets similaires* in één gedicht verklaren; maar met die veronderstelling heldert men de algemeenheid van het feit niet op. Of heeft hetzelfde toeval zich overal voorgedaan? Of moet men meer aan algemeene navolging denken?

En dan verder: hoe is het stelsel van oorsprong uit verschillende teksten te rijmen met het feit, dat de dus aaneengeregen plaatsen juist altijd op verschillende rijmklanken uitgaan, hoe met de juiste opmerking, dat die *couplets similaires* elkander aanvullen en dus blijkbaar het wel overlegde werk zijn van één dichter?

Daar in nagenoeg ALLE *Chansons de geste*, die wij kennen, de *couplets similaires* niet geheel gelijk zijn, maar elkander aanvullen, moeten ze wel van den beginne af aan het opzettelijke werk van een dichter, of althans van den *jongleur* geweest zijn. En het is veel waarschijnlijker, dat hij ze aan zijne kunstvaardigheid te danken had, dan aan verschillende handschriften, waarvan ik hem onmogelijk de kennis kan toeschrijven. Hij heeft ze blijkbaar onder den drang der omstandigheden eerst geïmproviseerd, en voorts gebruikt, toen hij, die van de giften van zijne toehoorders leefde, zag, dat zoodanig tafereel bijzonderen indruk op hen maakte, en hij dus kon verwachten, dat hunne milddadigheid zou worden geprikkeld, wanneer hij door eene ietwat gewijzigde herhaling van het onderwerp hun smaak streefde en hen dus in eene goede luim hield.

Die vorm is na verloop van tijd min of meer gewijzigd. Op die veranderingen was zeker van grooten invloed de schriftelijke opteekening dier zangen, welke toen ook gaandeweg begonnen gelezen te worden in steê van gezongen.

Dat dit ook met de *Chansons de geste* plaats had, was het gevolg van eene wijziging, die de letterkundige smaak omstreeks de helft van de twaalfde eeuw ondergaan had en waarvan wij later

de oorzaken zullen ontwikkelen. Wij zullen dan zien, dat eene nieuwe soort van gedichten in zwang kwam, waarbij het niet meer te doen was om schildering van grootsche tafereelen in breede trekken, maar veeleer om analyse en teekening van bijzonderheden. Die verhalen moesten haast meer met verstand dan met naïef gevoel worden genoten, en daarom waren zij dan ook geheel ingericht om te worden *gelezen* ¹⁾.

Toen dit eenmaal *mode* geworden was, mocht bij den gemeenen man de gewoonte om de historische gedichten zich te laten *voorzingen* nog geruimen tijd standhouden, maar voor de meest beschaafde klassen der maatschappij werd de nieuwe methode op de oude volkspoëzie toegepast.

Het eerste gevolg daarvan was, dat de korte slotregel der versafdeelingen verdween. Hij had hoogst waarschijnlijk gediend om den vedelaar, of misschien het publiek, te waarschuwen, dat het couplet ten einde was en dat iets nieuws zou beginnen ²⁾: — bij de *voorlezing* was dit niet meer noodig.

Maar bij die lezing konden assonancen ook niet meer voldoen. Men begon nu letterovereenkomst voor het gezicht te verlangen. Bovendien streelden die onvolmaakte rijmen het gehoor maar luttel, toen zij niet meer overschaduwde of gesteund werden — naar men 't neemt — door den gecadanceerden rhythmus van den zang. Vandaar een streven om 't onvolmaakte door meer zuiver rijm te vervangen.

De grootste verandering intusschen, die de voorlezing in de samenstelling dier gedichten teweegbracht, was, dat nu de herhaling van dezelfde schildering in verschillende op elkaar volgende strophen niet meer kon worden gedoogd, zooals licht te begrijpen valt.

De veranderde wijze van voordracht werkte dus eensdeels de kunsteenheid van het gedicht in de hand, terwijl daardoor in het algemeen een meer beschaafde vorm noodzakelijk werd.

¹⁾ „Les romans bretons sont destinés à être lus et non à être chantés et Chrétien de Troies nous montre déjà plus d'une dame ou demoiselle (mais jamais un homme) occupant ses loisirs à lire un roman; toutefois, d'habitude, les seigneurs et les dames pour lesquels ils étaient composés se les faisaient lire et, pour cause, plutôt qu'ils ne les lisaient eux-mêmes.” G. Paris, *Les romans en vers du cycle de la table ronde*. Paris, 1887, p. 17.

²⁾ Verg. Léon Gautier, *Les Épopées françaises*, tome Ier, pag. 366 suiv.

Dit is duidelijk waar te nemen, als men de latere omwerkingen van oude volksgedichten, zooals die in de dertiende eeuw geschreven zijn, vergelijkt met de oudste stukken van dien aard, welke tot ons zijn gekomen. Wel klimmen de handschriften, waarin deze vervat zijn, niet hooger op dan tot de tweede helft der twaalfde eeuw, maar men mag toch veilig aannemen, dat die teksten weinig of niet afwijken van hetgeen zij eene of anderhalve eeuw vroeger waren.

III.

DE RIDDER-POËZIE IN FRANKRIJK.

De toestand van afzondering, waarin Europa tot op het eind van de elfde eeuw verkeerde, had de beschaving niet in de hand gewerkt; want hetgeen van ieder individu in 't bijzonder gold, was niet minder waar van de maatschappij in het groot.

Reeds onder de Merovingen was de verbrokkelde feudale staat voorbereid: de *immunitet*, d. i. ontheffing van openbare lasten en het recht voor zich zelf schatting, belasting en geldboeten te innen, moest op volkomen onafhankelijkheid uitloopen, door het leenverband slechts getemperd voor zoover het voeten had. De klem, waarmee Karel de Groote de teugels van het bewind voerde, mocht de volslagen uiteenspatting van het Frankische rijk nog voor een tijd lang tegenhouden, onder zijne zwakke nazaten volgde zij des te spoediger. Honderden kleine staatjes of erfelijke en daardoor onafhankelijke graafschappen ontstonden, die nagenoeg door niets met elkander in verkeer stonden dan door wederkeerigen haat en onderlinge veete.

De eenige gemeenschappelijke gedachte, die in Westelijk-Europa ontkiemde, was de kerkelijk-godsdienstige, welke op het einde der tiende eeuw iedere andere begon te overheerschen. De vrees voor het jongste gericht, dat men in het jaar duizend te gemoet zag, droeg daartoe niet weinig bij. Het mystieke gevoel had evenwel niet ten gevolge, dat men minder zondigde; maar men was volijverig in het doen van boete voor begane zonden, hetzij door op het einde van een veelbewogen leven in de monnikspij bescherming tegen de straf te zoeken, hetzij door het ondernemen van pelgrimstochten naar heilige plaatsen, als St. Jakob van Compostella, Rome of zelfs het Heilige Land. Van dien geest getuigt het ontstaan der zeer strenge orden van de Karthuisers, Cister-

ciënsers en Praemonstratensen, die tegen het eind der elfde eeuw op groote schaal mogelijk maakten, wat in de vorige nog slechts enkelen deden.

Gelijke uitbreiding hadden de pelgrimstochten al in de tiende eeuw erlangd. En toen de Turken, in wier handen Jeruzalem gevallen was, de pelgrims en de Oostersche Christenen begonnen te mishandelen en het Heilige Graf te beschimpen, liep op de stem van Peter den Kluizenaar geheel Europa te hoop, om het graf van den Verlosser uit de handen der Ongeloovigen te bevrijden.

De invloed vooral der eerste kruistochten was ongeloofelijk groot. Wij behoeven hier niet stil te staan bij elke aanmerkelijke verandering, die daardoor werd teweeggebracht; maar wij mogen die niet voorbijzien, welke met ons onderwerp in onmiddellijk verband staan.

Vooreerst dan werd door de groote gemeenschappelijke onderneming de afzondering opgeheven, waarin het individu en de groote en kleine staten en staatjes verkeerden. Verschillende gewesten, ja, verschillende volken en tongen kwamen met elkander in aanraking; men leerde vreemde landen kennen, andere zeden, gebruiken, staatsinstellingen en wereldbeschouwingen; er ontstond geestelijke gemeenschap, geestelijk verkeer.

Dit moest wel in de eerste plaats de ruwheid van zeden temperen en de onbeschaafdheid verzachten, die nog allerwege den scepter zwaaiden; en buitendien prikkelde het op ongekende wijs het leven van den geest, evenals het op het gemoed werkte.

Want het was vooral de Christelijk-ridderlijke geest, die zich in de eerste kruistochten ontwikkelde. Had de Germaansche krijger gekampt uit persoonlijke hartstocht, ter bestrijding van een vijandelijken nabuur, tot vermeerdering van macht of goed; was zijn hoogste genot daarbij het fier gevoel van kracht, dat juichen doet bij de doodstuipen van den verslagen vijand, daarin kwam verandering.

Thans werd het zwaard niet door woesten hartstocht uit de scheede gejaagd; onder de banier des Kruises streed men voor een heiliger beginsel. De woeste krijgsmansgeest was veredeld, de strijdzucht had een hooger doel gekregen, en werd ter eere Gods aangewend. Moed bleef nog de eerste deugd, maar hij mocht alleen naar 't staal grijpen in het belang van 't Christendom.

Die invloed van den godsdienst, welks leer vooral op het ge-

*Invloed der
Kruistochten
17 In salig*

moedsleven moest werken, en der menschen aandacht op eigen binnenste vestigen, bracht ook een ommekeer teweeg in de schatting van eigen persoonlijkheid: het gevoel van eer, in heden-daagschen zin, ontwaakte.

Niet minder groot was de omwenteling op stoffelijk gebied. Het verkeer met en onder vreemden, de kennismaking met de kostbaarheden van het Oosten, vooral met den glans van het Byzantijnsche Hof, hadden behoefte aan meer gemak en weelde, aan pracht en vertooning opgewekt in de nog ruw-eenvoudige Westersche maatschappij, en het toenemend gezellig verkeer werkte dit in de hand door zijn gunstigen invloed op de verfijning van den maatschappelijken omgang. Tevens werd men in staat gesteld aan die nieuwe behoeften te voldoen. De vrijheid was bij de hofhoorige dorpers binnengesloopen en had daar reeds terstond eene ongekende geestkracht opgewekt; het verkeer in de steden werd drukker, handel en nijverheid namen eene verbazende vlucht. Wat de hogere standen verlangden of behoefden, werd door den koopman dikwerf uit verre gewesten aangevoerd, en langzamerhand door werkman en kunstenaar naar vreemde voorbeelden nagevolgd. De prachtige, met goud doorweven zijden stoffen van het Oosten werden op Sicilië, in Italië, en weldra ook in Frankrijk in eigen fabrieken geweven en tot feestkleedij of huisraad verwerkt. Gedreven goud en zilver, tot allerlei gebruik, werden door Westersche kunstenaars vervaardigd. De bouwmeesters begonnen die trotsche kerkelijke en wereldlijke gebouwen op te trekken, die altijd, ook toen men algemeen aan de barbaarschheid der middeleeuwen geloofde, de bewondering hebben gaande gemaakt.

Die veranderde zin en die gewijzigde levensvormen kwamen niet het minst uit in de feesten, binnen vorstenhof of ridderburcht gevierd. Daar was het niet meer bloot de triomf in het werpen van zware steenen, die de jeugd tegen elkander deed wedijveren: het ridderlijk tornooi, met zijn glans en zijne hoffelijkheid, was daarvoor in de plaats getreden. Veelheid van gerechten of omvang van schotels en wijnstooopen maakte er niet meer alleen de aantrekkelijkheid van het feestmaal uit, maar uiterlijke pracht, gepaard aan gezelligen kout, waarbij de galanterie jegens het schoone geslacht eene hoofdrol begon te vervullen, en hooger genot, door dichter en zanger geschonken — ziedaar wat thans

de verloksele waren voor de in de nieuwe richting voortgestuwde aristocratie.

Men ontwaart die veranderde richting het best in de letterkundige voortbrengsels, die kort na den eersten kruistocht ontstonden; geen wonder dus, dat ook in de letterkunde zelf eene groote omwenteling is waar te nemen. Vestigen wij daarop thans onze aandacht.

Nauwelijks was er eene eeuw verloop en sedert de inneming van Jeruzalem door de kruisvaarders, of de smaak der hoogere klassen voor de historische volksgedichten, die hoofdzakelijk den cyclus van Karel den Grooten en den strijd tegen de Ongeloovigen ten onderwerp hadden, werd vervangen door lust voor andere dichtelijke verhalen, in ieder opzicht, door inhoud, door vorm en strekking, hemelsbreed van de vorige verschillend.

In eene maatschappij, waar het gezellig verkeer toenam en gemakkelijk werd gemaakt, waar men veel prijs begon te stellen op vorm en uiterlijk vertoon, waar de natuurlijke volksontwikkeling overging in eene conventionele, waarin althans de toongevende stand smaak vond, daar konden de krachtige inhoud, de ruwe toon en de breede voorstelling der Karel-gedichten geen genot meer schenken. Het oude epische volksgezag was niet meer in overeenstemming met den grondtoon der eeuw, waarin men veeleer het oor wilde leenen aan meer luchtige *vertellingen* op lossen trant, die den smaak van den dag huldigden door sierlijke beschrijvingen en in het lichtstellen van die deugden of eigenschappen, die meer en meer het ideaal der Germaansche deugd begonnen te vervangen.

Daartoe kon de Karelsage niet worden gebezigd, omdat zij een veel te bepaald karakter had. Hare helden waren in een vasten, onveranderlijken vorm gegoten, en 't is haast ondenkbaar, zich een galanten Willem van Oranje of een belachelijken Ganelon voor te stellen. Zulke typen konden alleen met een vreemde naam, Walewein, Lancelot of Keye, worden gedoopt. Men was dus wel genoodzaakt naar een anderen inhoud om te zien, maar men voelde zich nog niet stout genoeg om zich aan geheel vrije scheppingen te wagen. Men had zich tot dusverre niet los gemaakt van de overlevering, die altijd een waren grondslag had; en daaraan hield men zich voorloopig ook nog, met dit onderscheid echter, dat men de nationale sagen liet varen en zich tot uitheemsche wendde, die, omdat

2/3 in de letterkunde

zij uit het grijs verleden of uit den vreemde kwamen, en reeds wonderbare elementen bevatten, vrijer spel lieten aan de verbeelding. Die sagenkringen waren deels de antieke, maar vooral de Britsche. Over de aan de Oudheid ontleende gedichten spreken wij later, en bepalen ons thans tot de Britsche overleveringen, omdat de Fransche verhalen, die ze in Europa algemeen bekend maakten, vooral de nieuwe dichtsoort kenmerken.

Gelijk de nationale sagenkring een held, Karel, tot middelpunt had, zoo was dit ook het geval met den vreemden, welks personen zich bijna allen bewegen om Koning Artur, naar wien dan ook deze gedichten meestal den naam van Artur-romans dragen.

Ook deze sage had eene historische kern. Toen in de vijfde eeuw Angelen, Saksen en Friezen Brittanje aantastten, verdedigde de Keltische bevolking zich dapper; en onder hare hoofden muntte, nevens Vortigern, zeker koninkje Artur uit. De verdedigers werden overwonnen. Voor een gedeelte weken zij naar hunne stamverwanten op de noordwestkust van Frankrijk, het latere Bretagne, gedeeltelijk werden zij naar Wales teruggedrongen, waar tot op heden hunne nationaliteit zich heeft staande gehouden. Daar bleven hunne barden den lof der helden zingen ¹⁾. De toon hunner liederen, waarvan er verscheidene voor ons zijn bewaard gebleven, was elegisch-lyrisch, hetgeen de bezongen feiten in een nevel hulde, die niet weinig bijdroeg om de vervorming der sage in de hand te werken. Dit geschiedde dan ook, en Artur werd van lieverlede hoofdfiguur der overlevering, om wien zich anderen schaarden: in de eerste plaats de toovenaar Merlijn, eigenlijk de bard Merddhin, die zijn vorst in den strijd tegen de Saksen ter zijde stond.

In die verhalen vonden de monsters, reuzen en dwergen, waarvan de Keltische mythologie vol was, hunne plaats, en wellicht ook de geheimzinnige symboliek der Druiden. Dit alles vormde een phantastisch geheel, wèl geschikt om de stof uit te maken, waaruit later de ridder-romans zouden worden geknipt.

Die overleveringen, opgeteekend in de Wallische taal, leefden voort als afzonderlijke verhalen; of bijeenverzameld, en met historische gebeurtenissen in verband gebracht, vormden zij die kroniek,

¹⁾ Vergelijk over deze barden: San-Marte (Schulz), *Zur Gral-und Arthur-sage*, (Zeitschrift für d. Philologie XVI). S. 156—165.

die, naar men zegt, de Aartsdeken Walter van Oxford in Bretagne vond, en waaruit Godfried van Monmouth, omstreeks het jaar 1147 — volgens G. Paris reeds in 1136 — zijne in het Latijn geschreven geschiedenis der Britten putte ¹⁾. Uit de opdracht van dat boek aan den zoon van Hendrik I, Robert van Gloucester, blijkt al, hoe het Normandische koningsgeslacht zich die sagen aantrok. Dit wordt nog duidelijker, als wij zien, hoe Hendrik II, die een groot voorstander der letterkunde was, naar Bretonsche zangers luisterde, en Wace, den dichter van den *Roman de Rou* (Rollo) en den *Brut* — in 1150 naar de kroniek van Godfried in Fransche verzen vertaald — met eer overlaadde. Dezelfde koning deed ook eene reeks van Wallische verhalen in 't Fransch samenvatten; tevens werden Christelijk-Kerkelijke legenden met Britsche overleveringen in verband gebracht, en zoo ontstonden de prozaromans van den *Graal*, *Merlijn* en *Lancelot*.

De Britsche legenden kwamen met de Engelsche koningen, die een tijdlang over een groot gedeelte van Frankrijk heerschten, naar dat land, of verspreidden zich deels uit Klein-Bretagne over Normandië en geheel Noord-Frankrijk; deels, en dit is meer zeker, werden zij regelrecht uit Wales naar Vlaanderen overgebracht. Ten minste eene Vlaamsche dichteres, die op het eind der twaalfde eeuw de helden van Artur's hof bezong, beweerde geput te hebben uit eene verzameling van verhalen van een Wallisch klooster afkomstig. En daarin ligt niets onwaarschijns; want in 1108 hadden zich in Wales Vlaamsche uitgewekenen neergezet, die steeds gemeenschap met het moederland onderhielden. En zoo wordt het verklaarbaar, dat verscheidene dier verhalen juist het eerst in Vlaanderen naar den smaak des tijds werden verwerkt.

De opgang, dien de vreemde stof in de eerste plaats in Frankrijk en Fransch-Vlaanderen maakte, mag eenigszins worden toegeschreven aan de ingenomenheid, daarvoor aan den dag gelegd door den Engelschen koning Hendrik II, die door zijn huwelijk met Eleonora

De Britsche
letterkunde
komt over

¹⁾ „Leur poésie possédait.... sinon une véritable épopée nationale, au moins les fragments et les matériaux d'une épopée.... Nous trouvons un reflet, d'ailleurs pâle et confus, de cette épopée historique dans l'*Historia britonum*, composée au IX siècle par un anonyme, et attribuée depuis à un certain Nennius." G. Paris, *Les romans de la table ronde*, p. 3, 4.

van Guienne een groot gedeelte van Frankrijk onder zijn scepter kreeg, en dus ook in dit opzicht grooten invloed moet hebben gehad. Maar die nieuwe gedichten zouden toch moeilijk zoo algemeen en voortdurend in den smaak zijn gevallen, wanneer zij niet den geest der eeuw hadden geademd.

Het hoofdthema, dat in alle met meer of minder wijzigingen voorkomt, is de tocht, dien een ridder onderneemt om een of ander gevaarlijk, bijna onuitvoerbaar avontuur ten einde te brengen. Hij doet daarbij natuurlijk altijd wonderen van dapperheid, en munt bovendien uit door wat men hier te lande *hovescheit* (courtoisie) noemde, die zich niet het minst openbaarde door onbegrensde hulde aan het schoone geslacht. Soms hangen die tochten samen met Christelijke mystiek, soms worden zij alleen uit zucht naar avonturen ondernomen. 't Is bekend, dat men aan Artur's Hof niet aan tafel heette te gaan, voordat iets buitengewoons had plaats gegrepen.

Daarbij houde men in het oog, dat de Normandiërs zeer grooten invloed hebben uitgeoefend op de vorming van den smaak in Frankrijk ¹⁾. Welnu, eene ongelooftelijke zucht naar avonturen is hun lang eigen gebleven. Zij trekken naar Spanje, Italië, Sicilië, Engeland, en onderwerpen die landen geheel of gedeeltelijk aan hun gezag; ja, hunne stoute zeevaarders ontdekken reeds Amerika. Die zucht vond weerklank in de Artur-gedichten.

Bedenkt men daarbij, dat in de beschrijving van personen, in de schildering van toestanden, feesten, woning en huisraad een rijkdom van kleuren is tentoongespreid, geheel in overeenstemming met den nieuweren weelderigen smaak, dan is het geheim van den opgang dier stukken licht ontraadseld; en men zal zich niet verwonderen, dat zij in hun Fransch gewaad gretige lezers vonden in Frankrijk, Engeland en Vlaanderen, en dat vertalingen of

¹⁾ „Wij hadden geenszins tot doel het aandeel, dat andere provinciën van Frankrijk aan de Middeleeuwsche poëzie hebben gehad, te verkleinen; alleen dit wilden wij aantoonen, dat ook Normandië regt heeft om in dien roem te deelen; dat de Normandiërs niet alleen de Arthuroomans aan Europa hebben geschonken, maar ook gedeeltelijk de Karelromans en dat in de bewerkingen, die wij daarvan thans bezitten, en die in andere provinciën van Noord-Frankrijk te huis behooren, de sporen dezer Normandische gedichten nog te herkennen zijn.” R. Dozy, (*Gids* 1854, I, 826).

navolgingen ze onder de oogen brachten van Duitschland's adel en weldra ook van Nederland's burgerij ¹⁾).

De maatschappelijke omwenteling had niet alleen invloed op den inhoud der poëzie, maar ook op haar vorm en de wijze van behandeling.

Dienden de kunstvoortbrengselen der hoofsche dichters voornamelijk tot meer verfijnd tijdverdrijf, het spreekt vanzelf, dat ze geen ernstige historische zangen meer konden zijn, wier figuren, als in graniet (zij het dan ook wat ruw) gehouwen *bas-reliefs*, een machtigen indruk maken. En ook het oude, gespierde epische vers, met zijn steeds terugkeerenden assoneerenden rijmklank, zou geheel buiten verhouding tot den luchtigen verhaaltrant geweest zijn.

De gedichten uit de nieuwe school heeten bloot *vertellingen* (*contes d'aventure*), en dat zijn ze waarlijk ook geheel en al. Er wordt in geschilderd, ja, maar de dichter begint aan zijne eigen opmerkingen en redeneeringen eene ruime plaats te gunnen: er wordt niet weinig in gekueveld.

Bovendien, de geheele wijze van voorstelling verschilt hemelsbreed van de opvatting der vroegere volkszangen. Terwijl daar alles ernst is, heeft hier ook de meest objectieve schildering van het schrikkelijkst gevecht, van de meest avontuurlijke onderneming een bijmaak, die doet vermoeden, dat de dichter zelf nauwelijks gelooft aan de bovennatuurlijke kracht zijner helden. Men voelt, dat hij zijne toehoorders alleen aangenaam heeft willen bezig houden.

Geheel in overeenstemming met die voorstelling is de vorm, die in kunstvaardigheid en zuiverheid gewonnen heeft, wat mischien de inhoud aan wezenlijk dichterlijke waarde verloor.

Vooreerst is er op nieuw meer eenheid en afronding gekomen in

¹⁾ In deze eeuw werden de voornaamste der Artur-romans opnieuw voor het groote publiek genietbaar gemaakt behalve door minder of meer letterlijke vertalingen, door Tennyson's *Idylls of the King*, waarvan *Genevra*, metrisch vertaald werd door Le Comte (Rotterdam, 1885), terwijl van een viertal eene prozabewerking verscheen, getiteld: *Vier Idyllen van Koning Arthur*, (Amsterdam, 1883). Meer nog werd de aandacht op de Arturlegenden gevestigd door Wagner's opera's. Verg. o.a. *Viotta*, *Parsifal*, (*Gids*, 1882, III).

de kunstvoortbrengselen. De onaesthetische uitbreiding, die de historische Karel-gedichten gaandeweg hadden verkregen, maakt plaats voor meer beknoptheid, hoewel de zucht tot episoden, uitweidingen en redeneeringen het verhaal veelal langer rekt dan ons thans oorbaar schijnt. Maar in allen gevalle is men teruggekeerd tot de eenheid van het onderwerp.

Ook de stoffelijke inkleeding is beschaafd, en deels in overeenstemming gebracht met den toon, die wordt aangeslagen, deels aangeneramer gemaakt voor oog en oor, nu de gedichten steeds voorgelezen of gelezen werden.

Zoo hebben de tienlettergrepige zware regels met denzelfden, niet zelden tot in het oneindige herhaalden onvolmaakten rijmklank, plaats gemaakt voor lichttrippelende verzen van acht lettergrepen, die twee aan twee door zuiver consoneerende rijmen aan elkander verbonden, en bovendien nog door eene rust in het midden zijn afgedeeld.

Een enkel voorbeeld moge dit onderscheid in vorm van de oude en nieuwe school aanschouwelijk maken; een onderscheid, zoo kenmerkend, dat daaruit reeds is te ontwaren, welke breede klove er ligt tusschen de volkspoëzie en de zoogenaamde hoofsch kunstproducten of de ridderpoëzie, die door de kruistochten in het leven was geroepen. Ik geef daartoe aan den voet dezer bladzijde van elke soort eene korte proeve ¹⁾.

¹⁾ Ik kies eene plaats uit de inleiding van het gedicht, getiteld: *Li Coronemens Looys*, dat behoort tot het epos van Willem van Oranje:

„Quant Dex eslut nonnante et dix roiaumes,
 Tot le meillor torna en doce France.
 Li maine rois ot à non Charlemaine;
 Cil aleva volentiers douce France:
 Dex ne fist terre qui envers li n'apende:
 Il ala prendre Baivière et Alemaigne,
 Et Normandie et Anjou et Bretagne,
 Et Lombardie et Navarre et Tosquane.
 Rois qui de France porte corone d'or
 Preudons doit estre et vaillans de son cors;
 Et s'il est homs qui li face nul tort,
 Ne doit garir né à plain né à bors
 Desi qu'il l'ait ou recreant ou mort;
 S'ainsi ne'l fet, dont pert France son los:
 Ce dit l'estoire, coronez est à tort.”

Zoo ontstond die twijg der Letterkunde, die men gewoonlijk met den naam van *ridderpoëzie* bestempelt. En nu ligt het voor de hand, te vragen, wat dan eigenlijk dat *ridderlijke*, dat haar kenmerkt, wat het ridderwezen was, waarnaar zij genoemd werd?

Het ridderwezen had zijne kiem in het oude Germaansche gebruik om den man geworden jongeling in het openbaar en plechtig de wapenen in handen te geven. Sedert de verovering van Gallië was er intusschen veel onder de Germanen veranderd. De adel was, ten gevolge van verschillende omstandigheden, hoofdzakelijk door de voortdurende oorlogen, tegrondegegaan. Ook de stand der vrijen verdween nagenoeg. Voor een deel verviel hij, onder den druk der tijden, uit armoe en gebrek, tot het lijfeigenschap; een ander deel werd opgenomen in een nieuwen stand, die allengs opkwam en spoedig de geheele maatschappij overheerschte.

Daartegen houde men den aanhef van den *Roman de la Charrette*:

„Puis que ma dame de Chanpaigne
 Vialt que romans à feire anpraigne
 Je l'anprendrai moult volentiers,
 Come cil qui est suens antiers
 De quanqu'il puet el monde feire,
 Sanz rien de losange avant treire.
 Mèz tex s'an poïst antremetre
 Qu'il i volsist losenge metre,
 Si déist et jel' tesmoignasse
 Que ce est la dame qui passe
 Totes celes qui sont vivant
 Si con li funs passe le vant
 Qui vante en Mai ou en Avril.
 Par foi, je ne sui mie cil
 Qui vuelle losangier sa dame.
 Dirai-je: tant com une jame
 Vaut de pailles et de sardines
 Vaut la contesse de réines?
 Naie voir, je n'en dirai rien,
 S'est-il voir maleoit gré mien;
 Mès tant dirai-ge que mialz oeuvre
 Ses comandemenz an ceste oeuvre
 Que sans ne painne que g'i mete.
 Del' chevalier de la charrete
 Comance Crestiens son livre.”

De dienaren des konings, het hofgezin en de ambtenaren genoten al vroeg onderscheiding en groote voorrechten: de Salische wet reeds kent hun driedubbel weergeld ¹⁾ toe. Door de koningen begunstigd met hooge en winstgevende betrekkingen in Hof en Staat; met *beneficia*, doorgaans bestaande in schenking van land, namen zij toe in aanzien en macht. De hooge ambten gaven, voor een klein deel op rechtmatige, grootendeels op onrechtmatige wijs, rijkdom en invloed. Aan de *beneficia* werd al spoedig de zoogenaamde *immunitet* verbonden, d. i. niet slechts vrijdom van schatting of belasting, maar ook het recht om die voor zichzelf te innen, zoowel als de veelvuldige boeten, die gewoonlijk in strafzaken werden opgelegd. Dit laatste bracht als vanzelf mee, dat ook de politieke en rechterlijke macht op den gebeneficiëerde overging, die zodoende geheel onafhankelijk zou zijn geweest van den landsvorst, zoo hij zich niet door de *commendatie* weer nader aan hem had verbonden. Dit was eene aanbeveling in de bijzondere bescherming (*mundium*) des konings, ten gevolge waarvan, onder anderen, alle rechtsvragen, den gecommendeerde betreffende, bij 's konings hofgericht werden overgebracht. Zoo werden de gunstelingen aan het gemeene recht onttrokken; en dit, gevoegd bij de andere maatschappelijke voorrechten, die zij genoten, maakte, dat zij werkelijk gezegd konden worden een afzonderlijken stand in de maatschappij te vormen.

Tegenover het *mundium*, de bijzondere bescherming des konings, stond het *homagium*, de erkenning, dat men 's konings man was, verplicht den Vorst ten dienst te staan, in de eerste plaats in den krijg. En zoo werd die stand de krijgsmansstand bij uitnemendheid.

De leden van dien stand namen het oud-Germaansch gebruik over, of wendden het ietwat gewijzigd op zichzelf aan, en de plechtige uitreiking der wapenen werd voor hunne zonen de symbolische inwijding in eene nauwere vereeniging, die allengs onder den invloed der Kerk meer en meer een bepaald karakter aannam.

Op die wijze ontstond van den eenen kant uit *beneficium* en *commendatio* het leenwezen, terwijl te gelijkertijd daarmee het ridderwezen zich begint te vormen.

Hoe hooger wij opklimmen, hoe minder geestelijk, hoe meer

¹⁾ D. i. *mangeld*: van *weer* (Lat. *vir*), nog over in *weerwolf*. Misdaden werden met geld geboet, d. i. gebeterd, vergoed.

wereldlijk het ridderwezen is. Aangording van wapenen, symbolische overdracht van het recht om het zwaard te voeren en er roem mee te verwerven, door aanraking met het zwaard, ging wel gepaard met mis en offerande, maar dat was ook alles.

Van lieverlede krijgt de Kerk meer invloed op die instelling, en de ridderwijding wordt eene kerkelijke plechtigheid, waarbij de priester den nieuwen christelijken krijgsman zijne plichten voorhoudt, die deze op het Evangelie bezweert.

De nieuw aangenomene wijdde zijn zwaard aan al wat heilig en goed was: het handelen naar beginselen kenmerkte daarom den waren ridder nog meer dan de gulden sporen. Moed en volharding waren hem onmisbaar, maar die eigenschappen werden eerst ridderlijk, wanneer ze tot een heilig doel werden aangewend. Voor Kerk en Vorst had hij het zwaard te trekken, ter bescherming van weduwen en weezen behoorde het uit de schee te vliegen. Dat was in eene maatschappij, die weinig rechtszekerheid opleverde, de schoone en practische kant van de instelling. Maar daarnevens ontwikkelde zich al spoedig na den eersten kruistocht een ideaal streven, waarbij het gevoel van eer tot eene ziekelijke gevoeligheid werd geprikkeld, afgodische hulde aan het schoone geslacht het shibboleth was van hoofsche beschaving, waarbij men zich niet liet leiden door de natuur, maar door zeer weinig natuurlijke conventionele voorstellingen. Zoo werd allengs het ideaal van den ridder gezocht in de beoefening van schijndeugden, die in steê van te wortelen in de menschelijke natuur, door ziekelijke geestesrichting en ongelooflijke overdrijving het meeste gewicht legden op wat eigenlijk met die menschelijke natuur in strijd was. Het gevolg daarvan moest dan ook zijn, dat die beschaving, welke waarheid en werkelijkheid niet tot grondslag had, ook geene diepte en geene toekomst kon hebben; dat zij aldra in de samenleving in bloote uiterlijkheden en zinledige vormen ontaardde, en in het geestesleven het gebied van het onmogelijke bij voorkeur betrad.

Dit alles komt natuurlijk vooral uit in de letterkunde, waarin de geest des tijds zich afspiegelt. Terwijl aan de historische Karelgedichten doorgaans eene grootsche gedachte ten grondslag ligt, kan men niet zeggen, dat dit met de Artur-romans altijd het geval is.

Het hoofdonderwerp dier verhalen is immers, gelijk reeds werd opgemerkt, een tocht op avontuur door een ridder ondernomen. Wat hem eigenlijk in den zadel jaagt, doet minder ter zake, daar het niet zoozeer te doen is om de bereiking van het doel, dan wel om de schildering der vele en velerlei lotgevallen, welke den dolenden ridder daarbij verbeiden, terwijl hij in aanraking komt met roofridders, reuzen en monsters, die hij moet bevechten en doorgaans overwint. Deze onmogelijkheden worden meestal ondernomen ter eere van deze of gene schoone dame.

Nu is het waar, dat in onze oogen zoodanige inhoud niet veel meer is dan ijdele voorstellingen zonder beteekenis; maar men vergete toch niet, dat dit in de twaalfde eeuw anders was. Vooreerst vielen de zwerftochten geheel in den geest van den Noord-Franschen adel, zooals de historische gebeurtenissen van eene eeuw vroeger doen zien. Zoo men dergelijke tochten al niet meer in de werkelijkheid ondernam — de Kruistochten waren toch iets anders geworden — men vermeide er zich gaarne in, als zij door de kunst geïdealiseerd werden, en dus de gelegenheid gegeven werd om de hoofddeugden van het ridderwezen plastisch voor oogen te stellen. Maar juist dat, wat men er in idealiseerde, maakt er de zwakke zijde van uit.

Ook de Odyssee en de Ilias schilderen ons toestanden en zeden, waaraan wij vreemd zijn geworden; en toch blijft het werk van Homerus onsterfelijk. 't Is, omdat daaruit een echt menschelijke geest tot ons spreekt. In welk kleed zij ook zijn gehuld, en welke maatschappelijke vormen zij ook huldigen, wij voelen toch, dat zijne helden met ons van éénen bloede zijn. Wat hun den boezem doet zwellen, laat ook ons niet koud; want hun gevoel, hun hartstocht, hunne gebreken en deugden, alles is even menschelijk en daardoor sprekend tot alle tijden.

Dat is nu met de Artur-gedichten niet het geval. Wat daar als het hoogste goed wordt beschouwd, heeft voor ons in den regel weinig waarde, omdat het geen menschen zijn, die voor ons optreden, maar ridders met conventioneele deugden, welke ons vaak tot een schouderophalen dwingen.

En juist daar, waar een hartstocht, aan geen tijd of plaats gebonden, geschilderd wordt, die nog in onze maatschappij een sterke hefboom is, laat het gebrek aan innigheid en natuurlijkheid

ons koud, zooals men dat van bloot uitwendige, vormelijke galanterie verwachten kan.

't Is over het algemeen, of die ridders en edelvrouwen zich schamen menschen te zijn; en 't is duidelijk, dat de wereld, waarvoor deze dichters schreven, even gekunsteld en gemaniëreed was als die, waarvoor Bouchez of Watteau hunne door onwaarheid uitmuntende tafereeltjes schilderden.

Merkwaardig is het intusschen op te merken, hoe de geest, die toen de Fransche aristocratie beheerschte, zich in Frankrijk gehandhaafd heeft. Wel zijn de maatschappelijke vormen gewijzigd, maar het gebrek aan innigheid en waar gevoel, dat de letterkunde der twaalfde en dertiende eeuw kenmerkt, ontsiert zoowel de eeuw van Lodewijk XIV als die van Louis-Philippe. Dat in onzen ultra-realistischen tijd daarin geen verbetering gekomen is, zal niemand verwonderen. Men kan gerust zeggen, dat het een noodwendig gevolg is der Gallische wuftheid.

't Spreekt vanzelf, dat ook hier gunstige uitzonderingen voorkomen; intusschen mogen wij 't niet verheelen, dat de meeste dichters uit dit tijdvak noch in vinding noch in karakterschildering zich boven het middelmatige verheffen. Ja, na hetgeen wij van het vormelijke der hoofdeigenschappen dier romanhelden hebben gezegd, zal men het vrij natuurlijk vinden, dat er van eigenlijke karakterteekening geene sprake kan zijn, dat er geen wezenlijke individualiteiten geschilderd worden, alleen typen van algemeenen aard.

Over het algemeen zijn overigens die dichters tevreden, als zij hun gehoor door een bont verhaal, vol verrassende zwarigheden en beschrijvingen van uiterlijke praal, hebben beziggehouden. En als zij daarbij door spitsvondige redeneeringen over wat zij voor liefde hielden, toonden ook in dit opzicht den smaak des tijds voor dialectiek te kennen en te kunnen bevredigen, dan meenden zij alles gedaan te hebben, wat van hen gevorderd kon worden. Eindelijk is het hun blijkbaar streven om door kunstige rijmen en pracht van klanken hun gehoor in verrukking te brengen en tevens hun meesterschap over den vorm te doen uitkomen. En toch, ook hier, zoowel als in den aanleg der meeste werken, blijkt het, dat tact en gekuischte smaak hun maar al te dikwerf ontbraken.

IV.

INVLOED VAN VREEMDE LETTERKUNDE OP DE ONZE.

Wanneer wij bij den gang der epische dichtkunst in Frankrijk zoo lang hebben stilgestaan, 't is omdat die poëzie zich weldra over geheel Europa verbreidde. Heeft men zich soms verwonderd en beklaagd over den invloed, dien Fransche letterkunde en Fransche geest in onze dagen hebben, die invloed was in de middeleeuwen althans niet geringer. Fransche zeden werden overal nagevolgd, en toen reeds behoorde de kennis der Fransche taal overal tot eene goede opvoeding. Historische zoowel als romantische getuigenissen bewijzen dit ¹⁾.

In Deutschland werden dan ook sommige gedichten uit den sagenkring van Karel den Grooten vertaald, en de voornaamste Artur-romans nagevolgd door de beroemdste dichters, als Gottfried

¹⁾ Zoo verhaalt o. a. Stoke, dat de voogdes van Graaf Floris V:

„Dede tkint wel achterwaren
Tote het quam tot zulken jaren,
Dat hi hem zelven began verstaen.
Doe dede sine (d. i. zij hem) ter scolen gaen,
Walsch ende Dietsch leren wel.”

En in den *Roman de Berte aus grans piés* van den Brabander Adenez leest men, p. 10:

„Tout droit à celui temps que je ci vous devis
Avoit une coustume ens el Tyois país,
Que tout li grant seignor, li conte et li marchis,
Avoient entour aus gent françoise tous-dis
Pour aprendre françois leurs filles et leurs fils.”

„Au VIIe et VIIIe siècles on demandait aux chefs du clergé belge de savoir les deux langues.” J. Stecher, *Histoire de la Littérature Néerlandaise en Belgique*. Bruxelles, 1887.

von Strassburg, Hartmann von Aue, Wolfram von Eschenbach. En wat de Nederlanden betreft, niemand zal het vreemd vinden, dat daar de helden uit beide kringen vermaard en geliefd waren. Immers Karel was bij uitnemendheid een Nederlandsch vorst: hier stond de bakermat van zijn geslacht, hier werd hij geboren, hier of in de nabijheid hield hij zich het liefst op; en menige sage, die tot zijn cyclus behoort, is zeer zeker hier ontstaan. Ik wijs slechts op *Ogier van Ardennen*, de *Heemskinderen* en enkele andere. Blijkbaar zijn de liederen, die deze overleveringen inhielden, de grenzen overgegaan, hebben daar den vorm van een epos aangenomen, dat natuurlijk in een Romaansch gewaad gestoken was, van welk kleed wij ze later weder hebben verlost. De namen van helden en plaatsen wijzen soms nog duidelijk de Dietsche afkomst aan.

En dat ook de Artur-sage hier tieren moest, is natuurlijk. Aan het Hof van den Vlaamschen Graaf Filips van den Elzas immers zagen die gedichten uit den sagenkring van Artur, welke spoedig den toon zouden geven aan Europa, het licht. Hier bloeide Chrestien de Troies, de vader van het genre. Een zijner gedichten is aan genoemden vorst opgedragen. Ook aan het Henegouwsche hof, dat weldra met het Vlaamsche zou samensmelten, leende men aan Fransche trouvères een gewillig oor. Daar leefde sedert 1185, als gemalin van Graaf Boudewijn van Constantinopel, Maria, dochter van Hendrik den Edelmoedigen, Graaf van Champagne, den vereerder van Wouter Map, welke vorstin de zucht voor letteren en poëzie van haren vader geërfd had. Boudewijn zelf is als Provençaalsch dichter bekend, terwijl zijne oudste dochter Johanna Fransche dichters beschermdde, hetgeen blijkt uit het feit, dat ook aan haar een gedicht uit den cyclus van Artur werd opgedragen ¹⁾.

Die gedichten in eene vreemde, onpopulaire taal mochten toen al in Brugge, en nog omstreeks eene eeuw later zoowel daar als te Brussel, hof en adel bekoren, voor de Vlaamsch sprekende gemeente hadden zij èn om hun inhoud èn om hun vorm geene waarde.

Die gemeente begon in de groote middelpunten van verkeer

¹⁾ De door Manessier voltooide roman van *Perceval* van Chrestien de Troies.

welvarend te worden. Gedeeltelijk door die stoffelijke welvaart, maar vooral ten gevolge van de krachtsinspanning op het gebied van handel en nijverheid, had er, zooals vanzelf spreekt, eene ongehoorde en verbazend snelle ontwikkeling plaats van zedelijke en verstandelijke krachten. Was het niet natuurlijk, dat bij die meer en meer tot rijpheid komende burgerij, die zich door dat samenstel van stoffelijke en onstoffelijke eigenschappen in het staatkundige aldra nevens, ja, boven den adel geplaatst zag, ook smaak voor hoogere dan stoffelijke genietingen begon te ontwaken? En was het niet even natuurlijk, dat, gelijk men het tooisel, de weelde, de maatschappelijke vormen van den nog bevoorrechten stand nabootste, men ook wilde deelen in de geestelijke genoegens, die de poëzie hen deed smaken?

De zucht tot navolging, tot overnemen der eigenaardigheden van een stand, tot welks peil eene oorspronkelijk lager gerekende klasse zich verheven voelt, is een zoo gewoon verschijnsel, dat men het wel eene maatschappelijke wet kan noemen. Blijft die klasse op dien sport van de ladder van den vooruitgang staan, dan is dit een bewijs, dat we eigenlijk met schijn-ontwikkeling te doen hebben. Waar zich wezenlijk ontplooiing eener eigen levenskiem openbaart, is die navolging slechts een eerste rondtasten, dat leidt tot het vinden van een eigen vorm, die de gepaste uitdrukking is van het eigen wezen.

Zoo ging het der Vlaamsche, der Nederlandsche burgerij. Zij begon met navolging, dat is hier vertaling. Maar eenmaal tot volkomen zelfbewustzijn gekomen, liet zij de adellijke letterkunde los, waarin zij noch als stand, noch als nuchtere proza-Nederlanders smaak kon hebben; en de burgerlijke letterkunde, waarvan Vader Maerlant de apostel zou zijn, werd geboren.

Voor het oogenblik evenwel werden de gedichten, waarin de adel zich vermeide, uit het Fransch in de landstaal vertolkt. Het eerst blijkbaar de Karel-gedichten. Wat later werden ook die uit den sagenkring van Artur in een Vlaamsch kleed gestoken, en deze verwierven zelfs eene populariteit, waarover men zich ten hoogste zou moeten verbazen, als men niet wist, welke redenen daartoe al hadden medegewerkt. Zooveel is zeker, dat ze zulk een ongehoorden opgang maakten, dat alle schrijvers uit de burgerlijke school er den mond vol van hebben, en dat Maerlant zelfs de klacht slaakt:

„Cume es hi van mi bekint,
 Die nu leeft ende waerheit mint;
 Maer Tristram ende Lanceloot,
 Perchevael ende Galehoot,
 Ghevensde ¹⁾ namen ende ongeboren,
 Hier of willen die liede horen;
 Truffe van minnen ende van stride
 Leest men dor die werelt wide!”

Alvorens die vertalingen in oogenschouw te nemen, mogen een paar opmerkingen van algemeenen aard voorafgaan.

In de eerste plaats moet het een pijnlijken indruk maken, dat onze geheele Middelnederlandsche letterkunde zoo weinig blijkt geeft van onzen dichterlijken aanleg: nergens bijna eigen vinding, altijd loopen aan den leiband van anderen. Immers ter nauwernood wordt hier een enkel oorspronkelijk werk gevonden: bijna zonder uitzondering bestaat die letterkunde uit vertalingen: hetzij uit het Latijn, voor zoover het didactische aangaat, hetzij uit het Fransch, voor zoover het romantische gedeelte betreft. Uit het Hoogduitsch werd maar zelden iets overgenomen.

Busken Huet heeft daarom de geheele geschiedenis van dit tijdvak over boord willen werpen. „Eene geschiedenis der midden-nederlandsche letterkunde, naar de eischen die onze tijd aan historische studiën stelt, kan *bijna* niet geschreven worden. De oorspronkelijke werken zijn te zeldzaam” ²⁾. Dit *bijna* bewijst, dunkt mij, reeds, dat hij aan zijne eigen stelling niet geloofte.

Zou het bewijs van gebrek aan oorspronkelijkheid, aan volslagen gemis van zelfstandige dichterlijke bezieling op zichzelf niet eene belangrijke bijdrage zijn tot de kennis van den Nederlandschen geest en van de aesthetische vatbaarheid, die ons al of niet mag worden toegekend? En zou het historisch verloop van ons vertaalwerk, het hemelsbreed onderscheid in de voorbeelden, die wij ons ter navolging kozen, het vervangen van de wufte Fransche romantische letterkunde door didactische en moraliseerende leerdichten, ontleend aan bronnen, die men voor deftig, echt en onbetwistbaar waar hield, niet moeten worden geboekt als een merkwaardig verschijnsel in de geschiedenis onzer ontwikkeling?

¹⁾ D. i. verdichte.

²⁾ *Het Land van Rembrand*, I D., bl. 567.

Om nu nog niet eens te gewagen van het oordeel, dat de leiders van de burgerlijke beweging over hunne eigen werken en die hunner voorgangers en tegenvoeters vellen! De smaak, de letterkundige behoeften, de richting des geestes van een volk komen dikwerf nog meer aan den dag door eene ontleding van hetgeen het aan den vreemde ontleende dan uit eigen werk. Het zou eene dwaasheid zijn „eene moderne nederlandsche litteratuur-geschiedenis alleen te doen bestaan uit eene beschouwing van de buitenlandsche geschriften, die sedert 1825 of 1830 in het nederlandsch vertaald werden”¹⁾. Maar zou het niet onvergeeflijk zijn, als men niet op het feit wees? En wanneer het bleek, dat men zonder onderscheid, rijp en groen vertaalde, gaandeweg bij voorkeur wat het meest in strijd is met onze zeden en begrippen, zou men hen dan eerlijke geschiedschrijvers mogen noemen, die dit gebrek aan zelfstandigheid, aan degelijkheid niet in het licht en aan de kaak stelden? Wij zijn van oudsher te veel op den stroom der van buiten komende voorstellingen en meeningen afgedreven, zonder dat daaraan genoegzaam degelijke en oorspronkelijk gedachte nationale geestproducten kunnen worden tegenovergesteld, om er niet aandachtig op te maken, dat die zucht tot navolging, die eigen armoede verraadt, ons in het bloed zit. Dit komt mij voor het eenige middel te zijn om er tegen te waarschuwen en den geest tot iets waardigers te prikkelen.

Wij zullen daarom zonder gemoedsbezwaar de vertaalde middeleeuwsche letterkunde tot een voorwerp onzer beschouwing maken, in de overtuiging, dat er voor ons doel wel iets uit te leeren valt.

Hebben die *vertalingen*, waaruit dan onze oude letterkunde schier bij uitsluiting bestaat, nog daarenboven misschien om hun geest en inhoud toch recht op den naam van nationale letterkunde? Beantwoorden zij aan de behoeften van het Nederlandsche, of wil men, van het Vlaamsche volk dier dagen?

Men zal mij wel toestemmen, dat vreemde afkomst van letterkundige voortbrengsels die nog niet tot antinationale stempelt. Ware dat het geval, de voornaamste middelhoogduitsche gedichten, en bij name die, waarop Duitschland trotsch is, de werken van Wolfram von Eschenbach of Gottfried von Strassburg, hadden op

¹⁾ Busken Huet, t. a. pl., bl. 568.

den naam van nationale Duitse gedichten geen aanspraak. Corneille en Lesage hebben veel aan de Spaansche Muze ontleend; Racine ging bij de Oudheid ter markt, en toch heeft nooit iemand er aan getwijfeld, of zij nationale dichters waren.

De nationale stempel wordt der poëzie opgedrukt door den geest, die er in leeft. De genoemde dichters gaven door hunne bewerking aan hetgeen zij ontleenden aan vreemde volken, den eigenaardigen stempel van hun tijd en hun land, en zoo bezielde zij de uitheemsche stof met den geest van hun volk. Zij leverden dan ook geene eigenlijke vertalingen, maar navolgingen, die zelfstandig waren behandeld.

Deden onze middeleeuwsche dichters dat ook? Ach, neen! Doorgaans streven zij er alleen naar, getrouwe vertalingen te geven, voor zoover gebrek aan talent of kennis daarbij niet te kort schoot: zij klemmen zich angstvallig aan hun voorbeeld vast.

Waren zij daardoor vanzelf reeds op den antinationalen weg? Men zou de wedervraag kunnen doen, of de inhoud althans van de eigenlijke riddergedichten, zoowel als de geest, dien zij ademen, niet iets wereldburgerlijks had, waardoor voor hen, die aanspraak maakten op wat men toen beschaving noemde, eene omwerking overbodig werd? Want, zoo de Artur-romans zich al ten doel stelden om, zij het ook vormelijke Fransche ridderdeugden en hoofdsche zeden te vieren en te verbreiden, die zeden, gewoonten en deugden maakten ook in een groot deel van Nederland het levensideaal uit, wel niet van de burgerij, maar toch van den adel; en natuurlijk niet het minst in Vlaanderen.

Bijaldien het slechts uitgemaakt was, dat die vertaalde gedichten werkelijk door den Nederlandschen of Vlaamschen adel gelezen werden, zou daaraan, althans voor zekeren tijd, de naam van nationale gedichten niet geheel kunnen ontzegd worden. Maar dit is meer dan twijfelachtig; en dan valt het niet te ontkennen, dat zij dien naam in 't minst niet verdienen, als men het oog vestigt op het publiek, waarvoor die vertalingen inderdaad werden geschreven. Immers voor zoover de Vlaamsche edelen smaak hadden in de ridderpoëzie, lieten zij zich denkelijk die gedichten wel in het oorspronkelijk Fransch voorlezen; en die smaak zelf getuigde veeleer van eenzijdige, niet bijzonder nationale ontwikkeling. Neemt men dit aan, -- en alles pleit daarvoor -- dan was het hoofd-

zakelijk voor de Vlaamsche poorters, die geen Fransch kenden, of er niets meê te maken wilden hebben, dat de riddergedichten in een Vlaamsch gewaad werden gestoken.

En al vroeger waren voor hen de Fransche episch-historische gedichten vertaald, welke zeker voor die nog niet volkomen ontbolsterde mannen der toekomst grooter aantrekkelijkheid hadden. Deze gedichten toch waren niet zelden op Nederlandsche overleveringen gebouwd, en de helden, die er in optraden, waren voor de toehoorders verstaanbaar: de beweegredenen hunner handelingen vonden weerklank in het fiere, strijdlustige gemoed dier Vlaamsche mannen; en de ruwheid der zeden zelf, die den allengs in geheel anderen geest beschaafden adel den neus moest doen optrekken, kon juist op eene goede ontvangst rekenen bij de eerst onlangs tot zelfstandigheid gekomen poorters, die aan de adellijke verfijning nog niet gewend waren. Maar wat meer verbazing moet wekken, is, dat ook de mode-litteratuur van den adel voor hen werd vertolkt; want in geen enkel opzicht beantwoordde de inhoud dier letterkunde aan hun geest. Vooreerst worden er alleen deugden en eigenschappen in gevierd, waarin de nauwelijks aan de eigenhoorigheid ontwassen burger geen smaak kon hebben; ja, die denklijk zijn begrip te boven gingen. Het waren bloot overdreven, conventioneele typen van ridders en edelvrouwen, die hier werden geschilderd, geen menschen, uitmuntend door dat echt en algemeen menschelijke in denkwijze, karakter en hartstocht, wat dergelijke figuren voor een ieder aantrekkelijk maakt. En waar de onadelijke, de dorper, in 't voorbijgaan de aandacht wordt waardig gekeurd, daar is het in smadelijke woorden, zoodat ook van den ridder-roman geldt, wat Maerlant zoo ergerlijk vond in het leven, dat de adel „alt geeri” had, en dat men tot den dorper zei: „fi! ganc wech! God onere di!”

Maar wat die letterkunde vooral met den algemeenen Nederlandschen geest in strijd brengt, het is het phantastische, dat daarin de vleugels uitslaat. Al mogen ook de sterke stukken, welke er in worden verhaald, de altijd overwonnen moeilijkheden en onmogelijkheden voor een oogenblik de verbazing van het nuchter burgerlijk publiek opgewekt en de nieuwsgierigheid geprikkeld hebben, lang kon dit niet duren, en weldra moest zich de eenvoudige proza-natuur over die overdrijving ergeren.

De burgerij zou dan ook weldra van een anderen geest blijk geven. Maar omstreeks het jaar 1200 werden bij de Vlaamsche poorters nog weinig sporen van zelfstandige letterkundige ontwikkeling of behoeften gevonden.

Voor een klein deel mogen de vreemde gedichten ook voor den adel vertaald zijn, althans voor die edelen, welke zich door de groote nationale, anti-Fransche beweging voelden aangetrokken, maar voor het meerendeel geschiedde het ten behoeve der burgerij. Toen deze daarin smaak vond, was zij nog niet tot volkomen helder zelfbewustzijn gekomen. Uit ijdelheid en modezucht, vooral ook omdat men niets eigens, niets beters had, vermeden zich de gegoede burgers in de dichtwerken, waarin tot dien tijd de adel alleen zich verlustigd had.

Maar meer en meer begonnen de onadellijken te gevoelen, dat zij even goed, dat zij beter waren dan de ontaarde, vaak zedeloze, altijd wufte ridderschap. Toen ontloek ook de behoefte aan ander voedsel voor den geest: van de voortbrengsels eener verhitte verbeelding kreeg men een walg; de dorst naar degelijke kennis, die hunne wassende macht zou bevestigen, moest worden bevredigd. Vandaar het eerstvolgende tijdvak van zuivere didactiek op wetenschappelijk en zedelijk gebied.

Ook hier intusschen beproefde men geen oorspronkelijke leering: men bepaalde er zich toe, om in de moedertaal te populariseeren, wat de uitstekendste geleerden of zedenleeraren in de taal der wetenschap en der Kerk hadden tezamengebracht. Ook hier leverde men slechts vertalingen; maar de oorspronkelijke werken, die werden verdietscht, strookten met den nieuwen tijdgeest: zij bevredigden de onbegrensde zucht naar waarheid en kennis, die zich algemeen deed gevoelen; zij bouwden die onomstootbare hoeksteen op van recht en deugd en menschenwaarde, waarop de maatschappelijke toekomst moest rusten.

En hier wordt niet bloot nagepraat: de vertalers worstelen met hun onderwerp, zij vullen de leemten van hunne voorbeelden aan, zij toetsen de waarheid hunner mededeelingen, zij oefenen critiek in de ruimste mate, naar de begrippen van hun tijd. En zoo toonen ze werkelijk, dat ze bezielde worden door den geest huns volks, en daarom dragen deze werken in veel hoogere mate den stempel der nationaliteit.

Maar deze hebben het gebrek, dat zij ter nauwernood, ja, eigenlijk in het geheel niet tot het gebied der Fraaie Letteren, der Kunst behooren. Op dat gebied zette de burgerij den eersten bewusten stap, toen de zin voor waarneming, gepaard aan het schalksch volksvernuft, het drama deed ontluiken. Maar toen was eigenlijk de geest der middeleeuwen al vervlogen.

Toen de didaetiek aan de orde kwam, werden de riddergedichten spoedig achter de bank gesmeten; doch als Vader Maerlant zoo hevig uitvaart tegen de „valsche Walsche poëten”, toont dit wel, dat er een oogenblik geweest is, dat de menigte er zich aan vergaapte. De toon intusschen, dien hij aanslaat, de overwinning, die hij aldra behaalde, bewijzen, dat die vreemde planten geen wortel hadden geschoten in den Nederlandschen bodem. De Karelgedichten stonden vaster geplant: dat blijkt uit hun langdurig voortbestaan, ook in gewijzigden vorm. Maar wat de Britsche romans aangaat, mij dunkt, zelfs voor dat gedeelte van den adel, dat nog niet geheel verfranscht was, kan de uiting eener meer weelderige verbeelding dan onzen landaard eigen is, nooit bijzonder aantrekkelijk zijn geweest. De ridderlijke idealen zweefden voor de zonen van 't koeler Noord te veel in de lucht; en zeker vielen de eerste Artur-romans alleen in den smaak, omdat daarin een mystiek-Christelijk bestanddeel zich aan het zuiver ridderlijke paart ¹⁾. Maar ook deze werden ten slotte door Maerlant veroordeeld, die in dit opzicht zeker zoowel de tolk als de leider zijner tijdgenooten is geweest. De riddergeest, die altijd en overal den galanten held deed overwinnen, hoe talrijk en krachtig ook zijne belagers waren, dwong zoowel den Nederlandschen edelman als den eezamen poorter een ongeloovigen glimlach af. Zelfs de vertalers komen tegen hunne eigen schilderingen op; en niet minder zij, die zelve een romannetje samenlaptten uit hetgeen zij zich van elders herin-

¹⁾ „Mais deux choses importantes sont à remarquer ici d'abord: la tendance mystique du cycle breton ne fut jamais populaire en Belgique, où la piété était simple et intérieure plutôt que romanesque et fantastique. D'un autre côté, la chevalerie flamande exaltée par les merveilles de l'Orient, où elle avait acquis une si brillante renommée, crut trouver dans ces romans arthuriens les véritables lois de la courtoisie et de la civilisation nouvelle.” Stecher, *Histoire de la Littérature Néerlandaise en Belgique*, Bruxelles, 1887, p. 35.

nerden. Dat blijkt niet onduidelijk uit den *Moriaen*, een der weinige niet vertaalde, maar daarom nog niet oorspronkelijke riddergedichten, die wij bezitten ¹⁾. En hoe zeer men de macht van den geest boven de dommekracht van den forschen krijger stelde, blijkt uit de groote en duurzame populariteit van den *Reinaert*, die geheel en al van den echt-Nederlandschen geest doortrokken is.

De ridderpoëzie is dus niet nationaal te noemen: op dien naam toch heeft geen voorbijgaande waan van den dag aanspraak. En hadden wij niet te wijzen op de burgerlijke didactiek en vooral op de geestelijke poëzie, die soms waarlijk dichterlijk is opgevat, en welke beide voor de kern van ons volk hare aantrekkelijkheid hadden, wij zouden niet veel hebben te vermelden, dat als uitvloeisel van onze eigenaardige Nederlandsche natuur is aan te merken. Op onze latere letterkundige ontwikkeling, als men de oudste dramatische proeven uitzondert, heeft de ridderpoëzie dan ook maar luttel invloed gehad, terwijl daarentegen onze geheele volgende letterkunde door het didactisch en godsdienstig element beheerscht wordt.

De Nederlandsche natie, tot rijpheid en zelfstandigheid gekomen, bleek eene nuchtere, burgerlijke natie te zijn: wij zullen ons dus niet verwonderen, dat hare vroegere letterkunde slechts spaarzaam de tint draagt van wat zich eigenlijk nog bewust moest worden om ons volk met Nederlandsche zelfstandigheid in de geschiedenis te doen optreden.

¹⁾ Zie evenwel hierachter, hoofdstuk X.

V.

EIGENLIJK BEGIN DER MIDDELNEDERLANDSCHE LETTERKUNDE.

Van wanneer dagteekent de invloed der Fransche letterkunde op die van het overige Europa? Deze begint al zeer vroeg: in Deutschland even na den tweeden kruistocht (1147—1149), door keizer Koenraad III met den Franschen koning Lodewijk VII ondernomen. Althans uit het laatste vierendeel der twaalfde eeuw, ja zelfs al van het eind der eerste helft, bezit men verscheiden gedichten uit het Fransch vertaald of nagevolgd, tot elken bekenden sagenkring behoorende, maar die alle het eigenaardig ridderlijk karakter dragen.

De kruistochten hadden op de Duitsche letterkunde dezen invloed, dat, althans aan de hoven, tegelijk met de vaderlandsche onderwerpen en, weldra meer dan deze, ook vreemde stoffen werden behandeld.

Zij maakten in de eerste plaats een eind aan die overheersching van het Latijn, waarvan wij getuigen zijn geweest. Belangstelling en nieuwsgierigheid waren de eerste prikkels. Honderdduizenden waren uitgetrokken om het godgevallige feit te helpen volvoeren; maar oneindig grooter was het aantal van hen, die, hoewel ze waren achtergebleven, toch in dezelfde geestdrift deelden, en daarom met de uiterste belangstelling het oog op het *Land van Overzee* en de lotgevallen der gewapende pelgrims gevestigd hielden.

Van den anderen kant voelde menig kruisvaarder zich geprikkeld te verhalen of te zingen van het vreemde, grootsche en treffende, dat hij doorleefd of aanschouwd had. Die verhalen konden natuurlijk niet anders dan in de volkstaal ontstaan.

De Fransche geschiedenis leert dit. Immers reeds omstreeks 1130 schilderde de Normandische ridder Guillaume Bechada in

Fransche verzen de heldendaden uit den eersten kruistocht, en eveneens bezong de Graaf van Poitiers zijne eigen avonturen in het Oosten. Zoo ontstond eindelijk de *Chanson d'Antioche*, dat is, het dichterlijk verhaal van de inneming van Antiochië door Bohemund van Tarente (1098) waarvan althans eene zeer oude omwerking tot ons gekomen is.

Waar zoodanige gedichten naar het buitenland overwoeien, moesten zij natuurlijk ook in de volkstaal, en niet in het Latijn, worden vertolkt. Nu blijkt wel niet, dat een der vermelde stukken de grenzen van Frankrijk heeft overschreden, maar van andere gedichten, die tot dezen kring behooren, weten wij, dat ze vertaald zijn. Men kan wijzen op het Hoogduitsche gedicht van *Graaf Rudolf*, waarvan slechts brokstukken behouden werden, waaruit is op te maken, dat het, waarschijnlijk tusschen de jaren 1158 en 1173 uit het Fransch werd vertaald ¹⁾. Dit gedicht schildert blijkbaar, hoewel met dichterlijke vrijheid, geschiedkundige gebeurtenissen, even na 1130 in het Heilige Land voorgevallen. Niet onbelangrijk is het voor ons, dat een graaf van Vlaanderen, met wien zeker Filips van den Elzas, of zijn vader, die viermaal het kruis aannam, bedoeld was, er de hoofdrol in speelt; en het oorspronkelijk nu verloren gedicht schijnt wel uit Vlaanderen afkomstig te zijn.

Het ligt voor de hand, aan de algemeene belangstelling, die soortgelijke verhalen moesten wekken, toe te schrijven, dat de aandacht der Duitschers meer op Fransche gedichten werd gevestigd; maar niets is minder bewezen, en het is zeer wel mogelijk, dat andere omstandigheden, bv. de samenwerking van Duitschers en Franschen in den tweeden kruistocht, als aanleidende oorzaak moeten worden beschouwd. Hoe innig het verkeer met Frankrijk was, en hoe Deutsche vorsten Fransche ontwikkeling op prijs stelden, blijkt onder anderen uit het feit, dat de Thuringische graven Lodewijk III en Herman I aan het hof van den Franschen koning Lodewijk VII waren opgevoed ²⁾. Maar hoe het ook zij, weldra zien wij op Duitschen bodem vertalingen in 't licht ver-

¹⁾ Verg. W. Wackernagel, *Geschichte der Deutschen Litteratur*, I², S. 235. Scherer plaatst het „um 1170“. A. a. O. S. 97.

²⁾ W. Wackernagel, *Geschichte der Deutschen Litteratur*, I², S. 127a.

schijnen van onderscheiden Fransche gedichten, zeer verschillend van inhoud.

In de eerste plaats wel gedichten, die historische onderwerpen behandelden: bij voorkeur de zoodanigen, waarin ook de strijd tegen de Ongeloovigen werd geschilderd. Zoo zien wij al zeer vroeg de *Chanson de Roland* vertaald, het zoogenoemde *Ruolandsliet*, dat door zekeren priester Koenraad, zooals men vroeger meende tusschen 1173—1177, volgens lateren ¹⁾, reeds omstreeks 1130 of 1138, eerst in het Latijn, en daaruit weder in het Duitsch werd overgebracht. Als een historisch werk beschouwde men ook het gedicht van *Alexander* van den pastoor Lambrecht, dat tegen het midden der twaalfde eeuw, naar men meent omstreeks 1140, uit het Fransch van Albéric de Besançon werd vertaald ²⁾.

Maar de eigenlijke ridderpoëzie behandelde Britsche sagenstoffen, die weldra ook in Duitschland de modegedichten werden. Het oudste gedicht op dit gebied was waarschijnlijk de slechts in fragmenten tot ons gekomen *Tristan* van Eilhard von Oberg, die op de grens van de twaalfde en dertiende eeuw leefde ³⁾. Daarop volgde iets later Wirent von Grafenberg's *Wigalois*, tegen 1209.

Daaraan was intusschen al eene andere vertaling voorafgegaan, die, ofschoon eene stof uit de Oude Wereld behandelend, toch als het model van alle volgende ridder-gedichten wordt aangemerkt. Dit was de *Eneit* van Hendrik van Veldeke, waarmede hij, ofschoon ze nog niet geheel voltooid was, omstreeks 1180 aan het Kleefsche Hof optrad, om haar negen jaar later in Thuringen voor den Landgraaf te voltooien.

¹⁾ Zie E. Martin in W. Wackernagel's *Geschichte der Deutschen Litteratur*, I², S. 225, en vooral dr. B. Symons in de *Taalkundige Bijdragen* van Cosijn c. s., I D., bl. 300—309. E. Schröder beweert (*Zeitschr. f. d. Alterthum und d. Litteratur* XXVII) — en Scherer is het met hem eens — dat „Chuonrat” zijne vertaling van den *Chanson de Roland* in 1131 in Regensburg vervaardigde voor Hendrik den Stouten.

²⁾ De jongste uitgever dr. K. Kinzel (*Lamprechts Alexander ausgegeben und erklärt*, Halle a. S. 1885) plaatst het omstreeks 1130; deze tijdsbepaling heeft echter ook in Duitschland bestrijders gevonden. Volgens P. Meyer (*Histoire de la légende d'Alexandre dans les pays romans*, Paris, 1886, I, 93). was de oorspronkelijke dichter van Briançon of Pisançon.

³⁾ Eilhard schreef dit omstreeks 1175. G. Paris (*Les romans de la table ronde*, p. 19). Vgl. Lichtenstein's uitgave van den *Tristan*. (Strassburg, 1877).

Deze Veldeke, op wien wij terug zullen komen, daar hij in nauw verband staat tot ons land, was de stichter eener nieuwe school. Niet slechts was hij de eerste, die naar gekuischter vorm streefde dan men zich nog veroorloofde, door in zuivere rijmen en regelmatig rhythmus ¹⁾ te dichten, maar zijn gedicht was het eerste in Duitschland, dat volkomen den ridderlijken geest ademde en liefde en galanterie tot hoofdonderwerp had.

Uit zijne school kwamen de groote dichters der dertiende eeuw voort, die evenwel diepzinniger waren dan hun eenvoudig vertellende voorganger: Hartmann von Aue (geb. omstreeks 1170, gestorven tusschen 1210 en 1220), vooral beroemd door zijn *Erec* (omstreeks 1192), en *Iwein* (vóór 1204), beide naar Chrestien de Troies bewerkt; Wolfram von Eschenbach, die zich onverwelkbare lauwers vergaard heeft door zijn *Parzival* (1205—1210) en *Willehalm von Oranze* (1217—1220); Gottfried von Strassburg, wiens vóór 1203 aangevangen *Tristan* door zijn dood (1210) onvoltooid bleef.

In Duitschland begint de ridderpoëzie, of met andere woorden, de invloed van den Franschen geest, zich sedert 1175 te openbaren.

Hoe is het daarmee bij ons te lande gesteld? Van wanneer dagteekent bij ons de Fransche invloed, of, zooals de vraag ook gesteld kan worden: wanneer begint in Nederland eene eigenlijk gezegde letterkunde in de volkstaal?

Die vraag is in verschillenden zin beantwoord, omdat het geven van juist bescheid niet gemakkelijk was. En ziehier waarom:

De tot ons gekomen overblijfselen uit dien ouden tijd vermelden niet altijd den naam van den schrijver, en nog zeldzamer de dagteekening der vervaardiging. Aanwijzingen, toespelingen waaruit die tijd, zij het ook bij benadering, zou kunnen worden opgemaakt, zijn even schaarsch; en de tijdsbepaling, aan taal of stijl ontleend, zal meestal weinig te vertrouwen zijn. Zoo de eerstgenoemde opgaven ergens voorkomen, dan is het gewoonlijk in den aanhef of op het eind; en juist begin en einde van vele onzer oude dichtstukken bleven ons onbekend.

¹⁾ Rudolf von Ems getuigt van hem in zijn *Alexander*:

„Von Veldich der wise man,
Der rehter rime alrêrst began.“

Toen, zooals wij later zullen doen zien, de ridderlijke romantiek moest plaats maken voor het burgerlijke leerdicht, kwamen de ridderromans in minachting, en de handschriften, die ze bevatten, werden gemakkelijk prijs gegeven. Vele geraakten onder de schaar des boekbinders: het perkament werd in repen gesneden om bij het innaaien van boekbanden of registers te dienen, of om tot lijm verkooft te worden. Die zijn zoo goed als geheel verloren. Soms werden enkele bladen bij het inbinden op schutborden geplakt, of tot omslagen voor rekeningen en dergelijke papieren gebruikt, en van deze is, waar het geheel verloren ging, gelukkig vrij wat voor ons bewaard gebleven.

Zoo komt het, dat wij van zeer vele onzer oudste gedichten slechts brokstukken, soms in grooter, soms in kleiner getal over hebben, waarbij doorgaans de kop en de staart van het werk, en dus eene mogelijke aanwijzing van den tijd der vervaardiging, ontbreken. En maar zelden is in de oudste werken, die geheel voor ons behouden bleven, eene bepaalde aanwijzing of eene duidelijke toespeling te vinden.

Wij zijn in dit opzicht in de laatste jaren wel wat verder gekomen, en uit Maerlant's eerste geschriften is ons al menig licht opgegaan; maar omtrent de belangrijkste werken verkeeren wij nog altijd in onzekerheid. Geen wonder, dat op dit punt voor een twintigtal jaren nog volkomen duisternis heerschte, en dat men dus genoodzaakt werd de toevlucht te nemen tot gissingen of onderstellingen, waarbij men vaak tot uitersten verviel.

Toen men nog zeer weinig wist van de middeleeuwsche letteren in het algemeen, of van onze oudste letterkunde in het bijzonder, stelde men het ontluiken dezer laatste zeer zeker te laat. Het was bekend, dat Jacob van Maerlant in 1270 een *Rijmbijbel* had in het licht gegeven: een zijner scholieren uit de veertiende eeuw had hem „den vader der Dietsche dichteren” genoemd; en men vatte in een tijd, dat men alleen een paar rijmkronieken kende, die uitspraak al te letterlijk op, en nam aan, dat met Vader Maerlant, omstreeks 1270, de middelnederlandsche letterkunde eerst een aanvang had genomen.

Dit kon onmogelijk waar zijn: vooreerst omdat nergens eene letterkunde met het leerdicht begint; maar ten anderen ook omdat men weldra niet kon voorbijzien, dat Maerlant zelf eene geheele

reeks van riddergedichten noemt, tegen wier richting hij te velde trekt, terwijl hij de voorliefde daarvoor ten sterkste afkeurt. De gewaande vader had dus blijkbaar voorvaderen.

Toen men met de middeleeuwsche letteren wat meer vertrouwd raakte, kreeg men er sympathie voor, en die deed tot een ander uiterste overslaan. Men wilde onze letterkunde nu zoo vroeg mogelijk doen beginnen, en beweerde, dat men minstens eene geheele eeuw hooger moest opklimmen. Men wees een gedicht aan, dat omstreeks 1170 in het licht zou zijn verschenen. Dat gedicht was de *Reinaert de Vos*. En daar dit kunstgewrocht in elk opzicht den stempel van voortreffelijkheid droeg, in vloeiende verzen en uitnemend ontwikkelde taalvormen was geschreven, kon het onmogelijk een eersteling zijn. Het begin onzer letterkunde moest dus nog wel hooger, minstens tot de eerste helft der twaalfde eeuw, opklimmen. Dit was het stelsel, dat J. F. Willems in 1836 uiteenzette, en dat vele aanhangers won.

Intusschen bleek weer bij dieper studie, dat de *Reinaert* toch kwalijk van het jaar 1170 kon zijn; dat hij hoogstens uit het eerste kwart, en waarschijnlijk zelfs eerst uit de helft van de dertiende eeuw kon dagteekenen. De redeneering, op de oudheid van dat gedicht gebouwd, verviel dus ¹⁾. Men was nu weer tot onzekerheid vervallen, toen in 1858 de Hoogleraar J. H. Bormans te Luik een nieuw bewijs voor de hooge oudheid der middelnederlandsche letterkunde meende gevonden te hebben in de *Legende van Sint Servaes*, door zekeren Heynriek Van Veldeken berijmd. Die Hendrik kon geen ander zijn dan de vader der middelhoogduitsche ridderlijke of hoofsche dichtkunst; en daarmede was dan niet slechts de oudheid onzer eigen letterkunde vastgesteld, maar tevens bewezen, dat ook in de middeleeuwen, evenals in de zeventiende eeuw, Nederland den stoot aan Duitschland gegeven had.

Men begrijpt, dat dit vraagstuk, van overwegend belang voor de geschiedenis onzer letteren, ernstige overweging verdient.

In de vroegere uitgaven van dit boek ²⁾ werd ten stelligste

¹⁾ Over de pogingen van Mr. C. A. Serrure om den *Reinaert* weer tot de twaalfde eeuw te brengen, spreken wij later.

²⁾ Eerste uitgave, 1868, I D., bl. 102 vlgg.; tweede uitgave, 1873, I D., bl. 66 vlgg.

ontkend, dat de dichter der *Eneïde* en de berijmer der *Servaes-legende* dezelfde persoon zou kunnen geweest zijn. De daarvoor bijgebrachte gronden kwamen hierop neer:

de dichter der *Eneïde* was een wereldlijk, die van den *St. Servaes* een geestelijk persoon;

de eerste schreef in het Middelhoogduitsch, met inmenging van enkele Nederduitsche woorden; hij gebruikte alleen zuivere rijmen en veroorloofde zich niet, zooals zijne voorgangers, de vrijheid *e* of *a* en *o* te laten rijmen, terwijl hij met de medeklinkers nog minder willekeurig te werk ging. De tweede schrijft in een Nederlandschen tongval, met een groot aantal Hoogduitsche woorden doorspekt, en gaat met rijm en rhythmus zeer vrij, ja slordig te werk: zijn gedicht wemelt van de meest willekeurige assonancen;

de stijl van de *Eneïde* wordt als gekuischt geroemd; die van den *St. Servaes* is zoo langdradig en waterachtig, dat Bormans soms moest erkennen: „van de zes verzen zou men er gemakkelijk een deel kunnen missen, en op hoeveel andere plaatsen”;

de berijmer van den *St. Servaes* was een man van hooge jaren; hij, die vroeger zoo om zijne heerschappij over taal en vorm gevierd was, zou dus als dichter in later jaren bitter achteruit gegaan moeten zijn;

eindelijk was ik van meening, dat terwijl de Hoogduitsche dichter in het tweede kwart der twaalfde eeuw geboren schijnt, de Limburger waarschijnlijk eene geheele eeuw jonger was. Uit de aantekeningen van den abt Willem van St. Truyen blijkt, dat van 1230 tot 1256 een ridder Hendrik van Veldeke leefde, die als advocaat tot de Kerk van St. Truyen in betrekking stond. Wellicht was deze later in den geestelijken stand getreden en werd hij de schrijver der legende. Misschien was het ook een inboorling van Veldeke, die den voornaam met den Heer der plaats gemeen had; want hij noemt zich alleen:

„Die van Veldeken was geboren.”

En de tekst, dien wij bezitten, reikt zelfs ter nauwernood zoo hoog.

Zoo redeneerde ik vóór vijftien jaren, en vermoedde toen niet, dat de geheele reeks dezer stellingen het gevolg was van een onjuist uitgangspunt. Thans weet men, dat wij toen nog, zoowel omtrent den tekst der *Eneït* als van den *St. Servaes*, op een dwaalspoor

waren. Latere onderzoekingen, vooral die van W. Braune ¹⁾, hebben geheel andere gezichtspunten geopend.

Wat de taal betreft, waarin de *Eneit* geschreven is, valt het niet te ontkennen, dat de overgebleven handschriften in het Hoogduitsch zijn geschreven; maar de rijmwoorden, die zulk een onmiskenbaar kenmerk voor het dialect eens dichters aan de hand geven, zijn met tal van niet-Hoogduitsche vormen doorspekt ²⁾. Hoe komt dit? Heeft Veldeke in het Hoogduitsch willen schrijven, en heeft hem daarbij zijn aangeboren tongval parten gespeeld? Of is een Nederlandsch oorspronkelijk werk door afschrijvers, zoo goed en zoo kwaad als dit ging, in het Middelhoogduitsch overgebracht?

Het laatste is blijkbaar het geval. Als men voor het oogenblik de onderstelling aanneemt, dat de schrijver der *Eneit* in het Limburgsche plaatsje Veldeke geboren was en wellicht tot het adellijke geslacht van dien naam behoorde, dan rijst toch wel de vraag: wat kon hem nopen in het Hoogduitsch te schrijven? De zucht om in een voornamer, meer gevierd dialect te schitteren? Maar noch de middelhoogduitsche taal, noch de daarin vervatte letterkunde stond bij zijn optreden hoog genoeg aangeschreven om die begeerte te wettigen: Hartmann, Wolfram of Gottfried hadden haar nog niet beroemd gemaakt.

Bovendien verzetten zich nog andere redenen tegen die meening. Het eerste gedeelte van het gedicht is, blijkens des dichters eigen getuigenis, aan deze zijde van den Rijn vervaardigd, ten behoeve van de gravinne van Kleef, aan wier hof hij kort na 1175 voorkomt. Deze kon natuurlijk geen Hoogduitsch gedicht verlangen: te minder, omdat in Kleef de ridderlijke ontwikkeling hooger stond dan op Hoogduitsch taalgebied.

De Kleefsche gravin liet het nog onafgewerkte boek verloren gaan: het werd haar bij gelegenheid van haar huwelijk met den landgraaf Ludwig van Thuringen (waarschijnlijk in 1174) door

¹⁾ In het *Zeitschrift für Deutsche Philologie* von Höpfner und Zacher, IV (1873), S. 240—304. Vgl. ook O. Behagel, Heinrich v. Veldeke's Eneide. (Heilbronn, 1882).

²⁾ „In wunderlich-buntscheckiger weise mit formen ausgeschmückt, die, ganz allgemein ausgedrückt, auf das niederrheinische sprachgebiet hinweisen.“ T. a. pl., S. 252.

zekerem graaf Heinrich ontstolen. Toen Veldeke tusschen 1184 en 1190 aan het hof van den landgraaf van Thuringen optrad, kreeg hij daar het eerste gedeelte van zijn gedicht terug, en hij voegde er nu het slot aan toe. Er is geene enkele reden om aan te nemen, dat hij het tweede gedeelte in een anderen tongval dan het eerste zou geschreven hebben. In Thuringen echter, waar eene andere taal inheemsch was, werden beide deelen, voor zoover dat gelukken kon, in het Middelhoogduitsch overgeschreven. Het oorspronkelijke opstel ging, naar het schijnt, verloren ¹⁾, en liet daardoor eene belangrijke gaping in de geschiedenis *onzer* Letteren achter.

Alle bekende handschriften stammen van die verhoogduitschte bewerking (Umschreibung) af, die zich zoo dicht mogelijk aan het oorspronkelijke aansloot en in 't geheel geen vrije navolging was. Maar men zal begrijpen, dat de eene afschrijver in het verhoogduitschen van zijn tekst verder ging dan de andere, ja, dat enkelen er op uit waren om door verandering van geheele regels zooveel mogelijk de sporen van onzuivere Nederduitsche rijmen uit te wischen.

Bij vroegere beschouwingen werd de meest gewijzigde tekst tot grondslag genomen.

Het jongste onderzoek nu heeft op onomstootelijke gronden uitgemaakt, dat de *Eneït* oorspronkelijk NIET in het Hoogduitsch is geschreven, maar in een dialect, dat tusschen Nederrijnsch en Middelnederlandsch inligt; met andere woorden, in den Limburgschen tongval in ruimer zin, al is het niet, zooals Braune meende, in den Maastrichtschen. Dit blijkt duidelijk uit het geheele stelsel van rijmklanken ²⁾.

1) Zie echter beneden aan het slot van dit hoofdstuk.

2) „Ich glaube bewiesen zu haben, dass Veldeke auch in der Eneide seine heimische sprache in voller einheit zur anwendung gebracht hat; da unmöglich die besondern gesetze der mastrichter mundart so strict und allseitig mit den reimen dieses gedichts in einklang stehen könnten, wenn er auch nur ein wenig hochdeutsche, ja sogar Köln.-ndrh. brocken in seine rede eingemischt hätte, wie dies ja so evident zu tage trat, wenn ein hochd. schreiber einige verse änderte oder hinzutat. — Ich kann daher nur die ansicht für glaubhaft und richtig halten, welche die Eneide im mastrichter dialect verfasst und in Thüringen umgeschrieben werden lässt.“ Braune, t. a. pl., S. 301.

De legende van *Sint Servaes* is in soortgelijken tongval opgesteld: waar die soms wat meer middelnederlandsch gekleurd is, moet dit op rekening van den lateren afschrijver of omwerker, gesteld worden. De oorspronkelijke tekst der legende is evenmin als de *Eneit* in het Maastrichtsche dialect geschreven, maar in een taaleigen, dat „tusschen het zuivere Duitsch en *ons* Limburgsch in ligt”, gelijk Cosijn het nader heeft bepaald ¹⁾.

Dat het gedicht, zooals wij het kennen, niet den oorspronkelijken vorm, waarin het geschreven werd, heeft bewaard, is ook duidelijk in het licht gesteld. Wijzigingen en inlasschingen zijn reeds aangewezen ²⁾, en eene grondige critische behandeling van den zeer gebrekkigen tekst zou meer dan waarschijnlijk doen zien, dat de langdradige verhaaltrant, die zoo tegen dien van de *Eneit* afsteekt, alleen op rekening van den omwerker moet worden gebracht ³⁾.

Overweegt men dit alles, en mag men zoo grooten invloed van den omwerker aannemen, dan vervallen de bezwaren, die de eenheid van den dichter van de legende met dien van het riddergedicht deden in twijfel trekken. Beiden dragen denzelfden naam. En wat den tijd aanbelangt, waarin de *St. Servaes* werd geschreven, dien kan men opmaken uit het slot, waarin de vertaler zegt, dat hij ook daarom schreef:

„Des hem ouch bat die Gravinne
Van Loen, die edel Agnes,
Te bat lustede hoem des,
Dat hijt te Dutschen keerde.”

¹⁾ *De Oudnederlandsche Psalmen*, 2e st., bl. 41.

²⁾ Braune, t. a. pl., S. 283. Vgl. ook het door W. Meyer gevonden fragment, dat hij (*Zeitschrift f. d. Alterthum und d. Litteratur XXVII*) doorlopend vergeleek met den tekst van Bormans.

³⁾ De eerste 140 verzen van den aanhef zijn blijkbaar van den omwerker, die ook in het slot van het tweede boek de hand heeft gehad, zooals uit vs. 2944 blijkt (*Die doen der Costeryen plach*). Hij heette misschien ook Hendrik.

De gronden, waarop ik vroeger, met Bormans, den dichter voor een oud man hield, vervallen bij deze onderstelling. Ik zeg: *onderstelling*; want zoolang van den *St. Servaes* geen ander handschrift gevonden wordt, of de bekende tekst niet nauwkeurig is onderzocht en met het oorspronkelijke vergeleken, blijft er nog zeer veel onzeker in het geheele vraagstuk over.

Drie Gravinne van dien naam zijn in de geschiedenis bekend, en het gaat niet aan maar te zeggen, dat er geen enkel bewijs is, dat later eene Gravin van Loon niet mede den naam van Agnes gedragen heeft ¹⁾.

De eerste historische Agnes, eene Beiersche vorstin, was met graaf Arnulf van Loon gehuwd, die in 1150 stierf. Zij wordt gezegd haar echtgenoot een tiental jaren te hebben overleefd, en even na 1160 te zijn gestorven. Ik betwijfel echter, of deze de bedoelde beschermvrouw geweest is. Dat zij eene geborene Hoogduitsche was, zou haar wel niet belet hebben een Nederduitschen dichter te beschermen. Ook de leeftijd van den dichter zou ons niet in den weg staan: immers in de *Eneit* spreekt hij van den tocht van Keizer Frederik naar Rome in 1155 als van iets, dat hij zich persoonlijk herinnerde; en hij was toen wel geen kind meer, daar hij in een zijner minneliederen erkent reeds grijze haren te hebben, terwijl hij reeds gestorven was in 1205. Hij kon dus vóór 1160 den *St. Servaes* hebben gedicht. Maar niemand zal dat werk zóó vroeg willen stellen, terwijl het ook vreemd zou zijn, dat de dichter gedurende twintig jaren gezwegen had ²⁾.

De tweede Agnes was de gade van Graaf Lodewijk I van Loon: zij overleed als weduwe niet lang na 1171. De derde was de dochter van gemelden Graaf en gehuwd met Otto von Wittelsbach, die in 1180 Hertog van Beieren werd. Deze laatste kon dus den titel van Gravin van Loon niet voeren.

Er blijft dus alleen de tweede over, de Gravin Agnes, die even na 1171 stierf. Zij zal dan waarschijnlijk de beschermvrouw van den dichter geweest zijn, die voor haar zijn eersteling vertaalde, en na haar dood zijn vaderland verliet om aan het Kleefsche Hof een nieuwen patroon te zoeken in de plaats van haar, die hem ontvallen was.

Die dichter was een leek, waarschijnlijk van edelen bloede,

¹⁾ Zoo deed ik in de eerste uitgave, I D., bl. 107. In het geslachtsregister in de *Historiae Lossensis* p. 302 s. s. komt trouwens geene latere gravin van Loon met den naam Agnes voor.

²⁾ Zoo hij werkelijk ook nog een *Salomon* gedicht heeft en een *Herzog Ernst*, zooals men wel vermoedt (Verg. W. Wackernagel, *Geschichte der Deutschen Litteratur*. I^a, S. 199a, 234), dan zijn die werken eer na dan vóór de *Eneide* te stellen.

maar denkelijk geen ridder, daar hem de titel van *Heer* nergens gegeven wordt ¹⁾. Maar een priester was hij zeker ook niet, daar hij zich dan wel niet zoodanig aan erotische onderwerpen zou hebben gewaagd, hetzij in zijne *Eneit*, hetzij in zijne liederen, dat men van hem met ophef kon getuigen:

„Wie wol sang er von minnen” ²⁾.

Maar het lijdt geen twijfel, of hij was een van die wereldsche klerken, op wie later Maerlant smaalde ³⁾. Hij was een man van bijzondere ontwikkeling, die niet slechts Latijn, maar ook Fransch verstond. Zijn buitengewonen aanleg voor poëzie, vooral voor het technische der verzen, heeft hij waarschijnlijk in Frankrijk's hoofdstad aangekweekt, waar hij denkelijk de universiteit had bezocht.

Ondanks zijne afkomst, ondanks de taal, die hij bezigde, hebben de omstandigheden hem tot een Hoogduitsch dichter gemaakt. Of hij de *Eneide* niet reeds in zijn geboorteland had begonnen, kan niet worden verzekerd; maar het komt mij vrij waarschijnlijk voor. In Duitschland maakte hij grooten opgang, denkelijk nog meer door den inhoud en den geest van zijn gedicht dan door den vorm. Men was daar, ondanks de Fransche modezucht, wat de ridderlijke letterkunde betreft, bij het zuid-westen verre ten achter, en dit gedicht bevredigde den nieuweren smaak ⁴⁾. De indruk was zoo groot, dat de drie voornaamste hoofsch dichters op Veldeke als op hun voorganger wijzen. Maar zijn roem schijnt er vrij spoedig te zijn getaand. Toen de ridderlijke poëzie in

¹⁾ Dat hij in het bekende handschrift te Parijs, waarin gedichten van Deutsche minnezangers zijn opgeteekend, wordt afgebeeld als een ridder met helm en schild (d'or et de gueules) zal wel bloot op eene gissing van den schilder berusten.

²⁾ Aangehaald bij W. Wackernagel, *Geschichte der Deutschen Litteratur*, I², S. 295a.

³⁾ „Wenn Heinrich sich selbst (Eneit, bei Ettmüller, 353, 15) *meister* nennt, so kann sich dies doch nur auf geistliche Bildung beziehen” (Zeitschr. f. d. Alterth. XIX. Anzeiger S. 223). E. Martin's aantekening op W. Wackernagel's *Geschichte der Deutschen Litteratur*, I², S. 125.

⁴⁾ „Die Ritter vom Niederrhein und aus den belgischen Landschaften galten für die feinsten in Deutschland, so sehr, dasz bis nach Oesterreich hin die Leute, die sich einen vornehmen Anstrich geben wollten, vlämische Phrasen in ihre Rede mischten.” Scherer, *Gesch. d. d. Litteratur*, S. 146.

Duitschland inheemsch was geworden, geraakte het werk van den Limburger, waaraan toch altijd iets vreemdsoortigs kleefde, gaandeweg in het vergeetboek. Zoo Wolfram hem herhaaldelijk zijn meester noemt, Gottfried vermeldt hem slechts op vluchtige wijze, en diens navolger Rudolf von Ems noemt hem wel, maar schijnt toch zijn werk slechts van hooren zeggen te kennen. In *Moriz von Craon*, van een zijner navolgers, wordt hij nog genoemd ¹⁾, maar dan verdwijnt zijn naam uit den rei der zangers, die met lof worden vermeld. Hij had den stoot gegeven, de nieuwe richting aangewezen, Duitschland zou zich nu zelfstandig in die richting voortbewegen. Eerst na lange jaren vinden wij zijn naam weer vermeld, maar nu als legendedichter. In 1462 schreef de Beiersche edelman Jakob Pütterich von Reichertshausen eene soort van poëtischen catalogus van de riddergedichten en andere stukken, die hij bezat, en gaf daaraan den naam van *Ehrenbrief*. In dat geschrift staat vermeld, dat de legende van den Maastrichtschen Bisschop St. Servaes door Hendrik van Veldeke vervaardigd was ²⁾. Eindelijk gaf Prof. Bormans in 1858 den tekst der legende in het licht naar een handschrift der vijftiende eeuw, dat in eene bijzondere boekerij in Limburg bewaard was. Daarmede was voor de studie van Veldeke eene nieuwe bron geopend, die belangrijke wijzigingen heeft gebracht in vroegere meeningen.

Is nu het bewijs geleverd, dat onze Middelnederlandsche Letterkunde toch inderdaad tot omstreeks het jaar 1170 opklimt? Ofschoon er nog geene volkomen zekerheid bestaat, kunnen wij toch, ook bij den tegenwoordigen stand van het vraagstuk, met groote waarschijnlijkheid antwoorden: ja, in zekeren zin. Maar op de laatste woorden moet bepaaldelijk nadruk worden gelegd; want eene voortgezette, samenhangende Nederlandsche letterkunde klimt niet tot zoo hooge oudheid op. De dichterlijke beweging in

¹⁾ T. a. pl., S. 128a. „(Dieses Gedicht) dürfte zu Mainz als erste Frucht von Veldekes Einfluss entstanden sein.“ Scherer, A. a. O. S. 151.

²⁾ In de 114e strophe heet het:

„Sanndt Servatius legenndt,
Ein Bischof zu Masstricht,
Het wol unnd schon bekhent
Hainrich von Veldeke bracht zu heilichem ticht.“

Limburg, die bovendien bij uitsluiting een kerkelijk karakter heeft gedragen, schijnt zonder invloed op de overige Nederlandsche gewesten gebleven te zijn. Eerst toen Vlaanderen in het strijdperk trad, ontloek de eigenlijke Nederlandsche letterkunde; maar toen nam Limburg geen deel meer aan de beweging.

Intusschen is het hoogst merkwaardig, dat een Nederlandsch gewest, hetwelk spoedig weer geheel in het letterkundig duister terugzinkt, den voorlooper der Middelnederlandsche en Middelhoogduitsche romantische dichtkunst heeft voortgebracht. Hoe komt het, dat in Limburg in zeer vroege tijden, meer dan in eenig ander gewest de Nederlandsche taal zich tot schrijftaal kon ontwikkelen, zij het dan ook, dat zij sterk gewestelijk was gekleurd? Deels, omdat de ligging voor ontwikkeling en beschaving zeer gunstig was, omdat gelijk wij zagen (bl. 13), de groote handelsweg, die de verschillende deelen van westelijk Europa aan elkander verbond, door dit gewest liep. En dit had al plaats in den aanvang van de Frankische monarchie. Reeds lang vóór de zevende eeuw bestond er te Maastricht een munthuis; immers bij de uitbreiding van het handelsverkeer ontstond er behoefte om in het Noorden, te Duurstede, een Frankisch munthuis te vestigen, en dit werd eerst omstreeks 625 ingericht door den Maastrichtschen muntmeester Remoaldus, en later, omstreeks 690, nog eens door den muntmeester Madelinus II uit dezelfde stad ¹⁾.

Het valt niet te betwijfelen, of die handelsbeweging moet gunstig op welvaart en ontwikkeling hebben gewerkt. Nu is het waar, dat de invallen der Noormannen allerwege aan zoodanigen gunstigen toestand een einde maakten; en wij weten, dat ook Limburg niet van hunne verwoestingen verschoond bleef. Zoo verbranden zij in 881 Maastricht; tien jaar later doen zij een nieuwen inval, en in 892 loopen zij op nieuw het oostelijk gedeelte van Limburg af, maar dit was voor het laatst ²⁾. Dit gewest had dus blijkbaar minder te lijden dan de streken aan de zee kust of den mond der groote rivieren gelegen. En het kan dan ook geen verwondering baren, dat hier geschiedde, wat elders valt waar te nemen, dat

¹⁾ Zie de tabel achter Hooft van Iddekinge's, *Friesland en de Friezen in de Middeleeuwen*.

²⁾ *Histoire du Limbourg* par M. S. P. Ernst, tom. I, p. 354, 362, 364.

weldra een beter tijd aanbrak, waarin handel en welvaart het hoofd opbeurden ¹⁾. Uitvoerige berichten daaromtrent ontbreken ons, maar er is toch reden om aan te nemen, dat de nijverheid er in het begin van de twaalfde eeuw welig tierde ²⁾.

Met die ontwikkeling gaat de beschaving der volkstaal hand aan hand, en de behoefte aan letterkundig genot ontwaakt. Nu is het merkwaardig, dat wij hier eigenlijk alleen geestelijke lettervruchten aantreffen. Hier ontstonden de *Oudnederlandsche Psalmen*, die het merkwaardigste overblijfsel van onzen grijzen voortijd uitmaken; hier werd, lang voordat het eerste Vlaamsche gedicht het licht zag, naar allen schijn, de *St. Servaes* vertaald, en wellicht de *Eneïde* begonnen; hier bleef de geestelijke letterkunde de pennen in beweging brengen, zooals het *Leven van Jesus*, in proza, leert, en de preeken, die Zacher heeft uitgegeven ³⁾. En dit alles wetende, begrijpen wij, dat in 1202 de Pauselijke Legaat Guido, in eene acte tot organisatie van het bisdom Luik, „dat niet enkel het Waalsche, maar ook een deel van het Dietsche België bevatte”, van eene reeks Duitsche of Dietsche boeken, de Heilige Schrift betreffende, kon spreken ⁴⁾. Van wereldlijke letterkunde vinden wij geen spoor, en het is zeer opmerkelijk, dat Veldeke, toen hij zich met romantische poëzie ging bezighouden, aan een buitenlandsch hof naar een beschermer moest omzien.

¹⁾ Voor Friesland getuigt Hooft van Iddekinge in het zoeven aangehaalde werk, bl. 168: „Toen de invallen der Noormannen afnamen en eindelijk zoo goed als ophielden, begon een gelukkiger tijd. Handel en welvaart herstelden zich langzamerhand meer en meer, totdat in het midden der elfde eeuw Friesland op nieuw zeer bloeiend moet geworden zijn.”

²⁾ Ernst, l. c. tom. I, p. 130: „Un trait de la chronique de l'abbaye de St. Trond, écrite dans la première moitié du douzième siècle, nous découvre en 1133 une multitude de tisserands qui travaillaient des tissus de lin et de laine à Aix-la-Chapelle, à Maestricht, à Tongres, à Borchloon, à Saint-Trond, et dans le Brabant. Ces gens-là passaient pour être insolens et hautains, preuve que les manufactures étaient déjà très-florissantes. Il est vraisemblable qu'il s'en était déjà établi pour lors dans le Limbourg.”

³⁾ In het eerste deel van Haupt's *Zeitschrift für Deutsches Alterthum*.

⁴⁾ „Omnes libri Romane vel Teuthonice scripti de divinis scripturis in manus tradantur Episcopi, et ipse quos reddendos viderit, reddat.” Meege-deeld door Mr. L. Ph. C. van den Bergh in de *N. Reeks der Werken van de Maatsch. van Ned. Letterk. te Leiden*, VII D., I st., bl. 120.

Het schijnt, dat Vlaanderen eerst later tot dien buitengewonen trap van ontwikkeling en bloei is gekomen, waardoor het zich sedert de twaalfde eeuw deed kennen. Handel en nijverheid nemen eerst in dat tijdperk eene hooge vlucht. Gedurende de negende en tiende eeuw had dit gewest bijzonder veel en lang van de invallen der Noormannen geleden, waarvan het zich natuurlijk niet zoo spoedig kon herstellen.

Dat intusschen reeds in de tiende en elfde eeuw te Atrecht, Gent en Brugge handel en nijverheid werden gekweekt, is bekend ¹⁾: leer en wollen stoffen stonden daarbij op den voorgrond; en reeds in 958 werden op verschillende plaatsen groote markten gehouden. Doch uit de feiten, door Warnkœnig medegedeeld, blijkt, dat handel op grooter schaal, zoowel de binnenlandsche als buitenlandsche, eerst in de twaalfde eeuw zich begint te ontwikkelen. Maar dan wordt hij bijna terstond wereldhandel ²⁾. Reeds in 1104 vindt men de Vlaamsche kooplieden te Coblenz, en weldra te Keulen. De handel met deze laatste stad liep op het eind der twaalfde eeuw nog over Maastricht ³⁾, ook nog eene halve eeuw later, en toen (1248) werd door Limburg tol geheven te Herzogenrade en Valkenbergh. Maar het schijnt, dat de Limburgsche stapelplaatsen niet meer bestonden, en dat men er alleen van den doorvoerhandel voordeelen trok. Van dien tijd gaat Limburg achteruit en Vlaanderen bloeit meer en meer en komt aan het hoofd der beschaving. Men zal het dan ook niet vreemd vinden, dat de Limburgsche lettergewrochten geen weerklank gevonden hebben buiten de grenzen van dat gewest.

¹⁾ Warnkœnig-Gheldolf, *Histoire de la Flandre*, tom. II, p. 181—182.

²⁾ Zie het geheele XXXe hoofdstuk, getiteld *Du commerce et de l'industrie flamande aux XIIe et XIIIe siècles*, t. a. pl., p. 179 suiv. P. 191 heet het: „La Flandre était, dès le XIIe siècle, le centre du commerce avec le nord-ouest de l'Europe: elle trafiquait par eau et par terre avec tout l'ouest de l'Allemagne centrale; les négocians des villes maritimes du nord s'y rendaient longtems avant la formation définitive de la hanse teutonique; ses relations commerciales s'étendaient jusqu'aux marchands d'Espagne et d'Italie, enfin elle se livrait fort activement au commerce avec l'Angleterre et avec la France centrale, commerce qui s'exerçait principalement par une hanse flamande particulière, appelée la hanse de Londres.”

³⁾ T. a. pl., p. 193, 432, 442.

Hoe dit ook zij, proeven van Nederlandsche dichtkunst schijnen toen nog een op zichzelf staand verschijnsel in dien uithoek van het Dietsche land geweest te zijn: op Brabant en Vlaanderen hadden die eerste pogingen volstrekt geen invloed uitgeoefend. Daar kunnen de oudste Nederlandsche gedichten met eenige zekerheid eerst tot omstreeks het jaar 1200 gebracht worden; en van de meeste, die tot de allereerste behooren, kan eigenlijk alleen gezegd worden, dat zij tusschen 1200 en 1250 ontstonden.

Men zal zich wellicht over dat feit verwonderen: want als het Vlaamsche Dietsch zich al in den loop der elfde eeuw tot eene zelfstandige middelnederlandsche taal ontwikkeld had (zie bl. 15), is het dan niet onwaarschijnlijk, dat de oudste letterkundige geschriften, in die taal vervat, eerst omstreeks het jaar 1200 het licht zagen?

Niet zoo onwaarschijnlijk als het bij den eersten opslag schijnt. Met evenveel grond zou men kunnen zeggen, dat om dezelfde reden de oorkonden in de Vlaamsche taal evenzeer tot de eerste helft der twaalfde eeuw moesten opklimmen, daar juist van dien tijd de verheffing van de Vlaamsche gemeenten dagteekent. En toch, hoe zou men zich bedriegen! Het oudste charter in de Vlaamsche taal, dat we kennen, is immers eerst van 1249 ¹⁾, in Zeeland is het oudste staatsstuk in de landstaal van 1254, en in Brabant eerst van 1275 ²⁾. Ja, tot 1280 komen de oorkonden in de volkstaal, in vergelijking met de Latijnsche, nog slechts bij uitzondering voor. Van 1280 tot 1300 groeit hun getal merklijk aan, en eerst met het begin der veertiende eeuw verdwijnen de Latijnsche stukken bijna geheel.

Trouwens de *mogelijkheid* van Vlaamsch-Dietsche gedichten van zoo vroege dagteekening wordt niet ontkend: alleen het stellig bewijs van hun bestaan. En dat moet men toch op geschiedkundig gebied eischen.

Maar zelfs de waarschijnlijkheid eener onderstelling omtrent de hoogere oudheid is niet groot. Op het eind der twaalfde eeuw is het meest ontwikkelde deel van Vlaanderen's bevolking, de Adel

¹⁾ Mr. C. A. Serrure, *Letterkundige Geschiedenis van Vlaanderen*, I D., bl. 19.

²⁾ Mr. C. A. Serrure, *Bulletin mensuel de Numismatique et d'Archéologie*, 1882, no. 13, p. 153.

en het Hof, weinig Vlaamsch-gezind, en in de omgeving zijner Graven spreekt men Fransch en leent men het oor aan Fransche jongleurs; de edelen, die zelf de poëzie beoefenen, doen dit in 't Fransch. En juist de gedichten, die daar het hoogst stonden aangeschreven, de romans van Chrestien de Troies b.v., van Raoul de Houdenc, Guillaume le Clerc of Pierre de Saint-Cloud, die kort vóór of zelfs na 1200 werden opgesteld, werden zeker niet terstond in hun geboortejaar voor de naar boven strevende poorters vertaald.

Er zijn een paar stukken aan te wijzen, die klaarblijkelijk ouder zijn dan al het overige. De *Bere Wisselau*, de *Brandaan* behooren stellig tot het alleroudste; maar wie zal het wagen de tijdsbepaling vast te stellen? ¹⁾ Wanneer de Heer Serrure verklaart ²⁾, dat de *Wisselau* „tot de XIIe eeuw behoort, en mogelijk omtrent 1180 werd geschreven”, dan is dit niets anders dan apodictische willekeur zonder een zweem van grond. Tot de oudste Vlaamsche gedichten behoort zeker ook het *Roelants-lied*. Maar ofschoon het Fransche voorbeeld, dat hier werd nagevolgd, ook in den vorm, waarin wij het kennen, waarschijnlijk tot de elfde eeuw opklimt ³⁾, volgt daaruit nog niet dat de vertaling „misschien omtrent 1150” zal zijn gemaakt, zooals Serrure wil ⁴⁾, blijkbaar alleen omdat de naam *Olivier* van Machelen reeds van 1167 tot 1187 wordt aangetroffen en in 1191 een *Olivier* van Sottegem. Maar wat bewijst, dat die naam, die toch verre van algemeen schijnt geweest te zijn, aan dit gedicht en dan nog aan de Dietsche vertaling ontleend was? En welk ander *bewijs* van zoo hoogen ouderdom kan men aanvoeren? In het Middelhoogduitsch zag eene bewerking het licht, die tot omstreeks het jaar 1138 wordt gebracht. (Verg. boven, bl. 128): dit toont aan, dat men dit merkwaardige gedicht al vroeg ook elders wilde inheemsch maken. Nemen wij aan, dat dit ook hier te lande plaats had, dan zal men daarmee toch onmogelijk hooger dan het laatste kwart der twaalfde eeuw kunnen

¹⁾ Bij dit oordeel sluit zich dr. G. Kalff, de jongste uitgever van „*Bere Wisselau*” aan. (*Middeln. epische Fragmenten*, bl. 13. Groningen, 1886).

²⁾ *Letterkundige Geschiedenis van Vlaanderen*, I D., bl. 129.

³⁾ Verg. Léon Gautier, *Les Épopées Françaises*, tom. I^o, p. 148.

⁴⁾ *Letterkundige Geschiedenis van Vlaanderen*, I D., bl. 123.

opklimmen. Ik geef toe, dat een handschrift der vertaling in de dertiende eeuw t'huis behoort; dat de vertaler blijkbaar den oudsten Franschen tekst op den voet volgt, schoon op onhandige wijs; dat hij dikwerf het oorspronkelijke slecht verstaat; dat zijn toon dor, zijne taal ruw is en zijne verzen hortend, en dat dit alles er op wijst, dat wij met een letterkundigen eersteling te doen hebben; maar geeft dat ons het recht dit werk lang vóór 1200 te plaatsen? Misschien kwam het even voor of kort na dit jaar tot stand; meer kunnen wij niet verantwoorden.

Den *Willem van Oranje* reken ik mede tot deze periode, en wij zullen later zien, dat er reden is om aan te nemen, dat dit gedicht tusschen 1191 en 1222 op Nederlandsch lettergebied overging.

Maar dit alles brengt ons toch eigenlijk niet verder dan omstreeks het jaar 1200, ook als er voor den *Sint Servaes* en misschien voor het *Roelants-lied* eene uitzondering te maken is. En ik herhaal het: dit kan geene groote verwondering baren. Voor wie toch zouden de Vlaamsche dichters vroeger geschreven hebben? Ik weet wel, dat uit het achterblijven van Vlaamsche charters tot in de helft van de dertiende eeuw niet noodzakelijk volgt, dat het Vlaamsch vroeger niet als schrijftaal is gebezigd, maar ik meen er toch uit te mogen afleiden, dat de Vlaamsche poorters zich niet veel vroeger gewend hadden om Vlaamsch te lezen.

Zooals gezegd is, lazen Hof en Adel de gedichten, die in de mode waren, in het Fransch. De opkomende burgerij had waarschijnlijk bij haar ontluiken niet veel behoefte aan kennismaking met de letterkunde van een volk, waarvoor zij slechts tegenzin gevoelde. *Wat Walsch is, valsch is*, was denkelijk al eene oude spreuk. Eerst gaandeweg kwam het haar in den zin zich in de adellijke poëzie te vermeien, en toen begonnen Vlaamsche vertalingen het licht te zien. Wanneer dit geschiedde, is niet met zekerheid te bepalen; maar van sommige vertalingen kan men toch bij benadering de dagteekening aangeven, daar men althans den tijd kent, waarin zij het licht reeds hadden gezien. Zij gaan namelijk vooraf aan Maerlant's *Alexander*, die, zooals later blijken zal, tusschen de jaren 1257 en 1260 vertaald werd.

In dit werk worden verscheiden helden en heldinnen genoemd, die voorkomen in de gedichten, welke ten titel hebben *Tristan*, *Lancelot*, *Perchevael*, *Walewein*, *Amadis*, *Parthenopeus* en *Floris*.

Daarmee zijn stellig gedichten in de Vlaamsche taal bedoeld; want aangezien Maerlant voor Dietsch-sprekende poorters schreef, kan hij hen niet naar Fransche werken verwezen hebben, die, gelijk wij reeds opmerkten, door de Vlaamsche burgers hoogstwaarschijnlijk niet gelezen werden. Buitendien worden sommige dier gedichten in andere werken van Maerlant herdacht, meest met het doel om die Vlaamsche burgerij tegen de voortbrengselen der Fransche romantiek te waarschuwen: zij moesten dus wel voor haar toegankelijk, d. i. in de volkstaal overgebracht zijn. De Dietsche vorm van sommige namen, als *Blancefloer*, *Keye* of *Walewein* stelt dit buiten kijf. Bovendien vermeldt Jan van Heelu sommige dier werken, en hij getuigt van zich zelf: „Ic ben des Fransoys niet wel meester.”

Ook kent men ongeveer den tijd, waarin de oorspronkelijke werken zijn vervaardigd, naar welke enkele der genoemde vertalingen zijn bewerkt. Tusschen deze en de dagteekening van den *Alexander* vallen dus de vertalingen.

De Fransche *Lancelot* is uit de laatste helft der twaalfde eeuw; *Tristan*, *Percheval* zijn niet veel ouder dan het jaar 1200; *Walewein's* voorbeeld, de *Roman de Gauvain*, is iets, maar niet veel jonger, daar ergens gezegd wordt, dat hij niet behoort tot de reeks van Artur-gedichten, die wij aan de pen van Chrestien de Troies te danken hebben¹⁾. De *Parthénopée de Blois* is tusschen 1214 en 1245 door Denys Piramus geschreven. De ouderdom van het gedicht *Floire et Blanceflor* is niet met juistheid aan te geven; maar de redactie, die door den Vlaamschen dichter werd nagevolgd, schijnt niet hooger op te klimmen dan de eerste jaren van de dertiende eeuw. Wat de vertaling aangaat, zij is van Diederik van Assenede, die als klerk of secretaris van het ambacht van dien naam door de Vlaamsche gravin Margaretha was aangesteld, en in 1293 schijnt overleden. Zijn naam wordt sedert 1262 in de

¹⁾ *Do Chevalier à l'espée*, vs. 18 suiv. Zie mijn *Roman van Walewein*, II D., bl. 35. Uit vergelijking der taal van den Gauvain en de werken van Raoul de Houdenc besluit Zingerle (*Romania* X, 319) dat Raoul, de schrijver van den *Roman de Gauvain*, niet dezelfde is als Raoul de Houdenc. Ook G. de Paris en O. Börner zijn van dit gevoelen.

charters gevonden. Zijn gedicht, in den *Alexander* vermeld, zal wel omstreeks het jaar 1250 moeten worden gesteld.

Maerlant heeft o. a. de *Historie van Troyen* vertaald, en wel tusschen 1260 en 1270. De dichter van zijn voorbeeld, den *Roman de Troie*, was Bénéoit de Sainte More, een Normandisch dichter, die omstreeks het jaar 1184 schreef ¹⁾. In de vertaling wordt verwezen naar een Nederlandsch gedicht over *Eneas*. Van Dido sprekende zegt Maerlant, dat hij zich omtrent haar zal bekorten, en over den bouw harer stad,

„Ende hoese die mynne bracht te dwase
Vanden sconen Enease.
Oec ist ghedicht int duytsche woert,
Dat laet ic staen” enz. ²⁾

Welk gedicht heeft Maerlant hier op het oog? Zou het de verloren Nederlandsche tekst der *Eneïde* van Veldeke zijn, of hebben wij aan eene andere bearbeiding te denken? Die vragen zijn voorschands niet op te lossen; maar in allen gevalle behoort eene *Eneïde* mede tot de oudste Middelnederlandsche lettervruchten ³⁾.

¹⁾ Zie A. Joly in de inleiding op zijne uitgave van dit gedicht, pag. 57.

²⁾ Dr. J. Verdam in zijne inleiding op de *Episodes uit Maerlant's Historie van Troijen*, bl. 27—28.

³⁾ Ook van eene „vite van St. Servaes” gewaagt Maerlant in zijn *Spiegel Historiael*, IIIe, 22, vs. 77; maar ofschoon hij hier uitvoeriger is dan het Latijn van Vincentius, blijkt toch uit niets, dat hij een Dietschen tekst op het oog heeft.

VI.

VORM DER MIDDELNEDERLANDSCHE POËZIE.

Thans nog een woord over den vorm onzer middeleeuwsche lettervruchten.

Poëzie en proza hebben, ook wat den vorm aangaat, verschillende eischen. De eerste, uit verbeelding en gevoel geboren, uit zich als vanzelf in den welluidenden val van den rhythmus. Het proza daarentegen, hoofdzakelijk een voortbrengsel van het verstand, kan dien muzikalen vorm niet aannemen, die met zijn wezen in strijd is.

Deze twee soorten scheiden zich echter eerst van lieverlede, naarmate het verschil tusschen wetenschap en kunst duidelijker gevoeld wordt. Dan blijft de rhythmische toonval het gebied der kunst beheerschen, en het meer ongedwongen proza wordt schier bij uitsluiting aan wetenschappelijk betoog eigen. Eerst waar de kunst meer door analyse dan door verbeelding gevoedsterd wordt, in het geschiedverhaal en vooral in den modernen roman, gaat het proza ook op het kunstgebied over.

Bestaat er dus bij de volken, naarmate het denkend verstand zich meer ontwikkelt en meer richtsnoer voor het leven wordt, eene neiging om groot overwicht aan het proza te geven, in de kindsheid der natiën heeft het omgekeerde plaats. De frischheid van het natuurleven openbaart zich in levendigheid van verbeelding en volheid van gevoel: de rhythmische vorm is daarvan de natuurlijke tolk. Die vorm blijft lang de eenige. Wel wordt hij gewoonlijk gewijzigd, als natuur- en volksdicht voor kunstpoëzie moet wijken (verg. bl. 109); maar hij houdt stand, ook dan, wanneer het verstandelijk element eene rol in de letterkunde begint te spelen. Het leerdicht onttrekke zich, wat zijn inhoud betreft, — zij het ook nog maar zeer onvolkomen — aan den scepter der verbeelding, het poëtische hulsel blijft haar

nog geruimen tijd eigen, ook omdat de rhythmus het geheugen te hulp komt.

Onze geheele middeleeuwsche letterkunde, niet slechts de romantische, maar evenzeer de burgerlijk-didactische, en de geestelijke, is dan ook rhythmisch. Alles is in verzen geschreven: het proza komt slechts als uitzondering voor.

In de hoofdzaak stemt de techniek dier verzen met die van onzen tijd overeen, omdat de rhythmus door de natuurlijke klemtonen bepaald wordt; maar in bijzonderheden is toch zooveel verschil, dat men vroeger aan den regelmatigen bouw der middelednederlandsche verzen kon twijfelen ¹⁾.

Alle verhalende gedichten zijn in dezelfde maat geschreven, — slechts in de lyrische kunstvoortbrengselen heerscht meer vrijheid. De eerste zijn samengesteld uit twee aan twee rijmende verzen, elk bestaande uit vier voeten of lettergrepen, die den klemtoon hebben, met eene rust, die gemeenlijk midden in den regel, en slechts ter afwisseling achter den eersten voet valt. Tusschen de geaccentueerde lettergrepen (*arses*, toonverheffingen) kan eene minder betoonde (*thesis*) staan, en doorgaans staat zij er ook; maar ze mag, onder zekere omstandigheden, ontbreken. De *thesis* is eenlettergrepig; samentrekking, afkapping, samensmelting, door het niet hoorbaar uitspreken der sluitende *n* bevorderd, maken het gemakkelijk aan dezen regel te voldoen zonder in gedwongen stijfheid te vervallen. De eerste voet kan door een voorslag worden voorafgegaan, die van een tot drie lettergrepen mag bevatten: bij twee lettergrepen moet hij een zwakken klemtoon op de voorste hebben, bij drie op de middelste. Die voorslag rekent niet mede bij de meting van het vers; een regel, daardoor niet voorafgegaan, mag verbonden worden aan een, die er wel mee aanvangt.

Het groote verschil tusschen vroegere en latere Nederlandsche

¹⁾ Huizinga Bakker, die in de Werken der Maatschappij van Letterkunde V, eene verhandeling over onzen versbouw plaatste, was nog van meening, dat volkomen bandeloosheid in het Middelnederlandsche vers heerschte. De eerste poging om eenig licht over onzen middeleeuwschen versbouw te verspreiden werd door mij beproefd in mijne verhandeling over *Midden-nederlandschen Versbouw*, Amsterdam, 1849. Men vergelijke daarbij de uitvoerige beoordeelingen van P. Leendertz Wz. in *De Gids*, 1850, I, 269 vgg., 409 vgg., en J. G. de Hoop Scheffer in het tijdschrift *Grano*, 1849, I, 330 vgg.

verzen is dus daarin gelegen, dat bij de laatste de lettergrepen worden geteld en steeds een overeenkomstig getal moeten uitmaken; terwijl bij de eerste alleen de toonslagen in aanmerking komen. Dit geeft aan de middelnederlandsche verzen voor den hedendaagschen lezer bij de eerste kennismaking een schijn van onregelmatigheid, omdat soms regels van vier lettergrepen met andere zelfs van elf lettergrepen kunnen gepaard zijn. Is men er eenmaal aan gewend, dan ziet men, dat het oude vers het daardoor in losheid van het nieuwe wint. Ik moet echter opmerken, dat vrij regelmatig de *thesis* tusschen de *arses* wordt aangetroffen, en dat verzen van slechts vier lettergrepen eene zeldzaamheid zijn. Ten slotte zij nog gezegd, dat verzen, op slepend rijm uitgaande, met drie toonverheffingen kunnen volstaan. Dikwerf, vooral in de jongere gedichten, hebben zij er vier ¹⁾.

¹⁾ Prof. E. Martin drukte achter zijn *Reinaert*, S. 421—437 eene verhandeling over de *Grundzüge der nl. verskunst* en in 1884 gaf prof. W. van Helten zijne uitvoerige studie *Over Middelnederlandschen Versbouw* (Groningen). Beiden nemen het stelsel van meerlettergrepige dalingen aan. Ofschoon er vele verzen in onze middelnederlandsche handschriften voorkomen, die met zoodanige rhythmiek in overeenstemming zijn, is het bij mij toch de vraag, of ze regelmatig gebouwd zijn. — Prof. Martin aarzelt „verzen te erkennen met slepend rijm en drie heffingen,” en kent aan de middelnederlandsche „Wortbetonung” eene vrijheid toe, die aan bandeloosheid grenst en neemt zonder grond of bewijs *midden in 't vers* eene accentuatie aan, als *andwóord*, *afláat*, *sérpent*, *pállaes* A. u. O. S. 422 und 424. Vgl. bl. 2 van prof. van Helten's studie. Deze stelt als hoofdregels:

„A. Ieder Dietsch vers heeft, op zeer geringe uitzonderingen na, vier of drie heffingen. Elke dezer heffingen kan gevolgd worden door een of door twee dalingen, terwijl aan de eerste heffing een of twee dalingen kunnen voorafgaan. Niet zelden evenwel volgen twee, somwijlen drie heffingen onmiddellijk op elkaar, of begint het vers dadelijk met een heffing.

De op elkaar rijmende verzen hebben een gelijk getal heffingen.

B. Wat het staan in heffing (*arsis*) of daling (*thesis*) betreft, zijn de deelen der rede in twee categorieën te scheiden:

in de woorden, wier met klemtoon of (bij aanwezigheid van meer dan één accent) wier met hoofdttoon uitgesproken syllabe altijd als heffing voorkomt; (we zullen ze *vaste woorden* noemen) en

in de woorden, wier met klemtoon uitgesproken syllabe als *arsis* voorkomt, wanneer ze als rijmlettergreep dienst doet,

als *arsis* voor kan komen, wanneer ze in hetzelfde of volgend woord een daling onmiddellijk achter zich krijgt,

In het algemeen golden dus ook in Nederland dezelfde regels, die den middelhoogduitschen versbouw beheerschten; maar onze rhythmiek heeft het in dit tijdperk nimmer tot dezelfde volkomenheid gebracht als bij onze oostelijke naburen geschied is. Terwijl daar, zoowel in het epische vers als in de lyrische strophe de dichters aan allerlei fijne bepalingen gebonden waren, zooals b.v., dat de thesis slechts op enkele plaatsen van den versregel mocht ontbreken, terwijl afkapping niet in elken voet werd toegelaten, heerscht daaromtrent bij ons eene groote mate van vrijheid, welke toont, dat wij niet dat fijne oor voor welluidendheid hadden, dat den Duitschers eigen was. Misschien is zij ook het gevolg van het feit, dat hier te lande de dichtkunst in handen was van eene andere maatschappelijke klasse, die minder fijn beschaafd en ook minder dichterlijk begaafd was. Bij ons toch is het eene groote zeldzaamheid een dichter uit den adel aan te treffen, terwijl dat in Frankrijk en Duitschland zeer dikwerf voorkomt. Wellicht was het ook de invloed van het Fransch, waaruit men vertaalde, die ons oor minder gevoelig maakte voor de fijnheden van welluidende versmaten.

doch een *thesis moet zijn*, wanneer de onmiddellijk volgende lettergreep een heffing is, (we noemen ze *wisselende woorden*).

In al deze gevallen maakt het geen verschil, of de onmiddellijk voorafgaande syllabe een heffing of een daling is.

In het voorlaatste is slechts van *kunnen* sprake: want, dewijl de thesis uit twee lettergrepen kan bestaan, treedt zoodanige lettergreep ook vóór een volgende thesis meermalen als daling op.

De syllabe, welke (in woorden met één accent) den klemtoon en (in woorden met twee of meer accenten) den hoofdtoon missen, staan in de thesis, behoudens nader te bespreken gevallen.

C. Tot de *vaste* woorden behooren: de verba, de substantiva, de adjectiva, (en de rangtelwoorden) en de adverbia, (met uitzondering van eenige).

Tot de *wisselende* behooren: eenige adverbia alsmede de van praeposities gevormde bijwoorden, de pronomina (*ook de enclytische*) en het bep. en onbep. artikel, de possessiva, de bepalende telwoorden, de conjuncties, de praeposities en de interjecties."

VII.

HET NEVELINGEN-LIED.

Voordat wij den drempel betreden der historische en der ridderlijke of romantische dichtkunst, welke ons uit Frankrijk werd aangebracht, moeten wij bij een paar werken verwijlen, die, wat hunnen inhoud betreft, op het gebied der Duitsche volkspoëzie t'huis behooren, en daardoor nog herinneren aan den band, die ons eenmaal zoo innig aan Deutschland hechte.

In de eerste plaats hebben wij het *Nibelungen Liet* op het oog, waarvan een Nederlandsche tekst bestaan heeft, die natuurlijk uit het Hoogduitsch werd vertaald. Van die vertaling zijn slechts twee kleine gedeelten tot ons gekomen ¹⁾, die evenwel groot genoeg zijn, om ons in staat te stellen, de waarde en den ouderdom dier bewerking te bepalen.

Het gedicht is zoo wereldberoemd, dat eene beknopte inhoudsopgave daarvan te dezer plaatse wel gewettigd is. Ziehier, wat er in verhaald wordt:

Te Worms aan den Rijn bloeide ten Hove van haar broeder, den Bourgondischen koning Gunther, de schoone koningsdochter Chrimhilde. Te gelijker tijd leefde op de bureht te Santen in

¹⁾ Uitgegeven door den Hoogleeraar C. P. Serrure in zijn *Vaderlandsch Museum*, Ie D., bl. 30 vlg. Later zijn deze hierachter besproken fragmenten uitgegeven door dr. G. Kalf, *Middeln. epische fragmenten*, bl. 1 vlg.

Van de talrijke Duitsche vertalingen van het Nevelingen-lied zijn, behalve de oudere van Simrock en Bartsch vooral aan te bevelen: O. Henke, *Der Nibelungen Not, nach K. Lachmann's Ausgabe übersetzt* (Barmen, 1884) en H. Kamp, *Der Nibelungen Not, in metrischer Übersetzung, nebst Erzählung der älteren Nibelungensage*, (Berlin, 1885).

In het *Nederduitsch Tijdschrift* (Brussel, 1866 en 1867) gaf Max Roosees eene berijmde vertaling der vier eerste zangen. Sedert verscheen er niets meer van.

Nederland de koningszoon Siegfried. Verlokt door den roep, die van Chrimhilde's zeldzame schoonheid was uitgegaan, besloot hij haar ten huwelijk te vragen.

Hij reist naar het Hof te Worms, waar hij door den ouden Hagen, een der voornaamste krijgers van Gunther, herkend wordt. Deze maalt den koning Siegfried's vroegere heldendaden. Siegfried had de Nevelingen verslagen, en daarbij een onmetelijken schat verworven, dien de dwerg Alberik in een berghol voor hem bewaakt. Bij die gelegenheid had hij tevens het uitmuntende zwaard Balming verkregen, en de *tarnkappe*, een mantel, die onzichtbaar maakt en des dragers kracht vertwaalfvoudigt. Bovendien had hij een draak verslagen en zich in diens bloed gebaad, waardoor zijne huid zoo hard geworden was als hoorn: geen wapen hem kon daardoor deren.

De mare dier heldendaden verzekert Siegfried eene goede ontvangst ten hove, waar hij verblijft en aldra in liefde ontbrandt tot Chrimhilde, die hem wederkeerig hare genegenheid schenkt.

Verre over zee, in IJsland, leefde de even schoone als mannelijk gespierde koningin Brunehilde, die hare hand alleen wilde schenken aan den man, die haar in drie verschillende spelen zou overwinnen: namelijk in het steen- en speerwerpen en in het springen. Gunther trekt naar haar land om zijne kans te beproeven; maar als hij zich niet tegen haar opgewassen voelt, bezorgt Siegfried, die onder den nevelmantel verborgen hem ter zijde staat en in zijne plaats strijdt, hem de overwinning. Siegfried had dit gedaan onder voorwaarde, dat de koning hem zijne zuster ten huwelijk zou geven.

Toen zij in Worms waren teruggekeerd, had het dubbele huwelijk plaats. Maar toen Gunther zich met zijne vrouw te bed begaf, stiet zij hem van zich, bond hem handen en voeten met een gordel samen en hing hem aan een spijker aan den wand. Eerst toen hij beloofd had haar te zullen eerbiedigen, maakte zij hem weder los. Gunther riep wederom de hulp van zijn zwager in. Deze kwam den volgenden avond, door zijn mantel onzichtbaar, in het slaapvertrek, geliet zich, toen het licht was uitgedaan, alsof hij Gunther was, en legde zich bij Brunehilde. Toen hernieuwde zich de strijd, maar na eene lange worsteling behield hij de overhand, waarop zij Gunther's vrouw werd. Siegfried had haar intusschen

ongemerkt een ring van den vinger getrokken en tevens den gouden gordel ontnomen, welken hij later aan zijne echtgenoot ten geschenke gaf. Dit werd de bron van veel kwaad.

Na de bruiloftsfeesten trok Siegfried met zijne jonge gade naar huis, en vestigde zich in het door hem gewonnen Nevelingenland. Na verloop van tijd gaven zij aan eene uitnoodiging gehoor om eenige dagen aan het Hof van Worms door te brengen. Prachtig waren de feesten, die er gevierd werden; maar op den elfden dag pakten donkere onweerswolken zich boven hunne hoofden samen.

Omstreeks vespertijd zaten de twee koninginnen bijeen en spraken van hare echtgenooten. Chrimhilde loofde Siegfried boven alle mannen, en stelde hem minstens met Gunther gelijk. Dit kon de trotsche Brunehilde niet dulden. Zij werpt hare schoonzuster naar het hoofd, dat Siegfried Gunther's dienstman is, hetgeen Chrimhilde ontkent. Beide vrouwen worden hoe langs zoo heftiger; en als straks Chrimhilde, ten aanzien van een aantal ridders, vóór hare schoonzuster de kerk wil binnengaan, poogt deze dit te beletten, als strijdig met hare waardigheid. Chrimhilde, in woede ontstoken, voert haar nu te gemoet: „Het ware u beter te zwijgen: hoe durft eene bijzit zich vrouw des konings noemen?” — „Wie noemt gij eene bijzit?” — „U, want Siegfried en niet mijn broeder, heeft u ontjufferd.” — Brunehilde barstte in tranen uit, en Chrimhilde trad de kerk binnen. De vertoornde vrouw bleef buiten staan, en terwijl de dienst haar lang viel, zwoer zij, dat, zoo Siegfried zich werkelijk daarop beroemd had, dit hem het leven zou kosten. Bij het uitgaan van de kerk hernieuwt zich de twist. Brunehilde vraagt bewijzen: Chrimhilde houdt haar den ring voor, dien Siegfried haar ontnam. De koningin beweert, dat hij haar ontstolen is; doch nu toont Chrimhilde haar den gordel, dien zij verloor, toen Siegfried bij haar lag. Brunehilde zwom in tranen en men liet Gunther halen. Deze deed Siegfried voor zich roepen en vroeg, of deze zich beroemd had vóór hem Brunehilde's echtgenoot geweest zijn, zooals Chrimhilde beweerde. Siegfried biedt aan te zweren, dat hij dit nimmer gezegd heeft, en daarop gelooft hem de koning.

Hagen belooft der treurende koningin haar te zullen wreken. Hij weet Gunther te overreden, dat hij bij Siegfried's dood een

groot deel van diens landen voor zich zou kunnen verkrijgen; en deze staat hem toe de straf voor Brunehilde's tranen aan Siegfried te voltrekken.

Intusschen zou deze een nieuwen krijgstoet voor zijn zwager ondernemen. Chrimhilde vreest, dat haar echtgenoot zich door zijn roekeloozen moed in groote gevaren zal storten: en hij is niet geheel onkwetsbaar. Toen hij zich in het drakenbloed gebaad had, was een lindeblad tusschen zijne schouders gevallen, en op die plaats kon hij gewond worden. Dit geheim verraadt zij in haren angst aan den vriendschap huichelenden Hagen. Deze zweert Siegfried te beschutten; maar om te weten van welke plek hij de slagen der vijanden moet afweren, beweegt hij haar die door een merkbaar teeken op Siegfried's kleed aan te duiden. Zij belooft er een kruis op te naaien.

De oorlog heeft evenwel niet plaats, en Gunther noodigt nu zijn zwager uit met hem ter jacht te rijden. Chrimhilde, door benauwde droomen beangstigd, en berouwende, dat zij haar geheim aan Hagen verraden had, trachtte Siegfried te bewegen niet ter jacht te gaan. Maar hij was niet te weerhouden, drukte een kus op haar mond en ging.

Door eene vermoeiende jacht verhit, voelt de held behoefte aan een verkoelenden dronk. Hagen wijst hem eene frische bron. Siegfried had zich van het zware jachtgewaad ontdaan: hij legde zwaard en pijlkoker naast zich neer en plaatste den zwaren jachtspriet tegen een lindeboom. Toen hij zich ter aarde bukte om uit de bron te drinken, droeg Hagen Siegfried's zwaard en boog van daar, sprong op den spriet toe, vestigde het oog op de geteekende plaats tusschen de schouders, en stiet hem daar het wapen in het lijf, dat het hartebloed uit de wonde sprong en des moordenaars kleeren bespatte.

Na eene korte worsteling stierf de held, dien men op zijn schild wegvoerde. Hagen deed het lijk voor de deur van Chrimhilde's slaapvertrek leggen, opdat zij het vinden mocht, als zij 's morgens naar buiten trad om ter vroegmis te gaan.

De troosteloze weduwe zweert den moordenaar wraak, maar begrijpt daartoe een geschikt oogenblik te moeten afwachten, want hare vijanden zijn overmachtig. Zij laat den verslagene in eene prachtige doodkist ter kerk dragen. Als ook Hagen huichelend de

lijkbaar nadert, opent zich de wond en het bloed begint op nieuw te vloeien, ten bewijze, dat hij de moordenaar is.

Chrimhilde bleef aan het hof haars broeders en bracht den tijd door met weenen en bidden voor de ziel haars echtgenoots. Den schat der Nevelingen, dien men haar inmiddels had toegevoerd, laat Hagen te Lorch in den Rijn werpen, in de hoop zich daarvan meester te maken en Chrimhilde te beletten zich daarmee aanhangers te verwerven. Chrimhilde had zich eindelijk met haar broeder laten verzoenen; maar Hagen was van dien zoen uitgesloten. — Daarmede is het eerste gedeelte van het gedicht ten einde.

Ettel, de koning van Hunenland, zendt den markgraaf Rudigeer van Bechlaren naar Worms, om de hand der weduwe van Siegfried te vragen. Alle Bourgondische grooten raden Gunther aan, zijne toestemming te geven; slechts Hagen niet, uit vrees, dat Ettel de wraak voor zijne echtgenoot zal opnemen. Maar juist de hoop op vergelding, die Rudigeer haar voorspiegelt, doet Chrimhilde elke aarzeling overwinnen. Zij laat den markgraaf en al zijne mannen een plechtigen eed zweren, dat zij haar zullen bijstaan, wanneer iemand haar misdoet: dan geeft zij hare toestemming en volgt hem naar Ettel's land.

Daar leeft zij zeven jaar, steeds in 't geheim weenende om Siegfried. Zij legt er zich op toe om aller harten door hare lief-taligheid te winnen; en toen zij meende, dat zij op allen kon rekenen, peinsde zij op middelen om Hagen, den verstoorder van haar vroeger geluk, tot zich te lokken, ten einde zich te wreken.

Zij laat haar broeder Gunther uitnoodigen om te midzomer (24 Juni) een feest aan Ettel's hof te komen bijwonen. Hagen verzet zich tegen die reis, daar hij de mogelijkheid voorziet, dat hij lijf en eer in het Hunenland zal verliezen; want hij weet, dat Chrimhilde's wrok een langen adem heeft. Desnietteenstaande trekt men op; maar in groot aantal en goed gewapend.

Aan den Donau vond men geen schepen, en het water was te breed om het te doorwaden. Hagen ging een veerman zoeken. Hij hoorde in het water plassen en luisterde: het waren witte wijven, die zich daar baadden. Toen hij haar bemerkte, sloop

hij nader en nam hare kleederen weg, opdat zij hem niet zouden ontkomen. Daarop beloofde het eene meerwif hem te zeggen, hoe hun tocht zou afloopen, als hij haar de kleeren teruggaf. Zij voorspelde hem, dat groote eer hem wachtte. De verheugde krijger gaf haar toen heur goed terug; maar het tweede meerwif zei hem nu, dat het eerste hem bedrogen had: dat hij tot zijne schade naar Hunenland zou trekken, om daar te sterven. Al zijne makkers zouden hetzelfde lot ondergaan, behalve 's konings kapelaan. Hagen liet zich door die voorspelling niet afschrikken, en verzocht haar, hem over de rivier te helpen. Op hare aanwijzing vindt hij een veerman, die hem echter niet wil overvaren, daar deze Hagen voor een vijand zijns meesters houdt. Hij valt den held met een roeispaan aan, doch Hagen houdt hem het hoofd af, en voert de zijnen over de rivier. Toen hij ook den kapelaan zou overbrengen, herinnerde hij zich de voorspelling van het meerwif, en stiet den geestelijke in den vloed. Gods hand hielp dezen echter naar de overzij, en toen zag Hagen, welk lot hem zou beschoren zijn. Hij verhaalt daarop, wat hem wedervaren is, en die tijding vliegt van mond tot mond.

Op de grens van Ettel's land trekt Diederik van Bern den Bourgondiërs te gemoet en heet hen welkom, maar waarschuwt tevens, dat Chrimhilde nog steeds haar verslagen echtgenoot beweent. Hagen zegt: „Die dood is, komt niet terug!” Maar de Berner raadt hun op hunne hoede te zijn, want dagelijks hoort men Ettel's gade weeklagen om Siegfried's dood. — „Hetgeen ons beschoren is, kunnen wij niet ontwijken,” zegt Volker, de Speelman; en zij trekken ten hove. Menigeen gaapte daar Hagen aan, omdat men wist, dat hij Siegfried verslagen had: daarom trok hij aller aandacht. Maar fier op zijne kracht, stoorde hij zich daaraan niet. Intusschen, als Chrimhilde hem met geveinsde welwillendheid ontvangt, maakt dit hem achterdochtig en hij bindt zijn helm vaster.

Hij gaat met Volker, die een stout ridder was, op eene bank in den voorhof zitten: als wilde dieren werden zij door de Hunen aangegaapt. Ook Chrimhilde zag ze, en dit verlevendigde zoo hare smart, dat zij begon te weenen. Op hare aanmaning maken zestig kloeke mannen zich op om Hagen en den Vedelaar te verslaan. Hagen vraagt, of hij op Volker's bijstand kan rekenen, en bij

diens toestemming gerust, blijft hij zitten en legt zijn ontbloot zwaard op zijne knieën, het zwaard, dat Chrimhilde voor dat van Siegfried herkent! Ook Volker bereidt zich ten strijde. Chrimhilde treedt op hen toe en begint Hagen den moord van Siegfried te verwijten. Hij loochent de daad niet: het was wraak voor de beledigde Brunehilde. — „Gij hoort het, mannen!” roept zij haren geleiders toe: maar deze durven den strijd tegen die twee niet beginnen, want des Vedelaars oogen schieten stralen, en Hagen's heldenmoed en kracht zijn hun bekend uit den tijd, dat hij zich met Walther aan Ettel's Hof bevond. (Verg. boven, bl. 66). Zij keeren terug tot groot verdriet der vorstin.

De beide vrienden begeven zich daarop naar Gunther om hem te waarschuwen.

Intusschen heeft het feestmaal plaats, en daarna begeven zich allen ter ruste. Hagen besluit zelf de wacht te houden, en Volker voegt zich bij hem. Eerst speelt hij met de zoete melodie zijner vedel zijne vrienden in slaap, en daarna grijpt hij weer zijn schild en plaatst zich met zijn makker voor de deur. En ter goeder ure staan zij daar; want weldra zien zij helmen schitteren. 't Zijn gezondenen van Chrimhilde, die echter aftrekken, als zij de deur bewaakt vinden.

Alle pogingen van de koningin om de krijgers van Ettel tegen de Bourgondiërs of Nevelingen — want beide namen dragen zij — op te hitsen, hebben gefaald; eindelijk haalt zij Blodelijn over, zich met hare wraak te belasten. Zij belooft hem daarvoor Noeding's land en schoone weduwe.

Dankwaart, Hagen's broeder, zat, als maarschalk, voor aan den disch der volgelingen van de Bourgondische vorsten: daarheen begeeft zich Blodelijn met duizend gewapenden. Toen Dankwaart hem welkom heette, voerde hij hem te gemoet, dat hij dit kon achterwegelaten, want zijne komst zou des maarschalks dood zijn, om Hagen's wil, die Siegfried vermoord had. Maar Dankwaart sprong op, trok zijn zwaard en lei Blodelijn het hoofd voor de voeten. — „Dat zij,” sprak hij, „de morgengave voor Noeding's weduwe; men huwe haar nu aan een ander uit, en begeert ook deze een bruidsgeschenk, hetzelfde staat hem te wachten.”

Het gevecht wordt nu algemeen: de Bourgondiërs, die geen zwaarden hebben, weren zich met voetschamels en zetels. Zij

drijven de aanvallers terug. Weldra krijgen deze versterking en houwen alle knechten neder benevens twaalf ridders, die tot het gevolg van Dankwaart behooren. Deze zelf stormt naar buiten, terwijl de zwaarden op zijn helm kletteren, en bereikt met ongehoofelijke inspanning de feesthal. Geheel met bloed bespat en met het bloote zwaard in de hand, verschijnt hij aan de deur en meldt het gebeurde. Hagen beveelt hem te zorgen, dat niemand de zaal verlate, en hij begint het werk der vergelding met Ettel's en Chrimhilde's zoontje het hoofd af te slaan, dat der moeder in den schoot springt. Voorts klooft hij den opvoeder des kinds het hoofd en houdt den speelman Wervel de linkerhand af. Volker voegt zich bij hem en vedelt met zijn zwaard in het rond. De mannen van Ettel weren zich dapper. Van buiten willen nieuwe strijders de zaal binnendringen; maar Dankwaart en Volker houden hen terug: de handen der twee helden gelden voor duizend grendelen. Hagen woedt sterker dan ooit, en Chrimhilde smeekt Diederik haar te helpen. Op zijne voorspraak raakt zij met hem, Ettel en Rudigeer uit de zaal. Inmiddels ontruimen de Nevelingen de hal van lijken: zeventuizend dooden en gekwetsten werpen zij naar buiten.

Nieuwe krijgers van Ettel hervatten den strijd, waarin vooral de grimmige Hagen zich onderscheidde. Overal stroomde het bloed, en de Bourgondiërs brachten al hunne aanvallers om. Zij schepten adem, bonden de helmen af en zetten zich neder op de lijken, die in het bloed lagen. Zoo nam de dag een einde.

De trotsche, met bloed bevelkte helden vragen om vrede, maar die wordt hun door Ettel en Chrimhilde geweigerd om den dood huns kinds. Een der vorsten bidt, dat men ze dan maar terstond afmake. Chrimhilde eischt, dat men haar Hagen uitlevere, dan mochten de overigen blijven leven; maar de Nevelingen-vorsten slaan dit aanbod met verontwaardiging van de hand. Op 's konings bevel worden zij weer binnen de zaal gedreven, en Chrimhilde geeft last die in brand te steken. De wind blaast weldra het vuur aan. Schrikkelijk lijden de benauwde krijgers, en als een hunner over den dorst klaagt, dien de hitte hem veroorzaakt, roept Hagen hem toe: „Drink bloed, dat is beter dan wijn!” Door den nood geperst, knielt de lijder bij een verslagene neder en stilt zijn dorst. Menigeen volgde dat voorbeeld.

Het vuur begon intusschen op hen neer te storten en zij weerden het met hunne schilden af; maar rook en hitte pijnigden hen ter dood toe, totdat het hun eindelijk gelukte de brandende stukken in het bloed uit te dooven.

Ons bestek laat niet toe, den woedenden strijd verder in al zijne bijzonderheden te schetsen. Toen ook de Markgraaf Rudigeer zich op Ettel's en Chrimhilde's bede in het gevecht gemengd had en gesneuveld was, ontbrandde Diederik van Bern in woede en keerde zich tegen de grimmige vreemden. Van weerszijde zijn alle volgelingen gevallen. Aan den eenen kant leven nog Hagen en Gunther, tegen hen over staat Diederik met zijn grijzen leenman Hildebrand. Diederik valt Hagen aan en wondt hem; de Berner wil hem niet dooden, omvat hem met beide armen en brengt hem ten onder. Hij bindt hem en sleept hem tot voor de koningin, in wier handen hij hem overgeeft met de bede om hem in genade aan te nemen. Nu zet Diederik den strijd met Gunther voort. Het paleis dreunt van hunne slagen, maar den afgestreden Gunther valt hetzelfde lot als Hagen ten deel: ook hij wordt gevangen naar Chrimhilde gebracht, en Diederik hernieuwt zijne bede om genade. Zij belooft dit, en met tranen in de oogen gaat Diederik van daar.

Chrimhilde zegt tot Hagen: „Wilt gij mij den schat teruggeven, dien gij mij ontnomen hebt, zoo moogt gij levend naar Bourgondië wederkeeren.” — „Ik heb gezworen de plaats, waar de schat verborgen ligt, te verzwijgen zoolang een van mijne Heeren leeft”, is het antwoord.

Toen liet zij haar eenig overgebleven broeder het hoofd afslaan, vatte het bij de haren en hield het Hagen voor. — „Nu weet niemand, waar de schat ligt,” sprak hij, „dan God en ik; hij zal u, duivelin, altijd verholen blijven.” — „Dan behoude ik ten minste mijn Siegfried's zwaard”, riep zij uit, en rukte het uit de scheede. Zij hief het in de hoogte en hieuw zelve hem het hoofd af. Ettel weeklaagde luid; en de oude Hildebrand sprak: „Het zal haar geen geluk aanbrengen, dat zij hem durfde verslaan; wat er van kome, ik zal zijn dood wreken.”

Hij sprong op Chrimhilde toe en hieuw haar in stukken. Diederik en Ettel weenden: 's Konings hoogtijd eindigde in tranen.

Ofschoon wij slechts de hoofdtrekken in het dichtstuk hebben aangestipt, gelooven wij toch, dat de oppervlakkige schets voldoende is om eenig denkbeeld te geven van den grootschen indruk, dien het onvermijdelijk moet maken, ook ondanks de gebreken, die het aankleven.

Reeds terstond zal men opmerken, dat hier verschillende sagen zijn aaneengeschakeld; en dit zou nog duidelijker uitkomen, hadden wij niet alles achterwege gelaten, wat niet tot de breede trekken van het verloop der handeling in onafscheidelijk verband stond. En meer was voor ons doel niet noodig.

Vroeger meende men, met Karl Lachmann, dat het gedicht hetwelk wij kennen, onmiddellijk uit aan elkander gehechte volksliederen was ontstaan. Dat stelsel was opgebouwd op gegevens uit een zeer onvolkomen, bekort handschrift geput: sedert is het in sommiger oog onhoudbaar gebleken ¹⁾.

¹⁾ Prof. H. E. Moltzer zegt echter in *De Gids*, 1883, III, bl. 294:

„Wie aan één schepper gelooft van het Nevelingen-epos, aan een en denzelfden dichter van al de Nevelingen-liederen, die zal allereerst het wonder hebben te verklaren van een wezen van de meest tegenstrijdige eigenschappen, nu kunstenaar van de eerste grootte, dan dichter van middelmatige bedrevenheid, en vervolgens.... doch hij beproeve maar eerst die verklaring, en al het andere zal hem worden toegeworpen. Ik voor mij aanvaard liever de hypothese van Lachmann, als waardoor tal van ongerijmdheden eenvoudig plaats maken voor alleszins aannemelijke gebeurlijkheden.”

Men leze verder Müllenhoff, *Zur Geschichte der Nibelunge Not*, (Braunschweig, 1855) waarin de meening van Holtzmann en Zarneke wederlegd wordt, en Henning, *Nibelungen Studien* (Straszburg, 1883). Ook Max Rödiger plaatste zich in zijne *Kritische Bemerkungen zu den Nibelungen* (Berlin, 1884) in hoofdzaken op het standpunt van Lachmann zoowel wat de samenstelling uit 20 liederen, als de latere invoegingen betreft.

Scherer zegt: „Die Arbeit des Reinigens und Scheidens hat Karl Lachmann am Nibelungenliede versucht und die Aufgabe gewisz nicht fehlerlos, aber in der Hauptsache richtig gelöst. Er hat spätere Einschaltungen erkannt, welche das ursprüngliche Gefüge verdecken, er hat die nach Entfernung solcher Zusätze zurückbleibende Erzählung in zwanzig Lieder gesondert, welche zum Theil einander fortsetzen, zum Theil verschiedene Punkte der Sage behandeln; einige davon, aber sicherlich nur wenige, können von demselben Verfasser herrühren.” (*Gesch. d. d. Litteratur*). Lachmann's Ansichten sind allerdings bestritten, manche halten an dem Glauben fest, das Werk, wie wir es haben, sei aus der Hand Eines Dichters hervorgegangen; aber niemand

Latere onderzoekingen, vooral die van Adolf Holtzmann¹⁾ en Karl Bartsch²⁾, hebben aan het licht gebracht, dat in de sage der Nibelungen al vroeg mythische en historische bestanddeelen zijn saamgesmolten. Tot de eerste behoort de Siegfried-sage, eene oudgermaansche goden-mythe, die echter reeds tusschen de jaren 437 en 453 met de historische legende omtrent de Bourgondiërs en den ondergang van hun rijk door den Hunnenkoning Attila samensmolt. Ja, het schijnt, dat de samengestelde sage reeds omstreeks 538 in de hoofdpunten overeenkwam met het tegenwoordige Nibelungenlied. Kort na 538, stellig vóór 600, werd die sage overgeplant naar Scandinavië, waar zij zich op eigenaardige wijze ontwikkelde³⁾. In de tiende eeuw werden de in omloop zijnde

hat versucht die sonderbare, aus widersprechenden Eigenschaften, aus höchster Kunst und nichtswürdiger Stümperei gemischte Persönlichkeit dieses Dichters zu erklären. Auch wer an Einen Dichter glaubt, wird annehmen müssen, dasz er aus Liedern schöpfte — denn nur in mündlich fortgepflanzten Liedern lebte die Helden-sage bis gegen Ende des zwölften Jahrhunderts — und dasz aus solchen benutzten und durch das Werk des Verfassers hindurchscheinenden Liedern sich die Ungleichmässigkeiten der Behandlung erklären. Eben die sorgsame Erwägung der Ungleichmässigkeiten und Widersprüche aber führt zu der Erkenntnis, dasz eine über denselben stehende, mit ihnen ringende, sie nicht völlig bemeisternde Dichterkraft nicht existirt. Der Nibelungendichter ist unfindbar. Vielleicht hat nicht einmal eine schliessliche Redaction der Lieder stattgefunden, und anstatt von einem Dichter, kann man nur von demjenigen sprechen, der sie erst in Ein Buch schreiben liesz." (*Gesch. der d. Litteratur*. S. 111 u. s. w.).

Men vergelijkte voorts uit den laatsten tijd hierover: Heinzel (*Über die Nibelungensage*, Wien, 1885), H. Busch, (*Die ursprünglichen Lieder vom Ende der Nibelungen*, Halle, 1882) en Kettner's opstellen *Zur Kritik des Nibel. Liedes* (*Zeitschrift f. deutsche Philologie*, XV, XVI und XVII) die aan 't eind zijner beschouwingen zegt: „Die existenz von selbständigen, verschiedenen verfassern angehörigen liedern stelle ich nicht in abrede, nur behaupte ich, dass diese schon in früherer zeit als Lachmann annimt, zu einem liede zusammengefügt wurden, der sogenannten mitleren dichtung.“

¹⁾ Untersuchungen über das Nibelungenlied. Stuttgart, 1854.

²⁾ Untersuchungen über das Nibelungenlied. Wien, 1865.

³⁾ Over de gronden, waarop het hier aangevoerde rust, zie men het werk van Dr. Hermann Fischer: *Die Forschungen über das Nibelungenlied seit Karl Lachmann*, Leipzig, 1874, dat een duidelijk en volledig overzicht geeft van de verschillende meeningen, over het ontstaan van het Nibelungenlied te berde gebracht.

samenhangende overleveringen, wellicht ook reeds opgeteekende oud-duitsche liederen, door Konrad, schrijver van bisschop Piligrin van Passau (971—991) in het Latijn tot een geheel gevormd, hetzij dan — want daarover is men het niet eens — in gebonden of ongebonden stijl ¹⁾. De krijg tegen de Hongaren, door Keizer Hendrik III gevoerd, verlevendigde de belangstelling voor deze overleveringen, en omstreeks het midden van de twaalfde eeuw (1140—1150) bearbeidde een Oostenrijksch dichter — hoogstwaarschijnlijk een uit het adellijk geslacht van Kürenberg — ze met behulp van Konrad's werk in een uitvoerig gedicht ²⁾. Het is niet uitgemaakt, of dit gedicht omstreeks 1170 eene eerste beschavende omwerking heeft ondergaan; maar stellig is het oorspronkelijke of die eerste bewerking, omstreeks 1190—1200 in twee van elkander onafhankelijke redactiën op nieuw in het licht gezonden, die hoofdzakelijk zuivering van den vorm, als b.v. der rijmklanken, beoogden. Deze teksten komen natuurlijk grootendeels met elkander overeen, maar in bijzaken en wijze van voorstelling verschillen zij toch. Beide zijn ze voor adellijke kringen bewerkt; maar die, welke onder den naam van den „gemeenen tekst” of de *Vulgata* bekend is, omdat er de meeste afschriften van bestaan, en die het dichtst bij het oorspronkelijke schijnt gebleven, heeft een wat minder hoofsche karakter dan die in het zoogenoemde handschrift C tot ons is gekomen.

De dichter heeft er werkelijk naar gestreefd om eene echte kunstschepping tot stand te brengen: toch is het hem niet volkomen

1) Zie evenwel bl. 31.

2) Reeds omstreeks 1160 zei Metellus van Tegernsee:

„Quos orientis habet regio,
Flumine nobilis Erlafia
Carmina Teutonibus celebri
Inclita Rogerri comitis
Robore seu Tetrici veteris.”

Als met die namen blijkbaar Rüdiger van Bechlaren en Dietrich van Bern bedoeld zijn, dan is de toespeling op de *Nibelungen* onmiskenbaar.

Pfeiffer was de eerste, die Kürenberg aanwees als den dichter van het Nibelungenlied, in welke meening Bartsch en Fischer deelen. Zupitza en Vollmöller o.a. hebben die meening bestreden.

gelukt alle deelen der verschillende overleveringen in de juiste maat te doen samensmelten, en daaruit een afgerond geheel te vormen, overal uit en door zichzelf verstaanbaar. Soms voelt men, dat hier uiteenlopende bestanddeelen zijn samengevoegd. Zoo is onder anderen het eerste deel te uitvoerig geworden om slechts als inleiding te dienen tot de hoofdkatastrophe en als beweegreden tot den wrok van Chrimhilde. Daardoor bestaat er onevenredigheid, en werden er, ten slotte, twee gedichten geleverd, die wel in het allernauwste verband staan, maar toch geen innige, onverbreekelijke kunsteneid vormen.

Evenzoo bleef het aan het toeval overgelaten, of men de beteekenis van zekere feiten en personen ook van elders kende. Blijkbaar speelde de schat der Nevelingen vroeger eene grooter rol in het epos: de vloek, die op het onrechtmatig verkregen goud ligt, was oorzaak van den val der bezitters. Dit is bij de tegenwoordige redactie geheel in nevelen gehuld; en men vat eigenlijk de beteekenis van den schat niet, die toch nog in het beslissende oogenblik in het spel komt.

Zoo gaat het ook met zekere personen, b.v. Diederik van Bern en Hildebrand. Uit allerlei omstandigheden blijkt, dat zij geene onbeduidende personen zijn; maar die met het *Heldenboek* niet bekend is, moet zich verwonderen over de rol, die hun wordt toegekend, daar niets in het gedicht voorkomt, dat ook maar van verre het bijzondere gewicht kan verklaren, dat zij in de schaal der gebeurtenissen leggen.

Intusschen is de eenheid toch vrij wat grooter en met meer bewustzijn tot stand gebracht dan bij de meeste Fransche chansons de geste. De hoofdhandelingen hangen zoo nauw samen, dat alle afzonderlijke feiten natuurlijk en noodzakelijk uit elkander voortvloeien, en verklaarbaar zijn uit het karakter der handelende personen of den loop der omstandigheden.

En juist dit onderscheidt het *Nevelingenlied* zoo gunstig van de eigenlijke riddergedichten, waar bijna alles enkel van de willekeur des verhalers afhangt. Daarbij komt nog dit, dat wij hier niet staan te midden eener conventioneele wereld. Wat hier de handelingen bepaalt, zal altijd en overal de menschelijke ziel in beweging brengen. Wat ons vooral boeit, is de huiveringwekkende macht van dat *fatum*, het voortbrengsel van menschelijken hartstocht en den

drang der omstandigheden, waardoor de helden met onweerstaanbare kracht hun ontzettend uiteinde worden te gemoet gevoerd.

Dit komt vooral uit in de schildering der hoofdpersonen: Chrimhilde en Hagen. Als eenmaal de dorst naar wraak bij de anders zoo echt vrouwelijke en teere vorstin is opgewekt, koestert zij die jaren lang. Naarmate haar macht en aanzien toenemen, groeit ook haar wrok. Als eindelijk het oogenblik der vergelding gekomen is, en alle prikkels, vooral de moord van haar kind, haar tot grimmigheid vervoeren, treft zij niet slechts den moordenaar van Siegfried, maar vernietigt haar geheele geslacht. Eindelijk vergeet zij zich in blinde woede zoozeer, dat zij met eigen hand, eerst haar broeder, dan haar doodvijand ombrengt.

Tegenover Chrimhilde vormt Hagen eene tegenstelling, die, naar de meening van een zoo bevoegd beoordeelaar als Gervinus, geen genie van de eerste grootte voortreffelijker had kunnen uitwerken. Van het oogenblik af, dat hij uit den mond van het meerwif zijn lot vernomen en zich van de waarheid der voorspelling overtuigd heeft, wordt hij grimmig en roekeloos. Het is, alsof hij alles opzoekt, wat hem en zijne gezellen zoo diep mogelijk in het verderf moet storten, dat hun wacht; als wilde hij hun val zoo ontzettend mogelijk maken. Hij bejegent Chrimhilde smadelijk en bekent den moord van Siegfried; hij tart de Hunnen, en eindelijk maakt hij door den moord van Chrimhilde's zoon het bloedige eindtooneel onvermijdelijk. Te midden van den storm verheft zich zijn karakter meer en meer tot eene grootheid, die treffend is, ondanks het ijzingwekkende, dat haar kenmerkt. In diezelfde mate daalt daarentegen dat van Chrimhilde.

Hoe meer de ontknooping nadert, hoe voortreffelijker ook de schildering wordt. Van oogenblik tot oogenblik neemt het indrukwekkende der gebeurtenissen toe. Na den hevigsten strijd vermeerderen de wildheid en levendigheid nog bij den kamp van Diederik's helden, waarin alleen de oude Hildebrand gespaard blijft, terwijl alles overtroffen wordt door de verschrikkelijke wijze, waarop eindelijk de hoofdpersonen alle omkomen.

Dit alles geeft aan dit gedicht iets verpletterends, iets waarlijk groots en indrukwekkends.

De vorm is niet evenredig aan den inhoud. De taal is soms

mat en niet vrij van eentonigheid. Valt dit reeds bij het oorspronkelijke gedicht op te merken, in veel sterker mate geldt het van de zwakke vertaling.

Wij bezitten den middelnederlandschen tekst, zooals boven reeds vermeld is, niet in zijn geheel: slechts twee fragmenten van een octavo-handschrift uit de dertiende eeuw zijn tot ons gekomen ¹⁾, elk van 72 verzen. Wij leeren daaruit, dat het Hoogduitsche voorbeeld naar den tekst der *Vulgata* op den voet is gevolgd, voor zoover de krachten des vertalers, die het Duitsch niet overal begrepen heeft, dit toelieten: zelfs enkele onnederlandsche woorden zijn behouden.

Het eerste fragment is uit de 16e Aventure en bevat eene gedeeltelijke beschrijving, hoe „Zegevrijt” (Siegfried) op zijn sterfdag ter jacht trekkende een beer bond en ontbond: het andere uit de 17e Aventure, beschrijft Zegevrijt's uitvaart en hoe „Crimelt” rouw droeg om hem.

Het handschrift was zeer slordig behandeld. Soms zijn de verzen in verkeerde volgorde geplaatst (I, 39—40; II, 57—58); soms verscheidene regels overgeslagen, zoodat de zin niet afloopt (I, 44; II, 22, 39, 47, 58). Maar ook de vertaling zelf laat nog al te wenschen over. De taal is weinig gekuist; de stijl dor; de woordschikking, vooral de uiterst gebrekkige rhythmus toonen duidelijk aan, dat deze navolging nog uit een tijd dagteekent, waarin niet veel in de moedertaal geschreven was.

Het valt moeilijk voor het Nederlandsche stuk eene juiste tijdsbepaling aan te geven. De vertaling geeft den zoogenoemden „gemeenen tekst”, behoudens de aangewezen gebreken van het handschrift, nauwkeurig terug; en niets verzet er zich tegen om aan te nemen, dat zij reeds in de allereerste jaren van de dertiende eeuw is tot stand gekomen, zeer zeker nog geruimen tijd vóór den *Reinaert* en de gedichten uit het bloeitijdperk der ridderpoëzie.

Uit de omstandigheid, dat men het *Nevelingenlied* uit het Hoogduitsch vertaalde, mag men opmaken, dat de Deutsche heldensage hier te lande nagenoeg was uitgestorven. Geheel verdwenen was zij echter niet; want uit meer dan eene plaats van Maerlant's

¹⁾ Afgedrukt in Serrure's *Vaderlandsch Museum*, I D., bl. 30 vlg. en Kalf, (*Middelnederl. epische fragmenten*, bl. 3 vlg.).

Spiegel Historiae blijkt, dat hem de „Diederik Van den Berne” der sage niet onbekend was, hoezeer hij met geen enkel woord van de *Nevelingen* gewaagt ¹⁾.

Slechts nog in een enkel gedicht vindt men eene flauwe toespeling op de heldensage. Het is in dat, hetwelk getiteld is: *Vier Heren wenschen*, waarin Hagen, Gunther, Rudigeer en Geernout, vier helden uit het *Nevelingenlied*, hunne gedachten uiten aangaande het begeerlijkste levenslot. Maar de namen alleen herinneren aan de heldensage: de geest van het stuk, de karakters der „heren”, zijn er geheel vreemd aan. Het is waar, Hagen wenscht voor zich „Scimmine ende Mimmine,” het paard en het zwaard van den in de sage beroemden Wittich; en men heeft daaruit afgeleid, dat hier omstreeks de helft van de dertiende eeuw — want van dien tijd schijnt dit gedicht te zijn — nog volksliederen op Wittich, of althans het gedicht van Diederik's vlucht voor Odoaker bekend waren ²⁾. Het eerste acht ik hoogst onwaarschijnlijk: het tweede, in verband met de toespelingen van Maerlant, niet onmogelijk; maar toch blijkt uit alles, dat de oude heldensage maar zeer flauwe sporen hier heeft achtergelaten.

¹⁾ Ook eene door dr. Kalf aangehaalde plaats uit de Brabantsche Yeesten maakt het waarschijnlijk, dat in de eerste helft der XIV eeuw de *Nevelingen* hier te lande nog niet vergeten waren.

²⁾ In de *Thidrekssage* worden o.a. Friesland en de Friezen herhaaldelijk genoemd; als Thidrek van den Drachenfels naar Bern rijdt, neemt hij den weg over Aldinsaela (cap. 104), d.i. Oldenzaal. Zie Holthaus, *Studien zur Thidrekssage*. (Paul und Braune), Beiträge, IX, 488 u. s. w.

VIII.

KAREL-ROMANS.

Onder de „grootte boerden”, waarin Karel de Grootte *belogen* werd, zooals Maerlant zich uitdrukt, noemt hij ook die, waarin men las

„Van bere Wiselauwe die snodelhede”.

Daaruit blijkt reeds, dat het gedicht, waarin de beer, die den naam van Wisselau draagt, eene hoofdrol vervult, onder de Karelromans gerekend werd. Toch schijnt het ook met de Duitsche heldensage in verband te staan.

Van dit gedicht is ons slechts een zeer beschadigd fragment overgebleven¹⁾. De inhoud daarvan komt hierop neer:

Koning Karel is met zijn gevolg in het land van den reuzenkoning Espriaen gedrongen, dien hij noodzaakt hem op zijne burcht te ontvangen. De overwinning is hem hoofdzakelijk bezorgd door Wisselau, den beer, een monster, dat aan zekeren Geernout, die het ten onder gebracht had, gehoorzaamt. Om den reuzen schrik in te boezemen, gelast deze den beer, met wien hij in eene onbekende taal, „in de gargoensche tale”, spreekt, om zoodra zij in het kasteel zijn, Espriaen's kok in den ziedenden soepketel te werpen, dan den ketel in de eetzaal te brengen, en ten aanzien van allen de verbrande overblijfselen van den kok op te peuzelen. Dat dit de reuzen met schrik vervult, zal men begrijpen. Om hun ontzag in te prenten ook voor zijne makkers, die zij als dwergen beschouwen en minachten, begon Geernout een worstelstrijd met den beer, dien hij echter vooraf gelast had zich te laten overwinnen, zooals ook geschiedde.

¹⁾ De afdruk, dien Serrure (*Vaderlandsch Museum* II) daarvan indertijd bezorgde, liet veel te wenschen over. Een beteren afdruk gaf dr. Kalf in zijne *Middeln. epische fragmenten*, bl. 13 en vlg.

Men ontwaart hieruit, dat de inhoud, van dit gedeelte althans, grotesk woest is; en dat de heldendaden van den beer volkomen den naam van „snodelhede” verdienen.

Vraagt men naar den oorsprong van dit zonderlinge werk, dan acht ik, dat wij met een onvertaald gedicht te doen hebben. Wel heeft de naam des koks, Brugigal, een Walschen klank, maar daarnaast staan de namen Espriaen en Geernout, die aan de Duitsche heldensage ontleend zijn ¹⁾. Nauwer samenhang met die sage schijnt intusschen niet te moeten worden aangenomen. Daarentegen wordt in een der cyclische gedichten, die tot den Franschen Karelkring behooren, van den oorlog gewaagd, dien Karel tegen Espriaen gevoerd had, en waarbij hij door Ganelon verraden was ²⁾. Daar is evenwel van den beer geen sprake. Uit dat alles schijnt men te mogen afleiden, dat in dit gedicht herinneringen van verschillende oude overleveringen aaneengelijmd zijn, maar dat het niet in de grijze oudheid wortelt.

Stijl en rhythmiek schijnen voor een vrij hoogen ouderdom van het werk te pleiten: Mone zoowel als Serrure stellen het in de twaalfde eeuw. Met welk recht? (Verg. boven, bl. 143). Daarover, en over de letterkundige waarde van het geheel, kan men nog geen bepaald oordeel uitspreken. Daartoe zullen grooter stukken van het gedicht bekend moeten worden ³⁾.

¹⁾ Zie vooral het opstel van L. Uhland over ons gedicht (*Germania* VI 307 u. s. w.).

²⁾ *Roman der Lorreinen*, Fragment II, 3333, (bl. 181 in Jonckbloets uitgave van den *Roman van Karel den Grooten en zijne XII pairs*).

³⁾ Dr. Kalf' oordeelt over een en ander: „Waarschijnlijk moet het (gedicht) tot de 13e eeuw gebracht worden; met prof. Jonckbloet geloof ik, dat het tot de oudste voortbrengselen onzer letterkunde behoort, maar verder kan men voornog niet gaan. De dichter is zeker geen ontwikkeld of geleerd man geweest, maar een volksdichter; zoowel de inhoud als de vorm van zijn gedicht geven aanleiding dat te veronderstellen... Sommige tooneelen zijn schilderachtig en hier en daar heeft het fragment eene zekere frischheid van voorstelling en eene ruw-komische kracht, die ons doen betreuren er niet meer van over te hebben; hoewel men dit doet, kan men toch van oordeel zijn, dat Serrure overdrijft, als hij van „dat heerlijk dichtstuk” spreekt.

Eindelijk vestig ik nog de aandacht op vs. 386: „daer ic vormaels ave las”, eene uitdrukking, die betrekking schijnt te hebben op mondelinge voordracht” t. a. pl. 13.

Het oudste ons bekende Fransche gedicht over Karel den Grooten is wel het *Roelandslied* (*Chanson de Roland*). De oudste tot ons gekomen Romaansche tekst schijnt tusschen 1066 en 1095 te zijn opgesteld door een Normandiër, die in Engeland verblijf hield en waarschijnlijk deel had genomen aan de verovering van het eiland door Hertog Willem. Dit is tenminste door Léon Gautier zeer waarschijnlijk gemaakt ¹⁾.

Misschien was zijn naam Turolfus: *misschien*, want men is het niet eens over de beteekenis van het slotvers des gedichts:

„Ci falt la geste que Turolfus declinet,”

hoewel het mij voorkomt, dat geen twijfel mogelijk is, en dat wij dit hebben te verstaan als: „Hier eindigt het historisch verhaal (gedicht), dat Turolfus heeft ten einde gebracht” ²⁾.

Maar die tekst was stellig niet de alleroudste: daaraan is eene vroegere redactie voorafgegaan van het eind der tiende of het begin der elfde eeuw, waarvan de ons bekende slechts de omwerking is ³⁾.

Daarin wordt verhaald, dat keizer Karel in zeven jaren geheel Spanje aan zich onderworpen heeft behalve Saragossa, waar de van God gehate heidensche koning Marsilie (Marcielys) heerscht. In zijn benarden toestand wint deze den raad zijner grooten in, die hem overhalen gezanten naar Karel te zenden om dien te bewegen, af te trekken: men zou gijzelaars geven en den keizer beloven tot het christendom over te gaan en zijn vazal te worden. Dit gebeurt, en als Karel raadpleegt met zijne baronnen, waarschuwt Roelant tegen de trouweloosheid der heidenen. Ganelon raadt den voorslag

¹⁾ *Les Épopées Françaises*, tom. IIIe, pag. 494 suiv.

²⁾ Léon Gautier zegt, t. a. pl., p. 497: „Le mot *geste* ne signifie pas un poème. Il est employé quatre fois dans la chanson, et le poète en parle toujours comme d'un document historique qu'il a dû consulter et dont il invoque le témoignage au même titre que celui des chartes et des „brefs.” Ce document était peut-être quelque ancienne chanson; ou bien encore quelque chronique plus ou moins traditionnelle et écrite d'après quelque poème antérieur. Donc, c'est de cette *geste*, et non de notre poème, que Turolfus serait peut-être l'auteur.” Het laatste komt mij niet aannemelijk voor.

³⁾ Van de *Chanson de Roland* zagen een aantal uitgaven, zoowel in Frankrijk als Duitschland, het licht. Den catalogus geeft Léon Gautier t. a. pl. De beste zijn die van Th. Müller, Léon Gautier en Francisque Michel.

aan te nemen. Er wordt besloten een gezant naar Saragossa te zenden om te onderhandelen: Roelant stelt voor zijn stiefvader Ganelon met die zending te belasten. Deze, daardoor beleedigd, weigert; maar als het voorstel van Roelant ingang vindt, aanvaardt hij de taak, doch onder bedreiging van wraak. Toen Karel hem zijnen rechterhandschoen als symbool zijner zending overgaf, viel deze ter aarde, en men beschouwde dit als een kwaad voorteeken, maar de keizer maakt er het teeken des kruises op, en Ganelon vertrekt. Voor Marsilie spreekt hij boud en eischt diens overgang tot het christendom, hem bij weigering dreigende met eene smadelijke gevangenis. De heiden wil hem met den staf, dien hij in de hand heeft, te lijf, en Ganelon grijpt naar het zwaard. De twist wordt bijgelegd, daar het bekend wordt, hoe Ganelon denkt over Karels helden. Het verraad wordt nu beklonken: men bepaalt, dat Marsilie Karels voorstel aannemen en hem geschenken en gijzelaars zenden zal. Deze zou dan aftrekken en slechts een klein gedeelte des legers achterlaten onder bevel van Roelant en Olivier. Dit moest men met een machtig leger overvallen en ombrengen: met beider helden dood zou Karels macht gefnuikt zijn, hij zou niet meer aan krijg kunnen denken en Marsilie zou in het rustig bezit blijven des lands. Na wederzijdsche eeden neemt de verrader den terugtocht aan en voert zevenhonderd met goud beladen kameelen als geschenk voor den keizer mede.

Karel, verheugd over de onderwerping des heidens, die beloofd had in Frankrijk te komen om hem manschap te zweren, keert terug. Hij heeft onheilspellende droomen, waarin hij voor Ganelon gewaarschuwd wordt. Hij trekt evenwel af, na zich beraden te hebben aan wien hij de achterhoede zou toevertrouwen. Ganelon stelt zijnen stiefzoon voor: de keizer ziet hem grimmig aan en duwt hem toe, dat hij een duivel in menschengestalte is, wien doodelijke haat in 't harte woont. Roelant stemt er echter in toe, en weenend neemt de keizer daar genoegen meê. De helft des legers wil hij bij hem achterlaten, maar de held eischt slechts twintigduizend krijgers. Onder de genooten, die bij hem blijven bevinden zich Olivier en de bisschop Turpijn.

Roelant laat door zijn leenman Gautier de engpassen met duizend Franken bezetten om den aftocht des keizers te dekken.

De bergen zijn hoog, de dalen donker: de Franken trekken

er door heen, en vijftien mijlen ver hoort men het gedruisch van den legertros. Als zij den vaderlandsehen bodem betreden, bestormt de gedachte aan hun erf, aan vrouw en kind hunne harten, en geen hunner, die niet van aandoening weent. Boven allen was Karel aangedaan; en op de vraag van hertog Naymes naar de reden zijner treurigheid, antwoordt hij, dat Ganelon Frankrijk zal verderven, dat een engel hem in den droom heeft gewaarschuid.

Marsilie vergadert intusschen zijn leger en brengt in drie dagen viermaalhonderdduizend man bijeen; waarmede hij oprukt naar Cerdayne. Zijn neef Aelroth verwerft de eer om met twaalf heidensche baronnen het eerst de twaalf pairs te bekampen. De heidenen wapenen zich en laten de bazuinen schetteren. Die klank treft der Franken oor. Olivier meent, dat een strijd hun te wachten staat. — „Dat geve God!” antwoordt Roelant, „wij moeten onzen plicht doen, opdat men geen kwaad lied van ons zinge.” Olivier beklimt een heuvel en ziet de vijanden naderen. Op dat bericht zijn de Franken vol moed: Olivier wakkert dien aan, maar hij ziet de overmacht der vijanden:

Doen sprac te Roelande Olivier:
 „Wi hebben luttel hulpen hier,
 Twine¹⁾ blaest ghi den horen?
 Ons heer die coninc sout hooren,
 Ende sal ons te hulpen comen,
 Als hi den horen heeft vernomen²⁾).

Roelant weigert dit: het „soete Vranerike” mocht er zijne eer door verliezen; met zijn zwaard Durendal zal hij zulke slagen uitdeelen, dat geen heiden de bergpassen bereikt. Roelant is dapper, Olivier vroed: nu zij gewapend zijn, zal de vrees des doods hen den slag niet doen vermijden. Roelant moedigt de Franken aan, Turpijn spreekt hun mede toe en maant hen aan God vergeving voor hunne zonden te vragen. Hij geeft hun zijnen zegen, en legt hun den strijd als boete op.

Roelant rijdt op zijn goed paard Veillantif, (Valentijf) met eene witte vaan in de hand, vooruit, vergezeld door Olivier. De vijanden naderen, Aelroth en zijne genooten vallen de pairs aan en worden overwonnen: de slag wordt algemeen.

¹⁾ Waarom niet.

²⁾ Zoo begint ons tweede fragment.

De keizer is intusschen treurig, en in Frankrijk gebeuren allerlei teekenen: donder, wind, regen, aardbeving en zonsverduistering. — Honderdduizend heidenen sneven alle. Nu komt Marsilie met het hoofdleger opdagen en de strijd wordt van weerszijden met woede hervat. Het bloed stroomt over het groene gras: er heeft eene groote slachting onder de Saracenen plaats, maar op zestig na liggen alle Fransche ridders verslagen. Nu wil Roelant zijnen hoorn blazen, maar Olivier voert hem te gemoet, dat het hem thans tot schande zou strekken zijn leven lang; toen Olivier het hem gevraagd had, had hij zijne stem in den wind geslagen. Als Roelant zijn voornemen niet wil laten varen, dreigt Olivier hem, dat zijne zuster Alde, Roelants geliefde, nimmer in eens lafaards armen zal rusten. Hij verwijt hem verder, dat Roelant door zijne halsstarrigheid zijn leger in het ongeluk gestort heeft. Turpijn legt den twist bij: hij raadt Roelant den hoorn te blazen; mocht het hun niet helpen, het zou den keizer toch doen terugkeeren, die dan hunnen lijken tenminste eene eerlijke begrafenis zou geven en ze voor wolven en honden vrijwaren.

Roelant zet den hoorn aan den mond en blaast, dat het dertig mijlen ver weerklinkt. Karel en de zijnen hooren het. — „De onzen zijn overvallen!” zegt de keizer, maar Ganelon antwoordt, dat als een ander het zei, men het voor eene logen zou houden. —

Anderwerf blies Roelant
Met *groter cracht* den olifant,
Dat hem ter selver stonde
Tbloet ran uten monde.

De keizer, die het geluid hoort, zegt, dat alleen in een strijd Roelant dus zou blazen. Ganelon voert hem toe, dat hij oud is en als een kind redeneert. Maar

Derdewerf blies Roelant
Met bloedeghen monde den olifant,
Met alder cracht, die hi mochte,
Dat hem die tempel ¹⁾ scoren mochte.

Naymes deelt des keizers vrees en raadt den overvallen en ter hulp te ijlen. De hoorns worden geblazen, de Franken snellen terug. Karel laat Ganelon gevangen nemen: honderd keukenknechten moeten hem

¹⁾ Slapen.

bewaken. Zij rukken hem den baard uit en geven hem vuist- en stokslagen: als een beer wordt hij geketend en tot meerder schande op een lastpaard gezet. — Mistroostig trekt het leger naar Spanje terug.

Roelant blik intusschen rond op de dooden, die door hem gestorven zijn: hij bidt voor de rust hunner ziel en roept uit, dat hij van smart zal sterven, als een ander hem niet doodt. Met zijn zwaard Durendal keert hij in den strijd terug: de heidenen vlieden voor hem als het hert voor de honden. Den koning Marsilie houdt hij de rechterhand af en de heidenen vliedt. Marganices, zijn oom, blijft met meer dan twintigduizend zwarte mooren terug: Galifer rent op Olivier aan en stoot hem van achter zijne speer in 't lijf: de ter dood gewonde klieft hem met zijn zwaard Hautecleer het hoofd: hij staat als een held midden in den hoop en roept Roelant ter hulp. Deze treurt over zijnen gewonden vriend en valt van smart in onmacht. Olivier, wiens oogen verduisterd zijn en die niemand herkent, slaat hem op den helm, waarop Roelant bekomt en hem vraagt, waarom hij zijnen vriend wil dooden. Olivier vraagt hem vergiffenis, en daar hij den dood voelt naderen, stijgt hij van zijn paard, beveelt zijne ziel aan God, zegent den keizer en 't zoete Frankrijk, en geeft den geest. Roelant bezwijmde van rouw op nieuw. Toen hij bekwam, zag hij, dat alle Franken dood waren behalve Turpijn en Gautier. De laatste had al zijne lieden zien sneven en was zelf gewond.

Zij werpen zich te zamen op de vijanden, waarvan zij er vele dooden. Gautier wordt doorschoten en ook Turpijns paard: de bisschop, zelf door vier speren gewond, doet eene laatste poging en weert zich met zijn zwaard Almace dapper. Roelant vecht zoo goed hij kan. Zijne slapen zijn gebarsten, doch daar hij weten wil, of Karel in aantocht is blaast hij den hoorn nogmaals. De keizer hoort het geluid: hij spoort zijne Franken aan en doet de bazuinen blazen. De heidenen bemerken 's keizers aantocht en dringen met hernieuwde woede op Roelant aan, doch deze jaagt ze op de vlucht. Nu zoekt hij zijne doode gezellen bijeen, brengt die bij den bisschop en deze zegent ze weenend. Roelant omhelst Oliviers lijk en valt in onmacht. De bisschop wil water halen om hem te laven, maar valt weldra met den dood worstelend neer.

Als Roelant tot zichzelf komt, ziet hij, dat Turpijn met gevouwen handen God om het paradijs bidt. Ook hij voelt zijn einde naderen:

hij bidt, en zet zich, het gelaat naar Spanje gekeerd, met zijn zwaard in de eene en zijn hoorn in de andere hand, onder een boom, tusschen vier marmerblokken, neder, en verliest het bewustzijn. Een Saraceen wil zich van Durendal meester maken, maar de held opent de oogen en slaat hem met zijn elpenbeenen hoorn dood: de hoorn was er door gebarsten. Nu wil hij zijn goed zwaard vernietigen: hij houdt er herhaaldelijk meê op een rotsblok; maar het blijft ongedeerd. Hij somt nu al de heldendaden op, die er mede volbracht zijn en tracht het op nieuw stuk te slaan, maar te vergeefs. Nu legt hij zich onder eenen boom neer, boven op zijn zwaard en hoorn: hij bidt om vergeving zijner zonden, en biedt God zijnen rechterhandschoen, dien de engel Gabriël aanvaardt. Gabriël en de heilige Michaël dragen zijne ziel in het paradijs.

De keizer komt in Ronceval aan: hij roept de twaalf pairs bij name, maar geen hunner antwoordt. Allen treuren, en men besluit de vijanden na te jagen. Op Karels gebed gaat de zon niet onder: hij achterhaalt de vluchtende heidenen en allen komen om. Karel dankt God op zijne knieën, en eerst nu daalt de zon aan de kim. De Franken brengen den nacht op het slagveld door, en de engel Gabriël houdt de wacht aan Karels sponde.

Marsilie ontvangt hulp van den ammiraal Baligant, die met een ontzettend leger is aangekomen en Karel te gemoet trekt. De keizer bidt God om de overwinning en rust zich ten strijde. Hij laat zijn baard over zijne rusting hangen, en de Franken doen desgelijks om elkander te onderkennen. Het gevecht begint en wordt met wisselend geluk voortgezet: tegen den avond deinzen de heidenen. Baligant en Karel ontmoeten elkander; de emir vordert onderwerping, en de keizer wil, dat hij het christendom omhelze. Baligant brengt hem een slag toe, die hem doet wankelen, maar God zendt zijnen uitverkorene den engel Gabriël, die hem bemoedigt: nu herneemt Karel zijne kracht en klooft den heiden den kop. De vijanden vlieden en de Franken jagen hen na.

Op het vernemen der treurmare sterft Marsilie van rouw: Karel dringt het onverdedigde Saragossa binnen en de koningin Bramidonie geeft zich over. Al wie niet wil sterven, laat zich doopen. Karel trekt naar Frankrijk terug, en voert de lijken van Roelant, Olivier en Turpijn mede, die te Blaive in St. Romeins kerk begraven worden: Roelants hoorn was, met goud gevuld, te Bordeaux

op St. Severijns altaar neergelegd. Men trekt naar Aken, waar de baronnen worden opgeroepen om over Ganelon te richten. Hier verschijnt Alde en vraagt naar Roelant, haren verloofde: de keizer weent en antwoordt, dat zij naar een dooden vraagt. Hij wil haar zijn zoon Lodewijk ten huwelijk geven, maar zij sterft van droefenis.

Ganelon wordt gebonden naar Aken gebracht, waar de keizer hem aanklaagt, twintigduizend Franken, Roelant, Olivier en de twaalf pairs te hebben verraden. De aangeklaagde bekent naar Roelants dood gestaan te hebben, maar wijst de beschuldiging van verraad van zich af. Hij beweert, dat Roelant hem haatte en naar zijn leven stond: wraak was het, geen verraad, dat hij aan hem en zijne gezellen pleegde. Zijn bloedverwant Pinabel belooft hem hulp om hem aan dood en schande te onttrekken. De hooge leenmannen stemmen, uit vrees, voor Ganelons vrijlating, daar Roelant nu toch eenmaal dood was. De jonge ridder Tierri biedt zich aan om des keizers aanklacht in een tweekamp vol te houden tegen Pinabel. Dit wordt aangenomen, en hoewel Pinabel groot en sterk is, wordt hij door zijnen tegenstander gedood. De gijzelaars, die hij gesteld had, worden opgehangen, en Ganelon met vier paarden van elkaar gescheurd; want een verrader mag niet blijven leven.

Bramidonie, die Karel heeft medegevoerd, wordt nu gedoopt en ontvangt den naam Juliane. Des nachts roept een engel Karel tot nieuwe tochten op: hij weent, trekt zich den witten baard uit en zucht: „God, hoe moeitevol is mijn leven!”

Wij zagen, dat dit op volkssagen berustend gedicht (boven bl. 84) ook buiten Frankrijk reeds vroeg werd nagevolgd: in Duitschland misschien reeds omstreeks 1130 of 1138 (boven bl. 128), en ook de middelnederlandsche vertaling behoort tot onze vroegste werken (boven, bl. 143).

Van deze vertaling bezitten wij slechts vier fragmenten, en wel van minstens twee zeer slordig geschreven handschriften ¹⁾, die nog tot de dertiende eeuw schijnen te behooren. Het verwondert

¹⁾ Afgedrukt door J. H. Bormans in *La Chanson de Roncevaux, Fragments d'anciennes rédactions thioises, avec une introduction et des remarques*. Bruxelles, 1864 en door dr. G. Kalf (*Middeln. ep. fragmenten*, 57 vlg.). Deze (t. a. pl. bl. 39) helt over tot de meening, dat de vier fragmenten behooren tot vier verschillende afschriften.

ons, dat er zoo weinig sporen zijn overgebleven van een gedicht, dat hier te lande stellig populair was, en waarop men in de dertiende en veertiende eeuw een aantal toespelingen vindt bij verschillende schrijvers ¹⁾. De vertaler, denklijk een geestelijke, volgde, zooveel hem dat mogelijk was, den oudsten der nog al uiteenloopende Fransche teksten op den voet. Dit, zoowel als de dorre toon, de onregelmatigheid der verzen, het volslagen gebrek aan talent en kunde van den vertaler, die met het Fransch nog niet goed te recht kon, en niet zelden het oorspronkelijke averechts opvatte; — dit alles wijst op een hoogen ouderdom.

De vertaling of liever de bewerking is weinig geschikt om smaak voor het gedicht te doen krijgen ²⁾ of een denkbeeld te geven van den indruk, dien het oorspronkelijke moest maken ³⁾. Dit was een echt epos, een met bewustzijn voortgebracht kunstwerk, dat door eenheid van onderwerp, grootscheid der karakters, treffende schildering van belangwekkende toestanden uitmunt, zoowel als door een daaraan passenden statigen, ernstigen toon, en een stijl, die misschien te sterk allen tooi versmaadt om door den hoogsten

1) „De magistraat van Breda kocht in 1609 voor 6109 gulden acht stukken wandtapijt, waarop de geschiedenis van Roeland was afgebeeld, om die aan den oudsten zoon van Willem den Zwijger ten geschenke te geven. (Wauters, *Les tapisseries bruxelloises*, p. 201).

2) Ziehier eenige uitdrukkingen van Léon Gautier (l. c., p. 561) over de „valeur littéraire” van dit gedicht:

„La *Chanson de Roland* est la meilleure de toutes nos Chansons de geste: elle est la meilleure, parce qu'elle est la plus ancienne.... [Elle] est peut-être le type le plus parfait d'une poésie véritablement primitive. Nul artifice de style, nulle prétention, nul effort: la rhétorique est absente.... [L'auteur] raconte naïvement, avec une candeur toute charmante et en ajoutant une foi entière à l'objet de ses récits. Il constate. Ses narrations d'ailleurs sont courtes, substantielles, rapides. Il ne craint pas sans doute de dramatiser son action et de mettre des discours sur les lèvres de ses héros; mais ces discours sont d'une brièveté énergique et *enlevante*.... Une admirable unité relie entre elles toutes les parties de ce chef-d'œuvre. La trahison de Ganelon prépare la mort de Roland, qui est vengée par Charlemagne sur Ganelon et sur les Sarrasins. Tout le poème est dans ces quelques mots. Roland est l'âme, Roncevaux est le centre de cet ouvrage.”

3) Zie de proeven van onjuiste vertaling, bijgebracht in mijne *Geschiedenis der Nnl. Dichtkunst*, I D., bl. 259 en bij Kalf, t. a. pl. 51 vlg.

eenvoud de feiten natuurlijker te doen spreken. Misschien laat zich veel van de slordige vertaling daardoor verklaren, dat de Nederlandsche bewerker hoogstwaarschijnlijk een monnik was, terwijl de Fransche dichter soldaat was in zijn hart.

Het hoofdkarakter wordt aan het gedicht gegeven door den geloofsijver der helden: Karel zelf is als een Godsgezant geschilderd, dien de Heer voortdurend door zijne engelen laat bewaken, en voor wien Hij mirakelen doet. Daardoor werd het gedicht de zuiverste uitdrukking van den geest, die geheel Europa voortzweept naar het Oosten. Gelijk in de werkelijkheid, werd ook hier God verheerlijkt op weinig christelijke wijs: door bloed en tranen. Het verdelen der ongeloovigen wordt den helden door Turpijn als een duren plicht tot boete opgelegd. De Moorsche vorsten sneuvelen, omdat zij heidenen zijn, niet om hunne ondeugden; een hunner, Baligant, wordt zelfs ten hoogste geroemd ¹⁾.

Voor het overige wijzen de zeden, hier geschilderd, geheel op dit vroege tijdperk terug. Nog is de zon van het ridderwezen niet opgegaan. Zoo het christelijk element al op den voorgrond staat, de woestheid van den heidenschen krijgsman is nog niet gebroken. Twee strijders zien er nog geen oneer in, te zamen één heiden aan te vallen en te doden; de gevangene Ganelon wordt gruwzaam gehoond en mishandeld; den keizer voert de verrader toe, dat hij kindsch is en wederkeerig noemt Karel hem een baarlijken duivel.

Dit alles vindt men in gelijke mate terug in nagenoeg al de Karelgedichten, die wij uit dit tijdperk over hebben.

Een gelijken geest verraadt het gedicht, dat ten titel voert *Carel ende Elegast* ²⁾. Een engel verschijnt koning Karel in den nacht en beveelt hem, in naam van God te gaan stelen. Karel

¹⁾ De episode van Baligant is een inlapsel van later tijd. F. Scholle bracht in 1877 de vraag naar de echtheid dezer episode op het tapijt; hij toonde uit de taal, Dönges uit eene vergelijking der verschillende lezingen de onechtheid aan. Vgl. Pakscher, (*Zur Kritik und Geschichte des altfranzösischen Rolandsliedes*, Berlin, 1885) en *Romania* XIV.

²⁾ Uitgegeven in het derde deel der *Horae Belgicae* van Hoffmann von Fallersleben, en kritisch door mij in *Beatrijs en Carel ende Elegast* (1859), met toelichtende aantekeningen. Eene navolging in proza gaf Alberdingk Thijm (*Karolingsche Verhalen*, 2e uitg. bl. 3—24).

gehoorzaamt aan dat bevel, ofschoon hij het niet begrijpt. Als hij in stilte het kasteel te Ingelheim verlaten heeft, ontmoet hij den ridder Elegast, den banneling, wien niets tot levensonderhoud was overgebleven dan roof. Na met elkander gekampt te hebben, begeven zij zich tezamen naar 't kasteel van Eggerik van Eggermonde, 's konings zwager, om dien te bestelen. Daar ontdekken zij, door een samenloop van omstandigheden, dat deze eene samenzwering tegen Karel's leven smeedt. Zoo bleek het, dat de verschijning des engels het werk was der Voorzienigheid, ten behoeve van den Godsman. Dat de verrader gestraft en Elegast weer in genade aangenomen wordt, spreekt vanzelf.

Blijkt uit deze weinige woorden de geest van het werk, wij meenen wat nader bij den inhoud te moeten stilstaan, om ook den geest van den tijd te kenschetsen.

Koning Karel had zich naar zijn kasteel te Ingelheim aan den Rijn begeven om er een hofdag te houden. Op den vooravond verscheen hem in den droom een engel, die hem in naam van God beval op te staan, zich te wapenen en uit stelen te gaan, anders zou hij leven en eer verliezen, voordat de hofdag ten einde was. De koning, die niet wist, of hij waakte of droomde, sloeg geen acht op die waarschuwing. Spoedig herhaalt dezelfde stem, maar nu toornig, het bevel, en Karel, thans geheel ontwaakt, overlegt, wat dit wonder mag beteekenen. — „Heer in den hemel,” roept hij uit, „kwelt mij een booze geest? Waartoe zou ik stelen? De machtigste koningen en graven zijn mij onderworpen, en mijn land is zoo uitgestrekt, dat ik nergens mijn gelijken tref. Waarom geeft God mij dan dit bevel? Niet gaarne zou ik het gebod Gods overtreden, maar ik kan niet gelooven, dat het Zijn bode was, die zóó sprak.” Aldus peinzende sloot hij de oogen weder, en de stem sprak opnieuw: „Koning, zoo gij geen gehoor geeft aan Gods gebod, zal het u aan uw leven gaan.” Daarmee verdween de Godsgezant. De koning kruisigde zich en besloot, schoon noode, de vermaning te volgen. Zijne eenige vrees was nu maar, hoe hij onbemerkt van daar zou komen. Hij kleedde en wapende zich en ging op weg. Alle deuren openden zich vanzelf en al de bewoners van het kasteel bleven door God in diepen slaap gedompeld. Ook de wachter en de portier aan de voorpoort sliepen, zoodat hij met het paard, dat hij gezadeld had, ook zonder door deze bemerkt te worden, het slot kon verlaten.

Naar buiten geraakt, doet de koning een vroom gebed en beveelt zich in Gods bescherming. Terwijl maan en sterren een helderen glans in het ronde verspreidden, toog hij in het nabijgelegen woud, en de zonderlingheid van zijn toestand drong zich aan zijn geest op. Hij was gewoon roovers te vervolgen en te doden: in het vervolg zal hij zich wachten, een ongelukkige wegens het stelen van een weinig goude te doen sterven. Om eene geringe oorzaak heeft hij Elegast uit zijn erf verjaagd; deze zwerft nu rond, kampend met gebrek en genoodzaakt, door roof te voorzien in zijn levensonderhoud en in dat der getrouwen, die hem gevolgd zijn in zijne ballingschap. — „Ik vervolg hem overal, en toch, ik weet, dat hij arme pelgrims en kooplieden niet berooft, maar alleen rijken bisschoppen, abten en kanunniken ontnemt hij hunne schatten. Niemand heeft hem nog kunnen vangen, ook met de grootste inspanning: ik wenschte, dat God mij dezen heden nacht tot gezel en helper mocht geven!”

Al voortrijdende zag de koning een ridder op zich toekomen, die blijkbaar onbekend wilde blijven. Zijne wapenen waren koolzwart, zwart zijn helm en schild, en zijn goede halsberg was bedekt met een zwarten wapenrok. Zwart was ook het paard, daar hij op zat. Hij kwam langs een eenzaam pad dwars door het woud gereden, en de koning bekruste zich, uit vreeze, dat die donkere krijger de booze vijand mocht wezen. Maar vertrouwend op God, dacht hij: „Ik zal hem niet ontwijken; ik zal dit avontuur wel te boven komen, als God mij bewaakt.” De zwarte had hem inmiddels bemerkt, en dacht: „Deze is zeker verdoold. Het zal hem zijne wapenrusting kosten, die beter is dan ik er in zeven jaar gezien heb: zij schittert als de dag, van steenen en klaar goud. Hoe kwam hij in 't woud? Een arme balling was nooit in 't bezit van zulke wapenen en zulk een paard.”

Toen zij dichterbij kwamen, gingen zij elkander voorbij zonder groeten; wel zag de een den ander strak aan, maar meer niet. De zwarte hield weldra stil en dacht bij zich zelve: „Wie mag deze wel zijn, die groet noch spreekt? Hij moet iets kwaads in den zin hebben. Ware het om mij te bespieden en aan den gevreesden koning te verraden, hij kwam niet ongedeed van hier. En wat zou hem in bosch en kreupelhout jagen, zoo hij mij niet zoekt? Bij God! hij zal mij niet ontgaan; ik wil weten, wie hij

is, en wordt mijn vermoeden bevestigd, dan zal hij mij paard en rusting moeten laten en met schande terugkeeren. Hij deed niet verstandig, hier te komen."

Hij wendde den teugel en had weldra den koning ingehaald, dien hij al dreigend naar zijn naam vroeg en naar het doel van zijn tocht. Deze wilde niet door dwang antwoorden en was buitendien niet geneigd, zich bekend te maken: daarom droeg hij ook zijn schild bedekt. Het kwam tot een gevecht, en zij reden met zulke drift op elkander in, dat hunne paarden de beenen bogen. Daarop grepen zij naar het zwaard. De strijd duurde wel een uur, en de koning dacht, dat hij met den duivel kampte. Hij hieuw den zwarte het schild in tweeën, alsof het een lindeblad geweest ware. De ander weerde zich niet minder: de zwaarden gingen op en neder op helm en rusting, zoodat weldra het roode bloed door de maliën drong, terwijl de spaanders hunner schilden in het ronde vlogen en de helmen op hunne hoofden vol schaarden en blutsen raakten.

Eindelijk slaat de koning zulk een slag, dat hij zijn vijand van het paard doet vallen, waarna diens zwaard in stukken vliegt, zoodat hij in 's konings macht is, maar deze wil geen man slaan, die zich niet kan verweren. Zij houden op en elk denkt na, wie zijn tegenstander wel mocht zijn. Na eenige aarzeling komen zij nu overeen, elkander met hunnen naam en het doel van hun tocht bekend te maken. De zwarte verhaalt dan, hoe hij land en goed verbeurd heeft: zijn naam is Elegast; hij leeft van roof, maar hij eerbiedigt het goed der armen. Sinds koning Karel hem gebannen had, heeft hij zich in wouden en wildernissen opgehouden en de rijken gebrandschat. Hij had ook nu zijne gezellen in het woud achtergelaten en voer weder op avontuur, maar hij heeft het duur bekocht: zijn goed zwaard heeft hij verloren en meer slagen ontvangen dan ooit te voren.

De koning was bijzonder verheugd, dat zijn wensch verhoord was en dat hij den man ontmoet had, dien hij bovenal tot gezel verlangde. De nood dwingt hem tot eene leugen: hij beweert, dat hij ook een roover is en Adelbrecht genoemd wordt. Hij bralt er op, dat hij kerken noch kluizen spaart en rijken noch armen ontziet, en stelt Elegast voor gezamenlijk zich van des konings schat meester te maken, maar deze weigert; want al heeft Karel

hem, tengevolge van booze inblazingen, verjaagd en uit zijn erf ontzet, altijd zal hij hem aanhangen: „want hi es mijn gherechte here”. De koning verheugde zich over Elegast's trouw en stelde zich voor, hem rijkelijk te beloonen, zoodat hij zijn avontuurlijk leven vaarwel kon zeggen. Hij verzocht nu Elegast, hem ergens anders heen te brengen, waar zij buit mochten verwerven. Deze noemt hem het kasteel van Eggerik van Eggermonde, 's konings zwager, die toch een verrader is en, als hij zijne kans schoon zag, gaarne zijnen heer het leven zoude nemen, niettegenstaande deze hem met weldaden overladen heeft.

Zij togen op weg, en al voortrijdende zag de koning op een veld een ploeg staan, van welks kouter hij zich meester maakte om dat als breekijzer te gebruiken. Voor de veste gekomen, die de schoonste was aan den Rijn, wilden zij een gat in den muur breken om naar binnen te geraken. Elegast haalde een ijzer voor den dag, waarmede hij de steenen begon los te breken, en toen ook Karel zijn ploegijzer deed zien, lachte hij en vroeg, waar deze dit had laten maken, want hij wilde zich een dergelijk aanschaffen. Karel redde er zich uit door te beweren, dat hij zijn breekijzer voor een paar dagen had verloren en dat hij dit maar uit gebrek aan wat beters had opgenomen. Zij vorderden intusschen met hun werk. Het ging Elegast beter af dan Karel, want, ofschoon deze groot en sterk was, hij kon er kwalijk meê terecht. Toen het gat gereed was, zou Karel buiten blijven en Elegast naar binnen gaan om den schat te rooven; want hij wilde niet gehengen, dat de koning, dien hij voor geen behendig dief hield, zich daarbinnen waagde.

Elegast kende menig loozen streek: hij nam zeker kruid en stak het in zijn mond: dit deed hem verstaan, wat hanen kraaien en wat honden bassen. Hij vernam nu, hoe een haan en een hond elkander in hunne taal vertelden, dat de koning in de nabijheid was. Elegast, daardoor verschrikt, begaf zich naar buiten en meldde Karel, wat hij gehoord had. Deze noemde hem een dwaas, dat hij geloof sloeg aan hoen of hond. — „Hoor dan zelf,” hernam Elegast, en hij stak den koning het kruid in den mond. De haan kraaide opnieuw, dat de koning zich in de nabijheid bevond, en Karel was genoodzaakt zijn gezelschap te spreken, om het begonnen werk niet in den steek te laten. Elegast eischte nu het kruid weder, en toen de koning er te vergeefs naar zocht, begon hij te lachen

en sprak: „Gaaf gij waarlijk op stelen uit? Hoe komt het, dat men u niet telkens vangt? Het verwondert mij, dat gij nog leeft. Ik heb het kruid uit uwen mond gestolen; van stelen hebt ge geen zier begrip.” De koning dacht: gij hebt gelijk.

Elegast ging nu naar binnen: door eene tooverspreuk dompelde hij allen, die in het kasteel waren, in een diepen slaap, en deed alle sloten openspringen. Daarop nam hij zooveel als hem goedacht uit de schatkamer. Karel wilde nu wegrijden, maar Elegast wilde nog eerst een bijzonder kostbaren zadel halen, waaraan honderd schellen van rood goud hingen, die klonken, als Eggerik reed. Die schat hing in de kamer, waar Eggerik met zijne vrouw sliep, en toen Elegast den zadel aanvatte, gaven de schellen zulk een klank, dat Eggerik er door ontwaakte. Hij greep naar zijn zwaard, maar zijne echtgenoot hield hem tegen en beweerde, dat niemand daar binnen kon zijn, maar dat hem zeker iets anders kwelde, waardoor hij sedert drie dagen belet werd te slapen, te eten en te drinken.

Zij drong zoolang bij hem aan — „vrouwenlist es menechfout!” —, dat hij haar eindelijk bekende, dat hij 's konings dood had gezworen, en haar de eedgenooten noemde. Dit hoorde Elegast en prentte het in zijn gemoed met het doel het verraad aan den dag te brengen. De vrouwe beet haar echtgenoot toe: „Liever zag ik u hangen dan den koning dus ongewaarschuwd te laten omkomen.” Eggerik sloeg haar toen zoo woedend met de vuist in 't gezicht, dat haar het bloed uit mond en neus sprong. Toen zij het hoofd buiten het bed stak, sloop Elegast er in stilte heen en ving het bloed op in zijn rechterhandschoen, om het den koning als bewijs te doen voorleggen.

Daarop prevelde hij een gebed, dat allen weder deed inslapen: hij nam toen den zadel en het geliefkoosde zwaard van Eggerik mede en bracht dit aan koning Karel. Hij wilde weer naar binnen om den verrader het hoofd af te slaan. Op 's konings vraag verhaalt hij, wat hem zoo verbolgen maakt: zijn Heer zou morgen sterven, want Eggerik had zijn dood gezworen. Toen begreep Karel, waarom God hem gebod uit stelen te gaan, en hij dankte den Heer des hemels ootmoedig. Hij wil zijn makker nog eens op de proef stellen en raadt hem zijn voornemen af. Alle bewoners der burcht zouden hem te lijf gaan en doden. „Waarom u in

nood gebracht?" vervolgt hij. „Sterft de koning, welnu, dan is hij dood, en er wordt niet meer over gesproken. Uw rouw zal ook wel spoedig uit zijn."

Elegast ontsteekt in toorn. De koning is zijn Heer en aller eere waardig: hij staat er op zijn plan te volvoeren. Toen dacht Karel: „Deze man is een oprecht vriend, al heb ik het niet aan hem verdiend. Blijf ik leven, al zijn leed wordt hem vergoed." Hij wijst hem dan een beter middel aan om het verraad te straffen, en geeft den raad den koning alles te ontdekken, op wiens genade en bescherming hij dan zou kunnen rekenen. Maar Elegast durft niet voor den koning verschijnen, wiens gramschap hij vreest, omdat hij hem eens een rijken schat ontroofde. — „Ga dan naar uwe schuilplaats en neem onzen buit mede, dien wij morgen zullen deelen: ik zelf zal naar den koning gaan en hem de zaak vertellen."

Daarop scheidden zij. Elegast ging naar zijne gezellen en Karel naar zijn kasteel te Ingelheim, verdrietig dat zij hem wilden verraden, op wie hij het meest moest kunnen bouwen. Hij raakte onbemerkt binnen zijn vertrek. Weldra blies de wachter op de tinnen het aanbreeken van den dag, en alles raakte op de been. De koning vergaderde zijnen raad en deelde hem mede, dat hij wist, dat Eggerik van Eggermonde zijn dood had gezworen en weldra zou komen opdagen om dat opzet te volvoeren. — „Laat ze komen!" zei de hertog van Beieren, „zij zullen ons vinden en het zal menigeen het leven kosten."

Allen moesten zich wapenen en zich in de hooge zaal begeven, en de koning moest zich gewapend in hun midden plaatsen. Men zou de verraders binnenlaten, en wie den koning te lijf wilde, „tbloet sal hem lopen ten sporen, Eggerik in de eerste plaats." Die raad docht hun goed: allen wapenden zich en de poort werd met zestig man in volle wapenrusting bezet, want men duchte Eggerik's machtigen aanhang. Toen de saamgezworenen opdaagden, opende men hun de poort: daarop werden zij onderzocht en men vond onder hunne kleederen halsbergen en scherpe dolken. De wandaad viel niet te loochenen, en zij werden allen, naar gelang zij kwamen, gevangen gezet. Ten laatste kwam ook Eggerik met de voornaamste saamgezworenen, en toen hij van 't paard gestegen was en de zaal wilde binnen gaan, sloot men de poorten en maakte zich van hem meester. Men vond, dat hij meer dan eenig ander

gewapend was. Men bracht hem voor den koning, die hem zijn verraad verweet. Maar hij loochende alles, aanbiedende een ieder, die de aanklacht durfde volhouden, met zwaard en speer van logen te overtuigen.

De koning zond nu om Elegast en liet hem weten, dat alles hem vergeven zou worden, indien hij den kampstrijd tegen Eggerik wilde bestaan. De goede ridder snelde aan en hield de aanklacht vol, terwijl hij in het breede verhaalde, wat hij den vorigen nacht in Eggerik's slaapvertrek gezien en gehoord had: en ten bewijze toonde hij zijn handschoen vol van het bloed der vrouwe. Hij nam op zich, Eggerik vóór zonsondergang tot bekentenis van de ondaad te brengen. Deze dacht:

„beter es camp dan hals ontween”

en hij nam de uitdaging aan, terwijl niemand in zijn belang durfde spreken. Karel beloofde Elegast hem, wanneer hij overwinnaar bleef, Eggerik's gade tot vrouw te geven, en liet daarop de kampplaats in gereedheid brengen. Men sloeg koorden om het krijt en liet dit door gewapenden bezetten.

Even vóór vespertijd kwam Elegast, als aanlegger, het eerst in het perk. Hij knielde neder in het gras, beval zich in de hoede van God en de Heilige Maagd, en zwoer nimmer meer te rooven, als hij er het leven afbracht. Toen maakte hij het teeken des kruises over zijn paard en zijne wapenen, steeg op en nam zijne speer in de hand. Nu kwam ook Eggerik met drift in het krijt: hij zond geen gebed ten hemel, maar reed terstond op Elegast in. Deze wierp hem uit den zadel, maar wilde daarvan geen voordeel trekken, omdat hij roem met dit gevecht wilde inleggen: hij liet zijn vijand weder opstijgen. De strijd werd nu hevig en duurde tot lang na vespertijd. Hunne slagen waren vreeselijk: hunne helmen schenen te branden, zoo vlogen de vonken er uit. De koning bad God, dat Hij dit gevecht naar recht en billijkheid mocht beslechten. Elegast verhief het zwaard, dat de koning hem geschonken had, en dat zijn gewicht aan goud waard was, en hieuw er, met Gods hulp op 's konings gebed, den verrader een groot deel van het hoofd mede af, zoodat deze dood uit den zadel viel. De koning dankte God voor Zijne hulp. — „Die U dienen,” zegt hij, „zijn wijs, want Gij kunt helpen en raad schaffen.”

Eggerik werd uit het krijt gesleept en met de overige verraders aan eene galg gehangen. Elegast werd in zijne eer hersteld en de koning gaf hem Eggerik's weduwe ten huwelijk. Zoo moge God ook onze zaken voor onzen dood ten beste keeren!

Dit gedicht, dat boven alle andere uitmunt door beknoptheid, — het telt even 1400 verzen — trekt ons aan door zijne geslotenheid, den gang der handeling en de heldere, gepaste taal, die, zonder door groote pittigheid uit te munten, toch niet krachteloos is, en door geen stoplappen ontsierd wordt.

Lang heeft men den *Carel ende Elegast* voor een oorspronkelijk Nederlandsch werk gehouden, maar men heeft dat vermoeden laten varen. In de kroniek, die op naam gaat van Albericus Trium-Fontium, en die tegen de helft van de dertiende eeuw (1239—1250) werd samengesteld, wordt de in dit gedicht behandelde sage herdacht, met verwijzing naar eene *cantilena* ¹⁾, onder welk woord men blijkbaar eene Fransche *Chanson de geste* te verstaan heeft ²⁾. Bestaat die nog? Tot heden is zij niet gevonden, maar in de Romaansche letterkunde heeft zij sporen achtergelaten, waaruit wij niet alleen haar bestaan, maar ook haar inhoud leeren kennen. Reeds bij de uitgave van het gedicht, in 1859, heb ik gewezen ³⁾ op eene plaats uit de *Chanson de Renaus de Montauban*, waarin Karel verhaalt, wat hem in zijne jeugd al zoo overkomen was, onder anderen, dat hij, toen de pairs eene samenzwering tegen hem gesmeed hadden, op bevel van een Engel was gaan stelen; dat God hem een knappen dief tot gezelschap had gegeven, die Basin heette, en deze hem naar La Ferté bracht, het kasteel van Gerin, dien zij zouden bestelen, en dat Basin hoorde, hoe deze verrader

¹⁾ Op het jaar 788 heet het, bij Leibnitz, *Accessionum Historicarum tom. II*, P. 1, pag. 120: „Coniuratio valida facta est ab Austrasiis contra Carolum regem, auctore Harderico, qua detecta, multi aut membris truncantur, aut exiliantur . . . et, ut in cantilena dicitur, ad istam conspirationem cognoscendam Carolus Magnus, monitu angeli, ivit de nocte furari”.

²⁾ Zie mijne toelichting op *Beatrijs en Carel ende Elegast*, bl. 157.

³⁾ *Aldaar*, bl. 157. De Heer Gaston Paris had dus in zijne *Histoire poétique de Charlemagne* (1865), p. 318, niet moeten zeggen, dat nog niemand een Fransch origineel van ons gedicht vermoed had.

het geheele plan om den koning te vermoorden aan zijne vrouw meedeelde ¹⁾.

Sedert heeft Verwijs in *De Taal- en Letterbode* (I, bl. 258 vlg.) gewezen op eene plaats uit eene andere Chanson de geste, *le Restor du Paon*, die veel meer in bijzonderheden treedt, welke geheel met ons gedicht overeenstemmen ²⁾. Merkwaardig zijn de regels:

1) „Quant je cuidai avoir tot mon regne aquité,
Dont jurèrent ma mort trestuit li doze per:
Si me durent mordrir par un jor de Noé.
Dex me manda par l'ange que je alaisse embler:
Voirement i alai, ne l'osai refuser.
Je n'oi clé ne sosclave por tresor efondrer.
Dex me tramist à moi un fort larron prové,
Basins avoit à nom, mena m'en la Ferté,
Et si entra dedens por l'avoir asembler.
Iluec oïst Gerin le conseil demonstrer,
Qui le dist à sa feme coïement acelé.
Basins me le conta quant il fu returnés.
Je atendis le terme, et si les pris prové,
Les coutiaus ens ès manches, tranchans et afilés:
Je en fis tel justise comme vos bien savés.”

2) „Maus fais pour pis abatre est loés grant pieça.
E ne trueve on que Dieus par son angle manda
Au fort roy Karlemagne et se li commanda,
Que il alast embler? et li roys y ala:
A Basin le laron par nuit s'accompaigna,
Ki par encantement en la maison entra
D'un rice traïtour, s'oï et escouta
Que li leres disoit: „Ma dame, entendés cha:
Jou voel que secré soit chou que vous orés ja.”
Et la dame à celer esrant li otria.
„Dame”, dist li traïtres, „Karle mourdris sera
A ceste Pentecouste, ke plus ne vivera.
Bien le sai, car jou fui [ou on le devisa.”
Quant la dame l'oï, d'angoisse tressua,
Car c'estoit ses cousins et si la maria.
„Ciertes”, ce dist la dame, „li boins roys le sara.”
Quant li traïtres l'ot, si grant cop li douna
Parmi le nes que tout le vis ensanglenta.
Basins passa avant et si s'agenoilla,
Si reçut en son gant le sanc k'elle saina,

„Maus fais pour pis abatre est loés *grant pieça*:
E ne *trueve* on que Dieus par son angle manda
Au fort roy Karlemagne” etc.

Daaruit blijkt vooreerst, dat de dichter op een bekend gedicht doelt (*on trueve*), en tevens, dat het in zijn tijd (\pm 1225) reeds een werk van vroeger dagen werd genoemd (*grant pieça*).

De sage, in dit gedicht behandeld, is stellig overoud en van Germaanschen oorsprong. Dat de naam *Elegast* — eigenlijk *Elvegast* — Frankisch is, en *Alvagást*, d. i. *Elvengeest* beteekent, mag men met Duitsche geleerden aannemen ¹⁾. Sedert wanneer die sage in Romaansche gedichten behandeld werd, is niet op te sporen. Zeker mag men stellen, dat het voorbeeld van het middelnederlandsche gedicht al eene omwerking was van een ouder stuk: dit kan men opmaken uit de ridderlijke denkbeelden, die men er in aantreft. Het zal daarom niet ouder kunnen zijn dan uit het tweede vierendeel der twaalfde eeuw. Dit wordt niet weersproken door de aanhaling uit den *Renaus de Montauban*. Dat het gedicht omstreeks de helft van de dertiende eeuw in Frankrijk en Luikerland bekend en populair was, leeren de medegedeelde plaatsen.

Van wanneer dagteekent onze vertaling? Er is geene enkele aanwijzing, die ons zou nopen haar ouder te achten dan de helft van de dertiende eeuw. De taal wijst dit duidelijk aan. In de *Heemskinderen*, die tusschen 1240 en 1280 in het Dietsche schijnen vertaald, wordt dit gedicht vermeld, en in de eerste helft van de veertiende eeuw moet het nog in omloop zijn geweest, althans de *Lekenspieghel* schijnt er het oog op te hebben in deze plaats (III D., bl. 163):

„Men leest dat Kaerle voer stelen;
Ic segt u, al zonder helen,
Dat Kaerl noit en stal” ²⁾.

Puis revint à Karlon et le fait li conta.
Et Karles se retraist et Dieu en mierchia,
Car bien contre ce fait puissedi se garda.”

¹⁾ Zie de toelichting op *Beatrijs en Carel ende Elegast*, bl. 161.

²⁾ Ook nog in later tijd was men verontwaardigd over de veronderstelling, dat Karel „voer stelen”. Meyerus zegt in zijne *Chronica Flandriae*, ad annum 1225: „Cremandus et ille cum multis aliis nominatu indignis, qui Carolum Magnum de nocte furatum exiisse nugantur.”

Waarschijnlijk werd deze vertaling in Brabant gemaakt.

Ten slotte rijst de vraag: hoe komt het, dat, als het middelnederlandsche gedicht naar een Fransch voorbeeld vertaald is — waaraan niet valt te twijfelen — de slimme dief in het Fransch Basin genoemd wordt, terwijl het Middelnederlandsch hem den oorspronkelijken Germaanschen naam geeft?

Men zou kunnen antwoorden met de wedervraag: aannemende, dat de sage hier te lande bewaard bleef, zou het dan zoo vreemd zijn, dat men bij de verdietsching van de Fransche Chanson de geste, in plaats van den vreemden naam dien herstelde, welken de overlevering had vastgehouden? Maar die vraag hangt in de lucht. Aannemelijker is deze: staat het zoo vast, dat in den Franschen tekst, dien wij navolgden, de naam Basin voorkwam, welke eerst gaandeweg in zwang raakte om een behendigen dief aan te duiden? ¹⁾

Er bestonden in de dertiende eeuw blijkbaar drie lezingen van de sage in het Fransch ²⁾. Eene eigenaardige volgt de IJslandsche *Karlamagnus-Saga*, en daarin heet de dief *Basin*; daarentegen heet hij in de Deensche verkorting, getiteld *Krönnicke om Karl Magnus*, evenals bij ons, *Alegast* ³⁾.

De godsdienstige krijgsmansgeest, die uit het *Roelandslied* spreekt, bezielt ook geheel de reeks van gedichten, die, vereenigd onder den titel van *Willem van Oranje*, de dichterlijke levensgeschiedenis vormen van een geloofsheld. De strijd tegen de Spaansche Mooren, die het Frankenrijk en de christelijke beschaving bedreigden, maakt er het hoofdonderwerp van uit.

Verscheidene, eenmaal van elkander onafhankelijke gedichten, die geschiedkundige gebeurtenissen bezongen, zijn hier bijeengebracht, en de roem van onderscheidene helden is op één hoofd getast, ter verheerlijking van het vorstelijk Huis van Oranje. Ik stip de voornaamste takken van de Chanson de geste aan.

¹⁾ Ook Elbegast komt onder den vervormden naam Erbagast als patroon der dieven voor in eene door Müllenhoff medegedeelde bezwering (*Zeitsch. f. d. Alterth.* XIII, S. 184) vgl. ook *Germania*, XXIX, 1884 S. 58.

²⁾ Gaston Paris, *Histoire Poétique de Charlemagne*, p. 320.

³⁾ T. a. p. in de noot.

Les Enfances de Guillaume. Graaf Aimerijn van Narbonne trekt met zijne zonen naar het hof van keizer Karel, die de jongelingen tot ridders slaat. Eerste heldendaden van 's graven tweeden zoon Willem, die daarbij de genegenheid wint van Orable, de vrouw van den Moorschen emir van Oranje.

Le Couronnement du roi Louis. Karel's zwakke zoon Lodewijk wordt door Willem's krachtige tusschenkomst op den troon geplaatst, die hem door weerspannige rijks grooten werd betwist. In dezen tak komt de episode voor, waarin Willem, bij een gevecht met een Moorschen reus, door een sabelhouw zijn neus verliest, hetgeen aanleiding geeft om zijn toenaam *Fièbrebrace* (ijzer-arm) te verwisselen met dien van *Guillaume au cort nez* ¹⁾.

De ondankbare koning vergeet den held te beloonen, aan wien hij zijne kroon te danken heeft, en die jaren lang in de wapenen is geweest om de rust in het rijk te herstellen. Eindelijk beleent hij hem met de Spaansche mark, mits hij die verovere. Dat wordt bezongen in de twee afdeelingen, waarvan de eene, onder den titel *le Charroi de Nîmes*, verhaalt, hoe Willem die stad door eene krijgslist vermeestert door tal zijner ridders binnen de stad te rijden, in tonnen verscholen, die Willem zelf en eenige anderen, als ossendrijvers en kooplieden vermomd, begeleiden. De tweede afdeeling, de *Prise d'Orange*, schildert de verovering van deze stad en het huwelijk van den held met Orable, welke eerst gedoopt wordt en den naam van Guibor ontvangt.

La Bataille d'Aleschans ²⁾ is de titel van de kern van het gedicht: het bevat een dichtertlijken nagalm van den hardnekkigen strijd tegen de Ongeloovigen in de achtste eeuw (verg. boven bl. 77—78).

¹⁾ De hoorn (*cornet*) in het wapen van Oranje hangt met deze overlevering samen.

²⁾ *Aliscans, Eliscamps*, het veld bij Arles, dat van oudsher tot begraafplaats diende. Dit gedeelte van het epos werd uitgegeven in *Les anciens poëtes de la France*, onder den titel van *Aliscans*, door F. Guessard (1870). Ik zelf gaf de voornaamste, in den tekst genoemde, gedichten van dezen cyclus in 1854 uit onder den titel: *Guillaume d'Orange, Chansons de geste des XIe et XIIe siècles*, in twee deelen 8°, waarvan het eerste den tekst, het tweede de toelichting bevat. Ik gaf in 1867 eene vertaling daarvan: *Guillaume d'Orange, le Marquis au court nez, Chanson de geste du XIIe siècle, mise en nouveau langage*. Vergelijk ook het opstel van R. Dozy, *De middeleeuwsche gedichten over Willem van Oranje*, (Gids, 1854).

Eindelijk wordt het geheel besloten door *Le Moniage*, dat het karakteristieke verhaal bevat van Willem's laatste levensjaren, doorgebracht in de kloostercel en de hut des kluzenaars.

Het is onmogelijk in meer bijzonderheden over den inhoud te treden eener zoo uitgebreide gedichtenreeks, van wier middelnederlandsche vertaling zoo weinig is overgebleven. Ik voeg er slechts bij, dat haar omvang allengs nog vermeerderd werd door toevoegsels, deels de geschiedenis van jonger loten uit Willems geslacht vermeldende, deels die van zijn vader en grootvader. Maar dat zijn blijkbaar uitwassen.

Omtrent de waarde van het eigenlijk gedicht zij het genoeg op te merken, dat de verzamelaar de onderdeelen meer heeft bijeengegaard dan ze tot een wezenlijk geheel verwerkt. En toch ware daartoe niet veel inspanning noodig geweest, daar gang en geest der gebeurtenissen als vanzelf de eenheid in de hand werken. Maar hoe men ook over dit werk als kunstgeheel denken moge, men is genoodzaakt te erkennen, dat het nagenoeg in al zijne takken werkelijk een tal van grootsche, treffende, echt dichterlijke tafereelen bevat, die de vergelijking kunnen doorstaan met het schoonste, dat de kunst ergens geschonken heeft.

De jongste vormverandering, welke deze gedichten ondergaan hebben, zoowel als hunne bijeenvoeging, valt omstreeks de helft der twaalfde eeuw. Naar die jongste bewerking is de Hollandsche vertaling vervaardigd, waarvan slechts luttel fragmenten van een handschrift uit het laatst van de dertiende eeuw zijn gered ¹⁾.

Ons fragment verplaatst ons in de laatste levensjaren van Willem van Oranje. De vrome ridder besloten hebbende „der wereld te begeven” maakt zich op naar het klooster van Agnanes, waar hij met weezin en alleen om zijne rijke geschenken aan het klooster onder de broederen wordt opgenomen. De monniken beklagen zich

¹⁾ Deze fragmenten zijn uitgegeven door Willems, (*Belgisch Museum*, VII, 186—208) en door dr. G. Kalff (*Middeln. epische fragmenten*, bl. 108 vlg). Eene, vooral aan 't slot, zeer vrije vertaling van het eerste fragment vindt men in Alberdingk Thijm's, *Karolingsche Verhalen*, 2e uitgave, bl. 195—203.

Jonker Everwijn van Guterswick, graaf van Bentheim, bezat in 't begin der 15e eeuw o.a. een boek getiteld „De markgrave Willem”. Blijkbaar — zegt dr. Kalff — is dit de roman van „Willem van Oringen”, misschien in eene Nederduitsche bewerking.

spoedig over den nieuwen reusachtigen broeder, die voor vijf man eet en zooveel wijn drinkt, dat er geen enkelen druppel van een grooten „sestier” overbleef. Zij vreezen, dat de mondvoorraad in 't klooster door hem alleen spoedig verbruikt zal zijn en zinnen op middelen om zich van hem te ontdoen.

De abt Hendrik vergadert het kapittel en daarin wordt besloten, dat men Willem naar zee zal zenden om visch te koopen, inmiddels zal men roovers van zijn tocht verwittigen. Willem zal zich tegen hen verdedigen en afgemaakt worden en de kloosterlingen zullen van hem verlost zijn.

De abt belast Willem met de boodschap; Willem wil zich wapenen, maar dit wordt hem als strijdig met de kloosterregelen verboden. „Maar als men mij de visch ontnemt en het lastpaard afvordert?” — „Dan geeft gij ze gewillig: een monnik mag niet vechten”. — Willem wordt woedend: zoo iets heeft hij nooit gehoord. „En als zij me mijne handschoenen ontnemen?” — „Geef ze al lachend.” Ook zijne laarzen, zijn mantel en pij en verdere kleeren moet hij gewillig geven, als de roovers hem die afvragen. Alleen als ze hem zijne „braies” ontnemen, mag hij zich verdedigen, maar slechts met „vleesch en been.”

Willem gaat nu heen, komt ongedeerd door het bosch en is weldra, begeleid door een jongen, met de visch weer op den terugweg. Hij maakt haast en komt spoedig „in het dal te Sigeren” (le val de Sigré). Zelf is hij onvervaard, maar de knaap siddert van vrees, dat hun iets kwaads mocht overkomen. Willem verzoekt hem nu een liedje te zingen, om wat moed te krijgen en hem den weg te vervroolijken. Zijns ondanks heft de knaap aan, maar

Al soetelike, te halven uut,

daar hij vreest gerucht te maken. De roovers intusschen, die vijftien in getal zijn, en aangevoerd worden door Gonnart, een fellen booswicht, hebben het geluid gehoord. Zij snellen op de reizigers aan, grijpen den knaap, boeien hem en werpen hem in een greppel. Willem schiet op zijn hulpschrei toe en bidt ootmoedig, dat men den jongen vrij late en zich met zijn eigen goed vergenoege. Gonnart spreekt hem smadelijk toe, hetgeen den graaf in toorn doet ontsteken. Hij tracht den roovers te beduiden, dat zij zich bezondigen door zich aan een kerkelijk persoon te

vergrijpen, maar dit helpt niet en hij wordt bijna naakt uitgeschud. Als nu Gonnart ook Willem's kostbaren „broecrime" nemen, en op Willem's verzuchting den zijne daarvoor geven wil, maakt de beroofde gebruik van 't oogenblik, dat Gonnart, van het paard gestegen is, en

Alse doe die grave sach
Vor hem liggen, die al dien dach
Hem gereit sijn ongevoech,
Hief hi die vust op ende sloech....

Hier eindigt het eerste fragment. In 't oorspronkelijke wordt verder verhaald, hoe Willem nog zes roovers met vuistslagen velt. Als de anderen op hem aandringen, scheurt hij, die geene andere wapenen dan vleesch en been gebruiken mag, een der lastdieren eene dij en een poot uit het lijf en slaat daarmee de overige roovers dood. Uit medelijden met het lastdier, zet hij dij en poot weder op hunne plaats, bidt tot God en o wonder! het dier gebruikt zijn' vierden poot weer, alsof er niets gebeurd is.

Willem verlost nu zijn' jongen, maar vindt bij de abdij gekomen, de poort gesloten. De monniken willen hem met visch en buit niet weer binnenlaten. „Blijft, waar gij zijt", roepen zij, „want gij zijt roovers."

De graaf rammeit echter met een balk de poort open, waardoor drie monniken verpletterd worden. In zijne woede takelt hij allen toe, die hem in handen vallen, beukt hen met de vuisten, trekt hen bij de haren en schopt zelfs den abt. Als Willem evenwel wat uitgeraasd heeft en de monniken hem om genade smeeken, geeft hij die op voorwaarde, dat hem ook vergeven wordt. Willem verhaalt zijn wedervaren en de abt geeft hem absolutie. De kloosterlingen gaan nu de visch eten, terwijl zij zorgen, dat Willem zoo veel goeden wijn heeft, als hij maar drinken kan. Gelukkig evenwel werden zij spoedig daarop van hunnen driftigen broeder bevrijd, daar een Engel hem kwam bevelen naar elders te vertrekken.

In de woestijn van Gellone zondert Willem zich nu af, valt eindelijk in handen der ongeloovigen en wordt zeven jaar gevangen gehouden door Synagos (Synagoen), den „ammirant van Palerne."

Het tweede fragment verhaalt van Willem's lijden in de gevan-

genis. Zijne wonden veroorzaken hem hevige smarten, hij sterft bijna van honger. Zijn kerker liep vaak vol water,

Dar sat hi dicke wile inne
Toter borst ende toten kinne.

Als hij slapen wilde, moest hij op een pilaar klimmen en daar trachten te rusten, kortom

Engeens dincs haddi gnoech,
Sonder leets ende ongevoech.

Zeven jaar lang had hij dit lijden reeds gedragen. De „Serrasine” hoorden niet naar zijne klachten. God verliet hem evenwel niet. Eerst

Quam die ingel boude,
Dien God dar selven sende
Ende troestene int clende.

De engel geneest Willem's wonden en spoedig daagt een edel ridder op, Landridus de Timonier (Landry le timonier) om zijn bloedverwant te verlossen. Landry geeft zich en zijne gezellen uit voor kooplieden, die handelen in „lakene menegertiere,

.
Scarlakene ende singlatoene,
Ende dar toe ginbere ende cruut
Sele alsoe coeplicde bringen uut,
Soe doewi peper ende comijn.

Maar Synagoen, de heidensche koning, die Willem gevangen houdt, gelooft dit niet en op straffe des doods gelast hij Landry de waarheid te zeggen. Deze zegt nu, wie hij is en dat

Willem van Oringen,
Dien die heidine nie consten dwingen,
Was dalre liefste man,
Die ic ie levende.

Hier eindigt het tweede fragment. Het oorspronkelijke verhaalt, hoe het Landry gelukt zijn neef Willem te verlossen, hoe Willem den koning Synagoen doodt en weer naar zijne kluis terugtrekt, die hij nog slechts eenmaal op dringend verzoek van koning Lodewijk verlaat om de Saracenen voor de muren van Parijs te verdrijven.

Omtrent den vertaler en den tijd, waarin zijn werk valt, weten wij
JONCKBLOET, *Ned. Lett. Middeleeuwen*, I, 4e druk.

althans iets. Voor het eerst vinden wij hem vermeld in Maerlant's *Spiegel*. Nadat de Vlaamsche patriot aan zekere „Walsche boeke” verweten heeft, dat zij Willem van Oranje boven Karel den Grootten stelden, gaat hij dus voort:

„Willem was een ridder goet,
 Ende storte menechwerf sijn bloet
 Duer Gode; synt wart hi hermite.

 Die walsche boeke lieghen van hem,
 Die uten Walschen *van Haerlem*
Clays, ver Brechten sone, dichte,
 Daer scone worde in sijn ende lichte”.

Wie was deze Klaas, vrouw Brechten zoon, van Haarlem? Als wij zien, dat Wolfram reeds in de eerste jaren van de dertiende eeuw zijn *Willehalm* schreef (bl. 129), dan zal het niet te gewaagd zijn aan te nemen, dat ook hier te lande de Fransche *chanson* al vroeg de aandacht trok. Bedenken wij voorts, dat een Hollander daarvan de vertaler is, dan dringt zich als vanzelf het tijdperk van den Hollandschen graaf Willem I aan onze verbeelding op. Deze was een groot voorstander van de Kruistochten. In zijne jeugd had hij zijn vader vergezeld naar het Heilige Land (1190); later had hijzelf in Spanje de Saracenen bestreden, en als de beste held der sage vier hunner vorsten tenondergebracht; eindelijk had hij Damiate helpen veroveren. In zijn tijd moest een gedicht, dat een soortgelijken strijd bezong, de aandacht trekken en een gewillig oor vinden. En nu waren het juist de Haarlemmers, die, volgens de overlevering, zulk een roemvol deel hadden aan dien kruistocht; ook heette de held, die daarbij de Ongeloovigen overwon, juist Willem. En was het niet in het Holland van die dagen, dat de strijdhaftige Aleide, zoo goed als de Guibor van het gedicht, naar het zwaard had gegrepen bij ontstentenis haars echtgenoots? Was voor een Haarlemsch dichter, die misschien zelf aan den krijg had deelgenomen en in den eersten tocht Akers, of later het Alkazar en Damiate had helpen veroveren, dit tijdperk niet het meest geschikte om juist dit onderwerp, juist dien held te bezingen?

In dien tijd kan men ook een historischen Klaas van Haarlem aanwijzen. In de Hollandsche charters komen omstreeks 1200 verschillende leden van het adellijk geslacht van Haarlem voor, en

daaronder meer dan een Nikolaas. Er konden dus wel redenen bestaan om een der laatsten nog een onderscheidenden toenaam te geven, ten einde verwarring te voorkomen. Den Klaas van Haarlem, dien wij in een charter van 1199 voor het eerst ontmoeten, meen ik voor den vertaler te moeten houden van den *Guillaume d'Orange*. Er is slechts weinig van hem bekend. Daar hij in het charter, waarin hij als getuige optreedt, te midden van de hofbeambten van den graaf verschijnt, mag men gissen, dat hij mede tot diens hofhouding behoord heeft. Er is veel, dat er voor pleit zijne vertaling te stellen tusschen de beide kruistochten van den Hollandschen Graaf (1191—1217). Is het niet, alsof men in de geschiedkundige gebeurtenissen een naklank verneemt van het gedicht? Of zou het zoo ongerijmd zijn, dat Willem juist daardoor werd geprikkeld om, tegen den zin zijner meeste bondgenooten, de Saracenen op het Spaansche schiereiland met eene kleine bende te bevechten? En herinnert de jonge Fries, die met een dorschvlegel gewapend, op de muren van Damiate onder de vijanden woedt, niet aan Renouard, die met zijne ontzachlijke knots zulk eene bloedige rol in het gedicht vervult?

Men zou uit de overeenkomst van sommige toestanden in de werkelijkheid en in het gedicht, misschien omgekeerd ook tot het besluit kunnen komen, dat die overeenstemming aanleiding voor den vertaler werd, om zijne krachten aan eene bewerking van het gedicht te wijden, en ik zou de gegrondheid van die gissing niet durven tegenspreken. Veel verschil in de tijdsbepaling zou dit evenwel niet teweeg brengen. In November 1219 werd Damiate veroverd en in het begin van 1222 stierf graaf Willem. Tusschen die jaren moet dan de vertaling gesteld worden, die waarschijnlijk wel vóór 's graven dood zal voltooid zijn en dus omstreeks 1220 zou vallen.

De vorm van het werk is daarmee geheel in overeenstemming. Daarin is meer kunstvaardigheid op te merken dan in de vroeger behandelde stukken. Zoo de schrijver nog niet uitmunt door dien volmaakten versbouw, door die vloeiende, heldere taal, welke de gedichten uit den bloeitijd der ridderpoëzie kenmerken, zijn stijl is duidelijk en zuiver, geheel vrij van bastaardwoorden, en het verwondert ons niet, dat Maerlant, ondanks zijn weerzin tegen de romantische poëzie, toch aan dit gedicht den lof niet onthoudt, dat

„Daer scone worde in sijn ende lichte.”

X Karel's dertigjarige strijd tegen de Saksen heeft niet minder dan de oorlogen tegen de Mooren aanleiding gegeven tot verscheidene Fransche gedichten, waarvan er althans één voor ons bewaard is, dat omstreeks het jaar 1200 door Jean Bodel van Atrecht werd vervaardigd. Wij bezitten zeer geringe fragmenten — slechts 199 regels — van een handschrift eens gedichts, dat in middelnederlandsche verzen hetzelfde onderwerp bezong. In 't ons bewaarde fragment wordt verhaald, hoe Karel's leger Sassine, de hoofdstad van Wittekind (in de Nul. vertaling Gwidekijn genoemd), belegert. Daarbij onderscheiden zich vooral Roland, zijn broeder Fransoys en Olivier. De stad wordt verdedigd door den reus Fledric, broeder van Gwidekijn. In een nachtelijken uitval sneuvelt Fledric en de Saksen

saghen minderen sere
Metten oghen haar ghesellen.

Zij vluchtten dan ook naar de stad terug, uitroepende:

. . . . ,Roelandijn,
Olyvier entie broeder sijn
Sijn duvels uter hellen;
Si verslaen al ons ghezellen.”

Groote verslagenheid heerschte er nu onder de belegerden: zij hadden 35 000 man in dit gevecht verloren. Het ergste was evenwel de dood van Fledric, vooral omdat Gwidekijn zich met zijn zoon Gwineman in de stad Bacham bevond. Niemand durfde den koning de treurmare overbrengen, en ofschoon er nog

Wel XL^M binnen der mure

waren, waagden de belegerden geen nieuwen uitval, maar besloten binnen de stad te blijven.

Het is te betreuren, dat slechts zoo weinig van dit goed behandelde verhaal tot ons is gekomen ¹⁾, waarvan wij thans alleen

¹⁾ Deze fragmenten zijn uitgegeven door J. H. Bormans in de *Bulletins de la Commission royale d'histoire de l'Académie de Bruxelles*, T. XIV, p. 262—268, en door Kalf, *Middeln. epische fragmenten*, bl. 161 vlg., onder den titel: *Gwidekijn van Sassene*.

kunnen zeggen, dat het blijkbaar uit het Fransch vertaald is, en waarschijnlijk naar eene ouder bron dan het gedicht van Jean Bodel, waarmee het niets gemeen heeft. Dat is ook de hoofdreden, waarom wij het hier ter plaatse vermelden.

Al de genoemde gedichten vallen stellig in het tijdperk van den aanvang onzer letterkunde, en vooral de vorm dier vertalingen draagt het kenmerk van ongepolijstheid, aan elk begin eigen. Intusschen naderen wij met rassche schreden het tijdvak van bloei onzer middeleeuwsche poëzie, waarin afronding en beknoptheid van inhoud zich zal paren aan gekuischte taal en meer beschaafden rhythmus. Op den drempel daarvan ontmoeten wij nog een gedicht, dat door inhoud en cyklische uitgebreidheid evenzeer tot het vorige tijdvak behoort, ofschoon het zich door reinheid van vorm zeer gunstig onderscheidt van de tot nu toe behandelde werken. Het is de zoogenaamde *Roman der Lorreinen*.

Het Fransche gedicht, dat aan deze vertaling ten grondslag ligt, *La Chanson des Lorrains*, behoort niet slechts tot de oudste, maar ook tot de meest dichterlijke voortbrengselen der middeleeuwsche epische Muze. De inhoud moge dikwerf ruwer zijn, dan der nieuw ontloken beschaving past; de uitbreiding, die aan het gedicht gegeven is, vooral in de vertaling, moge daaraan al den naam niet doen toekennen van een eigenlijk kunst-epos; het bevat, gelijk alle echte volkspoëzie, tafereelen, die ten allen tijde den trefendsten indruk zullen maken op wie smaak en oog heeft voor verheven schoon.

Het gedicht bevat het verhaal van de bloedveete tusschen twee geslachten, dat der Lorreinen en der Bordeloozen ¹⁾.

Hervis, hertog van Lotharingen, heeft twee zonen, Garijn en

¹⁾ Zie een uitvoerig overzicht van den inhoud in mijne *Geschiedenis der Nnl. Dichtkunst*, II D., bl. 6—55. Het oorspronkelijke werd gedeeltelijk uitgegeven door Paulin Paris, onder den titel van *Li romans de Garin le Lohérain*, twee deelen in kl. 8° (1833—1835), en door Edélestand Du Ménil als *La mort de Garin le Lohérain*, een deel kl. 8° (1846).

Voor wetenschappelijk onderzoek vergelijkte men *Die Handschriften der Geste des Lohérains*, von Dr. Wilh. Viëtor, Halle, 1878, en Stengel's *Ausgaben und Studien*, no. 62.

Begge, die aan het hof van den Franschen koning Pepijn worden opgevoed met de kinderen van Hardré van Bordeaux: Fromond en Willem. Begge wordt door den koning met Gascogne beleend, dat Hardré voor Fromond eischte, en ziedaar de oorzaak eener veete zonder eind.

„S'en vint la guerre, onques plus ne prist fin,
Après les pères la reprisent li fil,
Après les fuis li plus prochain voisin.”

Lang heeft de eerste krijg gewoed. Eindelijk heeft Fromond zich aan den dapperen Begge onderworpen en is de vrede tot stand gekomen, die meer dan zeven jaren duurde. Na verloop van dien tijd wenscht Begge zijn eenigen broeder Garijn, dien hij in al die zeven jaren niet gezien heeft, te bezoeken en in het woud van Vicoigne, nabij Valenciennes, te gaan jagen. Zijne gade, Beatrijs, ontraadt het hem, met het oog op de nabijheid van Fromond, doch vergeefs. Hij wil zijn broeder verrassen met den kop van een prachtigen ever. Op de jacht van de zijnen afgedwaald, wordt hij door dienaren van Fromond overvallen en gedood. Roerend is de smart van zijne gade, zijn zoontje en zijn trouwen broeder geschilderd.

Fromond is onschuldig aan 't gebeurde, en er zou een zoen tusschen hem en Garijn tot stand gekomen zijn, doch door toedoen van een verrader mislukt ook de tusschenkomst des konings. Pepijn laat zich zelfs door goud omkopen, binnen het jaar niet tusschenbeide te treden in den strijd der Bordeloozen en Lorreinen, waaraan ook veertigduizend-Avaloizen (*Nederlanders*) deelnemen. Met vernieuwde woede bekampen deze nu elkander. Kasteelen worden bestormd, steden plat gebrand, het land verwoest en honderden ridders sneuvelen in eerlijken strijd of in hinderlaag. Zelfs de lijken der gevallenen worden nog verminkt. Achtereenvolgens wordt er gekampt in en om Bordeaux, Gascogne, Bourgondië en Vlaanderen.

Eindelijk beproeft Garijn eene verzoening te treffen om daarna als boetedoening naar het Heilige Land te trekken. Zijne ervvijanden leggen hem echter eene hinderlaag, dooden zijne ongewapende volgelingen en verwonden hem voor 't altaar eener kapel.

Toen sprong Garijn op, doodde nog veertien ridders, maar bezweek

onder de slagen van Fromond, Fromondijn en den bisschop van Verdun. Hij lag tusschen de dooden als een eik te midden van het lage hout!

Garijn's gade en hare zuster sterven van wanhoop, zijn zoon Girbert wreekt den moord zijns vaders en de Bordeloozen worden door hem en zijn' aanhang geducht in 't nauw gebracht. Fromond moet zelfs het land ontvluchten en valt door een' storm op Afrika's kust den Saracenen in handen. Een korte vrede wordt door een ongelukkig toeval, waarin de Lorreinen verraad zien, weer verstoord. Ten tweeden male wordt Fromondijn onderworpen. Nu komt Fromond met een leger Saracenen in Frankrijk, doch sneuvelt.

Fromondijn werd kluzenaar, doch werd later door Girbert gedood.

Van dit alles bevatten onze fragmenten, die grootendeels tot het tweede boek behooren, weinig. Gelukkig dat juist de schoonste episode van het geheele gedicht, de moord van Begge en den rouw der zijnen, ons toevallig bewaard zijn gebleven.

In het tweede boek is Pepijn vervangen door Karel den Grooten, Girbert door zijne zonen Yoen en Garijn; Gerijn door Otte, die in het rijk zijns grootvaders Anséis te Keulen heerscht. De lijn van Fromond wordt voortgezet door Gelloen of Ganelon, den bekenden verrader uit andere gedichten, hij komt hier voor als de zoon van Hernaut en Ludie. Gelloen komt tegen de Lorreinen, wien hij ter nauwernood ontkomen was, hulp zoeken bij Otte en zet dezen verraderlijk op tegen koning Yoen. Diens dochter Judith, die tot bruid bestemd was voor 's keizers zoon Lodewijk, bevindt zich aan het hof van koning Otte en Gelloen haalt Otte over Judith te doen

„setten in bordele”,

ten einde 't voorgenomen huwelijk onmogelijk te maken. Dit geschiedt. In de stad wordt omgeroepen,

dat Yoens dochter, die scone Judit
ware ten bordele gedaen,
ende wie woude mochten gaen
ende doere sinen willen mede.

De maagd wordt echter door een aan haar geslacht verplichten ridder Jan van Metz bevrijd en in Aken aan Ogier, 's keizers burggraaf en Judith's bloedverwant, toevertrouwd.

Otte belegert nu Aken, maar verneemt door een bode des keizers, dat Karel Gelloen's partij ten onder heeft gebracht. Hij verlaat Aken en Gelloen, die zich

tsinen landewaert van Sweden

begeeft.

Judith huwt 's keizers zoon. Koning Yoen valt in het rijk van Otte, die voor den keizer gedaagd wordt en door de sluwe verdediging van zijn vriend Coenraad eene zoen weet te treffen.

Later geraakte keizer Karel in Zuid-Frankrijk met de Saracenen in strijd. De verraderlijke Gelloen, die door 't huwelijk zijner dochter met den zoon des keizers van Konstantinopel weer machtig is geworden, weet zich Karel's gunst te verwerven en diens zuster tot vrouw. Vergeefs beproeft men den op nieuw ontbranden strijd tusschen Gelloen's en Otte's partij te eindigen door twee gerechtelijke kampen.

Zoo nemen de zonen en kleinzonen de bloedveete over en voeden gelijk Gelloen zelf zegt:

Den ouden nijt

Die ons van onsen vordre bleven

Es.

Daardoor ontaardt het gedicht in eene kroniek. Dat is meer dan ooit het geval met de vertaling, welke toevoegsels bevat, die, hoewel stellig uit het Fransch nagevolgd, in de handschriften der *Chansons des Lorrains* niet schijnen voor te komen ¹⁾. Het eerste boek daarvan begon met den oorsprong der stamveete en eindigde met den dood van Fromondijn I, zoon van Fromond van Bordeaux en kleinzoon van Hardré, den tijdgenoot van Pepijn. Het tweede boek liep van daar tot aan den dood van Ritsart, den zoon van Yoen en kleinzoon van Girbert of achterkleinzoon van Garijn I, den Lotharinger. In het derde boek zou de geschiedenis worden voortgezet „tot des Keizers Vrederycs tiden”, waarmee misschien Frederik I bedoeld is. De vertaler was dan ook van meening, dat hij „ware ystorien” boekte, welke hij tot niets hoogers dan tot „grote dachcortinge” voor zijne hoorders of lezers bestemde.

¹⁾ Het schijnt, dat men in Parijs eene Chanson d'Yon op het spoor gekomen is, waarnaar denkelijk een gedeelte van het middelnederlandsche werk werd vertaald. Ik kan daaromtrent echter niets naders berichten. Ook nu nog berust dit vermoeden alleen op eene mededeeling van F. Bonnardot. (*Romania*, III, p. 258).

Met betrekking tot den inhoud mogen wij niet vergeten er op te wijzen, dat zich hier een opmerkelijk verschijnsel voordoet, hetwelk ook in de *Heemskinderen* terugkeert. Noordelijke en zuidelijke overleveringen zijn hier samengesmolten. Fromond is tegelijk graaf van Bordeaux en heer van Lens in Artois. Vandaar dat de veete tegen zijn geslacht nu eens in het Noorden, dan weer in het Zuiden woedt. Edélestand Du Méril opperde de zeer aannemelijke gissing, dat de eene overlevering de persoonlijke veete behandelde van een Frankisch opperhoofd, Werijn genaamd, en een krijgsman, die waarschijnlijk Vlaanderen vertegenwoordigt, daar in eene oude kroniek de Vlamingen de Fromonds worden genoemd. Toen de troonsbestijging van het geslacht van Pepijn die langdurige oorlogen tusschen de aanhangers van het oude koningshuis in het zuiden van Frankrijk en de overweldigers van den troon had in 't leven geroepen, die eerst tijdens Karel den Kalen werden ten einde gebracht door Garijn, graaf van Mâcon, die den tegenstand van Aquitanië bedwong, waarin ook een Fromond van Bordeaux was betrokken, schijnen zich de herinneringen aan beide worstelingen te hebben vermengd: de daden der beide Garijns en der twee Fromonds werden op één persoon overgebracht; gelijk zoo dikwerf in de overlevering geschiedt.

De kern des gedichts, de strijd tusschen Garijn en Fromond, is stellig zeer oud (boven, bl. 81); en zelfs in de Fransche redactie, die wij kennen, klimt dit gedeelte van het gedicht tot het eerste kwart der twaalfde eeuw op (tusschen 1120 en 1130). De toevoegsels mogen uit het laatst van die eeuw zijn; waarschijnlijk moeten zij niet later worden gesteld, daar ze, voor een deel althans, nog in handschriften van dien tijd gevonden worden.

Maar ofschoon de tekst, die tot ons gekomen is, geen oorspronkelijk opstel kan heeten, daar hij zich herhaaldelijk op eene oudere bron (*la vieille chanson*) beroept, zijn daarin toch, zooals doorgaans, toon en geest van de oudste overlevering behouden gebleven. Ook hier is nog geen spoor van ridderlijke beschaving of verfijning: de helden schromen niet de vlucht te nemen, als zij de zwakste zijn; velen vereenigen zich om een enkelen tegenstander te vellen; zelfs ontwapende en overwonnen vijanden worden onmeedoogend afgemaakt en in stukken gehouwen, en met wilde genoegdoening worden hunne afgehouden hoofden aan hunne magen

gezonden. De ruwste hartstochten regeeren de woeste baronnen: bij elke gelegenheid slaan zij elkander met de vuist ter aarde, en rukken den onderliggende baard en hoofdhaar uit. En wat de vrouwen betreft, de grofste beleedigingen worden haar aangedaan: zelfs de koning vergeet zich zoover, dat hij der koningin in tegenwoordigheid zijner rijksbaronnen een vuistslag in het aangezicht geeft; en zij zelve is zoo weinig ingetogen, dat zij op hare beurt zich niet ontziet hare vijanden te lijf te gaan. En als een vijand veraderlijk vermoord en zijn lijk aan stukken gehouwen is, dan komt dat den verhaler hoogst natuurlijk voor: „Ce fu eschanges de Begon de Belin!”

De vertaling meen ik omstreeks de helft van de dertiende eeuw te mogen plaatsen; zeker vóór 1250, het sterfjaar van Frederik II, wiens dood bij de vermelding van keizer Frederik's naam wel zou herdacht zijn, als hij reeds had plaats gegrepen. Veel ouder durf ik haar om toon, taal, stijl en rhythmus, die alle zeer gekuischt zijn, niet maken. Wij bezitten haar niet in haar geheel, maar toch in zeer uitgebreide fragmenten ¹⁾.

¹⁾ Wij bezitten thans vijftien fragmenten — althans wanneer we met dr. Kalf en dr. Te Winkel het indertijd door Willems gevonden fragment tot de Loreinen rekenen — van dit uitgebreide gedicht; te zamen ruim 10100 heele en 200 halve verzen. In vergelijking met den omvang van het geheel, is dit nog weinig. Het Fransche handschrift, dat nog niet eens het — in onze vertaling — eerste boek bevat, telt 32000 regels. De eerste drie fragmenten die bekend werden, gaf Massmann uit in zijne *Denkmäler deutscher Spr. und Litt.*, en ze werden daaruit overgenomen in Prof. Meijer's *Nalezingen op het leven van Jezus*. Ik zelf gaf in 1844, in de *Werken der Vereeniging ter bevordering der Oud Nederl. Letterk.*, twee uitgebreide stukken uit, naar een handschrift der Bibliotheek te Giessen, en liet de fragmenten van Massmann weer afdrukken.

Vijf andere fragmenten, deels in Utrecht, deels in Duitschland gevonden, drukte of herdrukte Dr. Matthes in 1876 in de XVIIe aflevering der *Bibliotheek van Mnl. Letterkunde*. Sedert kwamen nog vier fragmenten aan het licht, afgedrukt door de zorg van Prof. M. de Vries in het *Tijdschrift voor Nederl. Taal en Letterk.*, III bl. 9—50. De oorspronkelijke Utrechtsche fragmenten, door Dr. Vermeulen gevonden, zijn niet verloren, maar door mij ter Koninklijke Bibliotheek neergelegd. Ik heb den afdruk van Dr. Matthes nog eens met het oorspronkelijke vergeleken en alleen de volgende afwijkingen gevonden: Vs. 9, in *die* Gods ere; vs. 58, seiden *het* moeste; vs. 70, stemmen; vs. 274, bet (let?) abt so s. h.; vs. 351; oec fromont; vs. 355, metten like twaren;

De dichterlijke waarde, vooral van het oudste gedeelte van dit gedicht, wordt terecht hoog aangeslagen. Er komen ontegenzeggelijk grootsche en hoogst dichterlijke toestanden in voor, die met talent opgevat en met treffenden eenvoud en waardigheid geschilderd zijn. De karakters zijn krachtig gepenseeld en van eene aangename verscheidenheid. Door dit alles zou het gedicht zeker de vergelijking met de beste epische voortbrengselen der oudheid kunnen doorstaan, ware niet alle maat uit het oog verloren bij den cyklischen omvang, die de epische werking verzwakt. Dubbel is dit te betreuren, daar het duidelijk blijkt, dat de dichter met bewustheid naar kunstmatige voorstelling streefde. Hij heeft de gebeurtenissen niet louter geboekt, zooals de overlevering ze hem verhaalde, maar hij schikte en veranderde bijzonderheden om de belangstelling voor zijne helden te winnen en hun toestand meer dramatisch te maken. En wat den vorm betreft, die trekt aan door breede, plastische, echt epische schildering¹⁾. De taal is statig en dikwijls harmonieus: ook aan dichterlijke uitdrukkingen en vergelijkingen ontbreekt het niet.

De jonger toevoegsels, vooral die, welke alleen in de vertaling voorkomen, staan natuurlijk in dichterlijke vinding beneden den aanhef, waarvan zij niet zelden eene navolging zijn. De voortgezette bloedveete sluit gelijksoortigheid van karakter van voorvaders en naneven in zich; vandaar dat dezelfde persoonlijkheden later weer optreden, slechts met nieuwe namen bekleed. En met de karakters gingen ook soortgelijke feiten in de vervolgen over, of enkele trekken van het oorspronkelijke werden er breeder in uitgewerkt. Sommige schilderingen komen zelfs tot in de geringste

vs. 426, dor God; vs. 523, bereet waren hares; vs. 585, Aalijs; vs. 600, cussesse; vs. 606, hermerlijn; vs. 746, ontfinc.

Hierbij komt nu nog het door Willems in het *Belgisch Museum* (VII, 441—450) en door Kalff in de *Middeln. epische fragmenten* (bl. 130—137) uitgegeven fragment.

Wij bezitten op het oogenblik van de middeln. vertaling der *Lorraineen* van Boek I vier fragmenten, van Boek II negen fragmenten, van Boek III een fragment.

Het door Willems en Kalff afgedrukte fragment van 310 verzen kan tot het II of tot het IIIe Boek behooren. Zie Kalff, t. a. pl, 127—129.

¹⁾ Zie de dichterlijke bijzonderheden opgesomd in mijne *Geschiedenis der Nnl. Dichtk.*, II D., bl. 68—70.

bijzonderheden met die van vroeger overeen. Maar toch bevat ook dit gedeelte veel schoonheden van détail. Wij treffen er even veel gang in aan als in de beste deelen van het eerste stuk: de feiten zijn soms verrassend treffend, de beschrijvingen vol gloed en leven. Stijl en voorstelling zijn levendig en schilderachtig juist.

En wat de techniek van den vertaler betreft, hij heeft in den regel zijn plicht getrouw vervuld, hoewel hij enkele malen in dwaze vergissingen is vervallen. Zijne taal is uitnemend zuiver en sierlijk, en de rhythmus heeft eene vloeïendheid en regelmaat, die van bijzondere zorg getuigen. Toch leert de vergelijking met het oorspronkelijke, dat, ofschoon deze vertaling boven de meeste anderen uitmunt, Dr. Matthes evenwel terecht kon getuigen, dat daarin „van de poëzie [van het oorspronkelijke] oneindig veel verloren gegaan is” ¹⁾.

Trouwens, de vertaler werd niet door dichterlijke aanblazing gedreven: hij stelt voor geschiedkundige feiten te boeken, en is er ook alleen op uit, zijne toehoorders te stichten en hun een aangenaam tijdverdrijf te bezorgen. Zoo er hier en daar ongepaste leeringen voorkomen, dan schijnen die echter eer op rekening van den afschrijver, dan van den vertaler te moeten worden gesteld.

Zoo door inhoud als vorm, verdiende de *Roman der Lorreinen* eigenlijk eene plaats aan het hoofd der voortbrengselen uit het bloeitijdperk onzer middeleeuwsche poëzie.

¹⁾ *De Roman der Lorreinen*, Inleiding, bl. V.

IX.

MYSTIEKE BRITSCHE ROMANS.

Wij stappen thans van den Frankischen tot den Britschen sagenkring over. Wij zagen ¹⁾, hoe en waarom deze in de Fransche, weldra overal nagevolgde, letterkunde de nationale overlevering verving; en wij stipten aan, dat, aangemoedigd door de Engelsche koningen Hendrik I en Hendrik II, ook de Anglo-Normandische adel weldra een gretig oor leende aan de nieuwe romantische stof, terwijl onder onmiddellijken invloed van laatstgemelden vorst, de groote proza-romans over den *Graal*, over *Merlijn* en *Lancelot* het licht zagen. Nevens die proza-dichtwerken werden, tegen het eind der twaalfde eeuw, voor een deel in Vlaanderen, aan het hof van graaf Filips van den Elsas, enkele dier Britsche sagen tot berijmde ridderromans, naar den heerschenden smaak in het Fransch bewerkt.

De drie proza-gedichten werden in het Middelnederlandsch overgebracht, en ook verscheidene der bedoelde rijmverhalen zijn bij ons vertaald. Alvorens ons met die vertalingen bezig te houden, zal het niet ondienstig zijn onze aandacht te wijden aan eenige gewichtige vragen, de oorspronkelijke werken betreffend.

Van het oogenblik dat de Normandiërs Engeland veroverden en met Keltische mythen en sagen bekend werden, hebben zij zich ook daarvan meester gemaakt en die gaandeweg in de Europeesche letterkunde overgebracht: natuurlijk niet zonder ze naar hunne opvatting te wijzigen en om te werken. Geestelijke en wereldlijke schrijvers wedijveren met elkander in die richting. Godfried van Monmouth stelt zijne *Historia Britonum* ²⁾ op benevens zijne *Vita*

¹⁾ Boven, bl. 105 volg.

²⁾ De *Historia britonum* was niet — zegt G. Paris, (*Les Romans de la Table Ronde* p. 5 etc.) — zooals men vroeger wel beweerde, de bron voor de Artur-romans. Dit blijkt o.a. daaruit, dat van de aan Artur in de *Historia* toege-

Merlini, en Willem van Malmesbury heeft in zijne kroniek niet minder uit Britsche sagen en kerkelijke legenden geput. Wereldlijke zangers trekken Engeland, Frankrijk en Vlaanderen door en prikkelen de nieuwsgierigheid met die *lais*, welke een mythologisch of romantisch feit ten onderwerp hebben. Daarbij komen allerlei verhalen in omloop omtrent Artur en de helden van zijn hof, welke, zoo ze al in Anglo-Normandisch of Fransch gewaad waren gehuld, ongetwijfeld grootendeels uit Britsche stof waren samengesteld. Uit die verhalen hebben zich een aantal echte ridderromans ontwikkeld, die Gaston Paris, de uitstekende kenner der middeleeuwen, in zijne grondige voorstudiën ¹⁾ voor een uitvoerig werk over de Artur-romans ²⁾, zeer kenschetsend onderscheidt in *biographische* en *episodische* romans ³⁾.

En inderdaad zijn het verhalen, waarin steeds de avonturen van een der ridders van de *Ronde Tafel* worden geschilderd, terwijl Artur zelf en zijne gemalin er slechts eene ondergeschikte rol in spelen. Het tooneel der handeling wordt doorgaans in Engeland gedacht: deels in den onmiddellijken omtrek van Artur's verblijf (Caerleon — Karlioen — Caradigan, Carduel — Kardoel — enz.), deels in het land der phantasie.

De inhoud van bijna al deze verhalen is grootendeels aan oude Keltische overleveringen ontleend; maar men zal begrijpen, dat die sagen vaak nauwelijks herkenbaar zijn, daar de tot ons gekomen Fransche inkleeding het gewrocht van velerlei wijziging moet zijn

schreven tochten en veroveringen geen sprake is in de romans; zelfs de oorlogen tegen de Saksen zijn er uit verdwenen; van zijn uiteinde wordt niet, van 't geloof aan zijne terugkomst slechts ter loops gerept. Daarentegen is er bij Godfried van Monmouth geen sprake van de Ronde Tafel. De daarop betrekking hebbende plaats bij Wace is door dezen zelf ingelascht. „En effet, en dehors du monde des cleres la légende arthurienne avait pénétré sous des formes variées et par des canaux divers dans la société chevaleresque” p. 7.

¹⁾ *Études sur les romans de Table Ronde*, in *Romania*, tom. X, p. 465—496; tom. XII, p. 459—534.

²⁾ Zijn sedert verschenen en meermalen aangehaald werk: *Les Romans en vers du cycle de la Table Ronde. Extrait du tome XXX de l'Histoire littéraire de la France*. Paris, 1887.

³⁾ „Pour le fond, ils se divisent en deux classes: les romans biographiques et les romans épisodiques.” G. Paris, p. 14.

geweest. De oorspronkelijke Keltische sagen, die denkelijk alleen van mond tot mond werden voortgeplant, gingen eerst over in Anglo-Normandische gedichten, die in hun eersten vorm niet tot ons zijn gekomen, maar wat later, echter nog in de twaalfde eeuw (volgens Gaston Paris zelfs nog vóór 1150), door Fransche *trouvères* zijn omgewerkt in overeenstemming met de begrippen, den geest en de behoeften van hun tijd.

De beroemdste dier omwerkers was Chrestien de Troies, ook aan het hof van den Vlaamschen Graaf Filips van den Elzas gevierd, en die, onder meer, de romans van *Cligès*, *Erec* en *Ivain* in bovengenoemden geest dichtte, waarbij men *la Charrette* en *Perceval* moet voegen, welke een ietwat ander karakter dragen. Aan hem sloten zich verscheidene anderen aan, zooals Raoul de Houdenc en Guillaume le Clerc, die geheel in zijn trant werkten, en eenige ongenoemden, waarvan sommigen niet onder zijn invloed stonden, zooals b.v. de berijmer van den *Lanzelet*, waarover nader.

Het is doorgaans ondoenlijk in die naar vorm en geest geheel gewijzigde gedichten te onderkennen, wat tot de oorspronkelijke Keltische kern behoort en wat van de hand van den tweeden of derden bewerker is. Toch gelukte het aan de scherpzinnigheid van den genoemden Franschen geleerde door vergelijking van oudere bronnen, althans van één gedicht aan te toonen, dat, en hoe het met de oorspronkelijke mythische sage samenhangt, zooals wij straks zullen zien. En het is natuurlijk, dat dit geen op zichzelf staand feit is.

Nevens deze groep staat eene andere reeks verhalen, welke nog meer opgang heeft gemaakt: namelijk die, waarin de geschiedenis van den *Graal* en de daarvan onafscheidelijke van *Lancelot* behandeld worden. Terwijl de eerste groep alleen berijmde verhalen bevat, komen deze ook wel in de tweede voor, maar hoofdzakelijk bestaat deze toch uit proza-romans. Daarin treden Artur en zijne gemalin Ginevra meer op den voorgrond; en zoo, van den eenen kant, de betrekking van Lancelot tot de koningin op eene wijze wordt geschilderd, die de zinnelijke, maar ook tot in het onmogelijke verfijnde galanterie van den tijd in een eigenaardig daglicht stelt, zooals wij nader zullen aantoonen, zien wij van den anderen kant hier godsdienstig gevoel en christelijke mystiek eene zeer ingrijpende rol spelen. Overigens worden ook hier avonturen op

avonturen gestapeld, en elk der dolende ridders, wier heldendaden hier breed uitgemeten worden, is op zijne beurt de alles overtreffende dappere.

Daar sommige episoden of biographische verhalen, welke een deel dezer proza-romans uitmaken, ook in rhythmischen vorm voorkomen, is de zeer natuurlijke vraag gerezen, welke van beide voor ouder moet worden gehouden? Het onderzoek daarnaar kon eerst vruchten beloven, toen het bleek, dat de episode van den *Ridder met de kar* (*Le chevalier de la charrette*) uit het eerste boek van den Lancelot ook door Chrestien de Troies als afzonderlijke roman berijmd was. Bij menig verschil in de voorstelling was de doorgaande overeenstemming zoo in het oog vallend, dat men wel moest aannemen, dat het eene verhaal regelrecht aan het andere was ontleend. Maar welke redactie was de oudste? Ging Chrestien de Troies vooraf aan Wouter Map, die in de middeleeuwen algemeen als schrijver van den *Lancelot* gold, of omgekeerd? De beantwoording dezer vraag besliste natuurlijk in het algemeen over de verhouding van de proza- tot de rijm-romans. Zij is vaak en in verschillenden zin besproken; en nog onlangs heeft Gaston Paris haar met de hem eigen degelijke grondigheid behandeld, en ten slotte den voorrang aan Chrestien toegekend.

Wij zullen dat betoog ter toetse moeten brengen; want ofschoon dit vraagstuk voor onze letterkunde van geen overwegend belang is, daar de middelnederlandsche vertalingen van al de romans uit den Britschen sagenkring van veel jonger dagtekening zijn, ligt toch de ontwikkelingsgeschiedenis van dezen tak der letterkunde ter nauwernood buiten het bestek van een overzicht, dat den samenhang der verschijnselen op Nederlandschen bodem met de algemeene Europeesche letterkundige ontwikkeling niet uit het oog wil verliezen. Daarom zullen wij bij deze en enkele andere vragen betrekkelijk den oorsprong dezer romans, zij het ook zoo kort mogelijk, mogen stilstaan.

Daaraan moet echter eene vluchtige inhoudsopgave der Fransche proza-romans voorafgaan.

DE GRAAL- MERLIJN-ROMAN.

1. *De Graal* of *Jozef van Arimathea*. Van het eerste gedeelte

van dit verhaal bestaan twee verschillende lezingen, die eigenlijk als twee van elkander onafhankelijke werken moeten worden beschouwd: de eene, bekend als „*Le petit Saint Graal*” ou le roman de *Joseph d'Arimatee*”, de andere als *Le Saint Graal* of *Le Grand Saint Graal*. Daar alleen het eerste geschrift in onze letterkunde is overgegaan, zullen wij ons tot den inhoud daarvan bepalen. Vooraf zij nog opgemerkt, dat van dit verhaal twee lezingen bestaan: de eene in verzen, de andere in proza ¹⁾, die zooveel overeenkomst met elkander hebben, dat de eene blijkbaar uit de andere is voortgekomen. Welke van beiden de oudste is, staat niet vast; maar naar mijne overtuiging ging het berijmde gedicht aan het proza vooraf ²⁾. Trouwens, voor onze beschouwingen is de beantwoording van die vraag van luttel beteekenis, daar in allen gevalle Robert de Borron de schrijver van het oorspronkelijke werk was, en beide lezingen in dagteekening niet veel verschillen.

Ziehier den inhoud in 't kort:

Ten gevolge van den zondeval in het paradijs moesten alle afstammelingen van Eva ter helle. Om het menschedom te verlossen van de eeuwige straf werd Onze Heer zelf mensch: al wie in Hem geloofde en gedoopt werd, en na de biecht vergeving van zonden erlangde, zou uit de klauwen des duivels verlost worden.

Ten tijde dat Christus op aarde rondwandelde, was Judea voor een deel aan de Romeinen onderworpen, terwijl Pilatus „dat gerechte helt te Jherusalem.” Een edele man, Jozef van Arimathea genaamd, stond met vijf zijner ridders in dienst van den landvoogd: hij had den Heer in het geheim lief, maar durfde dat niet toonen uit vrees voor de booze Joden.

Jezus had een klein getal discipelen, onder hen den slechten Judas, die 's Heeren „drossaet” was en als zoodanig recht had op de tienden van al wat den Meester gegeven werd. Op zekeren

¹⁾ Het berijmde verhaal werd in 1841 uitgegeven door Francisque Michel onder den titel: *Le Roman du Saint-Graal*; de proza-redactie gaf Eugène Hucher in 1875 in het licht, onder den titel: *Le Saint-Graal ou le Joseph d'Arimatee, première branche des Romans de la Table ronde*. De middelnederlandsche bewerking zal in het tweede deel nader besproken worden.

²⁾ Zie de verschillende meeningen aangestipt door Dr. J. Te Winkel in het *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterk.* I, bl. 315.

dag vierde Jezus het avondmaal ten huize van Simon, waar Maria Magdalena hem de bekende hulde bracht. Judas was daarover zeer verstoord, want de verbruikte balsem was wel driehonderd penningen waard, zoodat hij eene schade van dertig penningen leed. Van dat oogenblik zon hij op middelen om dat verlies te vergoeden.

Dan volgt het verhaal van het verraad. In het huis van Simon werd de Heer gevangen genomen, en bij die gelegenheid nam een der Joden den schotel („*nap*”), waarin Christus geofferd had ¹⁾ en bracht dien aan Pilatus. Toen Jezus gekruisigd was en Jozef, tot loon van zijne diensten, den Landvoogd verzocht hem het lijk te schenken, stond deze dit niet slechts toe, maar gaf hem tevens den „*nap*”, daar hij niets wilde behouden, dat aan den veroordeelde had toebehoord. Jozef zelf, door Nicodemus geholpen, nam Jezus van 't kruis en wiesch zijne wonden: toen daaruit bloed droppelde, ving hij die droppels uit eerbied in den *nap* op. Daarna begroef hij het lijk. Toen dit ten derden dage verdwenen was, besloten de Joden Nicodemus en Jozef te vatten en te verbergen om ze later des noods te dooden. De eerste wist te ontkomen, maar Jozef werd mishandeld en voorts in een torenkelder geworpen, die daarop verzegeld werd. Maar God vergat hem niet: de Heer verscheen in den kerker, het vat dragende, waarin zijn bloed was opgevangen, dat de geheele ruimte met zijn glans verlichtte. Jezus openbaart nu zijn wezen aan Jozef, die Hem smeekt om erbarmen. Jezus belooft hem na zijn dood het eeuwige leven; en uit dankbaarheid voor zijne liefde geeft Hij den *nap* in Jozef's hoede en in die van hen, aan welke deze hem zou achterlaten. Drie personen waren daartoe bevoegd. — Dan heet het, dat nooit het sacrament zal worden volbracht ²⁾ zonder daarbij Jozef te gedenken. Als deze

¹⁾ Het Fransch heeft, vers 395:

„Leenz eut un veissel mout gent,
Où Criz feisoit son sacrement.”

In de Mnl. vertaling heet het:

„Eenen nap
Dat was daer vor sine doet
Jhesus die eerste misse in sanck.”

²⁾ Vs. 887:

„Saches que jameis sacremenz
Feiz n'iert, que ramenbremenz
De toi n'i soit.”

om verklaring van die woorden vraagt, antwoordt Jezus: „Gij weet, dat ik, het avondmaal ten huize van Simon gebruikende, brood en wijn zegende en mijnen discipelen er op wees, dat het brood mijn vleesch en de wijn mijn bloed was. Welnu, te meniger stede zal die tafel worden nagebootst: het altaar, waarop zal geofferd worden, zal het graf voorstellen, waarin gij mij hebt nedergelegd: de gewijde misdoek het laken, waarin gij mij gewikkeld hebt: de kelk zal de *nap* zijn, waarin gij mijn bloed hebt opgevangen: het deksel eindelijk, dat op den kelk zal gelegd worden, zal den steen beteekenen, waarmede gij het graf gesloten hebt. Zoo zult gij herdacht worden. Allen, die dezen beker zullen zien, zullen de mijnen zijn; zij zullen altijd verkrijgen, wat hun hart begeert. Die de woorden verstaan en onthouden, welke ik u zal zeggen, zullen Gode en menschen aangenaam zijn: hun zal in elk geding recht geschieden en in geen Godsgericht zullen zij overwonnen worden.”

„Ik durf die woorden niet herhalen,” zegt de dichter, „en zou het ook niet kunnen, tenzij ik het groote boek had, waarin de verhalen van hetgeen geschied is, door de groote klerken geboekstaan; dat boek noemt men den *Graal*: daarin zijn de groote geheimen opgeteekend ¹⁾.”

Jezus verdween daarop uit den kerker, waarin hij Jozef achterliet, maar met de belofte, dat deze verlost zou worden. Jozef bleef in de gevangenis en men hoorde niet meer van hem.

Na lang tijdsverloop kwam er een pelgrim te Rome, die in Judea den handel en wandel van Jezus gekend had. Hij vernam, dat Vespasianus, des keizers zoon, met eene vreeselijke, ongeneeslijke

¹⁾ Vs. 929: „Je n'ose conter ne retireire,
Ne je ne le pourroie feire,
(Neis se je feire le voloie)
Se je *le grant livre* n'avoie
Où les estoires sunt escrites,
Par les granz clers, feites et dites,
Qu'en numme *le Graal* et dit:
Là sunt li grant secré escrit.”

De twee laatste verzen staan in het handschrift in omgekeerde volgorde, maar blijkbaar ten onrechte.

melaatschheid behept was, en daarom in een toren was opgesloten. De pelgrim zegt, dat als Jezus nog leefde, dien hij zoovele mirakelen had zien doen, 's keizers zoon wel te genezen zou zijn. Voor den keizer gebracht, geeft hij hem den raad iemand naar Palestina te zenden, om te onderzoeken of er niet het een of ander van den profeet is overgebleven, waardoor Vespasianus genezen zou kunnen worden. Dit gebeurt. Maar men vindt niets, dat den profeet heeft toebehoord: evenwel herinnert men zich, dat er eene vrouw is, die een afbeeldsel van hem bezit. Nu wordt Veronica met den bekenden zweetdoek naar Rome gebracht, en op het bloote gezicht daarvan geneest Vespasianus volkomen. Deze wil nu, uit dankbaarheid, allen straffen, die medeplichtig waren aan Jezus' dood.

Titus en zijn zoon trokken met een leger naar Judea. Weldra waren de voornaamste Joden in de gevangenis geworpen en Vespasianus wilde ze allen ter dood brengen. Dertig hunner werden met paarden vaneengescheurd, anderen verbrand, omdat zij hem den profeet, dien zij gedood hadden, niet konden leveren. Jozef alleen, meenden zij, wist waar die gebleven was; en een hunner verried den keizer de plaats, waar men hem had opgesloten. Ofschoon dit meer dan veertig jaar geleden was, en niemand ooit naar hem had omgezien, dacht Vespasianus evenwel: „Hij is misschien verzorgd door Hem, die mij heeft genezen.” Hij daalde in den kerker neer en vond er Jozef levend en van helder licht omstraald. Deze bekeerde nu den Vorst tot het geloof aan Christus, en werd toen bevrijd. En Vespasianus liet aan de zijnen verkondigen, dat al wie Joden wilden koopen, er dertig voor één penning konden krijgen.

Jozef had eene zuster, Enygeus genaamd, die met zekeren Hebron of Bron gehuwd was ¹⁾, een groot vriend van Jozef. Deze begaven zich terstond vol blijdschap tot hem. Jozef deed hun en al het volk weten, dat wie in Jezus Christus gelooven wilde, door Hem van alle smaad en leed zou verlost worden. En velen beloofden dit. Toen gebood Jozef hun land en goed te verlaten en met

¹⁾ In de middelnederlandsche vertaling heet hij *Broen*; in 't Fransch nu eens *Hebron* (vs. 2310, 2387, 2401, 2413, 2422, 2510, 2793, 2944, 3236, 3387), dan weer *Bron* (vs. 2313, 2494, 2525, 2533, 2834, 2843, 2849, 2861, 2877, 2931, 2963, 3181, 3235, 3311).

hem, ter liefde van God, in ballingschap te gaan. Vespasianus liet hen trekken, en zij togen terstond naar verre landen, waar zij lang vertoefden. Jozef leerde hun veel goeds en liet hen het land bebouwen.

Een tijd lang hadden zij voorspoed; maar eindelijk begon alles hun tegen te slaan. Dit geschiedde, omdat zij zich aan ongebondenheid begonnen over te geven. Toen zij den tegenspoed niet langer verduren konden, gingen zij tot Hebron, om hem hun nood te klagen. Deze begaf zich naar Jozef om dien te verzoeken raad te schaffen. Jozef twijfelde, of hij zelf God niet vertoornd had, en hij wierp zich voor zijn *nap* op de knieën, zooals de Heer hem geboden had, en bad dezen om raad. Eene stem antwoordde, dat hij geene schuld had, en beval hem den *nap* met het heilige bloed onbedekt voor de zondaren te plaatsen, om hen te beproeven. Hij moest eene tafel doen maken, gelijk aan die, welke bij het laatste avondmaal gediend had. Bron moest gaan visschen, en den eersten visch, dien hij ving, op de tafel plaatsen, en in 't midden van den disch den *nap*, maar met een doek bedekt. Dan moest hij het volk roepen, en zelf gaan zitten op de plaats, die de Heer had ingenomen, toen Hij met zijne discipelen at. Bron moest naast hem zitten, maar eene plaats tusschen hen beiden openlaten: de plaats van Judas; want deze zou niet bezet kunnen worden, voordat Enygeus haren man een zoon geschonken had. Dan moest het volk, dat vast in het geloof aan de Drieëenheid gebleven was, mede aanzitten. Dit gebeurde: een deel van het volk zat neder, een deel moest blijven staan. En zij, die aanzaten, voelden terstond hun hart vervuld met het zoetste gevoel en volkomen tevredenheid. Een hunner, Petrus genaamd, vroeg aan de omstanders, of zij hetzelfde gevoel smaakten, en toen zij ontkenden, zei hij hun, dat zij blijkbaar met groote zonde behept waren, en daarom Gods genade derfden. En zij gingen vol schaamte van daar. Den aanzittenden beval Jozef elken dag terug te komen. Zoo leerde Jozef hen kennen, die gezondigd hadden; en op die wijze werd voor 't eerst de kracht van den beker aan den dag gebracht.

De gelukzaligheid, die zij deelachtig waren, duurde zeer lang: het genot, dat zij smaakten, was onuitsprekelijk. En toen men Petrus vroeg, hoe eigenlijk die *nap* genoemd werd, antwoordde hij: „de *Graal* is zijn ware naam; want niemand zal hem zien,

wien hij niet welgevallig (*gratialis* = genadevol) zal zijn ¹⁾." En dien naam bleef men hem geven. Zij, die daar vertoefden, zaten dagelijks op de derde ure aan en noemden dit den dienst van den Graal.

En daar dit alles gebeurd is, noemen wij het *de historie van den Graal*, en de naam *Graal* zal hem ten allen tijde blijven ²⁾).

Toen de onvromen vertrokken, bleef er een achter, Mozes geheeten, die voor zeer slim doorging, en die zich uiterlijk vroom voordeed. Hij wilde niet heengaan, en smeekte, dat men hem ook der genade deelachtig liet zijn. Toen hem toegestaan was aan te zitten om de proef te nemen, nam hij plaats aan de tafel op den opengebleven zetel naast Jozef; maar hij verdween plotseling in de diepte. Toen Jozef den Graal om verklaring dier gebeurtenis bad, kreeg hij ten antwoord, dat deze plaats niet mocht vervuld worden, voordat de derde man zou komen, uit zijn geslacht voortgesproten: de zoon van Bron en van zijne zuster. Mozes was een bedrieger, en hij was in de diepte gezonken, zoodat men nooit meer van hem hooren zou („ne en fable ne en chançon," vs. 2816), totdat diegene, die deze plaats innemen mag, hem zal vinden.

Bron had bij zijne vrouw allengs twaalf zonen verwekt. Zij wisten niet, wat ze met hen aan zouden vangen. Jozef raadpleegde daaromtrent den Graal, en God zond hem een Engel, die hem zei, dat zij allen tot den dienst van God zouden bestemd worden, maar dat diegene onder hen, welke geene vrouw nam, heerschappij over de anderen zou voeren. Allen huwden, behalve één, Alein geheeten, die dit weigerde. Deze bleef bij Jozef, en werd, op bevel van den Heiligen Geest, in de geheimen van den Graal en van Jezus ingewijd, en ontving de heerschappij over zijne broeders. Daarop bracht een hemelbode een brief, waarbij aan Petrus bevolen werd, verre vandaar te vertrekken naar het Westen; en hij ver-

¹⁾ Vs. 2657: „Petrus respont: „Nou quier celer:
Qui à droit le vourra nummer,
Par droit *Graal* l'apelera;
Car nus le Graal ne verra,
Ce croi-je, qu'il ne li agrée".

²⁾ Vs. 2683: „Et, pour ce que la chose est voire,
L'apelon dou *Graal* l'Estoire:
Et le nom dou Graal ara
Dès puis le tens de là en çà."

klaarde met zijne broeders naar „dat lant van Avaroen” [Avallon] te zullen gaan, dat woest was, om daar de genade des Heeren af te wachten. Zij trokken weg, en overal waar zij kwamen, predikte hij den naam van Jezus Christus, zooals Jozef het hem geleerd had.

God zond daarop zijn Engel tot Jozef, om hem te gelasten, dat hij Petrus zou laten trekken, en den Graal aan de hoede van Bron zou toevertrouwen, na dezen in het geloof aan Christus ingewijd en hem de heilige woorden herhaald te hebben, die de Heer in den kerker tot Jozef gezegd had en die het geheim van den Graal worden genoemd ¹⁾. Dan moest Jozef hem den *nap* ter hand stellen en hem zeggen, dat zijn naam voortaan „de rijke Visscher” zou zijn, wegens den visch, dien hij ving, toen deze mirakelen een aanvang namen ²⁾. Hij moest naar het Westen trekken, waarheen hem goed dacht, en daar moest hij den zoon zijns zoons afwachten, aan wien voorts de *nap* moest worden overgegeven, om dien te behoeden. Dan zou Jozef sterven en den hemel beërven. En alzoo geschiedde het: de Rijke Visscher, over wien later zoo-veel schoone verhalen verbreid zijn, vertrok, en Jozef bleef.

Mijnheer Robert de Beron — vervolgt de berijmer — zegt, dat het nu zaak zou zijn, te verhalen waar Alein heenging en wat hem overkwam; welk leven Petrus leidde, en waar hij zou weergevonden worden; wat van Moyses geworden was, en waarheen de Rijke Visscher toog. Deze vier zaken moesten worden bijeengevoegd en in het licht gesteld, maar ik weet wel, dat dit niemand gegeven is, die de groote geschiedenis van den Graal niet heeft hooren verhalen, welke volmaakt waar is. Ten tijde dat ik haar mededeelde aan wijlen Heer Wouter, uit het geslacht van Mont-Belyal, was zij door geen sterveling medegedeeld dan in de groote historie van den Graal. Maar, bewaart God mij bij leven en gezondheid, dan hoop ik die vier verhalen bijeen te brengen, als

¹⁾ Vs. 3332: „Les seintes paroles
Ki sunt proprement apelées
Secrez dou Graal et nummées.”

²⁾ Vs. 3347: „Pour le poisson qu'il peescha
Quant cele grace commença”;
onzinnig in het Mnl. vertaald, vs. 1790—91:
„Ombe dat noch die tijt sal comen,
Dat hy eenen visch zal vaen.”

ik ze in een boek kan vinden. Terwijl ik dus voor 't oogenblik een deel van het verhaal achterwege laat, zal ik het vijfde deel vertellen, om later, bij gelegenheid, de vier anderen op te nemen, ofschoon een ieder ze voor verloren houdt ¹⁾.

¹⁾ Vs. 3461:

„Messires Roberz de Beron
Dist, se ce ci savoir voulun,
Sanz doute savoir couvenra
Conter là où Aleins ala,
Li fiuz Hebron, et qu'il devint,
En queu terre aler le couvint,
Et qués oirs de li peut issir;
Et queu femme le peut nourrir,
Et queu vie Petrus mena,
Qu'il devint, n'en quel liu ala,
En quel liu sera recouvrez:
A peïnnes sera retrouvez:
Que Moyses est devenuz,
Qui fu si longuement perduz:
Trouver le couvient par reison
(De parole ainsi le dist-on);
Lau li riches Peschierres va,
En quel liu il s'arrestera,
Et celui sache ramener
Qui orendroit s'en doit aler.

Ces quatre choses rassembler
Couvient chaucune, et ratourner
Chascune partie par soi
Si comme ele est; meis je bien croi
Que nus hons ne's puet rassembler
S'il n'a avant oï conter
Dou Graal la plus grant estoire,
Sanz doute, ki est toute voire.
A ce tens que je la retreis
A mon seigneur Gautier en peis,
Qui de Mont-Belyal estoit,
Unques retreite esté n'avoit
La grant estoire dou Graal
Par nul home qui fust mortal;
Meis je fais bien à touz savoir
Qui cest livre vourrunt avoir,
Que, se Diex me donne santé
Et vie, bien ei volenté

2. *Merlijn*. De duivelen waren zeer verstoord, dat Christus na zijn dood de poorten der Hel verbroken en Adam en Eva benevens andere vromen naar het paradijs gevoerd had. De Hel was bijna ledig gelaten en zij zou niet meer dicht bevolkt worden, want wie berouw heeft over zijne zonden, zal vergiffenis ontvangen. Om dit te voorkomen moesten de duivelen een man in de wereld zenden, die in hun geest werkte. Een hunner vermocht mensche-lijke gestalte aan te nemen: hij begaf zich naar een man, die rijk in vee was en doodde het grootste gedeelte zijner levende have. De eigenaar was daarover zoo verwoed, dat hij al wat hem over was gebleven, aan den duivel schonk. De booze geest doodde toen 's mans zoon, en de vader was daardoor zoo aangedaan, dat hij zijn geloof aan God opgaf. Toen bracht de Booze 's mans vrouw

De ces parties assembler,
 Se en livre les puis trouver.
 Aussi cumme d'une partie
 Leisse, que je ne retrei mie,
 Aussi couvenra-il conter
 La quinte, et les quatre oublier,
 Tant que je puisse revenir
 Au retreire plus par loisir,
 Et à ceste uuevre tout par moi,
 Et chascune m'estuet par soi;
 Meis se je or les leisse à tant,
 Je ne sai homme si sachant
 Qui ne quit que soient perdues
 Ne qu'eles serunt devenues,
 Ne en quele senefiance
 J'en aroie feit dessevrance."

De proza-bewerking heeft enkele bijzonderheden van deze plaats wat gewijzigd. Zoo heet het b.v. (zie de inleiding van Dr. Van Vloten op de Mnl. vertaling, bl. XI): „Et au tems que Messires Roberz de Borron lou retraist à mon seigneur Gautier, lou preu conte de Monbeliart [!], ele n'avoit onques esté escripte par nul home *fors el* grant livre". De vertaling van Maerlant is hier zeer gebrekkig, maar ook uit vs. 1907:

„Ende eer dat van hem wert geopenbaert,
 So ne wiste nyeman twint die tale,
 Dan in dat grote boeck van den Grale,"

mag men opmaken, dat in de Fransche verzen te dezer plaatse wat gebroddeld is.

daartoe, dat zij zich verhing. De echtgenoot stierf daarop van verdriet. Er bleven drie dochters over: de oudste werd door een jonkman verleid met behulp van den duivel, die zorgde, dat de zaak ruchtbaar werd, waarop het meisje, naar landsgebruik, veroordeeld werd om levend begraven te worden. De tweede werd door een vroom man tot den dienst van Jezus overgehaald. Op de derde zond de Booze een wijf af, 't welk haar beduidde, dat zoo zij haar zuster volgde, alle genot op deze wereld voor haar voorbij was: wist zij maar, welke vreugde andere vrouwen met hare minnaars smaakten ¹⁾! Het gevolg was, dat zij den verkeerden weg opging.

De tweede zuster, gesteund door den raad eens vromen vriends, bleef rein en deugdzaam, en ofschoon de duivel ook haar ten val wilde brengen, duurde het wel twee jaar, eer hij er kans toe zag. Toen beschuldigde de verdorven zuster haar van ongeoorloofde verstandhouding met haar biechtvader, en liet haar door hare minnaars mishandelen. Toornig wierp zij zich op haar bed en vergat zich te bekruisen, zooals zij gewoon was. Van die gelegenheid maakte de Booze gebruik en sloop bij haar. Toen zij ontwaakte, maakte zij het teeken des kruises, want zij ontwaarde, dat er iets met haar gebeurd was. Zij riep de Heilige Maagd aan om haar tegen den duivel te beschermen, maar het was te laat: Merlijn zou geboren worden. Met groot gejammer klaagde zij haren biechtvader, dat zij onteerd was. Deze legde haar strenge boete op.

Weldra werd hare zwangerschap bekend en het gerecht wilde haar straffen; maar om der wille van het onschuldige, nog ongeboren kind schortte men de doodstraf op en sloot haar op in een toren, in gezelschap van twee vrouwen. Eindelijk werd het kind geboren: het had dit met den Booze gemeen, dat het kennis had van het verledene; maar God schonk het ook de gave om de toekomst te voorzien. De moeder zorgde, dat het kind gedoopt en naar haar vader Merlijn genoemd werd.

Het jonksken ontwikkelde zich op verwonderlijke wijze. Het was

¹⁾ Hier eindigt het fragment, dat door Fr. Michel is uitgegeven; maar de proza-omwerking is in verscheiden handschriften tot ons gekomen. Een uitvoerig overzicht daarvan gaf Paulin Paris in het tweede deel van *Les Romans de la Table Ronde mis en nouveau langage*.

anderhalf jaar oud, toen men zijne moeder ter dood wilde veroordeelen; maar Merlijn wist door het aan den dag brengen van zekere familiegeheimen van den rechter te bewerken, dat zijne moeder ongedeerd bleef. Tevens gaf hij een bewijs, hoe hij de toekomst kon voorspellen.

Blasius, de biechtvader zijner moeder, onderhield zich met het kind, dat beloofde hem te leeren, hoe hij het hemelrijk mocht winnen. Merlijn vertelde hem, hoe de Booze oorzaak was van al het leed, zijn grootvaders huis overkomen. En hij noodigde hem uit om alles te boek te stellen, wat hij hem zou mededeelen. Toen deed hij hem schrijven van de liefde Gods en van Jozef van Arimathea en van Alein en diens gezellen en van Petrus; en hoe de duivelen een man naar hun hart wilden maken, en hem het leven schonken. En de vertaler voegt er bij (vs: 4444):

„Dus visierde Merlijn twaren
Dit werck ende dade daerombe ondersoek;
Daerombe so hetet *Merlijns boeck*.”

Daarop voerspelt Merlijn de vervolgingen, waaraan hij zou blootstaan, en hij verklaart Blasius ten slotte, dat zijn boek in waarde zou worden gehouden, al bevatte het ook gebeurtenissen, die hij niet zelve gezien had; Blasius moest er de geschiedenis van Jozef van Arimathea aan toevoegen. Merlijn zelf zou naar het Westen gevoerd worden door hen, die meenden zijn bloed noodig te hebben: Blasius moest de hoeders van den Graal opsporen, met welke hij eenmaal zou worden vereenigd ¹⁾.

Intusschen stierf Koning Constans van Groot-Brittanje, drie zonen nalatende, waarvan de oudste hem opvolgde, met zekeren Vertigern (Vortigern) als Drossaat of Rijksbestuurder. De Saksen vielen in het land, en toen de koning hun niet weerstaan kon, werd hij door eenige oproermakers gedood en zijn Drossaat in zijne plaats verkoren. De twee overgebleven jonge zonen van Constans, Uter

¹⁾ De vertaler besluit dit hoofdstuk met deze woorden (vs. 4489):

„Twe boecken zijn er nu met desen,
Dit sal een scone boec wesen;
Ende beide spreken van ener zaken;
Nu moet ic ander jeesten maken.”

En boven het volgende hoofdstuk leest men: „Hier begint dat derde boec.”

en Pendragon, vloten uit het land naar het Oosten, naar de stad Borges. Vertigern liet de moordenaars des konings ombrengen, ten gevolge waarvan hunne magen zich tegen hem keerden. Weldra sloten zich vele inwoners van het land bij hen aan, en daarop maakte Vertigern vrede met de Saksen en huwde de dochter van Angwes (Hengist), een hunner hoofden.

Vertigern, op eigen behoud bedacht, wilde een sterken toren bouwen; maar steeds zonk het begonnen werk in de aarde. 's Konings klerken verkondigden hem, dat het werk niet zou gedijen, tenzij men de grondslagen besproeide met het bloed van een kind, dat zonder vader was geboren. Men ging aan 't zoeken en vond Merlijn, die den boden zei, wat hun voornemen met hem was, en uit welken hoofde. Hij deed daarop nog eenige voorspellingen aan Blasius, en gelastte hem op nieuw zijne geheele geschiedenis op te teekenen, en die van koning Artur (vs. 5119):

„Gene historien no gene sagen
Ne werden so wel gepriset ter cure
Alse van den coninc Arture.”

Nadat hij afscheid van zijne moeder genomen had, die in een klooster heilig leefde, trok Merlijn met 's konings boden meê, en ook Blasius vertrok naar de streek, waarheen Merlijn hem verwezen had.

Het wonderkind gaf onderweg nog eenige proeven van zijne voorspellingsgave en eindelijk kwamen zij voor den koning. Merlijn meldde hem, dat het werk aan den toren niet kon beklijven, omdat daaronder zich eene rivier bevond en onder haar bed twee draken, een roode en een witte, die den last, welke op hen kwam drukken, afschudden. Men leidde het water af en de draken kwamen aan den dag: zij begonnen elkander te bevechten, zooals Merlijn voorspeld had, en de witte behield de overhand, maar stierf drie dagen later. Op 's konings verzoek verklaarde Merlijn hem de beteekenis van dien strijd: de roode draak beteekende Vertigern en de witte Constans' kinderen, die dezen zouden doden, als zij binnen drie maanden te Winchester geland waren. En zoo geschiedde het.

Toen ook Pendragon van de wijsheid van Merlijn gehoord had, zond hij boden uit om hem te zoeken; maar deze wist hen onder

allerlei vermommingen om den tuin te leiden. Ook aan Pendragon verscheen hij in verschillende gestalten en deed hem allerlei voorspellingen, onder anderen dat Uter Hengist zou dooden, zooals ook weldra gebeurde. Merlijn werd de vriend van Pendragon en zijn broeder en beloofde hun hulp en raad. Het eerste gevolg daarvan was, dat de Saksen uit het land verdreven werden.

Merlijn gaf den koning voorts de ondubbelzinnigste bewijzen van zijne alwetendheid, en men hield hem voor den vroedsten man van zijnen tijd. Terwijl hij al wat hem overkwam aan Blasius ging mededeelen, om het op te schrijven, liet ook Pendragon een boek opstellen over de voorspellingen des wijzen en hetgeen den koning van Engeland betreft; maar daarin werd niet gezegd, wie Merlijn was. Sedert heeft deze alleen in duistere voorspellingen gesproken.

De Saksen vielen op nieuw in het land, maar werden door Pendragon verslagen, die door Merlijn was gewaarschuwd en wien hij de overwinning had voorspeld. Pendragon zelf werd echter in den strijd gedood, en zijn broeder Uter werd te Londen tot koning gekroond. Hij nam op Merlijn's raad den naam aan van Uter-Pendragon.

Merlijn verhaalde hem van de tafel, waaraan Christus het laatste avondmaal gebruikt had, en van die, welke Jozef tot eene herinnering daaraan had doen maken; en hij gebood den koning eene derde in te stellen, waardoor deze groote eer zou verwerven. Eindelijk deelde hij hem mede, dat in zijn tijd groote wonderen zouden plaats grijpen, waarover veel zou gesproken worden. Hij knoopte daaraan het bericht vast, dat de hoeders van den Graal naar het Westen waren getogen, en ook een ander gezelschap, dat van den kelk niet afwist. De nieuw op te richten tafel zou de *Ronde Tafel* heeten en te Cardoel in Wales worden gesticht. Daaraan zouden de vijftig beste ridders ter wereld aanzitten, maar één zetel moest open blijven, evenals aan de tafel, die ten voorbeeld strekte.

Op het Pinksterfeest hield Uter hof en noodigde ook vijftig ridders uit om aan de Ronde Tafel plaats te nemen; zij verbonden zich, niet van elkander te scheiden. Op 's konings verzoek deelde Merlijn hem nu mede, dat de ledige zetel eerst bezet zou worden onder de regeering van zijn opvolger en wel door hem, die de avonturen van den Graal zou volbrengen. Daarop ging hij naar Blasius en deelde hem de stichting der Ronde Tafel mede;

en het duurde wel drie jaar, eer hij weder ten Hove verscheen. Intusschen wilde een ridder de ledige plaats aan de tafel innemen, maar hij verzonk in de diepte.

Uter-Pendragon werd ter dood toe verliefd op Ygerne, de echtgenoot van den hertog van Tintaveel, en deed alles om hare wederliefde te winnen; maar zij was deugdzaam en hing haren heer aan: zij weigerde den koning ter wille te zijn. Toen er dien ten gevolge een oorlog ontbrand was, en de hertog in een zijner kasteelen belegerd werd, terwijl Ygerne zich te Tintaveel bevond, deed Merlijn, onder bemiddeling van 's konings raad Ulijn, Uter de gedaante van den hertog aannemen: zoo raakte Uter in hare kamer en won bij haar den later zoo beroemden koning Artur. Daarentegen moest Uter zijn vriend beloven hem het kind te zullen overgeven. Terzelfder tijd werd de hertog bij een uitval gedood.

Om den zoen daarover te treffen, huwde Uter Ygerne en gaf hare oudste dochter aan koning Loth van Orcanië tot vrouw. Uit dit laatste huwelijk werden vijf zonen geboren: Mordret, Gurrehes, Gaheriet, Gawein (Walewein) en Acgravein. De hertog had ook nog eene bastaarddochter, Organie, die sedert, om hare tooverkunsten, *Morgant-li-feie* (elders *Morguein*, *Morgane*) genaamd werd.

Het kind, waarvan Ygerne beviel, werd door Merlijn in het geheim aan een arm echtpaar toevertrouwd, dat het voor hun eigen zoon zou uitgeven, terwijl hun kind door eene minne werd opgevoed. Het ondergeschoven kind werd Artur gedoopt.

Na verloop van tijd werd Uter ziek en de Saksen vielen weder in het land en brachten den Christenen, die zonder aanvoerder waren, groote verliezen toe. Toen begaf Merlijn zich tot den koning en ried hem, zich op eene rosbaar aan het hoofd van zijn leger te plaatsen, maar tevens al zijn goed onder de armen te verdeelen, daar hij niet lang meer zou leven. En als hij na de overwinning bevochten te hebben op zijn doodsbed lag, verzekerde Merlijn hem, dat zijn zoon Artur na hem de kroon zou dragen.

Toen Uter gestorven was, baden zijne onderzaten Merlijn, dat hij hun een nieuwen koning zou aanwijzen; maar hij verklaarde zich onbevoegd en ried hun God om een teeken te bidden, dat hun een nieuwen vorst zou aanwijzen.

Intusschen was Artur zestien jaar geworden, en Antor, zijn

pleegvader, wist niet, wien hij meer beminde, hem of zijn eigen zoon Keye. Den laatste maakte hij ridder en toog met zijne beide kinderen naar Logres om mede van God het verlangde teeken af te bidden. Vóór de kerk, waar de plechtigheid met eene mis werd ingeleid, ontwaarde men straks een steen, waarop een aanbeeld stond en daarin stak een zwaard. In gouden letters stond daarop geschreven, dat hij, die vermocht het zwaard er uit te trekken, koning zou zijn.

Acht dagen lang beproefden nu de besten zich van het zwaard meester te maken, maar te vergeefs. Toen zij eens na den eten zich in het wapenspel oefenden, ontstond er tusschen hen een gevecht, waar al de bewoners van de stad heenstroonden. Keye zond toen zijn voedsterbroeder naar hunne herberg om zijn zwaard te halen. Artur vond het niet, maar voorbij den steen en het aanbeeld komende, kwam hij op de gedachte dit zwaard aan zijn broeder te brengen. Hij vatte het bij het gevest, trok het uit het aanbeeld en verborg het onder zijn kleed. Toen Artur het aan Keye gaf, dacht deze zelf koning te zullen worden 'en verklaarde aan zijn vader, dat hij het uitgetrokken had, want hij hield van grootspraak. Maar toen zijn vader hem niet geloofde, was hij wel genoodzaakt te bekennen, dat hij het van Artur had. Op Antor's verzoek sloeg nu Artur het zwaard op nieuw in den steen, en toen Keye beproefde het er uit te trekken, mislukte dit. Antor bekende toen zijn pleegzoon, dat hij zijn vader niet was, tot groot verdriet van Artur. — „Wat zal mijn loon zijn,” vervolgde de oude, „als ik u tot koning maak?” — „Wat gij wilt.” — „Welnu, als gij koning zijt, maak dan Keye tot uwen drossaat, en wat hij ook misdrijve, doe hem zijn ambt niet verliezen; want bedenk, dat om uwentwille zijne moeder hem niet zoogde.”

Artur zwoer hem zijn wensch te vervullen. Nu trok Artur op nieuw, in tegenwoordigheid van den bisschop, het zwaard uit den steen. Maar om zijne jeugd weigerden de baronnen hem tot koning te benoemen. Het zwaard werd wederom in den steen geslagen en bij herhaling beproefden de edelen het er uit te trekken. Toen dit Artur alleen gelukte, werd hij ten slotte als koning erkend, nadat hij plechtig tot ridder geslagen was. En lang beheerschte hij het land van Logres in vrede.

3. *Merlijn II (Artur)*. Tot zoover ging het gedicht van Robert

de Borron. Een ander ¹⁾ knoopte er de verdere lotgevallen van Artur aan vast, en daar er vele oorlogen in die geschiedenis voorkwamen, veranderde hij het slot van het gedicht door *vrede* in *onvrede* te veranderen.

De hooge edelen, met name de koningen Anguisant, Carados, Neutres, Ydier, Urien en Loth, wilden Artur niet huldigen om zijne jeugd en onbekende geboorte. Toen kwam Merlijn en deed hun weten, dat hij de zoon was van Uter-Pendragon en verhaalde hun de geschiedenis van zijne geboorte en opvoeding. Het volk en de geestelijkheid trokken Artur's partij, maar de edelen wilden van hem, den bastaard, niets weten.

Daarop ontbrandt de oorlog. Artur verzoekt Merlijn hem even goedgezind te blijven, als deze jegens zijn vader geweest was, hetgeen hem toegezegd werd. Hij verhaalde Merlijn, dat de ridders van de Ronde Tafel na zijns vaders dood het land geruimd hadden en nu verwijlden in het rijk van Carmelide, bij den ouden, zieken koning Leodegan, die maar ééne dochter had, welke zijn rijk zou beërven. Diens buurman, Rioen, koning van de Giganten, had twintig koningen ten onder gebracht, hunne baarden afgenomen en daarmede zijn mantel versierd; hij had gezworen, dat hij nog dertig anderen koningen hetzelfde lot zou doen ondergaan. Op dit oogenblik beoorloogde hij den koning van Carmelide; won hij diens land, dat aan het rijk van Artur paalde, dan zou ook deze het zijne verliezen. Leodegan werd nu nog door de ridders van de Ronde Tafel beschermd; Merlijn raadt Artur zich bij hen te

¹⁾ Verg. Paulin Paris, *Les Romans de la Table Ronde*, tom. I, p. 358, tom. II, p. 102, 103. De slotregels van Maerlant's vertaling van *Merlijn* luiden waarschijnlijk, behoudens een epiloog misschien:

Dus was Artur koninck gekoren,
Die dlant van Logres unde de steden
Lange hilt met groter *vreden*.

Velthem, die aan deze vertaling eene van *Le livre d'Artus*, gewoonlijk ook *Merlijn* geheeten, verbond, veranderde den laatsten regel in:

Lange hilt met groter *onvrede*

en vervolgt dan:

Alse ghi horen sult hiernaer.

Vergelijk hierover nader dl. II, hoofdstuk V.

voegen: de koning zou hem zijne schoone dochter tot vrouw geven. Van zijne oproerige vazallen zou hij niets te vreezen hebben. En inderdaad, met behulp van den toovenaar worden zij uiteengejaagd, en Artur zelf doet daarbij wonderen van dapperheid.

Merlijn maakte daarop den koning bekend met zijne geboorte en zijne magen. Hij zei hem, dat zijne moeder vijf dochters had uit hare twee vroegere huwelijken: de eene was gehuwd met koning Loth, de tweede met koning Neutres, de derde met koning Urien, de vierde met koning Brandens, den vader van Anguisant; de vijfde was Morguein. Koning Loth had vijf zonen, waarvan de oudste Gawein was, de beste ridder onder de zon. Urien's zoon heette Ywein, de beste na Gawein. Neutres' zoon heette Galescins. Deze zouden Artur groote diensten bewijzen. — En over zee, in Klein-Brittanje, woonden twee broeders, die twee zusters gehuwd hadden, en 's konings vazallen waren. De een was Ban van Benowic (Benoyc), de ander Bohort van Gannes: hunne kinderen zouden mede tot de voortreffelijkste ridders behooren. Deze allen moesten tot een hofdag worden opgeroepen.

Koning Ban was in oorlog met zijn buurman koning Claudas, en door dien krijg was het land grootendeels verwoest. Artur's boden, die Ban en zijn broeder gingen oproepen, hadden in die woestenij met zeven ridders te kampen, eer zij zich van hun last konden kwijten.

De beide koningen gaven gehoor aan de uitnoodiging en togen naar Artur's hof, waar een schitterend tornooi gehouden werd, dat zeer uitvoerig is beschreven, met opsomming der heldendaden van de beste ridders. Na afloop daarvan verklaarde Merlijn hun onder eede Artur's afkomst, en deed hen daarbij verstomd staan over zijne kennis van alle verborgenheden. Toen zwoeren de beide vorsten Artur manschap.

Op raad van Merlijn besloot men gezamenlijk den koning Leodegan tegen Rioen te gaan helpen. Maar vooraf hadden zij een zwaren strijd te bestaan tegen Artur's wederspannige vazallen. Van beide kanten werd een groot leger bijeengebracht. Door den goeden raad en ook door de tooverkunsten van Merlijn werden Artur's vijanden in de vlakte van Bredigan overrompeld en verslagen. De strijd wordt zeer uitvoerig in al zijne bijzonderheden geschilderd. Eindelijk deed Merlijn de slachting ophouden: hij verzekerde den

koning, dat zijne tegenstanders lang onmachtig zouden zijn om hem te schaden, want de Saksen waren in hun land gevallen.

Nadat Merlijn wederom een proefje had gegeven van zijn vermogen om van gedaante te verwisselen, kwam er aan Artur's Hof eene jonkvrouw, Lisanor geheeten, dochter van wijlen graaf Severijn, om den koning manschap te doen. Artur werd op haar verliefd en het gevolg daarvan was de geboorte van een zoon, Loete geheeten.

Dan volgt het gerecht verhaal, hoe de weerspannige vazallen hunne landen tegen de Saksen verdedigen.

Eene nieuwe afdeeling is gewijd aan Gawein en zijne broeders Gwerries (Gurrehes), Acgravein, Garhiës (Gaheriet), die allen Artur's neven waren. In gezelschap van Galescins trekken zij met groot gevolg naar 's konings hof te Logres. Onderweg hebben zij een zwaren strijd te bestaan tegen zes Saksische koningen, die het land hadden geplunderd en verwoest: Gawein doet daarbij wonderen van dapperheid en het gelukt hun den vijand te overwinnen en hem den gemaakten buit te ontweldigen. Zij worden daarbij flink geholpen door den burggraaf van de stad, die een uitval deed.

Dan keert het verhaal tot Artur terug. In gezelschap van de koningen Ban en Bohort en van Merlijn toog hij naar Carmelide, waar Leodegan hevig door Rioen bestookt werd. Zonder hunnen naam te noemen traden Artur en zijne ridders in dienst bij den koning en met hunne hulp en die van de ridders van de Ronde Tafel en de tooverkunsten van Merlijn wist Leodegan de vereenigde Giganten en Saksen te weerstaan. Gedurende den strijd werd hij tot groot verdriet zijner dochter Jenover (Genovere, Guinevra) gevangen genomen, maar door Merlijn ontzet. Boven alle strijdenden muntte Artur uit, die met zijn zwaard Caliburnus ontzettende slagen uitdeelde. Jenover, die hem van de tinnen gadesloeg, was onuitputtelijk in den lof van den onbekenden jongen man.

Jenover had een evenbeeld: 's konings Drossaat had namelijk eene beeldschoone vrouw en Leodegan had haar gedwongen de zijne te worden. Zij en de koningin verlostten ten zelfden dage van eene dochter, en de twee meisjes geleken elkander op een haar, behalve dat het echte kind op haar schouder eene kroon had afgebeeld. Beiden kregen zij den naam van Jenover.

's Konings dochters wieschen den voornaamsten strijders hals en aangezicht, en de echte Jenover hing den drie vreemden koningen

een kostbaren mantel om. Zij bezag Artur en ontwaarde, dat hij zeer schoon was, waardoor zij in de hevigste liefde tot hem ontbrandde. Toen zij hem bij den maaltijd geknielend den beker reikte, werd ook hij getroffen door hare onvergelykelijke schoonheid. Trouwens, zij was zoo hoofsche en beminnelyk als schoon ¹⁾.

¹⁾ Zij was, zoo zegt de Mnl. vertaling, de schoonste vrouw op aarde, (vs. 19093):

„Sonder Clarine, die was tier ure
 Des coninx Percides wyf van Casinure;
 Ende des coninx Pelles dochter nadas,
 Die van Listenois coninc was,
 Die nichte was des coninx Visscers met,
 Ende des coninx mede, dat wet,
 Die altoes siec was van wonden.
 Dene coninc hieraf heet, ten stonden,
 Alein vanden vasten eilanden,
 Die tlant van Listenois helt in handen;
 Alsoe [?] dese coninc was van wonden
 Altoes siec in sinen stonden,
 Entie Rike Visscer geheten was
 Die gewonde coninc, als ict las;
 Want hi was gewondet in sine dye;
 Ende in siner kintheit, secht men mi,
 Dat hi Broen was geheten;
 Maer hi hiet die rike visscer, alsoe wijt weten,
 Ombe dat hi enen visch vinc,
 Dien hi sette, na die dine,
 Optie tafle vanden helegen Grale,
 Als men hierna sal seggen wale [? !].
 Dese hadde den Grael in hoede,
 Alsoe iu die historie vore bevroede,
 Dien hem gaf Joseph van Aramathien,
 Met hem te voerne, ende siere pertien.
 Ende hi was vader des coninx Pelles,
 Des coninx Aleyns; ende tlant van Listones
 Haddensi gewonnen daerna,
 Sint datsi scieden van India.
 Dese twee coninge hielden tlant.
 Des coninx Pelles dochter, si iu becant,
 Si hadde in hoede den Grael;
 Si was scone ende sere noyael,

Dan keert het verhaal terug tot den strijd met de Saksen, waarvan de langgerekte schildering ons weinig belang inboezemt, ondanks de heldendaden van Gawein en zijne broeders en vele andere ridders, die in het vervolg der historie eene rol spelen, als Sagrimor, Ywein en vele anderen. Ook Merlijn komt herhaaldelijk op het tooneel om zijne vrienden te waarschuwen en te raden. Wij vermelden alleen de episode, welke verhaalt, hoe koning Loth met zijne vrouw en haar jongsten zoon, den driejarigen Mordret, de vlucht nam, en hoe de koningin in handen viel van de Saksen, die haar deerlijk mishandelden. Gawein, alweer door Merlijn gewaarschuwd, maakt zich met zijne gezellen op, en het gelukt hem zijne moeder en het kind te redden, die hij dan naar Logres brengt.

Merlijn begeeft zich naar Blasius en doet hem al het gebeurde opschrijven; en zoo is het te onzer kennis gekomen. Hij deed hem tevens nog allerlei voorspellingen, die wij weldra bewaarheid zien.

Claudas had den keizer van Rome manschap gedaan, en viel met diens hulp en die van den hertog Froles uit Alemanië in Loth's land. Maar Merlijn had zijne vrienden gewaarschuwd. Toen hij zich naar Engeland begaf om Loth zelf aan te sporen zijn land te gaan verdedigen, kwam hij op het gebied van den ridder Dyonas, een vriend en buurman van Ban en Bohort. Deze had eene dochter, Viviane genaamd, die tot eene schoone maagd was opgegroeid. Merlijn, die de gedaante van een jonkman had aangenomen, ontmoette haar bij een liefelijken vijver. Door hare schoonheid aangetrokken, verhaalde hij haar, dat hij door zijne tooverkracht hier een kasteel zou kunnen doen verrijzen, of eene rivier ontspringen; dat hij ook droogvoets over den vijver kon gaan. De jonkvrouw werd belust om zijne kunst te leeren; zij beloofde hem daarvoor zijne vriendin te worden. Hij was zoo door haar betooverd, dat hij haar alles toestond. Hij deed nu eerst een vroolijk gezelschap verschijnen, dat zong en danste, en er verrees

Ende wonede metten oudervader
 Ende hielt den Grael altenengader
 Tote dat Galaat quam, die dat wan,
 Alse iu dit boec hier namaels dan
 Verclaren zal, hoe die Grael nam ende."

een kasteel, waarvoor de ridders een tornooi hielden, tot groote verbazing der schoone. Eindelijk verdween weer alles, behalve het grasperk, dat het kasteel omgaf, en dat sedert de plaats der vreugden genoemd werd. De jonkvrouw beloofde nu haar leven lang Merlijn's geliefde te zijn, en hij leerde haar, hoe zij eene rivier kon doen ontspringen, en andere kunsten, hetgeen zij op-teekende. Daarop verliet hij haar, onder belofte van op den St. Jan's avond terug te keeren; en hij ging naar Carmelide.

Toen hij bij Artur gekomen was, sprak hij dien en den zijnen moed in door zijne voorspellingen, hoe duister die ook ingekleed waren. Terwijl zij bij elkander waren, kwam er een schoone jongeling tot hen, Guiamor (Gwinemar) geheeten, dien de koningin Jenover later zoo te schande maakte, omdat hij Morguein, Artur's zuster, minde, zooals later verhaald zal worden. Hij berichtte hun, dat Leodegan hen wenschte te zien. Als zij in zijne tegenwoordigheid gebracht waren, vroeg hij hun, wie zij waren, en riep hunne verdere hulp in tegen den koning Rioen en de Saksen. Merlijn voorspelde, hoe zij Rioen zouden overvallen en overwinnen, en daarop deelde hij hem mede, wie zij waren. Artur werd toen met 's konings dochter verloofd, en allen, die daar waren, zwoeren hem manschap. Den anderen dag trok men tegen Rioen op, wiens legerkamp overvallen en onder wiens volk eene groote slachting werd aangericht. Maar Rioen, sterk door zijne talrijke overmacht, verweerde zich dapper. Ten slotte echter werd hij, na vele uitvoerig beschreven gevechten, genoodzaakt te vluchten; en ook de Saksen werden verslagen, waarop Artur en de zijnen afscheid van Leodegan namen.

Dan volgt eene episode, waarin verhaald wordt, dat koning Bohort met zijn broeder Gwinebant, een volleerd tovenaars, in een bosch eene schoone jonkvrouw ontmoette, door dansende paren omringd. Gwinebant werd smoorlijk op het meisje verliefd; en toen zij den wensch uitte, dat zoodanige feestvreugde altijd mocht duren, beloofde hij haar, teweeg te brengen, dat ieder, die daar langs kwam, bleef dansen, totdat een ridder zou komen, die nimmer valsheid in de liefde gepleegd had. Voorts maakte hij nog een kostbaar schaakspel, dat vanzelf tegenspeelde en een ieder zou mat zetten, totdat een koningszoon, die de beste ridder was, zou komen. Ten slotte onderwees hij haar in allerlei tooverkunsten. —

De ridder, die deze avonturen zou ten einde brengen, was Lancelot van Lac, die den dans deed ophouden en het schaakspel won, dat hij aan Artur's gemalin gaf ¹⁾.

Gwinebant vierde bruiloft met de schoone en Bohort trok van daar. Op zijn tocht werd hem de weg versperd door koning Amant. Deze had indertijd Uter-Pendragon niet willen huldigen, die hem zijn kasteel had ontnomen om het aan Bohort te schenken. Dit eischte hij nu terug. Bohort weigert; maar zij komen overeen, dat een tweekamp zou beslissen, of Amant den koning Artur manschap zou zweren, dan of Bohort zich aan hem zou onderwerpen. Na een hevig gevecht wordt Amant gedood; eenige zijner mannen, o. a. Griromelant en Ginganbrisiel, van wie de in den *Lancelot* gelaschte *Percheval* spreekt ²⁾, weigeren zich aan Artur te onderwerpen, maar de meesten trekken met Bohort naar Artur's Hof.

Dan wendt het verhaal zich tot Gawein en zijne gezellen. Artur begaf zich naar Logres, waar deze verwijlden; Gawein, zijne broeders en neven reden den koning te gemoet en baden, dat hij hen ridder zou maken. Toen Artur hunne namen vernomen had, geschiedde dit met veel plechtigheid en Gawein werd daarenboven als konings „Coninestavel” benoemd. Te dier gelegenheid werd een glansrijk feest gevierd, waarbij ook Morguein, Artur's zuster, tegenwoordig was. Zij maakte daar kennis met Merlijn, die haar in vele tooverkunsten onderwees.

Op 's toovenaars aandringen trok Artur met zijne ridders naar het vaste land om Claudas en zijne bondgenooten te beoorlogden.

Die strijd wordt dan in het breede geschilderd. Dat Claudas overwonnen, en zijn land verwoest wordt, spreekt vanzelf. Koning Ban werd nu met zijne vrouw hereenigd, en hij won een kind bij haar, dat tot groote dingen bestemd was. Kort daarop bad hij God, dat deze hem uit het leven mocht verlossen: hij kreeg ten antwoord, dat zijne bede verhoord was, maar dat hij eerst nog in de zonde van overspel zou vervallen.

Na het einde van den oorlog ging Merlijn, zooals hij beloofd had, tot zijne vriendin Viviane, en hij leerde haar weer menige kunst. Zij verzocht hem haar te onderwijzen, hoe zij een man kon

¹⁾ Verg. *Roman van Lancelot*, II B., vs. 18512 vgg.

²⁾ *Roman van Lancelot*, II B., vs. 38448, 40060, 40575, 41961.

doen slapen, zeggende, dat zij dit vroeg met het oog op hare ouders, opdat deze van hunne samenkomsten niets zouden merken. Hij voldoet aan haar verlangen, ofschoon hij hare ware bedoeling doorziet. Bovendien leerde hij haar nog drie woorden, waarmede zij hare eer tegen elken man zou beschermen. Zij gebruikte die tegen Merlijn zelf. Toen Merlijn haar verliet, begaf hij zich eerst naar Artur en toen naar Rome.

De keizer van Rome had eene gemalin, die zeer wulpsch was, en er twaalf jonge mannen op na hield, die in vrouwengewaad gekleed waren. Van den anderen kant was er eene vreemde jonkvrouw aan het hof gekomen, die zich voor een man uitgaf en onder den naam van Grisandoles door den keizer tot ridder en weldra tot zijn drossaat gemaakt werd. Op zekeren nacht droomde de keizer, dat hij eene gekroonde zeug in zijn paleis zag, die gemeenschap hield met twaalf wolven. Hij begreep de beteekenis van dien droom niet; maar toen hij aan het middagmaal zat, verscheen Merlijn hem in de gedaante van een reusachtig hert, en zei hem, dat zijn droom alleen door een wildeman kon worden uitgelegd. Toen het hert ontvlood, jaagden verscheiden ridders het na, maar te vergeefs: alleen Grisandoles vindt het dier en verneemt, hoe de wildeman met een maaltijd te lokken is. Zij bereidt dien, en nu verschijnt Merlijn weer in de gedaante van een boschmensch. Zij maakt zich met list van hem meester en brengt hem voor den keizer, wien hij zijn droom verklaart, als beteekenende zijne gemalin en hare twaalf gemaskerde boelen. Met de keizerin worden deze dan ter vuurdood gedoemd. Voorts onthult Merlijn het geheim van Grisandoles, en doet haar kennen als de dochter van den hertog van Salerne. Hij raadt den keizer haar te huwen, en keert daarop tot zijn meester Blasius terug, die weder al het gebeurde te boek stelt.

Na een kort tusschenverhaal, vermeldende, hoe Artur's vazallen nogmaals met goed geluk tegen de Saksen streken, treffen wij den koning aan op weg naar Leodegan. Hij wordt door dezen en diens dochter met groote vreugde ontvangen, en op hunne vraag, wanneer het bruiloft zal zijn, antwoordt Artur, dat die niet buiten tegenwoordigheid van zijn vriend Merlijn mocht plaats hebben, wiens aankomst men zou afwachten.

Intusschen verlangde koning Loth zijne gemalin terug te zien.

Gawein en zijne broeders, die de verzoening huns vaders met Artur wenschten, hadden verklaard, dat Loth zijne vrouw niet zou terug erlangen, voordat de zoen getroffen was. Maar de vader wilde zich niet onderwerpen. Hij besloot daarom zich van Artur's bruid meester te maken, om haar dan tegen zijne gemalin in te wisselen.

Eindelijk was Merlijn ter bruiloft gekomen, die nu voortgang kon hebben. De vrienden der onechte Jenover hadden het plan gesmeed om de bruid op te lichten, haar in een schip weg te voeren en dan haar evenbeeld in hare plaats te schuiven. Maar Merlijn verijdelde hun plan, en in steê van 's konings bruid werd de ongekroonde Jenover weggevoerd. Het huwelijk werd met groote staatsie voltrokken, gevierd door een kostbaren maaltijd en een tornooi.

's Anderdaags kwam er een ridder in het hof, die Bertelaye den roode aanklaagde, dat hij, binnen 's konings ban, zijn neef had gedood. De voornaamste baronnen spannen de vierschaar en veroordeelen den schuldige tot ballingschap. Hij vertrekt en begeeft zich tot de onechte Jenover. Deze gebeurtenis zou koning Artur later veel leed brouwen.

Na de bruiloftsfeesten zond Artur zijn neef Gawein naar Logres om daar een luisterrijk hoffeest voor te bereiden: hij zelf trok wat later met een klein geleide naar zijn rijk. Gawein deed wat hem bevolen was, maar vrezende, dat zijn oom eenig kwaad mocht overkomen in 's vijands land, hetwelk hij door moest trekken, reed hij hem te gemoet.

Toen Artur met de koningin opbrak, werd hun, drie dagvaarten ver, door een schitterend gevolg uitgeleide gedaan. Weldra echter stootte hij in het bosch van Serpentine op koning Loth en zijne gewapende bende. In het gevecht, dat nu volgt, ware Artur bijna door Loth gedood, maar hij werd gelukkig door de zijnen ontzet. Toen de strijd op zijn hevigst was, kwam Gawein met Keye en een groot getal gewapenden op de kampplaats. Hij werpt zich op Loth en overwint dien: bijna had hij hem gedood, toen de gevallene zich als zijn vader deed kennen. Gawein dwingt hem zich met Artur te verzoenen en dien manschap te doen. Daarop vertrekken zij gezamenlijk naar Logres, waar het kroningsfeest met grooten luister gevierd wordt. Bij die gelegenheid deed Artur de

geloofte, in het vervolg bij een hofdag niet te zullen eten, vóórdat zich een avontuur had opgedaan, hetwelk hij door een zijner ridders zou doen ten einde brengen. De ridders van de Ronde Tafel zwoeren op hunne beurt, dat nimmer eene jonkvrouw zich zou aanmelden om hulp, zonder dat die haar zou worden verleend. Gawein en zijne vrienden vroegen de koningin verlot om zich hare ridders te mogen noemen. Elk hunner verbond zich ook om elkeen, die de koningin aanriep, te gaan helpen; en kwam hij binnen eene maand niet terug, dan zouden alle anderen hem één jaar en één dag gaan zoeken. En om die geloofte werd Gawein sedert *der avonturen vader* genoemd. De koningin beval vier klerken aan te stellen, die de toekomstige avonturen der ridders zouden opteekenen. Tot nog toe waren de gebeurtenissen door Blasius beschreven, voortaan zouden deze klerken het doen.

Ten slotte werd er een tornooi gehouden, waarin Gawein en de zijnen tegen die van de Ronde Tafel kampten. Door de onheusche houding dezer laatsten ontaardde die strijd in een bloedig gevecht, dat eindelijk door Artur gestaakt werd; door bemiddeling van de koningin werd de zoen tusschen beide partijen getroffen. Gawein, die de meeste heldendaden had verricht, oogstte allerwege lof in, en werd met de zijnen in de broederschap der Ronde Tafel opgenomen, die zich sedert zooveel moeite gaf om de avonturen van den Graal ten einde te brengen.

Er was namelijk een gerucht verbreid, dat in het land van Logres de Graal zich bevond, (d. i. de nap met het bloed van Christus, door Jozef van Arimathea opgevangen), benevens de speer, waarmede 's Heeren zijde doorstoken was. Men wist echter niet, te welker plaatse zich deze heilige voorwerpen bevonden, en eene voorspelling zei, dat ze niet zouden worden gevonden dan door den besten ridder ter wereld. Daardoor geprikkeld, reden de ridders van de Ronde Tafel het geheele land rond, elk om te toonen, dat hij die beste was. En als zij een dapper ridder ontmoetten, dan brachten zij hem ten hove en maakten hem tot hun gezelschap. Zoo groeide hun getal tot vierhonderd aan. En al hunne avonturen werden te boek gesteld.

Met een groot feestmaal werd de getroffen zoen gevierd; en op raad van koning Ban besloot Artur zijne ridders niet meer onder elkander te laten torneeren. Ook wees Ban er Artur op, hoe

wenschelijk het ware, dat hij zich met zijne wederspannige vazallen verzoende, ten einde gemeenschappelijk de Saksen uit het land te jagen. Artur zag dat in, en er werd besloten, dat koning Loth, als 't best met hen bekend, zou trachten hen tot verzoening over te halen. In gezelschap van zijne zonen maakte hij zich daartoe op.

Dan slaat de dichter een anderen toon aan, en schildert ons met levendige kleuren de minnarij, die Gwinemar, Jenover's neef, aanknoopte met Morguein, Artur's zuster. Zij was de schoonste en beminnelijkste maagd, ofschoon wat bruin van gelaat. Zij was volleerd in alle vrouwelijke handwerken en kunsten, maar wulpscher dan eenige vrouw ter wereld. Bovendien had Merlijn haar in allerlei tooverkunsten onderwezen. Zij had een zacht karakter, maar als zij eenmaal op iemand verbolgen was, dan was zij onverzoenlijk en hare wraakzucht kende geen grenzen. Dit bleek later wel aan de wijze, waarop zij hare schoonzuster Jenover te schande maakte, omdat deze haar in hare liefde tot Gwinemar gedwarsboomd had ¹⁾.

De eerste samenkomst der gelieven, waarbij terstond den minnaar niets te wenschen overbleef, wordt hier met zeer levendige kleuren geschilderd.

Dan wendt het verhaal zich weder tot Loth en zijne zonen, die op hun tocht eene legerafdeeling der Saksen ontmoetten, welke een aantal gevangene Christenen met zich voerden. In het gevecht, dat daar natuurlijk ontstond, maakte Gawein zich meester van het paard van een der vijandige koningen, dat Gringalet heette, en het uitmuntendste ros was, dat ter wereld gevonden werd. Na glansrijke wapenfeiten vervolgden zij hunnen weg en kwamen aan de versterkte woning van Minoras, houtvester des konings Clarioen van Northumberland, die hen gastvrij ontving en beloofde hun behulpzaam te zijn in het treffen van den zoen.

Het verhaal wendt zich nu van hen tot den koning Pelles. Deze had een zoon, die nog geen ridder was. Toen zijn vader hem vroeg, wanneer dit zoude zijn, antwoordde hij, dat hij alleen door den besten ter wereld ridder wilde geslagen worden, en hem eerst drie jaar dienen. — „Ik zal hem daaraan herkennen, dat hij de wonde mijns ooms geneest, en ik zal hem daartoe bij dezen brengen.” — „Neen,” hernam Pelles, „hij moet daar vanzelf komen

¹⁾ Toespeling op het Eerste Boek van den *Lancelot*.

en vragen naar den Graal, dien mijne zevenjarige dochter hoedt. En vooraf moet nog den besten ridder op aarde een zoon geboren worden; en drie ridders, die rein van zeden zijn, moeten samenwerken om den Graal te vinden."

Toen besloot de zoon naar Artur's hof te trekken, en zich door zijn neef Gawein ridder te doen slaan. Van slechts éénen knaap verzeld, begaf hij zich op weg. Weldra ontmoette hij eene bende Saksen, die hem gevangen wilden nemen. Maar met Gods hulp doodde hij een aantal hunner, en ter goeder ure kwam koning Loth hem te hulp met zijne vier zonen, die van Minoras' kasteel kwamen. Met hun zessen richtten zij eene groote slachting onder de honderden aan, en dreven de overigen op de vlucht. Den gemaakten buit zonden zij aan hun laatsten gastheer.

Op hunne vragen antwoordde de geredde jongeling, dat hij Elisier heette, en de zoon was van koning Pelles van Listenois, waarop Gawein hem tot zijn schildknaap aannam.

Hun tocht vervolgende, kwamen zij bij een kluzenaar, bij wien zij den nacht doorbrachten. Terwijl alle anderen sliepen, hoorde Gawein een voorbijtrekkenden ridder bittere klachten slaken. Verzeld van zijn schildknaap reed hij hem achterna: toen hij hem had ingehaald, zag hij, hoe vijf booswichten den halfnaakten man ten bloede toe geeselden. En daarnevens liep eene jonkvrouw te weklagen, omdat een andere deugniet haar dreigde te verkrachten. Na kort beraad snelde Gawein haar te hulp, en had zich weldra tegen zes booswichten te verdedigen. Hij velde er vijf ter neer, en de zesde nam de vlucht. Intusschen was Elisier den mishandelden ridder te hulp gesnel, had hem uit de handen der boeven verlost en achter op zijn paard genomen. Hij ging toen Gawein weer opzoeken, en vond hem in gevecht met dertig ridders, die de gevluchte gehaald had. Hij deed den gewonden man afzitten, en hielp zijn heer zoo krachtig, dat er slechts vier der belagers overbleven, welke de vlucht namen. Elisier kleepte nu den mishandelden ridder met het gewaad van een der verslagenen, en hielp hem, zoowel als de jonkvrouw, op een paard. Deze deelde hem nu meê, dat zij de zuster was der jonkvrouwe van Rodestock; dat zij met haar neef op weg naar huis in een bosch verdwaald was, waar zij ridders ontmoet hadden, door welke zij mishandeld werden, zooals Gawein en de zijnen hadden gezien. Gawein keerde

nu met hen naar den kluizenaar terug, van waar het geheele gezelschap den volgenden dag naar Rodestock opbrak. Daar werden zij vriendelijk ontvangen, en de burggraaf beloofde ook te zullen medewerken om de weerspannige heeren naar Arondeel te doen komen, om zich te verzoenen. — Loth en de zijnen trokken naar Cambenic, waar zij den omtrek door de Saksen verwoest vonden. De hertog was juist met den vijand in een gevecht gewikkeld, en Loth snelde hem met zijne zonen te hulp. Ondanks de groote overmacht der vijanden bleven zij overwinnaars. Weldra kwamen zij te Arondeel, en in het gesprek, dat zij met de wederspannigen hielden, werd besloten tezamen in de vlakte van Salesbiere den Saksen slag te leveren.

Merlijn bezorgde Artur nog verscheidene bondgenooten tot den grooten strijd, en allen beval hij, dat ze eene witte banier met een rood kruis zouden voeren. Na een bezoek bij Blasius en bij Viviane afgelegd te hebben, keerde Merlijn tot den koning terug, die zoo dankbaar was voor al wat zijn vriend voor hem gedaan had, dat hij dezen zelfs zijn land wilde afstaan.

Intusschen waren eenige ridders der koningin en eenige van de Ronde Tafel in een bosch gereden, en de oude najver deed tusschen hen een gevecht ontstaan, waarin de laatsten nagenoeg overwonnen waren, toen de strijdenden gescheiden werden door eenige ridders, die de koning hun achterna gezonden had. Allen keerden nu naar het hof terug.

's Anderen daags trok Artur's leger naar Salesbiere op: toen dit den Saksen bekend werd, waren zij op hunne hoede en brachten zooveel bijeen, als zij maar vermochten.

Ook de nog onverzochte vazallen kwamen Artur te hulp en bovendien menigeen, die daartoe niet gehouden was, maar toch was opgekomen op Merlijn's aansporing. Deze ried den koning hun allen zijn dank te gaan betuigen; van zijne voornaamste ridders omstuw, ging Artur van tent tot tent, en dankte ieder voor zijne bereidvaardigheid.

Toen alles voor den strijd in gereedheid gebracht was, verzocht Elisier Gawein, dat hij hem ridder mocht slaan, en deze voldeed daaraan gaarne.

Nooit was er van weerskanten zulk een geducht leger verzameld: toch was de overmacht der Saksen in het oog vallend.

Nu er zooveel op het spel stond, wist Merlijn te bewerken, dat de zoen tusschen Artur en al de heeren voorgoed getroffen werd en dat allen hem huldigden. Breedvoerig wordt het bloedig gevecht beschreven, waarin Artur en Gawein boven allen uitmunten. Ten slotte zagen de Saksen, onder wie eene groote slachting was aangericht, zich genoodzaakt te vluchten: het overschot hunner legermacht scheepte zich in en verliet Brittanje.

Den gemaakten buit verdeelde Artur onder zijne baronnen en na eene rust van vijf dagen scheidde het leger. Ook de koningen Ban en Bohort keerden in gezelschap van Merlijn naar hun land terug. Onder weg kwamen zij aan een kasteel, waartoe slechts eene zeer smalle brug toegang gaf. Daarbij stond een pijnboom, waaronder wel honderd personen konden zitten, en waaraan met een zilveren ketting een ivoren horen hing. Die gevecht of herberg begeerde, moest dien blazen. Dit kasteel behoorde aan Acgravadein den Zwarten.

Toen Ban tot driemaal toe den horen geblazen had, ijde de eigenaar hun strijdvaardig te gemoet; maar toen hij hoorde, wie zij waren, ontving hij hen gastvrij en liet hun door zijne dochter allerlei eer bewijzen. Zij was een beeldschoon meisje, en Merlijn bewerkte door zijne tooverij, dat koning Ban en de maagd in de hevigste liefde tot elkander ontbrandden. De koning verzette zich uit plichtgevoel zooveel mogelijk tegen dien in elk opzicht misdadigen hartstocht; maar Merlijn achtte zijn val noodig, omdat hij daar een zoon zou verwekken, die door voortreffelijke eigenschappen Brittanje tot groote eer zou zijn. Hij dompelde allen behalve het verliefde paar in een diepen slaap en voerde toen de jonkvrouw tot haar minnaar. Den anderen morgen gaf Ban haar een ring tot aandenken, en Merlijn voerde haar even heimelijk in hare kamer terug. De zoon, die daar gewonnen werd, zou later een uitstekend ridder en Lancelot's trouwste vriend worden, zooals het vervolg der geschiedenis zal leeren ¹⁾. De jonkvrouw zwoer een eed, dat geen ander man haar ooit zou aanraken; en dien eed heeft zij gehouden. Daarop vertrokken de gasten en kwamen weldra te Benowie. Na weinige dagen scheidde Merlijn en ging naar zijn lief, welke hij nog meer kunsten leerde. Hij

¹⁾ Toespeling op den *Lancelot*.

bleef acht dagen bij haar en begaf zich toen naar Blasius om dien al het gebeurde mede te deelen.

Op Vrouwendag hield Artur hof te Camelot, waartoe hij al zijne baronnen had opgeroepen. Daar kwamen er zoovelen, dat de stad ze niet allen kon bevatten, en een aantal in tenten moesten herbergen. Toen Keye bij den feestmaaltijd het eerste gerecht had opgedragen, plaatste een prachtig uitgedoste blinde zanger zich voor den koning en speelde een liefelijk Bretonsch lied op de harp ¹⁾).

Intusschen was koning Rioen weer in Leodegan's land gevallen; en toen hij vernam, dat Artur een hofdag hield, zwoer hij dien te gaan tuchtigen, zoodra hij Leodegan overwonnen had, tenzij de Britsche koning tot hem wilde komen om hem manschap te doen. Met deze boodschap zond hij een ridder naar Artur toe. Juist, toen de blinde zanger zijn lied geëindigd had, kwam de boodschapper in het hof te Camelot en eischte, dat Artur zijn baard aan Rioen zou zenden, teneinde daarmee den rand van diens mantel te voltooiën, en zelf moest komen om zich aan hem te onderwerpen. Dat de ridder onverrichter zake teruggezonden werd, begrijpt men.

Na zijn vertrek vergastte de blinde speelman hen weder op zijne zoete tonen, waarna hij van Artur verzocht, dat deze hem ter belooning in den eerstvolgenden strijd zijn standaard wilde toevertrouwen. Op 's konings weifeling verdween de zanger uit hunne oogen, en het werd hun duidelijk, dat het wederom Merlijn was geweest, die deze gedaante had aangenomen. Weldra verscheen hij opnieuw, maar toen in den vorm van een dwerg; en Artur, nu wel wetende wien ze voor zich zagen, vertrouwde hem zijne banier toe. Het leger trok spoedig tegen Carmelide op, en er werd slag geleverd. De beide legerhoofden werden met elkander handgemeen, met dat gevolg, dat Artur zijn tegenstander Rioen het hoofd afsloeg, hetgeen een einde aan den strijd maakte.

1) Vs. 33769: „Ende als hi daer was vor gestaen,
Harpede hi enen rey [ley?] daer saen
In Bertoens: dat lude so wale
Dat hen allen dochte in der sale
Dat eenrehande hemelsc geluet waer:
Ende al dat daer was, hoerde daernaer.”

Artur keerde naar Camelot terug: na een vijfdaagsch feest scheidde men en de koning begaf zich naar Logres. Merlijn, die hem vergezeld had, deelde hem mede, dat hij hem weldra verlaten zou, hetgeen kon geschieden, daar zijn land in vrede verkeerde: hij beloofde echter terug te keeren als Artur hem noodig had; en op 's konings uitnoodiging gaf hij hem in duistere beeldspraak te kennen, bij welke gelegenheid dit zou zijn ¹⁾.

De koning Flualis van Jeruzalem had een akeligen droom, dien geen zijner wijzen vermocht uit te leggen, maar Merlijn, die onzichtbaar hunne vergadering bijwoonde, verklaarde hem het raadsel daarmee, dat vier Christenkoningen zijn land zouden vermeesteren, en hem zelf tot het Christendom bekeeren. Daarop begaf hij zich weder naar Logres. Terwijl Artur en zijne gemalin zich over zijne terugkomst verheugden, kwam eene schoone jonkvrouw op een muilnier aangereden, vergezeld van den afschuwelijksten dwerg. Zij had vernomen, dat ten hove geene bede aan eenige jonkvrouw ontzegd werd, en zij verzocht den koning, dat hij haar lief, den dwerg, ridder wilde slaan. Keye liet vrij spel aan zijne booze tong, en zei: „Pas goed op uw lief, want menigeen hier zou den schoonen jonkman wel willen stelen.” Evenwel willigde Artur haar verzoek in, en toen Keye hem de sporen wilde spannen, wees zij hem met hoonende woorden af. De koning zelf sloeg toen den dwerg ridder, waarop zij, onder luimige spottredenen van de hovelingen, vertrokken.

Lucius, de keizer van Rome, vertoornd dat Artur weigerde hem cijns te betalen, trok met een leger naar Logres. Artur zond hem Gawein te gemoet, om hem aan te manen zijn land te verlaten. De Romeinen wilden den gezant gevangen nemen, maar hij wist te ontkomen. Hij werd vervolgd, en met behulp van de wapenden, die Artur hem, op Merlijn's raad, had achternagezonden, richtte hij eene groote slachting onder zijne vervolgers aan en nam hun aanvoerder gevangen. Nu wierp Artur zich op het Romeinsche leger, en na een hevigen strijd besliste Gawein den

1) Vs. 34395:

„[Alse] een lewe, die es
Ener berinnen sone, sijt seker des,
Entie een lupaert wan, Godweet,
Sal lopen in dlant van Logres greeet.”

oorlog, door den keizer het hoofd af te slaan. Artur zond het lijk naar Rome: dat was de schatting, die de Britten wilden zenden. Wilde men meer, men moest maar komen eischen.

Toen de koning van den strijd uitrustte, verhaalde Merlijn hem, hoe een visscher eens beloofd had den eersten visch, dien hij ving, aan God te geven; toen hij een schoonen snoek ophaalde, die veel geld waard was, beloofde hij God den volgenden; toen deze nog grooter was, zou het de derde zijn. Eindelijk haalde hij eene zwarte kat op, die hij ook voor zich behield, omdat er thuis veel muizen en ratten waren. Maar de kat werd groot en verscheurde hem, zijne vrouw en zijne kinderen: toen vlood zij in het gebergte en doodde nu al wat in haar bereik kwam. Van die ramp moest de koning het land verlossen. Artur toog naar het hol, dat het ondier bewoonde, en na een verwoed gevecht gelukte het hem het monster te doden. Toen trokken zij naar huis.

Intusschen was Leodegan gestorven en werd door zijne dochter beweend. Na zekeren tijd kwam Merlijn voor den koning om afscheid te nemen, daar hij naar Blasius zou gaan, en deelde hem mede, dat Artur hem niet meer terug zou zien. Bij Blasius vertoefde hij acht dagen om hem het gebeurde te laten opteekenen; bij zijn vertrek kondigde hij ook hem aan, dat hij niet terug zou keeren, maar bij zijne geliefde blijven. Viviane ontving hem met vreugde en liet zich steeds meer in zijne geheimen inwijden: en hij leerde haar zooveel, dat men hem voor dwaas hield. Ten slotte bad zij hem haar te leeren, hoe zij een man, zonder hem in eene gevangenis op te sluiten, zoodanig kon vasthouden, dat hij zonder haar wil niet zou kunnen weggaan. Toen hij die vraag hoorde, zuchtte hij en boog het hoofd. Hij wist wel, dat het om hem zelf te doen was; maar hij minde haar zoo, dat hij haar niets kon weigeren. Toen hij haar ook dit geleerd had, toonde zij hem een zeer vriendelijk gelaat: kort daarop gingen zij zich vermeien in het bosch van Broceliande: in de schaduw van een haag van meidoorn zetten zij zich neder. Hij vlijde zijn hoofd in haren schoot, en zij begon hem te streelen, totdat hij in slaap viel. Toen maakte zij een kring rondom hem en sprak de tooverspreuk, die hij haar geleerd had. Bij zijn ontwaken dacht hij in een sterken toren op eene rots te zijn. — „Gij hebt mij bedrogen,” sprak hij tot de jonkvrouw, „omdat gij niet met mij wilt zijn, als ik dit begeer.”

Zij beloofde dikwerf bij hem te zullen zijn en hem hare liefde te toonen. Maar sedert kwam Merlijn nooit weer uit de plaats, waar Viviane hem gevangen hield.

Zeven jaar lang wachtte Artur op zijne terugkomst, en toen Merlijn niet keerde, werd hij zeer verdrietig en zond Gawein uit om hem te zoeken. Vierentwintig ridders togen met dezen. Aan een kruisweg gekomen, deelden zij zich in drie partijen, die elk hunsweegs gingen.

Het verhaal keert nu terug tot den dwerg, dien Artur ridder gemaakt had. Terwijl hij met de jonkvrouw voortreed, ontmoette hun een ridder, die zich van haar meester wilde maken. De dwerg reed op hem toe, en daar de ridder zich schaamde om tegen zulk een klein wezen zijne speer te gebruiken, wachtte hij rustig zijn aanval af. Hij wordt echter van 't paard geworpen en gedwongen zich naar Artur te begeven, en dien te zeggen, wie hem had overwonnen. Hij doet dit, en deelt den koning mede, dat de dwerg de zoon is van koning Brangoras van Estragorre, en dat die misvormde gestalte zijne eigenlijke gedaante niet was: dat eene booze jonkvrouw hem aldus had betooverd, maar dat de dag niet verre was, waarop hij zijne ware gedaante zou herkrijgen.

Van de vijftientwintig ridders, die uitgetogen waren om Merlijn te zoeken, volgen wij Ywein en de zijnen. Deze ontmoetten eene jonkvrouw, die weeklaagde, dat haar geliefde in dreigend gevaar verkeerde, daar hij door vijf ridders was aangevallen. Ywein beloofde haar bij te staan, en weldra kwamen zij ter plaatse, waar de dwerg reeds vier zijner belagers buiten gevecht gesteld had: de vijfde werd, op Ywein's verzoek, gespaard en gaf zich gevangen. De overwonnenen werden naar het hof te Logres gezonden.

Ywein en de zijnen zochten Merlijn te vergeefs een geheel jaar lang en keerden toen naar het hof terug, waar de koning hunne avonturen deed opteekenen.

Gawein had zich van zijne gezellen gescheiden en reed alleen door een woud, steeds peinzende over Merlijn. Hij was zoo in gedachten verdiept, dat, toen hij eene jonkvrouw ontmoette, hij verzuimde haar te groeten. Zij was daarover dermate verstoord, dat zij hem toeriep, dat hij ten onrechte voor den allerhoofschten ridder gehouden werd: hij was de dorperlijkste. Maar het gebeurde zou hem rouwen. Den eersten, dien hij zou ontmoeten, mocht hij gelijk worden. Kort daarop vond hij op zijn weg den dwerg, van

wien verhaald is, en van weerszijden groette men elkander beleefd; en ziet! de dwerg hernam zijne schoone gedaante tot groote blijdschap van zijne geliefde. Zij gingen elk hunsweegs, en het duurde niet lang, of Gawein voelde, hoe zijn gewaad hem veel te groot werd: hij was, naar de verwensching der jonkvrouw, tot een dwerg ingekrompen. Al voortrijdende hoorde hij op eens eene stem, die zei: „Heer Gawein, wanhoop niet; wat gebeuren moet, moet gebeuren.” Maar hij zag niemand. Eindelijk herkende hij, op eene nadere toespraak, de stem van Merlijn. Deze vertelde hem, hoe hij hier voor altijd gevangen zat. Gawein verwonderde zich, dat Merlijn zich niet kon bevrijden, die toch de wijste der menschen was. — „Ach, neen, ik ben de domste”, sprak Merlijn, „want ik wist vooraf, wat gebeuren zou en ik liet mij, uit liefde tot eene vrouw, zóó in hare netten vangen.” Merlijn verzocht Gawein zijnen groet over te brengen aan Artur en al de zijnen en voorspelde hem, dat hij zijne eigen gestalte zou teruglerlangen.

Toen Gawein van daar gescheiden was, vond hij weldra eene jonkvrouw met twee ridders, die zich hielden, alsof zij haar wilden verkrachten. Zij riep Gawein's hulp in, die hij haar verleende, te eer daar de ridders op hem smaalden om zijne dwerggestalte. Hij viel hen aan en overwon hen beiden. Als hij daarop zich over zijn ongelukkig lot beklaagde, vroeg de jonkvrouw hem, wat hij haar zoude geven, die hem zijne eigen gedaante terugschonk. — „Mij zelf”, antwoordde hij, „en al wat ik op deze wereld mocht gewinnen”. Zij stelde zich tevreden, als hij haar zwoer, dat hij elke jonkvrouw, welke zijne hulp inriep, die zou verleenen, en steeds alle vrouwen het eerst zou groeten. Weldra werd hem nu zijne wapenrusting te klein en hij herkreeg zijne oude gedaante. De jonkvrouw — zij was dezelfde, die hem betooverd had — reed weg en Gawein begaf zich naar Cardoel, waar hij met groote vreugde werd ontvangen. Hij vertelde al, wat hem wedervaren was. Eindelijk kwam ook de gewezen dwerg Eradan ten hove en werd onder de gezellen van de Ronde Tafel opgenomen, terwijl de jonkvrouw in het gevolg der koningin bleef.

Daarmede eindigt de *Merlijn*.

De roman van *Merlijn* munt niet uit door dichterlijke opvatting of voorstelling. Het eerste gedeelte, de *Jozef van Arimathea* of

de *Graal*, heeft de dichter, zooals wij zullen zien, naar zijne herinnering opgeschreven, volgens een werk, dat hem niet meer toegankelijk was, en dat hij misschien niet geheel had gelezen. Hij laat zijn verhaal onvoltooid, om tot een ander, de geschiedenis van Merlijn, over te gaan, die tot het eerste gedeelte van zijn werk niet in het minste verband staat, maar die moest dienen om de Graal-historie aan de Britsche sagen vast te knoopen¹⁾. Dit verhaal zelf, hetwelk waarschijnlijk zijne grootste aantrekkelijkheid daaraan ontleende, dat het grootendeels op Britsche overleveringen rustte, heeft nagenoeg niets, wat ons nog zou kunnen boeien. De gebeurtenissen zijn door geen enkelen logischen band aan elkander gesnoerd, en moeten ons hoogst onbeduidend voorkomen. De gedaanteverwisselingen van den hoofdpersoon zijn zoo onbeteekenend mogelijk, en daarenboven schijnen zij door niets gerechtvaardigd. De indruk, dien het verhaal maakt, wettigt doorgaans meer een schouderophalen dan iets anders; en het moet verbazen, dat dit niet reeds het geval was met de ons alleen bekende lezing uit de tweede of derde hand, voor wier lezers of hoorders de omgewerkte en doorgaans verwaterde sagen geene vaderlandsche herinneringen opwekten. De populariteit, die het, niettegenstaande zijne gebreken, in Frankrijk en geheel Nederland heeft genoten, zou dan ook onverklaarbaar zijn, als wij niet in het oog hielden, dat de ridderwereld met hare idealen, met hare avontuurlijke tochten en schitterende heldendaden, welke in die dagen zoozeer in den smaak vielen, hier eene groote rol speelt. Bovenal bedenke men, dat deze geheele *Merlijn* eigenlijk niets anders is dan de inleiding tot een ander werk, de *Lancelot*, hetwelk, vooral in het oorspronkelijk Fransch, zoo door inhoud als vorm, in geheel Europa gedurende geruimen tijd de grootste aantrekkelijkheid heeft gehad voor al wie op beschaving aanspraak maakte.

Op de afdeeling van het gedicht, die *Merlijn* getiteld is, volgde

¹⁾ Ik betwijfel, of hij het ontbrekende later heeft aangevuld, zooals Dr. J. Te Winkel meent (*Tijdschr. voor Ned. Taal- en Letterkunde*, I, bl. 317). De plaats uit den Graal-roman, waarop hij zich beroept, schijnt mij toe niet veel vertrouwen te verdienen. Daar wordt van Robert de Borron gezegd, dat hij „ceste ystore translata de latin en françois”, hetgeen niet overeenkomstig de waarheid is.

oorspronkelijk een derde boek, hetwelk ten opschrift droeg *Perceval of de Graal-queste*. Dit derde deel is zeer zeldzaam geworden: van het oorspronkelijke, berijmde verhaal bezitten wij zelfs geen enkel handschrift, en van de prozabewerking is ons slechts één afschrift bewaard, welks tekst door Hucher is uitgegeven. Dit derde stuk gaf aan het gedicht zijne eenheid. Dat wij in den proza-tekst inderdaad de omwerking van het rijmwerk voor ons hebben, lijdt geen twijfel. Birch-Hirschfeld heeft in bijzonderheden aangetoond, dat de *Jozef van Arimathea* en de *Perceval* in plan en aanleg de nauwste verwantschap toonen, terwijl in het derde stuk volbracht wordt hetgeen in het eerste wordt aangeduid; voorts dat alle drie deelen van het werk, wat inhoud, taal en stijl aangaat, treffend overeenkomen.

Toch raakte het derde boek in vergetelheid. Dit kon aan verschillende oorzaken te wijten zijn: wanneer b.v. dit gedeelte van het werk geheel in de schaduw werd gesteld door een gedicht van gelijken inhoud, maar van veel kunstrijker opvatting en sierlijker voorstelling. En dit is inderdaad het geval met *Li Contes del Graal (Perceval)* van Chrestien de Troies. — Of wel het kon gebeuren, dat de twee eerste deelen in nauw verband gebracht werden met een ander werk, dat in stijl en aanleg veel meer in overeenstemming was met den smaak des tijds. En ook dit heeft werkelijk plaats gehad. De *Jozef* en de *Merlijn* zijn in verband gebracht met den beroemden *Roman van Lancelot* en de daarmee samenhangende *Graal-queste* en *Artur's dood*. Daartusschen werd dan, zooals wij gezien hebben, een vervolg op den *Merlijn* ingeschoven van een onbekenden schrijver.

Daar wij dus met het werk van een nieuwen dichter te doen krijgen, is het hier de plaats iets naders te zeggen over den vervaardiger van het oude gedicht, waarvan wij een beknopt overzicht gaven, en eenige gissingen in het midden te brengen over den oorsprong daarvan.

De dichter noemt zich meer dan eens Messire Robert de Bouron of Beron, dat thans Borron of Boron geschreven wordt.

Van wanneer dagteekent het gedicht van Robert de Borron? Die vraag moge voor de geschiedenis onzer letterkunde van ondergeschikt belang zijn, voor wie prijs stelt op de kennis van den ontwikkelingsgang van den Britschen sagenkring, kan de vraag niet achterwege blijven. De meest bevoegde beoordeelaars stellen

Robert's werk vóór den grooten *Graal-roman* in proza. Zoo doen Gaston Paris ¹⁾, en Birch-Hirschfeld ²⁾, bij wiens betoog wij wat nader moeten stilstaan.

Het driedeelige gedicht van Robert werd, volgens dezen laatsten beoordeelaar ³⁾, geschreven na 1170, misschien zelfs na 1183, maar vóór 1189. De laatstgenoemde datum is die, waarop hij stelt, dat Chrestien de Troies zijn *Contes del Graal* gedicht heeft, die eene omwerking zouden zijn van den *Perceval* ⁴⁾ vervat in het derde stuk van Robert's gedicht. De twee andere datums rusten op de volgende redeneering ⁵⁾. Gautier de Montbéliard, in wiens dienst Robert stond, was de jongere broeder van graaf Richard de Montbéliard, die in 1237 stierf. Gautier ging in 1199 naar Palestina, werd Connétable van Jeruzalem, Regent van Cyprus, en stierf in 1212. Daar zijn oudere broeder eerst in 1237 overleed, kan Gautier nauwelijks vóór 1150 geboren zijn. Beider vader stierf in 1183, en toen verkreeg de tweede zoon het graafschap Montfaucon. Misschien trad Robert pas bij Gautier in dienst, toen deze op die wijze een zelfstandig persoon was geworden. Daarvoor zou ook pleiten, dat hij hem noemt:

„ . . . mon seigneur Gautier
Qui de Mont-Belial estoit, ”

hetgeen zou kunnen beduiden, dat hij eenmaal dien naam voerde, maar nu graaf van Montfaucon genoemd werd. In allen gevalle moet het gedicht tusschen 1170 en 1189 ontstaan zijn.

Tegenover deze reeks van veronderstellingen staan *zekere* feiten, die Birch-Hirschfeld liefst in de schaduw heeft gelaten.

¹⁾ *Romania* XII, p. 497: „ . . . les poèmes de Robert de Boron, reconnus par tous les critiques compétents comme sources des rédactions en prose correspondantes ”.

²⁾ In zijn uitstekend boek: *Die Sage vom Gral, ihre Entwicklung und dichterische Ausbildung in Frankreich und Deutschland im 12 und 13 Jahrhundert. Leipzig, 1877.*

³⁾ T. a. pl., S. 241.

⁴⁾ Volgens anderen o.a. San Marte in zijn *Zur Theologie in Wolframs Parzival* (Zeitschr. f. Philologie XVII) is Chrestiens voorbeeld niet geweest de Borrons *Perceval*, maar het handschrift, dat den graaf Filips van Vlaanderen behoorde.

⁵⁾ T. a. pl., S. 238.

Vooraf moet worden opgemerkt, dat de uiterste tijdsbepaling 1189 geheel in de lucht hangt; want het is volstrekt onbewezen, dat Chrestien juist het gedicht van Robert heeft omgewerkt. Er is tusschen beider werk veel overeenkomst, maar ook veel afwijking; en het is niet minder waarschijnlijk, dat beiden, elk op zijne wijze, naar een gemeenschappelijk voorbeeld hebben gewerkt. Ook de andere datums zijn slechts gissingen. Graaf Richard, in 1237 gestorven, durf ik niet veel ouder dan zeventig jaar maken: hij zou dan in 1167 geboren zijn. Is dit aannemelijk, dan kan zijn broeder niet lang vóór 1170 geboren zijn. Hij was dus in 1183 niet zelfstandig, en kon wel niet vóór 1190 belang in de Graal-legende stellen. Maar wij hebben ons niet bij deze onzekere datums op te houden, daar het gedicht zelf ons geheel andere aanwijzingen geeft. Alvoers daarbij stil te staan, zij het geoorloofd te vragen, of het waarschijnlijk is, dat Robert de eerste bewerker der Graal-legende geweest zij? Hij was een ridder, geen geestelijke ¹⁾, en dit mag doen twijfelen, of hij wel zoo vertrouwd kan worden geacht met canonieke en apokriefe Evangeliën, om daarop zijn Graal-gedicht te bouwen. Bovendien noemt hij uitdrukkelijk een ouder werk, waaruit hij het zijne putte ²⁾.

Na verteld te hebben, dat Jozef bij zijn vertrek den Graal met zich nam en Bron tot hoeder daarvan aanstelde, en na mededeeling van de oudste gebeurtenissen, die in verband stonden tot dat heilige vat, hetwelk eenmaal onder de hoede zou staan van Bron's kleinzoon, was het te verwachten, dat Robert ook zou verhalen, hoe de Graal naar Engeland kwam, en wat er met de verschillende personen in het voorverhaal optredende, op hun tocht naar het Westen gebeurde, ten einde aldus eene brug te slaan naar het derde deel van zijn gedicht. Maar hij doet dat niet: eenvoudig

¹⁾ Hij noemt zich wel is waar nu eens (vs. 3461) „messire,” dan weer (vs. 3155) „meistre” Robert de Borron; maar ook Birch-Hirschfeld erkent (S. 344), dat de laatstaangehaalde regel verbroddeld is, en dat daar mede „messire” moet worden gelezen. Ook Helie de Boron geeft hem denzelfden titel.

²⁾ San Marte is in zijn zoo even aangehaald opstel van meening, dat de Borron de eerste was, die in zijn Petit Saint Graal de Graalsage behandelde en dat o.a. de bijbel zijne bron was. Vgl. evenwel ook bl. 324 vlg. van dr. Te Winkel's aangehaald opstel.

omdat hem de bron, waaruit hij dat alles moest putten, ontbrak, en zijn geheugen tekort schoot. Vs. 3481:

„Ces . . . choses rassembler
Convient chaucune, et ratourner
Chascune partie par soi
Si comme ele est; meis je bien croi
Que nus hons ne's puet rassembler
S'il n'a avant oï conter
Dou Graal la plus grant estoire.”

En dit is niet de eenige plaats, waar hij „le grant livre,” dat den Graal bevatte, aanhaalt ¹⁾.

Birch-Hirschfeld wil in de hier afgeschreven regels geen beroep zien op den *Grand Saint-Graal*; alleen eene onbepaalde belofte, dat hij de geschiedenis bij leven en welzijn zou voortzetten, als hij ze *ergens* opgeteekend vond (S. 160). Maar dat strijdt tegen de letter van onzen tekst. De plaats wordt ook niet opgehelderd door de opmerking, dat in de aangehaalde woorden alleen te zien is „eine ziemlich bedeutungslose Wendung des Erzählers”, . . (S. 365) „ein Uebergang, in dem der Dichter in etwas unbehüllicher Weise seine Zuhörer mit seinen Plänen bekannt zu machen sucht.” Elders (S. 224) noemt hij het eenvoudig „dunkle Redensarten.”

Toch vertelt de dichter, dat hij in vroeger tijd dat boek in handen gehad had, en het zijn heer Gautier van Montbéliard had voorgelezen ²⁾. Dat was al menig jaar geleden, want nu hij schreef, was Heer Gautier reeds overleden ³⁾, en deze stierf in 1212. Dat hij zijn gedicht uit zijne herinnering opstelde, zegt hij zelf ⁴⁾; en uit zijn twijfel,

¹⁾ Zie hierboven, bl. 211, noot 1.

²⁾ Zie de plaats hierboven aangehaald, bl. 216, noot 1.

³⁾ Dit blijkt uit het imperfectum *estoit*, ook al neemt men de verklaring niet aan, die Paulin Paris van de woorden *en peis* gegeven heeft (*Les Romans de la Table Ronde*, Tom. I, pag. 112—113). De wijze, waarop Birch-Hirschfeld dit *estoit* wil uitleggen (*Die Sage vom Gral*, S. 239), komt mij, met het oog op de boven gegiste datums, gansch onaannemelijk voor.

⁴⁾ *Le Roman du Saint-Graal*, vs. 149:

„Dès or meis me convient guenchir
A ma matere et revenir
De ce que *me rememberrai*,
Tant cum santé et pover ei.”

Verg. vs. 929 vlgg., aangehaald boven, bl. 211, noot 1.

aangaande zijne voortdurende gezondheid en kracht, mag men wel afleiden, dat hij toen niet meer in de vaag des levens verkeerde.

Wij hebben voor den niet te vroeg te stellen leeftijd van Robert de Borron nog een onwraakbaar getuige in Helie de Borron. Deze, die stellig niet vóór het begin van de dertiende eeuw schreef¹⁾, den *Bret* misschien omstreeks 1216 en den *Guiron le courtois*²⁾ omstreeks 1220, noemt Robert zijn vriend en wapenbroeder sedert vele jaren. Birch-Hirschfeld acht dit eene onmogelijkheid, daar Robert minstens dertig jaar ouder moest zijn; maar met onze opvatting valt dit bezwaar weg, daar beide omstreeks denzelfden tijd geschreven hebben.

Waar en wanneer Robert zijn meester den *Graal* had voorgelezen, blijkt niet: het kon vóór zijn vertrek uit Frankrijk geweest zijn, wijl, zooals bekend is, dat werk reeds voor het eind der twaalfde eeuw voltooid werd³⁾. Daar het zeer zeldzaam was, is

1) Birch-Hirschfeld, S. 231, 232.

2) Ook wel *Palamedes* genoemd. Vgl. over dezen roman Harry Ward's opstel *Romance mediaeval* in de *English Cyclopaedia* (London, 1873): enkele punten zijn echter weerlegd door Brakelmann's, door H. Suchier uitgegeven, opstel: *Über den altfranzösischen Prosaroman von Tristan und Isolde*. (*Zeitschr. f. d. Philologie* XVIII, 81 u. s. w.).

3) In de kroniek van Helinandus, die vóór het einde van de twaalfde eeuw geschreven werd, leest men op het jaar 717:

„Hoc tempore in Britannia cuidam eremitae monstrata est mirabilis quaedam visio per Angelum, de sancto Joseph, decurione nobili, qui corpus Domini deposuit de cruce, et de catino illo vel paropside in quo Dominus coenavit cum discipulis suis; de qua ab eodem eremita descripta est historia, quae dicitur de *Gradal*: Gradalis autem vel Gradale dicitur Gallice scutella lata et aliquantulum profunda in qua pretiosae dapes, cum suo jure, divitibus solent apponi, et dicitur nomine *Graal*. . . . Hanc historiam latine scriptam invenire non potui, sed tantum gallice scripta habetur a quibusdam proceribus, nec facile, ut aiunt, tota inveniri potest. Hanc autem nondum potui ad legendum sedulo ab aliquo impetrare. Quod mox ut potuero, verisimiliora et utiliora succincte transferam in latinum”.

De *Graal*-roman zag echter eerst na 1155 het licht. In dat jaar vertaalde Wace zijn *Brut*, en blijktens hetgeen men daarin leest (tom. I, pag. 247, vs. 5332), volgt hij eene andere overlevering betrekkelijk de invoering van het Christendom in Brittannië dan de *Graal*, zoodat ook de afschrijvers van dien roman terecht konden zeggen: „Mais neporquant l'ystore del Brut ne la dit pas ni ne s'i accorde del tout. Car sans faille, cil qui la translata en romans ne savoit riens de la halte ystore del Saint-Graal”.

het niet te verwonderen, dat Robert het later niet meer kon gebruiken. Vóór hem had niemand er inzage van gehad, zooals hij zegt. Geen wonder, want Helinandus getuigt, dat het in zijn geheel ter nauwernood voorkwam en ondanks alle aangewende pogingen had de geleerde monnik het niet onder de oogen kunnen krijgen.

Die Fransche roman zou de vertaling zijn van een Latijnsch oorspronkelijk werk; maar het lijdt, mijns inziens, geen twijfel, dat dit nooit bestaan heeft. Wat Helinandus over het ontstaan van het verhaal vertelt, vindt zijn oorsprong in den tekst zelf van den Franschen roman ¹⁾. Het in die kroniek vermelde, door Christus zelf geopenbaarde oorspronkelijke werk verdient niet meer geloof dan de aantekeningen van Blasius, opgeschreven, naar het heet, uit den mond van Merlijn zelf, of van de klerken, door Artur aangesteld om de heldendaden van zijne dapperen te boekstaven.

Dat men intusschen in de middeleeuwen aan zulk een officieel Latijnsch verhaal wilde doen gelooven, leeren verscheiden handschriften.

In allen gevalle meen ik uit het bovenstaande te mogen afleiden, dat Robert de Borron zijn gedicht niet vóór 1212 heeft opgesteld. Ik acht het tusschen 1212 en 1220 geschreven.

Op de afgebroken geschiedenis van den Graal liet Robert de Borron, zooals wij zagen, onmiddellijk die van Merlijn volgen. Wij bezitten van dit gedeelte van het oorspronkelijke Fransche gedicht slechts enkele honderden verzen; maar wij weten toch uit de vertaling, dat ook de *Merlijn* door hem werd voltooid ²⁾.

Was het eerste gedeelte van Robert's gedicht aan den Graalroman ontleend, in het volgende deel heeft hij hoofdzakelijk Godfried van Monmouth's *Historia Britonum* en de *Vita Merlini* als bron gebruikt, waarin de verhalen, die in den *Merlijn* gevonden worden, reeds voorkomen, ofschoon in soberder vorm ³⁾.

¹⁾ Zie Paulin Paris, *Les romans de la Table ronde*, tom. I, pag. 156 suiv.

²⁾ De vertaling noemt hem herhaaldelijk bij name. Vs. 1619: „Robrecht zeide van Borioen,” vs. 1878: „Dus scrivet Robrecht uut zinen monde, Mijn Heer Robrecht van Borioen”, vs. 5602: „Robert seg het”; in vs. 9348: „Dat scrivet Robrecht van Borroen”.

³⁾ Verg. Dr. J. Te Winkel, *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterkunde*, I D., bl. 329. Zie ook vooral het breede betoog van Birch-Hirschfeld in zijn aangehaald werk, S. 213 ff.

Het vervolg van den *Merlijn*, of, zooals Paulin Paris het wil noemen, van den *Artur*, is blijkbaar van een anderen dichter. Terwijl Robert de Borron zijn werk besloot met de verzekering, dat Artur zijn rijk in vrede bezat ¹⁾, houdt zijn vervolger ons integendeel bezig met het verhaal van de vele en langdurige oorlogen, die de koning te voeren had, deels tegen weerspannige vazallen, deels tegen de Saksen. Buitendien worden in dit vervolg sommige bijzonderheden anders verteld dan in het voorafgaande gedicht.

Men zou haast zeggen, dat deze roman eerst na den *Lancelot* was opgesteld, waarop zooveel gezinspeeld en waarnaar zoovaak verwezen wordt; als men daarentegen ziet, dat in den *Lancelot* herhaaldelijk herinneringen aan den *Merlijn* voorkomen ²⁾, moet men wel tot het besluit komen, dat de verwijzingen in deze beide romans afkomstig zijn van den bewerker, die de verschillende samenhangende, maar oorspronkelijk onafhankelijk van elkander opgestelde romans aaneenreeg. Maar een nader onderzoek omtrent dit punt is voor de geschiedenis *onzer* letterkunde overbodig.

Betrekkelijk de aesthetische waarde van dit vervolg op den *Merlijn* geldt geheel, wat wij van dat werk gezegd hebben.

Wij mogen van deze verhalen niet afstappen zonder een enkel woord te zeggen over den oorsprong der Graal-sage. Dat kerkelijke legenden daarbij eene hoofdrol spelen, valt in het oog. In de eerste plaats komt in aanmerking het Evangelie-verhaal volgens Mattheus (XXVI, vs. 23), voorts het Evangelie van Nicodemus of de *Gesta Pilati* (Cap. XII—XV), en de *Vindicta Salvatoris*, waarin de geschiedenis van Veronica met die van Jozef is verbonden, en eindelijk het *Bellum Judaicum* van Flavius Josephus ³⁾. In al deze bronnen wordt echter de avondmaalsschotel van Christus niet in verband gebracht met Jozef van Arimathea, en er is ook geen sprake van den Graal en van de Graal-hoeders na hun

¹⁾ In de proza-bewerking: „Ensi fu Artus esleu et fait rois dou roiaume de Logres, et tint la terre et le roiaume longuement en pès.”

²⁾ Zie *Roman van Lancelot*, II D., bl. XIII, XLIX, LXXI.

³⁾ Zie Dr. J. Te Winkel, *Tijdschr. voor Nederl. Taal- en Letterk.*, I D., bl. 323.

afscheid van Jozef. Hebben wij hier dan alleen te doen met een gewrocht der verbeelding van den dichter van het Fransche verhaal? Dit is nauwelijks denkbaar, daar toch wel iets die phantasie moet hebben opgewekt.

Dr. J. Te Winkel is van meening, dat de kiem van hetgeen verhaald wordt omtrent den Graal, moet gezocht worden in de legende van Jacobus den Jongeren¹⁾, welke in sommige bijzonderheden niet zonder overeenkomst is met die van Jozef van Arimathea. Van Jacobus wordt verhaald²⁾, dat hij eene gelofte gedaan had niet te zullen eten, voordat hij gezien had, dat Jezus van den doode verrezen was. Op den dag zijner opstanding nu verscheen Jezus aan Jacobus en die bij hem waren, en zeide: „zet eene tafel neer met brood”; en toen dat gedaan was, zegende Jezus het brood, gaf het aan Jacobus en sprak: „Sta op, mijn broeder Jacobus, en eet, want de Zoon des Menschen is opgestaan.” — „Ik twijfel er geen oogenblik aan,” zegt Te Winkel³⁾, „of de woorden: „ponite mensam et panem” zijn de kiem der graallegende, en tevens van het verhaal aangaande de stichting van de eerste tafelronde, namelijk die van Jozef van Arimathea.”

Zeer helder en zeer overtuigend komt mij die gissing niet voor. In het aangetogen verhaal komt geen schotel of kelk voor: de avondmaalsschotel van Jezus en de tafel, waaraan hij met zijne jongeren gezeten had, maken elke inmenging van Jacobus overbodig. Maar hoe werd men op de gedachte gebracht, die voorwerpen eene zoo belangrijke rol te doen spelen? De verklaring van dit feit zocht Birch-Hirschfeld (S. 219 ff.) in de symboliek der Kerk, die den avondmaalsschotel het graf van Christus doet vertegenwoordigen; maar met den besten wil kan ik in zijn betoog niets lezen, dat naar eene oplossing van de vraag zweemt. Vroeger meende men, dat Britsche sagen, waarin voorwerpen gevierd werden, die met de genoemden eene zekere overeenkomst hadden, aanleiding tot de Graallegende hadden gegeven; en ofschoon die meening in

¹⁾ T. a. pl., bl. 325.

²⁾ *Legende aurea*, LXIII, met aanhaling van Flavius Josephus en het Chronicon van Jheronimus als bron.

³⁾ *Tijdschrift voor Nederl. Taal- en Letterk.* I, bl. 327.

later tijd is bestreden ¹⁾, is het toch niet kwaad, deze voorstelling niet geheel aan de vergetelheid ten prooi te geven ²⁾.

Wat de Ronde Tafel betreft, weten wij, dat Wace in zijn *Brut* van deze duistere zinnebeeldige instelling getuigt, dat de volks-overlevering er van gewaagde ³⁾. En nu de Graal? Onder de Druïdische zienebeelden komt een vat of beker voor, dat wonderbare

¹⁾ *Aldaar*, bl. 324. Zie ook Birch-Hirschfeld, S. 223 ff. Ook San Marte (Schulz) sluit zich bij Birch-Hirschfeld's verklaring aan: zie zijn belangrijk opstel: „Zur Theologie in Wolfram's Parzival (Zeitschr. f. Philologie, XVII, S. 174 u. s. w.)

²⁾ Vooral de la Villemarqué stond die voorstelling voor, die ook in Duitsland nog aanhangers vindt. Niemand minder dan Ernst Martin houdt zich nog daaraan. In zijn *Zur Gralsage*, Strassburg, 1880, zegt hij o.a. (S. 35):

„(Der Gral) gibt allen, die in seiner Umgebung sind, Sättigung, sei es, indem er Speise und Trank, wie man sich nur wünschen kann, aufträgt, oder dass er, nach der reineren Auffassung einiger Quellen, die Begierde erlöschen lässt. Damit stimmt auf das zutreffendste die Bedeutung des Wortes, wie sie in der oft angeführten Stelle des Helinand um 1204 angegeben wird. Altfrz. *graal*, mlt. *gradalis* bedeutet eine weite, sich stufenweise vertiefende Schüssel, in welcher verschiedene Speisen zugleich vorgesetzt werden. Der Gral der Sage ist also ein Gefäss, das jeder Zeit eine volle Mahlzeit wunderbar spendet, eine Art Tischlein deck dich.“

Wat betreft die „am weitesten verbreitet(e) Auffassung des Grals wonach er beim Abendmahl Christi als Gefäss gedient (hat)“ zegt Martin (S. 37): „Schon in dieser einfachsten Form der christlichen Gralsage (ist) der Einfluss der celtischen Ueberlieferung deutlich. Avaron ist Avalon, Alein und Bron sind celtische Namen, wenn letzterer dem öfter erscheinenden Bran gleich gesetzt werden darf. Selbst der Gral als Abendmahlschüssel zeigt in der Undeutlichkeit, die sich an ihn knüpft, das Unursprüngliche dieser Auffassung. Der Wein, der das Blut Christi darstellte, war doch nicht in einer Schüssel, sondern in einem Becher enthalten. Und wieder würde ein Becher sich weniger als eine Schüssel zum Auffangen des Blutes aus Christi Wunden geeignet haben“ en verder S. 38: „Ist es nicht der allgemeine Entwicklungsgang der Sage des Mittelalters, dass der altheidnische nationale Glaube sich in christliche Legende umwandelt?“

³⁾ Tom. II, p. 74, vs. 9984;

„Por les nobles barons qu'il ot . . .
Fist Artus la roonde table,
Dont Breton dient mainte fable.

Vgl. over deze regels hiervoor noot 2 bl. 205.

eigenschappen heeft. Taliësin, een bard uit de zesde eeuw, verhaalt, dat dit vat dichterlijk genie en wijsheid geeft: het doet zijnen vereerders de toekomst kennen, leert hen de verborgenheden der schepping vatten, en onthult hun den geheelen schat van menschelijke wijsheid. Het verleent kracht en voedsel, geneest wonden en kan zelfs het verloren leven terugschenken. Maar wie in zijne geheimenissen is ingewijd, verliest de spraak.

Dat hier de wijsheid der priesterkaste zinnebeeldig werd voorgesteld, is vrij duidelijk. En dat dit vat in eene Christelijke reliquie veranderd kon worden, om die eene plaats onder de andere legenden te bezorgen, zoodra eene historische gebeurtenis de aandacht meer bijzonder op den avondmaalsschotel vestigde ¹⁾, zal niet zeer be-

¹⁾ Gedurende de kruistochten stond de stad Caesarea in hooge vereering: daar had de Apostel Paulus gevangen gezeten, en Petrus had er een huis gehad, dat men den geloovigen nog toonde bij het innemen der stad in 1101. Bij diezelfde gelegenheid had men eene kostbare schaal buitgemaakt, die den Genueezen toegekend en tot hoogen prijs werd toegerekend. De heiligheid der plaats, waar zij gevonden was, de bijzondere kostbaarheid van het stuk, dat men uit eenen enkelen smaragd vervaardigd rekende, gaf er eene dubbele waarde aan. Om die nog te verhoogen was er maar één stap noodig: er eene heilige reliquie van te maken; en dat schijnen de bezitters gedaan te hebben, toen zij het pronkstuk aan de Kerk van St. Laurens wijdden. Zoo werd zij gehouden voor den avondmaalsschotel van Christus, waarin later het bloed des Zaligmakers aan het kruis werd opgevangen. In de dertiende eeuw was die sage algemeen verbreid; en het is mogelijk, dat de klerken van Hendrik II daarvan reeds gebruik maakten voor hun mystischen roman. Op die schaal schijnt nog de jongere *Titarel* te zinspelen (zie de plaats bij Birch-Hirschfeld, S. 290). Ook in Constantinopel toonde men een schotel, die de avondmaalsschotel zou geweest zijn.

Bovengenoemde schotel in Genua gold als *sacro catino* voor het onschatbare palladium der stad en werd „na aldaar gedurende zeven eeuwen als een onvergelykbaar heiligdom met veel eerbied vertoond te zijn, eindelijk (in 1806) door de Franschen allerbeleefdst met de rest ingepakt.” J. H. Halbertsma, (Letterkundige Naooest I, bl. 9). Scheffel zegt in de aantekeningen op zijn *Ekkehard* (S. 465), van den beroemden smaragden schotel, dat „die Untersuchungs-commission des französischen Instituts (1809) sie für einen gefärbten Glasflusz erkannte; — ein Mangel an Romantik, der die Zurückgabe des Beutestücks an die Genuesen wesentlich erleichterte” en voegt er snaaks aan toe: „es war sehr zweckmässig, ein solches Schau- und Prachtstück im Kirchenschatz zu haben, um im Fall der Noth ein namhaftes Anlehen darauf aufnehmen zu können.”

vreemden, als men ziet, dat hetzelfde gebeurde met een ander heidensch symbool.

Eene bloedende speer werd het beeld van den oorlog, dien de Britten tegen de Saksen voerden: daarop moesten de ingewijden een eeuwig haat zweren tegen de overweldigers: en Taliësin deed eene voorspelling, dat het land van Logres door die bloedige speer zou vergaan.

Die speer speelt in de Graal-legende geene onbelangrijke rol; maar zij is herdoopt in de speer, waarmeê Longinus de zijde van den gekruisigden Jezus doorstak. En nu is het opmerkelijk, dat de oude heidensche voorspelling niet vergeten werd. In den *Percheval* wordt zij uitdrukkelijk vermeld. Dit gedicht is gedeeltelijk ingelascht in den middelnederlandschen *Lancelot*, en daar lezen wij (II B., vs. 38610), dat Walewein zou

„Soeken dat bloedende spare,
Datmen gedrogen nine can,
Daer en hange ember an
Versches bloets ene tran.
Vandien spere, na minen wane,
Es vorseven ende vorseget:
Een coninerike, dat verre leget,
Dat rike van Logres es genant,
Dat wilen was der heidene lant,
Sal biden spere al sijn testort¹⁾.”

Mij dunkt, dit alles pleit nog al voor ontleening uit de Britsche sage²⁾.

Op den *Graal* en den *Merlijn* volgt de *Lancelot*, en wij mogen niet nalaten van dien belangrijken, in de middeleeuwen overal geliefden roman althans een beknopt overzicht te geven.

¹⁾ In den *Parceval* heet het, Ms. supp. franç. 430, f°. 35 r° b:

„Est-il escript qu'il iert une heure
Que touz li royaumes de Logres,
Qui jadis fu la terre as Ogres,
Iert destruite par cele lance.”

In het ms. de Cangé, 73, leest men die plaats f°. 374 r° a.

²⁾ Zie voorts het belangrijk artikel van San-Marte, *Das Schwert des Grals und das Gesetz der Tafelrunde*, in het *Zeitschrift für Deutsche Philologie*, XVI, S. 129—165.

LANCELOT.

I Boek ¹⁾. 1. Er leefden op de grens van Gallië en Klein-Brittanje twee koningen, die twee zusters tot vrouw hadden, welke afstamden uit het geslacht van David. De een was koning Ban van Benoyc, de ander Bohort van Gannes. Ban had maar één zoon, Galaïd geheeten, met den bijnaam Lancelot. Bohort had twee zonen: Lionel en Bohort.

Claudas van Berri, ondersteund door de Romeinen, deed een inval in Ban's rijk, dat hij, zoowel als het land van Gannes, overweldigde. De beide koningen stierven van verdriet. Ban's gade vluchtte met haar zoon, die haar onderweg ontroofd werd door Viviane, de jonkvrouw, welke door Merlijn in allerlei tooverkunsten was onderwezen. Zij dook met het kind in een betooverd meer, op welks bodem zij gebied voerde, en waar zij hem eene ridderlijke opvoeding deed geven. Ook de beide zonen van koning Bohort, die Claudus had gevangen genomen, verlostte zij uit zijne handen en deed ze met Lancelot opvoeden, waardoor eene teedere gehechtheid tusschen de neven ontstond.

Een van die knapen was tot iets groots bestemd, want uit het geslacht van David werd in Groot-Brittanje een held verwacht, die een eind zou maken aan de wonderbare mysteriën, die daar plaats hadden.

Tot zijn achttiende jaar bleef Lancelot bij de Meervrouw: toen bracht zij hem naar het hof van koning Artur om zich in ridderdeugd te volmaken; want niemand werd voor een goed ridder gehouden, die zich daar niet geoeffend had. Bij het afscheid nemen geeft zij hem een ring, die elke tooverij ontdekt, en zegt hem, dat hij weldra zal vernemen, wie zijne ouders waren. De jonkman trekt door zijne schoonheid en goede houding aller aandacht: ook

¹⁾ Van het eerste boek, van welks middelnederlandsche vertaling slechts geringe gedeelten over zijn, heb ik een breedvoerig overzicht gegeven, met vele aanhalingen uit het oorspronkelijke, in de inleiding op het tweede deel mijner uitgave van het Mnl. gedicht. Later bleek, uit een door prof. de Vries (*Tijdschrift voor Nederl. taal- en letterkunde*, III, bl. 59 vlg.) medegedeeld fragment, dat niet alleen *Li contes de la Charrette*, maar ook het overige van het eerste boek van den Lancelot in Dietsche vertaling bestaan heeft.

de koningin Ginevra „de vrouw der vrouwen, en fonteine van alle schoonheid,” voelt zich tot hem aangetrokken, terwijl wederkeerig haar aanblik bij hem de grootste ontroering teweegbrengt, hetgeen der vrouwe niet ontgaat.

Zoodra hij ridder geslagen is, volbrengt hij een aantal gevaarlijke avonturen ter liefde van de koningin. Op zijne omdoling komt hij aan het Kasteel van *Dolereuse-Garde*, waarin allerlei wonderen plaats hebben; hij dringt er binnen en verneemt daar, wiens zoon hij is. Artur en zijne gemalin, die kennis gekregen hebben van dit heldenfeit, begeven zich naar het kasteel, dat Lancelot verlaat, omdat hij, in eene verliefde mijmering verzonken, de koningin aan de poort niet herkend en haar onheusch bejegend had. Hij verlost dan Walewein en verscheidene van Artur's ridders uit de banden van Brandis des Iles, den verdreven heer van *Dolereuse-Garde*, die hen verraderlijk gevangen had. Van daar gaat hij nieuwen gevechten te gemoet.

Walewein trekt uit om den ridder te zoeken, die hem gered had, en heeft daarbij natuurlijk allerlei ontmoetingen. Lancelot neemt intusschen deel aan een tornooi op leven en dood tusschen de mannen van Artur en die van den koning van honderd ridders. Hij munt boven allen uit; maar als het tornooi verdaagd wordt, verwijdert hij zich ongemerkt om onbekend te blijven en keert naar de *Dolereuse-Garde* terug. Door ongeëvenaarde heldendaden maakt hij nu een eind aan de heerschappij der booze geesten, waardoor het kasteel gekweld werd, dat sedert de *Joyeuse-Garde* genoemd wordt. Daarna is hij ten bestemden dage weer ter plaatse van het geschorste tornooi: wederom overtreft hij allen in dapperheid, maar verwijdert zich ook weder zonder zich bekend te maken. Walewein is echter zijn naam te weten gekomen en meldt nu aan Artur's hof, dat de held, die al deze roemrijke feiten volbracht had, Lancelot was, de doodgewaande zoon van koning Ban.

Deze ging inmiddels nieuwen avonturen te gemoet. Hij had vroeger een gewonden ridder gered, en dien wraakneming beloofd op allen, welke verklaarden hem, die de wonden had toegebracht, meer genegen te zijn dan den gewonde. Lancelot wordt nu gastvrij ontvangen in een kasteel, welks eigenaar hem vertelt, dat hij den ridder zoekt te doden, die deze belofte heeft algelegd, daar de wonden toegebracht waren door een zijner geliefde be-

trekkingen. Lancelot zag zich dus verplicht óf zijn gastheer te bevechten, óf zijn eed te breken. Na den geheelen nacht over die zaak te hebben gepeinsd, verzocht Lancelot zijn gastheer zich gedurende zijn verblijf ter plaatse niet meer aldus uit te laten, waaraan deze voldeed, ofschoon hij nu in Lancelot den ridder erkende, dien hij zocht. Hij laat hem ongedeerd vertrekken, maar volgt hem en dwingt hem tot een gevecht, nu de plichten der gastvrijheid hem niet meer terughouden. Hij wordt overwonnen, en daar hij weigert aan Lancelot's aanmaning om zijne wraak te laten varen te voldoen, werpt deze hem in het water, daar hij hem niet met zijn zwaard wil dooden. En als hij den ridder ziet verdrinken, loopen hem bittere tranen langs de wangen. (Dit was de practijk der middeleeuwsche overgevoelige zeden).

Na nog een overdreven staaltje van zijne neiging voor de koningin gegeven te hebben neemt Lancelot, door eene vreemde wapenrusting onkenbaar, deel aan een strijd tusschen Artur's ridders en het leger van koning Galehot, bijgenaamd den zoon der reuzin. Dat hij zich aan Artur's zijde schaart, spreekt vanzelf, zoowel als dat hij door de schitterendste heldendaden uitmunt. Door zijn toedoen wordt Galehot genoopt een wapenstilstand te verzoeken, na welks einde de strijd hervat wordt, en wederom doet de onbekende zwarte ridder de kans voor de fel bestookte mannen van Artur keeren. Er is van weerszijden slechts sprake van zijne weergalooze dapperheid. Als het derde paard onder hem bezweken is en hij door overmacht vermand in zeer veegen toestand verkeert, helpt Galehot zelf hem weder te paard en redt hem het leven. Daar de avond een einde maakt aan het gevecht, noodigt Galehot Lancelot uit den nacht bij hem door te brengen, hetgeen deze alleen aanneemt op voorwaarde, dat zijn tegenstander hem een verzoek zal toestaan. Hij eischt, dat de koning zich aan Artur onderwerpe, en Galehot geeft daaraan gehoor. Als hij uit Artur's legerkamp terugkeert, is hij onuitputtelijk in den lof der koningin, hetgeen den zwarten ridder geheel van zijn stuk brengt en hem de tranen uit de oogen perst. Aan Artur's hof verneemt men, dat de Zwarte den vrede heeft bewerkt, en te vergeefs vorscht men naar zijn naam. Ginevra, die de waarheid vermoedt, verzoekt Galehot een onderhoud tusschen haar en den onbekende te bewerken, hetgeen deze doet.

Als de zwarte ridder in de nabijheid der koningin komt, begint hij zoo sterk te beven, dat hij haar ternauwernood kan groeten, en zijne gelaatskleur verschiet: hij buigt de knie voor haar en houdt zijne oogen strak op den grond gevestigd. Genevra heft hem op en spreekt hem vriendelijk toe. Het kost haar veel moeite om hem de bekentenis te ontlokken van al de feiten, die hij bestaan heeft, en dat hij die om harentwille heeft bedreven; vooral dat hij haar meer dan iets ter wereld heeft bemind van het eerste oogenblik af, dat hij haar gezien heeft. Maar hij blijft even schuchter en bedeesd. Galehot herhaalt de koningin Lancelot's betuigingen en smeekt haar, hem dit te vergelden. — „Hij heeft zooveel om mijnentwil gedaan”, antwoordt zij, „dat ik hem niets zou weigeren. maar hij vraagt mij niets.” Galehot verklaart zijne bedeesdheid uit zijne liefde; want „wat men mint, ontziet men.” Hij smeekt haar zijnen vriend hare wederliefde te schenken, hetgeen zij niet weigert. Dan dringt hij er op aan, dat zij het verbond bezegele met een kus. Uit vrees van bespied te worden aarzelt zij, maar geeft ten slotte toe, „si lo baise devant Galehot assez longuement”; en daarop sluiten de beide ridders plechtig den nauwsten vriendschapsband.

Herhaaldelijk zagen nu de gelieven elkander, maar hun harts-tocht bleef platonisch. Eindelijk moest men scheiden: Genevra volgde haar echtgenoot en Lancelot trok met zijn vriend naar diens rijk van Sorolois.

Wij laten het verhaal achterwege van de velerlei ontmoetingen, die Walewein trotseert, als hij Lancelot gaat zoeken, en vermelden alleen de merkwaardige geschenken, die de koningin haar minnaar toezendt, namelijk „lo fermail de son col et un paigne moult riche, don totes les denz sont plaines de ses chevoux, et la çainture que ele avoit çainte et l'aumoire.”

Wederom vallen de Saksen in Artur's rijk en Lancelot begeeft zich met Galehot en Walewein, die hem had gevonden, naar 's konings leger, waar Genevra, die hem smachtend verbeid had, hem met open armen ontvangt. Eindelijk werd hem het geluk beschoren van te mogen genieten „totes les joies que amant puent avoir.” Zij beweegt hem bij haar te blijven, want zij kan niet meer buiten hem. Artur wordt verraderlijk door den vijand gevangen genomen, maar verlost door Lancelot, die den reus Hardarbraz

doodt en daarmee een einde aan den oorlog maakt. De koning wil hem nu voor goed aan zijn hof verbinden, en op een plechtigen hofdag worden Lancelot en Galehot tot ridders van de Ronde Tafel aangenomen.

Wij vermelden maar ter loops het nu volgend verhaal, waarin Ginevra beschuldigd wordt eene indringeling te zijn, die de ware gemalin des konings had doen oplichten om zelve hare plaats in te nemen. Zij wordt ter dood veroordeeld, maar door Lancelot gered, die hare eer tegen drie kampioenen in het krijt verdedigt. Eindelijk verneemt Artur, dat hij listig bedrogen is en verzoent zich met zijne echtgenoot.

Evenzeer gaan wij een verhaal voorbij, waarin Lancelot, op zijne beurt uitgetogen om Walewein te zoeken, die door een ridder ontvoerd was, in allerlei avonturen gewikkeld wordt, en onder anderen in een dal komt, *le val aus faus amans* genoemd, hetwelk door Morguein (Morgane) de tooveres zóó was ingericht, dat een ridder, die zijner geliefde ooit ontrouw geweest was, daaruit nimmer kan terugkeeren. Reeds meer dan honderd-en-vijftig ridders bevonden zich daar, toen het eindelijk Lancelot gelukte door zijne dapperheid en trouw de betoovering te doen ophouden en de ridders te bevrijden.

Morguein, eene halve zuster van Artur, haat de koningin ter dood toe, omdat deze, ten einde Artur's eer te beschermen, hare minnarij met den ridder Guiamor (Gwinemar) van Carmelide had gedwarsboomd. Zij wreekt zich nu door Lancelot gevangen te nemen. Zij tracht hem den ring te ontnemen, dien de koningin hem tot onderpand harer trouw gegeven had; maar dit mislukt, en hij weerstaat elke verleiding, die zij beproeft. Op zijne herhaalde bede laat zij hem vertrekken, onder belofte van terug te keeren, zoodra hij Walewein verlost heeft. Lancelot volbrengt dit avontuur en doodt na een woedend gevecht den roover Carados, die den ridder gevangen hield, en daarop keert hij heimelijk naar Morguein terug. Wederom doet deze vergeefsche pogingen om Ginevra's ring in hare macht te krijgen: eindelijk geeft zij haar standvastigen tegenstander een slaapdrank in en ontnemt hem den ring, waarvoor zij een volmaakt gelijken aan zijn vinger schuift. Dan zendt zij eene jonkvrouw naar Artur's hof en laat daar zeggen, dat Lancelot monnik geworden is uit berouw over de zonde, die

hij jegens den koning met diens vrouw bedreven heeft ¹⁾; maar Artur gelooft haar niet en de koningin evenmin, ofschoon men haar uit haar minnaars naam den ring teruggeeft. Intusschen wendt de tooveres allerlei pogingen aan om Lancelot door bedriegelijke droomgezichten van de koningin afkeerig te maken, maar te vergeefs; zij is genoodzaakt den ridder de vrijheid te schenken, daar hij dreigt zich anders te laten doodhongereren. Zij bedingt echter, dat hij vóór Kerstmis niet ter plaatse zal komen, waar de koningin zich bevindt.

Verscheiden ridders, en onder hen Galehot, zoeken Lancelot te vergeefs. Galehot treurde zoo over het verlies zijns vriends, dat hij eindelijk, toen hij hem dood waande, zelf van hartzeer stierf.

Lancelot ²⁾ doolde ondertusschen rond, van verdriet krank en bijna zinneloos. Zoo vond hem de Vrouwe van het Meer, die hem naar hare woning bracht, waar zij hem verpleegde en hem allengs zijne vorige kracht en schoonheid teruggaf. Toen hij genezen was, zei ze hem, dat hij op Hemelvaartsdag te Kamalot (Karmelot) moest zijn, waar men zou trachten de koningin te schaken om haar naar eene plaats te brengen, vanwaar nog niemand was teruggekeerd („là où nus ne fu onques rescoux"). Hij toog terstond op weg.

Het geheele hof te Kamalot was droevig om den dood van Galehot en Lancelot: de koningin bovenal, ofschoon zij niet aan des laatsten dood geloofde. Na den eten zat Artur omringd door zijn hofgezin, toen een gewapend ridder de zaal binnenkwam. Het was Meleagant, zoon van koning Bandemagus ³⁾ van Gorre, die

¹⁾ Het door prof. de Vries medegedeelde en op bl. 255 vermelde fragment bevat deze episode.

²⁾ Het volgend verhaal draagt den afzonderlijken titel van *Contes de la Charrette*. Hetzelfde onderwerp is bijna geheel gelijkloidend door Chrestien de Troies in verzen behandeld. Beide stukken zijn in hun geheel afgedrukt in de inleiding op het tweede deel mijner uitgave van den *Roman van Lancelot*. Naar een ander handschrift werd dit verhaal uitgegeven door Prosper Tarbé.

³⁾ In den middelnederlandschen Lancelot (vs. 18) lezen we:

Meliagant

Des conincs *Bandemagus* sone;

evenzoo vs. 19519, 21058 enz., op eene enkele plaats (o.a. vs. 14107) heet die vorst *Bandegamus*.

Lancelot kwam uitdagen. Toen deze afwezig bleek, zei Meleagant, dat hij dan een anderen ridder den tweekamp bood, op voorwaarde dat, zoo hij zelf overwinnaar bleef, de koningin hem moest volgen: in het tegenovergestelde geval zou hij al de ridders vrij laten, die in zijn vaders rijk gevangen zaten. De koning wilde daarin niet treden; maar door eene list wist Keye, die zelf het avontuur wilde bestaan, hem zijne toestemming te ontlocken. Toen hij met de koningin vertrokken was, ging Walewein hem na, gezeten op een goed paard, terwijl twee schildknapen nog twee paarden aan de hand meevoerden.

Meleagant had in het bosch honderd ridders in hinderlaag gelegd. Ook Lancelot had zich in de nabijheid verborgen en volgde de koningin van verre. In het gevecht, dat Keye tegen Meleagant moest voeren, werd hij gewond en van het paard geworpen, en nu leverde de overwinnaar de koningin aan de hem toevende ridders. Toen Lancelot dit zag, wierp hij zich, ondanks hunne overgroote overmacht, op hen, en sloeg een aantal hunner ter neder. De koningin herkende hem aan de slagen, die hij uitdeelde. Meleagant kwam toegeschoten, en het gevecht begon tusschen hen beiden. Het gelukte Meleagant Lancelot's paarden te doodden, en toen deze dus hulpeloos stond, trok zijn belager met de zijnen af, Keye en de koningin met zich voerende.

Lancelot beproefde hen na te loopen. Walewein reed hem achterop, en ofschoon hij hem niet kende, gaf hij hem een zijner paarden. Nu had Lancelot weldra de schakers ingehaald, die hem wederom het paard onder het lijf doodden. Op nieuw volgde hij hen te voet. Kort daarna ontwaarde hij niet verre ter zijde eene kar, met een oud ros bespannen, en op welks lamoen een misvormde dwerg zat, die hem op zijne vraag beloofde, hem bij de koningin te brengen, mits hij de kar besteeg. Dit stond voor den ridder met eerverlies gelijk, want het werd gerekend als tentoonstelling op een schavot. Lancelot antwoordde hem daarom, dat hij hem liever te voet wilde volgen; maar de dwerg betuigde hem niet te zullen helpen, tenzij hij beloofde zich op de kar te laten vervoeren. En nu sprong Lancelot er op. Toen Walewein hen had ingehaald, vroeg ook hij bericht aangaande de koningin. De dwerg deed hem hetzelfde aanbod als aan Lancelot, hetwelk echter werd afgeslagen. Walewein maande daarop den karre-ridder aan af

te stijgen en bood hem een paard aan; maar Lancelot had zijn woord aan den dwerg verpand.

Zij kwamen weldra aan een kasteel, en toen de burchtzaten den ridder op de kar zagen, vroegen ze, wat hij misdreven had; en als zij geen antwoord kregen, wierpen zij hem met slijk. Het kasteel, dat Lancelot en de dwerg weldra achter den rug hadden, stond op de grens van het rijk van Bandemagus, hetwelk Terre-Foraine heette. Dit land was omgeven door eene diepe rivier en een groot moeras, zoodat niemand er kon binnendringen.

Verder gaande kwamen zij aan een anderen burcht, waar zij den nacht doorbrachten en Lancelot allerlei smaadresenen moest aanhooren over zijn rit op de kar. Hij waagde het zich op een bed neder te vlijen, waarop nog nooit een ridder had kunnen liggen zonder zijn leven te verliezen. Te middernacht stak er een verschrikkelijke storm op, gevolgd door een onnatuurlijken lichtglans. Daarop kwam eene wonderspeer het raam binnen: hare punt geleek eene gloeiende kool, en daaruit stroomde eene donkere vlam, zoo lang als een wimpel. Die speer doorboorde tot den grond toe het bed, waarop Lancelot lag. Deze hieuw haar met zijn zwaard in tweeën, maar zocht te vergeefs naar dengeen, die haar had kunnen werpen. Den anderen morgen vroeg vernam Lancelot de stem van den dwerg, die hem toeriep, dat hij nu zijne belofte zou vervullen. Lancelot vloog half gekleed naar het venster, en zag daar Melegant met de koningin en Keye op eene draagbaar voorbijtrekken: hij boog zich zóó voorover, dat hij bijna uit het raam ware gevallen. Walewein schoot toe en redde den ridder, dien hij nu herkende. Geen van beiden wilde den naam van den karre-ridder aan de jonkvrouwen van het kasteel verraden. Lancelot kreeg een paard en eene speer van Walewein, en beiden braken te zamen op. Eene der jonkvrouwen was nieuwsgierig om te weten, wie de geheimzinnige ridder was, wiens lof Walewein haar verkondigd had; ook zij maakte zich vermomd op weg, langs de haar bekende kortere zijpaden. Aan een viersprong ontmoetten haar de beide ridders. Op hunne navraag antwoordt zij, dat de koningin weggevoerd was naar het land van Groot-Brittanje, vanwaar niemand kon terugkeeren; en zij belooft hun den weg daarheen te wijzen, mits zij zich verbinden haar eerste verzoek in te willigen. Als zij daarin toestemmen, zegt zij, dat van de twee wegen, die

zij voor zich zien, de een leidt naar den *pont de l'épée*, de ander naar den *pont soz l'eive*, die beide toegang tot het land geven. Daarna verlaat zij hen.

Walewein slaat dan den tweeden weg in en Lancelot den eersten. Hij ontmoet al spoedig dezelfde jonkvrouw weer, die hem meeneemt naar een kasteel om te overnachten. Nadat zij gegeten hebben, verwijdert zich de jonkvrouw; maar weldra hoort Lancelot haar om hulp roepen. Hij snelt op het gerucht toe en vindt haar. Zij smeekt hem om hulp: een ridder was op het punt haar geweld aan te doen, terwijl de ingang van het vertrek door vier mannen bewaakt werd, waarvan twee met bijlen en twee met zwaarden gewapend waren. De eer gebiedt Lancelot haar te helpen, en weldra zijn de belagers deels gedood, deels verjaagd. Nu herinnert de jonkvrouw hem aan zijne belofte, en verlangt, dat hij zich met haar te bed zal begeven. Hij mag zijn woord niet breken; maar hij ontkleedt zich niet geheel en laat haar ongerept. Eindelijk verlaat zij hem, uitroepende, dat hij, zooals reeds in het *val aus faus amans* was gebleken, zijne geliefde trouw was, wie ze ook zijn mocht.

Den volgenden morgen maken zij zich te zamen op weg, en zij verzoekt hem haar te geleiden en in bescherming te nemen tegen een ridder, die haar reeds sinds lang met zijne liefde vervolgde. Weldra komen zij aan een pad, dat te midden van een moeras gelegen is, en waar een gewapend ridder hun den weg verspert. Deze voegt Lancelot de grievendste smaadreuen toe wegens zijn tocht op de kar, 'en eischt ten slotte, dat hij tol zal betalen. Als Lancelot dit weigert, omdat het van geen ridder kan geëischt worden, voegt deze hem toe, dat zelfs de koningin Ginevra als tol eene met goud ingelegde kam gelaten heeft ¹⁾, die niet verre van daar op eene steenen tafel ligt. Na een hevig gevecht slaat Lancelot hem neer, en vindt dan de kam, waarin nog vele haren van de koningin steken. Hij wordt daardoor zoo ontroerd, dat hij in onmacht zou zijn neergevallen, wanneer de jonkvrouw hem niet ondersteund had. Hij geeft haar de kam te bewaren, en steekt de haren in zijn boezem.

¹⁾ „Le plus beau pigne, d'or enluminez, . . . et les denz plaines de ses cheveux, les grosses denz et les menues.”

Zij trokken verder en kwamen aan een kasteel, waarbuiten feest gehouden werd. Een gewapend ridder reed op hen toe; de jonkvrouw herkende in hem dengeen, die haar vervolgde, en smeekte Lancelot om bescherming. De ridder greep haar paard bij den teugel, om haar, na eenige smadelijke woorden tegen den karreman, weg te voeren. Lancelot verzette zich, en zij besloten te vechten. Toen zij dichter bij het kasteel kwamen, zagen zij, hoe verscheidene personen zich met allerlei spelen vermaakten, terwijl anderen dit stilzwijgend aanzagen: deze laatsten waren de gevangenen ridders. Lancelot's belager riep hun toe, dat zij hunne spelen zouden staken, want dat de karreman (*le charretté*) kwam. Het gevecht ging echter niet door, wijl de vader des ridders dit met kracht belette. Lancelot en de jonkvrouw gingen vrij van daar, en brachten den volgenden nacht in een klooster door, waar hem de vreemdste ontmoetingen wachtten. Een der kloosterbroeders zei hem, dat zij geloofden, dat hij in het land gekomen was om de gevangenen te bevrijden; en hij antwoordde, dat hij dit, met Gods hulp, gaarne zoude doen. Dan moest hij eene proef ondergaan, waaruit zou blijken, of hij tot dit avontuur was uitverkoren.

Men bracht hem toen naar een kerkhof, waar zich verscheiden tomben bevonden; de schoonste daarvan was met eene zware, verzegelde zerk bedekt: die deze vermocht op te lichten, zou het avontuur volbrengen. Het gelukt Lancelot, en hij ziet in het geopende graf een geharnasten ridder liggen met eene kroon op het hoofd. Een opschrift zei: „Hier rust Galaäd, koning van Gales, zoon van Jozef van Arimathea”. Vervolgens begeeft hij zich in een kelder; daarin bevindt zich eene grafstee, waaruit gloed en vlammen opstijgen. Hij, die ook dit graf zou openen, was bestemd te zitten in den gevaarvollen zetel aan de Ronde Tafel en om de avonturen van de Graal-queste ten einde te brengen. Lancelot beproeft het; maar eene stem uit het graf roept hem toe, dat dit niet voor hem is weggelegd. Hij had het kunnen doen, maar zijne overspelige zonde had hem daartoe onwaardig gemaakt: zijn zoon zou dit werk volbrengen. Tevens vernam hij, dat zijne moeder nog leefde, en dat zijn eigenlijke naam Galaäd was, maar dat zijn vader hem Lancelot genoemd had naar zijn grootvader. Nog deelt de spreker hem mede, dat hij Symon heette, en de neef was van

Jozef van Arimathea, die den Graal naar dit land had gebracht. Hij werd gestraft wegens eene zonde, die hij met zijn zoon Mozes had begaan: diens lichaam rustte in de gevaarvolle zaal (*la périlleuse sale*), terwijl hij hier gepijnigd werd. Alleen de voorbede van Jozef had hen van de eeuwige verdoemenis gered; hunne lichamen werden nu gepijnigd, totdat hun verlosser zou opdagen, hetgeen binnen dertig jaren zou geschieden.

Als zij van daar gaan scheiden, zegt de jonkvrouw hem, dat ze hem vergezeld had om getuige te zijn van zijne grootsche daden en om zijn naam te weten: nu zij haar doel bereikt heeft, vraagt zij verlof hem te verlaten. Hij staat haar dit toe, maar verzoekt haar zijn naam te verzwijgen, totdat hij het avontuur zal volbracht hebben, waarvoor hij was uitgetogen.

Hij gaat nu zijnsweegs en nadat hij in een woud twee ridders verslagen heeft, welke hem den doortocht willen beletten, komt hij aan een kasteel, waar hij vriendelijk wordt ontvangen. Twee zonen van den burchtheer verzellen hem op zijn verderen tocht. Nadat hij nog verschillende ridders heeft overwonnen, die hem trachten te verhinderen het land binnen te dringen, wordt hij wederom in een gevecht gewikkeld met een ander, die hem den rit op de kar verweten had. Hij overwint hem en wil hem het hoofd afslaan. Nu smeekt de overwonnene om lijfsгенade, die Lancelot alleen wil toestaan onder voorwaarde, dat hij zelf eene kar beklimme. Als de ridder dit weigert, komt daar juist eene jonkvrouw aangereden, die zich aan Lancelot's voeten werpt en hem smeekt, haar het hoofd zijns tegenstanders te schenken. In de onzekerheid wat te doen, daar de jonkvrouw hem bezworen had bij wat hem het liefste op aarde was, besluit hij den ridder eenen nieuwen kampstrijd aan te bieden. Hij overwint hem voor de tweede maal en slaat hem nu het hoofd af. Hij biedt het der jonkvrouw aan, die het bij de haren neemt en in een put werpt. Zij was Meleagant's zuster, die op de lasterlijke aantijging van den verslagen ridder door haar vader verbannen was.

Nadat hij nog een hevig gevecht tegen de verdedigers van het land had doorstaan, kwam Lancelot bij de hoofdstad van Gorre, Gaisiom geheeten, waar de koningin gevangen lag. Zij bevond zich juist met koning Bandemagus aan het venster. Lancelot was van haar gescheiden door eene diepe, donkere rivier, waarover

eene brug lag, niet breeder dan het lemmet van een zwaard. Hij ging schrijlings op de brug zitten en bewoog zich langzaam vooruit, steeds het gelaat naar het kasteel gewend. Geheel bebloed bereikte hij de overzij. Daar kwamen twee ijselijke leeuwen op hem af, wien hij dapper met zijn zwaard te lijf ging; maar hoe hij er opsloeg, hij kon ze niet verwonden. Toen vestigde hij zijn blik op den ring, dien de Meervrouwe hem gegeven had, en plotseling waren de leeuwen verdwenen, die dus bleken toovergewrochten geweest te zijn. De koningin had hem herkend en een glans van vergenoegen bedekte haar gelaat. Dit trof Bandemagus, omdat zij sedert hare gevangenneming niet gelachen had. Hij vroeg haar, of de ridder, die over de brug gekomen was, Lancelot kon zijn; maar zij wilde zijn naam niet verraden en antwoordde ontwijkend, dat zij Lancelot in geen jaar gezien had, en dat men hem dood waande. De koning ontving evenwel den koenen ridder met veel onderscheiding en herbergde hem in eene afgelegen kamer, omdat hij niet herkend wilde worden. Voorts trachtte hij zijn zoon over te halen om de koningin en de andere gevangenen zonder kamp vrij te geven, waarvan deze echter niets wilde hooren. Lancelot maakte zich op 's konings verzoek aan hem bekend. Den volgenden morgen had de tweekamp plaats: Bandemagus en de koningin sloegen dien gade uit het venster, waarheen men ook het bed van den gewonden Keye gebracht had. Het gevecht was hevig en bloedig, maar Lancelot had de overhand, totdat de koningin wegens de hitte haar sluijer terugvloeg; toen werd Lancelot zoo ontroerd, dat hij zijn zwaard nauwelijks hanteeren kon, tot groot verdriet van Ginevra, die nu van den koning vernam, dat de vreemde ridder werkelijk Lancelot was.

Toen Keye zag, dat Lancelot het onderspit stond te delven, maande hij dezen aan zich te verdedigen, en weldra delfde Meleagant weder het onderspit. De koning, vreezende dat zijn zoon het met den dood zou bekoopen, bad de koningin, dat zij een eind aan den strijd zou maken. Zij was hem ter wille en verzocht hem de strijdenden te scheiden. Lancelot, die juist vlak onder het venster stond, hoorde deze woorden en stak terstond zijn zwaard op, ofschoon Meleagant op hem bleef inhouden. Het kostte diens vader veel moeite een eind aan het gevecht te maken, waarin Meleagant meende overwinnaar te zijn. Dit geschiedde

alleen op voorwaarde, dat de strijd later aan Artur's hof zou worden hervat, en dat de koningin hem wederom zou volgen als hij overwinnaar mocht blijven.

Keye en de koningin hadden liever gezien, dat de strijd nu beslecht ware, maar Ginevra had zich door den koning laten overhalen, die zijn zoon wilde sparen.

Toen Lancelot ontwapend was, bracht Bandemagus hem bij de koningin, zeggende, dat hij haar met veel moeite verlost had. Zij wendde het hoofd af en antwoordde: „Zoo hij alles om mijnentwege heeft ondernomen, was het moeite vergeefs, want ik ben er hem niet dankbaar voor.” — „Hij heeft u een grooten dienst bewezen.” — „Hij heeft mij integendeel zoo behandeld, dat ik nooit meer vriendelijk tegen hem zal zijn.” — „Waar heb ik zoo misdreven?” vroeg Lancelot. Maar in steê van hem te antwoorden verliet Ginevra het vertrek, ofschoon de koning haar toevoegde, dat de laatste dienst tegen alle mogelijke beledigingen opwoog.

Keye wist Lancelot de oorzaak dier behandeling niet te verklaren; maar hij vertelde, hoe vriendelijk de koning hem en de koningin ontvangen en haar tegen den verliefden aandrang zijns zoons beschermd had, die in zijn toorn den gewonde had trachten te vergiftigen.

Den volgenden morgen begaf Lancelot zich op weg ten einde naar Walewein om te zien. De mannen van het land, die niet van de gesloten overeenkomst wisten, namen hem onderweg gevangen; en weldra verbreidde zich het gerucht, dat hij gedood was. Toen de koningin dit vernam, was zij zoo bedroefd, dat zij in twee dagen at noch dronk. Van den anderen kant kwam Lancelot ter oore, dat de koningin gestorven was; en nu wilde ook hij niet blijven leven. Hij deed eene poging om zich met het zwaard van een zijner bewakers te doodden. Maar dit plan werd verijdeld en tot zijn geluk, want toen hij naar het paleis des konings was teruggebracht, vernam hij, dat de koningin in leven was, en zij zelve was nu ook weldra van hare wanhoop genezen.

Toen Lancelot in hare tegenwoordigheid kwam, viel zij hem om den hals. Hij vroeg haar natuurlijk, waarom zij hem de vorige maal niet had willen toespreken. — Had hij niet zonder hare toestemming Londen verlaten? — Hij erkende schuld. — Zij had evenwel nog ernstiger reden om boos te zijn. Waar was de

ring, dien zij hem geschonken had? — Hij toonde haar dien, welken hij aan zijn vinger droeg. Zij verklaarde dit voor bedrog en toonde hem den echten ring. Toen hij dien herkende, werd hij zeer bedroefd en wierp den valschen uit het venster. Daarop vertelde hij al, wat hem bij Morguein overkomen was, en de koningin schonk hem vergiffenis. Zij spraken voor den nacht eene bijeenkomst af. Om in hare kamer te komen moest hij de ijzeren spijlen, die een venster afsloten, verbreken. Daarbij wondde hij zijne handen en zijn bloed liet sporen na op het bed der koningin. Keye's wonden waren dien nacht opengegaan, en ook zijn bed was met bloed bevekt. Meleagant, die dit alles ontdekte, beschuldigde de koningin van met Keye in verboden gemeenschap te staan, tegen welke aantijging Lancelot hen verdedigde. In het nu volgende gevecht werd Meleagant weder ten onder gebracht. Toen het zoo veeg met hem stond, smeekte zijn vader de koningin opnieuw een eind aan den kampstrijd te maken, en zij stond toe, dat hij de strijdenden scheidde. Meleagant was zoo verwoed over zijne herhaalde nederlaag, dat hij zwoer Lancelot te vermoorden; toen zijn vader dreigde den moordenaar te onterven, verliet Meleagant het paleis.

Nu ging Lancelot Walewein weer opzoeken, door vele ridders vergezeld. Een dwerg, dien hij ontmoette, lokte hem door eene bedriegelijke boodschap van zijn gezelschap, dat zijne terugkomst zou afwachten. Lancelot werd in een kasteel gebracht, waar hij, op Meleagant's bevel, door diens drossaat werd gevangen genomen. Toen zijne wachtende gezellen hem niet zagen terugkomen, gingen zij heen en ontmoetten weldra Walewein, die het avontuur van de andere brug gelukkig had bestaan. Op de mare van Lancelot's verdwijnen gingen zij te zamen naar 's konings kasteel. Meleagant gelastte door een verduchten brief van Artur de koningin tot haar gemaal terug te keeren, bij wien zij Lancelot zou ontmoeten. Koning Bandemagus deed haar en de haren een eind weegs uitgeleide. Toen zij aan Artur's hof waren gekomen, en het bleek, dat Lancelot verloren was, werd een iegelijk door droefheid bevangen: de smart der koningin overtrof die van alle anderen. Geruimen tijd bracht men in droefenis door, maar eindelijk was Artur genoodzaakt een hofdag te houden, hetgeen hij met weezin deed.

Terwijl hij met eten wachtte, omdat zich nog geen avontuur had opgedaan, zag hij eene kar, gevoerd door een dwerg en gespannen met een paard, welks staart en ooren waren afgesneden. Op de kar lag een halfnaakte ridder, met de handen op den rug gebonden, die weeklaagde: „O God! Wie zal mij verlossen?” Dit kon alleen geschieden, als een ander ridder in zijne plaats op de kar klom. Niemand had daar lust in. De ridder werd door alle straten gevoerd en allerwege met slijk geworpen. Thans ging men aan tafel, en weldra kwam ook de karre-ridder ten hove en wilde met de ridders aanzitten, die hem echter wegjoegen. Zoo deden ook de schildknapen, en de arme was genoodzaakt naar buiten te gaan om zijn maal te nuttigen. Walewein verliet zijne plaats aan tafel en ging den verjaagde gezelschap houden, hetgeen de koning hem zeer euvel duidde. Na den maaltijd ging de karre-ridder heen om zich te wapenen; daarop nam hij het beste paard uit 's konings stallen en reed in Artur's zaal om dezen te zeggen, dat hij hem ontnemen zou, zooveel hij kon, en zijne ridders tuchtigen, omdat zij Walewein beschimpt hadden, wijl deze hem gezelschap had gehouden. Daarna vertrok hij. Artur was woedend over den smaad, hem aangedaan. Verscheidene ridders snelden den vreemde na om hem te tuchtigen; maar alle werden door hem overwonnen en hunne paarden buit gemaakt (Keye valt bij die gelegenheid in het water). Inmiddels kwam de kar ten hove terug, en nu zat er eene jonkvrouw in. Zij smeekte om hulp. Toen het bleek, dat zij alleen van de kar kon verlost worden, als een ridder er op klom, deed Walewein dit ter liefde van Lancelot, die ook op eene kar gereden had.

De jonkvrouw verweet den koning zijn gedrag jegens den vreemden ridder, die de kar alleen bestegen had ter liefde van Lancelot, terwijl deze hetzelfde gedaan had om de koningin te verlossen, hetgeen haar eigen man niet had gedurfd. Zij deelde hem tevens mede, dat de vreemde Lancelot's neef en een broeder van Lionel was.

Nauwelijks had zij geëindigd, of de ridder kwam zelf opdagen, terwijl zijn schildknaap de veroverde paarden geleidde. Hij knielde voor den koning en gaf hem den buit terug. Artur en zijne gemalin waren beiden zeer verheugd, en de ridder, die „Bohorz li essiliez” heette, werd tot gezelschap der Ronde Tafel aangenomen. De koningin hoorde nu, dat de jonkvrouw, die inmiddels hen verlaten

had, de Meervrouwe was, welke Lancelot en zijne neven had opgevoed. Met den koning ijde zij haar na, en in de straten trof zij Walewein aan, die nog altijd op de kar werd rondgevoerd. Beurtelings stegen de koningin, de koning en al de ridders er op, en sedert werd geene kar meer gebezigd om iemand te onteeren, maar een paard zonder staart of ooren. De koningin achterhaalde nu ook de Meervrouwe, bij wie zij zich verontschuldigde. Deze deelde haar mede, dat Lancelot leefde, maar gevangen gehouden werd: dat zij hem evenwel op den eerstvolgenden hofdag zou zien. De koning liet toen op Ginevra's verzoek een tornooi aankondigen, dat na twintig dagen zou gehouden worden en zond zijne boden naar heinde en ver.

Intusschen werd Lancelot in zijne gevangenis zeer goed behandeld. De Drossaat was zelden t'huis, maar zijne vrouw, die hoofsche en schoon was, vertegenwoordigde hem, en zij was in liefde voor Lancelot ontbrand, om zijne heldendaden. Toen de tijding van het tornooi ook Lancelot bereikte, was hij zeer begeerig er deel aan te nemen. Zij zei hem er heen te zullen laten trekken en hem paard en wapenen te verschaffen, mits hij beloofde bij zijne terugkomst de hare te zijn. Uit vrees van het tornooi te missen durfde hij haar niet openlijk tegenspreken, en nu wapende zij hem met eigen hand.

Het tornooi was schitterend en de meeste ridders hadden uitgemunt, terwijl de koningin hen uit een venster gadesloeg. Lancelot had nog geen deel genomen aan het gevecht; maar toen hij een blik had geworpen op de koningin, vloog hij te midden der strijdenden en deed wonderen van dapperheid met speer en zwaard. Walewein meende Lancelot te herkennen aan de slagen, die hij uitdeelde, en zei dit aan de koningin, die haren ridder reeds lang herkend had. Zij zond eene harer jonkvrouwen naar hem toe om hem te zeggen, dat hij van nu af aan niet meer alle moest overtreffen. Hij gehoorzaamde; liet zich steken en slaan en gedroeg zich zoo lafhartig, dat een ieder hem uitjouwde. Den volgenden dag werd hetzelfde spel herhaald; maar ten slotte gebod de koningin hem weer zichzelf te zijn, en hij verbaasde een ieder door zijne groote daden. Daarop keerde hij in zijne gevangenschap terug. Meleagant vernam wat er gebeurd was, en om dit voor het vervolg te beletten liet hij Lancelot opsluiten in een toren, te midden van

een moeras gelegen, en waarvan de toegang was dichtgemetseld. Zijn voedsel moest Lancelot door middel van eene mand aan een touw naar binnen halen door eene kleine opening boven in den toren.

Nadat hij zich op die wijze van zijn vijand verzekerd had, toog Meleagant naar Artur's hof en eischte den hem toegezegden tweekamp met Lancelot: hij herinnerde er tevens aan, dat de koningin beloofd had hem te volgen, zoo hij overwinnaar bleef. Artur zei hem, dat Lancelot sedert een jaar verdwenen was; dat hij veertig dagen behoorde te wachten, en kwam Lancelot binnen dien tijd niet, of wilde geen ander den kamp voor hem opnemen, dan zou die weer een jaar worden verdaagd.

Meleagant's zuster, die haar halfbroeder zeer haat om al het leed, dat hij haar gebrouwen had, vermoedt, dat het Lancelot is, die in den afgelegenen toren is opgesloten, en wenscht hem te redden, opdat hij haar op Meleagant kan wreken. Dit gelukt haar; zij ontvoert hem en geeft hem op haar slot gelegenheid gezondheid en krachten te herkrijgen, die in zijne laatste gevangenschap veel geleden hadden. Door een kondschapper, dien zij naar Artur's hof gezonden had, krijgt zij bericht, dat Meleagant Lancelot inwacht ten tweekamp, en zij geeft nu dezen laatste paard en wapenen, opdat hij den strijd zou kunnen aangaan. Lancelot begeeft zich tegen den laatsten dag van den gestelden tijd naar het hof; reeds zit Meleagant te paard en snoeft op zijn strijdlust. Eindelijk wapent Walewein zich om het voor Lancelot op te nemen. Als hij naar buiten rijdt, komt Lancelot juist aan: deze wordt herkend en door allen met groote vreugde begroet. Meleagant is verbaasd, en Lancelot roept hem toe: „Gij zult nu den strijd hebben, waarom gij zoo geschreeuwd hebt; ik ben uw moeras-toren ontkomen!”

Dan wordt het gevecht met levendige kleuren geschilderd: ten slotte rukt Lancelot zijn tegenstander den helm van het hoofd en slaat het helmvizier terug: Meleagant ligt weerloos voor hem. De koning roept den overwinnaar toe den gevallen het leven te schenken; maar de koningin wenkt, dat Lancelot hem het hoofd moet afslaan. Om beiden te voldoen staat hij toe, dat Meleagant zich op nieuw wapene, en de strijd wordt hervat: natuurlijk met denzelfden uitslag. En nu doet Lancelot hem het hoofd van den romp vliegen, tot groot genoegen der koningin,

die aldus gewroken werd over den smaad, dien Meleagant haar had aangedaan.

Een ieder was verheugd over Lancelot's terugkomst en prees zijne heldhaftigheid. De koning liet toen den disch aanrichten en bewees Lancelot de zeldzame eer, hem naast zich aan tafel te plaatsen onder den troonhemel.

Weldra wachten Lancelot nieuwe avonturen. Hij wordt door een ridder uitgedaagd, die hem verwijt, dat hij Meleagant verraderlijk gedood heeft, waarover hij zich aan het hof van Bandemagus moet gaan verantwoorden. Na een tusschenverhaal, waarin allerlei avonturen worden medegedeeld, die Bohort overkwamen, verneemt men, hoe Lancelot op zijn tocht het lijk van Galehot vindt, dat hij naar *Dolereuse-Garde* brengen en daarna prachtig bijzetten laat. Dan redt hij Meleagant's zuster van den dood, dien hare verwanten haar wederrechtelijk willen aandoen. Hij volbrengt eindelijk den kampstrijd, waarvoor hij was uitgetogen en verwerft de vriendschap van Bandemagus, die evenwel niet weet, dat hij zijn zoon gedood heeft. Daarna keert hij naar Kamalot terug.

Tweede Boek. Een jaar na Meleagant's dood jaagde koning Artur in het woud van Kamalot: de koningin volgde de jacht met hare vrouwen onder de bescherming van Keye, Sagremort, Dodineel en Lancelot. Daar daagde een ridder op, die haar wilde wegvoeren. De drie eerstgenoemden werden beurtelings door hem overwonnen, en Lancelot wilde hem gaan bevechten, toen er eene oude vrouw kwam aangereden, die zijn paard bij den teugel greep en eischte, dat hij haar zou volgen, zooals hij haar vroeger toegezegd had. Zij stond hem toe eerst den vreemde te bevechten, die later blijkt Bohort te zijn. Toen vertrok hij met haar.

Sagremort en Dodineel worden door de koningin om eene boodschap gezonden, raken van elkander af, hebben allerlei ontmoetingen en raken eindelijk beiden in gevangenschap.

Lancelot ontmoet op zijn tocht een ridder, die hem vroeger een dienst had bewezen en die hem nu zijne wapenrusting vraagt. Als deze, daarin gehuld, in de nabijheid der koningin komt, meent zij, dat hij Lancelot heeft verslagen, te eer omdat hij een hoofd aan den zadelboog had hangen. Keye wil zich van hem meester maken, maar wordt door hem meegevoerd en op zijn kasteel gevangen gezet. De koningin barst in wanhopig weegeklag uit,

en Artur is treurig over het verdwijnen van Lancelot. Walewein maakt zich op, om hem met tien andere ridders te zoeken.

Zij gaan op weg, en het eerste avontuur, dat hun overkomt, bestaat in het beschermen van een ridder, die door groote overmacht was aangevallen. Hij toont hun een gebroken zwaard, dat slechts kon worden heel gemaakt door den ridder, die de avonturen van den Graal zou ten einde brengen. De geschiedenis van dat zwaard wordt verteld, zooals die ook in den grooten *Graalroman* voorkomt ¹⁾. Alle ridders beproeven het zwaard te herstellen, maar te vergeefs; en Walewein verklaart, dat alleen Lancelot daartoe in staat is.

De ridders gaan nu ieder zijns weegs, en door drie hunner worden de drie gevangen beschermers van de koningin bevrijd, die zich dan bij de zoekenden aansluiten.

Walewein komt met Hestor, dien hij op een tornooi ontmoet heeft, op een kerkhof bij eene vervallen kapel, van waar zij door onzichtbare machten worden weggedreven. Een opschrift, dat hem duister is, zegt, dat daar alleen de zoon der droeve koningin zou worden toegelaten. Van daar voortrijdende komt Walewein aan eene tent, waarin zes mannen zaten te eten: hij plaatst zich bij hen en tast ongenood in den schotel. In het gevecht, dat daarvan het gevolg is, blijft Walewein overwinnaar. Hierop ontmoet hij eene jonkvrouw, die in eene met kokend water gevulde marmeren kuip zat, waaruit hij haar echter niet vermocht te verlossen. Dit had plaats in de nabijheid van een kasteel, waar hij vriendelijk werd ontvangen. Dit was het kasteel van *den Rijken Visscher*, waar de Graal bewaard wordt, welks wonderen hij aanschouwt. Het Graal-vat had den vorm van een kelk: het was van hout noch steen, noch eenig bekend metaal gevormd. De weinige eerbied, dien Walewein betoond had voor wat hij niet kende, was oorzaak,

¹⁾ Vergelijk over het zwaard des Graals het op bladz. 254 aangehaalde opstel. Christus' woorden tot Jozef: „in veldslagen zullen zij (die den Graal gezien hebben) niet overwonnen worden”, schijnen aanleiding te hebben gegeven tot de rol van het Graalzwaard, dat Amfortas aan Parcival gaf en dat door Artur aan den Visscherkoning wordt geschonken. Vgl. ook San Marte (Schulz) *Zur Theologie in Wolframs Parzival*. (Zeitschr. f. d. Philologie XVII, S. 178).

dat hij 's nachts door onzichtbare machten werd mishandeld. Hem verscheen verder een draak, die acht kleine draakjes braakte en daarop een gevecht begon met een luipaard, dien hij echter niet kon overwinnen. Hij werd door zijne eigen jongen aangetast, welke hij alle doodde om daarna zelf te bezwijken. Toen werd Walewein door een krijgsman aangevallen, met wien hij kampte, totdat zij beiden afgemat op den grond neerzegen. Daarop hoorde hij een liefelijk gezang ter eere Gods, verzeld van een zoeten geur, maar hij kon niets onderscheiden. De Graalbeker vertoonde zich nogmaals, door welks kracht hij van zijne wonden werd genezen. Toen het dag werd, vatten een aantal lieden hem op en wierpen hem buiten het kasteel, dat Corbenyc geheeten was. Hij kwam bij een kluzenaar, die hem verklaarde, wat hij gezien had: het vat, dat hij aanschouwde, was de Heilige Graal; de draak stelde zijn oom Artur voor, wiens lotgevallen en uiteinde hem voorspeld werden, nadat hij gezworen had die geheimenissen aan niemand te ontdekken.

De avonturen der overige ridders gaan wij stilzwijgend voorbij, ofschoon zij breedvoerig verhaald worden. Zij hebben alle zekere trekken gemeen: in elk verhaal komen verongelijkte jonkvrouwen voor, die beschermd, overmoedige ridders, die bekampt, en boosaardige dwergen, die gekastijd worden. Maar de karakters der ridders steken scherp tegen elkander af: Gurrehes b.v. is minziek, en uit Mordret's handelingen blijkt duidelijk, dat hij onkiesch, valsch en zedeloos is.

Aan het hof vermoedt men, dat Lancelot gestorven is: de wanhooft der koningin is grenzenloos. Bohort en Lionel gaan hem zoeken, Ginevra geeft den eersten een ring voor Lancelot meê en de dringende uitnoodiging om zoodra mogelijk terug te keeren. Het toomeloos verlangen der koningin naar haren minnaar wordt in de schrilste kleuren geschilderd. Zij besluit eene harer jonkvrouwen naar de Meervrouwe te zenden om kondschap van Lancelot te erlangen. Deze zendt intusschen eene jonkvrouw naar het hof met de verzekering, dat Lancelot leeft, waardoor Ginevra met blijdschap vervuld wordt. Hij drinkt uit eene vergiftigde fontein, maar wordt door eene jonkvrouw verpleegd en genezen. Lionel, dien hij ontmoet, zendt hij naar de koningin met bericht van zijnen toestand. Er wordt nu overlegd, dat een tornooi zou worden uitgeroepen, waarop Lancelot de gelegenheid zou

hebben zijne geliefde in 't geheim te ontmoeten. Na verschillende avonturen komt hij in 't kasteel van Corbenyc, waar Walewein zooveel vreemds had aanschouwd. Het gelukt hem de jonkvrouw uit het vat met kokend water te verlossen: dan heft hij de zerk eener graftombe op, waaruit een vuurspuwende draak te voorschijn schiet, dien hij doodt. Hij wordt daarop vriendelijk door koning Pelles ontvangen, die hem verzekert, dat door hem of iemand van zijn geslacht een eind zal gemaakt worden aan de wonderen, die het land verderven. Dan verschijnt hem de Heilige Graal op dezelfde wijze als dit Walewein gebeurd was. 's Avonds lokt hem de voedster van 's konings dochter, onder voorwendsel van hem bij Ginevra te brengen, in een nabijliggend kasteel, waar zij hem een bedwelmenden drank te drinken geeft, onder welks invloed zij hem in de armen voert van Pelles' dochter, die hem met blijdschap ontvangt, omdat zij wist, dat de vrucht van hunne omarming een zoon zou zijn, die aan 's lands plagen een eind zou maken: Galaäd werd dien nacht geteeld. — Toen de tooverdrank had uitgewerkt, en de ridder zag, hoe men hem bedrogen had, wilde hij de jonkvrouw, die hem tot ontrouw verlokt had, dooden; maar het gelukte haar hem te verbidden.

Na verschillende ontmoetingen komt Lancelot aan een bosch, dat men niet meer kon verlaten, als men er eens binnen was. Ofschoon gewaarschuwd, dringt hij er binnen en vindt daar een aantal dansende paren. Hij zelf wordt door danswoede aangegrepen en geene aansporing zijns schildknaaps kan hem bewegen de plaats te verlaten.

Dan verlaat het verhaal hem voor eenigen tijd, om zich bezig te houden met Ywein en Bohort, welke laatste te Corbenyc ook de geheimenissen van den Graal aanschouwt. — Lancelot bleef intusschen tot den middag doordansen: toen plaatste eene jonkvrouw hem op een ivoren zetel, zette eene kroon op zijn hoofd, en onmiddellijk hield de betoovering op. Hij vernam nu, dat dit spel was ingesteld door een geleerden Klerk, die daardoor de liefde eener jonkvrouw verwierf. Toen het dansen haar verveelde, had hij haar een schaakspel geschonken, met gouden en zilveren stukken, dat vanzelf tegenspeelde, als men een stuk verplaatste. Niemand zou daarbij overwinnaar blijven dan de ridder, die allen in moed en schoonheid overtrof, en wiens komst de gevangen heeren en

vrouwen in vrijheid zou stellen. Lancelot neemt de proef, en blijft werkelijk overwinnaar. Hij zendt daarop het schaakspel aan Ginevra ten geschenke, welke, ondanks hare bedrevenheid in dat spel, geene partij kon winnen.

Van daar trekkende wordt Lancelot door verraad overmand en in een put, vol vergiftig ongedierte, geworpen. De dochter zijns belagers verlost hem, hetgeen hem in de gelegenheid stelt al de valsche ridders van het kasteel te dooden, op een na, die door een venster ontvlucht. Den volgenden dag ontmoet onze held eene jonkvrouw, die door een ridder deerlijk wordt mishandeld: als hij haar wil beschermen, slaat haar belager haar het hoofd af. Hij neemt dan de vlucht, en Lancelot hem na, tot in zijn kasteel, waar men de schutpoort zoo snel laat vallen, dat des wrekers paard er door wordt gedood. Hij overwint echter den booswicht, wien hij het afgeslagen hoofd om den hals bindt en dien hij noodzaakt boete te gaan doen aan verschillende hoven.

Na enkele andere ontmoetingen komt Lancelot eindelijk te Kamalot, om aan het tornooi deel te nemen. De ridders der Ronde Tafel, verstoord over den lof, die hem allerwege wordt toegeswaaid, besluiten zich tegen hem te keeren, wanneer hij mocht opdagen. Lancelot kampt in eene vreemde wapenrusting tegen hen, en munt boven allen uit. Hetzelfde geschiedt eenige dagen later in een tweeden kampstrijd. Thans wordt hij herkend en door Artur met groote vreugde ontvangen. Op den hofdag, die gehouden wordt, verhalen alle ridders hun wedervaren, en 's konings klerken schrijven die mededeelingen op in het daarvoor bestemde boek, dat later in Artur's „almarie" gevonden werd. Lancelot had meer roem inge oogst dan al de anderen, en de koning stelt hem ten voorbeeld aan de ridders, wier naijver daardoor niet weinig toenam. In eene samenkomst tusschen Lancelot en Ginevra treurt zij, dat hij, zooals een kluisenaar hem gezegd had, wegens zijne betrekking tot haar de Graalavonturen niet ten einde kan brengen; hij jubelt er over, dat hij, door hare liefde gesterkt, een zoo uitstekend ridder is geworden.

Lancelot trekt met verscheidene anderen uit om de ridders, die nog niet ten hove zijn teruggekeerd, te zoeken. Op dien tocht raakt hij in de gevangenis van Morguein, die hem opsluit in eene kamer, wier met ijzeren spijlen versperde vensters uitzicht

hadden op een tuin. Daar dacht zij hem voor zijn leven te houden. Na daar langen tijd gelegen te hebben zag hij eens uit zijn venster, hoe in de daar tegenover gelegen ridderzaal een schilder bezig was de geschiedenis van Eneas van Troje te malen. Hij bad dezen hem zijn gereedschap te leenen, waarmede hij nu zijne eigen levensgeschiedenis begon te schilderen: alle figuren waren duidelijk herkenbaar en schenen te leven; zijne samenkomsten met de koningin speelden er de hoofdrol in. — Hij was daar twee winters en een zomer gevangen. Toen het weder Mei werd, bloeiden de rozen in den hof; eene daarvan scheen schooner dan alle anderen: dit deed hem met verdubbeld verlangen denken aan zijne geliefde. Was zij voor hem verloren, hij wilde ten minste haar evenbeeld, de roos, bezitten. Met groote krachtsinspanning verbrak hij de ijzeren bouten, plukte de schoone roos en drukte die aan zijne lippen. Hij maakte zich zijne vrijheid ten nutte, wapende zich, zadelde een paard, en reed van daar.

Hij redt nu eerst zijn neef Lionel uit een gevaarlijk avontuur, dan de ridders der Ronde Tafel uit hunne gevangenis. In den droom verschijnt hem zijn grootvader, die hem beveelt in het „vreeselijke woud” een avontuur te gaan ondernemen. Hij maakt zich in stilte op en vindt in het bosch eene tombe, die door twee liebaarden bewaakt wordt, welke hij na een hevigen kamp doodt. In eene nabijzijnde kokende bron vindt hij het hoofd eens grijsaards; hij past dat aan den romp, dien hij in de tombe gevonden had, en begraaft dan met behulp eens kluizenaars het lijk weer. Het is dat zijns grootvaders, ten wiens behoefte in den tijd van Jozef van Arimathea een wonder gebeurd was, dat in het breede wordt geschilderd. Hij hoort dan op nieuw, dat zijne zonden hem beletten de Graal-avonturen ten einde te brengen; maar hij verneemt van een ridder, dat men aan Artur's hof de tijding gekregen had, dat de held was geboren, die daarin zou slagen.

Na verscheiden tusschenverhalen van minder belang, vernemen wij, hoe Lancelot Mordret uit de gevangenschap verlost. Zij ontmoeten een kluizenaar, die Mordret voorspelt, dat hij zijn eigen vader dooden, maar zelf door diens hand omkomen zal. Mordret, daarover in toorn ontstoken, houdt hem het hoofd af. Uit zijne kleederen valt een perkament, dat Lancelot onbemerkt opraapt en leest. Hij verneemt daaruit, dat Artur Mordret's vader is, en niet

Loth van Orcanye; en dat Mordret den koning van het leven zou berooven, bij welke gelegenheid de geheele ridderschap van Brittanje zou te gronde gaan. Zij worden later in een toernooi gemengd, waarin Lancelot de held van den dag is. Hij verliest in het gewoel Mordret, maar ontmoet Bohort, met wien hij naar het hof trekt.

Bohort raakt echter van hem gescheiden en komt aan het kasteel van Corbenye. Op zijn uitdrukkelijk verlangen brengt hij den nacht door in het „paleis van avonturen”. Hij bekampt en overwint daar eerst een ridder, dan een leeuw: voorts verschijnt hem de draak, op wiens voorhoofd geschreven stond: „Dit is de gelijkenis van den koning Artur”. Nu volgt het gevecht van den draak met den luipaard; en eindelijk met de jongen, die hij werpt, zooals Walewein dat gezien had. Toen alle dood waren, verscheen een man, die er bleek en ontdaan uitzag, om wiens lijf zich twee slangen kronkelden en die verklaarde, dat hij uit zijn lijden zou verlost worden door den ridder, die de Graal-avonturen zou ten einde brengen. Daarna trad een man in priesterlijk gewaad binnen, die eene speer droeg, waarvan bloed afdruppelde: dit was de speer der wrake, waarvan echter de beteekenis niet zou bekend worden, voordat de „vreeselijke zitplaats” der Ronde Tafel bezet was. Eindelijk zag Bohort ook de heerlijkheden van den Graal, waardoor hij van zijne wonden werd genezen. Daar hij reiner was dan Walewein, had hij meer gezien, en werd hij ook niet op schandelijke wijze verwijderd. Den anderen morgen verzekerde Pelles hem, dat al de wonderen, die hij gezien had, hem zullen worden verklaard, als de avonturen worden volbracht.

Lancelot verrichtte inmiddels verschillende heldendaden en keerde eindelijk naar Artur's hof terug, waar een hofdag gehouden werd, toen ook de overige tochtgenooten daar waren aangekomen. Aan den maaltijd had Lancelot zijne plaats naast den „vreeselijken zetel.” Er verscheen een ridder uit het gevolg van Claudas, die het waagde zich daarin neer te zetten, maar onmiddellijk door het vuur des hemels verteerd werd.

Dan volgt het verhaal van een oorlog tegen Claudas, die ten slotte door Lancelot's heldendaden werd overwonnen. Hij wilde nu zijn broeder en zijne neven op den troon in elks vaderlijk erfgebied plaatsen; maar zij weigerden, daar zij hem niet wilden verlaten. De overwinnaars keerden daarop uit Frankrijk naar Brittanje terug.

Op Pinksteren hield Artur wederom een luisterrijken hofdag, waar ook Pelles' dochter met haar zoon Galaäd verscheen. Door list wist zij te bewerken, dat Lancelot, dien zij boven alles beminde, den nacht bij haar doorbracht, in den waan, dat hij bij de koningin was. Genevra ontdekte dit, en in haren toorn beval zij den trouwelooze zich voor altijd te verwijderen. Naakt als hij was, vlood hij in het bosch, en riep wanhopend den dood in. Hij werd volslagen krankzinnig en viel iedereen aan.

Intusschen vernam de koningin de ware toedracht, en smeekte toen Bohort, Hestor en Lionel Lancelot te gaan zoeken. Verschillende andere ridders sloten zich bij dien tocht aan, maar het gelukte hun niet hem te vinden.

Onder de zoekenden bevond zich ook Aegloval. Na geruimen tijd kwam hij bij zijne moeder, bij wie hij zich eenigen tijd ophield. Bij zijn vertrek wilde zijn jonge broeder Percheval hem vergezellen, maar hunne moeder verzette er zich tegen, daar zij haar echtgenoot en verscheidene zonen in ridderlijke tochten verloren had. Haars ondanks volgde de jonkman heimelijk zijn broeder, kwam aan het hof en werd daar ridder geslagen.

Toen hij eens aan het lager einde der tafel aanzat, kwam daar eene jonkvrouw, nam hem bij de hand en geleidde hem te midden der ridders van de Ronde Tafel en verkondigde hem, dat hij al de heerlijkheid van den Graal zou aanschouwen. Sedert werd hij in bijzondere eere gehouden.

Toen Keye hem evenwel eens beschimpte, omdat hij nog geen avontuur bestaan had, besloot hij Lancelot te gaan zoeken, en begaf zich heimelijk op weg. Hij verlost op dien tocht eerst een ridder, die aan eene rots geklonken was. Daarop ontmoet hij Hestor, met wien hij in gevecht raakt: beiden liggen ter dood toe gewond neer, totdat de Graal verschijnt en hunne wonden geneest. Hestor verhaalt hem nu, wat de Graal eigenlijk is, en dit wekt bij hem den lust om dien te gaan zoeken. Eerst echter trachten zij Lancelot's spoor te vinden.

Deze is inmiddels geheel verwilderd en onkenbaar geworden: hij valt menschen en dieren aan. Eindelijk komt hij te Corbenyc; en Pelles' dochter herkent hem en zorgt, dat hij door de kracht van den Graal genezen wordt. Hij durft niet naar het hof terugkeeren en verbergt zich op een afgelegen kasteel, waarin hij nie-

mand toelaat. Eindelijk wordt hij door Hestor en Percheval herkend, die hem mededeelen, dat de koningin hem vergeven heeft, en hem gaarne ten hove zou terugzien. Zij worden te Karlioen met uitbundige vreugde ontvangen, in de eerste plaats door Ginevra.

Galaäd, Pelles' kleinzoon, wordt op zijn tiende jaar naar een klooster gebracht om er zijne opvoeding te voltooien — hij zou er tot zijn vijftiende jaar blijven, en moest dan, op raad eens kluzenaars, naar Artur's hof gaan om er tot ridder geslagen te worden. De heilige man geeft daarvan den koning kennis en deelt hem mede, dat Galaäd voorbestemd is om de Graal-avonturen ten einde te brengen.

Derde Boek. De Graal-queste. Aan Artur's hof vertoonde zich het wonder, dat een steen de rivier kwam afdrijven, en daarin stak een zwaard, dat de vermaardste ridders er te vergeefs uit trachtten te trekken. Dit gelukt eerst aan Galaäd, die door Lancelot tot ridder gemaakt, te Karlioen aan 's konings hof komt, en zich aan de Ronde Tafel plaatst in den vreeselijken zetel, waarboven op eens zijn naam te lezen is. Dan verschijnt de Graal, spijzigt de ridders op geheimzinnige wijze, en verdwijnt weer. Alle ridders zweren nu het geheimzinnige heiligdom te gaan zoeken en maken zich aldra op. Galaäd ontvangt een wonderschild, dat vroeger aan koning Enalac behoord had, en waarop met het bloed van Jozef van Arimathea een kruis gemaald was: daarmee, en met het vroeger vermelde zwaard, dat aan David had toebehoord, toegerust, was hij in staat wonderen te verrichten.

De meeste ridders vinden geen avonturen, omdat zij te veel met zonden besmet zijn; alleen Bohort, Percheval en Galaäd hebben velerlei ontmoetingen, doorgaans van zinnebeeldige beteekenis, die altijd door een vromen kluzenaar wordt verklaard. Van Walewein en Lancelot wordt slechts ter loops gewag gemaakt. De laatste mag het heiligdom niet zien wegens zijne overspelige liefde. Dit wordt hem op nieuw door een kluzenaar beduid, die hem overhaalt om boete te doen en zijn hartstocht op te geven. Hij draagt voortaan een haren kleed onder zijn maliënkolder, en dit maakt, dat hij ten minste een oogenblik het heiligdom aanschouwen mag, waarop hij naar Karlioen terugkeert.

Deze afdeeling van den roman is vrijwat minder aantrekkelijk dan hetgeen voorafgaat. Slechts weinige avonturen der Graalridders

worden breed, in epischen toon, geschilderd: de mystiek speelt er eene al te groote rol in. Hunne ontmoetingen bepalen zich veelal tot verzoeking van den Booze in allerlei gedaante, of tot gevechten, die eene allegorische beteekenis hebben, welke er natuurlijk den epischen gloed aan onthoudt, en die nergens eene voldoende verklaring erlangt. Het is duidelijk, dat de schrijver hier worstelde met overleveringen, wier zin hem duister bleef. Wij kunnen ons daarom in ons overzicht zeer bekorten.

Na jarenlange omdoling komen eindelijk de drie uitverkoren ridders te Corbenye. Engelen brengen den Graal en de bloedende speer in hunne tegenwoordigheid. De zoon van Jozef van Arimathea plaatst den Graalbeker voor hen en wijdt de hostie, welke hij hun zal toedienen. Deze neemt de gestalte van Christus aan, die uit den beker stijgt, zelf hun het Heilige Avondmaal toedient, en hun beveelt den Graal naar Sarras in Palestina te volgen, waar hij in het geestelijk paleis zou worden neergezet.

Zij begeven zich sloop en komen te Sarras aan, waar Galaäd door de kracht van den Graal eenen kreupele geneest, die hen helpt het heilige vat ter bestemde plaats te brengen. De heidensehe koning van Sarras, die hen voor bedriegers houdt, werpt hen in de gevangenis, waar zij echter door de wonderkracht van den Graal gevoed en vertroost worden. Als eindelijk de koning sterft, wordt Galaäd, op bevel eener stem uit den Hemel, in zijne plaats gekroond. Dagelijks aanbaden de gezellen de heilige reliquie, en eindelijk werd het Galaäd vergund een blik in haar binnenste te slaan. Hij begon te beven, want hem werd geopenbaard, wat geene menselijke tong uitspreken, geene menselijke ziel doorgronden kon: „boven alle wonderen wonder,” dat echter niet nader wordt aangeduid. Hij bad nu van de aarde te worden weggenomen, en die bede werd verhoord: te gelijker tijd daalde eene hand uit den Hemel, die den Graal aan aller oog ontvoerde.

Percheval werd kluizenaar, en toen hij gestorven was, keerde Bohort naar Artur's hof terug, waar alle ridders, die deel aan de questen hadden genomen, bijeen waren. Bohort verhaalde de heldendaden der Graal-zoekers, die door de klerken werden geboekt, welke boeken bewaard zijn in de abdij van Salisbury, waar later Wouter Map ze op last van koning Hendrik in het Fransch overzette.

Vierde Boek. Artur's dood. Koning Artur liet een tornooi in de vlakte van Winchester aankondigen. Alle ridders trokken er heen, behalve Lancelot, die, ondanks de afgelegde belofte, opnieuw de betrekking met de koningin had aangeknoopt. Acgravein, Walewein's broeder, had dit ontdekt, en deelde den koning zijn vermoeden mede, dat Lancelot niet meê ten tornooi ging om eene samenkomst met Ginevra te hebben. Artur sloeg daaraan geen geloof, en begaf zich, zonder zijne gemalin, naar de kampplaats. Lancelot was intusschen alleen achtergebleven, om onbekend zich in 't tornooi te kunnen mengen, waarheen hij op weg gaat. Eene jonkvrouw schenkt hem eene mouw, om ze te harer eer in den kampstrijd te dragen. Hij hecht die aan zijn helm, doet wonderen van dapperheid, overwint alle ridders, en verwijdert zich zonder zich bekend te maken. In een nabijgelegen kasteel laat hij zijne wonden genezen.

De koningin verneemt, dat haar minnaar het teeken eener andere vrouw gedragen heeft, hetgeen zij voor een bewijs zijner ontrouw houdt, wat haar in troosteloos weegeklag doet uitbarsten. Al houdt zij zich overtuigd, dat hij daartoe alleen door een minnedrank gebracht is, wil zij hem niet weerzien en hem het verblijf ten hove doen ontzeggen. Bohort, Hestor en Lionel willen nu niet langer blijven en gaan Lancelot opzoeken.

Intusschen heeft Morguein den koning naar haar kasteel gelokt. Zij toont hem de muurschilderingen, die Lancelot gemaald had en geeft hem daarbij de noodige verklaring, om hem tot wraak aan te zetten. Hij zweert dat verraad te straffen.

Lancelot, die door zijne neven was opgespoord, begeeft zich met hen naar het hof. Ginevra weigert hem te zien, ondanks den aandrang van Bohort. Lancelot, daardoor tot wanhoop gebracht, blijft zich echter op Bohort's raad in de nabijheid ophouden.

Een ridder, die met de koningin het middagmaal gebruikte, werd door een toeval vergiftigd. Zijn broeder, Mador van der Porte, klaagt de koningin van moord aan, en biedt aan dit door een gerechtelijken tweekamp te bewijzen. Geen der ridders wil den strijd aanvaarden, want zij houden haar voor schuldig. Zij wendt zich nu tot Bohort, die haar schamper toevoegt, dat zij thans de gevolgen ondervindt van haar gedrag jegens Lancelot. Deze, ter goeder ure door zijn neef gewaarschuwd, komt voor haar in het

krijt en bewijst met zijn zwaard hare onschuld, waarop zij hem weder in genade aanneemt. Sedert gedragen zij zich zoo onvoorzichtig, dat weldra hunne liefde voor velen geen geheim meer is, b.v. voor Walewein en zijne broeders. Acgravein waarschuwt den koning opnieuw. Deze laat het paar bespieden, en bijna worden zij op heeter daad betrapt. Lancelot verdedigt zich tegen zijne belagers, die het vertrek trachten binnen te dringen: hij doodt er enkelen, en jaagt de anderen terug. Maar hij begrijpt, dat hij niet langer aan het hof kan blijven, en met acht-en-twintig zijner bloedverwanten trekt hij vandaar.

Ginevra wordt ten vure gedoemd, maar Lancelot redt haar van dien smadelijken dood en verslaat in het gevecht een aantal ridders, waaronder Gariët, Gurrehes en Acgravein, die hij echter niet kende. Hij vlucht met de koningin naar het kasteel van *Joyeuse-Garde*, en roept al zijne vrienden op om hem bij te staan.

Artur en Walewein zijn woedend over den dood hunner verwanten, en zweren wraak. De koning trekt met een leger voor *Joyeuse-Garde*. Lancelot zoekt een vergelijk, dat geweigerd wordt. Herhaaldelijk doen de belegerden uitvallen, waarin hevig gestreden wordt. Bohort en Walewein worden gevaarlijk gewond. Artur rijdt op Lancelot aan, die zich tegen den koning niet wil verweren. Zijn paard stort onder hem neer. Dan komt Hestor hem te hulp, werpt den koning op den grond en noodigt zijn broeder uit, hem het hoofd af te slaan. Deze weigert echter en helpt zelfs zijn tegenstander weder te paard, die door deze handelwijze innig getroffen wordt.

Eindelijk, na een langdurig beleg, beveelt de paus den koning zijne gemalin weer tot zich te nemen, aangezien hare misdaad niet bewezen is. Artur geeft aan dat bevel gehoor, en Lancelot, wien Ginevra's eer boven alles ter harte ging, staat haar weer af aan haar gemaal, die daardoor overtuigd wordt, dat beiden onschuldig zijn. — Lancelot trekt met de zijnen naar zijn vaderland Benoyc in Gaule; maar Walewein wil hem ook daarheen volgen om den dood zijner broeders te wreken, en de koning belooft hem daarbij zijne hulp.

Artur trekt met zijn leger de zee over naar Gallië en laat zijn rijk en zijne gemalin in de hoede van Mordret. Deze gebruikt 's konings schat om de ridders aan zijne zij te brengen. Hij ver-

dicht een brief, waarin Artur, die ter dood gewond heet, hem tot zijn opvolger benoemt en Ginevra uitnodigt hem te huwen. Als men haar tot dit huwelijk wil dwingen, neemt zij de wijk naar den burecht van Londen, dien zij met krijgsvolk had doen bemannen; maar tevens zendt zij een bode naar Frankrijk om Artur, zoo die nog leeft, of Lancelot om hulp te smeeken.

De krijg tegen Lancelot werd sedert maanden met wisselvallig geluk gevoerd: Walewein, die er een eind aan wil maken, daagt Lancelot ten tweekamp. Deze biedt hem elke genoegdoening; maar de verbolgen ridder wil van niets hooren. Het gevecht heeft plaats, waarin Walewein ten slotte wordt overwonnen; maar Lancelot schenkt hem het leven. Artur wordt daarop nog in een oorlog gewikkeld met de Romeinen, en als hij daarin zegeviert, brengt Ginevra's bode hem de tijding van hetgeen te huis is voorgevallen. Hij scheept zich terstond met zijn leger in om Mordret te tuchtigen. De koningin heeft intusschen in een klooster haar toevlucht gezocht.

Gedurende den overtocht sterft Walewein aan de bekomen wonden: hij wordt naar Kamalot gevoerd en daar met groote pracht begraven. Artur heeft beangstigende droomen en ziet schrikwekkende voortekenen; maar als Mordret hem gelast het rijk te ruimen, herwint hij zijne veerkracht en laat hem weten, dat hij hem met eigen hand zal dooden. In de vlakke van Salisbury wordt slag geleverd, en levendig wordt de verwoede strijd geschilderd. Alle ridders van naam sneuvelen: Artur steekt Mordret met zijne speer door het lijf, dat het zonlicht er door heen scheen, en hij dood neerviel. Maar Mordret had den koning eene gevaarlijke wonde aan het hoofd toegebracht. Buiten Artur zijn nog slechts twee ridders in leven: Griflet en Lucan „de bottelgier”. Bij eene kapel aan de zee kust blaast de laatste den adem uit. Artur gespt zijn zwaard Caliburnus af en laat het door Griflet in een poel werpen. Daaruit rijst eene gewapende hand naar boven, die het zwaard grijpt, het driemaal schudt, en er dan meê in de diepte verzinkt. Artur beveelt Griflet hem te verlaten. Hij beklimt een heuvel en blikte terug. Daar ziet hij een scheepje naderen, waarin zich Morguein met eenige jonkvrouwen bevindt. Zij wenkt den koning, die te paard het schip bestijgt, en weldra uit Griflet's oog verdwenen is. Ter plaatse, waar hij verdween, zag men kort

daarop eene tombe met zijn naam er op gebeiteld, zoodat het niet is uitgemaakt, of de koning weggevoerd dan gestorven was. — Griffet werd kluizenaar, maar stierf kort daarna.

Toen Lancelot deze droevige feiten vernam, besloot hij die te wreken op de zonen van Mordret, welke zich van de regeering hadden meester gemaakt. In de vlakke van Winchester werd een bloedige slag geleverd, waarin Mordret's zonen, maar ook Lionel omkwamen. In de hitte der vervolging dwaalde Lancelot van het leger af en kwam aan eene kluis, waar de bisschop van Cantelberge en de ridder Blehoberys sedert den vorigen noodlottigen slag zich aan God hadden gewijd. Van droefheid vermand over het verlies van den koning en de koningin, volgde Lancelot hun voorbeeld, en muntte weldra door zijne vroomheid uit, evenals vroeger door zijn heldenmoed. Toen hij eindelijk stierf, droegen jubelende Engelen zijne ziel ten hemel: zijn lijk werd, naar zijne begeerte, in de *Joyeuse-Garde* in het graf van Galehot bijgezet. Menigeen kwam het grafgesteente kussen, alsof het een Heilige bevatte. — Ook Bohort en Hestor werden door Lancelot's voorbeeld genoopt dezer wereld vaarwel te zeggen en zich onverdeeld aan God te wijden.

Het overzicht van den *Roman van Lancelot*, dat ik meende niet achterwege te mogen laten, is, ofschoon naar de meest mogelijke beknoptheid gestreefd werd, toch uitvoeriger geworden dan deze of gene lezer misschien gewenscht had; maar men bedenke, dat wij met een werk te doen hadden van meer dan 100 000 verzen, dat in het Fransch verscheiden zware folianten beslaat. En hoe lang ook, toch geeft ons overzicht van het verhaal nauwelijks het doode geraamte, waaruit de groote opgang, dien het in geheel Europa maakte, moeilijk te verklaren is. Dien had het te danken deels aan den geest, deels aan den vorm, waarin het geschreven is. De idealen der ridderwereld vond men hier verwezenlijkt: de avontuurlijke dapperheid van Artur's helden, de verfijnde galanterie ¹⁾, die tegen het eind der twaalfde eeuw het hoofdkenmerk van ridderlijkheid en beschaving geworden was, vonden hier hunne

¹⁾ „Comme l'amour et la piété, la courtoisie y est poussée jusqu'à un raffinement excessif et bizarre,” zegt Gaston Paris zeer juist, *Romania*, X, pag. 469.

hoogste en innigste uitdrukking. De verbeelding werd geprikkeld en voldaan door de verscheidenheid en bonte afwisseling dier opeenstapeling van ongeloofelijke voorvallen, welke ieder oogenblik de grenzen van het mogelijke al verder en verder verschuiven; eindelijk werd de zucht naar het wonderbare en de mystieke geestesrichting van den tijd aangetrokken door de in nevelen gehulde Graal-legenden. Maar de hoogste aantrekkelijkheid lag in den vorm en de wijze van behandeling dier in den smaak vallende stof. Het onderwerp zelf, dat het middelpunt van den roman uitmaakt: de overspelige liefde van Lancelot voor de gemalin van zijn Heer, zijn vriend en weldoener, was niet zonder bezwaren. Ofschoon de schrijver dien hartstocht met de levendigste kleuren maalt en op den voorgrond stelt, doet hij toch herhaaldelijk het schuldige en strafwaardige daarvan uitkomen, zonder daardoor de belangstelling voor zijn held in de waagschaal te stellen; want zoo die misdadige hartstocht op zijne persoonlijkheid eene schaduw wierp, deze kromp in het oog der tijdgenooten merkelyk in door den lichtkrans, die Lancelot omgaf als den schoonsten, den dappersten edelman, den uitstekendsten ridder, die geen gevaren kende; maar vooral als den trouwsten minnaar, die tegen elke verleiding bestand, door zijne onvergelykelijke standvastigheid de eenige zwakte, die hem ontsierde, vergoelijkte. Bij de uitwerking van dat alles moest in de eerste plaats de levendigheid treffen, waarmede de dichter de treffendste tooneelen maalt; de naïeveteit en het gevoel, die zelfs ons nog meeslepen, als hij ons tegenwoordig doet zijn bij de samenkomsten der gelieven, of ons een blik doet slaan in het gemoed van zijn held, bij welker lezing (vgl. bl. 258) — dus bekent Francesca da Rimini — Paolo

„La bocca mi baciò tutto tremante:
Galeotto fu 'l libro e chi lo scrisse:
Quel giorno più non vi leggemmo avante”¹⁾).

En dat alles wordt verhaald, neen, werkelijk geschilderd in een

¹⁾ Dante, *Inferno*, Canto V. Volgens Kok's uitstekende vertaling:

„Heeft hij
Mijn mond gekust, terwijl hij schuchter beefde.
Verleider was ons 't boek en hij, die 't schreef!
Wij lazen er niet verder in dien dag!”

stijl, zóó vloeiend, zóó eenvoudig en naïef, dat men zich verbaast over de hoogte, waartoe 's dichters talent deze kunst reeds in die dagen wist op te voeren.

Daar tegenover staan ontegenzeggelijk grove gebreken, die echter *ons* meer hinderen dan zij het 's dichters tijdgenooten konden doen. Zoo b. v. de eindelooze uitgebreidheid; het gebrek aan innigen samenhang der deelen ten gevolge van de losheid van den draad, waarmede de verschillende avonturen nauwelijks zijn aaneengeknoopt; de herhalingen; eindelijk het nu en dan voorkomend gebrek aan gekuischten smaak, en de overdrijving, vooral in de schildering van den hartstocht, die vaak de tegenovergestelde uitwerking heeft van hetgeen de dichter bedoelde, hetwelk alles het verhaal voor *ons* bijna ongenietbaar maakt. Maar dit trad eertijds op den achtergrond om dezelfde redenen, die wij bij de beschouwing der Karel-romans hebben aangewezen ¹⁾.

De *Roman van Lancelot*, zooals wij dien thans kennen, is geene onmiddellijke schepping van een oorspronkelijk dichter. De tekst, die tot ons gekomen is, heeft meer dan ééne omwerking ondergaan, zoowel wat inhoud als vorm betreft: hij is herhaaldelijk aangevuld, uitgebreid en gewijzigd, ten einde verband te brengen in de allengs samengevloeide deelen, die stellig oorspronkelijk niet bij elkander behoorden. Want het valt terstond in het oog, dat hier verschillende van elkander onafhankelijke verhalen zijn aaneengeregen.

Die verhalen waren waarschijnlijk grootendeels oorspronkelijk als mondelinge vertellingen in de Britsche volkstaal in omloop; want wij zullen zien, dat de oorsprong van sommige avonturen werkelijk in Britsche overleveringen moet gezocht worden. Dan zijn ze door Anglo-Normandische en Fransche dichters overgenomen en omgewerkt, sommige misschien wel in meer dan ééne achtereenvolgende bewerking.

Tot die oudere redacties behoort blijkbaar een ander gedicht van *Lancelot*, waarvan het oorspronkelijke Fransche werk is verloren gegaan, maar dat wij kennen uit de middelhoogduitsche vertaling van Ulrich von Zatzikhofen (Zetzikon), die ten titel voert *Lanzelet*.

¹⁾ Boven, bl. 93.

In 1194 werden hertog Leopold voor Richard Leeuwenhart zeven gijzelaars gegeven aan 't hof van keizer Hendrik VI, onder welke Hugo van Morville, een der ridders, die in 1170 Thomas Becket te Canterbury hadden vermoord. Deze had het „welsche buoch” meegebracht, dat Ulrich vertaalde, welk origineel dus ouder is. Hoeveel ouder, is niet te gissen zelfs: Gaston Paris zegt: „sensiblement plus ancien” ¹⁾).

Van al de avonturen, die daarin verhaald worden ²⁾, komt slechts het begin, waarin de roof van Lancelot door de Meervrouwe verhaald wordt, met onzen *Lancelot* overeen, terwijl de episode van de schaking van Genevra door Falerin, en hare verlossing door Lancelot in de meest algemeene grondtrekken met den *Conte de la Charrette* kan worden vergeleken. Overigens worden hier verschillende verhalen op vrij kunstlooze wijze aaneengelijmd: daaronder zijn er drie, welke blijkbaar dezelfde gebeurtenis, met kleine wijzigingen in de schildering, vermelden. Merkwaardig is het, dat hier van de liefde van Lancelot tot de koningin niet in 't minst sprake is.

Gaston Paris houdt dit gedicht voor een der oudsten van dezen sagenkring, waarschijnlijk door een Anglo-Normandiër geschreven, en onmiddellijk uit Britsche overleveringen geput.

Evenals de dichter van den *Lanzelet*, heeft ook die van den *Lancelot* zijn roman uit verschillende verhalen aaneengereggen ³⁾, die echter misschien reeds in lezingen uit de tweede hand in omloop waren. Vandaar dat sommige episoden meer dan eens, met geringe wijzigingen, voorkomen, terwijl andere ook in andere Arturromans zijn overgegaan.

Zoo al niet onmiddellijk, dan is toch veel van wat niet aan de eigenaardige opvatting en bearbeiding van den jongsten bewerker

¹⁾ *Romania*, X, pag. 471.

²⁾ De *Lanzelet* is uitgegeven door K. A. Hahn, Frankfurt a. M., 1845. Een overzicht daarvan vindt men in het Eerste Deel van Gervinus' *Deutsche Nat. Literatur*, of bij Bächtold, *Der Lanzelet des Ulrich von Zatzikhoven*, Frauenfeld 1870; eindelijk een kort overzicht bij Gaston Paris, *Romania*, X, pag. 472 suiv. Vergelijk ook over den *Lanzelet* *Romania*, XII, p. 459 u. s. w.

³⁾ Hij noemt die herhaaldelijk, als hij naar een of ander *conte* verwijst. Zie mijn *Roman van Lancelot*, II D., inleiding, bl. CLXXI vlgg.

der stof moet worden toegeschreven, langs een omweg uit Britsche bronnen gevloeid. Gaston Paris heeft dit althans omtrent een onderdeel, de *Charrette*, duidelijk in het licht gesteld ¹⁾.

Wij hebben van deze episode een uitvoerig overzicht gegeven (boven, bl. 259 vlgg.), ten einde te kunnen wijzen op de verandering, die de sage allengs ondergaan heeft. In den *Lancelot* wordt de koningin ontvoerd en door haar minnaar verlost, nadat hij, om haar spoor te kunnen volgen, zich den smaad had laten welgevallen van zich in eene kar te laten vervoeren. In een paar andere verhalen komen òf toespelingen op deze sage voor, òf zij wordt ietwat gewijzigd verhaald; maar nergens is daar sprake van eene minnarij tusschen Lancelot en de koningin, evenmin als in den *Lanzelet*.

In de middelhoogduitsche *Die Krône* van Heinrich von dem Türlin, die omstreeks 1220 volgens sommigen uit het Fransch vertaald, volgens anderen uit Fransche en Duitsche werken werd samengesteld ²⁾, wordt o. a. verhaald, dat Lancelot zeker avontuur niet bestaan kon, omdat hij, wat voor een ridder geheel ongepast was, op eene kar had plaats genomen (vs. 2098 vlgg.) om Milianz (Mélégant) te vervolgen, die de koningin ontvoerde. Hij deed dit, omdat hij zijn paard verloren had, en het hem onmogelijk was te voet zich door de struiken en hindernissen een weg te banen. Verder (vs. 5990) wordt een gevecht vermeld, dat Milianz bij eene rivier tegen Lancelot bestaan had om Ginevra, toen hij deze had weggevoerd. Eindelijk (vs. 24496 vlgg.) herinnert Keye onzen ridder, hoe verstoord deze was, toen Milianz hun beider paarden had gedood, terwijl zij hem vervolgden, en Lancelot uit vermoeidheid genoodzaakt was geweest plaats te nemen op eene kar, terwijl hijzelf met de koningin werd weggevoerd.

Dat het verhaal, waarop hier wordt gezinspeeld, noch de *Lancelot*, noch Chrestien's *Charrette* was, mag men opmaken uit de omstandigheid, dat het beklimmen van de kar hier eene andere

¹⁾ Zie *Romania*, XII, pag. 498, suiv., hoofdstuk III „*Le sujet du poème de Chrétien.*”

²⁾ Volgens Lachmann en Wackernagel geheel, volgens Martin gedeeltelijk, vergel. vooral Martin, *Zur Gralsage* S. 20—29; en Warnatsch in zijne uitgave van H. von dem Türlin's *Der Mantel nebst einer abhandlung über die sage vom trinkhorn und die quelle der Krône*. Breslau, 1883.

aanleiding heeft, maar vooral uit het ontbreken van de minnarij. Dat die werkelijk den dichter niet bekend was, volgt uit het feit, dat de koningin en Lancelot beiden aan eene proef worden onderworpen, waarbij zij te kort schieten; maar, terwijl die proef dient om de zedelijke gebreken der personen, die er zich aan onderwerpen, te doen uitkomen, wordt van eene verboden betrekking tusschen deze twee niet gewaagd ¹⁾).

Uit deze gegevens heeft Gaston Paris den loop van het verhaal, waarop deze toespelingen doelen, opgemaakt: zijn betoog volgt in de noot ²⁾).

Ik kom thans tot eene andere lezing, die gevolgd is door Sir Thomas Malory in zijn boek over Artur, waaraan hij den minjuisten titel gaf van *La Morte Darthure*. Die bewerking is van 1469 of 1470, en werd in 1485 voor het eerst door Caxton gedrukt ³⁾. Zijn verhaal komt hierop neer:

Op een Mei-dag noodigde Guenever (Ginevra) hare ridders uit in het bosch den meidoorn te plukken. Zij ging met jonkvrouwen en ridders, onder welke de Drossaat Kay en groot gevolg, op weg. Allen waren in het groen gekleed en slechts licht gewapend. Toen zij den mei geplukt hadden, namen zij, beladen met bladeren en bloemen en mos, den terugtocht aan. Op eens verscheen Meliagrance, zoon van koning Bandemagus, die zeven mijlen van daar een kasteel bezat. Sedert lang beminde hij de

¹⁾ Warnatsch heeft dit vooral in het licht gesteld in zijne hiervoor genoemde uitgave. Zie Gaston Paris, t. a. p., pag. 506.

²⁾ T. a. p., pag. 507: „Le poème qu'a connu Henri du Türlin racontait l'enlèvement de Guenièvre par Méléagant. Lancelot, averti sans doute (par un message de la reine), la suivait; son cheval était tué, et il s'avancait péniblement à travers les broussailles et les ronces qui entouraient le château du ravisseur. Il se résignait, n'en pouvant plus de fatigue, à monter, pour continuer sa route, sur une charrette. Il franchissait un fleuve pour entrer dans les domaines de celui-ci, et le trouvait sans doute sur la rive; il lui livrait un combat dans lequel il était vainqueur, et ramenait la reine ainsi que le sénéchal Ké, qui, lui aussi, avait voulu la délivrer, mais qui avait été démonté, blessé et emmené prisonnier. Lancelot n'accomplissait cette prouesse qu'en sa qualité de fidèle serviteur d'Arthur et de hardi chevalier; il n'y avait entre lui et Guenièvre aucune relation plus intime.”

³⁾ R. Southey bezorgde in 1817 te Londen een' nieuwen afdruk van Malory's werk.

koningin, en *het boek zegt*, dat hij al dikwijls getracht had haar te schaken, maar steeds weerhouden was door vrees voor Lancelot. Ditmaal van zijne verspieders vernomen hebbende, dat deze haar niet vergezelt, en dat haar gevolg zoo goed als ongewapend is, overvalt hij haar met tachtig welgewapende mannen, *zooals het Fransche boek zegt*, en maakt zich van haar en de haren meester. Hare ridders willen haar verdedigen, maar worden ernstig gekwetst. Opdat hun leven gespaard worde, stemt Guenever er in toe den schaker te volgen, mits men haar niet van de haren scheidt. De koningin vindt gelegenheid een page naar Lancelot af te zenden met bericht. Meliagrance, die dit bemerkt heeft, legt dertig schutters in hinderlaag om Lancelot op te wachten. Als deze het gebeurde verneemt, stijgt hij haastig te paard om de schakers te achtervolgen. *Het boek zegt*, dat hij de rivier overzwemt. Weldra vindt hij het gezochte spoor en valt in de hinderlaag, waar zijn paard, van pijlen doorboord, dood neerstort. Hij tracht zijne aanvallers te bereiken, maar wordt daarin door heggen en greppels belet. Hij bezwijkt schier onder het gewicht van zijne wapenrusting. Gelukkig ontmoet hij twee karrelieden, die hout gaan halen. Hij verzoekt op de kar plaats te mogen nemen; de eerste weigert het, waarop Lancelot hem met zijne vuist ter aarde slaat. De tweede neemt hem nu op, en weldra ziet de koningin, met hare vrouwen aan een venster van Meliagrance's burecht geplaatst, de kar aankomen, waarop een ridder staat. — „Hij gaat zeker om zich te laten hangen!” zegt eene der vrouwen schamper. De koningin herkent het wapenschild van den ridder, en legt der jonkvrouw het zwijgen op. Aan de poort gekomen, verslaat Lancelot den deurwachter en daagt den verrader uit. Deze, door vrees overweldigd, smeekt Guenever zijne voorspraak bij den ridder te zijn, hetgeen ze doet. Lancelot laat zich niet zonder moeite overhalen: ontwapend wordt hij bij zijne gewonde makers gebracht, met welke hij zich over het verraad van Meliagrance onderhoudt, en het betreurt, dat zij zich niet mogen wreken. En naar het zeggen van *het Fransche boek*, werd Lancelot nog lang daarna de *Ridder van de kar* geheeten.

„Wij stappen af van dit verhaal van den *Ridder van de Kar*, en gaan over tot dit nieuwe verhaal.”

Lancelot en de koningin spreken af om 's nachts eene samen-

komst te hebben aan een venster, van ijzeren spijlen voorzien. Dit gebeurt; doch zij wenschen dichter bij elkaar te komen, en Lancelot rukt de ijzeren spijlen los. Maar hij bezorgt zich daarbij eene diepe wond in zijne hand. Als hij eenige uren later vertrekt, zet hij de spijlen weer op hunne plaats. Meliagrance, die den volgenden morgen in de kamer der koningin komt, ziet er bloedvlekken op hare beddelakens. Overtuigd, dat zij een van hare ridders bij zich heeft gehad, beschuldigt hij haar van haar gemaal verraden te hebben, hetgeen zij en de ridders verre van zich werpen. Lancelot, daarop aankomende, neemt de partij der koningin en zweert, dat geen der ridders het bed zijner vrouwe bevlekt heeft. Een tweekamp tusschen hem en den aanklager wordt op acht dagen later bepaald. Inmiddels zal men elkander met rust laten. Onder voorwendsel van Lancelot het kasteel te laten bezichtigen, doet Meliagrance hem door een valluik in een kelder storten, waar hij gevangen blijft. Guenever krijgt nu verlof met haar gevolg naar Artur terug te keeren.

Intusschen wordt de gevangene in zijn kerker door eene jonkvrouw bezocht, die belooft hem te verlossen, als hij haar zijne liefde schenkt. Hij weigert, ondanks hare bedreiging met dood en smaad, zoo hij ten bestemden dage niet in het krijt verschijnt. Ten slotte stelt zij zich met een enkelen kus tevreden. Nu wordt de ridder bevrijd en hij snelt naar Artur's hof. Reeds is Guenever op het punt van verbrand te worden, omdat haar kampioen niet verschenen is, als Lancelot opdaagt, die den koning al de verraderijen van Meliagrance meedeelt. De tweekamp heeft plaats, de aanklager wordt overwonnen en smeekt om genade. Lancelot ziet de koningin aan, welke hem toewenkt die niet te verleenen. Hij noodigt dan zijn tegenstander uit op te staan en den strijd te hervatten. Deze weigert, en nu zegt Lancelot, dat hij strijden wil, het hoofd en de linkerzijde onbewapend en den linkerarm op den rug gebonden. Thans stemt de ander toe, maar weldra houdt Lancelot hem het hoofd in tweeën.

Sedert werd onze ridder door den koning en de koningin nog meer in eere gehouden en beter behandeld dan ooit voorheen.

Gaston Paris is van oordeel (p. 501), dat de twee verhalen, die Malory zelf onderscheidt, aan twee verschillende bronnen zijn ontleend. Voor het oogenblik in het midden latende, of het tweede

uit *Lancelot* of Chrestien's *Charrette* is geput¹⁾, zal men toch moeten aannemen, dat het oorspronkelijk op zichzelf stond, en niet met het eerste verbonden was. De hoofdtrekken van dit eerste verhaal vindt men in Keltische overleveringen terug.

In de *Vita Gildae*, aan Caradoc van Lancarvan (omstreeks 1150) toegeschreven, wordt verhaald²⁾, dat Melvas (of Maelwas), koning van Somerset, Guennuvar, de vrouw van Artur, schaakte en naar Glastonbury voerde. Artur sloeg het beleg voor die plaats, maar door bemiddeling van den Heilige Gildas en den Abt van Glastonbury werd zijne vrouw hem teruggegeven.

Men voelt terstond, dat het slot eene monnikstoevoeging is. Maar het zal ook niet te stout zijn te gissen, dat wij hier te doen hebben met eene overlevering, die, van alle dichterlijke bijzonderheden ontdaan, nauwelijks herkenbaar is. Die gissing wordt tot zekerheid, als wij zien, dat een dichter van de veertiende eeuw, David ab Gwilym, zekere toespelingen op het feit heeft gemaakt, waaruit blijkt, dat de sage vertelde, dat Maelwas de dochter van Gogyrfan Gawr, dat is de vrouw van Artur, onder eene vermomming met list uit een bosch roofde³⁾. Owen zegt nog nader in zijne *Cambrian Biography*, maar zonder zijne bron aan te geven, dat Maelwas zich door bladeren onkenbaar maakte om Gwenhwyvar te verrassen, en dat hem op die wijze zijne list gelukte. Een nagalm van die

¹⁾ „Die Quellenfrage über Malory's Werk ist noch nicht entgültig gelöst.“ A. Peter, *Die deutschen Prosaromane von Lancelot*, (Germania, XXVIII).

²⁾ Zie *Romania*, X, pag. 491. De tekst zelf luidt aldus: „Gildas ingressus est Glastoniam Melvas rege regnante in Aestiva regione Glastonia, id est *Urbs vitrea* (quae nomen sumsit a vitro) est (et) urbs nomine primitus in britannico sermone [*suppl. dicta Ynys witryn?*]. Obsessa est itaque ab Arturo tyranno cum innumerabili multitudine propter Guennuvar uxorem suam violatam et raptam a praedicto iniquo rege et ibi ductam propter refugium inviolati loci, propter inundationes arundineti ac fluminis et paludis, causa tutelae. Quaesiverat rex rebellis (?) reginam per unius anni circulum, audivit tamen (*l. tandem?*) illam [Glastoniae] commorantem. Illico commovit exercitus totius Cornubiae et Dibueniae; paratum est bellum inter inimicos. Hoc viso, abbas Glastoniae, comitante clero et Gilda sapiente, intravit medias acies, consuluit Melvas regi suo pacifice ut redderet captam; reddita ergo fuit quae reddenda fuerat per pacem et benevolentiam” Ed. San Marte, § 10.

³⁾ Zie de plaatsen aangehaald *Romania*, XII, pag. 503.

sage vindt men in het Anglo-Normandische gedicht, dat Sir Thomas Malory volgde.

Maar wellicht is er nog meer licht over dit vraagstuk te verspreiden. Vestigen wij daartoe onze aandacht op het rijk, waarheen de geroofde vrouw gebracht werd. In den *Lancelot* verhaalt de Meervrouwe aan Lancelot, dat de koningin zou worden geschaakt, „et tu la secorras de là où nus ne fu onques rescoux”; en later heet het (f°. 102 r°. b) van de koningin „que li filz au roi de Gorre l'en a menée en la terre de Bretaigne, de laquel terre nus qui i soit ne puet issir”; en in de berijmde *Charrette* (vs. 640) heet dat land „le reaume dont nus estranges ne retourne”. Dat rijk is blijkbaar het doodenrijk. Om daar binnen te geraken moet men eene brug overgaan, zoo smal als het scherpe van een zwaard; en het is bekend, dat, naar de sage van verscheidene volken, het rijk der dooden alleen over zoodanige brug bereikt wordt ¹⁾. Ook de Kelten geloofden er aan, zooals het *Vagevuur van St. Patricius* en de *Visio Tnugdali* leeren: ook in onzen *Roman van Walewein* vindt men daarvan nog de sporen (vs. 4955 vlgg.). Dat doodenrijk stelden zich de Kelten voor als een eiland in het verre Westen: het eiland van Avallon. De monniken van Glastonbury beweerden omstreeks de helft der twaalfde eeuw, dat de *Avallonia insula* niets anders was dan de door moerassen en wouden ingesloten vlakte, waarin hunne abdij gelegen was. Willem van Malmesbury vooral heeft dat denkbeeld verbreid. Men noemde dat eiland met een Britschen naam *Ynys wityrn*, *het glazen eiland*. En nu noemt ons Chrestien in zijn *Erec*

„ . . . Maheloas, uns hauz ber,
Li sire de l'isle de voirre”.

Dat die naam *Maheloas* dezelfde is als *Maelwas* springt in het oog; *Méléaguant* is daarvan de latere verbastering.

De oorspronkelijke sage, waarop al de latere verhalen rusten, verhaalde dus, dat de koning van het doodenrijk of van het Glazen Eiland, de vrouw van Artur had weggevoerd, terwijl zij in het bosch bloemen en bladeren plukte. Een krijgsman was haar gevolgd, en in het sombere rijk binnengedrongen: na den schaker

¹⁾ Zie de bewijspplaatsen aangehaald *Romania* XII pag. 508, note 2.

in een gevecht overwonnen te hebben had hij haar verlost en naar de haren teruggebracht. Wie was de verlosser? De *Vita Gildae* antwoordt ons: *Artur*; maar wellicht was deze in de plaats getreden van een vroegeren koning.

Hoe schemerachtig is het verband tusschen die sage en het verhaal der *Charrette!* Maar reeds bij de Britten was de overlevering gaandeweg merkelijk gewijzigd, alvorens door de Anglo-Normandische zangers bijna geheel onkenbaar te worden gemaakt. Het Glazen Eiland was uit het verre Westen naar Brittanje overgebracht; de koning van het doodenrijk was een sterveling geworden, Maelwas, een vorst, die werkelijk bestaan heeft. Zooals overal heeft de mythe ten leste een episch karakter aangenomen.

Gaandeweg komen er nieuwe veranderingen in het verhaal: als bevrijder van de koningin wordt Artur door Lancelot vervangen; en Gaston Paris neemt op aannemelijke gronden aan, dat die wijziging al in de Anglo-Normandische gedichten voorkomt. De schande, die voor een ridder gehecht wordt aan het bestijgen van de kar is stellig ook eerst in de Anglo-Normandische periode in het verhaal gekomen [misschien zelfs nog wel eerst in eene latere omwerking], daar de Keltische ontwikkeling niets met het ridderwezen gemeen had. Misschien werd echter de kar al in de oude overlevering vermeld, daar in zekere verhalen het bestijgen van eene kar iemand, die zich aan de heerschappij van den dood onttrokken had, weer naar het doodenrijk verwijst.

De jongste wijziging, in het verhaal gebracht, bestaat daarin, dat Lancelot de koningin niet gaat verlossen, omdat hij haar trouwe dienstman, maar omdat hij haar minnaar is. Gaston Paris heeft terecht aangetoond ¹⁾, dat de vroegere, ook door mij aangehangen meening van Théod. de la Villemarqué, volgens welke van die liefdesbetrekking reeds in Britsche overleveringen werd gewaagd, geheel ongegrond is. Maar als hij wil betoogen, dat zij eerst door Chrestien [of den redacteur van den *Lancelot*] is uitgedacht, dan kunnen wij hem daarin niet volgen: Ofschoon het niet uitdrukkelijk gezegd wordt, moet zij worden aangenomen in de bron, die Sir Thomas Malory volgde. Hoe verklaart men anders de bijzondere vrees, die Meliagrance juist voor Lancelot koesterde? En waarom

¹⁾ *Romania*, X, pag. 488 suiv.

zou anders de koningin bij voorkeur eene boodschap aan dezen ridder gezonden hebben? Mij dunkt, dat de invoering van Lancelot in steê van Artur, als verlosser van de koningin, in nauw verband moet staan met hunne inniger verhouding. In de jongste bewerkingen is die betrekking alleen met de kleur van den tijd overtoegen: de eischen der galanterie zijn steeds verfijnder geworden. Vooral in het gedicht van Chrestien is dat zichtbaar, waar de koningin alleen omdat Lancelot eenige oogenblikken gearzeld had, voordat hij zich in de schande stak, zelfs vergeet, wat Lancelot zich om harentwille had laten welgevallen, toen hij de kar beklom.

Men ziet uit dit alles, hoe in den loop der tijden de overlevering zich heeft vervormd, men mag wel zeggen, tot onkenbaar wordens toe.

Het merkwaardig betoog van den uitstekenden Franschen geleerde heeft niet alleen licht ontstoken over de vorming van dit gedeelte van den *Roman van Lancelot*, maar zeer zeker ook over het vraagstuk der ontwikkelingsgeschiedenis der Artur-romans in het algemeen. Want hetgeen van een deel is aangetoond, mag ook wel voor het overige als waarschijnlijk worden aangenomen. En juist met het oog op deze algemeene uitkomst hebben wij gemeend de zaak wat breeder te mogen opzetten.

Nu rest nog de vraag aangaande de dagteekening van den Franschen roman.

In nagenoeg alle handschriften wordt Wouter Wap als de schrijver, of, wil men, compiler, er van genoemd; en het schijnt, dat hij reeds kort na zijn dood als zoodanig gold. In den laatsten tijd echter heeft men dat auteurschap sterk betwijfeld, ja ontkend.

Thomas Wright heeft in zijne *Biographia Britannica literaria* (Anglo-Norman period) uitvoerige berichten omtrent Map's handel en wandel gegeven ¹⁾. Daaruit blijkt, dat hij op de grenzen van Wales, denkelijk in Herefordshire, geboren was, en te Parijs studeerde, waarschijnlijk omstreeks 1160. Kort daarop vindt men hem aan het hof van den Engelschen koning Hendrik II, wiens gunst hij in groote mate genoot. Vóór 1162 was hij herhaaldelijk in aanraking met Thomas Becket, die in dat jaar Aartsbisschop

¹⁾ In hun geheel overgenomen in de inleiding op den *Roman van Lancelot*, II D., bl. CLXXXVII vlgg.

van Canterbury werd. In 1173 komt hij als ommegeand rechter te Gloucester voor. Sedert vinden wij hem òf aan 's konings hof òf met gewichtige staatkundige zendingen belast, o. a. bij den koning van Frankrijk, of bij paus Alexander III, tijdens het Concilie (1179?): op zijn weg daarheen werd hij gastvrij ontvangen door den graaf van Champagne, Hendrik den Vrijgevegen. In 1176 was hij benoemd tot Deken van St. Paul en Precentor van Lincoln. Hij schijnt buitendien eene betrekking aan het hof te hebben bekleed en verzelde Hendrik II op al zijne reizen. In 1196 werd hij benoemd tot Aartsdeken van Oxford. Dit is het laatst, dat men van hem hoort. Die bijzonderheden zijn hoofdzakelijk ontleend aan zijn eigen boek *De Nugis Curialium*, dat hij in zijne laatste levensjaren schreef. In 1210 was hij stellig overleden ¹⁾.

Uit alles blijkt, dat hij niet alleen een geleerd man was, maar ook een liefhebber van lichte litteratuur, van overleveringen en anecdoten. Als voorstander van volkslegenden wordt hij alleen geëvenaard door zijn vriend Giraldus Cambrensis. Hij is ook als dichter van Latijnsche liederen bekend ²⁾.

De handschriften van den *Lancelot* noemen Map als den schrijver ³⁾, en een tijdgenoot, Hélie de Borron, die een vervolg op

¹⁾ Zie de plaats uit Giraldus Cambrensis, aangehaald hierachter, in noot 3 op bl. 298. Het daar vermelde werk werd in 1210 geschreven.

²⁾ Men schrijft hem o. a. het bekende studentenlied toe: „Mihi est propositum In taberna mori” enz. De hem toegekende Latijnsche gedichten zijn uitgegeven door Thomas Wright: *The latin Poems commonly attributed to Walter Mapes*, 1841.

³⁾ Zoo luidt b.v. het slot van den eigenlijken *Lancelot*: „Si se taist atant maistre Gauthier Map de l'histoire de Lancelot del' Lac, car bien l'a tout mené à fin selon les choses que en advinrent. Et définie ensi son livre, si outrément que après che n'en porroit nus raconter qu'il ne mentist de toutes choses.”

Zoo wordt de Graal-queste aldus besloten: „Et quant [Boorz] ot conté les granz aventures et les granz merveilles deu Seint-Graal qu'il avoit véues, et eles furent mises en escrit mot à mot si com il les avoit devisées et contées, oiant toz; et furent gardées en l'aumaire de Salebières, dont mestre Gautiers Map les trest por avoir l'estoire dont il voloit fère son livre deu Graal por l'amor deu boen roi Henri son seigneur qui l'en avoit prié, et li fist l'estoire translater de Latin en François. Si s'en test atant li contes que il n'en dit plus à ceste foiz des aventures deu Graal.”

Eindelijk begint de *Mort d'Artur* aldus: „Après ce que meistre Gautier

den *Tristan* schreef, getuigt uitdrukkelijk: „Et méismement je croi bien touchier sor les livres que *maistres Gautiers Map* fist, qui fit lou propre livre de monsoigneur Lancelot dou Lac.”

Wat is er tegen die uitdrukkelijke getuigenissen in te brengen? Zoomin Jacob Grimm als Gervinus lieten zich door die verzeeringen overtuigen: zij geloofden niet aan Map's auteurschap ¹⁾. Onder de lateren is het vooral bestreden door Birch-Hirschfeld ²⁾, die zijn twijfel grondt vooreerst op het feit, dat in al de plaatsen van den roman, waarin Gautier Map genoemd wordt, dat altijd in den derden persoon geschiedt, terwijl hij nooit zelf sprekende optreedt. In de tweede plaats wordt in het boek *De Nugis Curialium* nooit eenige toespeling op een vroeger romantisch werk van den schrijver gemaakt. Eindelijk zou Giraldus Cambrensis de uitdrukkelijke verzekering van Gautier bewaard hebben, dat hij nooit iets geschreven had ³⁾.

Map ot treitié des aventures del' Graal asseiz soufisanment si com il senbloit, si fu avis au roi Henri son segnor que ce qu'il avoit fait ne devoit soufire se il n'acontoit la fin de ceus don il avoit fait devant mencion, et coment il morurent de qui il avoit les proescs ramentéues en son livre; et porce recomença-il ceste deraaine partie. . . . Si commença meistre Gautiers en tel manière ceste deraaine partie.”

¹⁾ Zie Dr. W. L. Holland, *Crestien von Troies*, S. 137, 138.

²⁾ *Die Sage vom Graal*, S. 227 fig.

³⁾ „Quoniam res gesta per interpretem non adeo sapit aut animo sedet sicut proprio et idiomate noto prolata, alicui, si placet, lingua simul et literis erudito, ad transferendum in Gallicum ocius non otiosus liber hic noster committatur, qui forte fructum laboris sui, quoniam intelligi poterit, assequetur quem nos quidem, minus intellecti quia principes minus literati, hactenus obtinere non valuimus. Unde et vir eloquio clarus, W. Mapus, Oxoniensis archidiaconus (cujus animae propitiatur Deus), solita verborum facietia et urbanitate præcipua dicere pluries et nos in hunc modum convenire solebat: Multa, magister Giralde, scripsistis et multum adhuc scribitis, et nos multa diximus. Vos scripta dedistis et nos verba. Et quamquam scripta vestra longe laudabiliora sint et longæviora quam dicta nostra, quia tamen hæc aperta, communi quippe idiomate prolata, illa vero, quia latina, paucioribus evidentia, nos de dictis nostris fructum aliquem reportavimus; vos autem de scriptis egregiis, principibus literatis nimirum et longe obsoletis et ab orbe sublatis, dignam minime retributionem consequi potuistis.” *Expugnat. Hibernica*. Opera, t. V, p. 410; aangehaald door Paulin Paris, *De l'origine et du développement des romans de la Table ronde*, in *Romania*, I, pag. 472.

Die bezwaren schijnen niet zoo onomstootelijk als Birch-Hirschfeld meent. Wat het eerste betreft, weten wij, dat in de oud-Fransche zoowel als in onze middeleeuwsche letterkunde de schrijvers niet zelden van zichzelf in den derden persoon gewagen. Buitendien moet men niet vergeten, dat de *Lancelot* met zijne vervolgen door latere afschrijvers gewijzigd en aangevuld is, om de werken, die eenmaal op zichzelf stonden met elkander in verband te brengen; en het is niet onmogelijk, dat het daaraan is toe te schrijven, dat Gautier Map in den derden persoon wordt vermeld. Het tweede punt, het zwijgen in de *Nugae Curialium*, laat de zaak geheel onbeslist. En wat het derde betreft, Birch-Hirschfeld leidt uit de tegenstelling van *dicta* en *scripta* in den brief van Giraldus af, dat Gautier in 't geheel niet zou geschreven hebben. Maar dit is vooreerst in strijd met hetgeen wij ten stelligste weten; ten anderen heeft Paulin Paris de aangehaalde plaats zóó opgevat, dat Giraldus met *scribere* het oog had op geleerde, Latijnsche geschriften, terwijl hij onder *dicere*, *verba dare* verstond het schrijven in de volkstaal, de gesproken taal¹⁾. Birch-Hirschfeld heeft die opvatting gewraakt, omdat men er alleen toe komen kan langs eene reeks van onmerkbaar in beteekenis verschillende synoniemen. Maar in verband met het begin der plaats is de tegenstelling niet *spreken* en *schrijven*, maar *schrijven in 't Latijn* en *schrijven in de volkstaal*. En houdt men in het oog, dat Giraldus wenschte, dat zijn Latijnsche tekst mocht vertaald worden door iemand „*lingua simul et literis eruditus*”, waaruit blijkt, dat *lingua et literae* dezelfde tegenstelling vormen als *verba et scripta dare*, dan komt ons de verklaring van Paulin Paris niet zoo onaannemelijk voor. Bovendien bedenke men, dat allerhande gedichten in de volkstaal, vooral de ridderromans, die gelezen of voorgelezen werden, in tegenstelling met de chansons de geste, den naam droegen van *dit*, *dictié*, *ditié*²⁾. Zoo spreekt Huon de Méri in zijn *Tournoiement de l'Antéchrist* van

1) *Romania*, I, pag. 472—473: „Dans le passage cité, Giraud de Barry donnait un sens particulier aux mots *scribere* et *dicere*; *scripta et verba dare*. Écrire était composer *latine*, *grammaticae*. Dire donner des dits, *transmettre des paroles*, c'était écrire comme on parlait; publier des ouvrages composés dans la langue *parlée*.”

2) Verg. F. Wolf, *Ueber die Lais u. s. w.*, S. 252 ff.

„Les dis Raoul et Chrestien,
 Qu'onques bouche de crestien
 Ne dit si bien comme ils disoient,
 Mès quanqu'ils dirent, ils prenoient
 Le bel françois tres tout à plain,
 Li com il leur venoit à main,
 Si qu'après eux n'ont rien guerpi.”

Trouwens, als Wouter Map niets met den *Lancelot* uitstaande had, vanwaar dan zijn naam in het werk zelf, en vanwaar vooral de verzekering van Hélie de Borron, weinige jaren na Map's dood (omstreeks 1220)?

Dit alles in aanmerking nemende, vind ik geene reden om aan Wouter Map het vaderschap van den *Lancelot* te ontzeggen, welk werk niet in strijd is met zijn aanleg en zijne geestesrichting. Ik meen, dat het tusschen 1160 en 1170 moet gesteld worden.

Ik heb er reeds aan herinnerd, dat van het onderdeel des romans, hetwelk het verhaal van den karre-ridder bevat, ook eene bewerking in verzen bestaat, door Chrestien de Troies en Godefroi de Lagni bewerkt. De overeenkomst dier beide teksten is zoo sprekend, dat er geen twijfel bestaat, of de een is aan den ander ontleend ¹⁾. Vroeger meende men, dat de berijmde redactie de oorspronkelijkste moest zijn, omdat de ervaring leert, dat de rhythmische vorm altijd aan den prozaïschen voorafgaat. Dit laatste is echter niet meer van kracht, sedert men weet, dat aan den proza-*Lancelot* oudere, berijmde verhalen zijn voorafgegaan, waaruit de uitgebreide roman werd samengesteld. Ik zelf heb de meening voorgestaan, dat het gedicht van Chrestien eene navolging van den *Lancelot* was. De gronden voor die stelling bijgebracht ²⁾ zijn herhaaldelijk bestreden: b. v. door Dr. W. L. Holland ³⁾, en laatstelijk door Gaston Paris ⁴⁾. Mijn bestek gedooft niet al wat voor

¹⁾ Een uitvoerig overzicht van den berijmden roman gaf Gaston Paris, *Romania*, XII pag. 464—482. „Le roman de la Charrette n'a été que commencé par Chrétien; la fin a été écrite, de son consentement et sans doute sur ses notes, par un clerc appelé Godefroi de Lagni.” G. Paris, *Les romans de la table ronde*, p. 26.

²⁾ *Roman van Lancelot*, II D., Inleiding, bl. CXCv vlgg.

³⁾ *Crestien von Troies, eine literaturgeschichtliche Untersuchung*, 1854, S. 119 ff.

⁴⁾ *Romania*, XII, pag. 487 suiv.

en tegen mijne meening te zeggen valt, uitvoerig te bespreken. Ik wil slechts een paar opmerkingen in het midden brengen, die mij nopen mijne zienswijze te handhaven.

In den roman wordt Lancelot's afwezigheid van het hof bij den aanvang van het verhaal voldoende verklaard; daar dit in het gedicht in 't geheel niet geschiedt, rijst de vraag: hoe die afwezigheid te verklaren, tenzij door ontleening?

In den roman komen verscheidene toespelingen op de Graal-legende voor, die Chrestien heeft weggelaten, omdat zij in zijn bestek niet pasten ¹⁾. Een enkele maal heeft hij zich in dit opzicht vergeten.

Als in den roman deze of gene ridder herhaaldelijk geheimzinnige grafsteden vindt, dan is dat geheel in overeenstemming met de *Graal-queste*, die gaandeweg met den *Lancelot* werd saamgesmolten. Maar wat wettigt de aanwezigheid van zoodanige tomben in het gedicht, met welks alles behalve mystieken geest zij in strijd zijn? Wijst dit niet op navolging van den proza-roman? Daar gebeurt het, dat in zoodanig graf de aanwijzing gevonden wordt, dat de ridder, die vermocht het te openen, voorbestemd was om de Graal-avonturen ten einde te brengen. Soortgelijke voorspellingen zijn daar niet zeldzaam. Maar als wij bij Chrestien (vs. 1900) het opschrift aantreffen:

„Cil qui lèvera
Cele lame seus par son cors,
Gitera ces et celes fors
Qui sont an la terre an prison,”

¹⁾ Gaston Paris sluit zich (pag. 493) aan bij deze stelling van Maertens, dat, zoo de Roman de bron van Chrestien was, het onbegrijpelijk zou zijn, dat deze alles achterwege heeft gelaten wat op den Graal betrekking heeft: „Chrétien a lui-même traité la légende du Graal dans un autre poème”; — wat die opmerking in dit zinsverband moet beteekenen, is mij niet duidelijk — „d'ailleurs l'unité du récit de la *Charrette* n'aurait pas souffert s'il y avait admis les passages du conte en prose relatifs à ce sujet.” — Ik ben ten stelligste van de tegenovergestelde meening. — „Cependant Chr. ne dit pas un mot du Graal, d'où on peut conclure qu'il n'en était rien dit dans sa source: nouvelle et *plus forte* preuve que la source de Chr. est plus ancienne que *R.*”

Mij komt dit bewijs al zeer weinig klemmend voor, ja, in verband met de opmerking in onzen tekst, voor geheel mislukt.

dan is dat onmogelijk anders te verklaren dan als eene herinnering aan het proza-verhaal.

Ik wees er vroeger op, dat Lancelot, naar het tornooi van Pomeglai gaande, „armes vermoilles” van Meleagant's drossaat ontving (vs. 5499, 6063), waarom hij dan ook (vs. 5643 en 6026) heet:

„Cil qui porte l'escu vermeil.”

of „chevaliers vermauz” (vs. 5714), of „as armes vermoilles” (vs. 5862).

Hoe komt het dan, vroeg ik, dat hij, (vs. 5957), de ridder genoemd wordt:

„As armes de sinople taintes?”

En het antwoord luidde: omdat de dichter in zijn voorbeeld las, dat de ridder „porte escu de sinople, taint à trois escueles d'argent”.

Gaston Paris wraakt die gevolgtrekking, omdat oudtijds *sinople* evenzeer de roode kleur beteekende. Hij voert eenige bewijzen, daarvoor aan, waaruit blijkt, dat *vermeil* de roode kleur in 't algemeen beteekende, die verkregen werd door verving met *sinople* of *bresil*. Ik wijs op *Fergus*, vs. 540:

„Li haubers estoit si vermaus
 Tout autresi con li solaus,
 Quant il lieve vers Ethiope;
 Mais ce n'iert mie de sinople
 Ni de bresil, bien le sachiés,
 Ains estoit un poi ruilliés.”

Ik vraag echter nog: hoe komt het, dat hij zesmaal de kleur *vermoil* noemt, en dat eenmaal afwisselt met *sinople*, waarop nòg wel *teintes* volgt, evenals in het proza, als hij dit niet voor oogen had? De billijkheid eischt echter te erkennen, dat hij hier niet in 't algemeen er op wijst, dat de wapenen *rood* waren, maar aangeeft met welke kleurstof zij geverfd waren, hetgeen *teintes* noodzakelijk maakte.

Intusschen, alles samengenomen, dan acht ik het in 't geheel niet bewezen, dat Chrestien's gedicht de bron voor de episode in den roman zou geweest zijn, terwijl het omgekeerde veel waarschijnlijker is.

Neemt men dit niet aan, dan blijft de vraag over, waaraan Chrestien zijn gedicht ontleende. Hij zegt zelf:

„Puis que ma dame de Champagne
Vialt que romans à feire anpraigne,
Je l'anprendrai moult volentiers . . .
Del chevalier de la charete
Comance Chrestiens son livre,
Matière et san li done et livre
La contesse et il s'antremet
De panser que guères n'i met
Fors sa painne et s'antancion.”

Gaston Paris, die den dichter de meest mogelijke vrijheid wil laten in de behandeling der stof, ten einde hem de gelegenheid te geven er de minnarij van zijn held met de koningin in te brengen, vat de aangehaalde regels daarom zoo op, dat de Gravin hem het verhaal, dat haar zelve mondeling gedaan was, oververteld had ¹⁾. Dit schijnt mij in strijd met den aangehaalden tekst. De Gravin leverde hem „matière et san”, evenals de Vlaamsche Graaf hem later „li bailla le livre”, waarnaar hij zijn *Percheval* bewerkte. Hij beroept zich dan ook in den loop van het gedicht (vs. 464) op eene beschrijving in het verhaal, dat hij omwerkte: „si com li contes afiche.”

Volgens den Franschen geleerde had de Gravin den dichter niet slechts de stof (matière) geleverd, maar hem vooral den geest (*san*) aangegeven, waarin hij schrijven moest ²⁾.

In de tweede helft der twaalfde eeuw had zich de *hovesceit* in ongelooflijke mate ontwikkeld, en, zooals men weet, was de galanterie haar hoofdkenmerk. Deze was tot eene kunst, eene wetenschap verheven, aan de opvolging van welker regels en wetten voorname vrouwen vooral de hand hielden ³⁾. Deze verfijnde zeden waren

¹⁾ *Romania*, XII, pag. 508: „Je crois très vraisemblable, qu'il y a eu entre l'original Anglo-Normand et Chrétien une transmission purement orale. La comtesse de Champagne lui avait sans doute raconté cette histoire, qu'elle tenait elle-même de quelque chevalier d'Angleterre.”

²⁾ *Romania*, XII, pag. 523: „La comtesse de Champagne, nous dit-il, lui avait fourni non seulement la *matière* de son poème, mais encore le *san*, (l'esprit). Je crois qu'il faut entendre ce mot dans son sens le plus positif.”

³⁾ *Romania*, XII, pag. 522 suiv.

deels door de poëzie der troubadours uit het Zuiden in Noord-Frankrijk ingevoerd, maar ook aan het hof van den Engelschen koning Hendrik I hadden ze zich sterk ontwikkeld ¹⁾. Alienor van Poitiers had den smaak voor Provençaalsche poëzie en zuidelijke galanterie naar het Engelsche hof overgebracht: hare dochter Marie van Champagne, de beschermvrouw van Chrestien, had dien smaak van hare moeder geërfd. In het merkwaardige boek van André le Chapelain *De arte honeste amandi* (van het eind der XIIe of het begin der XIIIe eeuw) wordt aan beiden, maar vooral aan de dochter, herhaaldelijk de beslissing overgelaten van ingewikkelde vraagstukken, die tot het gebied dier hoofsche galanterie behoorden ²⁾.

In dien geest, ter opluistering van de heerschende liefde-theoriën, moest Chrestien zijn gedicht schrijven. En inderdaad wordt in de *Charrette*, maar niet minder in den proza-roman, de ridderlijke galanterie tot in het uiterste gedreven. Lancelot is het toonbeeld van een ridderlijken minnaar: Ginevra dat der volmaakt hoofsche vrouw. En waarin men die voortreffelijkheid zoekt, blijkt, als men ziet, dat de koningin haren ridder aan hare zonderlingste luimen onderwerpt, waarnaar hij zich met de meest mogelijke onderwerpenheid schikt. Zij is voor hem de geheele wereld: in haar gaat hij op. In den proza-roman treft ons dat op elke bladzijde; maar in het berijmde verhaal wordt dit alles, vooral de onbeperkte heerschappij der minnares, tot uitersten gedreven.

Die geest is echter niet op eenmaal de poëzie binnengedrongen, en ondanks al het aangewende talent heeft Gaston Paris ons allermintst overtuigd, dat hij het eerst in Chrestien's gedicht wordt aangetroffen. De kiem daarvan moet zeker al in vroegere bewerkingen dier stof gelegen hebben; maar het laat zich aanzien, dat die kiem zich van lieverlede heeft ontwikkeld. En juist daarom is de *Lancelot* een der merkwaardigste verschijnselen op het gebied der ridderpoëzie.

Dat wij ons zoolang bij die Fransche gedichten hebben opgehouden, naar sommiger meening misschien veel te lang, vindt

¹⁾ *Romania* XII, pag. 520.

²⁾ *Romania* XII, pag. 524—526.

zijne rechtvaardiging in het feit, dat al de besproken werken in Nederlandsche verzen overgezet, en met elkander in nauwen samenhang gebracht zijn. Niet alle zijn even vroeg vertaald: de eerstbehandelde het laatst, de *Lancelot* vroeger. De twee eerste afdeelingen van het gedicht van Robert de Borron: *de Graal* en *de Merlijn* werden door Jacob van Maerlant vertaald; daaraan voegde Lodewijk van Velthem eene overzetting toe van het vervolg op den *Merlijn*. Eindelijk werden alle bekende gedichten, die betrekking hadden op Lancelot, de reeds genoemde, de *Lancelot* en nog enkele andere verhalen, tot denzelfden sagenkring behoorende, tot één geheel vereenigd, hoogst waarschijnlijk door dienzelfden Lodewijk van Velthem. Wij zullen dit te zijner plaatse nader onderzoeken, en dan tevens bij de vraag stilstaan, in hoeverre de verzamelaar de teksten heeft gewijzigd.

Voor het oogenblik moeten wij ons bepalen tot de vraag, aangaande de oudheid van den *Lancelot*. In Maerlant's *Alexander* komen er toespelingen op voor: als die op de middelnederlandsche vertaling zien, dan is deze ouder dan 1257 of 1255 ¹⁾. In het eerste Boek leest men, vs. 49:

„Alle die grote avonture
Die men leest van Arture
Ende van dien riddere Waleweine
Syn hier jeghen harde cleine;”

hetgeen althans bewijst, dat de Artur-sage Maerlant toen reeds gemeenzaam was. In het achtste Boek geeft hij eene beschrijving van de schoonheid der koningin van „der maghede lant,” die hij met andere bekende schoonheden vergelijkt. Deze plaats, vs. 102 vlgg., die niet in Maerlant's voorbeeld gevonden wordt, luidt aldus:

„Ic bem dies haerde wel bedocht,
Dat Blancefloer, die vrouwe van Spanien,
No Blancefloer, die in Baertanien
105. Met Tilenrise was ontfaeren,
No Blancefloer van Beauraparen
Van schoonheden haer niet en gheleken.
Oec so dar ic wale spreken
Dat Ysaude van Yrlant,

¹⁾ Verg. Dr. Joh. Franck, Inleiding op zijne uitgave van den *Alexander*, bl. X.
JONCKBLOET, *Ned. Lett. Middeleeuwen*, I, 4e druk.

110. No die metter witter hant,
 No Melioer van Ciefdore,
 No daer Amadas was dore
 So dul wel langhe wile,
 No die gone, die haere ghile
115. Met Waleweine hilt ghereet,
 Doe men hem sijn ors ontreet,
 No die scone Ampholie,
 No ooc Lanceloots amie,
 Deanira, no Phillis,
120. Dido, Europa, no Briseis,
 Die Achilles was ghenomen,
 No Octaviana van Romen,
 No Absalons zuster Thamar,
 Daer ic wel af segghen dar,
120. Die utermaten scone was,
 No vrouwe daer ic noit of las . . .
 Haere en was enghene ghelike.”

Vs. 103 bedoelt de heldin uit den *Floris*; 104, 109 en 110 zien op den *Tristan*; 106 en 114 op Chrestien's *Percheval*; 111 wijst op den *Parthenopeus* ¹⁾; vs. 112 op *Amadas en Ydoine*; 118 op den *Lancelot* ²⁾.

Dr. Franck ³⁾ merkt daarbij op: „Wat van deze werken, toen Maerlant schreef, in middelnederlandsche bewerkingen bekend was, is uit deze plaats onmogelijk op te maken, daar Maerlant ze ook in het Latijn of in het Fransch kan gelezen hebben.”

Dit is in zooverre waar, dat er niet uitdrukkelijk gezegd wordt, dat hier middelnederlandsche werken bedoeld zijn; maar aangezien Maerlant voor Nederlandsche lezers schreef, zou het geen zin gehad hebben hier naar geschriften te verwijzen, die hij bij hen niet bekend kon veronderstellen.

Als Maerlant zijn hart van de ridderlijke gedichten heeft afgetrokken, om zich geheel aan het onderwijs van zijne landgenooten

¹⁾ Van dit gedicht vindt men in het vijfde Boek, vs. 1211, gewaagd:

„Die bouke makeden van Arture,
 Van Partonopeuse, van Sornagure . . .”

²⁾ Verg. over die toespelingen Dr. Joh. Franck's aanteekening op Boek VIII, vs. 81, bl. 481.

³⁾ T. a. pl., bl. 482.

te wijden, maakt hij herhaaldelijk van de Britsche romans gewag. Hij doet dit om er de burgerij tegen te waarschuwen; maar daaruit volgt: 1°. dat die gedichten lang zeer populair waren onder de Vlaamsche poorters, en 2°. dat het ondenkbaar is, dat hij daarmede geene Dietsche vertalingen zou bedoeld hebben.

In den proloog tot den *St. Franciscus* leest men, vs. 31:

„Cume es hi van mi bekint,
Die nu leeft ende waarheit mint;
Maer Tristram ende Lanceloot,
Perchevael ende Galehoot,
Ghevensde namen ende ongeboren,
Hier of willen die lieden horen;
Truffe van minnen ende van stride
Leest men dor die werelt wide.”

Hier wijst de dichter alleen op de voorkeur, die het groote publiek boven ware geschiedenissen gaf aan romans, als *Tristan*, *Lancelot* en *Percheval*. Later drukt hij sterker op de onwaarde dier gedichten. Zoo, betrekkelijk den *Lancelot*, in de „Eerste Partie” van zijn *Spiegel Historiael*, Ve Boek, cap. 54:

„Van Perchevale, van Galyote,
Van Egraveine, van Lancelote,
Vanden coninc Ban van Benowijc,
Ende Behoerde, dies ghelijc,
Ende van vele geveinseder namen,
Sone vandie al te samen
Cleene no groot inden Latine:
Dies docht mi verlorne pine,
Dat ict hier ontbinden soude,
Want ic dWalsch over boerde houde.”

En in het VIIe Boek, cap. 49:

„Favele, die ic van hem vant,
Die latic al achterbliven:
Van Lancelote can ic niet scriven,
Van Perchevale, van Aggraveine.
Maer den goeden Waleweine
Vandie in sine jeesten geset¹⁾,

¹⁾ Dat is: in de kroniek van Godfried van Monmouth.

Ende sinen broeder den valschen Mordret,
 Ende van Eniau den hertoge Keyen,
 Daer hem die Walen mede meyen."

De vorm der aangevoerde namen wijst, dunkt mij, reeds op mid-
 delnederlandsche vertalingen. Ik weet wel, dat Maerlant soms in
 't algemeen 't oog op de zaak heeft, zonder aan Franschen of
 Vlaamschen vorm te denken. B. v. in het zevende Boek, cap. 7:

„Ende al es van hem [Arture] achterbleven
 Boerden vele, die sijn bescreven
 Van menestrelen, van goliaerden,
 Die favelen visieren begaerden,
 Dies en salmen niet ommare
 Van hem maken dat ware;”

maar in de straks aangehaalde plaatsen kan hij onmogelijk iets
 anders dan vertaalde gedichten bedoelen ¹⁾).

Merkwaardig is het, hoe hij zich uitdrukt, als hij van den *Graal*
 of *Merlijn* gewaagt. Hij schaamde er zich blijkbaar over, dat hij
 deze stof eenmaal in het Vlaamsch behandeld had, en doemt zijn
 werk tot vergetelheid. Zoo in de eerste Partij van den *Spieghel*
Historiael, zevende Boek, cap. 39:

„Van desen Joseph van Arimathien
 Maken hare favelien
 Die loghenaren vanden Grale,
 Die ic vor niet houde al te male.”

In het achtste Boek van de derde Partij, cap. 60, verhaalt hij,
 dat Helinand de Graal-historie niet in 't Latijn kende; maar, laat
 hij er op volgen:

„Int Walsch vintmense also fijn
 Also alle Walsche favelen sijn:
 Over niet houdet de herte mijn.”

In het 48^e hoofdstuk van het vijfde Boek, vertellende, hoe Artur
 zijn vader opvolgt, zegt hij:

¹⁾ Jan van Heelu, die „des Fransoys niet wel meester” was, getuigt
 omstreeks 1291 in zijn *Slag van Woeronc*, vs. 3929:

„Van Waleweyne, van Perchevale
 Kent men die aventuren wale.”

„Daer tRomansch te vele toe seghet,
 Daer mi niet an gheleghet,
 Dat ict hier vertrecken soude,
 Want ict over boerde houde.”

In het 31^e hoofdstuk leest men:

„*Dwalsch* dicht seghet nochtan,
 Dat [Uters] broeder, dander man,
 Pandragoen bi namen hiet;
 Ende else hi sijn leven liet,
 Dat Uter quamen beede die namen
 Metten conincrike te samen;
 Doch ghelovet die redene mine
 Bet der ystorien in Latine;
 Want soes met redene bet besceden,
 Ende seghet dleven van hem beeden
 Ghelovelikere dant *Romans*,
 Dat selden vray es ende gans.”

Cap. 33 handelt van Artur's geboorte:

„Vele meer boerden seit *de Wale*
 Van deser dinc in *siere tale*,
 Dan die Bertaensche jeest in heeft:
 Hoe dat Merlijn te houdene geeft
 Keyen moeder te sogene tkint;
 Hoe dat Keye daeromme sint
 Ongenatuert was al syn lijf.
 Want sine amme was een quaet wijf,
 Ende Artur siere moeder sooch:
 Dat latic achter, want niet dooch.
 Hets met boerden al gemeene,
 Alse tswert, dat stac in den stene,
 Dat coninc Artur utetrac,
 Want dLatijn niet daer af en sprac.”

Wie zou, dit lezende, vermoeden, dat eene kwarteeuw vroeger diezelfde Maerlant dat alles aan het Vlaamsche publiek had verteld, en dat de gewraakte feiten uit de twee laatste aanhalingen gevonden worden in zijne vertaling ¹⁾ van den *Merlijn* vs. 7123, 9187, 10120, 10018?

¹⁾ Ten onrechte meenden de jongste uitgevers van den *Spiegel*, dat in de laatst aangetogen plaats op den *Brut* van Wace was bedoeld. Men vergelijkte slechts *Brut* I, p. 304 en II, p. 10—11.

Hij kon intusschen die vertaling niet ongedaan maken, die twintig jaren later nog in Holland gelezen werd, daar Stoke „distorie van Meerline” aanhaalt¹⁾. Hij heeft dus met *tWalsch*, *tRomansch* alleen kunnen bedoelen: *aan het Walsch ontleend, van Fransche afkomst*²⁾. En werkelijk kunnen wij aantonen, dat Maerlant *dat Walsch* in die beteekenis bezigde. In het tweede Boek van de eerste Partie van den *Spieghel* heet het, cap. 16, van den Trojaanschen oorlog:

„Die dat langhe wille lesen,
Hoe die favelen van desen
Dat Walsch spreect entie poëten,
Ghae daer wi hem sullen heten,
Ten Dietsche, dat wide es becant,
Ende wi maecten te Merlant.”

En van Willem van Oranje handelende, zegt hij in het eerste Boek der vierde Partie, cap. 29:

„Ooc sijn some *Walsche boeke*,
Die waert sijn groter vloeke,
Die van Willeme van Oringhen
Grote loghene vortbringhen . . .
Die *Walsche boeke* lieghen van hem,
Die uten Walschen van Haerlem
Claes, ver Brechten sone, dichte,
Daer scone worde in sijn ende lichte.”

Deze plaatsen laten, dunkt mij, geen twijfel over, of wij kunnen met een gerust geweten aannemen, dat Maerlant in den *Alexander* het oog had op middelnederlandsche gedichten.

Tot dezelfde mystieke soort behoort nog een gedicht van Chrestien de Troies, waarvan wij reeds herhaaldelijk gewag hebben gemaakt, en dat, blijkens de aanhalingen uit Maerlant's werken, vóór 1257 in het Nederlandsch was vertaald en geruimen tijd eene groote populariteit genoot. Het is de roman van *Percheval*, of,

1) Deel II, bl. 377 in Huydecoper's uitgave.

2) „Seghet die Wale in *siere tale*” zal wel een gevolg van den Rymdwang zijn.

zoals de dichter hem eigenlijk noemde, *li contes del Graal*¹⁾.

Aan de geschiedenis van dezen ridder zijn in het Fransch verscheiden gedichten gewijd, beginnende met de bewerking van Robert de Borron²⁾ en eindigende met den proza-roman, die, volgens Birch-Hirschfeld, van omstreeks 1225 zou dagteekenen.

Maar zelfs niet alle redactiën van het gedicht van Chrestien komen met elkander overeen, daar in enkele belangrijke toevoegsels worden aangetroffen³⁾: dit geldt hoofdzakelijk de vervolgen, die, toen Chrestien het werk onvoltooid had achtergelaten, er op gemaakt werden.

Chrestien schreef zijn gedicht op last van den Vlaamschen graaf Filips van den Elzas,

„le plus prodome
Qui soit an l'empire de Rome.”

Hij gaf zich de moeite

„Par le comandement le conte
A rimoier le meillor conte,
Qui soit contez an cort réal:
Ce est li contes del graal,
Dont li quens li bailla le livre.”

Welk boek dit geweest zij, weten wij niet⁴⁾; maar zeer zeker lagen er Britsche overleveringen aan ten grondslag.

Dr. Holland stelde het ontstaan van dit en een paar andere

¹⁾ Uitgegeven door Potvin, in 6 deelen, 1866—1871, onder den titel: *Percheval le Gallois ou le conte du Graal, le poëme de Chrestien de Troyes, d'après le manuscrit de Mons.*

²⁾ Zie boven, bl. 244.

³⁾ Dr. Jan Te Winkel, die in de inleiding tot zijne uitgave van den *Moriaen* een hoofdstuk wijdt aan de Percheval-romans, neemt twee groepen aan, de eene vertegenwoordigd door het handschrift van Bergen in Henegouwen, de tweede door dat van Montpellier (bl. 3). Men vergelijkte voorts ook nog: *Ueber einen bisher unbekanntes Percheval le Galois* von Alfred Rochat, Zürich, 1855.

⁴⁾ Verg. boven, bl. 245. O. Küpp spreekt in zijn opstel: *Unmittelbare Quellen von Wolfram's Parzival* (Zeitschr. f. d. Philologie XVI) het vermoeden uit, dat Kyôt en Chrestien uit eene zelfde oudere bron zouden geput hebben.

gedichten van dezen trouvère tusschen 1168 en 1191¹⁾. Birch-Hirschfeld neemt aan²⁾, dat Chrestien zijn *Graal* omstreeks 1189 begon. Tusschen 1190 en 1200 zou het vervolg van Gautier de Doulens of de Dourdan — in de handschriften komt zijn naam onder talrijke verschillende vormen voor — vallen, tusschen 1214 en 1220 het vervolg van Manessier, tot op het eind; vóór 1225 de interpolatie van Gerbert de Montreuil.

Waarschijnlijk is het in allen gevalle, dat het werk eerst onvoltooid bleef door den dood des dichters³⁾.

De inhoud sluit zich ten nauwste aan bij de Graal-romans, behoudens de eigenaardigheden van den auteur.

Percheval's moeder heeft haar echtgenoot en verscheidene zonen de slachtoffers van hunnen riddermoed zien worden; zij voedt daarom haar jongsten zoon op in de eenzaamheid van het woud. Zij beduidt hem, dat zoo hij ooit met ijzer bekleede mannen ontmoette, hij die moest vlieden, want dat het duivels zouden zijn, die hem wilden verslinden. Als hij eens in 't bosch ridders hoort komen, verbiedt zijn ridderlijk bloed hem de vlucht te nemen, zelfs voor duivels. Hij wacht hen met opgeheven werpspies af. Als zij in 't gezicht komen, is hij verbaasd. „Het zijn engelen”, roept hij uit, „en God staat aan hun hoofd.” De aanvoerder ontnemt hem zijn waan: zij zijn ridders. Percheval heeft voor niets oog dan voor lans en schild en maliënkolder, waarvan hij zich het gebruik laat verklaren. Hij loopt naar zijne moeder en vertelt haar, dat hij de fraaiste dingen ter wereld heeft gezien: mannen, die zich ridders noemen. De beangstigde moeder wil haar zoon tot rede brengen; maar hij luistert niet: hij wil heen en ook ridder worden. Zij ziet, dat zij hem niet terug kan houden, en, zelf van adellijken bloede, teekent zij hem de gedragslijn, die hij heeft te volgen: „bescherm de vrouwen, bemin de braven en volg hen na, bezoek de kerken.”

1) *Chrestien von Troyes*, S. 253.

2) *Die Sage vom Graal*, S. 241, waar hij de slotsom van zijn betoog over de chronologie der Graal-romans samenvat.

3) „Door drie verschillende dichters is er een slot aan gemaakt; het kleinste, slechts in een enkel handschrift bewaard, door een onbekend dichter, een ander, het meest bekende en in 7 handschriften opgeteekend, door zekeren Mennecier; het derde door zekeren Gerbert, waarschijnlijk de Montreuil.” G. Paris, *Les romans en vers de la Table Ronde*, p. 28.

Hij vertrekt, en zijne eerste ontmoetingen brengen zijne onbeholpenheid aan den dag. Hij kust eene jonkvrouw tegen haar wil en dringt het hof van koning Artur zoo onstuimig binnen, dat zijn paard den koning den hoed van 't hoofd stoot. Een ridder heeft Artur uitgedaagd: Percheval valt hem aan en doodt hem. Hij wil zich van zijne wapenen meester maken, maar hij weet niet, hoe den kolder of den helm los te gespen. Een schildknaap komt hem te hulp, en als hij de wapenen heeft aangegord, gelooft hij daarmee ridder te zijn.

Hij trekt van daar en komt aan een kasteel, dat blijkt zijn oom Gornemant toe te behooren. Deze slaat hem tot ridder en geeft hem, ter voltooiing van zijne opvoeding, menigen goeden raad: eerbiediging van de overwonnenen, maat in het spreken, want die te veel spreekt, zondigt; bescherming van de vrouw en de plichten van den Christen.

Van daar gaande maakt hij in het kasteel van Beaurepaire kennis met de schoone Blancefleur. Hij is nog zoo weinig ontbolsterd, dat hij de raadgevingen zijns ooms niet weet in praktijk te brengen: hij zwijgt, zoodat men hem voor stom houdt. Blancefleur verkeert in groot gevaar: den volgenden dag zal zij de prooi worden van een woesteling, die haar ondanks haar zelve wil dwingen zijne vrouw te worden. Zij begeeft zich des nachts tot den gast, wiens liefde zij wint. Hij zal haar beschermen, en overwint 's anderen daags haren aanrander.

Kort daarop komt hij bij den Rijken Visscher en aanschouwt den Graal; maar hij vergeet naar de beteekenis daarvan te vragen, tengevolge waarvan zijn oom, de gewonde koning, zijne gezondheid zou herkregen hebben, en hij wordt daarvoor gestraft. Het verhaal wisselt hier af door Walewein en diens avonturen ten tooneele te voeren. Intusschen heeft Percheval vijf jaar lang rondgedoold, geheel in zucht naar wapenroem opgaande, zóó zelfs, dat hij God geheel vergeten heeft. Terwijl hij op Goeden Vrijdag, tegen het gebruik aan, gewapend uitrijdt, ontmoeten hem heeren en vrouwen, die boete doen en hem zijne onbehoorlijke handeling verwijten, om hem aan den christenplicht te herinneren. Hij komt dan in aanraking met een kluisenaar, die zijne opvoeding voltooit en hem de geheimenissen van den Graal onthult. Hij verneemt van eene zijner nichten weldra, hoe hij misdaan heeft en tevens,

dat zijne moeder uit verdriet over zijn vertrek gestorven is. Na vele avonturen komt hij aan het ouderlijke huis, waar zijne zuster hem vriendelijk ontvangt en naar een kluizenaar, hun oom, brengt, aan wien Percheval zijne zonden biecht. Hij heeft op zijn verderen tocht allerlei ontmoetingen, die strekken om te doen zien, hoe hij steeds volmaakter wordt. Wij laten die buiten beschouwing, maar brengen één tooneel in herinnering, dat boven andere beroemd is geworden wegens zijne liefelijkheid, en waarop ook in den *Moriaen* eene toespeling voorkomt.

Het is winter, en het land met sneeuw overdekt. Eene kraai, die door een havik gewond was, had op dat witte tapijt drie druppelen bloed gestort. Op zijne lans geleund, beschouwt Percheval de blanke sneeuw en het roode bloed, die hem aan zijne geliefde herinneren, wier huid witter is dan versch gevallen sneeuw, en wier wang liefelijker gloeit dan het bloed op het witte veld. Dit doet hem in eene verliefde mijmering vervallen, waarin verscheidene ridders van Artur's hof, onder anderen Keye, hem komen storen; maar tot hunne groote schade, want allen worden door hem gewond. Alleen Walewein, die zijne mijmering geëerbiedigd heeft, wordt met hem bevriend, en brengt hem naar Artur's hof, waar hij vriendelijk onthaald wordt, maar dat hij weer verlaat tengevolge van de verwijten van een vrouwelijk monster omtrent zijn gedrag in den Graalburcht ¹⁾).

Het toeval brengt den held weer tot Blancefleur, en de dichter hangt een liefelijk tafereel op van hun geluk. Als hij haar in zijne armen sluit, heet het:

„Je ne vous veux mie conter
Le surplus, si plus en i a.
Mais si Percevals l'en pria,
Blancefleur ne refusa mie,
Qui si pleine est de courtoisie . . .
Ainsi menèrent leur déduit.
Petit dormirent celle nuit.
De mainte chose se parlèrent,
Et enquirent et demandèrent” etc.

¹⁾ Zie de plaats in de inleiding op het tweede deel van mijn *Lancelot*, bl. CLXVIII vlgg.

Maar Percheval heeft een plicht te vervullen, waaraan hij zich om al het goud van Phrygië (de Frise) niet zou onttrekken: de Graal-queste. De jonkvrouw laat hem gaan en belooft op zijne terugkomst te wachten, gelijk zij tot heden gedaan heeft. Hij komt weder aan den Graal-burcht en ontvangt nu volledige inlichting over de geheimenissen van den beker en de bloedende speer. Nog moet hij allerlei moeielijkheden te boven komen, als verzoeking van den Booze, die hem in de gedaante van Blancefleur tracht te verleiden, en andere avonturen.

Zoo ontmoet hij een ridder van de Ronde Tafel, met wien hij zich in een hevig gevecht gewikkeld ziet, waarin beiden zwaar gewond worden. Dan blijkt het, dat die ridder zijn broeder Hestor is. Zij verontschuldigen zich tegen elkander en nemen afscheid. Als middernacht slaat, omgeeft hen plotseling eene groote klaarheid: uit den Hemel daalt een Engel, die een kelk in de hand houdt en daarmede driemaal een kring om de stervenden beschrijft, waarop zij volmaakt genezen zijn. Percheval erkent, dat zij door den Graal gered zijn. Ten slotte overwint en doodt hij den vijand van den Graal, koning Pertranax, en brengt zijnen oom diens hoofd. Het geheel eindigt in eene feestviering ter eere van den ridder, die getoond had de volmaaktste en dapperste van allen te zijn.

Wij hebben slechts enkele hoofdtrekken aangestipt en menig avontuur van Percheval achterwege gelaten zoowel als alles wat de ontmoetingen betreft van Walewein en andere ridders van de Ronde Tafel. Alleen wat kenmerkend is voor dit gedicht, hebben wij opgenomen; genoeg om te doen zien, dat Chrestien ons de trapsgewijze ontwikkeling van zijn held schildert, dien hij van een onbeschaafden dorper tot een volmaakt ridder vervormt, en evenzoo van een eenzijdigen krijgsman, die allen godsdienst veronachtzaamt, tot den geloovigen vromen Christen, die om al deze eigenschappen waardig wordt gekeurd den Heiligen Graal te vinden en een einde te maken aan de avonturen, waartoe deze aanleiding geeft.

Van den *Percheval* zag vóór 1257 eene middelnederlandsche vertaling het licht, die echter slechts voor een deel tot ons is gekomen. In het tweede boek namelijk van den *Lancelot*, vs. 36951—42546, is een groot fragment daarvan ingelascht, beginnende met Percheval's komst ten hove en de verschijning van het vrouwelijk

gedrocht. Dr. Jan Te Winkel heeft in de inleiding tot den *Roman van Moriaen* (bl. 4 vlgg.), de vertaling met het oorspronkelijke vergeleken en doen zien, dat zoo over het algemeen die overeenkomst onloochenbaar is, het middelnederlandsche stuk toch met vrijheid bewerkt en hier en daar verkort is. Van den anderen kant bevat het breede toevoegsels, die doorgaans in geen der bekende Fransche redactiën voorkomen ¹⁾. Die toevoegsels zijn waarschijnlijk niet van de hand van den interpolator, maar van den vertaler, die dus schijnt gewerkt te hebben naar een tekst, welke belangrijke afwijkingen van de gewone lezing bevatte.

Het is hier de plaats nog niet om meer van de vertaling te zeggen, die blijkbaar met het oog op hetgeen elders in den *Lancelot* verhaald was, werd gewijzigd. Dit is onder anderen stellig de reden, waarom Percheval's verwildering, zijne ontmoeting met de boetelingen en zijn inkeer bij een kluisenaar in de vertaling zijn overgeslagen. Immers ietwat vroeger wordt in den *Lancelot* (vs. 36263 vlg.) juist het tegenovergestelde gezegd:

„Perchevael reet die lande aldure
Emmertoe soekende aventure . . .
Endi hi was gecostumeert alsoe,
Dat hi ere costumen plach,
Dat hi messe horde op elken dach
Ende mettenen, sonder sage,
Ende alle die getiden vanden dage.
Hi helt wel sine suverhede,
Ende sprac dagelijcs biechte mede:
Dustaen leven leiddi embertoe” ²⁾.

Men vergelijkje daarmede slechts wat Chrestien zei:

„Ce sont cinq ans trestot entier
Ains que il entrast en mostier,

¹⁾ Zie echter de opmerking van Te Winkel, bl. 6, betreffende *Lancelot*, II, 40724—85, en 41421—41659.

²⁾ Het oorspronkelijke heeft, fo. 228 b: „Et il ert acostumés d'oir messe et matines et totes les hores del jor; et se tenait chastes et se fesoit chascune semaine confès, et en tel vie manoit adès, et tant qu'il out bien un an antier erré ainsi et out fet des plus beles chevaleries deu monde, et fu grant renommée de lui, et plus à la cort le roi Artu que autre liu.”

Ne Dieus ne sa crois n'aora.
Tot ainsi cinq ans demora,
Ne per che ne laissa il mie
A requerre chevalerie."

Later, bij de behandeling van de groote samenvoeging der meeste Artur-romans, die op Lancelot en Percheval betrekking hebben, komen wij natuurlijk ook op dit gedeelte terug. Hier besluiten wij met de opmerking, dat de middelnederlandsche *Percheval* lang in herinnering bleef. Velthem zegt in het tweede Boek zijner kroniek van zeker monster:

„Die joncfrouwe diemen in Perchevael vint
En geleec derre niet een twint."

Of dit op het gedicht in het algemeen ziet of op het in den *Lancelot* gelaschte gedeelte, is niet stellig uit te maken; maar wij zullen later zien, dat het laatste het waarschijnlijkst is.

Ook nog in *Der Minnen Loep* wordt de *Percheval* herdacht.

X.

EPISODISCHE ARTUR-ROMANS.

De Britsche romans, die nu volgen, zijn hoofdzakelijk aan dezelfde bronnen ontleend als die, waarover in het vorig hoofdstuk gehandeld is: zij kenmerken zich door dezelfde zucht naar riddersche avonturen, en dezelfde hoofsche galanterie speelt daarin de hoofdrol. Hetgeen ze van de vorigen onderscheidt, is ten deele de afwezigheid van het mystieke, dat daar als het ware het middelpunt der verhalen vormt; maar vooral de beperkter omvang, de kunstrijker afronding dezer romans, die de eenheid van het geheel duidelijker doen uitkomen, waardoor deze gedichten op hooger æsthetischen trap staan dan de cyclische romans.

De oorspronkelijke Fransche werken — want ook hier hebben wij steeds vertaald — zijn berijmde verhalen, alle geschoeid op de leest, die Chrestien de Troies in de mode gebracht had. Hij had eene school gesticht door het kiezen, aanslaan en volmaken van een toon en trant, die volkomen de uitdrukking waren van den geest des tijds, waarvoor hij schreef.

Deze beroemde dichter voerde blijkbaar zijnen naam naar zijne geboorteplaats, de hoofdstad van het graafschap Champagne. Wij weten van zijne levensomstandigheden zoo goed als niets: alleen, dat hij voor de gravin van Champagne en den graaf van Vlaanderen schreef, en door deze beschermd werd. Gaston Paris heeft het vermoeden geopperd, dat hij een wapenheraut geweest is ¹⁾;

¹⁾ *Romania*, Tom. XII, pag. 480, note 1, waar hij op deze verzen van de *Charrette* (vs. 5570):

„Et sachiez que dit fu lors primes:
„Or est venuz qui aunera!”
Nostre mestre en fu li hira
Qui à dire le nos aprist,
Car il premièrement le dist”,

uit zijne werken blijkt, dat hij eene geletterde opvoeding genoten had. Wat wij van hem kennen, zijn zijne gedichten, die vrij talrijk waren, maar niet alle tot ons zijn gekomen.

In den *Cligès* somt hij zijne toen bestaande werken aldus op:

„Cil qui fist d'Erec et d'Enide,
Et les commandemens d'Ovide
Et l'Art d'Amors en romanz mist,
Et le Mors de l'espaule fist,
Del roi Marc et d'Isent la blonde,
Et de la Hupe et de l'Aronde,
Et del rossignol la muance,
Un autre conte recommence.”

Die opgave bevat misschien niet al zijne toenmalige gedichten, en hoogst waarschijnlijk zijn zij ook niet in chronologische volgorde opgesomd; maar men mag aannemen, dat hij de merkwaardige verhalen van den *Chevalier au lion*, de *Charrette* en den *Graal* niet onvermeld zou hebben gelaten, als die toen reeds het licht hadden gezien ¹⁾. Hij had dus in zijne jeugd eene vertaling geleverd van de *Ars amatoria*, en *Remedia amoris*, evenzoo van de episoden van Pelops en van Philomela uit de *Metamorphosen*, welke werken, evenals de *Tristan*, verloren schijnen te zijn ²⁾. Daar de laatstgenoemde roman in den *Erec* tot viermaal toe herdacht wordt ³⁾, schijnt hij kort voor dezen te zijn opgesteld. Op den *Erec* volgde

aanteekent: „Il semble résulter de ce passage que Chrétien était héraut d'armes. „C'est ce jour-là, dit-il, qu'on cria pour la première fois: Or est venu qui aumera. Nous en avons pour maître ce héraut, qui nous enseigna à le dire, car il le dit le premier.” Ce nous n'a guère de sens s'il ne s'applique à l'auteur lui-même associé aux autres hérauts; il paraît difficile de croire que ce cri ait été poussé, au temps de Chrétien, par d'autres que les hérauts.”

¹⁾ Van *Christian von Trojes' sämtliche Werke*, herausgegeben von Wendelin Förster (Halle) verscheen in 1884 Band I: *Cligès zum ersten Male herausgegeben*. Band II, die den *Chevalier au lion* zal bevatten, verschijnt spoedig (1887). De *Percheval* zal in deze reeks uitgegeven worden door Baist.

²⁾ Gaston Paris vond in eene bewerking van de *Metamorphosen* door een anderen dichter, Chrétien Legouais de Sainte-More, de tot dusver verloren gewaande vertaling van *La Muancé de la hupe et de l'aronde et du rossignol* d.i. de episode van Tereus, Proene en Philomela door Chrestien de Troies, ingelascht. *Romania* XIII, p. 398.

³⁾ Vs. 418, 1239, 2066, 4909 der uitgave in Haupt's *Zeitschrift*.

Cligès, dan de *Charrette* ¹⁾), voorts de *Chevalier au lion* (Yvain), en eindelijk *le Conte del Graal*.

Gaston Paris is van meening, dat de *Chevalier au lion*, en dus al de daaraan voorafgaande gedichten, vóór 1175 vervaardigd zijn, omdat men in laatstgenoemd werk, vs. 594, leest:

„Après mengier, sanz remuer,
Vait chascuns Noradin tuer.”

Daar de hier genoemde Sultan van Aleppo in 1173 of 1174 stierf en opgevolgd werd door Saladin, moest, zegt hij, het aangehaalde spreekwoordelijk gezegde wel omstreeks 1175 in onbruik geraken. En daar de *Roman de la Charrette* geschreven is voor Marie, dochter van Lodewijk VII en Alienor van Poitiers, welke in 1164 Hendrik I, graaf van Champagne huwde, meent dezelfde geleerde, dat de *Charrette* tusschen 1164 en omstreeks 1172 valt ²⁾). Ik kan mij zoomin met de eene als met de andere gevolgtrekking vereenigen. Wat Sultan Nouredin betreft, kan het, dunkt mij, niet vreemd schijnen, dat zijn naam, die indertijd den Christenen zoo geducht was, ook na zijn dood is blijven voortleven in een spreekwoordelijk gezegde, dat de grootsprekers aan de kaak stelde. Dit wordt nagenoeg tot zekerheid, als men ziet, dat in een gedicht, hetwelk zeker na 1200 geschreven is — de twintigste branche, volgens Méon, van den *Roman de Renart* ³⁾) — de naam nog voorkomt. Men leest daar wel in de uitgave van E. Martin, I, vs. 1520:

„Sire, fet-il, entendez moi!
Saluz te mande *Coradins*
Par moi qui sui bon pelerins.
Si te crement li paien tuit,
A pou que chacuns ne s'en fuit”;

¹⁾ Daarvóór valt misschien *Li contes del Roi Guillaume d'Engleterre*, hier in den tekst niet genoemd, omdat dit gedicht niet tot denzelfden kring behoort. Zie daarover Dr. W. L. Holland, *Chrestien von Troies*, S. 64 ff. Hoffmann en Meyer ontzeggen dit gedicht aan Chrestien, Förster schrijft het hem toe.

²⁾ T. a. pl. pag. 462, 463.

³⁾ Zie mijne *Étude sur le roman de Renart*, pag. 353 suiv. Martin stelt het gedicht ook, ofschoon op andere gronden, in het eerste kwart der dertiende eeuw, *Examen critique des mss. du Roman de Renart*, pag. 23.

doch *Coradin* staat maar in één handschrift. De meeste handschriften hebben *Loradin*, dat zoowel eene schrijffout van *Noradin* als van *Coradin* zijn kan, welken naam men alleen in het hs. *U* aantreft, terwijl drie handschriften (*C. I. M*) *Noradin* hebben. Deze laatste naam schijnt mij toe de oorspronkelijke geweest te zijn, die door sommige afschrijvers in dien van den minder bekenden *Coradin* veranderd is ¹⁾. En als 1172 of 1174 niet meer vaststaat als uiterste termijn, dan is er ook geen reden om 1164 als vroegsten termijn aan te nemen, waar men eene speling heeft van 1164 tot 1198, het jaar, waarin gravin Marie stierf. — Het laatste werk van dezen dichter schijnt omstreeks 1189 begonnen te zijn, en het zou wel te verwonderen wezen, dat een zoo vruchtbaar poëet in vijftien of twintig jaren slechts aan één onvoltooid verhaal het aanzijn zou hebben gegeven; zijne meeste Artur-romans moeten daarom wel niet vroeger dan in de jaren 1175—1190 gedicht zijn. Hoe dit ook zij, men moet erkennen, dat men omtrent den tijd van het ontstaan van Chrestien's werken niet de minste stellige aanwijzing bezit ²⁾.

Maar dit weten wij, dat hij de stichter eener nieuwe letterkundige school geweest is. De groote omwenteling, die hij in de poëzie teweeg bracht, komt het duidelijkst aan den dag, als wij zijne vertellingen, of anderer gedichten in zijn trant, vergelijken met ouder verhalen in viervoetige rijmregels geschreven. Men neme b.v. den ouden *Renart*, zooals wij dien uit de middelhoogduitsche vertaling van Heinrich der Glíchesaere kennen: dat is een eenvoudig, onopgesmukt, ja droog verhaal, dat niet beoogt lezer of hoorder te bekoren door schitterende schilderingen, levendigheid van toon of schalksche voorstelling en menschkundige opmerkingen. Er leeft nauwelijks kunst of verbeelding in. Hoe geheel anders is

¹⁾ „Coradin est le nom donné par les Francs à Malek Moaddam, fils de Malek Adel, Sultan de Damas, qui en 1204 dirigea une expédition contre Acre; en 1219 il fit abattre les murs de Jérusalem et mourut en 1228.” E. Martin, *Examen critique*, pag. 23.

Is werkelijk Pierre de Saint-Cloud de dichter der genoemde branche, dan kan onmogelijk *Coradin* door hem genoemd zijn.

²⁾ G. Paris (*Les romans de la table ronde* p. 23) zegt: „On arrive donc à l'ordre et aux dates approximatives que voici pour les oeuvres de Chrétien: Tristan (perdu); traductions d'Ovide, Erec, avant 1164; le Charrette, puis Ivain, entre 1165 et 1174, le Perceval vers 1180.”

het nieuwe *genre!* Dit had steeds het oog op een verfijnd, aan pracht en weelde gewend gehoor, dat zich luchtkasteelen bouwde van eer en roem, en in uitgelaten ijver blaakte voor schoone edelvrouwen; dat zoowel voor die eer als voor die galanterie een wetboek van de fijnst gesponnen casuïstiek had uitgedacht; een gehoor, dat gaarne redeneerde en hoorde redekavelen, zonder al te diepzinnig te philosopheeren, en dat daarom op eigenaardige wijze moest bezig gehouden en vermaakt worden, als het aan sprookspreker of verteller het oor zou leenen.

Chrestien heeft eene poëzie in het leven geroepen, geheel voor zijn tijd berekend: luchtig en vluchtig en schitterend, bij afwisseling overgevoelig en bijtend scherp. Hij is er op uit om levendig te verhalen en sierlijk te schilderen. De levendigheid van voorstelling bereikt haar toppunt in de veelvuldige gesprekken, waarmede hij gloed geeft aan zijne beschrijving, welk middel al zijne navolgers hem hebben trachten af te zien en na te doen. Daarbij erlangt zijne voordracht eene eigenaardige actualiteit door de redeneeringen, beschouwingen, spreuken, spreekwoorden, waarmede hij niet karig is ¹⁾. Hij wacht zich daarbij evenwel zorgvuldig voor een al te diepen gedachtengang; en in het algemeen zorgt hij er voor zijn gehoor alleen aangenaam bezig te houden, niet te vermoeien: wat hij voor den beoogden indruk van minder belang rekent, gaat hij voorbij of stipt het slechts even aan. Hij versmaadt daarbij geen der kunstgrepen van het vak: zoo is hij er op uit, de verwachting te spannen door b.v. geheimzinnige achterhoudendheid van aanduidingen of verklaringen, die hij zoolang mogelijk verborgen houdt. Eindelijk is hij zijne taal volkomen meester.

En al die kunstvaardigheid dient ter verheerlijking van een tot in het ongerijmde overspannen begrip van eer; van een ridderlijken heldenmoed, die voor geen gevaren terugdeinst, alle reuzen en monsters overwint, en elke moeilijkheid te boven komt, tot in het onmogelijke; eindelijk van een ideaal van vrouwenhulde, dat zich in de meest zinnelijke en gaandeweg in de meest verfijnde, zij het ook veelal uiterlijke, galanterie openbaart. Want zoo zijn

¹⁾ Eene breede opsomming daarvan geeft Dr. W. L. Holland in zijn *Crestien von Troies*, S. 264 ff.

tijd één dogma beleed, het was dat der wereldsche zaligmaking door de liefde. Zij rechtvaardigde en vergoelijkte alles. Daarom zegt hij in zijn *Roman de la Charrette*:

„An ne porroit dire de boche
Rien qui de par amor venist,
Que à reproche apartenist;
Einz est amors et corteisie
Quanqu'an peut faire por s'amie...
Car sans faille molt en amande
Qui fet ce qu'amors li comande,
Et tot est pardonable chose;
S'est failliz qui feire ne l'ose.”

Dat die poëzie in den smaak des tijds viel, bewijst de lof, dien hij inoogste ¹⁾. Huon de Méri verheerlijkt uitdrukkelijk:

„Chrestien
De Troies, qui tant ot de pris
De trover.”

Nog meer blijkt dit uit de reeks van hen, die het door hem gebaande spoor betraden, zooals Raoul de Houdenc, die in zijn *Méraigis de Portlesquez* zich binnen denzelfden sagenkring bewoog, en in den *Roman de Guillaume de Dole*, zooal niet dezelfde helden, dan toch dezelfde richting huldigde. Zoo ook Guillaume le Clerc, die den *Roman de Fergus* schreef, en Pierre de Saint-Cloud, die de Reinaert-gedichten in denzelfden geest omwerkte; voorts Huon de Méri en zoovele anderen.

Dat de hier behandelde onderwerpen en de aangeslagen toon weerklank vonden aan de hoven van Champagne en Vlaanderen, wier graven en gravinnen de stof aangaven en den geest, waarin die behandeld moest worden, valt niet te verwonderen. Wel is het bevreemdend, dat deze romans gedurende geruimen tijd ook ongehoorden opgang maakten onder de eerbare, weinig idealistische Nederlandsche poorters.

¹⁾ „Cette réputation ne s'arrêtait pas aux limites de la France, elle était si grande en Allemagne au commencement du XIII siècle que l'on mettait sous le nom de Chrétien des ouvrages français qu'on traduisait et auxquels il était complètement étranger, afin de leur procurer du succès.” G. Paris, *Les romans de la Table Ronde*, p. 24.

Wij zagen, hoe *Graal*, *Merlijn*, *Lancelot* en *Percheval* voor de Vlaamsche burgerij werden vertolkt: wij staan thans stil bij enkele middelnederlandsche vertalingen uit de school van Chrestien, die, met nog een paar gedichten, aan andere sagen ontleend, het voortreffelijkste uitmaken, wat onze middeleeuwsche letteren hebben opgeleverd, en wij betreden daarmee het bloeitijdperk onzer dichtkunst in die eeuwen.

Het eerst komt in aanmerking de *Roman van Ferguut*, die door een Vlaamschen dichter werd nagevolgd ¹⁾. De door hem geleverde tekst geeft al aanstonds aanleiding tot enkele opmerkingen.

Van den Franschen roman bestaan nog slechts twee handschriften, die in bijzonderheden eenigszins van elkander afwijkende lezingen ²⁾ bevatten. Het is echter niet geheel onwaarschijnlijk, althans niet onmogelijk, dat er nog een andere, in het tweede gedeelte sterk afwijkende tekst is bekend geweest. Immers de middelnederlandsche vertaling, welke ons in een handschrift, toebehoorende aan de Maatschappij van Letterkunde te Leiden, is bewaard gebleven ³⁾, schijnt die meening te schragen.

Verwijs heeft in de inleiding tot zijne uitgave eene vrij uitvoerige ontleding gegeven zoowel van den *Fergus* (bl. XI—XXI) als van de middelnederlandsche navolging (bl. XXI—XXVIII).

¹⁾ Dat hij een Vlaming was, blijkt wel uit de vermelding van Gent vs. 2552 en Market bij Rijssel vs. 872.

²⁾ De eene, naar een Parijzer handschrift in 1841 voor den Abbotsfordclub te Edinburg uitgegeven door F. Michel onder den titel van *Le roman des aventures de Frégus par Guillaume le Clerc, trouvère du XIIIe siècle*. De andere, oudere tekst komt voor in een handschrift der boekerij van den Hertog van Aumale, en werd door Prof. Ernst Martin uitgegeven onder den titel van *Fergus, Roman von Guillaume le Clerc*, Halle, 1872.

³⁾ Dit handschrift is tweemaal uitgegeven: eerst te Utrecht, in 1838, door Prof. L. G. Visscher, onder den titel van *Ferguut, Ridderroman uit den fabelkring van de Ronde Tafel*. Over deze „spreekwoordelijk geworden slechte uitgave” (Verwijs) zie men het oordeel van Prof. M. de Vries (*Taalgids* IX, 169), door Dr. Eelco Verwijs overgenomen aan het hoofd zijner inleiding tot de, na zijn dood helaas, in het licht verschenen, door hem bezorgde uitgave, onder den titel *Ferguut, Nieuwe uitgave van Dr. Eelco Verwijs, uit zijne nalatenschap uitgegeven en van een glossarium voorzien door Dr. J. Verdam, Hoogleraar te Amsterdam* (Bibliotheek van Mnl. Letterkunde, Groningen, 1882).

Om de vergelijking gemakkelijk te maken verdeelde hij het gedicht in dertig afdeelingen, en deed uitkomen, dat de twaalf eerste, loopende van vs. 1 tot 3229 van het Fransch, en vs. 1 tot 2592 der navolging, behoudens een paar uitzonderingen, bijna letterlijk gelijkkluidend zijn. In de afdeelingen 13, 15, 16, 17 wijkt de middelnederlandsche tekst nog al af van den Franschen; in de andere is de overeenkomst zoo gering, dat alleen de grondtrekken van het verhaal met elkander overeenstemmen; en zelfs dit niet altijd. De 18e afdeeling ontbreekt in de vertaling geheel; ook de 28e; maar hetgeen daar in het Fransch verhaald wordt, vindt in het middelnederlandsch zijne plaats aan het slot van no. 26. Dus ontbreken in de navolging de vss. 4330—4435 van het oorspronkelijke; en omgekeerd vindt men de Vlaamsche vss. 2760—2812, 3822—3864 en 4891—4926 niet in het Fransch.

Verwijs schreef dit verschil aan eene andere oorzaak toe. Hij meende, dat alleen de volgende oplossing mogelijk was ¹⁾: „De Nederlandsche *Ferguut* is het werk van twee vertalers, waarvan de eene vrij nauwkeurig den Franschen tekst vertaalde, doch zijn werk, om welke reden dan ook, moest staken. De onvoltooide arbeid werd daarop vervolgd door een met het Fransch weinig vertrouwd dichter, die zich vergenoegde met eene vaak zeer vrije bewerking, waarbij hij alleen de ruwe omtrekken van het verhaal teruggaf, zonder zich er om te bekreunen, dat hij meermalen den natuurlijke samenhang verminkte, en een aantal fijne trekken en schoonheden opofferde, die in den *Fergus* voorkomen.”

Om dit te staven wees hij op het verschil „in taal, stijl en versbouw.” B.v. in het eerste gedeelte komen vaak assoneerende rijmen voor, die in het tweede bijna geheel ontbreken ²⁾. Voorts komt alleen in het eerste deel de vorm *waent ontberen*, *waent niet denken*, *waent niet horen*, enz. voor, tot *elf maal* toe; die uitdrukking zoekt men in de eerste 2600 verzen te vergeefs.

Deze twee afwijkingen zijn niet te loochenen. De eerste schijnt te verklaren uit den dwang, dien de vertaler van het eerste ge-

¹⁾ *Ferguut*, Inleiding, bl. XXIX.

²⁾ Verwijs telt *negentien* assonancen in het eerste stuk: daarbij zijn er nog *drie* te voegen, die hij oversloeg (vs. 712, 1030, 1332). In het tweede staat er slechts *een*, of misschien *twee*.

deelte zich oplegde om zoo trouw mogelijk het oorspronkelijke terug te geven, welke dwang in het tweede gedeelte, dat eene zeer vrije bewerking geeft, niet bestond. Dan blijft er slechts één verschil over, dat ik beken niet te kunnen verklaren. Zoo Verwijs verder nog aanstipt, dat „bijna uitsluitend in het tweede gedeelte” bij eene opvolging van twee of meer onderdeelen van een zin het voegwoord *ende* ontbreekt, hij moet toch erkennen, dat deze eigenaardigheid ook in het eerste deel wordt aangetroffen, zij het ook slechts *tweemaal*. Voorts beweert hij, dat „terwijl in het eerste gedeelte de zin gewoonlijk eindigt aan het einde van een vers, in het vervolg telkens zinnen voorkomen, die midden in een vers beginnen.” Deze stelling is volkomen onjuist: *enjambement* komt zoowel in het eerste als in het tweede gedeelte voor ¹⁾.

Eindelijk meende Verwijs ook nog daarin een bewijs te vinden voor zijne stelling, dat de tweede „dorpere” dichter zich platte uitdrukkingen veroorlooft, die men bij zijn voorganger niet aantreft. Maar ik vraag, of *quade scite* (vs. 403) en *driten sone* (zoowel vs. 541 als 4694) fijne uitdrukkingen zijn?

Mij dunkt, dat het betoog van Verwijs geen steek houdt. Trouwens wij treffen in beide deelen een aantal opmerkelijke woorden aan ²⁾, en hetzelfde misbruik van bastaardwoorden, die eer pleiten voor de identiteit des schrijvers van beide deelen. Daarbij komt nog, dat het geheele gedicht door herhaaldelijk God en zijne Heiligen worden aangeroepen ³⁾, en vaak dezelfden. En evenals

¹⁾ Verwijs wijst op vs. 2636, 2650, 2962, 4146, 4172, 4372, 5060, 5484, 5538. Ik voeg er nog bij: vs. 2840, 3080, 3134, 3432, 3819, 4006, 4059, 4077, 4245, 4996, 5458: in 't geheel 20 maal voor het tweede gedeelte; maar in het eerste enjambeert evenzeer vs. 2, 66, 148, 165, 183, 192, 224, 253, 406, 472, 742, 811, 884, 1534, 1630, 1722, 1740, 1751, 1845, 1928, 1964, 1984, 2192: te zamen 23 maal.

²⁾ B.v. *Beckeneel*, *bruut*, *ende* = *ende dat*, *gedalsch*, *gravele*, *bucken* (: stucken), *dagen*, *dapperlike*, *hedennere* (vs. 2018, 2170, 4590, 4624, niet in het Gloss.), *meskief*, *nedernicken* (vs. 1905), *nicken* (vs. 4080), *nu toe*, *ontbaren* (vs. 386, 416, 2198, 5532, niet in het Gloss.), *sagen* (vertellen) *rosside*, *wreen*, *scorgie*, *tameer*.

³⁾ *Wetekeje* of *Wetecree*, vs. 1017, 2019, 3375, 3506: *Wete God*, vs. 705; *Wille mi helpen God*, vs. 1554; *so helpe mi God*, vs. 2355, 5122; of de Heiligen *Ste Meje*, vs. 658, 2830; *St. Denijs*, vs. 2138, 5275; *St. Martyn*, vs. 2508; *St. Alene*, vs. 3201, 4839; *St. Danele*, vs. 4783; *St. Alaert*, vs. 5392 enz.

wij op het doorgaande *enjambement* wezen, maken wij ten slotte nog opmerkzaam op de *rime riche*, die in de beide deelen herhaaldelijk voorkomt ¹⁾.

Twee verschillende vertalers zouden aan den dag komen door het verschil in taal en versbouw; en wij hebben juist het tegendeel bevonden. Een zoo groot verschil in het verhaal zelf, als de vergelijking van de ons bekende Fransche teksten met de navolging oplevert, moet wel aan eene andere oorzaak worden toegeschreven. Men staat, dunkt mij, voor de volgende oplossing: of de middelnederlandsche vertaler heeft eene lezing nagevolgd, die afweek van de ons bekenden, of hij heeft den tekst A vertaald, wat het eerste gedeelte betreft, met het oorspronkelijke voor zich; maar heeft voor de tweede helft alleen zijn geheugen kunnen raadplegen, daar hij het Fransche handschrift niet meer te zijner beschikking had. Voor de eerste onderstelling zou pleiten, dat ook in het eerste gedeelte een zeker aantal plaatsen voorkomen, die van den Franschen tekst afwijken ²⁾. Maar deze kunnen wellicht ook worden toegeschreven aan de haast, die de bewerker had om zijne taak af te doen, wetende, dat hij eerlang het oorspronkelijke zou moeten missen. Ik durf niet beslissen; maar zou het meest geneigd zijn de tweede veronderstelling aan te nemen. Dat men kon navolgen zonder den tekst voor zich te hebben, leert o. a. Wolfram von Eschenbach, die het gedicht, dat hij navolgde, zoo min kon lezen als zijne eigen vertaling.

Ziehier den beknopten inhoud van den middelnederlandschen roman:

Koning Artur heeft hof gehouden te Caradigaen ³⁾. Na den eten gaan zijne ridders ter jacht op het witte hert, dat de koning wenschte te vangen. Het wild ontkomt aan de jagers: Perceval alleen vervolgt het, en als het eindelijk vermoeid in een moeras zinkt, maakt zijn brak het af. Perceval ontvangt ter belooning een vergulden beker, dien hij terstond aan Gawein vereert. Den volgenden morgen breekt men op naar Cardoel ⁴⁾. De stoet komt

¹⁾ I, vs. 118, 170, 180, 336, 396, 642, 904, 1208, 1558, 1710, 1846, 1904, 1906, 2204, 2234; II, vs. 2900, 3120, 3466, 3478, 4570, 4886, 5214.

²⁾ Verwijs noemt ze afwijkingen, b.v. vs. 180—191, 203—208, 542—548; of kenmerkt ze als „slordig vertaald”, b.v. vs. 75—84, 93—102, 941—948.

³⁾ Nu Cardigan in Zuid-Wales.

⁴⁾ Thans Carlisle in Wales.

langs de woning van den rijken dorper Somilet: een zijner zonen is met den ploeg op het veld en verneemt van een achtergebleven knaap, wie de ridders zijn. Hij besluit naar 's konings hof te gaan en keert haastig naar huis, waar zijn vader den spot drijft met zijn voornemen en hem met scheldwoorden overlaadt. Zijne moeder, die van edele geboorte was, springt voor hem in de bres en de vader laat zich overhalen hem met een verroesten maliënkolder te wapenen. Voorzien van schild en speer en bovendien van eene ¹⁾ werpspies, vertrekt hij en volgt het spoor des konings. Hij wordt door vier roofridders overvallen, en doodt er twee, wier hoofden hij aan zijn zadelboog hangt.

Hij komt aan het hof en wil onder 's konings raadslieden opgenomen worden. Keye bespot hem en tart hem uit, den horen en den sluier van de zwarte rots te halen. Gawein neemt den jonkman in bescherming, die het waagstuk wil volvoeren.

Van het hof vertrokken, wordt de jonkman door eene regenbui overvallen, maar gastvrij opgenomen door eene jonkvrouw, onder voorwaarde, dat haar vader, 's konings kamerling, dit bij zijne t'huiskomst zou goedkeuren. Deze noodigt hem uit te blijven, geeft hem allerlei goeden raad en overreedt hem zich door Artur ridder te laten slaan, hetgeen Ferguut, zoo heette de jonge dorper, aanvankelijk weigert, daar hij meende, dat zijn vader hem reeds geridderd had.

Het geschiedt echter, en dan trekt Ferguut op om het stoute stuk te volvoeren. Hij komt aan het slot Ydeel, waar hij door een ridder en diens nicht, de schoone Galiëne vriendelijk ontvangen wordt. De jonkvrouw, in hevige liefde jegens hem ontstoken, begeeft zich 's nachts naar zijne kamer en bekent hem haren hartstocht. Hij is daarvoor ongevoelig en weigert haar wederliefde, want hij wil eerst het ondernomen avontuur volbrengen. Galiëne verlaat vol schaamte den ridder en besluit tot haar vader terug te keeren.

Dan volgt het verhaal van Ferguut's gevecht en de overwinning van den zwarten ridder, die horen en sluier behoedde. Deze moet

¹⁾ Het Fransch heeft: „sis gavellos”; het Mnl. „sijn gavelot”; dat is ook wel aan overhaasting toe te schrijven zoowel als het weglaten der verklaring:

„Savoir poés qu'il estoit sos;
Car s'il fust sages, sans doutance,
Il ne demandast que sa lance.”

zich naar Artur's hof begeven en allen behalve Keye groeten. Bij zijn gastheer teruggekeerd, verneemt Ferguut, dat Galiëne vertrokken is, voor welke hij thans in liefde ontbrandt, en die hij nu gaat zoeken. Hij heeft op dien tocht allerlei ontmoetingen. In twee gevechten overwint hij telkens een gevreesden ridder, en hij zendt beiden naar Artur. Afgemat komt hij, na lang dolen, aan eene plaats, waar vijftien ridders juist aan tafel willen gaan. Zonder een woord te spreken neemt hij plaats en voorziet zich van spijs: ten slotte weigert hij voor het gebruikte zijn paard en zijne wapenrusting af te staan, die zij van hem eischen. De aanvoerder gaat nu met een brandend stuk hout Ferguut te lijf, maar deze werpt hem in het vuur en doodt allen op twee na, die hij naar Artur zendt.

Hij rijdt verder en denkt aan Galiëne's liefde, totdat hij waanzinnig wordt, hetgeen den vertaler — want in het oorspronkelijke vindt men dit niet — eene bespiegeling over de macht der liefde ontlokt ¹⁾. Intusschen komen al de door hem overwonnen ridders aan Artur's hof, en de hovelingen dringen er op aan, dat de koning den dappere, die door Keye's spot verdreven was, zou doen zoeken. Dit geschiedt, maar de uitgezondenen komen onverrichter zake terug.

Twee jaren doolde Ferguut rond in het woud, zich en zijn paard slechts voedende met wilde wortelen. Geheel verwilderd en

¹⁾ Vs. 2768:

„Ic waenre speelt die duvel mede,
Dattie minne es van so groter crachte,
Datsi eens mans gedachte
In soe corter stont onderdoet.
Wel gokelt si onder den hoet:
Bedi en cans niemen gehoeden.
Die gene die meest wanen vroeden
Doetsi dolen alremeest;
Si sent in hem haren geest,
Ende doetse anebeden haren god,
Van den vroeden maecse sot
Ende van den sotten vroet,
Enen doetse quaet, enen andren goet.
Over al es hare gewelt;
Si loept seerre dan dien telt,
Hare en mach nieman ontriden;
Wien 'si wille doet si gliden.”

vermagerd komt hij aan eene wonderdadige bron, waaruit hij en zijn paard drinken, waarop zij beiden eensklaps gezond worden ¹⁾. Een dwerg bespot hem, dat hij daar Galiëne zoekt en zegt hem, dat hij haar niet zal vinden, voordat hij het wonderschild zal veroverd hebben. Dit schild was

„van witten yvore,
Geplaneert wel ter core,
Van dieren stenen vol geset.
Ic wille wel, dat gijt wet:
Die scild heft selke cracht,
Dat het ter donkere middernacht
Drie milen omtrent verlichtet tlant:
Sijns gelike men noit en vant.
So wiene omme den hals draget ²⁾,
Lettel no vele hi hem verwaget,
Diene draget mach niet verwonnen wesen,
Ware hi doetwont, hi worde genesen.”

In de stad, waar 't schild zich bevindt, kan nooit hongersnood ontstaan. Blooden maakt het stout; die 't draagt, wordt nooit ouder dan veertig jaar en is altijd blijde en „met vrouwen liefgetal.” Ferguut tijgt op weg om dit te zoeken, komt aan de zee, en vindt een schip, door tien roovers bemand. Hij scheept zich in, en als zij hem van paard en wapenen willen berooven, slaat hij hen allen dood, op één na, dien hij naar Artur zendt.

Aan land gekomen, zwerft hij lang rond, totdat hij een herder ontmoet, dien hij naar het witte schild vraagt; deze zegt hem, waar het zich bevindt: doch tracht hem van zijn voornemen om het te veroveren af te brengen ³⁾. Te vergeefs: hij rijdt verder

¹⁾ Eene dergelijke bron wordt ook in den *Walewein* beschreven, vs. 3550—3593.

²⁾ Lees: *dreget*, en in het volgende vers: *verweget*. Zie *Taalg.* IX, 184.

³⁾ De ontmoeting met den herder treft men niet in 't Fransch aan, waar Fergus het schild op het spoor komt door den wonderbaren glans, dien het in het ronde verspreidt. Als hij het bemachtigd heeft, voert een koopman hem weer terug over de zee. Weldra ontmoet hij drie herders, aan wie hij vraagt, waar hij zich bevindt. Hij verneemt, dat het land Lodien heet, en Galiëne er koningin over is. Zij wordt in het kasteel Rocebore belegerd door een machtigen koning. Hij besluit haar ter hulp te snellen. — Men ziet, de ontmoeting met de herders is in onzen tekst op onhandige wijze verplaatst. Het gevolg daarvan is, dat Ferguut in het middelnederlandsche gedicht Galiëne schijnt vergeten te hebben, en slechts toevallig aan haar wordt herinnerd.

en komt eindelijk bij den toren, waar het schild wordt bewaakt door eene afschuwelijke reuzin, Pantasale genaamd. Zij tracht hem met de vervaarlijke zeis, die zij zwaait, te treffen; maar hij ontwijkt den slag, die op eene kolom neerkomt, waardoor de zeis in stukken breekt. Ferguut wondt haar in 't hoofd en zij bijt hem in den schouder, zoodat hij ter aarde valt. Doch spoedig springt hij weer op, slaat haar eerst de rechterhand en dan het hoofd af. Hij dringt in het slot door en maakt zich meester van het schild, dat door eene reuzenslang wordt bewaakt, die juist slaapt. Ferguut wekt, bestrijdt en doodt haar.

Na twaalf dagen zwervens komt hij aan een kasteel, dat bewoond wordt door den reus Lokefeer, den man van Pantasale. Na een hevig gevecht doodt hij dezen zoowel als zijn zoontje, dat door twee geroofde jonkvrouwen verpleegd wordt. Deze wijzen hem het voortreffelijke paard Pennevare, dat hij temt, en zich toeëigent in de plaats van zijn ros, hetwelk de reus gedood had.

Na vier maanden met de jonkvrouwen op het kasteel vertoefd te hebben ¹⁾, vraagt Ferguut haar, of zij ook weten, waar hij ergens eer en roem zou mogen behalen? — Hij denkt er dus blijkbaar niet meer aan zijne geliefde op te sporen. — Eene der jonkvrouwen zegt hem, dat niet verre van daar de stad Rikenstene belegerd wordt door een koning, die Galiëne, de koningin van het land, wil dwingen hem te huwen. Nu snelt Ferguut zijne geliefde te hulp. Hij doet de belegeraars, die reeds de overhand hadden, terugwijken, en 's avonds keert hij naar het kasteel terug. Den volgenden dag wordt het gevecht hernieuwd, waarin Ferguut natuurlijk wonderen van dapperheid verricht. Galiëne intusschen, voor den uitslag van den algemeenen strijd beducht, stelt koning Galarant voor, de zaak door een tweekamp te beslechten, of liever één ridder van hare zijde zou tegen twee der zijnen strijden. Zij zendt hare hofjuffer Lunette naar Artur, om dien te verzoeken haar een kampioen te zenden, maar al zijne ridders zijn uitgetogen om Ferguut op te sporen. Op haren terug-

¹⁾ In het Fransch blijft hij slechts drie dagen in het kasteel om zijne kracht te herwinnen. Dan ziet hij uit den toren het omliggende land en den burcht, waarin Galiëne belegerd wordt, en hij ijlt haar te hulp.

tocht ontmoet zij Ferguut, wien zij den stand van zaken schildert en hem tevens zegt, dat hare Vrouwe in onzinnige liefde brandt voor een onbekenden ridder. Deze, verzekert Ferguut, zal hare meesteres komen beschermen.

Nu volgt de kampstrijd van Ferguut met Galarant en diens neef Macedone. De laatste wordt aldra gedood en ook de koning wordt gedwongen zich op genade of ongenade over te geven. Ferguut schenkt hem het leven, mits hij Galiëne manschap doet en zich als gevangene naar Artur's hof begeve. Ferguut vertrekt tot aller leedwezen.

Nadat verhaald is, hoe de laatst overwonnenen bij Artur komen, keert de dichter tot Galiëne terug. Zij begint in te zien, dat haar weenen niet baat; en daar een vrouwenhart niet van staal is, verkoelt hare liefde voor Ferguut. Maar haar toestand is zonder beschermer onhoudbaar. Zij besluit naar Artur te gaan en dien om een voogd over haar land te verzoeken. Zij reist met een prachtig uitgedosten stoet naar Cantorbie. Artur doet een groot tornooi aankondigen, waarvan de overwinnaar Galiëne's hand zou erlangen. Dat Ferguut als de Witte Ridder in het krijt verschijnt, spreekt vanzelf. Zijn eerste tegenstander is Keye, dien hij uit den zadel en met een gebroken dijbeen in een poel werpt. Na nog andere heldendaden ontwijkt hij weer in het bosch. Zoo gaat het elf dagen lang, waarop Ferguut al de vermaardste helden van het hof overwint. Eindelijk verschijnt Gawein in het strijdperk: met hem weigert Ferguut te kampen en maakt zich bekend. Gawein voert nu Ferguut tot den koning, die aan Galiëne Ferguut als bruidegom voorstelt.

Wel sere versuchte Galiene.
 Si sach wel dat was die gene
 Diese rovede van den sinne,
 Ende ontseide haer sine minne.
 Galiene hadde die scamte groet,
 Si wert valu, bleec ende roet,
 Alsi den ridder sach in dogen.
 Galiene sprac: „Ic moet gedogen,
 Her conine, mi es lief u wille.”

Ferguut wordt na eene bruiloft van veertig dagen als koning te Rikenstene gekroond.

Het moet in het oog vallen, dat de dichter van den *Fergus* zich niet slechts in het algemeen een trouw navolger van Chrestien de Troies betoont, wiens manier, toon en spreekwijzen hij nabootst; maar hij heeft in 't bijzonder zich diens *Conte del Graal* als zijn model voorgesteld. Daarop komen niet alleen verschillende toespeelingen voor, maar de *Fergus* is bijna als een tegenhanger van den *Percheval* te beschouwen. Is *Percheval* een onervaren jonkman, die van lieverlede zich tot een volmaakt ridder ontwikkelt, maar vooral door mystieke kracht tot het hemelsche getrokken wordt, en zich allengs tot een geestelijken held vormt, de dorperszoon, aan wien de *Roman de Fergus* of van *Ferguut*, zooals hij in het Vlaamsch heet, zijn naam ontleent, spreidt in de verschillende trappen zijner ontwikkeling en geestelijke vervorming een meer wereldlijk karakter ten toon. *Ferguut* wordt ons voorgesteld als schoon, dapper, fier en edelmoedig; kampend voor recht en billijkheid, bezielde met een hoog gevoel van eer. Hij is in de volle kracht der jeugd, die zich openbaart in naïef zelfvertrouwen en luchthartige vroolijkheid, waarmede hij de gevaarlijkste avonturen bestaat. Hij heeft dus alle kiemen in zich van een uitstekend ridder; maar hij is de zoon eens dorpers, van alle hoofscheid verstoken. De dichter doet die plompheid uitkomen door enkele kleine trekken; maar wat haar vooral in het licht moet stellen, is *Ferguut's* aanvankelijke onvatbaarheid voor liefde, waarom hij dan ook zijne wedermin ontzegt aan de schoone Galiëne, die hem, op de zonderlinge manier aan de vrouwen in dezen sagenkring eigen, hare liefde bekent.

Dat was wel het sterkste bewijs van dorperlijke botheid, naar de opvatting van een tijd, waarin galanterie en vrouwendienst beschouwd werden als de eenige kweekers van beschaafde, hoofsche vormen. Het valt dan ook nauwelijks te betwijfelen, of de dichter heeft in dezen roman willen schilderen, hoe de liefde den dorper vormt tot een volmaakt ridder in de practische werkelijkheid, zooals hij *Walewein* beschouwde. Hij heeft daarmee blijkbaar een tegenhanger willen leveren van den *Percheval*.

Dat is echter ter nauwernood in den loop der gebeurtenissen duidelijk gemaakt, zoodat men bij den eersten oogopslag geneigd is alle eenheid aan dezen roman te ontzeggen, waarin de held uittrekt om zeker avontuur te volbrengen, en daarbij kennis maakt

met de schoone Galiëne, welke kennismaking aanleiding schijnt te geven tot eene episode, terwijl zij van lieverlede tot het hoofdthema van het werk uitdijt.

Daardoor kan het oordeel over het geheele samenstel van het gedicht niet zeer gunstig zijn. Vestigt men het oog op de bewerking, dan wordt het anders. Want de meeste tooneelen, op zichzelf beschouwd, zijn meesterstukjes van voorstelling, uitmuntend door levendigheid en waarheid. Zoo de *Fergus* in dit opzicht nevens de beste gedichten uit dezen sagenkring mag geplaatst worden, en Guillaume le Clerc ¹⁾ zich een waardig mededinger van Chrestien toont, in de vertaling heeft zijn werk veel van zijne eigenaardige aantrekkelijkheid verloren.

Toen men den middelnederlandschen tekst nog niet met het oorspronkelijke vergelijken kon, was het oordeel daarover gunstiger dan thans. Hij heeft nog veel, dat ons aantrekt; want verscheidene der goede eigenschappen van den Franschen dichter zijn ook daarin niet te miskennen, en vooral is hier de levendigheid der voorstelling niet verloren gegaan. Maar de vrije behandeling der stof, vooral in het tweede deel, is alles behalve in het voordeel van het aesthetisch genot. De natuurlijke gang van het verhaal wordt er te dikwerf in verbroken, de voorstelling is plomper, de bijzonderheden zijn minder fijn gepenseeld, en het gebrek aan zelfbeheersching, dat soms tot walgelijke overdrijving leidt, toont, dat de Vlaming geen meester in het vak was. Dit blijkt trouwens reeds uit de eerste helft van het gedicht, waar menige toets, die tot een juisten omtrek of fijner schakeering onontbeerlijk was, niet uit het Fransch in de vertaling is overgegaan. Toch, ik herhaal het, laat zich de middelnederlandsche *Ferguut* nog met genoegen lezen, als men er het oorspronkelijke niet naast legt, en als men buiten rekening laat de slordigheden, fouten en uitlatingen van den afschrijver van het handschrift der veertiende eeuw, dat ons een ietwat verjongden en, zoo het heet: „gecorrigeerden” tekst geeft van het werk, dat tusschen 1220 en 1250 ontstaan schijnt. Vooral behoort men ook de groote losbandigheid in den versbouw

¹⁾ Men moet hem niet verwarren met Guillaume le Clerc de Normandie, den schrijver van *le Bestiaire divin et le Besant de Dieu*. Vgl. Martin's uitgave van den *Fergus*, S. IX u. s. w.

over het hoofd te zien, welke de afschrijver zich veroorloofd heeft, die toch, ondanks al zijne tekortkomingen, aan het slot durfde beweren:

„Here, hier hebdi van Ferragute
Van beghinne ten inde al ute,
Ghecorrigeert van miere hant,
Over al soe waer ict vant
In rijm, in vers, in ward mescreven.”

Veel merkwaardiger is voor ons de *Roman van Moriaen* ¹⁾: vooreerst omdat die allen schijn heeft van niet uit het Fransch te zijn vertaald, hetgeen ons dan ook oplost, hoe hier de geest, waarin het dichtstuk is opgesteld, meer overeenkomt met de richting van onzen eigen landaard, dan in die stukken, welke maar klakkeloos uit den vreemde zijn overgenomen.

De inhoud is gevormd door de nauwelijks met elkander samenhangende avonturen van Walewein, Lancelot, en zekeren ridder, die, naar zijne zwarte kleur, den naam van Moriaen draagt.

Walewein en Lancelot ondernemen namelijk een tocht ter opsporing van Perchevael. Op zekeren morgen ontmoeten zij een ridder

Hi was al sward, ic segt u hoe:
Sijn hoeft, lichame ende hande
Was al sward, sonder sine tande;
Ende wapine ende scilt, sekerlijc,
Was al enen moer gelijc,
Ende alse sward alse een raven.

Na een langen strijd tusschen den onbekende en Lancelot, deelt de zwarte ridder op Waleweins verzoek mede, dat hij Moriaen heet en dat hij Perchevael zoekt, zijn vader, die de koningin, Moriaen's moeder, verlaten had, waardoor haar heur erfdeel onthouden en haren zoon de schande van een bastaard te zijn aangewreven werd.

Walewein en Lancelot storten „trane groet” bij dit verhaal, maken zich aan Moriaen bekend, en deelen mede, dat ook zij

¹⁾ Deze roman is tweemaal uitgegeven: in 1846 door mij in den *Roman van Lancelot*, in welks tweede boek de *Moriaen* gelascht is (vs. 42547—47250); en afzonderlijk door Dr. J. Te Winkel onder den titel: *Roman van Moriaen*, (Groningen, 1877).

Perchevael zoeken. Nadat Walewein hem heeft voorgeschreven, hoe hij zich in 't vervolg als een hoofsch ridder moet gedragen, gaan zij met hun drieën verder.

Zij komen aan een' driesprong, en vernemende van een klui-zenaar, dat twee ridders — onder wie misschien de gezochte — daar voorbij gereden zijn, slaan ze ieder een afzonderlijken weg in en hebben daar verschillende avonturen.

Eerst vertelt de dichter ons van Walewein, die eene mishandelde jonkvrouw redt uit de handen eens ridders, dien hij doodt. 's Avonds zoekt en vindt Walewein gastvrijheid bij een onbekenden burchtheer. Terwijl ze het avondmaal gebruiken, wordt het lijk van den zoon des burchtheers binnengebracht: de wonden openen zich, het bloed begint weer te vloeien. Ieder begrijpt, dat Walewein den jongen ridder gedood heeft. De oude burchtheer heeft zijn' gast bij zijne komst evenwel bescherming en vrijgeleide toegezegd en brengt Walewein voorloopig in zijne eigen slaapkamer om hem te beveiligen tegen de woede der zijnen. Na een hevigen, schoon geschilderden tweestrijd, of hij het gastrecht eerbiedigen dan wel den moordenaar zijns zoons straffen zal, besluit hij Walewein tot buiten zijne „warande" te geleiden. Het verdere zou hij aan zijne volgelingen overlaten. Maar de drossaart verruilt heimelijk Waleweins „gode swaerd" tegen een, dat

„En was niet twe penninge waerd;"

snijdt de riemen der stijgbeugels half door en beschadigt ook den buikriem. Als Walewein nu buiten het kasteel gekomen is, wordt hij besprongen door gewapenden, neergeveld en weggevoerd naar den kruisweg om daar op een rad een' smadelijken dood te sterven.

Gelukkig daagde te rechter tijd Moriaen op als zijn redder. Diens zwarte kleur had namelijk iedereen voor hem doen vlieden, zoodat hij op zijn tocht niemand kon vragen naar Perchevael. De verlie-
lieden vluchtten voor hem, zij zagen in hem een' duivel. Zoo keerde Moriaen op den weg terug en vond bij den kruisweg Walewein, die reeds op 't rad gebonden is. Het gelukte Moriaen hem te verlossen.

Terwijl zij vertoefden ter wille van den gewonden Walewein, kwam Walewein's broeder Gariët. Deze vertelt, dat Artur tijdens eene jachtpartij door den koning der Saksen is opgelicht en het

geheele rijk op één kasteel na door den koning van Ierland is vermeesterd. De koningin had hem uitgezonden om Lancelot en Walewein te zoeken. Ook verhaalt hij, dat er aan het hof tijding gekomen is, dat Perchevael eene kluis in Ierland had betrokken.

Gariët steekt nu met Moriaen de zee over; zij vinden werkelijk Perchevael, die belooft met hen mede te gaan en zijne trouwbelofte gestand te doen.

Waar was Lancelot intusschen gebleven? Hij kwam in eene door een draak verwoeste en ontvolkte landstreek. De koningin, eene schoone jonkvrouw, had hare hand toegezegd aan hem, die het monster zou doodden. Lancelot bestreed en velde het ondiep, doch werd zwaar gewond. Een ridder, die gaarne de hand der jonkvrouw wilde verwerven, wachtte het einde van den strijd af, en gaf toen, zoo hij meende, Lancelot den genadeslag. Walewein kwam echter juist aangereden en doodde den eerlooze.

Beide ridders komen nu aan den kruisweg en trekken gezamenlijk op ter hulpe van koningin Genevra. Zij verslaan de vijanden, bevrijden Artur en maken den koning van Ierland tot Artur's leenman. Moriaen trekt nu met Perchevael, Lancelot en Walewein naar het land van Moriane. De heeren des lands worden door Moriaen gedwongen de rechten zijner moeder te herkennen.

Doe maectmen daer die brullocht saen
 Van Aeglovale ende vander vrouwe:
 Deen dede den anderen ondertrouwe.
 Daer ward bliscap ende groet spel:
 Die brullocht duerde also wel
 XIIIJ dage al even groet,
 Datmen daer gene porten sloet.

Ware een aangename vorm of aantrekkelijke behandeling van onderdeelen voldoende om een gunstig oordeel te vellen over een gedicht, wij zouden zeker den *Moriaen* aanbevelen, die doorgaans in zuivere taal, in vloeiende en welluidende verzen geschreven is niet alleen, maar waarin ook verscheiden tafereelen ons boeien zoo-wel door het treffende der toestanden, als door de levendigheid der beschrijving.

Maar dat alles kan tegen volslagen gebrek aan innerlijke eenheid niet opwegen; en van eenheid is hier geen sprake. Zoo men het

gedicht al met den naam van den Zwarten Ridder gedoopt heeft, 't is meer, omdat zijn optreden de vrij losse band is, waardoor de verschillende avonturen worden samengeknoopt, dan omdat hij werkelijk het middelpunt van het verhaal wordt. De hoofdpersoon, waarop het meeste licht valt, is ook hier, als in zooveel andere gedichten, veeleer Walewein.

De inleiding wekt, door hare breede uiteenzetting, de verwachting, dat het opsporen van Percheval, die Artur's hof had verlaten, het hoofdonderwerp van het gedicht zal uitmaken en dat daarin de avonturen zullen worden bezongen, welke de ridders, die hem gaan zoeken, ondervinden, maar nauwelijks zijn deze op weg, of een ander doel schijnt den dichter voor oogen te zweven. De zwarte ridder daagt op, die uitgetogen is om zijn vader te nopen de eer zijner moeder te herstellen. Dit stempelt hem reeds tot eene aantrekkelijker persoonlijkheid dan de gewone conventionele dolende ridders. Als men daarbij ziet, dat de dichter door allerlei middelen die figuur bijzonder doet uitkomen, dan meenen wij, dat Moriaen bestemd is om de hoofdpersoon van het verhaal te worden, waartoe hem ook onze sympathie gaarne had verheven. En toch ontwaren wij weldra, dat wij ons daarin bedrogen. Moriaen treedt nauwelijks handelend op: overal is hij, wat men in het Fransch *un comparse* noemt, die door allen, in de eerste plaats door Walewein, wordt overschaduwd. Slechts ééne enkele maal zien wij hem eene groote daad verrichten: als hij laatstgenoemden ridder voor een smadelijken dood behoedt; maar eigenlijk treft ons die heldendaad meer uit sympathie voor den geredde dan uit bewondering voor zijn redder; en de gewonde, geknevelde, niet handelende held is zelfs in dat éénige tooneel, waarin Moriaen handelt, meer hoofdpersoon dan de Zwarte. De vader, door Moriaen gezocht, waarbij Walewein en Lancelot, welke eigenlijk zijn uitgetogen om Percheval naar het hof terug te voeren, hem behulpzaam zijn, wordt hier Aeglovael genoemd, maar Dr. Te Winkel heeft het zeer waarschijnlijk gemaakt ¹⁾, dat niet deze, „een der minst bekende ridders van de tafelronde”, maar zijn broeder Percheval oorspronkelijk als de vader van Moriaen werd genoemd,

¹⁾ *Roman van Moriaen*, Inleiding, bl. 23—28.

en dat de eerste slechts door hem, die dit gedicht in den *Roman van Lancelot* heeft gelascht, in de plaats van den wijdvermaarden held is geschoven, denkelijk alleen omdat de samenlapper wist, dat Percheval maagd gebleven was.

Neemt men dit in aanmerking, dan begrijpt men, dat de opsporing van Percheval de hoofdzaak blijft, en dat de inmenging van Moriaen eigenlijk slechts eene bij-omstandigheid is, waarnaar de roman niet had moeten worden genoemd. Geen wonder dan ook, dat de beide ridders van Artur's hof de hoofdpersonen zijn en blijven, met welke de Zwarte Ridder op niet zeer handige wijze in verband is gebracht, tot werkelijke schade van den innerlijken samenhang en de kunstwaarde van het gedicht. Nu wordt het natuurlijk, dat de kern van den roman ook eigenlijk het avontuur van Walewein is, 'twelk ongeveer een vierde van het geheele gedicht beslaat ¹⁾, en door zijne treffende toestanden het gemoed in beweging brengt en door levendigheid van schildering boeit. In de tweede plaats komt in aanmerking eene episode, waarvan Lancelot de held is, en waarin hij een monster doodt, dat het land met ondergang bedreigde, maar dit voorval is veel oppervlakkiger behandeld.

Zoo de inleiding van het gedicht duidelijk aan Chrestien's *Percheval* herinnert ²⁾, op een van welks gebeurtenissen zelfs eene toespeling wordt gemaakt (vs. 265 vlgg.), het laatste gedeelte schijnt een weerklank van den *Lancelot*; maar ook de genoemde hoofdtafereelen zijn niet van 's dichters eigen vinding. Dat betreffende Walewein is waarschijnlijk eene „vrije bewerking en aaneenvoeging van twee episodes” uit den roman, waarvan deze ridder de held is, waarbij dikwerf „de overeenkomst ook in kleinigheden opvallend groot is”. Maar het is natuurlijk, dat de dichter van den *Moriaen* wijzigingen moest aanbrengen om de twee afzonderlijke verhalen aaneen te lijmen; en daarbij ging hij in de schildering van bijzonderheden mede nog zijn eigen weg.

Ook het gebeurde met *Lancelot* (vs. 3971—4137) is van elders ontleend; niet, zooals ik vroeger meende, aan het fabliau *De la mule sans frein*, maar aan een *lai*, door Gaston Paris in

¹⁾ Namelijk vs. 1213—2340; de geheele roman telt 4704 verzen.

²⁾ Dr. J. Te Winkel, *Roman van Moriaen*, Inleiding, bl. 13—14.

Romania VII afgedrukt ¹⁾. Hetzelfde onderwerp werd ook al in den *Lancelot* behandeld, III B., vs. 22271—23126, en, met belangrijke afwijkingen, in den *Percheval*.

Dr. Te Winkel is van oordeel ²⁾, dat die „verschillende bestanddeelen zoodanig zijn in elkaar gevlochten, dat de kunstenaar eene eenheid in zijn werk heeft gebracht, die wij niet gewoon zijn in de middeleeuwsche romans dikwijls aan te treffen”. Ik kan, ook thans nog, in die meening niet deelen; de dichter heeft niet zonder kunstvaardigheid het avontuur van Walewein door Moriaen doen ten einde brengen; in dat van Lancelot is hij minder gelukkig geweest, daar Walewein den valschen ridder maar op een bloot vermoeden, of eigenlijk nog minder, doodt. Maar al had hij ook grooter talent van samenlijmen gehad, hij zou daardoor nog geen eenheid in de van heinde en ver bijeengezochte deelen van zijn verhaal gebracht hebben, als men ten minste onder eenheid verstaat den natuurlijken, op innerlijke noodwendigheid berustenden samenhang der feiten, en niet oplossingen door toeval of willekeur teweeggebracht ³⁾.

Dat overigens de schrijver een man van talent was, zal niemand ontkennen: hij heeft dat in de behandeling van bijzonderheden getoond; maar een scheppend genie was hij allerminst ⁴⁾. Hij was

¹⁾ Verg. Gaston Paris, *Romania*, tom. X, pag. 493, waar het in de noot heet: „M. Jonckbloet rapproche à tort (*Lancelot* II, CLXXIII) ce conte de la *Mule sans frein*; sauf quelques circonstances du début, ces deux récits n'ont aucun rapport” en in de *Romans de la Table Ronde* zegt hij: „Le poème néerlandais, dont il s'agit, est celui que nous retrouverons plus tard sous le titre de *Lancelot et le cerf blanc* (au pied blanc) p. 69.

²⁾ Inleiding, bl. 54.

³⁾ Gaston Paris oordeelt daarover dus: „Tel est ce roman, bien composé et surtout bien exécuté, qui n'est pas surchargé, comme tant d'autres, d'épisodes enfilés bout à bout et racontés avec une hâte qui leur enlève l'intérêt qu'ils pourraient avoir. Le caractère de Gauvain y éclate dans toute sa beauté. Mais on a reproché avec raison au personnage principal de manquer de relief et de n'accomplir aucune action d'éclat. Malgré cela, Morien est une des oeuvres, sinon les plus originales, du moins les plus intéressantes parmi les romans bretons de pure invention et de formation récente.” (*Les romans de la Table Ronde*, p. 251).

⁴⁾ Gaston Paris zegt van onzen *Moriaen*: „Ce roman est peu ancien et fait de lieux communs des romans antérieurs.” *Romania*, tom. X, pag. 493, note 2.

een belezen man, waarschijnlijk een klerk, die min of meer als handwerk romans schijnt samengelijmd te hebben; maar het is duidelijk, dat hij niet warm werd voor de idealen, die de ridderwereld in gloed zetten. Vandaar b.v., dat hij geene gelegenheid laat voorbijgaan zonder de avontuurlijke tochten, die hij bezingt, te veroordeelen. Zoo legt hij zelfs Walewein eene zedeles in den mond, waarin hij hem laat zeggen, dat degeen, die altijd den strijd zoekt, stellig eens zijn meester zal vinden ¹⁾. In tegenstelling met de meeste romandichters van zijn tijd, vindt hij het dan ook zeer onnatuurlijk, dat de dolende helden altijd overwinnen.

Ook in een ander opzicht is hij in strijd met de ridderwereld, en hoogstmerkwaardig is zijn streven om tegenover de conventionele ridderdeugden eenvoudig menschelijk gevoel te stellen. Moriaen's moeder is door haar minnaar, ondanks zijne trouwbelofte, verlaten. Als nu haar vader sterft, wordt zij door hare onderzaten uit haar erf gestooten, omdat zij moeder is zonder echtgenoot te wezen. Dit grieft haar.

„Nochtan was haer meer die scande
Dan die scade die si coos,
Dat haer sone hiet vaderloos.”

De zoon trekt diensvolgens dan ook later uit om zijn vader op te sporen, ten einde hem te dwingen zijne moeder in hare eer te herstellen. Steekt dit gunstig af bij de drijfveeren, die gewoonlijk de ridders in den zadel brengen, er spreekt ook een geheel andere geest uit.

Zoowel hierdoor, als door zijne critiek van zijne eigen helden, was de dichter de uitdrukking van het Nederlandsch karakter, en zijn werk is een onloochenbaar, zij het dan ook maar half bewust, verzet tegen eene richting, waartegen het nuchter gezond verstand opkwam. Dit verzet is niet zoo geestig als de *Reinaert* dat leverde, waarschijnlijk ten gevolge van de halfslachtigheid des

¹⁾

„Diegene die ember wilt striden
Ende heme dies niet vermiden,
Selen sijs langen tijt plegen,
Bi wilén selen si ontwegen,
Ende oec haren meester vinden,
Die hem dies willen bewinden.”

geleerden schrijvers, die tegenover hetgeen hij wraakte niet de frissche, levendige volksverbeelding had te stellen, maar er tegen kampte in een gewrocht, hetwelk juist datgeen scheen te huldigen, wat hij eigenlijk verwierp. Hij strijdt intusschen op zijne wijze tegen de eenzijdige richting zijner eeuw. Nog tast hij de bestaande instellingen niet openlijk aan, maar 't zijn hem ijdele vormen geworden; en het oog, waarmeê hij ze beschouwt, verkondigt ons reeds uit de verte, wat het lot der ridderlijke idealen zal zijn na verloop van eene halve eeuw.

Ik heb altijd de meening voorgestaan, die ik nog voor aannemelijk houd, dat deze roman waarschijnlijk niet uit het Fransch is vertaald, maar door een Zuid-Nederlandsch dichter is opgesteld. Daarvoor spreekt het feit, dat er nog geen Fransch oorspronkelijk werk van dien naam is aan den dag gekomen; voorts het zeer matig gebruik van bastaardwoorden¹⁾, en daaronder nog zeer vele, die al burgerrecht bij ons hadden verkregen. Wat intusschen het vermoeden bovenal versterkt, is de Nederlandsche, practische, wat nuchtere geest, waarvan het stuk doordrongen is²⁾: de beschouwingen en zedespreuken, die hier voorkomen, zijn niet het werk van een afschrijver, maar blijkbaar van den dichter zelf³⁾.

Dat dit voor ons de waarde van het gedicht werkelijk verhoogt, zal men toegeven, met het oog op de schaarschte van onvertaalde middelnederlandsche lettervruchten.

¹⁾ Ten onrechte beweerde ik, (*Geschiedenis der Nl. Dichtkunst*, II D., bl. 150), „dat er niet een enkel bastaardwoord in voorkomt.” Ik heb er echter slechts 38 in geteld.

²⁾ Verg. Dr. J. Te Winkel, *Roman van Moriaen*, Inleiding, bl. 58.

³⁾ G. Paris zegt: „Il est plus probable, ainsi que le dit M. Te Winkel, que les deux romans (nl. Walewein en Moriaen) ont puisé dans une source française, et sans doute dans un poème épisodique perdu relatif à Gauvain.” (*Les romans de la Table Ronde*, p. 249) en verder p. 254: „Le fait qu'on n'a pas retrouvé l'original français ne prouve naturellement rien; nous avons vu bien des exemples de pertes semblables. La composition originale en néerlandais au moyen âge d'un roman breton quelconque seroit au contraire un fait unique. Il faudrait pour l'admettre des arguments plus valables que la rareté des mots français employés dans le Morien et une certaine tendance à moraliser qu'on y remarque; ce sont là des traits, qui appartiennent sans doute, surtout le premier, à l'individualité du traducteur, mais qui ne font pas qu'il ait été autre chose que traducteur.”

Al stel ik ook dit werk niet zóó hoog als Dr. Te Winkel blijkbaar doet, toch geloof ik, dat niemand zijne uitspraak zal wraken ¹⁾, „dat wij in den Moriaen een kunstwerk van vrij groote waarde bezitten, dat in de meeste opzichten gerust kan wedijveren met het beste, dat de romanlitteratuur in de middeleeuwen heeft opgeleverd.”

Onze middeleeuwsche poëzie heeft van lieverlede den bodem der eigenlijke kunst in enger zin betreden: daarop behoort ook een gedicht t'huis, hetwelk vrij wat sterker dan het vorige met den geest van het meest geïdealiseerde ridderwezen bezielde is: de *Roman van Walewein*.

Ten einde eenig denkbeeld te geven van dat gedicht zullen wij eene beknopte schets van zijnen inhoud geven: te eer, omdat het een meesterstuk van deze dichtsoort is.

Op een hofdag, dien koning Artur hield, zweefde een schaakbord van zilver en elpenbeen de feesthal binnen, maar om terstond weer uit het gezicht te verdwijnen. De ridder Walewein verklaart zich bereid om het voor zijn vorst te gaan opsporen. Hij komt weldra door eene rotsspleet, welke door een draak bewaakt wordt, in het Wonderland, bij welks koning hij het schaakbord terugvindt. Deze belooft het af te staan, zoo Walewein hem daarvoor het „zwaard met de vreemde ringen” brengt, dat de zeldzaamste eigenschappen heeft, en in het bezit is van koning Amorijs.

Na verschillende avonturen te hebben doorworsteld, bereikt Walewein het kasteel van Amorijs. Deze bemint de schoone Ysabele, welke door haar vader als gevangen wordt gehouden in een onverwinbaar kasteel. Wanneer Walewein zich wil verbinden hem die jonkvrouw te leveren, zal de koning hem het wonderzwaard schenken, dat zijn bezitter altijd de overwinning verzekert. De moedige ridder belooft die voorwaarde te vervullen, en begeeft zich weldra op weg ten einde Ysabele op te sporen.

Ook gedurende dien tocht heeft hij gelegenheid blijken te geven van zijn moed en van zijne ridderlijke gezindheid, door het bestaan van verschillende avonturen. Eindelijk komt hij aan den burecht,

¹⁾ Inleiding, bl. 57.

waarin Ysabele is opgesloten, en hij weet daar binnen te dringen ondanks de drommen van gewapenden, die hem den toegang willen versperren. Hij wordt evenwel ten leste overmand en gevangen genomen.

Ysabele heeft een droom gehad, waarin haar een ridder verschenen is met het hoofd eener maagd, bekleed met eene leeuwenhuid, en die een vuurspuwend serpent met zich voerde, dat veel van haars vaders lieden doodde. Toen zij Walewein zag, herkende zij in dezen den ridder uit haren droom en ontbrandde eensklaps in de hevigste liefde tot hem. Ook Walewein is even spoedig op haar verliefd geraakt; want hij ziet in haar het ideaal, dat hem altijd voor den geest stond ¹⁾. Hij meent nu zelfs, dat hij om harentwil zijn tocht heeft ondernomen. Ware het nog te doen, hij zou alles wagen om tot haar door te dringen. Ysabele heeft die ontboezeming van den gevangen ridder afgeluisterd, en daardoor verdubbelt haar hartstocht. Zij tracht met hem te ontvluchten; maar zij worden verraden en in een akelig kerkerhol geworpen. Gelukkig zien zij zich daaruit op wonderdadige wijze bevrijd door den geest eens ridders, wien Walewein een grooten dienst bewezen had. Zij vluchten. En op dien tocht heeft de held weder gelegenheid herhaalde bewijzen van dapperheid te geven, waarbij hij evenwel het zwaard van koning Amorijs verliest.

Als Ysabele verneemt, dat hij haar naar dien koning wil brengen, omdat hij dit, bij de ontvangst van het wonderzwaard, op zijne riddereer gezworen had, verschrikt zij en verklaart liever te willen sterven dan een vreemde toe te behooren. Gelukkig krijgt Walewein het zwaard terug, waarmede hij haar kon inlossen. Als zij eindelijk Amorijs' burcht bereiken, vernemen zij, dat deze gestorven is, tot groot genoegen der jonkvrouw, die bij herhaling betuigt, dat zij den dood zou gekozen hebben boven de scheiding van den geliefde.

Op den tocht naar koning Wonder wordt Walewein nogmaals in een hardnekkig gevecht gewikkeld met een ridder, die hem zijne schoone wil ontvoeren, en verder heeft hij in het kasteel eens vriends een zwaar beleg te doorstaan: maar hij komt

¹⁾ Iets dergelijks vindt men reeds in den Franschen *Ogier*, p. 3, 4.

natuurlijk alles te boven. Bij Wonder wisselt hij eindelijk het schaakbord tegen het wonderzwaard in, en hij kan nu naar Artur's hof terugkeeren, waar alles besloten wordt met het huwelijk der gelieven.

Hoe men ook oordeele over het al of niet belangwekkende der gebeurtenissen, die in dezen roman verhaald worden, men zal het daar toch wel over eens zijn, dat hier waarlijk bewuste kunst-eenheid gevonden wordt. Men zal ook niet over het hoofd kunnen zien, dat de belangstelling voor den held in klimmende mate wordt opgewekt. Daardoor munt dit gedicht boven de meeste, ik zou haast zeggen boven alle andere, Artur-romans uit.

De middelen, die hier gebezigd worden om de aandacht te boeien, mogen ons soms al een glimlach afpersen, in 's dichters tijd waren zij uitnemend geschikt om indruk te maken.

Is het geheimzinnige schaakbord belangrijk genoeg, om den gevaarvollen tocht te rechtvaardigen, dien Walewein daarvoor onderneemt? Men bedenke, dat het schaakspel de lievelingsuitspanning der middeleeuwen was; dat men spelen van het kostbaarste maaksel had niet alleen, maar dat de verbeelding er zelfs schiep, met de wonderbaarlijkste eigenschappen toegerust. Men vindt er vermeld, die vanzelf tegenspeelden, zoodra iemand een der stukken maar verplaatste, en waarbij dan alleen de uitmuntendste ridder de partij kon winnen (Zie boven, bl. 229 en 275).

Dit verklaart 's konings onweerstaanbare begeerte om zoodanig tooverschaakbord te bezitten, en Walewein's bereidvaardigheid om aan dat verlangen te voldoen. Maar nog edeler aandrang joeg den ridder in den zadel: gehoorzaamheid aan het bevel, ja, aan den wensch van zijn koning en leenheer. Dit was het vooral, dat Walewein aanspraak gaf op de algemeene sympathie ¹⁾.

Er komen voorts in den roman allerlei wonderen voor, die wij in ons overzicht met stilzwijgen zijn voorbijgegaan, omdat wij alleen den algemeenen gang der gebeurtenissen konden schetsen.

¹⁾ (Gauvain) est le modèle accompli de toutes les perfections chevaleresques et par là même étant passé à l'état de type, il est un peu dépourvu d'individualité." G. Paris, *Les romans de la Table Ronde*, p. 33.

Zij waren wel geschikt om de aandacht der hoorders te spannen, en ontsproten aan Keltische of Oostersche mythen en legenden. De herschepping van den prins Roges in een vos vindt in Britsche sagen menigen tegenhanger, en het geloof aan weerwolven bleef lang bestaan. De rivier, wier wateren gloeiend zijn en waarover alleen eene brug voert, zoo smal, dat een scheermes niet scherper kon wezen, hebben wij reeds in de *Charrette* aangetroffen; zoo zij hier met het vagevuur vereenzelvigd wordt, waarin de zielen als zwarte vogels neerduiken om er blank uit weg te vliegen, dan geschiedt dit door vermenging van sagen: wij vinden hetzelfde in den *Brandaen* vermeld, en het feit wordt nog in Maerlant's *Spieghel* herdacht ¹⁾.

In Ysabele's hof komt eene fontein voor, die uit den mond van een gouden arend ontsprong: zij had kostelijke eigenschappen (vs. 3586):

„Al ware een man out vijf hondert jaer,
 Ende nutte hi vanden borne een traen,
 Sonder twifel ende waen,
 Hi worde alse staere ende also jonc
 Als hi was upten selven spronc
 Als hi was doe te waren,
 Doe hi out was dertich jaren.”

Het is dus eene echte bron der jeugd, verwant aan die, welke wij in den *Ferguut* leerden kennen. In den hof stond ook een merkwaardige boom, een wonderboom, evenals de fontein van Byzantijnschen oorsprong, en dien men zich wel als een wonder heeft gedacht, ofschoon wij veeleer aan een mechanisch meesterstuk zouden denken (vs. 3505):

„Hi es beneden herde groot
 Ende al van finen goude root....
 Hi hevet alse menighen telch van goude
 Als enich man ghesegghen soude.
 Elc telch es hol van binnen....
 Up elken telch, al sonder waen,
 So staet een goudijn voghelkijn....

¹⁾ „On reconnaît ici un ancien mythe celtique, défiguré par une interprétation chrétienne et par l'addition de traits qui appartiennent à une autre conception de la demeure des morts.” G. Paris, *Les romans* etc., p. 84, vgl. *Romania* XII, 509.

[Ende] an elc scone bladekijn
 Hanct een goudijn bellekijn,
 Dat scone ludet ende claer.
 Ooc esser an ghemaect daer . . .
 Ene duwiere, ende daerin staen
 Sestien manne ende hebben bevaen
 Acht blasebalghe, die si verdraghen
 Ende den bome wint toejaghen
 Van beneden inden wertel up
 Tote boven inden top,
 Met groter cracht, met groter pine.
 Ende daer hi bewaait die voghelkine
 Daer staen si recht ende beven
 In der ghelike of si leven,
 Daer sinct elc voghelkijn sine stevene,
 Sesse te gader ende sevene,
 Ende so clinken die bellekine weder
 Some hoghe ende some neder.
 Dus ghevet elc voghelkijn sinen sanc
 Ende elc bellekijn sinen clanc.”

Men voelt, hoe dit alles de verbeelding moest prikkelen en streelen, en men bedenke, dat het niet minder in overeenstemming was met de ontwikkeling van den tijd, en zoo geliefd, dat de meesten dier wonderen ook in andere gedichten voorkomen.

Wat de dichter van den Walewein boven de berijmers der meeste ridderromans vooruit heeft, is dit, dat hij zich bewust was en zijnen lezers herinnert, dat de avonturen van zijnen held voorvallen in het Wonderland, het rijk der verbeelding, hetwelk buiten de palen ligt van het gebied, waar het nuchter verstand heerscht. Terstond bij het begin van het avontuur waagt de ridder zich in eene duistere krocht, waarin het schaakbord verdwenen was. Hij moet daar een „lintwurm” bevechten, die hem den doortocht betwist; want elke wonderwereld wordt door een draak of een Cherub bewaakt. Als hij dien overwonnen heeft, springt hij met zijn paard in de diepte, over eene bruisende rivier, die aan den voet der rots de grensscheiding uitmaakt; en zoo komt hij in, wat de dichter zelf noemt: het Wonderland. Met volle bewustheid laat deze zijn held dus de grens tusschen verbeelding en werkelijkheid overschrijden.

Een ander bewijs zijner kunstvaardigheid geeft hij daarin, dat hij de aandacht klimmend weet gaande te houden door de traps-

gewijs toenemende moeilijkheden, die den ridder in den weg staan. En als deze ook de schier onoverkomelijke hinderpalen heeft overwonnen, komt een nieuw element de belangstelling prikkelen: de strijd tusschen neiging en plicht.

De hartstocht, dien Walewein plotseling voor Ysabele opvat, maakt hem het volbrengen van zijne taak moeilijk. Die liefde is geene bloot toevallige zinnelijke drift, zooals in de meeste Arturgedichten: de gelieven schijnen voorbeschikt om elkander te beminnen. In een visioen is zijn beeld haar verschenen; en als hij haar voor 't eerst ziet, herkent hij in haar het ideaal zijner droomen.

Het tragische van hun toestand is niet zóó door den dichter uitgewerkt, als men recht had te verwachten. Walewein begint met de aanleiding tot zijne onderneming te vergeten en zich geheel aan zijne liefde te wijden. Eerst als hij het wonderzwaard verloren heeft, herinnert hij zich, dat hij zijn woord verpand had. Maar hij besluit dan tevens dat woord in te lossen door de jonkvrouw aan Amorijs af te staan. Zijn zielsstrijd daarbij is slechts flauw geschetst: toch komt die onmiskenaar uit in zijne klacht over het zoo jammerlijk verloren zwaard, dat hij had kunnen teruggeven om haar te behouden; en niet minder in zijne vreugde, als hij het terugvindt.

Men zal zich waarschijnlijk verwonderen, dat hij enkel aan Ysabele, en in 't geheel niet aan Artur denkt, voor wien hij het schaakbord toch alleen door middel van het wonderzwaard kon verwerven; maar men bedenke, dat in die school de liefde *alles* vergoelijkte ¹⁾. Juist door zijne houding in dezen was Walewein de type van den voortreffelijksten ridder, die, naar het getuigenis van een schrijver uit die dagen, als de zon, overal licht en gloed verspreidde ²⁾.

¹⁾ Zie boven, bl. 322.

²⁾ Chrestien zegt in den *Chevalier au Lion*:

„Cil qui des chevaliers fu sire
Et qui sor toz fu reclamez,
Doit bien estre solauz clamez:
Por mon seignor Gauvain le di;
Que de lui est tot autresi
Chevalerie anluminée,
Come solauz la matinée
Oevre ses rais et clarté rant
Par toz les leus, où il s'espant.”

Maar ook hier toont onze dichter zich zijn tijd vooruit. Ten eerste laat hij zijn held boeten voor zijn vergrijp. Ysabele wordt hem ontroofd, en slechts ten koste van zijn bloed krijgt hij haar terug. Ten anderen redt hij hem uit de klem, al is 't door een *Deus ex machina* — Amorijs' dood — wat hem niet in de noodzakelijkheid brengt om, tegen beter inzicht aan, de ontrouw van den leenman door de trouw van den minnaar te vergoelijken, en wat hem tevens de eenheid in zijne schepping doet bewaren.

Blijkt uit dit alles, hoe een hooger kunstideaal den dichter bewust voor oogen stond, ook zijne verdere behandeling getuigt van zijn wezenlijk talent. Aan de eenheid der hoofdhandeling geven verschillende episodен eene aangename afwisseling ¹⁾. Zij zijn echter niet zoo willekeurig aangebracht als in de Artur-gedichten doorgaans het geval is, maar hangen in den regel met de hoofdgedachte van den dichter samen, zooals wij reeds aanstipten; en zij dienen tevens om op veelzijdige wijze het karakter van den held te malen. Daarbij komt dan nog de wezenlijk voortreffelijke behandeling van bijna alle onderdeelen: de plastische beschrijvingen, b.v. die van den morgenstond (vs. 8521), van de rust des ridders en zijner geliefde tijdens hunne vlucht (vs. 9615), of de plastische schildering van een armzalig paard (vs. 1367), of ook de tintelende voorstelling van het levendige tooneel, waarin Roges' stiefmoeder hem tracht te verleiden (vs. 5398). Daarbij voege men den vloeienden en levendigen toon van de samenspraken, de naïeveteit van den stijl en het dichterlijke der beelden. Dit alles moest den *Walewein* wel tot het meesterstuk van deze soort verheffen.

Dat ook de middelnederlandsche tekst van dezen roman eene vertaling uit het Fransch, en wel eene zeer verdienstelijke vertaling is, lijdt geen twijfel. Het oorspronkelijke dagteekent ongetwijfeld uit de eerste jaren der dertiende eeuw ²⁾: de vertaling, waaraan twee dichters, Penninc en Pieter Vostaert, hebben gewerkt, schijnt niet vele jaren later, denkelijk wel vóór 1250 te vallen. Dat zij op prijs werd gesteld, blijkt uit de vele toespelingen, die wij er

¹⁾ „Le Walewein est un des romans les mieux construits de la classe à laquelle il appartient.” G. Paris, (*Les romans de la Table Ronde*, p. 82).

²⁾ Verg. *Roman van Walewein*, II D., bl. 130, vlg. Dat de dichter den *Percheval* kende, valt in 't oog.

op vinden, en die tot den *Alexander* opklimmen ¹⁾. Zij is voor ons geheel behouden in een handschrift van het jaar 1350, terwijl ook van een tweede handschrift gedeelten gevonden zijn ²⁾.

De vertalers hebben op waardige wijze een zoo voortreffelijk gedicht bewerkt. Hunne taal is vloeiend en zuiver, hun versbouw regelmatig, hunne perioden duidelijk en harmonisch, vooral bij Pennine, welke blijkbaar met meer gemak arbeidde dan zijn opvolger, die om den dwang van het rijm, zijne toevlucht wel eens moest nemen tot stoplappen.

¹⁾ Zie boven, bl. 306 vlg.

²⁾ Het gedicht werd in twee deelen door mij uitgegeven in de *Werken uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering der O. Ned. Letterk.* (Leiden, 1847—1848). Twee vellen, tot een perkamenten handschrift behoorende, en omstreeks 390 verzen bevattende, werden in 1850 te Audenaarde ontdekt door den Bibliothecaris L. Van Lerberghe. Prof. C. P. Serrure gaf daarvan verslag in het Gentsche weekblad *De Eendragt* van 11 Aug. 1850. Men zie over dat bericht mijn artikel in den *Alg. Konst- en Letterbode* no. 42 van hetzelfde jaar.

XI.

BYZANTIJSCHER ROMANS.

Wij bezitten nog verscheidene andere Artur-romans, maar die tot een later tijdvak moeten worden gebracht. Wij verlaten voor het oogenblik dien sagenkring, om onze aandacht te wijden aan twee dichtstukken, die ons naar het Oosten zullen verplaatsen.

Vooreerst komt in aanmerking het allerliefste verhaal, dat den titel draagt van *Parthonopeus ende Melior*. De held van het stuk, graaf Parthonopeus van Blois, verdwaalde op de jacht, en vond aan den oever der zee een scheepje, dat hij besteeg en 'twelk toen vanzelf het ruime sop koos en hem overvoerde naar het kasteel van Chiefdore („hovet van Ore bediedet dat”) aan den Hellespont. Daar kwam hij weldra in aanraking met eene geheimzinnige jonkvrouw, die hem alleen in 't duister bezocht, en eindigde met hem hare liefde te schenken; maar op voorwaarde, dat hij nooit zou pogen haar te zien te krijgen. Als hij eindelijk, ten gevolge van booze inblazingen, haar gebod overtreedt, stort hij zichzelf en haar daardoor in 't ongeluk. In hare wanhoop verhaalt zij hem snikkend, dat zij de dochter des keizers van Konstantinopel is. Toen haren vader voerspeld was, dat hij geene andere nakomelingen zou hebben dan deze dochter, had hij haar eene buitengewone opvoeding doen geven: zij had niet slechts de vrije kunsten en de natuurwetenschappen bestudeerd, maar zich ook toegelegd op nigromantie en tooverij. Zij had het daarin zóó ver gebracht, dat zij wonderen kon verrichten. Zij bezat onder anderen de gave van zich en anderen onzichtbaar te maken; en zoo had zij dan ook hem, den geliefde, bij zijne bezoeken aan aller oog onttrokken. Maar nu, ten gevolge zijner onvoorzichtigheid, heeft zij alle wonderkrachten verloren. Hare baronnen zullen nu weten, dat zij zijne „amie” is geweest, en schande en ongeluk zullen over hun beider hoofd komen.

Na allerlei ongevallen was Parthonopeus dan ook genoodzaakt de schoone, die Melior heette, met het zwaard te winnen in een toernooi, waarbij hare hand de prijs zou zijn voor den overwinnaar. Zoo hadden het hare leenmannen bepaald. Reeds had hij in dien wedstrijd alle mededingers overtroffen, toen zijn medeminnaar, de „Soedaan” van Perzië met den uitslag niet tevreden, hem op leven of dood uitdaagde. Maar ook in dien kampstrijd hield Parthonopeus de bovenhand, en hij werd niet alleen de gelukkige echtgenoot der schoone, maar werd buitendien als keizer van Konstantinopel gehuldigd. Eene schitterende bruiloft besluit het verhaal.

Hoewel de roman daarmee volkomen ten einde was, vond de dichter later goed, daaraan een nieuw slot of liever een tweede deel toe te voegen, waarin hij verhaalt, hoe de „Soedaan”, zich willende wreken over het onrecht, dat hij meent geleden te hebben, Parthonopeus komt belegeren. Bij dit aanhangsel, dat trouwens niet geheel is afgewerkt, zullen wij niet stilstaan.

Gelijk wij reeds aanstipten (bl. 145) was Dénys Pirus de schrijver van dit werk, dat, blijkens zekere toespelingen, die er in voorkomen, na den slag van Bouvines (1214), doch onmogelijk later dan in het jaar 1245, moet geschreven zijn ¹⁾. De vertaling

¹⁾ In zijn academisch proefschrift aan de „Kaiser-Wilhelms-Universität Strassburg” (1881): *Der Partonopier Konrads von Würzburg und der Parthonopeus de Blois* wil de Heer H. Van Look betoogen, dat het Fransche gedicht „etwas vor der Mitte des 12. Jahrhunderts entstanden ist.” Bij een troubadour, dien men gist, dat in de laatste jaren der twaalfde eeuw bloeide, wordt vermeld

„Lo ric Partenopes de Bloi”;

de taal van het gedicht is met die dagteekening in overeenstemming, zoowel als „die politische Tendenz des Gedichtes.” Immers „das Gedicht ist ein Protest des französischen Feudalismus gegen jenes auf Bürgertum und Militär gestützte Königtum, welches nicht mehr die oberste Lehnsherrlichkeit sein wollte, sondern eine öffentliche Gewalt, berufen für alle und gegen alle Ordnung und Recht aufrecht zu erhalten. Genauer formuliert richtet sich seine Spitze gegen den Bund des Königtums mit der bürgerlichen Intelligenz, gegen jene bürgerlichen Minister, welche ohne Rücksicht auf feudalistische Traditionen eine rationalistische Staatsauffassung in den Staatsgeschäften durchführten” u. s. w. (S. 2—3).

Het spreekt van zelf, dat des dichters Leven van den H. Edmund, waarin het heet:

was nog al verspreid: dit blijkt uit de fragmenten van althans drie handschriften, die wij bezitten, en uit de melding, die de schrijvers er van maken. Zoowel in de *Brabantsche Yeesten* (II, 5404) vindt men er eene toespeling op als in het gedicht *Van der Feesten* en in den *Sidrac en Bottus*. Maar lang vóór de veertiende eeuw was het bekend: het eerst wordt ervan gewaagd in den *Alexander* (verg. boven, bl. 306).

De dichter heeft zich bij het samenstellen van zijn roman laten leiden door herinneringen aan sommige chansons de geste, als den *Ogier* en *Willem van Oranje*, terwijl zijn zin voor prachtige beschrijvingen en zijne ingenomenheid met het wonderbare zijn gevoed door schilderingen van de wêelde aan het hof te Konstantinopel en de Byzantijnsche kunst. Hoe de verhalen, die daaromtrent in omloop waren, op de verbeelding werkten, blijkt uit verscheidene gedichten, b.v. de *Prise d'Orange* en den *Walewein*. In dezen laatsten roman vindt men, gelijk wij zagen, eene uitvoerige beschrijving van een mechanischen wonderboom, waarvan de takken zich bewogen, en waarin de vogelen zongen. En wat de wonderkrachten betreft, waarmede Melior zoowel als Orable is toegerust, het geloof daaraan was zoo algemeen in dien tijd, dat zelfs een man als Albertus Magnus er niet boven verheven was.

Wat den dichter van den *Parthonopeus* geheel eigen blijft, is zijne behandeling van het onderwerp. Overal paart zich gevoel aan kieschheid van voorstelling en liefelijkheid van vorm. Er is eenheid in zijn verhaal, terwijl de karakters, bij veel verscheidenheid, goed geteekend zijn. Vooral dat van Parthonopeus trekt ons aan, omdat bij hem, meer dan in eenig voorgaand werk, echt

„Cil, ki de Partonope trova,
E ki les vers fist et ryma,
Mult se pena de bien dire”,

dan ook vroeger, en wel vóór 1160, gesteld moet worden. Dit laatste volgens H. Suchier, *Ueber die Matthæus Paris zugeschriebene vie de seint St. Auban*, pag. 3, (Halle, 1876) waartegen anderen (*Romania*, VIII, p. 38) zijn opgekomen.

Van dit laatste vraagstuk hangt de dagteekening van den *Parthonopeus* af, maar de toespelingen in het gedicht wijzen eer op de dertiende dan op de twaalfde eeuw. Verg. *Geschiedenis der Mnl. Dichtkunst*, II D., bl. 208 vlg. Ook werd de H. Edmund eerst in 1245 op het Concilie te Lyon gecanoniseerd. Zie Fr. von Raumer, *Geschichte der Hohenstaufen*, IV D., S. 160.

menschelijke hartstocht de drijfveer tot handelen is, en niet de conventioneele ridderlijke dwang. In 't algemeen kan men zeggen, dat de figuren hier meer naar de natuur zijn geteekend.

Op de vertaling, die wij niet in haar geheel bezitten, maar waarvan ons negentien fragmenten resten ¹⁾, 8859 verzen bevattende, is al de lof toepasselijk, aan het oorspronkelijke wegens stijl en vorm toegekend. Zij is getrouw en toch niet stijf: het eenige gebrek, dat haar aankleeft, is de toenemende inmenging van bastaardwoorden, hetgeen trouwens een algemeen gebrek in Vlaanderen begon te worden, gelijk reeds is opgemerkt.

Verheft zich de *Parthonopeus* boven de oppervlakkige conventioneele galanterie der ridderwereld, en begint het natuurlijke en menschelijke er zich in te doen gelden, hetzelfde geschiedt misschien nog in sterker mate in een gedicht, dat ook de liefde verheerlijkt, en aantrekkelijkheid genoeg heeft gehad om tot in onze dagen, zij 't dan in proza, te blijven voortleven. Het is de *Floris ende Blancefloer*. De Vlaamsche bewerker, Diederik van Assenede (verg. bl. 145), komt sedert 1262 als grafelijk ambtenaar in de charters voor ²⁾, en wellicht had hij zijne betrekking aan zijne vermaardheid als letterkundige te danken, althans zijn *Floris* is ouder dan 1262, daar die reeds in den *Alexander* vermeld wordt.

Ziehier den gang van het verhaal: Floris, de zoon van een

¹⁾ In 1847 had H. F. Massmann reeds de toen bekende middelnederlandsche fragmenten uitgegeven en met het oorspronkelijke vergeleken, in zijn *Partonopeus und Melior*, (Berlin, 1847). Zeventien fragmenten werden bijeenverzameld door Prof. J. H. Bormans in zijne *Ouddietsche fragmenten van den Parthonopeus van Blois*, (Brussel, 1871); waarbij men voege het later door Dr. Eelco Verwijs uitgegeven fragment in de *Handelingen der Leidsche Maatschappij* van 1872.

Een negentiende fragment werd uitgegeven door W. Seelmann, *Jahrbuch des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung* XI, (Norden, und Leipzig), 1886, S. 170 n. s. w.

²⁾ C. A. Serrure, *Letterk. Gesch. van Vlaanderen*, I, 144: „Uit [de aange-
togen charters] blijkt, dat Dirk klerk van het Assenede-ambacht en ontvanger
van het grafelijk domein was. Wij vinden hem van 1262 tot 1290 deze, voor
dien tijd vrij deftige, betrekking bekleeden. In 1283 had Dirk reeds eenen
meerderjarigen zoon, wiens geboorte dus minstens tot 1256 opklimt.” [Dit zal
wel 1265 moeten zijn]. „Dit alles doet ons den levenstijd van den dichter
tusschen 1221—1290 [Lees: 1230—1290?] beperken. In 1293 was hij reeds dood.”

Moorschen koning, wordt opgevoed met Blancefloer, de dochter eener op een strooptocht gevangen christin. Beide kinderen waren op één dag geboren, en reeds in zijne prilste jeugd vatte Floris de innigste genegenheid op voor het meisje, hetgeen deze met gelijke liefde beantwoordde. De koning, over die betrekking gebelgd, maakt er een eind aan door Blancefloer, die tot eene bloeiende maagd was opgegroeid, aan vreemde handelaren te verkoopen, welke haar in den harem van den Emir van Babilon bezorgen. Aan Floris zegt men, dat zijne geliefde gestorven is, en men wijst hem het weelderige praalgraf, dat gedurende zijne afwezigheid voor haar was opgericht. Maar als hij zich in wanhoop het leven wil benemen, bekent zijne moeder hem de waarheid. Hij begeeft zich dan op weg om Blancefloer op te sporen. Hij weet tot aan de poort van het kasteel, waarin zij was opgesloten, door te dringen; en het gelukt hem de gunst en medewerking van den poortwachter te verwerven, die hem door eene list naar binnen weet te smokkelen. In een korf, onder rozen bédolven, wordt hij in de kamer van Blancefloer gedragen. Geruimen tijd mocht zij hem daar verborgen houden; maar eindelijk worden zij toch ontdekt, en, zooals vanzelf spreekt, ter dood veroordeeld. Floris beschuldigt zich nu als de oorzaak van hun leed: hij alleen had verdiend te sterven. Zijne moeder had hem een ring meêgegeven, die den drager beschermt tegen den dood: dien biedt hij der geliefde. Zij weigert hem aan te nemen. Over en weer dringen zij elkander het redmiddel op, en als hij weigert het terug te nemen, werpt zij het weg.

Toen dit den Emir bericht werd, liet hij hen, die reeds ten vuurdood gesleurd werden, voor zich brengen. Ook daar weder beschuldigde elk der gelieven zichzelf als de eenige oorzaak van het gebeurde en verzocht alleen gestraft te worden: de ander was onschuldig. De verbolgen Emir wilde hen met eigen hand dooden en greep naar het zwaard. IJlings sprong Blancefloer voorwaarts en bood haar hoofd. Floris barstten de tranen uit de oogen: hij trok haar terug en zei, dat het hem, als man, niet betaamde haar voor zijn gezicht te zien dooden. Hij rekte den hals en noopte den Emir toe te slaan, want hij was gereed. Blancefloer vatte hem op hare beurt bij zijn kleed en sprak: „Heer, ziet ge niet, dat ik bereid ben? Ik heb schuld: waarom slaat gij niet toe?”

Dus duurde het geruimen tijd, zoodat de baronnen, die het vonnis geveld hadden, weenden, en ook de Emir geroerd het zwaard uit de hand liet vallen. Het kostte nu weinig moeite om hem te verbidden het vonnis te herroepen. Ten slotte werden de gelieven vereenigd, die, naar hun vaderland teruggekeerd, den Spaanschen troon beërfdten, bij welke gelegenheid Floris zich ter liefde van Blancefloer liet doopen. Eene dochter ontsproot uit hun echt, Bertha „met de groote voeten”, die later de moeder werd van den grooten koning Karel van Frankrijk ¹⁾.

Dit gedicht, van Griekschen oorsprong ²⁾, behoort onder de liefelijkste verschijnselen op letterkundig gebied. Die aantrekkelijkheid ligt deels in wat de eerste uitgever van het werk, Hoffmann von Fallersleben, noemde „de wonderliefelijke, uit louter bloemengeur en lichtstralen geweven stof”; maar stellig ook daarin dat de dichter ons niet binnen den kring van conventioneele voorstelling houdt, maar menschelijken hartstocht tracht te schilderen, terwijl nog in menigerlei opzicht een nieuwere geest ons hier begint tegen te waaien.

Immers als Floris zijne geliefde gaat opsporen, is het niet met speer en zwaard, dat hij zich wapent, maar hij doet zich als koopman voor, en vraagt aan list en overleg de oplossing, die vroeger alleen de ruwe kracht zou hebben geschonken. Hier treedt de handelsstand voor 't eerst op zonder dat de vloek, die op den dorper kleefde, er over wordt uitgesproken. En als men naar

¹⁾ Het lijden van deze Bertha, die door eene op haar gelijkende indringster ontroond, van moord beschuldigd en ter dood veroordeeld wordt, waaraan zij ontkomt door de vlucht, maar die toch, vooral door hare ouders Floris en Blancefloer, weer tot eer en aanzien komt, werd bezongen door Adenés li Rois in zijn *Roumans de Berte aus grans piés*.

Van de middelnederlandsche vertaling „*Beerte metten brede voeten*” zijn ons slechts 159, waaronder verscheidene zeer verminkte, regels bewaard. Prof. Moltzer gaf ze uit in den *Floris ende Blancefloer*, bl. 134 vlg., en bestrijdt daarin de meening van den eersten uitgever Piot, als zou Diederik van Assenede de *Berte* vertaald hebben.

²⁾ Zumbini, *Il Filocopo del Boccaccio*, Firenze, 1879, p. 24: „Lo studio ben fatto degli erotici greci confermerebbe sempre più la greccità originaria della leggenda di Florio e Biancofiore.” Cf. *Litteraturblatt für Germ. und Rom. Philologie*, 1880, S. 146.

vreedzame hulpmiddelen omziet, schijnt het punt van eer daardoor niet meer, gelijk nog kort te voren, gekrenkt. Dit is wel een merkwaardig teeken des tijds. Hoe de gevestigde maatschappelijke orde invloed begon uit te oefenen, blijkt onder anderen ook daaruit, dat als er sprake is van het heffen van tollën, dit niet meer willekeurig geschiedt door hebzuchtige roofridders met het zwaard in de hand, maar op wettige wijze, door de overheid.

Uit dat alles ziet men duidelijk, dat dit gedicht aan het werkelijke leven niet zoo vreemd bleef als de meeste Artur-romans.

Het zwaartepunt is intusschen in de wederkeerige liefde der beide kinderen gelegen: *kinderen*, want zij zijn nauwelijks vijftien jaren oud. De beschrijving dier genegenheid moge soms niet vrij zijn van kinderachtige trekken, van overdrijving en gemaaktheid, over 't algemeen is aan 's dichters opvatting noch diepte van gevoel noch de liefelijkste naïeveteit te ontzeggen.

Het kan zeker geen toeval zijn, dat de romanhelden in dezen tijd, zoowel Parthonopeus als Floris, nauwelijks aan de kinderschoenen zijn ontwassen; en de verweekte sentimentaliteit, die daartoe aanleiding gaf, moet groot geweest zijn. Was dat niet het noodzakelijk gevolg van de richting, door beschaving en poëzie ingeslagen, waarbij alles vergeestelijkt werd, en men zoo naar idealen streefde, dat er de praktijk wel eens door uit het oog verloren en gevoel of overgevoeligheid tot den toetssteen der beschaving gemaakt werd? Onder zulke omstandigheden werden de dichters wel genoodzaakt hunne typen binnen de grenzen der jongelingsjaren te zoeken, waarin die sentimentaliteit niet al te onnatuurlijk was. Maar de dichter van den *Floris* liet zich daardoor te ver meê slepen en bedeelde zijn held met eene weekelijkheid, die zich niet zelden oplost in zuchten en tranen en alle flinkheid uitsluit. Nergens werkt de hartstocht iets krachtigs in hem, en zelfs in het tooneel voor de vierschaar des Emirs wordt Floris door Blancefloer in de schaduw gesteld.

Dit geeft aan het gedicht eene zekere droefgeestige eentonigheid, die niet noodwendig in het wezen van het onderwerp ligt. De dichter heeft haar te vergeefs willen temperen door het invlechten van weelderige beschrijvingen, die te minder werking doen, omdat zij in den regel als uitweidingen te beschouwen zijn, waardoor de indruk van het verhaal maar verzwakt wordt. Breede

schildering van uiterlijkheden kan immers geen tegenwicht zijn voor gebrek aan innerlijke diepte.

Eene tweede grief tegen den dichter is de onnatuurlijke wijze, waarop hij de ontwikkeling der liefde bij de kinderen voorstelt. In steê van hier alles over te laten aan natuur en „Wahlverwandschaft", aan een gestadig bijeenzijn van het paar, dat op éénen dag geboren, reeds in ééne wieg had gesluimerd en alles gemeen had, neemt hij zijne toevlucht tot middelen, die toonen, dat de bearbeider van de oude Byzantijnsche sage zich meer liet leiden door de vermaardheid, welke de stof waarschijnlijk reeds had, dan door innige sympathie. Immers die studie

In Juvenale ende in Panflette ¹⁾

Ende in Ovidio de arte amandi

waaruit zij „die trekken die ter minnen hoorden" leerden; dat redeneeren in de taal der geleerden; die wandelingen in den boomgaard, waar zelfs de vogelen van liefde kwinkeleerden; dat schrijven met gouden griffelen op ivoren tafelen over den zang van vogelen en bloemen en over de liefde, dat alles maakt slechts een pijnlijken indruk.

Waar het daarentegen bloot op verhalen aankomt, daar toont hij zich een meester; en dit zoowel als de liefelijkheid der stof zelve verzekerde vooral den opgang, dien het werk ten allen tijde maakte.

En wat nu onzen Diederik betreft, hij leverde eene zooveel mogelijk trouwe vertaling van het oorspronkelijke ²⁾. De gang van

¹⁾ Pamphilus Maurelianus' *Ars amandi*.

²⁾ De vertaling is niet de navolging van een der door Bekker of Edéstand du Méril uitgegeven Fransche teksten. Zij komt nu eens met den tekst A dan met B overeen, zooals Prof. Moltzer in bijzonderheden heeft aangevezen. Nu en dan toont zij, met afwijking van de beide Fransche redactiën, verwantschap met de middelhoogduitsche navolging van Konrad Fleck. Het kan daarom niet anders, of zij moet naar eene derde opteekening vervaardigd zijn. Prof. Moltzer meent, dat de vergelijking van onzen tekst met het Fransch en middelhoogduitsch „noodwendig leidt tot de veronderstelling, dat Assenede, *benevens* de redactiën van HSS. A en B (of van hun archetypus), ook het oorspronkelijke van de middelhoogduitsche vertolking heeft gekend" (*Inleiding*, bl. XIX); maar is het aannemelijk, dat een middeleeuwsche vertaler,

het verhaal is geheel dezelfde, en ook de karakters zijn trouw weergegeven. Waar sommige uitweidingen van het Fransche voorbeeld werden weggelaten, is dit niet het gevolg van het beter inzicht des vertalers, daar dit blijkbaar inlapsesels zijn, welke niet in alle Fransche lezingen voorkomen, en waarschijnlijk niet stonden in den tekst, dien Diederik volgde.

Hij verhaalt zelf, dat de vertaling hem veel moeite had gekost, hetgeen ongetwijfeld daaraan is toe te schrijven, dat het werk boven de krachten des ondernemers was. Vandaar dat het slordig is, dat zoo dikwerf logica en gezond verstand zijn opgeofferd aan den dwang van het rijm, dat er zooveel dwaasheden in voorkomen, die het bewijs leveren, dat Diederik geen heksenmeester in het Fransch was.

Ook in de rhythmie had hij het niet ver gebracht, hoewel hij niet verantwoordelijk schijnt voor al de ongerijmdheden, waarmee de tekst van het eenig bekende volledige handschrift van zijn gedicht prijkt. Dit leert de vergelijking met de fragmenten van een tweede handschrift. In het algemeen staat hij echter in kunstvaardigheid verre beneden den vertaler van den *Parthonopeus*: stellig ook daarom, omdat deze geheel ingenomen was met zijn onderwerp, met den held zijns gedichts en den hartstocht, die hem bezielt, terwijl Diederik de liefde alleen bezingt, omdat zij eene fatsoenlijke, hoofsche neiging is, de kenmerkende eigenschap,

die alleen het oog had op het genoegen zijner toehoorders, als een hedendaagsch geleerde, verschillende lezingen met elkander zou hebben vergeleken, ten einde een zooveel mogelijk getrouwen tekst te leveren? *Credat Judaeus Apella.*

Ook Sundmacher betwijfelt dit (*Die altfranz. und mhd. Bearbeitung der Sage von Fl. und Bl.* Göttingen, 1872). Evenzoo Hans Herzog in zijn belangrijk opstel: *Die beiden Sagenkreise von Flore und Blanschefur* (*Germania* XXIX, 1884, S. 137—229).

Het middelnederlandsche gedicht werd het eerst uitgegeven in 1836 door Hoffmann von Fallersleben, in het derde deel zijner *Hornae Belgicae*. Alberdingk Thijm gaf een fragment van een beteren tekst uit in de *Dietsche Warande*, I, 498 vlgg. Eindelijk, in 1879, gaf Prof. H. E. Moltzer het gedicht op nieuw in het licht in zijne *Bibliotheek van Mnl. Letterkunde*. Alberdingk Thijm leverde eene bewerking in hedendaagsch proza in zijne *Karolingsche Verhalen*, 2e uitgave, Amsterdam, 1873, (bl. 207—231). Vgl. over het volksboek: *Taal- en Letterbode* VI, bl. 50 vlg.

die den beschaafden man van den dorper onderscheidt. Hij zegt uitdrukkelijk, dat hij niet gelooft, dat iemand zoo dwaas zou zijn om uit liefde te doen, wat zijn held zich onderwond ¹⁾. Geen wonder dus, dat de vertaling beneden het oorspronkelijke gebleven is.

¹⁾ Vs. 1361: „Dat seide Diederic, die dese aventure
In Dietsche uten Walsche vant,
Dat menre soude littel vinden in dlant,
Die souden willen geloven dies,
Dat iemen *so sot* ware, ende *so ries*,
Ofte van *so clenen* sinne,
Die soude dorren dor enige minnen
Die [queste] doen, die hi sal bestaen.”

De uitgever leest in plaats van *sot*,¹ vs. 1365, *stout*, en in het volgende vers *so coenen sinne* (het HS. heeft *so teenen*). Hij volgt daarin de verbetering, door Prof. M. De Vries voorgeslagen (*Taalzuivering*, bl. 159—60). Ik kan mij daar niet mede vereenigen wegens de zeer gewone herhaling *sot ende ries*. Maar behoudt men *sot*, dan is het rationeel *clenen sinne* te lezen, zooals De Vries zelf in de noot voorstelt.

XII.

REINAERT DE VOS.

Tot hiertoe ontmoetten wij de dichtkunst bij uitsluiting op het gebied van 't menschelijk leven en streven: wij zullen thans, nu wij ons met het Nederlandsche dieren-epos, den onvergelykelijken *Reinaert* ¹⁾ gaan bezig houden, zien, hoe de poëzie ook eene andere dan de menschenwereld durfde betreden, en zelfs niet schroomde den dieren eene geschiedenis te schenken.

Jacob Grimm heeft met zijne bekende genialiteit in zijn *Reinhart Fuchs* het bestaan van zelfstandige Germaansche sagen uit de dierenwereld, en van een daaruit ontwikkeld dieren-epos, bepleit; en gedurende vele jaren heeft men zijn voetspoor gevolgd. Hij stelde de zaak ongeveer aldus voor: Dat zoodanig epos ontstaan kon, zal niet zoo vreemd gevonden worden, als men denkt aan de menigvuldige eigenschappen en gewoonten der dieren, welke met die der menschen overeenkomen: bovenal aan hunne aandoeningen van lief en leed, hunne hartstochten, die als het ware dwingen te erkennen, dat ook zij in beweging gebracht worden door diezelfde roerselen, welke den mensch doen handelen. Daartoe kwam men in de vroegste tijdperken der maatschappij nog veel eer, toen mensch en dier veel dichter bij elkander stonden; toen jagers en herders, in nauwer verkeer met de dieren, voor die,

¹⁾ Uitgaven: van F. D. Gräter in *Braga und Hermode V* (Breslau, 1812); J. Grimm in *Reinhart Fuchs* (Berlin, 1834); J. F. Willems, *Reinaert de Vos* (Gent, 1836), onveranderd herdrukt door Snellaert (1850); W. J. A. Jonckbloet, *Vanden Vos Reinaerde* (Groningen, 1856); E. Martin, *Reinaert* (Paderborn, 1874); dr. W. L. van Helten, *Van den Vos Reynaerde* (Groningen, 1887).

welke men vreesde, of waarmee men meer vertrouwd raakte, eigennamen vonden, waardoor een nieuwe schijn van overeenkomst ontstond. Daarbij deed de phantasie het hare; en evenals het kind den afstand nauwelijks voelt, en de dieren bijna als zijngelijken beschouwt, zoo kostte het der naïeveteit van vroeger eeuw ook niet veel om de grens tusschen mensch en dier te laten wegvallen. Men geloofde immers aan verandering van menschen in dieren en omgekeerd; aan bovennatuurlijke kennis der dieren, aan hunne voorwetenschap van 's menschen lot. Men kende hun weldra niet slechts eene eigen, maar zelfs de menschelijke spraak toe. Zoo werd de brug geslagen, waarover hun, in de poëzie althans, de toegang kon worden verschafft op het gebied van de handelingen en lotgevallen der menschen.

Op dien bodem ontkiemden nu allerlei sprookjes of sagen, die, als elke overlevering, zich vervormden naar den eisch van den wisselenden loop der eeuwen. In het Oosten ontstond aldus de dieren-*fabel*, een kort verhaal met didactische bedoeling, dat niet verder wordt uitgewerkt dan noodig is om er de moraal-uit te kunnen trekken. Bij de Germanen werd de dieren-*sage* geboren, die ten slotte uitdijde tot een dieren-*epos*, met zijne breede schildering, zonder dadelijke bedoeling om te leeren; dat de belangstelling tracht te wekken door de ontwikkeling der epische handeling zelf, zonder de verwachting te spannen op eene toepassing, die aan de scherpzinnigheid van hoorder of lezer wordt overgelaten. Zoodanige *sage* kon noch in het Oosten, noch bij de Ouden ontstaan: zij was alleen bij de Germanen mogelijk, wier liefde voor de natuur en neiging tot de jacht bij geen andere stammen gevonden werden. En daarom zegde Jacob Grimm, dat hem uit het Duitsche dieren-epos Germaansche boschlucht tegenwoei.

Men zal begrijpen, dat het, om ons gemakkelijk in die phantastische dierenwereld te bewegen, volstrekt noodzakelijk is, dat de poëzie de dieren schildere als toegerust met menschelijk verstand, en ingewijd in al de gebruiken van ons leven. Zij mag daarbij evenwel niet vergeten de eigenschappen, welke de verschillende dieren als zoodanig kenmerken, scherp te doen uitkomen. Naarmate zij de natuur zorgvuldiger bespiedt, zal zij beter werking doen. Beide elementen zijn noodig. Figuren, als bij toeval, met een diernaam genoemd, zouden ons koud laten; dieren, alleen

door hun dierlijk instinct gedreven, evenzeer. De aantrekkelijkheid wordt juist geboren uit de vereeniging dier verschillende eigenschappen, zoo ineengeweven, dat men zich geen juiste rekenschap kan geven, welke daarvan eigenlijk tot handelen prikkelt.

Daaruit volgt dan ook natuurlijk, dat, met geringe uitzondering, alleen de groote, edele dieren in aanmerking kunnen komen. Diegenen hunner, welke sinds onheugelijke tijden vooral tot helden van het epos gestempeld werden, waren de inboorlingen der Duitsche wouden, de wolf en de vos. Uitmuntend door kracht en list, waren zij daartoe bijzonder geschikt. Hun karakter viel ieder in het oog, want zij kwamen veelvuldig voor; en hoewel zij eene onderlinge tegenstelling vormen, hadden zij toch zooveel trekken gemeen, dat het ineenvlechten hunner avonturen op ongezochte wijze kon plaats hebben.

Deze beschouwing omtrent het ontstaan en de ontwikkeling der dierensage en een overoud Arisch dierenepos, waarvan de Germaansche dierengedichten een betrekkelijk getrouw beeld zouden bewaren, vond in Grimm's vaderland en daarbuiten aanvankelijk vurige aanhangers ¹⁾.

Eerst vond Grimm in Frankrijk bestrijders ²⁾, die later ook in Deutschland bondgenooten vonden. Aanvankelijk nog eenigszins weifelend ³⁾, maar later veel beslister ⁴⁾ verklaarden de Duitsche geleerden zich tegen Grimm's verklaring der dierensage, ofschoon zij niet dan noode zijne schoone hypothese laten varen, die een schoone droom is gebleken ⁵⁾. En zoo deelen dan tegenwoordig de

¹⁾ Gervinus, *Geschichte der d. Dichtung* I, S. 204 u. s. w.; W. Wackernagel, *Kleinere Schriften* II, S. 234 u. s. w.; Jonckbloet, *Geschiedenis der Nnl. Dichtkunst* I, 130 vlgg. en *Etude sur le Roman de Renard*.

²⁾ P. Paris, in zijne *Nouvelle étude sur le roman de Renart* achter zijne *Les aventures de Maître Renard* en Ch. Potvin, *Le roman du Renard*.

³⁾ Benfey had in de inleiding op zijne *Pantschatantra* (Leipzig, 1859) reeds op Aziatischen invloed gewezen. O. Keller, *Untersuchungen über die Geschichte der Griechischen Fabel* in de *Jahrb. für class. Philologie*, 1862.

⁴⁾ W. Scherer, *Jacob Grimm* (Berlin, 1865); K. Müllenhoff, *Zeitschrift f. deutsches Alterthum* XVIII, S. 1; E. Voigt, *Ecbasis captivi* (Strassburg, 1875) en *Ysengrimus* (Halle a. S. 1884); G. Meijer, *Essays und Studien* (1885).

⁵⁾ „Auch seine Irrthümer sind schön und erfreuen das Herz; man möchte lieber daran glauben als sie verwerfen.“ W. Scherer, *Gesch. d. d. Litteratur*, 637.

meeste geleerden ¹⁾ Voigt's meening: „Grimms Sagentheorie ist unhaltbar“ ²⁾.

Tegen deze theorie pleit, o.a. dat men geene historische sporen van overoude zuivere Germaansche dieren-sage kan aanwijzen, daar deze niet hooger dan de tiende of elfde eeuw opklimmen, terwijl reeds in diezelfde tiende en elfde eeuw monniken de dieren-sage in een Latijnsch gewaad staken en tot een didactisch en satyrisch doel gebruikten (boven bl. 68). Zelfs wordt reeds in de helft der zevende eeuw de leeuw, die niet inheemsch was in de Germaansche bosschen en dus van vreemden, Oosterschen oorsprong, d.i. van elders ontleend, bij Frankische schrijvers als koning der dieren vermeld ³⁾.

Bovendien, indien de dieren-sage in Germanië reeds zóó vroeg bekend en bemind geweest was, als Grimm voorstelde, zou zij, zooloos niet in de oudduitsche letterkunde dan toch in die der stamverwanten sporen of toespelingen hebben achtergelaten. Maar noch in de oudduitsche, noch in de oudsaksische en angelsaksische letterkunde vinden wij iets daarvan. Ook het oude Scandinavië, waar zooveel

¹⁾ „De dieren-sage, uit welke Grimm Germaansche boschluicht tegenwoei, is inderdaad in de kloosters, onder geleerden, met gebruikmaking van Oostersche verhalen ontstaan.” Dr. Symons, *Gids*, 1885, I, 97.

²⁾ Slechts enkele geleerden weifelen nog. Zoo zegt Laistner (*Zeitschr. f. d. Alterthum* XXIX, Anz. 216): „doch scheint mir in dieser frage das letzte wort noch nicht gesprochen. S. 217: „Jetzt schon scheint mir der Satz, dasz speciell die tierfabel ein ursprünglich indisches product sei, nicht über alle anfechtung erhaben.” En S. 218: „Ist aber die möglichkeit nicht zu läugn, dass (das tiermärchen) aus der zeit stamme, da Griechen und Inder beisammen wohnten, so mögen auch die Germanen einen ursprünglichen anteil daran gehabt haben, und als die asopische fabel zu ihnen drang, fanden sie darin nicht etwas neues, sondern ihrem eigenen besitze verwandtes.”

³⁾ Jacob Grimm heeft er op gewezen (*Reinhart. Fuchs*, S. XLVIII) dat niet slechts bij Aimoinus, dus omstreeks het jaar 1000, eene zoodanige dieren-anecdote voorkomt, maar dat zij reeds bij Fredegarius, dus in het midden der zevende eeuw, wordt aangetroffen.

Dat Fromund van Tegernsee in 't eind der tiende eeuw, in zijne *Historia foundationis monasterii Tegernseeënsis* V, dit verhaal van 't hert zonder hart navertellende, den beer als koning vermeldt, bewijst nog niet, zooals Jacob Grimm oordeelde, dat' de beer in de Germaansche dieren-sage oorspronkelijk als koning opgetreden zou zijn. Fromund heeft alleen de uitheemsche figuren door inheemsche vervangen.

gemeenschappelijke stamsagen bewaard bleven, weet van Reinhart noch Isengrim iets. Verder is het moeilijk denkbaar, dat in lateren tijd eene zoo oude en zoo geliefkoosde stof geen aanleiding gegeven zou hebben tot een ander grootscher gedicht dan eene navolging uit het Fransch.

Volgens de nu vrij algemeen aangenomen beschouwing is het dierendicht van Oosterschen oorsprong. Gedeeltelijk hebben dier-novellen uit Indië, die door Arabische vertalingen naar West-Europa waren overgebracht, gedeeltelijk Aesopische fabelen de stof geleverd voor het dierenepos, dat in Noord-Frankrijk en Vlaanderen ontstond.

Otto Keller toonde in zijne reeds vermelde *Untersuchung über die Geschichte der griechischen Fabel* aan, dat de aan Aesopus toegeschreven fabelen grootendeels uit Indië afkomstig zijn. Daar speelde de leeuw eene hoofdrol in de fabel, gevolgd door den jakhals. De Grieken, die geen jakhals kenden, vervingen hem door den vos. Uit eene verzameling der fabelen van Aesopus in de tweede eeuw vóór Christus door Babrius in Grieksche verzen opgesteld, bracht Avianus een veertigtal in Latijnsche verzen over ¹⁾. Een ander dichter, Phaëdrus, die misschien een tijdgenoot van Tiberius was, goot een veel grooter aantal fabels in dichterlijken vorm. Later — tusschen de 6e en 8e eeuw — werd naar den bundel van Phaëdrus eene verzameling van fabels in proza bewerkt, die op naam van Romulus gaat ²⁾.

Deze bundels van Avianus, Phaëdrus en Romulus of hunne omwerkingen waren in de middeleeuwen zeer bekend en werden in meer dan ééne taal overgebracht. Maerlant zoowel als Boendale kennen „Aviaen” en prijzen hem. Door deze verzamelingen nu werden de dierenfabels over West-Europa verspreid, terwijl ze misschien ook in het oorspronkelijke rechtstreeks uit Byzantium overgebracht werden.

Het andere bestanddeel, waaruit ons dierenepos is opgebouwd,

¹⁾ De bibliotheek der abdij van Egmond bevatte o.a. een „donatum vtrumque Catonem avianum in vno volumine”. Vgl. Acquoy en Rogge, *Archief voor Nederl. Kerkgeschiedenis* II, 153.

²⁾ Wij bezitten in den *Esopet* eene vertaling van 67 fabels uit den *Romulus*. Zie hierover deel II, hoofdstuk I.

leverden de Indische diernovellen. Schoon uit hetzelfde vaderland als de dierfabels verschillen ze in aanleg en samenstel geheel daarvan. De afzonderlijke fabelen zijn er met elkander en met eene hoofdgebeurtenis in verband gebracht en hebben dus meer het karakter gekregen van een verhaal. De dieren treden er meer als menschen op en dragen dan ook soms eigennamen.

Uit het oorspronkelijke Sanskrit, waarin ze waren opgesteld, werden deze dierdichten of diernovellen in de 6e eeuw in 't Perzisch, twee eeuwen later in 't Arabisch overgebracht. Vooral deze laatste vertaling, Kalila en Dimnah ¹⁾ getiteld, verkreeg groote bekendheid door vertalingen in 't Grieksch, Hebreeuwsch, Latijn, Spaansch en Italiaansch ²⁾.

Het oorspronkelijke Sankritsche werk draagt zijn naam: *Pantscha* (d.i. vijf)-*tantra* (d.i. afdeeling) naar de vijf boeken, waarin 't afgedeeld is. 't Werd door een grijzen Brahman geschreven ter leering van drie domme Indische prinses. De eerste afdeeling bevat de lotgevallen van een stier, Sandshiwaka, die vriendschap sluit met een' leeuw, Pingalaka of de Donkergele, doch ten laatste door dezen wordt omgebracht, nadat het aan twee jakhalzen, Damanaka en Karataka, zoons van gevallen ministers gelukt is, hem bij den koning van het woud verdacht te maken, ten einde zijne plaats in den raad te kunnen innemen. De beide jakhalzen, die 't niet terstond eens zijn over de wijze hoe den stier te doen vallen, vertellen elkander allerlei geschiedenissen om hun wederzijdsch gevoelen kracht bij te zetten. Zoo doet in den verderen loop van het verhaal ook de stier aan den leeuw, deze weder aan de andere dieren en zoo vervolgens.

Waarschuwde dit eerste boek de domme prinses tegen: „Vijandschap van vrienden,” het tweede handelde over: „Verzoening van

¹⁾ Eene korte inhoudsopgave vindt men bij Cholevius, *Geschichte der deutschen Poesie nach ihren antiken Elementen*, Leipzig, I, S. 240 u. s. w. Naar aanleiding van Bentley's vertaling van 't oorspronkelijke *Pantschatantra* leverde van Limburg Brouwer eene uitvoerige verhandeling *Nitisastra*, Gids, 1860 I.

²⁾ De Latijnsche vertaling van Johannes van Capua werd in 1480 door Steinhöwel als „Buch der Beispiele der alten Weisen” overgebracht. Van deze vertaling en van de Hollandsche door Z. Heyns, *Voorbeeldsels der oude wijzen*, (Amsterdam, 1634) verschenen herhaalde uitgaven, soms onder gewijzigde titels.

vijanden en hunne latere vriendschap". Het bevat de geschiedenis van eene kraai, eene muis, eene schildpad en eene gazelle — de meest ongelijksoortige en anders vijandige dieren derhalve — die allengskens uit overtuiging, dat ware genegenheid niet zoozeer op den bloot natuurlijke aanleg, als wel op zedelijke en geestelijke overeenstemming berust, eene trouwe vriendschap met elkander sluiten en daarvan in verscheidene gevallen door dienstvaardig hulpbetoon de blijken geven. De derde afdeeling is getiteld: „De kraaien- en uilenoorlog” en zinspeelt op eene der belangrijkste gedeelten van het Mahâbhârâta. Het vierde boek handelt over: „Verlies van 't reeds bezetene”, het vijfde over: „Handelen zonder behoorlijk onderzoek”, en bevat tal van spookgeschiedenissen en geestverschijningen, waarvan vele in den Duizend-en-ééne Nacht zijn overgenomen.

Het zijn voornamelijk de beide eerste boeken, die tal van ingeschoven en soms zeer uitvoerige fabels bevatten.

Dergelijke stoffen nu werden door de geestelijken als onderwerp voor gedichten gebruikt. Vlaanderen en Noord-Frankrijk is het terrein, waar verder vooral het dieren-epos gekweekt werd, de tegenwoordig bekende vormen aannam, en vanwaar het zich over geheel Europa verspreidde.

Wij hebben er reeds op gewezen (bl. 68), hoe de geestelijkheid zich ook met de dieren-sage bezig hield, en hoe van de achtste tot in de twaalfde eeuw Latijnsche gedichten, daartoe behoorende, vervaardigd werden. Over een dier werken een enkel woord, omdat het ons bij de beoordeeling van het middelnederlandsche gedicht van dienst zal zijn.

Tusschen de jaren 1148 en 1160, schreef in het klooster Blandinium bij Gent, zekere Magister Nivardus een dieren-epos, dat naar den wolf, die er de hoofdpersoon is, *Ysengrimus* ¹⁾ heet. Het is het uitvoerigste Latijnsche dieren-epos, dat wij bezitten; hier dragen, evenals soms in de Indische dierdichten, de verschillende dieren eigennamen.

De wolf o.a. heet er *Ysengrimus*, de vos *Reinardus*, de leeuw

¹⁾ In 1832 uitgegeven door Mone onder den, verkeerd gekozen, titel *Reinardus Vulpes*, later als *Ysengrimus* door dr. E. Voigt (Halle, a. S. 1884). Vgl. hiervoor bl. 68.

Rufanus (de rosse), de beer *Bruno*, het everzwijn *Grimmo*, het hert *Rearidus*, de hengst *Corvigarus*, de ezel *Carcophas*.

Meester Nivardus ¹⁾ verhaalt daar in zeven boeken, een twaalfstal avonturen, die aan dierenfabels en novellen ontleend zijn en maar weinig met elkander samenhangen.

We laten hier een kort overzicht van den inhoud der twaalf avonturen of verhalen volgen:

I. (Het gestolen spek). Isengrim is vertoornd op Reinaert, die zijne vrouw en zijne kinderen beschimpt heeft. Hij spaart hem alleen, als Reinaert hem goeden buit belooft. Deze weet een' boer eene zijde spek afhandig te maken, die door Isengrim geheel verorberd wordt; voor Reinaert blijft alleen het touw, waarin het spek heeft gehangen. (Vgl. onzen Reinaert, vs. 217—231).

II. (De vischvangst). Reinaert beweegt Isengrim monnik te worden en doet hem zijn staart in eene bijt steken om visch te vangen. Isengrims staart vriest er vast en Reinaert, die in 't dorp een' haan heeft gestolen, lokt de hem vervolgende boeren naar den wolf, die vreeslijk wordt toegetakeld en alleen door 't verlies van zijn staart ontkomt. (Vgl. onzen Reinaert I, 206—211; Reinaert II, 6269—6340).

III. (De landmeting). De gewonde wolf tracht als landmeter een geschil van vier rammen over een stuk land te beslechten; hij bedingt als loon hunne vier vachten, waarmede hij zijn gescheurd kleed wil lappen. Hij plaatst zich midden op het land, maar de rammen stooten hem zoo, dat hij er bijna het leven bij inschiet.

IV. (De zieke leeuw). De leeuw is ziek en kondigt den landvrede af. Alle dieren komen, behalve Reinaert, die door Isengrimus belasterd wordt. Toch wordt Reinaert gehaald, want, volgens den ram en den bok, kan slechts hij den leeuw genezen. Reinaert zegt, dat hij in 's konings belang naar Salerno gereisd is en van daar geneeskruiden heeft medegebracht. Bovendien moet de leeuw zich hullen in eene wolfshuid. Isengrim moet daartoe zijne huid afstaan.

V. (De bedevaart). Bertiliana, de geit, die met andere dieren

¹⁾ E. Voigt maakt in cap. VII der inleiding op zijne voortreffelijke uitgave hoogstwaarschijnlijk, dat Magister Nivardus in de Rijnlanden was geboren, in Gent eerst monnik en later domheer en scholaster aan de S. Pharahilde's kerk aldaar was.

ter bedevaart is getogen, wordt door Isengrimus in eene herberg overvallen. Reinaert zet hem tot viermaal toe eenen afgesneden wolfskop voor, zoodat Isengrimus vol angst vlucht en zijne medebroeders te hulp roept. Als ze nu gezamenlijk de pelgrims aanvallen, verschrikken zij op nieuw door het geschreeuw van de dieren en het vallen van den ezels, waardoor twee wolven verpletterd worden.

VI. (De vos en de haan). Reinaert met Sprotinus, den haan, en de gans huiswaarts keerende zoekt den eersten over te halen tot eene nieuwe bedevaart. Sprotinus weigert, ook nadat de vos hem een stuk beukenschors als 's konings vredebrief in handen speelt. Reinaert gaat hem nu te lijf, maar wordt door de komst van jagers en honden verdreven. (Vgl. onzen Reinaert I, vs. 322—388).

VII. (De wolf als monnik). Reinaert, wien een kok een schotel koeken geschonken heeft, laat zich de kruin scheren. Isengrimus, wien Reinaert wijs maakt, dat hij in 't klooster die koeken krijgt, laat zich door Reinaert ook de kruin scheren en in 't klooster Blandinum brengen. Daaruit wordt hij na velerlei booze en baldadige streken door de monniken met slagen verdreven en vindt zijne vrouw door Reinaert geschoffeerd en zijne kinderen mishandeld. (Vgl. onzen Reinaert, vs. 72—77, 1481—1501, 1646—1667).

VIII. (Het paard en de wolf). Isengrimus verlangt van het paard Corvigarus diens huid en een stuk gebrad. Corvigarus geeft Isengrimus, onder voorwendsel dat hij om aflat vraagt voor een aanval, zulk een slag, dat de wolf kermend neerstort. (Vgl. onzen Reinaert II, 3988—4114).

IX. (De wolf en de ram). Na dien slag vindt Reinaert in 't bosch Isengrimus en wijt aan den ram Jozef de schuld van alle ongelukken. Daarop vordert de wolf betaling voor het landmeten en den ram zelf. Deze biedt aan Isengrimus in den muil te springen en stoot hem daarop onder het toebrengen van nieuwe wonden neer.

X. (De gedeelde buit). Reinaert zal een buitgemaakt kalf deelen met den leeuw en den wolf. Nadat de leeuw Isengrimus bijna verscheurd heeft, omdat deze den buit in drie gelijke deelen verdeeld heeft, wijst Reinaert het grootste deel aan den leeuw, het kleinere aan de leeuwin en het derde aan de leeuwenwelpen toe. Alleen één poot behoudt hij voor zich, tenzij de leeuw ook dien begeere. (Vgl. onzen Reinaert II, 6043—6143).

XI. (De huid des ezels). Reinaert betoogt Isengrimus, dat hij

recht heeft op de huid van Carcophas. Deze legt den wolf op, zijn recht te bezweren door den eed af te leggen op wat zij eene reliquie kist noemen, maar wat eene klem is, waarin Isengrimus zijn vastgeraakten poot moet achterlaten.

XII. (Isengrim's dood). De ongelukkige wolf ontmoet de oude zeug Salaura, die slimmer is dan negen abten. Hij noemt haar zijne nicht en wil haar den kus des vredes geven. Zij doet zich door hem in het oor knijpen en bij haar gillend geschreeuw komt de geheele kudde opzetten, die zich op Isengrimus werpt en hem verscheurt.

Omstreeks 1100 ontstond in het Fransch een samengesteld gedicht, dat zestien verschillende verhalen bevatte, waarvan, zooals wij reeds aanduiden, enkele ook in den Ysengrimus voorkomen. Het oude Fransche werk is verloren; maar, niet lang na 1150 volgens Grimm, omstreeks 1170 volgens Wackernagel ¹⁾, werd het in het Hoogduitsch vertaald door Heinrich der Glichesaere ²⁾. Blijkens de sobere en drooge voorstelling is die vertaling zeer zeker eene trouwe afspiegeling van het oorspronkelijke. De vorm steekt dan ook merkbaar af bij den levendiger, hooggekleurden verhaaltrant van latere Fransche gedichten over dit onderwerp.

Zoodanige latere bewerkingen bestaan inderdaad. Nu eens vindt men een enkel avontuur als op zichzelf staand stuk behandeld, dan weer samenhangende reeksen van verschillende anecdoten, eindelijk zelfs uitgebreide gedichten, die geheel in den trant der Artur-romans behandeld zijn.

Die gedichten, welke meer dan dertig in getal zijn, worden gewoonlijk *Branches* genoemd; ze zijn alle blijkbaar omwerkingen van ouder teksten en door verschillende dichters vervaardigd ³⁾.

¹⁾ *Geschichte der deutschen Litteratur*, I², S. 230.

²⁾ *Reinhart*, uitgegeven door Jacob Grimm in zijn *Reinhart Fuchs*, S. 28—114. Verg. zijn *Sendschreiben an Karl Lachmann*, 1840. De jongste uitgave is van K. Reissenberger in Paul's *Altdeutsche Textbibliothek*, Halle. Vgl. ook Schönbach, *Die Überlieferung des Reinhart Fuchs* (*Zeitschr. f. d. Alterthum und d. Litteratur*, XXIX, S. 47—64).

³⁾ Uitgegeven in 1826 door M. Méon in vier deelen, onder den titel *Roman du Renart*, waarbij men voegen moet P. Chabaille's *Supplément, variantes et corrections*, Paris, 1835. Voorts A. Rothe, *Les Romans du Renard examinés, analysés et comparés*, Paris, 1845; verder Paulin Paris, *Les Aventures*.

Eene nauwkeurige studie dier gedichten leidde mij tot de overtuiging, dat eene dier branches, de elfde, slechts een fragment moest zijn van een grooter geheel. Daarop volgde ook de ontdekking niet slechts van het slot van het verhaal, maar tevens van verscheidene stukken, die in den samenhang behoorden, maar, men weet niet hoe, waarom of wanneer, uit den tekst naar elders verhuisd waren, en die op de hun toekomende plaats weer konden worden ingelascht ¹⁾.

Het gelukte mij zodoende een verloren gedicht bijna geheel weer ineen te zetten, dat meer dan tienduizend verzen omvatte en waarschijnlijk den naam droeg van *Les aventures de Renart*.

Verder bracht ik, voorgelicht door de fakkel der critiek, de verspreide deelen van een tweede uitvoerig gedicht weer bijeen, *Le Plaid* geheeten, dat als een vervolg op het vorige is te beschouwen en ruim 4800 verzen had geteld. Misschien was dit niet door den dichter zelf, maar door een navolger afgewerkt ²⁾.

Beide deze gedichten zouden van één maker zijn, namelijk van Pierre de Saint-Cloud, denkelijk eenmaal pastoor te Croix-en-Brie, en die ten tijde van Filips Augustus leefde, in 1199 waarschijnlijk uit zijne pastorij verjaagd was, en eindelijk in 1209 in een proces wegens ketterij gewikkeld werd, waarbij hij, om den vuurdood te ontgaan, zich in een klooster liet steken ³⁾.

Uit al wat wij van hem weten, blijkt, dat hij, kort na 1200, waarschijnlijk tusschen 1204 en 1209 schreef.

Beide door mij weer tot één geheel verzamelde gedichten bestaan uit eene aaneenschakeling van verscheidene avonturen. Zoo ze uitmunten door groote gemakkelijheid van verhaaltrant, zij missen die eenheid, die ze tot een kunstwerk in hooger zin zou stem-

de Maître Renart, etc., *mises en nouveau langage*, Paris, 1861; eindelijk mijne *Étude sur le Roman de Renart*, Groningen, 1863.

In 1882—1885 verscheen Prof. E. Martin's *Le Roman de Renart* (Strasbourg); in 1872 voorafgegaan door een *Examen critique des manuscrits du Roman de Renart*.

¹⁾ Zie mijne *Étude sur le Roman de Renart*, pag. 140 suiv.

²⁾ Zoo zijn misschien de twijfelingen uit den weg te ruimen, geopperd t. a. pl., p. 218.

³⁾ Zie over hem en zijne werken mijne *Étude sur le Roman de Renart*, passim.

pelen. Vooral het eerste gaat aan dat euvel mank; maar ook *Le Plaid* is er niet van vrij te pleiten ¹⁾.

Maar hetzij men mijne ontdekking als waar aanneme of niet, ik durf beweren, dat de twintigste branche bij Méon, (de eerste bij Martin), die de eigenlijke kern van *Le Plaid* uitmaakt, het werk is van Pierre de Saint-Cloud ²⁾, en dus in de eerste jaren van de dertiende eeuw valt. Martin plaatst haar ook, ofschoon op andere gronden, in het eerste kwart dier eeuw ³⁾. Hetgeen deze tijdsbepaling sterk ondersteunt, ja ontwijfelbaar maakt, is de blijk-bare navolging van Chrestien de Troies, waarop Pierre zich allere-wege toelegt ⁴⁾. Het gedicht was vóór 1233 voltooid, in welk jaar Gautier de Coinsi zijne *Miracles de la Vierge* schreef, waarin eene onmiskenbare toespeling op de 20e branche voorkomt ⁵⁾.

Ik heb hierbij ietwat langer stilgestaan, omdat deze tijdsbepaling van grooten invloed is op de vaststelling van het geboortejaar van den Vlaamschen *Reinaert*.

Dat hoogst merkwaardige gedicht verraadt eene sterke overeen-

¹⁾ Tegen mijne meening, dat Pierre de Saint-Cloud enkele grooter gedichten heeft geschreven, die door afschrijvers zijn uiteengerafeld, is vooral opgekomen W. Knorr in zijn opstel *Die zwanzigste Branche des R. de R. und ihre nachbildungen*, geplaatst in het *Osterprogramm des Eutiner Gymnasiums*, 1866. Hij weerlegt echter mijne bewijsvoering niet.

²⁾ Knorr zegt (*Die zwanzigste Branche* u. s. w., S. 34): „Wenn es sich sicher herausgestellt haben wird, dass br. 11 von Pierre de Saint-Cloud herrührt, kann man zugeben, dass er auch br. 20 gedichtet habe, zumal, da sich bei Vergleichung der br. 11 mit br. 20 im Einzelnen nichts findet, was für zwei verschiedene Verfasser spräche, vielmehr nach Jonckbloet, *Étude*, p. 212 ff. . . die Uebereinstimmung im Ausdruck, in bestimmten Wendungen und Gewohnheiten, in Orthographie und Versbau auf einen und denselben Verfasser hinzuweisen scheint.“ Hij is daarvan echter nog niet overtuigd: (S. 37) „Noch immer fehlt der stricte Beweis, dass derselbe (P. de St.-Cl.) der Verfasser der eilften und der zwanzigsten branche sei, so wie sie uns in Méons Sammlung vorliegen.“ Ik durf intusschen den onpartijdigen lezer naar mijne *Étude* verwijzen, waar ik, pag. 129—135, meen het bewijs geleverd te hebben, dat Pierre werkelijk de schrijver der elfde branche is. Erkent men dit, dan zal dit auteurschap, op de gronden, die Knorr zelf voor deugdelijk erkent, ook wel voor de twintigste branche vast staan.

³⁾ *Examen critique*, pag. 23.

⁴⁾ Zie mijne *Étude sur le Roman de Renart*, pag. 361—368.

⁵⁾ Aldaar, pag. 360.

komst met die twintigste branche, zelfs in die mate, dat, ondanks zekere punten van verschil, waarop wij terugkomen, het ontwijfelbaar is, dat het eene stuk eene navolging moet zijn van het andere ¹⁾. Welke is nu de oorspronkelijke tekst, de Fransche of de Vlaamsche?

De voortreffelijke Vlaming, die het eerst in Nederland den *Reinaert* uitgaf, J. F. Willems, hield zich overtuigd, dat de Franschman een Vlaamsch voorbeeld had vertaald. Hij beweerde daarin, (Inleiding bl. XLII) dat de *estoire, l'escrit*, waarop het Fransche gedicht zich herhaaldelijk beroept, „geene andere dan onze vlaemsche Reinaert (is). De vergelyking der twee texten laet deswege geen twyfel over.” Hij haalt dan ook een bewijs aan, dat het pleit schijnt te voldingen: „hy laet zelfs het *vlaemsche* woord *willecome* staen, op dezelfde plaets waer hy het in den *Reinaert* aentrof, vs. 1073.... Kan er wel een sprekender bewys van navolging gevonden worden?” Dit woord beslist echter de vraag niet, daar het woord *willecome* en het ww. *wilcumier, walecoumier* zelfs bij Normandische en Anglo-Normandische schrijvers gevonden wordt ²⁾. Hoe zullen wij dan uitmaken, welk gedicht aan het andere voorafging? Wij bezitten daartoe, dunkt mij, een onfeilbaren toetssteen ³⁾. Als men toch het Vlaamsche gedicht en de Fransche branche doorlopend vergelijkt met den middelhoogduitschen *Reinhart*, die het oudere Fransche oorspronkelijke gedicht vertegenwoordigt, dan moet er wel een licht opgaan; want het stuk, dat in sommige beschrijvingen nader aan het ouder gedicht komt, terwijl het andere er van afwijkt, moet den middelterm uitmaken, en door het afwijkende zijn nagevolgd. Welnu, die vergelijking leert ten duidelijkste, dat het Fransche gedicht in een aantal bijzonderheden met het oudere werk overeenstemt, die in het Vlaamsch niet, of sterk gewijzigd, voorkomen. De bewijspplaatsen vindt men in de inleiding tot mijne uitgave van het middelnederlandsche gedicht ⁴⁾.

¹⁾ Zie die overeenkomst aangewezen in de inleiding op mijne uitgave van het gedicht, bl. LXXXVIII—XCVII.

²⁾ Zie de bewijspplaatsen in mijne *Étude sur le Roman de Renart*, p. 299, of *Vanden Vos Reinaerde*, in mijne Inleiding, bl. LII—LIII.

³⁾ Ik wees daarop het eerst in de inleiding tot *Vanden Vos Reinaerde*, bl. LIII.

⁴⁾ Inleiding, LIV—LXII.

Dit levert reeds het onwedersprekelijk bewijs, dat de Fransche tekst onmogelijk eene navolging van het Vlaamsche stuk kan zijn, zoodat alleen het omgekeerde mag worden aangenomen. Bedenkt men daarbij, dat, zooals wij later zien zullen, de behandeling van den *Reinaert* zooveel voortreffelijker is dan die der Fransche branche, dan rijst ook nog de vraag, of het waarschijnlijk, ja denkbaar is, dat de minder gelukkige redactie eene navolging zou zijn van de betere? Reeds deze overweging alleen is voldoende om de stelling van Willems te doen verwerpen ¹⁾. Eindelijk hebben wij de getuigenis van den Vlaamschen dichter zelf, die zijn gedicht aldus begint:

„Willem die [van Madoc] maecte ²⁾,
 Daer hi dicken omme waecte,
 Hem vernoyede so haerde,
 Dat davonturen van Reinaerde
 In Dietsee onghemaket bleven
 (Die hi hier hevet vulscreven),
 Dat hi die vite dede soeken,
 Ende hise *naden walscen boeken*
 In Dietsee dus hevet begonnen.”

Hier boven is ons gebleken, dat de twintigste branche, waarnaar onze *Reinaert* werd gevolgd, tusschen 1200 en 1233 werd vervaardigd: het spreekt dus vanzelf, dat de navolging niet uit de twaalfde eeuw kan zijn. Blijkens eene toespeling in Maerlant's Rijmbijbel was de *Reinaert* vóór 1270 vervaardigd. Neemt men

¹⁾ In Deutschland heeft men mijn betoog afdoende gevonden. Knorr zegt b.v., *Die zwanzigste Branche* u. s. w., S. 26: „Diese Thatsache hat Jonckbloet zuerst so ans Licht gestellt, dass kein Zweifel mehr statthaft ist. Niemand wird nach seiner Erörterung noch Willems' Annahme glaublich finden.” E. Martin in de inleiding tot zijne uitgave, LXXVIII: „Ueber die Quelle von *Reinaert* hat J. in der Einleitung zu seiner Ausgabe vortrefflich gehandelt. Es ist unzweifelbar die 20 Branche in Méons Ausgabe.”

²⁾ Dr. Van Helten leest met Martin:

Willem, die Madock maecte.

zie dr. Van Helten's uitgave, bl. 103.

Ook geeft hij deze lezing van vs. 5 en 6:

Die *wel nutte ware* bescreven,

In Dietsche *was* onghemaket bleven.

Vgl. zijne uitgave *Van den Vos Reynaerde*, bl. 103.

met dr. Franck (Inleiding op *Alexanders geesten*, bl. XVII vlg.) aan, dat Maerlant bij het dichten van den *Alexander* den Reinaert gekend heeft, dan was Willem's gedicht reeds \pm 1255 vervaardigd. Deze tijdsbepaling is door ieder, ook door prof. Martin, aangenomen. Alleen C. A. Serrure plaatst den *Reinaert* vroeger, niet slechts in 1872 in zijne *Letterkundige Geschiedenis van Vlaanderen*, maar ook nog in 1884 in het *Bulletin mensuel de Numismatique et d'Archéologie* (pag. 119—129). Hij stelt thans het ontstaan van den *Reinaert* omstreeks 1186—1188 ¹⁾. Wij zullen zijne voornaamste gronden daarvoor wegen.

Hij ontkent niet, dat de *Reinaert* Fransche bronnen geraadpleegd heeft, maar hij wil toch van navolging niet weten. Zoo zegt hij ²⁾: „Onzes bedunkens moet men de woorden [van den proloog] aldus verstaan, dat hij zich de Fransche boeken of *branches* van den Franschen Renard heeft aangeschaft en dat hij naar *aanleiding van die gedichten* eene GANSCH NIEUWE, EIGENAARDIGE *branche* in het Vlaamsch heeft geschreven.” Zeer duidelijk is dit niet: hoe kan een gansch nieuw, eigenaardig werk ontstaan naar aanleiding van een ander gedicht? De geleerde schrijver staat op dit punt niet zeer vast in zijne schoenen. In 1872 erkende hij (bl. 161) „Willems had ongelijk te veronderstellen, dat de Nederlandsche bewerking der *Reinaertsage* ouder was dan alle Fransche *branches*. Uit het oude Vlaamsche gedicht blijkt het tegenovergestelde.” Dit schijnt wel te beteekenen, dat, ondanks de zooeven aangehaalde woorden, de *Reinaert* toch wel eene navolging van de twintigste *branche* is; maar twaalf jaar later ontkende hij dit en hield het Vlaamsche gedicht voor ouder ³⁾. Doch houden wij ons aan de

¹⁾ „Het was volgens alle waarschijnlijkheid op het eind der regeering van Philips van den Elzas, dat de Vlaamsche *Reinaert* ontstond”, en wel „omstreeks 1186—1188.” *Geschiedenis*, I D., bl. 162, 166.

²⁾ *Aldaar*, bl. 165.

³⁾ *Bulletin*, pag. 124: „Le récit inventé par Willem était si plein d'attrait qu'il dut avoir un succès général. Perroz de Saint-Cloud lui-même l'imita à son tour [?] dans la vingtième branche... Cette branche est une imitation libre du flamand dont cependant quelques passages sont littéralement traduits.” Dan moet natuurlijk het *willecome* weer dienst doen; en eindelijk wordt dit gedeelte van het betoog besloten met deze gedachte, die ik te vergeefs heb trachten te ontraadselen: „Perroz a donc à son tour imité Willem qui avait cherché sa première inspiration chez lui.”

eerste uitspraak, dan begrijpt men, dat om den *Reinaert* tot 1186 op te voeren, de Fransche *branche* nog ouder moet worden gemaakt. En inderdaad lezen wij, bl. 166: „De vroegste [?] en vermaardste bewerker van *branches* der dierensage in Frankrijk was Pierre de Saint-Cloud (1150—1209)... Zijne levensberichten (zie Jonckbloet *Etude*, pag. 118) laten ons toe de bewerking der boeken of *branches* van den oorspronkelijken Franschen Renart op omtrent 1180 te stellen”¹⁾. Wat daartoe recht zou geven, blijkt nergens; maar de gewaagde gevolgtrekking was noodig om te kunnen vervolgen: „Onmiddellijk na de vroegste Fransche *branches* moet onze Vlaamsche *Reinaert* het licht hebben gezien. — En inderdaad, wij denken dat dit gedicht tusschen de jaren 1186—1188 zal ontstaan zijn: zoo schijnt immers uit den geheelen samenhang te blijken.” Hij voert daarvoor eigenlijk slechts één bewijs aan (bl. 107), dat hij ook later vasthield²⁾: Na den dood der gemalin van Philips van den Elzas, eene gravin van Vermandois, ontstond er een oorlog tusschen den graaf en den koning van Frankrijk over het gebied. „In 1186 woedde reeds de krijg vier jaren wanneer de graaf van Henegouwen.... de wapens tegen Philips keerde.... De graaf van Vlaanderen huwde dan de zuster des konings van Portugal, in de hoop van aldus zijne nalatenschap aan zijnen vijand te ontrukken. — In den *Reinaert* ziet men een tooneel in het land van Vermandois geplaatst en herhaaldelijk wordt eene toespeling op Portugal gemaakt. — Dit kan toch niet louter toeval wezen, en hieruit blijkt het, onzes dunkens, dat de *Reinaert* moet geschreven zijn wanneer de woorden: Vermandois en Portugal hier in alle monden lagen.” Wat Vermandois betreft, kan ik volstaan met het antwoord, dat Serrure zelf op deze bedenking elders³⁾

¹⁾ In het *Bulletin*, pag. 127, moet de Fransche tekst natuurlijk weer jonger worden en na 1186—1188 zijn ontstaan. De toespeling op Nourreddin (Verg. hier, bl. 320) „nous place avant le moment où Philippe d’Alsace, ému par les triomphes de Saladin, réunit sa cour à Gand (1189) pour y prendre les insignes de pèlerin.... La vingtième branche date donc [?] d’environ 1188—1189, or, n’oublions pas qu’elle fut imitée du texte thiois de Willem.”

²⁾ *Bulletin*, pag. 128.

³⁾ *Geschiedenis der Letterkunde in het Graefschap Vlaanderen*, (1855), bl. 141.

gegeven heeft: „Indien de vereeniging der twee landen tot deze aenspeling aanleiding gaf, dan kon dit wel by herinnering twintig of dertig jaren later dan 1186 (het tydstip der scheiding) geschieden.” Uit de omstandigheid, dat tweemaal van Portugal als van een ver afgelegen land gesproken wordt, zal wel geen gevolgtrekking te maken zijn.

Maar ik herhaal nogmaals, sedert het vrij wel vaststaat, dat de twintigste *branche* eerst in het eerste kwart der dertiende eeuw geschreven werd, en de *Reinaert* eene navolging van die *branche* is, zal het wel overbodig geacht kunnen worden de schijngronden te weerleggen, die men voor een hooger ouderdom van het Vlaamsche gedicht heeft trachten aan te voeren. Trouwens in België staat de Heer Serrure met zijn verouderde meening vrij wel alleen ¹⁾. Het is te meer te verwonderen, dat hij die is blijven aankleven, daar hij eenmaal op een beter spoor was, toen hij uit een charter van 1269 een *Wilhelmus Clericus* aanwees, die bij

¹⁾ De Heer Alphonse Willems zei in zijne *Étude sur le poème Vanden Vos Reinaerde*, (*Messager des sciences historiques*, 1857), pag. 12 van den afzonderlijken afdruk: „Nous croyons qu'il est de toute évidence que l'auteur flamand... a puisé à des sources françaises.” En pag. 16 geeft hij de plaatsen op, die de verwantschap aantoonen van den *Reinaert* en den *ancien Renart*, en laat daarop volgen: „Nous pensons que les passages que nous avons cités, auront suffi pour prouver que la vingtième branche française a précédé le *Reinaert* flamand.” En de Heer Napoléon de Pauw verklaart in zijne *Étude sur le poème et les auteurs du Roman du Renard Reinaert de Vos* (*Biographie Nationale*, 1883), pag. 1: „Guillaume, auteur des romans néerlandais de *Madoc* et de *Reinaert*, florissait pendant la première moitié du XIIIe siècle.” Hij wijst ons, p. 3, op „deux chartes de 1205 et 1220 où figurent des personnages du nom de *Willelmus Clericus* en de *Willelmus Flamingus*, et une autre de 1285, où il est question d'un *Willelmus Clericus filius Renars Scribeins*”, waaronder misschien de dichter schuilt. En verder, pag. 5: „On a beaucoup discuté les sources où le poète Guillaume a puisé ses récits. Il les indique lui-même, ce sont les fabliaux français.... C'est dans tous ces documents épars que notre Guillaume a trouvé le fond de son poème, et c'est surtout la vingtième branche française qu'il a suivie pour l'enchaînement du récit.... Mais la vingtième branché n'est pour Guillaume qu'un fil conducteur qu'il abandonne à tout instant... Il n'est pas un servile imitateur; en combinant les éléments divers [empruntés à différentes branches], il a mis à l'ensemble la griffe du maître, la marque du génie.”

Hulsterloo woonde, het bijna onbekende plaatsje, dat in het gedicht eene niet onbeduidende rol speelt ¹⁾.

Maar ofschoon ontleend, toch is de middelnederlandsche *Reinaert* beroemd geworden als een gedicht, welks voortreffelijkheid tot op den dag van heden allerwege is beaamd. Het werd reeds vóór of uiterlijk in 't begin van 1280 in het Latijn vertaald door zekeren Boudewijn ²⁾, en geraakte later in Duitschland bekend door eene Ne-

¹⁾ Prof. E. Martin zegt in de inleiding op zijne uitgave van den *Reinaert*, S. XV, dat men tot nog toe niet veel zekers omtrent den dichter weet: „doch lässt sich wenigstens nicht widerlegen eine Annahme des Herrn C. A. Serrure, die er mir vor Jahren freundlichst mittheilte. Indem er den im Vaderl. Museum, II, 251 gegebenen Hinweis auf einen 1198 in Genter Urkunden erscheinenden *Willelmus physicus* zurücknahm, zeigte er eine andere, passendere Persönlichkeit des Namens in A. Kluit *Historia critica comitatus Hollandiae et Seelandiae* auf, wo (II, S. 782) unter dem Jahre 1269 in einer Urkunde der Gräfin Margareta Ländereien bei Hulsterlo genannt werden *satis prope domum Willelmi Clerici*. Der kleine Ort Hulsterlo wird im *Reinaert* so bedeutsam hervorgehoben, dass die Vermuthung, es sei der Dichter dort zu Hause gewesen, recht annehmbar wird und ebenso passt die Zeit der Urkunde, welche eine dichterische Thätigkeit Willems vor der Mitte des dreizehnten Jahrhunderts sehr wohl zulässt.“

²⁾ Dr. M. F. A. G. Campbell, de geleerde Bibliothecaris der Kon. Bibliotheek te 's Gravenhage ontdekte dit gedicht in een incunabel en gaf het in 1858 uit onder den titel *Reynardus Vulpes. Poëma ante annum 1280 a quodam Balduino e lingua Teutonica translatum*. De vertaler droeg zijn werk op aan Jan van Vlaanderen, zoon van Guy van Dampierre, die in 1280 Bisschop van Metz en twee jaar later van Luik werd, maar hier nog wordt toegesproken als Proost (prepositus) van Brugge, hetgeen het uiterste tijdstip der vertaling vaststelt. Eene critisch verbeterde uitgave bezorgde W. Knorr in 1860; en eene nalezing daarop gaf hij achter zijne verhandeling over *Die zwanzigste Branche des Roman de Renart*, S. 40—42.

Vgl. hierover ook dr. J. W. Muller, *De oudere en de jongere bewerking van den Reinaert* (Amsterdam, 1884) en H. Logeman, *De verhouding van Reinaert I tot den Reinardus Vulpes*. (Tijdschrift voor Ned. taal- en letterk., IV, 164 vlg.)

De Heer C. A. Serrure haalt ook deze vertaling aan om te bewijzen, dat „men reeds in 1280 van den *Reinaert* sprak, als van een werk, dat de ouderdom, noch de afgunst der latere dichters hadden kunnen in de schaduw stellen. Dit brengt ons wel zeker veel verder dan op 1250 terug“ (*Letterk. Gesch. van Vlaanderen*, I, bl. 163). Hij bouwt die redeneering op vs. 1836:

„Hoc opus exegi, quod non delere vetustas
Impia nec potuit rumpere livor edax.“

derduitsche vertaling, die in het Engelsch, Hoogduitsch, Deensch, Zweedsch en zelfs in 't IJslandsch overging; ja, in onze eeuw door een Goethe en Oehlenschläger op nieuw werd bewerkt ¹⁾.

Maken wij thans voor 't minst vluchtig kennis met den inhoud.

Op een Pinksterfeest hield koning Nobel (de leeuw) een hofdag, en alle dieren waren verschenen behalve de vos Reinaert, die te veel kwaad had gesticht om zich te durven vertoonen. Isengrim (de als het ijzer grimmige wolf, volgens anderen: de man met het ijzeren masker) begint de aanklacht tegen den afwezige, waarmede andere dieren instemmen. Terwijl Grimbert, de das, hem verdedigt en beweert, dat hij ingetogen als kluzenaar leeft, komt de haan Cantecleer met het lijk zijner laatstovergebleven dochter Coppe op eene baar aangedragen; zij was, evenals hare zusters, een slachtoffer van Reinaert's booze lusten geworden.

Nu besluit men den schuldige in te dagen. Bruin, de beer, neemt in trotschen overmoed die taak op zich. Maar Reinaert maakt zich Bruin's vraatzucht ten nutte om hem in een valstrik te lokken. Hij brengt hem bij een eikenstam, dien men op een boerenerf bezig was te splijten. Hij geeft voor, dat die een schat van honig bevat; en als de beer zijn hartstocht denkt bot te vieren, trekt Reinaert de wiggen uit de spleet, waarin de beer met snuit en voorpooten gevangen blijft, een deerlijk pak slagen oploopt, en er ter nauwernood met bebloeden kop het leven afbrengt.

Hij zag daarbij over het hoofd, dat het „quod non delere vetustas potuit” op het werk van den vertaler moet slaan, niet op het oorspronkelijke; en dat dus *potuit*, op het oogenblik dat Boudewijn zijn *opus* schreef, onmogelijk was en wel eene schrijffout moet zijn. Hij had bij Knorr, pag. 60, kunnen vinden, dat *potuit* in *poterit* moet verbeterd worden.

¹⁾ De middelnederlandsche *Reinaert* werd herhaalde malen in Nieuw-Nederlandsche verzen overgebracht. Het allereerst geschiedde dit door J. F. Willems, wiens vertaling in 1834 verscheen en sedert vijfmaal herdrukt werd. Ze is ook opgenomen in de *Keus uit de dicht- en prozawerken van J. F. Willems*, dl. II, 1—104 (Gent, 1873). Voorts verscheen in de *Nagelaten gedichten van Prudens van Duyse: Reinaert de Vos, Middeleeuwsch dierenepos in zeventien zangen in zijn geheel en in de oorspronkelijke maat bewerkt* (Gent). In 1874 verscheen van J. de Geyter, *Reinaert de Vos in Nieuw-nederlandsch*, (Schiedam) 2e uitgave 1885. Eindelijk gaf R. Dijkstra: *Reinaert, oudste tekst voor een ieder verstaanbaar gemaakt door interlineaire vertaling van de verouderde woorden en uitdrukkingen* (Rotterdam, 1883).

Na Bruin wordt Tibert, de kater, naar Reinaert's burcht gezonden. Hij wordt door den vos naar een zolder van zekeren pastoor gelokt, waar het wemelde van muizen; daar was een strik gespannen, waarin Tibert gevangen wordt, dien de muizenjacht deerlijk opbreekt, daar ook hij zijne roofzucht bijna met den dood moet bekoopen.

De koning is woedend over de behandeling zijner gezanten. Grimbert, de das, Reinaert's neef, weet hem echter te belezen om den schuldige, naar rechtsgebruik, ten derden male te laten dagen. Hij gaat zelf deze boodschap volbrengen en overreedt Reinaert mede te gaan, die onderweg bij hem biecht, en daarbij kortelijk al de booze streken herdenkt, welke hij begaan heeft ¹⁾. Nadat Grimbert hem de absolutie gegeven heeft, komen zij ten hove. Daar verwijt Nobel den vos zijne misdaden, en vooral den hoon, dien hij nog onlangs zijnen gezanten had aangedaan. Maar Reinaert betoogt, dat het steeds zijn lot was belasterd te worden: hij is immer 's konings trouwste vazal geweest. En wat Bruin en Tibert betreft, deze zijn door eigen schuld zoo slecht van de reis gekomen, daar zij, tegen zijn uitdrukkelijken raad aan, gingen stelen.

Reinaert werd evenwel in hechtenis genomen en ter galg verwezen. Toen zijne doodvijanden zelf aanstalten maakten om hem op te knoopen, verzocht hij ten aanhoore van het geheele volk zijne zonden te mogen belijden. Hij vond gelegenheid om op ongezochte wijze te doen hooren, dat hij een grooten schat bezat, die ter goeder ure in zijn bezit was gekomen; want anders ware hij aangewend om den koning het leven te benemen. De koningin, hierover zeer ontsteld, noodigde hem uit daaromtrent de geheele waarheid aan den dag te brengen. Reinaert, ziende dat hij een gewillig oor vond, begon nu in het breede te verhalen, hoe indertijd zijn eigen vader met Bruin, Isengrim en Grimbert eene samenzwering tegen 's konings kroon en leven had gesmeed. De schat, van koning Hermelink afkomstig, was in des ouden Reinaert's handen, die hem ten beste wou geven om soudenieren te werven, waarmee men Bruin op Nobel's troon zou plaatsens.

¹⁾ Deze huichelachtige biecht was in de middeleeuwen zeer bekend. De beroemde prediker Jacques de Vitry, die eerst kanunnik te Luik en later bisschop van Ptolemaïs was, zeide in een zijner preeken van een biecht zonder berouw: „Dat is de biecht van den Vos.” Vgl. Stecher, t. a. p. bl. 57.

Grimbert had zich, in eene vlaag van dronkenschap, daarover iets laten ontvallen tegen Reinaert's vrouw, en de jonge Reinaert, die niet gaarne den edelmoedigen koning door een boosaardigen beer zou zien vervangen, wist er niets beters op dan zijns vaders schat te stelen en zoo den aanslag te verijdelen. Op die wijze redde hij 's konings leven. En toch, Bruin en Isengrim zijn in hoog aanzien, en hij wordt miskend!

Op aansporing der koningin verleent Nobel nu den veroordeelde genade, mits hij hun den schat aanwijze. Reinaert schenkt hem den koning. Hij was verborgen in eene woestijn bij Hulsterlo, waarheen hij de vorsten wel zou willen geleiden om hun dien aan te wijzen; maar hij had eene gelofte gedaan om onverwijld naar Rome en het Heilige Land te vertrekken, ten einde aflat te erlangen. De koning kondigt dan openlijk af, dat hij Reinaert alles vergeeft. Als Bruin en Isengrim zich daarover beklagen, doet hij hen gevangen nemen. Ja, Reinaert weet zelfs te bewerken, dat men een lap uit Bruin's vel snijdt, om daaruit een reiszak voor hem te maken, terwijl Isengrim en zijne vrouw hunne schoenen aan den pelgrim moeten afstaan, die daarmee de reis naar Rome zal doen.

Met geveinsde tranen neemt hij afscheid en vraagt om aller voorbede; en met Cuwaert, den haas, en Bellijn, den ram, die hem op zijn verzoek naar zijn kasteel zullen verzellen, vertrekt hij.

Voor de poort van den burcht Maupertuis gekomen, moet de ram natuurlijk buiten blijven: Cuwaert gaat meê naar binnen om Reinaert's vrouw over haar mans vertrek te troosten. De bedrieger zegt aan de zijnen, dat de koning hem Cuwaert tot schadeloosstelling voor geleden ongelijk geschonken heeft: en weldra is de haas verteerd. Dan steekt Reinaert diens kop in den reiszak en brengt hem aan Bellijn. Deze moest maar vooruitgaan, Cuwaert zou nog wat blijven om zijne treurende moei te troosten; in den zak waren brieven voor den koning, die de ram moest overbrengen. Wilde hij zich den koning te vriend maken, dan moest hij maar zeggen, dat hij de hand in den inhoud gehad had.

Reinaert vluchtte met vrouw en kinderen. En terecht; want toen de koning met den inhoud van de reistasch bekend werd, was hij zoo vertoornd en brulde zoo, dat alle dieren ervan

sidderden. De gevangenen werden nu op raad van Fierapeel, den luipaard, ontslagen, en de koning gaf hun ter vergoeding Bellijn en al zijne magen tot in eeuwigheid. Reinaert werd vogelvrij verklaard, en zoo de zoen getroffen ¹⁾.

Met dit overzicht is het ons alleen te doen om eenig denkbeeld te geven van den innigen samenhang der feiten. Om de voortreffelijkheid der bewerking te doen uitkomen is eene dorre schets als deze het allerminst geschikt, daar de fijne trekken, die de uitmuntend volgehouden karakters kenmerken, zoowel als de schildering der bijzonderheden, die zooveel levendigheid aan het verhaal geeft, ja, er de eigenaardigheid van uitmaakt, daarbij geheel en al verloren gaan.

Nu vraagt men wellicht, of de lof, steeds aan dit gedicht toegeswaaid, wel aan de Nederlandsche redactie toekomt, wanneer deze toch niets anders is dan eene navolging van een Fransch voorbeeld. Wij antwoorden daarop, dat, niettegenstaande de Vlaamsche *Reinaert* grootendeels werd vertaald naar een gedicht van Pierre de Saint-Cloud, de navolging evenwel door het talent van den Nederlandschen bewerker in ieder opzicht boven het oorspronkelijke in voortreffelijkheid uitmunt ²⁾, gelijk wij nader zien zullen.

Van den dichter weten wij niets, dan dat hij Willem genaamd was en nog een gedicht had geschreven, dat *Madock* of *Madocks droom* heette. Dat men het recht heeft aan dien Willem Utenhove, „een priester van goeden love van Aerdenburch”, te denken, dien Maerlant, in zijn *Naturen Bloeme*, als dichter van een *Bestiaris* noemt, is niet waarschijnlijk, daar het te verwachten ware, dat te dier plaatse het veel beroemder werk, de *Reinaert*, niet onvermeld zou zijn gebleven. In dien *Bestiaris* den *Reinaert* te zien, gelijk wel eens gedaan is, gaat in 't geheel niet aan. Men denke veeleer aan den Klerk Willem, die bij Hulsterloo woonde (bl. 378, noot 1); maar van hem weet men verder ook niets.

Wat *Madock* betreft, dit gedicht is slechts bij name bekend.

¹⁾ Over het vervolg of den zoogenaamden tweeden *Reinaert* zal in het IIe deel gehandeld worden.

²⁾ Zie de afwijkingen aangewezen in de Inleiding op mijne uitgave van *Vanden Vos Reinaerde*, bl. XCIX—CXXIV.

Het wordt in den *Rijmbijbel* (vs. 34846) in één adem genoemd met den *Reinaert*:

„Want dit nes niet *Madox droom*,
No Reinaerts no Arturs boerden.”

Eenzoo wordt er gewag van gemaakt in een nog ongedrukt fragment der vertaling van den *Borchgrave van Couchi*, die uit Maerlant's tijd is ¹⁾. De Vrouwe van Fayel zegt tegen haar minnaar, die haar zeer ingewikkeld zijne liefde bekent:

„Noch wanic, her ridder, dat gi slaept,
Of dat gi sijt in *Madox drome*.”

Wat den inhoud van dit gedicht geweest zij, is nog een raadsel, daar de tot heden geopperde gissingen tot geene uitkomst leiden.

Ik stip er slechts enkele aan. Willems ²⁾ en Serrure ³⁾ achtten het waarschijnlijk, dat de held van dit gedicht was Madoc, de zoon van Owen Gwynnedt, Prins van Wales, die omstreeks het jaar 1170 Amerika ontdekte. „Hij toch vertelde wonderlyke dingen van eene andere wereld; maar zyn verhael werd niet geloofd, en wellicht was het om deze reden, dat Maerlant er van spreekt als van droomeryen.” De aanhaling uit den *Borchgrave van Couchi* toont de onjuistheid van deze gissing. Martin ⁴⁾ dacht een oogenblik aan *Willem die Madoc* als eigennaam, maar kwam toch spoedig tot het beter inzicht, dat wij aan den titel van een gedicht te denken hebben, hetwelk waarschijnlijk een allegorischen droom, misschien in den trant van *Tondalus Visioen*, behelsde. Maar ook deze gissing is in strijd met de laatste aanhaling. Eindelijk heeft Prof. Moltzer eene andere verklaring te berde gebracht ⁵⁾. Hij vermoedt, dat het „een Artur-roman is geweest”, en deelt naar

¹⁾ Dit fragment is sedert Jonckbloet's dood in het bezit gekomen van dr. G. Penon. De andere fragmenten zijn door prof. de Vries uitgegeven in het *Tijdschrift voor Nederl. taal- en letterkunde* VII, bl. 97—251. Vgl. aldaar bl. 248 vlg. prof. de Vries stelt (bl. 38 van den afzonderlijken afdruk) „de vertaling niet jonger dan 1350, niet ouder dan 1330.”

²⁾ *Reinaert*, XXXIII.

³⁾ *Letterk. Geschiedenis van Vlaanderen* I, 168.

⁴⁾ Zie de inleiding op zijne uitgave van den *Reinaert*, S. XIV.

⁵⁾ *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde*, III (1883), bl. 312 vlg.

Lady Guest's *Mabinogion* den inhoud meê van een Britsch verhaal, dat tot inhoud heeft een droom van Rhonabwy, een der mannen van Madoc. Hij ziet daarin allerlei gebeurtenissen, die op Artur betrekking hebben, maar wier verhaal niets van eenen Artur-roman heeft. Bovendien, het is niet „Madox droom”, maar die van een zijner volgelingen. Het eenige wat voor ons van belang schijnt, is, dat Rhonabwy „drie dagen en drie nachten... had geslapen” (t. a. p. bl. 320).

Ik meen dus ook deze gissing te moeten verwerpen ¹⁾. Het is te hopen, dat er nog eens eenig licht over dit gedicht opga; want ik ben het met Nap. De Pauw eens ²⁾, dat het niet zonder betekenis kan zijn geweest, wjl de dichter van den *Reinaert* er van gewaagt als van een werk, waaraan hij veel moeite had besteed („daer hi dicken omme waecte”).

Vergelijken wij nu den Vlaamschen *Reinaert* met zijn voorbeeld, dan blijkt het weldra, dat hij dit overtreft door zijne gesloten eenheid. De twee groote gedichten van Pierre de Saint-Cloud, die onderling zoo nauw samenhangen, bestaan uit eene geheele reeks van avonturen, welke soms maar met een zeer lossen draad zijn aaneengeregen. Daaruit heeft de Vlaamsche dichter met veel smaak eene keus gedaan. *Met smaak*: want hij heeft ontegenzeggelijk dat gedeelte gekozen, dat door alle beoordeelaars van vroeger en

¹⁾ Het herhaalde voorkomen van den naam *Madoc* of *Madoc* in de Artursage maakt het intusschen hoogst waarschijnlijk, dat we bij *Madox droom* aan een Britschen roman te denken hebben.

²⁾ *Étude* enz. in de *Biographie Nationale* van Sept. 1883; pag. 1: „Le *Madoc*, aujourd'hui perdu, devait être assez important pour que le grand poète y pût trouver un titre de recommandation.”

Diezelfde geleerde heeft later in zijne lezing: „*Over den Madoc van Willem, die den Reinaert maecte*”, (Gent, 1887) op het voetspoor van Mone en Bormans beweerd, dat de *Madoc* „niets anders is als de *Malagijs*.” Hij ziet met Mone in den vorm *Madolgijs* of *Maldogijs*, die in de fragmenten in plaats van *Malagijs* voorkomt, met den Latijnschen uitgang *isius* = *ijs*, eene verkorting van den eigennaam *Maldog*. In renteboeken en rekeningen van Gent komt de naam *Maeldoch* en *Maradoch* voor, evenzeer als daar en elders *Malegijs*. Voorts wijst hij op eenige overeenkomst in taal en inhoud van den *Reinaert* en *Malegijs*. Zoo de Pauw's beloofde uitgave van nog onuitgegeven *Malegijs*-fragmenten en de vergelijking met Hoogduitsche en Fransche teksten deze bewering niet versterkt, zal zij weinig instemming vinden.

later tijd als het voortreffelijkste van alle Reinaert-verhalen wordt aangemerkt.

En dat gedeelte der sage heeft hij niet bloot vertaald. Hij heeft het zoo gewijzigd en verbeterd, dat daardoor een volmaakt kunstgewrocht ontstond. De grootste afwijking in de voorstelling treft men aan in het verhaal van hetgeen ten hove gebeurde, nadat Reinaert er verschenen was. In het Fransch schenkt de koning den vos vergiffenis op bloote voorspraak van den das, zonder dat er voor hunne verzoening eenige grond bestaat, en alleen op voorwaarde, dat Reinaert een pelgrimstocht naar het Heilige Land zal ondernemen. Nauwelijks heeft deze vergiffenis erlangd, of hij werpt kruis en pelgrimsstaf van zich en neemt de vlucht. Daarop volgen andere avonturen, waarmee wij hier niet te maken hebben.

Men behoeft den *Reinaert*, van het oogenblik der veroordeeling tot aan het eind, slechts vluchtig te doorloopen, om zich van zijne meerdere voortreffelijkheid te overtuigen. Alles is hier met uitnemende kunst behandeld. Eenheid en samenhang zijn treffend behouden, omdat elke bijzonderheid goed en natuurlijk door de karakters der handelende personen gemotiveerd is. De schat van koning Hermelink wordt zoo ongekunsteld mogelijk in het verhaal gebracht, en heeft het dubbele voordeel, dat Reinaert daardoor zich niet alleen 's konings gunst verwerft, maar ook, dat hij diens ongenade over zijne vijanden uitstort.

Was de opvatting van den Vlaming daardoor die van een waren kunstenaar, ook in de schildering en stoffeering der afzonderlijke tooneelen betoonde hij zich zoodanig. Zijn voorganger had in dat opzicht eene moeielijk te evenaren hoogte bereikt, en toch wist onze Willem hem ook hier nog de loef af te steken door enkele toevoegsels, welke de levendigheid der voorstelling en de vroolijke tint nog merkelyk verhoogden. Ik stip slechts aan, hoe er in het eerste pleidooi ten voordeele van den afwezigen vos trekken voorkomen, die de meesterhand verraden; hoe het tooneel met Canteleer door hem met vrij wat meer talent is ingeleid dan door den Franschman. Ik wijs op het slot van Bruin's avontuur, dat met een geheel eigenaardig tooneel verrijkt is.

Toen de beer op de werf ontdekt was, liep alles te hoop. Deze greep een bezem, gene een vlegel, die een pook, een ander weer een staak; de pastoor van het dorp zelf vatte een kruisstaf; en

zoo rukte men op den beer aan, die nu jammerlijk werd toegetakeld. Eindelijk gelukte het hem te ontkomen; maar daarbij sprong hij (en hier begint het toevoegsel) in een groep oude wijven, zoodat hij er een vijftal in de rivier deed tuimelen, en daaronder des pastoors vrouw. De verschrikte geestelijke herder bood nu ieder, die zijne gemalin te hulp mocht snellen, een jaar aflat. De parochianen liepen toen met touwen en haken ter plaatse, waar de priester het hun gebood; en terwijl men de vrouw uit het water haalde, verloor men Bruin uit het oog, die zich wegpakte.

De aanleiding tot zijne wijzigingen en toevoegsels vond de dichter meestal in de werken van zijn voorganger; maar hetgeen daar soms met een enkel woord is aangestipt, wordt hier met levendige kleuren gemaald, en altijd met groot talent in het verhaal gelascht. Voor een gedeelte heeft hij daarbij gebruik gemaakt van eene inlassching in het oorspronkelijke ¹⁾. Deze moge al zeer kort na het ontstaan van het gedicht er ingevoegd zijn, zij maakt toch, dat de omwerker, die haar kende, niet uit de allereerste jaren van de dertiende eeuw kan zijn. Voegt men daarbij de voortreffelijkheid van taal, stijl en rhythmus van het Vlaamsche gedicht, dan zal men het oordeel niet wraken, hierboven reeds neergeschreven, dat onze *Reinaert* niet veel ouder dan 1250 kan zijn ²⁾.

Hetgeen ten slotte den *Reinaert* zoo boven alle mededinging stelt, is de plastische objectiviteit der schildering.

Dikwijls is de dierensage tot satire en staatkundige toespelingen gebruikt en misbruikt. Pierre de Saint-Cloud heeft herhaaldelijk het hof van Filips Augustus gehegeld, en vooral den invloedrijken prior Bernard, die hem waarschijnlijk uit zijne pastorij verdreven

¹⁾ Verg. mijne *Étude sur le roman de Renart*, p. 196 suiv., met *Vanden Vos Reinaerde*, Inleiding, bl. LXXXVI, CVII—CIX.

²⁾ De opmerking van Prof. E. Martin (*Examen critique des manuscrits du Roman de Renart*, p. 23), dat in vs. 11267 van den Franschen tekst de naam van *Noradin* slechts in drie, en wel van de jongste handschriften gevonden wordt, terwijl de overigen *Coradin* lezen, (doch zie boven, bl. 320 vlg.), komt mijne tijdsbepaling versterken. *Coradin* was de naam, dien de Franken aan Malek Moaddam, zoon van Malek Adel, gaven, den Sultan van Damascus, die in 1204 een tocht tegen Akers ondernam, en in 1228 stierf.

had, en dien hij daarvoor strafte, door den ezel de rol en den naam van „Bernard l'archiprêtre" toe te deelen. Het verst in die satire ging zeker de dichter van den *Reinardus Vulpes*. Bij hem wordt het verhaal blijkbaar bijzaak, en de sage voortdurend tot het voertuig gemaakt van aanvallen tegen de geestelijkheid, de ordensregelen, het kloosterleven, en de overmacht en hebzucht van Rome. Zijn spot is scherp, en zijne doorlopende ironie maakt, dat de indruk van zijn werk er grootendeels door bedorven wordt. Want men zal gemakkelijk begrijpen, dat naarmate satire en toespelingen meer plaats in een werk beslaan, en daardoor 's dichters persoonlijkheid meer op den voorgrond komt, het gedicht in diezelfde mate zijn episch karakter en zijne objectieve kunstwaarde verliest.

Dat wil nu niet zeggen, dat aan het dierenepos elke spottende tegenstelling moet worden ontzegd van wat de uiteenloopende idealen der zich allengs scheidende standen der maatschappij begon te vormen. Integendeel, de dierensage bracht dit vanzelf meê. Zij lokte uit tot vergelijking. En die niet onbewuste, maar toch niet sterk op den voorgrond tredende satire werpt er juist dien vroolijken, warmen lichtgloed over heen, die haar voor alle tijden zoo aantrekkelijk maakt. Maar de echte kunstenaar alleen wist hier de juiste maat te bewaren.

In den *Reinaert* voelt men terstond den ontluikenden modernen geest, die de macht van het verstand stelt boven de dommekracht, waarin de voortreffelijkheid van de helden der chansons de geste en de ijzeren baronnen der werkelijkheid, tot op dat oogenblik, steeds had bestaan. Men ziet duidelijk, dat de geest, het erfdeel van den zich ontwikkelenden poorter, zich vroolijk maakt over de gebreidelde macht der stoffelijke kracht. Maar men leest dit tussehen de regels in. Daarmede is niet gezegd, dat de dichter bedoelde *Reinaert* bepaaldelijk te schilderen als den vertegenwoordiger van dezen of genen stand in de maatschappij. Zeer zeker niet in het bijzonder dien der Vlaamsche poorters, die zich wel meer en meer tegen de feodale wereld kantten en er zich van losmaakten, en in dat streven wellicht het verstand en de slimheid van *Reinaert* gebruikten, maar overigens niet verdienden bij voorkeur in zijn schelmachtig karakter te worden afgebeeld. Hoezeer de burgerij zich verkneukelde, als zij de dommekracht van weleer op humoristische wijze

zag gebreideld door den slimmen „kleinen man” ¹⁾, zij heeft zeker noch haar ideaal noch haar afbeeldsel gezien in den deugniet, die aan het „dwangbuis der beginselen” zoo volkomen ontwassen was.

Maar nog veel minder zie men in Reinaert den vertegenwoordiger der feodale wereld, geschilderd als „tot elke gemeene daad in staat”, omdat de dichter, „kind van het gildewezen, met zijne geheele ziel de feodale wereld haat.” Zoo heeft Cd. Busken Huet het opgevat ²⁾. Maar hij bedacht niet, dat de houding van Reinaert nergens wordt afgekeurd, dat hij altijd triomfeert, en dat het juist Isengrim en Bruin zijn, de groote „baronnen”, de eigenlijke vertegenwoordigers van die feodale wereld, welke worden gehoond, gesmaad en bespot.

Maar dit neemt niet weg, dat door het geheele gedicht, zoolal geen democratische, dan toch een anti-feodale, een nieuwere geest waart, die zeker den Vlaamschen burger aantrok, en die hem tot toegevendheid stemde, hem meer tot lachen dan tot strenge veroordeeling deed neigen, als hij de slechte streken van den guit, die dan toch in zijne antipathieën deelde ³⁾, zoo drastisch-comisch zag geschilderd. Trouwens Reinaert wordt niet opzettelijk of bij voorkeur als „de grootste schurk” geteekend: dit zou het gedicht of op de klip van moderne realistische overdrijving hebben doen

¹⁾ Zie mijne *Étude sur le Roman de Renart*, p. 143.

In de elfde Fransche branche, die van Pierre de Saint-Cloud is, ontmoet Renart den koning op de jacht en zegt (Méon, vs. 5612):

„Sire, fet-il, foi que doi vos,
Je ne vos os [m'aïde] offrir,
Qar ne daingneriez souffrir....
Que si petiz hom con je sui
Alast o vos en compaignie.
Miex amez la grant baronie
De vostre cort avecque vos,
Si con est sire Bruns li ors,
Seingnor Ysengrin et ces autres;....
N'avez cure de *povre gent*.”

²⁾ *Het land van Rembrand*, I D., bl. 618, 620 (Haarlem, 1882).

³⁾ Vergelijk het academisch proefschrift van Dr. J. W. Muller, *De oude en de jongere bewerking van den Reinaert; Bijdrage tot de critiek der beide Reinaert-gedichten*, Amsterdam, 1884, bl. 181.

verzeilen, of er een tendenz-stuk van gemaakt hebben, en daartoe was de dichter een te waar, te groot kunstenaar.

In echt epischen geest heeft hij geschilderd om den wil der stof zelve. De dichter streeft er naar, door levendige en natuurlijke voorstelling te boeien, zonder door bepaalde strekking, eigen wijsheid of geleerdheid de aandacht van zijn onderwerp op zijne wijze van behandeling af te leiden. En hoe natuurlijk is hij! Aan zijne helden geeft hij zooveel menschelijk verstand als tot het dagelijksche leven, die eigenlijke sfeer der dierensage, noodig is. Zij handelen noch met te veel overleg, noch enkel uit dierlijke aandrif. En door met uitstekenden tact den middelweg te bewandelen, dien het karakter der dieren in de sage eischt, om haar aantrekkelijk te maken, weet hij onze aandacht te kluisteren. Zoo is het niet uit vijandschap met voorbedachten rade, dat Reinaert het ongeluk van den wolf bewerkt; maar alleen omdat het in zijne natuur ligt zich in het leed van anderen te verheugen. Naarmate de omstandigheden het meebrengen, is hij stout of deemoedig, een minnend echtgenoot of een ontaarde zoon, die de schim van zijn vader hoont. Hij doet zijn voordeel, waar hij kan, en voert zijne streken uit, niet alleen omdat zij hem voordeel aanbrengen, maar grootendeels uit lichtzinnigheid, ook wanneer zijn gevaar er door vermeerderd wordt.

De vos Reinaert moge daardoor in zekere mate het beeld zijn van den alledaagschen mensch in het algemeen, die zich noch door deugd, noch door verstand boven den hoop verheft; hij is, getrouw aan zijne Fransche afkomst, meer nog het beeld van den wuften Galliër, van die lichtzinnige maar egoïstische Fransche *bourgeoisie*, die haar karakter tot op den dag van heden niet verloochend heeft. De wuftheid daargelaten, had hij ook wel overeenkomst met den Vlaamschen poorter, wien niet weinig zelfzucht en haat tegen de tweebeenige Isengrim's en Bruin's aankleefde.

Met die doorlopende natuurlijke houding der personen is ook de toon hunner gesprekken in volmaakte overeenstemming. Het is die van het dagelijksche leven, zonder schoolsche geleerdheid of wijsgeerige redeneeringen, zonder in het oog vallende geestigheid. Hetgeen voor ons aan die gesprekken het fijner zout geeft, is, dat juist het meeste gewicht op het onbeduidendste en triviaalste gelegd wordt. In al het doen en laten heerscht eene humoristische

naïeveteit, eene „wezendheid van natuurlijkheid en goedmoedigheid”, als Snellaert het noemde, die ons noodzakelijk tot lachen dwingt, en tevens tot bewondering van het groote talent, dat de dichter daarbij ten toon spreidt.

Diezelfde kunstvaardigheid straalt door in al zijne beschrijvingen en schilderigen, welke uitmunten door eene levendigheid van verbeelding en eene fijnheid van opmerking, die nergens overtroffen is. Ook zijn stijl is doorgaans „kort, bondig en gedrongen”, „echt-episch”, zij het ook, dat hij eene enkele maal zich tot zekere „breedsprakigheid in het verhalen” laat verleiden ¹⁾, welke trouwens „tot het eigenaardige van den Middeleeuwschen stijl behoort, die juist daaraan voor een deel zijne naïviteit en zijne bekoring ontleent.” Voeg daarbij eene heerschappij over taal en rhythmus, die eenig is in hare soort, en men zal moeten erkennen, dat de dichter van den *Reinaert* zeker de voortreffelijkste kunstenaar mag genoemd worden, dien Vlaanderen in de middeleeuwen heeft gekweekt. Want hoewel hij grootendeels het werk van een ander navolgde, heeft hij door zijne eigenaardige wijzigingen, door zijne zelfstandige toevoegsels, door de meesterlijke wendingen, die hij er aan gegeven heeft, door een onovertroffen meesterschap over den vorm, eerst een kunstwerk in het leven geroepen, dat zijn voorbeeld geheel in de schaduw stelt, maar daarenboven evenveel aanspraak heeft op den naam van zelfstandig, oorspronkelijk gewrocht als op dien van meesterlijk kunstwerk ²⁾.

¹⁾ De juiste opmerking is van Dr. J. W. Muller in zijn hiervoor aangehaald proefschrift.

²⁾ „De middelnederlandsche *Vos Reinaerde* tintelde inderdaad; en is minder eene vertaling dan eene uit de volle borst met welgevallen ondernomen zelfstandige bewerking.” Cd. Busken Huet, *Het Land van Rembrand*, I, bl. 620.

XIII.

VERVAL DER RIDDERPOËZIE.

De *Floris en Blancefloer* is het laatste gedicht uit het bloeitijdperk der ridderpoëzie hier te lande. Zeer zeker is ons niet alles overgebleven, wat het voorgeslacht eenmaal bezat: immers de *Madoc*, de *Fierabras*, *Lenval*, *Tristram*, *Amadas* of *Eneïde* ¹⁾, alle door Maerlant vermeld, zijn evenmin tot ons gekomen als de *Koningin Sibille*, de *Galie ende Morant*, *Karel ende Galiëne*; maar toch bezitten wij genoegzame gegevens om ons een vrij volledig denkbeeld van de ontwikkeling der epische kunst in dat tijdperk te kunnen vormen.

Blikken wij terug, dan vinden wij, dat vooruitgang in onze poëzie niet te miskennen valt. De min of meer barbaarsche heldentijd, waarin de oudste gedichten ons verplaatsen, wordt van lieverlede vervangen door de fijner, meer beschaafde ridderwereld. Wat de voorstelling intusschen wint aan rijkdom van bijzonderheden, aan weelderiger zeden, kunstmatiger schildering, verliest zij aan den anderen kant door grooter eenzijdigheid en bekrompenheid van gedachte. Dit is het, waardoor het geheel voor ons doorgaans ziel en leven mist, omdat het eigenlijk menschelijke, het algemeen natuurlijke, er in vergeten wordt om de kunstmatig ten troon verheven eigenschappen van een kleinen kring van uitverkorenen te vieren. Allengs wordt echter ook dat pad verlaten, en de kunst vertoont zich meer gelouterd van vorm en meer degelijk van inhoud aan ons oog. De mensch, met wat hem overal de borst doet kloppen, wordt weer het onderwerp der zangen. Maar 't is nu niet meer de ruwer hartstocht, die den held kenmerkt: zachter, beschaafder aandoening stempelt hem thans tot den lieveling der Muze.

¹⁾ Verg. boven, bl. 146.

Juist daardoor intusschen kon die kunst nauwelijks meer ridderlijk heeten. Waar zij de eenzijdigheid afschudde, die aan het ridderwezen eigen was, kon zij er de uitdrukking niet meer van zijn; of liever, met de ridderwereld neigde ook de ridderpoëzie ten val. Die kunstmatig gekweekte hoofsche beschaving kon geene toekomst hebben, omdat zij zich meer en meer losmaakte van den bodem der werkelijkheid en vaak de hoogste ontwikkeling zag in hetgeen bloot vorm en bijzaak was. Vandaar dan ook, dat de ridderpoëzie vanzelf ontaardde in die sentimentaliteit, die wel door pracht van kleuren voor een oogenblik de aandacht kon boeien, maar die, vooral in Nederland, geene blijvende aantrekkingskracht had voor een geslacht, dat meer en meer de inspraak volgde zijner realistische natuur.

Alleen de *Reinaert* schittert in onverwelkbaren luister en wordt niet vergeten: minder misschien om zijne innerlijke voortreffelijkheid en hooge kunstwaarde, dan omdat hij de geestige uitdrukking was van het oorspronkelijke Nederlandsche volkskarakter.

Bracht de eigenaardige richting der ridderpoëzie vanzelf de ontwikkeling meê van gebreken, die steeds moesten toenemen, en dus langzamerhand haar verval voorbereiden, haar ondergang moest nog worden verhaast door den allengs toenemenden practischen zin der maatschappij, die ook op het gebied der letteren zijn invloed uitoefende. In den *Moriaen* was die strekking reeds duidelijk waar te nemen, in den *Floris* is een begin van didactische richting niet minder merkbaar, daar de dichter zeer bepaald het zedelijke doel, dat hij met zijn verhaal beoogt, op den voorgrond stelt.

In de werkelijkheid begon de strijd tusschen afgesloten overlevering en critiek, tusschen verbeelding en werkelijkheid, tusschen adel en burgerij. Dat streven van den derden stand in eene richting, welke veel meer het karakter van algemeenheid zou bezitten; die ontwikkeling van handel en nijverheid, welke veel stelliger den stempel van wezenlijke, degelijke beschaving droeg, dan wat men tot dien tijd daarvoor gehouden had; dat alles waarborgde aan de burgerij de overwinning in den strijd. Van nu af aan kunnen wij met zekerheid eene burgerlijke letterkunde te gemoet zien.

Maar zonder verzet liet men het gebied der letteren niet door de onadellijken vermeesteren; en daar verdere ontwikkeling der ridderlijke kunst niet meer mogelijk was, moest zij, om te blijven leven, een stap achterwaarts doen. Tot hoever moest men terug, om een

schijn van leven te erlangen? Op die vraag kon geen eenheid van overtuiging het antwoord geven. De een zocht zich te handhaven op het terrein van ridderlijke eenzijdigheid en adellijke vooroordeelen; de ander meende nog verder te moeten gaan en dacht misschien ook een williger oor bij de ontluikende burgerij te vinden door verheerlijking van ruwe kracht en heldenmoed. Daarom werd uit de sagenkringen van Karel zoowel als van Artur de achterban ten strijde opgeroepen. Maar het konden slechts onbezielde vormen zijn, die men te stellen had tegenover den nieuwen tijdgeest. Dat daarbij het kunstgevoel te loor moest gaan, spreekt vanzelf. Ook in dit opzicht was er teruggang naar onvolmaakter voorbeelden, zoodat de volgende riddergedichten werkelijk van het verval der epische kunst getuigen.

Wij hebben reeds opgemerkt (bl. 122, 144, 306), dat de riddergedichten meerendeels voor de burgerij in het Vlaamsch gewaad werden gestoken, en dat zij voor deze slechts een overgang tot iets eigenaardigers konden uitmaken. Naarmate nu de burgerlijke geest meer om zich greep, moest dit vanzelf leiden tot een meer in het oog springend gebrek aan innerlijke eenheid bij de latere riddergedichten. Dit leert dan ook de ervaring.

De gedichten, waarmee wij ons in de eerste plaats hebben bezig te houden, behooren tot de beide bekende sagenkringen. Daarbij kwam voorts nog de klassieke cyclus; en de gedichten daartoe behorende dienden misschien wel den voorrang te hebben, wanneer wij alleen te letten hadden op den tijd hunner vervaardiging. Maar het kan ons niet te doen zijn om eene dorre chronologische volgreeks. Wij streven naar duidelijke voorstelling van de ontwikkeling der voorvaderlijke poëzie, en daarbij komt het meer aan op het bijzonder karakter der verschillende werken, waardoor hunne eigenlijke plaats in het tafereel hun wordt aangewezen, dan op het jaar hunner geboorte. En nu zullen wij ontwaren, dat de gedichten, wier onderwerp aan de Oudheid ontleend is, reeds geheel doortrokken zijn van den geest van het volgend tijdperk, waarvan zij als de voorloopers kunnen beschouwd worden, terwijl die, aan Karel en Artur gewijd, nog de achterhoede uitmaken van het eigenlijke tijdperk van het romantisme, ofschoon ook hier reeds nu en dan de nieuwe geest zijn stempel op de oude stof gedrukt heeft.

In welke rangorde deze laatsten elkander opvolgden, is niet aan te geven: waarschijnlijk had dit door elkander plaats. Daar de beschaving allengs meer individueel werd dan vroeger het geval kon zijn, moesten duizenderlei omstandigheden bij verschillende personen, op onderscheiden plaatsen, de keus bepalen op een gedicht uit den eenen of den anderen dier kringen. Hun verschil van richting kon buitendien minder de aandacht wekken bij een geslacht, dat aan beider geest eigenlijk even vreemd bleef, en dat er alleen naar luisterde, omdat en zoolang het geen eigen Letterkunde bezat, waaraan men het oor kon leenen. De bekende gedichten werden dan op nieuw afgeschreven, maar ook nieuwe er bij gedicht of vertaald. De nieuwe voortbrengselen der zieltoegende romantiek traden in het leven onder den dubbelen invloed van den min gekuischten smaak der nog niet ten volle beschaafde burgers, en van de worsteling tegen den burgerlijken tijdgeest. Vandaar, aan den eenen kant: vormen zonder leven en innerlijke beteekenis, aan den anderen kant: uitingen van een meer platten, onhoofschen smaak.

Zeer kenschetsend voor dit tijdperk is een aan het Fransch ontleende Walewein-roman, die het gevoegelijkst den titel draagt van *De Wraak over Ragisel*, omdat dit feit ten minste een soort van band uitmaakt, die de aaneengelapte deelen van het gedicht te zamen strengelt. Ziehier een beknopt overzicht van den inhoud ¹⁾, volgens den middelnederlandschen tekst:

Artur had de gewoonte, als hij een plechtigen hofdag hield, niet ter maaltijd te gaan, voordat er zich een avontuur had opgedaan. Toen hij nu eens feest hield, had men lang te vergeefs gewacht; maar eindelijk verscheen er een schip, waarin op een wagen het lijk lag van een ridder: een stuk van de speer, die hem gedood had, stak nog in het lichaam. In eene tasch vond men een brief, vermeldende hoe hij gedood werd en tevens, dat degene, die de schacht uit de wonde zou trekken, de wreker des dooden zou worden: de vijf gouden ringen, die de doode aan de hand had, zou een ander er aftrekken en deze zou daardoor helper van den wreker worden.

¹⁾ Dit gedicht is gelascht in het derde boek van den *Roman van Lancelot*, vs. 11234—14134 (II D., bl. 76—96).

De beste ridders van het hof beproefden het te vergeefs, totdat het Walewein gelukte de speer uit de wond te trekken; maar geen van allen vermocht zich van de ringen meester te maken. Dit was een vreemden ridder, Ydier, voorbehouden, die kwam aangereden en er mee heentoo. Walewein rijdt hem achterna, omdat hij alleen met zijne hulp het avontuur kon volbrengen, maar kan hem niet inhalen. Op zijn tocht komt hij aan het kasteel van een zwarten ridder, die iederen vreemdeling doodde en de hoofden op staken bij de poort van zijn burcht stelde. Zij bevechten elkander: de zwarte te paard, Walewein te voet. Toch wordt Maurus — zoo wordt de zwarte in het vervolg genoemd ¹⁾ — overwonnen en bekent, dat zijne booze gewoonte voortsproot uit de hoop om evenzoo Walewein te doden, dien hij haatte, omdat deze hem eenmaal in een steekspel zijne geliefde had afgewonnen. Hij wordt Walewein's leenman, en deze belooft hem te helpen, waar hij dit noodig mocht hebben. Walewein verlaat hem en komt aan het kasteel van eene jonkvrouw, die hem, omdat hij hare liefde niet beantwoordt, het leven wilde benemen. Op raad van eene harer kamerjuffers geeft hij zich voor Keye uit en ontkomt zoo het gevaar. Met behulp derzelfde juffer gelukt het hem zijn broeder Gariët, dien hare vrouwe — de vrouwe van Galestroet ²⁾ — gevangen hield, te verlossen, en met hem spoedt hij zich naar het kasteel van Maurus. De jonkvrouw zet hem met hare leenmannen na en doet een hevigen aanval op den burcht. De ingeslotenen wagen een uitval, waarbij zij eene groote slachting onder de belegeraars aanrichten. Als de nacht invalt, trekken die van 't kasteel terug: de poort wordt achter hen gesloten, en nog in de hitte van den strijd bevangen, blijft Walewein met zijn broeder er buiten.

In het woud dwalende, ontmoeten zij eene jonkvrouw, die door twee ridders mishandeld wordt. Walewein ontruikt haar aan hare belagers en te zamen begeven zij zich naar haar kasteel van Lancgarde ³⁾. Ydeine, dus was haar naam, deed hem door hare schoonheid weldra in liefde ontbranden. Zij gaf hem te kennen, dat zij hem, uit dankbaarheid, niets weigeren kon; zij verzette

¹⁾ In het Fransche voorbeeld heet hij *Maduc*.

²⁾ In het Fransch heet zij *la pucele del Gautdestitoit*.

³⁾ In het Fransch *de l'angarde of de la garde*.

zich niet tegen zijne liefkozingen en werd de zijne. Den volgenden dag trokken zij naar Kardoel. Onderweg ontmoetten zij een knaap, die van het hof kwam en hun verhaalde, dat daar een jonkman gekomen was, met een mantel, die alleen der vrouwe paste, welke kuisch was. Allen hadden de proef ondergaan, bij de meesten, zelfs de koningin niet uitgezonderd, was hij tot op de heupen ingekrompen: alleen de geliefde van Carados had hem kunnen dragen.

Nauwelijks waren zij ten hove gekomen, of een ridder, Druidein ¹⁾ geheeten, eischte Ydeine, als zijne geliefde, op. Walewein weigerde haar af te staan en er werd bepaald, de zaak te beslechten met een tweekamp ten hove van den koning Bandemagus. [Keye, die Walewein reeds bespot had over zijne nieuwe minnares, voegde hem nu toe, dat hij haar, die zóó bij alle ridders bekend was, wel in eere mocht houden: op hare trouw zou hij waarschijnlijk wel kunnen rekenen. Walewein antwoordde daarop niet, want hij verzong in eene mijmering over de vraag: „wat dat vrouwen gepens es?” Toen hij eindelijk de koningin om inlichting vroeg, antwoordde zij, dat het dwaas zou zijn, zich in gepeinzen daarover te verdiepen, omdat het vrouwelijk gemoed ondoorgrondelijk is. — „Ik zal het toch te weten komen”, zeide de ridder; en Ydeine in de hoede van de koningin achterlatende, ging hij op weg om te onderzoeken.

In een bosch ontmoette hem een koning, die de kunst verstond zich onkenbaar te maken: nu scheen hij zoo groot als een kind van vijf jaren, dan weder had hij de gestalte van een reus. De ridder verhaalde hem de reden van zijn tocht, en de ander lachte hem uit, want nergens zou hij voldoende antwoord op zijne vraag erlangen. In des vreemden kasteel aangekomen, zetten zij zich aan tafel, en daarbij had iets merkwaardigs plaats. In den muur der zaal was eene opening, en de tafel liep daar door in een aangrenzend vertrek, waarin de koningin at. De koning verhaalde zijn gast, dat dit eene straf was. Hij had haar, die van geringe afkomst was, tot zijne gemalin verheven, maar zij had zich met

¹⁾ Het Fransch heeft, vs. 4385:

„Druïdains, li fius Druïlas:
Et por ço ai non Druïdain
Que je doi estre drus Ydain,
Ele ma drue et je ses drus.”

een gemeenen knecht vergeten: daarom deed hij haar den smaad aan, waarvan de ridder getuige geweest was; hij mocht aan haar voorbeeld leeren, „dat gepeins van vrouwenminne.” En als deze er nu op pocht, dat hij eene minnares heeft, welke geen ander zou toebehooren, al kon zij er de geheele wereld mee winnen, stelt de koning hem in staat hare trouw te beproeven. Hij blaast hem aan en doet den ridder zoowel als zich zelf de gedaante van een klein manneken aannemen, en zoo trekken zij naar Artur's hof. Walewein verwerft in zijne vermomming weldra de gunst der kuisch gewaande Ydeine, en verkrijgt nog dienzelfden nacht het bewijs harer ontrouw. Bij zijn vertrek schenkt zij hem, op zijn verzoek, een kostbaren ring, dien hij zelf haar vroeger had geschonken. Als hij later, onder zijne eigene gestalte, dien ring terugeischt, beweert zij dien verloren te hebben, toen zij, in wanhoop over zijn vertrek, zich de handen wrong: het kleinood was daarbij in het water gevallen en een visch had het opgeslokt. Nu vertoont hij haar den ring, en zegt, dat hij dien ontweldigd had aan een klein riddertje, hetwelk hem dien spottend had voorgehouden onder verzekering, den ring als liefdepand ontvangen te hebben van haar, bij wie het den nacht had doorgebracht. Ydeine weet eerst niet, wat zij zal antwoorden, maar eindelijk gelukt het haar hem met liefkozingen zoo te belezen, dat hij haar alles vergeeft¹⁾.

De tijd naderde intusschen, waarop zijn tweekamp met Druïdein bepaald was, en hij begaf zich met de jonkvrouw op weg naar het hof van Bandemagus. In een dicht woud ontmoette hun een ridder, dien Ydeine vriendelijk toelonkte. De vreemde eischte haar nu voor zich, en Walewein wilde dit van een tweegevecht laten afhangen; maar de ander stelde voor, haar midden tusschen hen te plaatsen: zij mocht dan dengeen volgen, die haar het liefste was. Onder voorwendsel, dat haar duidelijk bleek, dat Walewein haar kwijt wilde zijn, voegde zij zich bij den vreemde. Deze drukte

¹⁾ Ook van deze episode, die in 't Fransche gedicht evenmin als die op bl. 398 tusschen [] voorkomt, geldt zeker wat G. Paris zegt in zijne bespreking van *La vengeance de Raguidel*: „Le poëte n'a imaginé cet épisode que pour plaire à ses auditeurs, en mettant une fois de plus sous leurs yeux la présomption de Keu et les déconvenues ridicules qu'elle lui attire.” *Les romans de la table ronde*, p. 50.

haar in zijne armen, kuste haar voor Walewein's oogen en toog met haar weg, tot groote ergernis van dezen, omdat hij nu zijn woord niet zou kunnen gestand doen en haar bij den tweekamp meebrengen. Ydeine herinnerde zich, dat Walewein een windhond had behouden, waarop zij grooten prijs stelde, en verklaarde haren nieuwen minnaar, dat zij geen voet verder met hem zou gaan, alvorens hij haar dezen terugbezorgde. Zij keerden om, en er had een gevecht plaats, waarin Walewein overwinnaar bleef. Toen zijn tegenstander dood was, wilde Ydeine hem beduiden, dat dit alles maar eene beproeving was geweest van zijne liefde en trouw; maar hoe zij vleide, het hielp haar nu niet meer. Hij voerde haar naar de kampplaats, en ofschoon hij Druïdein overwon, stond hij hem de jonkvrouw af, wier ontrouw en wuftheid hem zoo bij herhaling gebleken waren.

[Dan volgt in de middelnederlandsche vertaling eene episode, waarin verhaald wordt, hoe de jonkvrouw, aan wier minnenijd Walewein ontkomen was, het meisje gevangen hield, dat hem gered had, en hoe Gariët en Maurus haar te hulp ijlden en het kasteel belegerden. De beangstigde burechtvrouw stelde voor, het pleit door een tweekamp te beslechten. Keye trad onder een vreemden naam voor haar op, maar delfde het onderspit, en toen nam zij Maurus tot haar gemaal.]

Walewein doolt intusschen rond, om het geheimzinnig avontuur, waartoe het lot hem verkoren heeft, te volbrengen. Aan den oever der zee gekomen, vindt hij daar het schip, waarin de doode ridder naar Artur's hof was gekomen: hij treedt er in en wordt naar Schotland gevoerd. Daar ontmoet hij eene jonkvrouw, die zich beklagt, dat de booze ridder Gygantioen haren „amijs" Ragisel gedood heeft, welke niemand anders was dan de op het schip aangevoerde verslagene, dien Walewein zou wreken. Deze vindt hier ook den ridder Ydier, die zich van de ringen had meester gemaakt, en gezamenlijk zoeken zij nu den booswicht op. Als zij hem ontmoeten, begint Walewein den strijd, maar Gygantioen, beschermd door eene betooverde wapenrusting, weerstaat hem lang: als hij eindelijk zal bezwijken, doodt hij Walewein's paard en wil de vlucht nemen. Maar Ydier belet dit. Hij wordt nu genoodzaakt zijne wapenrusting tegen eene andere te verwisselen en hernieuwt den strijd, waarin hij bijgestaan wordt door een grimmigen beer.

Ydier verslaat het monster en Walewein doodt den onverlaat. De leenmannen des verslagenen brengen nu zijne dochter Belinette aan den overwinnaar, zeggende, dat haar vader hen had doen zweren, dat zij zijne dochter aan zijn overwinnaar zouden geven. Belinette was zeer schoon, en Ydier, die haar beminde, begreep, dat Walewein niet zoo dom zou zijn, of hij zou haar tot zijne minnares maken. Hij verstoutte zich evenwel, hem te verzoeken afstand van zijn recht op de schoone te doen, en na eenige aarzeling maakt de overwinnaar de gelieven gelukkig. Men viert bruiloft en dan trekt Walewein met Ragisel's geliefde en het jonge echtpaar naar Kardoel tot koning Artur: men verhaalt de avonturen, die men heeft volbracht: Walewein's roem en Keye's schande.

Ook deze roman werd uit het Fransch vertaald, en wel naar „le conte de la vengeance de Raguidel” ¹⁾ van den trouvère Raoul. De uitgever noemt dat gedicht in zijne magere inleiding een gewrocht uit het laatst der dertiende eeuw ²⁾; maar ik meen, dat er alle reden is om het nog in de eerste helft dier eeuw te plaatsen. De dichter schijnt mij eene toespeling op den *Méraigis de Portlegués* van Raoul de Houdenc te maken ³⁾, en de vraag zou bijna kunnen rijzen, of wij hier wellicht met een werk van dezen dichter te doen hebben ⁴⁾.

Intusschen is dit gedicht, ook in het Fransch, iets anders dan

1) *Messire Gawain ou la vengeance de Raguidel*, poème de la Table ronde, par le trouvère Raoul, publié et précédé d'une introduction par C. Hippeau. Paris, 1862. In het handschrift heet het *Des aniaus*, maar de dichter noemt het aan 't slot:

C'est li contes

De la vengeance Raguidel.

2) „Un poème écrit à la fin du XIII siècle.” *Introduction*, p. XXVIII.

3) Vs. 1268 heet het:

„Mervelles bien le fist cel jor

Meraugis, cil de Porlesgués.”

4) Mussafia, Michelant en P. Meyer waren van dit gevoelen, doch Zingerle (*Über Raoul de Houdenc und seine Werke*) maar vooral O. Börne (*Raoul de Houdenc, eine stilistische Untersuchung*) hebben aangetoond, dat de trouvère Raoul, die *La vengeance de Raguidel* schreef, niet *Raoul de Houdenc* kan zijn. Ook G. Paris (*Les romans de la Table ronde*, p. 46 suiv.) sluit zich bij het oordeel der laatsten aan.

de beroemde Artur-romans uit het bloeitijdperk der ridderlijke romantiek waren. Terecht zei de uitgever, dat Walewein hier alleen den naam gemeen had met den bekenden held uit den sagenkring van Artur ¹⁾. In het algemeen leeren de verwilderde inhoud, het gebrek aan eenheid, het woeste romantisme, dat het den schrijver alleen te doen was om met wonderbaarlijke feiten de nieuwsgierigheid te prikkelen. En als wij zien, welke verachtelijke rol de vrouwen hier spelen, hoe onkiesch de ruwe betrekking tusschen Walewein (den hoofdpersoon) en zijne schoone geschetst is ²⁾, hoe deze held zelf die hoofschheid heeft afgelegd, welke hem eenmaal tot een toonbeeld voor anderen maakte, dan erlangt men de overtuiging, dat de meer gepolijste ridderwereld had uitgeleefd, en dat dit samenlapsel alleen bestemd was voor oogen en gemoederen, die niets dan een heftigen prikkel begeerden.

Springt dit grootendeels reeds bij de lezing van het oorspronkelijke in het oog, hoeveel meer moet de vergelijking van de navolging met haar voorbeeld ons niet overtuigen, dat wij met een voortbrengsel uit het tijdperk van verval van ridderwezen en ridderlijke kunst te doen hebben.

De vertaler was geheel en al van dichterlijken zin verstoken. Hij heeft zijn voorbeeld merkkelijk bekort: terwijl dit 6176 verzen telt, is dat getal in het middelnederlandsche gedicht tot 2900 ingekrompen, of eigenlijk, omdat men daarvan twee invoegsels moet aftrekken, te samen 820 verzen groot, tot slechts 2080 verzen, dat is, tot een derde van den Franschen roman. Men begrijpt al, dat hier van iets anders sprake moet zijn dan van doelmatige inkrimpingen; en inderdaad, de barbaarsche schaar heeft maar alles weggeknipt, wat van letterkundigen smaak getuigde, wat de verbeelding of den schoonheidszin kon prikkelen. Al wat kleur en leven aan het oorspronkelijke gaf, is eenvoudig weggelaten: de sierlijke bijzonderheden, die volledigheid en duidelijkheid aan de beschrijvingen schenken; de eigenaardige uitvoerigheid der gesprekken, welke

¹⁾ „Messire Gauvain n'a plus guère que le nom de commun avec le Gauvain des légendes du cycle d'Arthur.” *Introduction*, pag. XVIII.

²⁾ Vooral dit bewijst, dat de schrijver niet was Raoul de Houdenc, die juist in een zijner gedichten leerde, dat men eene vrouw niet moet beminnen om hare schoonheid, maar om hare zedelijke waarde.

daardoor van hunne natuurlijkheid en aantrekkelijkheid zijn beroofd, hetgeen soms ook nog veroorzaakt, dat de logische samenhang van den loop der gebeurtenissen verduisterd wordt. Wij hebben dientengevolge slechts het dor geraamte van het verhaal overgehouden. Wel een bewijs, dat de vertaler geen waar dichter was en zelf geen gewicht hechte aan kunstige uitwerking, aan wezenlijke schildering; maar tevens, dat hij voor een gehoor schreef, hetwelk op een veel lager trap van beschaving, althans van kunstzin, stond dan het publiek, waarop de Fransche trouvère het oog had.

Met welke geringe eischen ook aan eenheid van samenstelling, of zelfs aan logischen samenhang de Vlaming zich vergenoegde, leeren de toevoegsels, die hij in het verhaal laschte, en die ik in ons overzicht tusschen haakjes heb geplaatst. Ik laat de episode nog daar, welke besloten wordt met het huwelijk van Maurus (boven, bl. 398). Dat slot is wel niet natuurlijk, en het geheel stremt wel onnoodig den gang van het hoofdverhaal, maar het vormt daarin ten minste geen wanklank. Dat is wel degelijk het geval met het hoofdstuk, hetwelk in het handschrift ten opschrift heeft: „Hoe Walewein wilde weten vrouwengepens” (boven, bl. 396 vlg.). Wel zegt de rijmer, dat hij dit gedeelte ook uit het Fransch had vertaald (vs. 12773); maar daaromtrent is twijfel geoorloofd: in allen gevalle past het niet in de lijst van den roman. Wie zou toch kunnen gelooven, dat Walewein, na de ervaring, die hij had opgedaan, Ydeine weder in genade kon aannemen en dan later hare genegenheid voor hem nog zou hebben vertrouwd?

Dit alles stempelt het gedicht tot hetgeen het is: een samenlapsel van avonturen, zonder eenheid en zonder kunstgevoel.

Het eenige, wat men ten voordeele van den vertaler kan zeggen, is, dat hij, misschien juist alleen ten gevolge van zijne verkorte bewerking, eenige ruwheden en onkieschheden van het oorspronkelijke heeft weggelaten ¹⁾.

Behalve de vermelde groote, storende inlapsels, treft men hier ook nog enkele toevoegsels van minder beteekenis aan, die alle moeten dienen om dezen roman aan dien van *Lancelot* vast te knoopen. Ik laat die hier buiten beschouwing, om ons daarmee

¹⁾ Om met één voorbeeld te volstaan, vergelijkte men het Fransch, vs. 4482 met de vertaling, vs. 13065.

eerst bezig te houden, wanneer wij over hem zullen handelen, die de groote verzameling Artur-gedichten bijeenbracht en den invloed nasporen, dien hij uitgeoefend heeft op den tekst der werken, welke hij aaneenlijmde. Hier vermelden wij alleen, dat die samensteller, Lodewijk van Velthem, ook naar allen schijn de vertaler van dezen roman is geweest, waarnaar reeds in zijn *Merlijn* (vs. 22717) verwezen wordt: het is dus een gewrocht der allerlaatste jaren van de dertiende, of der allereerste van de veertiende eeuw.

Geen gunstiger oordeel kan men vellen over een ander gedicht, waarin Walewein en Keye de hoofdpersonen zijn, en dat evenals het vorige in het Haagsche handschrift van den *Lancelot* is gelascht ¹⁾.

De inhoud is als volgt:

Keye, vervuld van naijver jegens Walewein, laat door anderen beweren, dat Walewein er zich op beroemd heeft, dat hij alleen in één jaar meer avonturen kan bestaan dan alle ridders der Ronde Tafel te zamen. Walewein verlaat op deze valsche beschuldiging het hof. Ook Keye vertrekt met zijne vrienden om met Walewein te wedijveren. Ze oogsten evenwel slechts schande in, terwijl Walewein na een jaar terugkeert, en in dien tijd den koning meer overwonnen vijanden of verlostte gevangenen gezonden heeft dan alle overige ridders te zamen. Als Keye nu ook terugkomt, wordt hij gedwongen zijne valsche beschuldiging te herroepen. De lasteraar, die in 't gevecht gewond is en zich schaamt zijne lastertaal te bekennen, vlucht, waarover Artur zich verheugt, uitroepende:

„Hi heeft menege quaetheid gedaen,
Laettene ten duvelvolen gaen!“ ²⁾

Ook de *Ridder met de mouwe* ³⁾ verheft zich niet boven de pas

¹⁾ In het derde boek, vs. 18603—22270 (II D., bl. 126—151).

²⁾ Ook G. Paris oordeelt over den *Walewein en Keye*, die alleen in het Nederlandsch bewaard is gebleven, zeer ongunstig. „Le roman . . . est un des plus faibles et sans doute des derniers du cycle.“ *Les romans de la Table ronde*, p. 85.

³⁾ Ingelascht in het derde boek van den *Lancelot*, vs. 14581—18602 (II D., bl. 99—126).

behandelde werken, evenmin als de *Roman van Torrec*¹⁾: in beide vermeit zich de avontuurlijkste verbeelding in eene opeenstapeling van gebeurtenissen, enkel bedacht en aaneengeregen om verbazing te wekken. Van eenheid kan ook hier geen sprake zijn, en van dichterlijke schildering of geestverheffing evenmin. Bij den eersten dezer romans zullen wij hier niet lang stilstaan.

De *Ridder metter mouwen* is een bastaard, door zijne moeder te vondeling gelegd. Op den tocht ter opsporing van zijn vader komt hij aan Artur's hof, waar hij van Genovere den ridderslag ontvangt en de jonkvrouwe Clarette hem door 't schenken eener witte mouwe tot haren ridder wijdt. Hij trekt nu uit om zich door allerlei avonturen Clarette's liefde waardig te maken. Hij verlost achtereenvolgens twee jonkvrouwen van de haar mishandelende ridders.

Eindelijk zwaar gewond gaat hij in een klooster genezing zoeken, wordt door den abt overgehaald het monnikskleed aan te nemen, onder voorwaarde evenwel, dat hij ontslagen zou zijn, als hij Clarette mocht winnen.

Artur roept nu een tornooi uit; wie daarin overwint, zal de echtgenoot van Clarette worden. Strijdende met de monnikspij over zijne wapenrusting overtreft de ridder metter mouwe alle kampioenen, in de eerste plaats Keye, die hem bij zijne komst aan Artur's hof had beleedigd. Bij 't feestmaal herkent eene koningin in den ridder haren zoon, die nu Miraudijs blijkt te heeten. Miraudijs huwt Clarette en wordt als heer gehuldigd in zijn moeders rijk.

Toch verlaat hij alles om — zooals in het tweede deel van het gedicht wordt verhaald — ook zijn vader op te sporen en weet hij vermomd in den burecht des ridders te dringen, die zijn vader gevangen houdt. Met dezen trekt hij naar Kardoel, juist als Artur in 't nauw gebracht is door den koning van Ierland. Miraudijs verdrijft dezen, doch wordt, na nog Keye's neef, Galias, in een tweekamp overwonnen te hebben, door verraad gevangen genomen. Eerst door Iwein en diens „liebaerd" wordt hij bevrijd. Op den terugtocht ontzet hij zijne moeder, die in haren burecht belegerd wordt.

¹⁾ Mede in den *Lancelot*, III B., vs. 23127—26980 (II D., bl. 157—183): en afzonderlijk uitgegeven door Dr. J. Te Winkel: *Jacob van Maerlant's Roman van Torec*, Leiden, 1875.

Het gedicht eindigt met het huwelijk der ouders van Miraudijs ¹⁾.

De roman van Torec verdient, om bijzondere redenen, wat meer aandacht.

Vooreerst zij vermeld, dat hij naar het Fransch werd vertaald. Dit kan men reeds opmaken uit de Fransche eigennamen: Bruant van der Montangen, Ydor van der Basser riviere, Mabilie van Montesclare, Morligant, Druant van der Roetsebise, Blancemont, enz.; maar men leest ook uitdrukkelijk, (vs. 25503, in de afzonderlijke uitgave vs. 2378):

„Also als ict int Romans hore” ²⁾.

Wat den inhoud betreft, die behoeft niet in alle bijzonderheden te worden medegedeeld. Het volgende moge volstaan:

De koning Briant van het roode eiland ontmoet, op de jacht zijnde, eene overschoone jonkvrouw, Mariole geheeten, zittende op een boom: op 't hoofd draagt zij eenen diadeem van groote waarde. Hij wordt op haar verliefd en huwt haar, als hij verneemt, dat wie in 't bezit is van dat kleinoed, nimmer van goed of eer verstoken zal zijn ³⁾.

¹⁾ Ook deze Nederlandsche bewerking is de eenig bewaarde. Overigens is ze „sans grand intérêt” ook volgens G. Paris, die zijne bespreking er van dus besluit: „M. Jonckbloet est porté à croire que le Chevalier à la manche est une oeuvre d'invention néerlandaise. Les raisons qu'il en donne ne nous paraissent pas convaincantes, et le roman ressemble trop aux productions les plus banales de la poésie arthurienne française pour que nous ne le regardions pas comme une d'elles; ce qu'indiquent aussi les noms propres qui y figurent. (Clarette, Fellon, Galias etc.) (*Les romans* etc., p. 123).

²⁾ Nadat G. Paris uit overeenkomstige episodien en namen heeft aangetoond, dat de *Roman van Torec* niet oud en van zuiver Franschen oorsprong is, gaat hij aldus voort: „L'existence d'un roman français de Torec est d'ailleurs attestée directement. La librairie du Louvre possédait, au XIV siècle un volume contenant: „Torrez, rimé, bien historié et escript.” La reine Isabeau de Bavière l'avait entre ses mains le 12 novembre 1392 et en 1411 on constata qu'il était en déficit: il ne s'est plus retrouvé. On rencontre assez souvent dans les poèmes antérieurs la mention d'un „vallet” ou d'un „roi au cercle d'or.” C'est sans doute cette appellation dont l'origine n'était plus connue, qui a engagé l'auteur de Torec à raconter par quelles aventures son héros était devenu possesseur du cercle d'or, inséparable de son nom.” (*Les romans de la Table ronde*, p. 269).

³⁾ vs. 43: „Dits ene dinc, daer vele an leget,
Ende daer Merlyn af hevet geseget.”

Nu waren er drie zusters, die te zamen vijftig kasteelen bezaten, en twee harer hadden elk een „amys” in eer en deugd. De eene minnaar heette Bruant van der Montangen, de ander Briade. Een dier minnaars maakte zich meester van de kostbare kroon. Er werden nu drie deelen gemaakt, bestaande uit den diadeem en telkens vijf-en-twintig kasteelen. Toen haar de keus gelaten werd, koos de oudste den diadeem, waardoor zij zeer rijk werd: de andere zusters deelden nu de vijftig kasteelen onder elkander, en zij huwden hare minnaars.

De beroofde koningin ondervond de gevolgen van haar verlies: haar echtgenoot stierf en zij verarmde. Toen zij eene dochter gebaard had, plaatste zij die, met een verhaal van al wat haar overkomen was, in eene ton en vertrouwde haar aan de golven der zee. Het meisje dreef aan land in het rijk van den koning Ydor, die haar, toen zij tot eene schoone maagd was opgegroeid, huwde. Men had haar den naam gegeven van Tristoise. Hij verwekte bij haar een zoon, die, Torec gedoopt, in alle hoofdsche deugden opwies en op zijn twintigste jaar ridder geslagen werd. Toen ontdekte zijne moeder hem het geheim harer afkomst, en Torec vatte het voornemen op, de wonderkroon te gaan zoeken en het onrecht, zijner grootmoeder aangedaan, te wreken. Hij trok heen op zijn paard Morele, en had op zijn tocht allerlei vreemde ontmoetingen: hij bevocht ridders, reuzen, dwergen, leeuwen en zelfs spookgestalten; hij veroverde kasteelen, beschermde verongelijkte jonkvrouwen, en toonde dus zijn ongeëvenaarden moed, zijne kracht en edelmoedigheid. In dat alles werd hij bijgestaan door de geheimzinnige bescherming van een toovenaar, die zijn oom was en door wiens toedoen hij niet alleen den verloren diadeem bemachtigde, maar tevens de schoone Miraude, in wier bezit het kleinood zich bevond, tot vrouw kreeg.

Zooals reeds gezegd is, hangen de verschillende avonturen niet samen, maar volgen elkander willekeurig op; het kan dus wel niemand verwonderen, dat de personen, die in deze ontmoetingen eene rol spelen, weder spoorloos verdwijnen. Het is daarom ook niet noodig bij deze avonturen langer stil te staan. Maar twee zaken vallen in het oog: vooreerst, dat wij hier niet te doen hebben met een ridder van de Ronde Tafel, maar met een, die ze bekwampt en overwint, en dat koning Artur hier ook niet in het

schoone licht voorkomt, waarin de Britsche romans hem altijd plaatsen. Maar wat vooral onze aandacht moet trekken, is, dat hier eene breede episode voorkomt van zuiver didaetische strekking. Torec wordt door een geheimzinnig vaartuig, „het scip van aventuren” genoemd, naar een even geheimzinnig kasteel gevoerd, waar een ridder hem in de „camere van wijsheiden” brengt. Dit was eene prachtige zaal, waarin de oude wijzen, op groote zetels geplaatst, allerlei vraagstukken bespraken. Er werd geklaagd over het zedelijk verval der hooge heeren, eene bron van alle maatschappelijk kwaad; de vraag werd geopperd, wat beter was: hoofschheid met mildheid, of moed, verstand en matigheid? Alle deugd gaat verloren: geld heeft al het andere verdrongen, wat de rijke doet of zegt, wordt geprezen, maar het woord van den arme is dwaasheid. Armoede is groote schande. En de vrekheid is over de geheele wereld verspreid. Voorts wordt het vraagstuk behandeld, of het beter is eene gehuwde vrouw of eene jonge maagd te beminnen: eene jonkvrouw pleit voor reine platonische liefde, hetgeen door eene gehuwde vrouw weersproken wordt. Zoo ging het drie dagen lang, en er werd nog over menig ander onderwerp geredetwist; maar de verhaler bekort zich:

„Derre materie es noch vele,
Dies cortict u metten bispele.”

Toen Torec den vierden morgen ontwaakte, bevond hij zich, tot zijne verbazing, weder ter zelfder plaatse, waar hij was scheep gegaan.

Daar wij het oorspronkelijke Fransche gedicht niet kennen, is het onmogelijk te bepalen, of dit tussehenverhaal daarin gevonden werd, dan of het er door den vertaler werd ingelascht: het eerste is waarschijnlijk, daar juist in dit gedeelte het beroep op het „Romans” plaats heeft, tenzij men moet aannemen, dat dit beroep alleen maar voor de leus was om een invoeagsel te verbergen, hetgeen ook mogelijk is. In het eerste geval heeft dit hoofdstuk misschien juist de keuze van den vertaler op dezen roman gevestigd. Wij mogen dat gissen, nu wij weten, dat deze vertaling uit de pen is gevloeid van Jacob van Maerlant, onder wiens eerste werken wij den *Torec* vermeld vinden. En het zal ons nu niet vreemd voorkomen, dat de hier behandelde vragen ook gevonden en in gelijken zin opgelost worden in andere werken van dezen be-

roemden volksleeraar, zooals Dr. J. Te Winkel uitvoerig heeft aangetoond ¹⁾).

In de *Historie van Troyen* wordt de *Torec* na den *Merlijn* en den *Alexander* genoemd ²⁾), maar daar wij weten, dat deze gedichten niet worden vermeld in de chronologische orde, waarin zij het licht zagen, is het niet met zekerheid te zeggen, of de *Torec* vóór of na deze twee valt. In den *Merlijn* wordt wel is waar alleen de *Alexander* genoemd, maar daaruit volgt nog niet, dat de *Torec* eerst in de derde plaats zou verschenen zijn. Is hij vóór den *Alexander* geschreven, zooals ik later zal beproeven te bewijzen, dan mogen wij hem misschien in 1255 stellen. Valt hij na den *Merlijn*, die omstreeks 1260 mag vertaald zijn, dan zal de *Torec* tusschen dat jaar en 1265 geschreven zijn. Chronologisch gaat hij dus vóór de *Wrake van Ragisel*, maar de didactische geest, die hier zoo luide spreekt, toont, dat de oudere roman eene wat latere ontwikkelingsperiode kenmerkt: hier staan wij op den drempel van het didactisch-burgerlijk tijdperk.

Ook de *Ridder metter mouwe* kan op eigenlijke oorspronkelijkheid niet bogen; want blijkbaar heeft de schrijver meer zijn geheugen geraadpleegd dan zijn scheppingsvermogen. Ieder oogenblik stuit men op toestanden of beschrijvingen, uit andere werken, als de gedichten van Chrestien de Troies, den *Walewein* en den *Ferguut*, overgenomen. Hoogstwaarschijnlijk was de schrijver met die werken wel in het Vlaamsch bekend, en heeft hij dus klaarblijkelijk dit gedicht niet uit het Fransch vertaald ³⁾).

Wij komen nu tot de Karel-gedichten en moeten hier in de eerste plaats een enkel woord zeggen over de zoodanigen, waarvan de Nederlandsche tekst nog niet is teruggevonden.

Daartoe behoort een gedicht, behelzende de geschiedenis van Karel's jeugd, zijne verdrukking door de gebroeders Hoderik en Ranfroet, zijne vlucht naar Toledo, zijne minnarij en zijn huwelijk

¹⁾ *Roman van Torec*, Inleiding, bl. XXIII—XXXI.

²⁾ Vs. 58: „Hier te voren dichte hi [J. v. M.] Merlijn
Ende Alexander uten Latijn,
Toerecke ende” enz.

³⁾ Vergelijk evenwel hiervoor.

met Galia of Galiëne, de dochter van den Moorschen Ammiraal Galafer. Wij kennen van dit werk alleen een Nederduitsch afschrift, dat in de verzameling, die den naam van *Karl Meinet* draagt, is overgegaan, en daarvan het eerste gedeelte uitmaakt ¹⁾.

Een tweede gedicht, in dienzelfden bundel gelascht ²⁾, maar ook blijkbaar naar een Nederlandschen tekst afgeschreven, verhaalt de beschuldiging door zekeren graaf Rohart tegen de koningin Galiëne ingebracht, dat zij in eene ongeoorloofde betrekking stond tot den ridder Morant de la Rivière. Karel was reeds op het punt zijne gemalin met den vuurdood te straffen, toen Morant in een gerechtelijken tweekamp Rohart overwon, waardoor Galiëne's onschuld aan den dag kwam.

De sage, in dit gedicht behandeld, is, wat de hoofdgedachte betreft, dezelfde als die, welke het onderwerp uitmaakt van eene ook in het Nederlandsch vertaalde Fransche chanson de geste, getiteld *de Koningin Sibille* ³⁾. De middelnederlandsche tekst is verloren gegaan, maar werd in een proza-volksboek omgewerkt, waarvan Ferd. Wolf ons verslag heeft gegeven ⁴⁾. De geschiedenis komt in hare algemeene trekken bijna geheel met de zoo even vermelde overeen, met dit onderscheid evenwel, dat als de verrader, hier Macharis geheeten, in een tweekamp overwonnen wordt, dit niet geschiedt door den beschermer der koningin, Auberijn van Mondisier, welke reeds verraderlijk door Macharis was vermoord, maar door Auberijn's hond, die het schelmstuk had uitgebracht.

¹⁾ Zie: *Karl Meinet, zum ersten Mal herausgegeben durch A. von Keller* (Stuttgart, 1858).

²⁾ Aldaar, bl. 326—451. Zie over den oorsprong van den *Karl Meinet* mijn *Carel ende Elegast*, bl. 172—177.

³⁾ Dat met Galiëne en Sibille een en dezelfde persoon bedoeld wordt, getuigt de uit dezelfde bron afkomstige *Gran conquista de Ultramar*, die uitdrukkelijk zegt, dat Galiëne bij haar doop een tweeden naam ontving: „porque despues que tornó christiana à la Infante é le puso por nombre Sebilla.”

⁴⁾ Men zie daarover zijne verhandeling: *Ueber die beiden wiederaufgefundenen Nederl. Volksbücher von der Königin Sibille und von Huon von Bordeaux*, afzonderlijke afdruk uit het VIII deel der „Denkschriften” van de Keizerl. Akad. van Wetensch. te Weenen, (1857), bl. 8 vlgg.

Zie den inhoud van het gedicht aldaar, in verband met zijn vroeger werk: *Ueber die Leistungen der Franzosen*, u. s. w. S. 125—155.

Deze sage is in Frankrijk herhaaldelijk bezongen: in de twaalfde eeuw in een gedicht met tienlettergeregpe verzen, en eene eeuw later in Alexandrijnen. Deze laatste bewerking was reeds in de eerste helft der dertiende eeuw in omloop, daar Alberic des Trois-Fontaines, die tusschen 1239 en 1250 schreef, haar kende ¹⁾; en het is deze tekst, die door den Nederlandschen bewerker werd gevolgd. Van die vertaling kunnen wij niets zeggen, daar het volksboek het verhaal al te zeer heeft verkort.

Zoo wij al geen volledige Karel-gedichten uit dit tijdperk bezitten, wij kennen toch nog verscheidene fragmenten, die niet veel meer bewijzen, dan dat ze hebben bestaan. Ik zal ze hoofdzakelijk maar volledigheidshalve vermelden.

De sage van Hugo van Bordeaux, thans vooral bekend door Wieland's *Oberon*, gaf aanleiding tot eene Fransche chanson de geste, die ook hier te lande werd nagevolgd. Deze vertaling is niet voor ons bewaard gebleven; maar wij bezitten toch het proza-volksboek, dat daarvan zeker eene, zij het dan ook magere en dorre omwerking was ²⁾. Buitendien bestond er nog eene zeer afwijkende middelnederlandsche bewerking van dit onderwerp, waarvan wij enkele fragmenten bezitten — ongeveer 800 verzen — door den heer De Wind voor de Leidsche Maatschappij uitge-

¹⁾ Verg. mijn *Carel ende Elegast*, bl. 142—143. De redactie in tienlettergeregpe verzen is, onder den titel van *Macaire*, uitgegeven door Guessard, in de verzameling, die onder den algemeenen titel van *Les Anciens poëtes de la France* in 1866 te Parijs het licht zag. Daar zijn ook de fragmenten der bewerking in Alexandrijnen, door Reiffenberg het eerst bekend gemaakt, weer afgedrukt, bl. 307, vlgg.

²⁾ Vgl. behalve Wolf's *Ueber zwei Nederl. Volksbücher*, ook diens *Huyge van Bourdeus* (Stuttgart, 1860) en prof. Verdam, *Het volksboek van Huye van Bordeaux* (Taalk. Bijdragen I, 113).

Dr. Kalf ziet in den oorspronkelijken roman, waarin de invloed der Artur-romans zeer merkbaar is, een overgang tusschen de oude chansons de geste en de latere Arturromans. Hij schrijft de afwijkingen in onze fragmenten aan den bewerker toe en oordeelt, dat verschillende feiten en namen wel degelijk op eene min of meer zelfstandige bewerking van den Nederlandschen dichter wijzen. Deze zou dan daarbij gebruik gemaakt hebben van zijne kennis van andere middeleeuwsche gedichten als het Roelandslied, den roman der Lorreinen, de koningin Sibille, de „Valentijn ende Nameloos” en misschien nog andere, die ons onbekend zijn.

geven ¹⁾. Ferd. Wolf scheen het Fransche gedicht, waarnaar deze bewerking vertaald is, voor ouder te houden dan den bekenden, thans uitgegeven, tekst, omdat Ganelon daar eene rol in speelt en er verder ook nog personen in voorkomen, in de andere redactie niet genoemd. Hij meende daarom, dat dit stuk afkomstig was uit een tijd, toen de sage nog inniger met den Karel-cyclus verbonden en nog meer in bijzonderheden bekend was ²⁾. Ik zie daarin eer het kenmerk eener jonger bewerking, en ben het in dat opzicht met de uitgevers van het Fransche gedicht eens; hoewel ik het niet, zooals deze, aannemelijk acht, dat de afwijkingen eerst door den Nederlandschen bewerker in het verhaal zouden zijn gebracht ³⁾.

Huon, zoon van den hertog van Bordeaux heeft Karels zoon Charlot, die hem in eene hinderlaag overviel, gedood en krijgt alleen vergiffenis op voorwaarde, dat hij zich naar Babylonië, tot den emir Gaudisse begeeft; den eersten Saraceen, welken hij in diens paleis ziet, doodt; des Emirs dochter drie kussen geeft in 't bijzijn van haar vader, wiens baard en vier zijner tanden hij ten slotte den keizer moet overbrengen. Met behulp van den tooverkoning Oberon gelukt hem dit alles.

In onze fragmenten is Huge van Bordeeus — zooals hij daar heet — reeds op den terugweg. Zijn broeder, die zich van zijn erfgoed heeft meester gemaakt, en diens schoonvader nemen hem evenwel door tooverkunsten gevangen. Zij strooien in Bordeeus uit, dat Huge omgekomen is. Twee van diens trouwe gezellen zijn evenwel ontkomen en, als pelgrims vermomd in de stad gekomen, roepen zij Huge's aanhangers op, wien zij vertellen wat er eigenlijk gebeurd is.

Hier breekt ons fragment af. Het oorspronkelijke verhaalt verder, hoe Huon door de hulp van zijn oom en Oberon bevrijd wordt.

Taal en stijl geven ons geen groot denkbeeld van de letterkundige waarde van dit werk, dat de duidelijkste sporen vertoont van

¹⁾ Nieuwe Reeks van Werken, V, 271. Dat de fragmenten daar in eene verkeerde volgorde zijn afgedrukt, valt terstond in het oog. De volgorde is hersteld in de door dr. Kalff bezorgde uitgave van *Huge van Bordeeus* (*Middeln. epische fragmenten*, bl. 229 vlg.).

²⁾ *Ueber zwei Niederl. Volksbücher*, S. 21.

³⁾ Zie pag. X der *Préface* van Guessard en Grandmaison voor hunne uitgave in de *Anciens Poètes de la France*. (Paris, 1860).

het tijdperk van verval der ridderpoëzie. Waarschijnlijk is onze bewerking in het laatst der 14e eeuw vervaardigd.

Verder bezitten wij nog een fragment van een gedicht, dat, blijkens de daarin voorkomende namen (Habigant, Vauciere), tot de sage van Doon de Mayence kan behooren. Ook is er in een enkelen naam eenige overeenkomst tusschen het slechts 372, ten deele geschonden, regels tellende fragment en het fragment uit den Sassenkrijg (Gwidekijn van Sassen). Doch zoomin deze geringe punten van overeenkomst als vergelijking van taal, stijl en rijmen geven genoeg zekerheid in dezen. De jongste uitgever maakt dan ook als slotsom der weinige gegevens op, „dat wij het fragment voorloopig nog onder de onbekende moeten rangschikken” ¹⁾.

Voorts bezitten wij ongeveer even groote fragmenten *Aubri de Borgengoen* der vrij zuivere middelnederlandsche vertaling van den fraaien *Auberi le Bourgoing* ²⁾. Onze vertaling, die misschien uit het begin der 14e eeuw dagteekent, begint met te verhalen, hoe aan Aubri de Borgengoen na allerlei lotwisselingen in Beieren door vluchtende Saracenen Blanchart zijn

„goede ors van sterken leden”

ontroofd wordt, hoe hij

... bekariinde siin ors Blanchaert
Hen weende nie man so om een paert.”

en hoe Aubri zijn paard terugkrijgt. Daarna komt Aubri met de zijnen in gevaar door gebrek aan levensmiddelen, waarin voorzien wordt door „twintig zomers met vleesch en koren en negenendertig kerren met brood, wijn enz.

Nog hebben we twee fragmenten eener vertaling van den *Geraert van Viane*, door Bilderdijk bekend gemaakt ³⁾. Het schijnt

¹⁾ Dr. Kalf, die ze opnieuw uitgaf (*Middeln. epische fragmenten*, bl. 170 vlg.); nadat ze eerst waren uitgegeven door Blommaert, *Annales du Comité Flanand de France* V, p. 89 etc. 1860.

²⁾ Voor de eerste maal uitgegeven door Van den Bergh, *Nieuwe Reeks der Werken van de Maatsch. van Nederl. Letterk.* (1852) VII, 1e st, bl. 126 vlg. en later door dr. Kalf, (*Middeln. epische fragmenten*, bl. 140 vlg.).

³⁾ In het IV D. zijner *Verscheidenheden*. Ten onrechte wordt het werk, waartoe de fragmenten behooren, daar *Garijn van Montglavie* genaamd. Later uitgegeven in dr. Kalf's *Middeln. epische fragmenten*, bl. 154 vlg.

dat de Nederlandsche bewerker een anderen tekst voor zich had dan die door Immanuel Bekker en Tarbé is uitgegeven. Het fragment, dat nog geen 200 regels telt, verhaalt eene episode uit de belegering van Geraert's kasteel van Viane door keizer Karel.

Wij hebben nog eene navolging te vermelden van de *Chanson de Floovant*¹⁾. Het Fransche voorbeeld, dat slechts in één handschrift, in Bourgondischen tongval, bewaard gebleven is²⁾, schijnt van het eind der twaalfde eeuw³⁾; en men heeft trachten te betoogen, dat deze tekst slechts eene omwerking is van een meer oorspronkelijken, die tot de helft der twaalfde eeuw opklimt. Ofschoon dit niet onwaarschijnlijk is, komen mij toch die bewijzen, daarvoor bijgebracht, niet overtuigend voor⁴⁾.

Ofschoon zelfs de Fransche uitgevers geene hooge letterkundige waarde aan dit gedicht toekennen⁵⁾, schijnt het toch zeer verbreid geweest te zijn niet alleen⁶⁾, maar er hebben ook verscheidene opteekeningen van bestaan. Immers de middelnederlandsche vertaling, die wij kennen, wijkt in te veel opzichten af van den Franschen tekst om niet aan eene andere redactie ontleend te zijn⁷⁾; en dat die afwijkingen niet het werk zijn van den vertaler, maar werkelijk uit eene andere Fransche bron ontsproten, leeren en de

¹⁾ Twee fragmenten eener Mnl. vertaling, te samen 639 vss. bevattende, werden gedrukt door Karl Bartsch in Pfeiffer's *Germania*, IX, S. 407 ff. Verg. Dr. G. Penon, in den *Nederl. Spectator* van Juli 1878. Kalff drukte ze af in zijne *Middeln. epische fragmenten*, bl. 187 vlg.

²⁾ Uitgegeven in de *Anciens Poètes de la France*, onder den titel: *Floovant, Chanson de geste, publiée pour la première fois d'après le ms. unique de Montpellier, par MM. Guessard et Michelant*, (Paris, 1859).

³⁾ Zie A. Darmsteter: *De Floovante, vetustiore Gallico poemate et de Merovingo cyclo*, pag. 22. (Lutetiae Parisiorum), 1877 en Bangert, *Beitrag zur Geschichte der Floovantsage*. (Heilbronn, 1879).

⁴⁾ T. a. pl. pag. 26—34. Hij grondt zich hoofdzakelijk op de aanwezigheid van *couplets similaires*; maar zie daarover hierboven, bl. 97—99.

⁵⁾ „La chanson de Floovant n'offre pas un grand intérêt littéraire.” *Préface*, pag. XVI; ook Bartsch zegt, S. 32, dat deze „französische Dichtung . . . bei dem grossen Reichthum besserer kerlingischer Romane von keinem bedeutenden Werthe” is. Eene inhoudsopgave vindt men, behalve achter gemelde *Préface*, ook bij Bartsch, t. a. pl., S. 22 ff. van den afzonderlijken druk, bij Darmsteter, pag. 35 sq., bij Kalff, bl. 181—183.

⁶⁾ Bewijzen bij Darmsteter, l. c. pag. 65 et 89—90.

⁷⁾ Vgl. ook Bartsch, t. a. pl., S. 21.

kroniek van Phil. Mouskès en de Italiaansche *Reali di Francia*, en oude Italiaansche geschriften, waarin sommige zaken voorkomen, die men wel in de middelnederlandsche vertaling, maar niet in den bekenden Franschen tekst vindt ¹⁾. Of onze letterkunde er bij zou winnen, als er meer van dit gedicht teruggevonden werd, is de vraag; want noch door schildering noch door taal munt onze vertolking uit ²⁾.

Ten slotte zij nog aangestipt, dat de *Chanson de Floovant*, volgens een Franschen geleerde, een naklank zou zijn van eene *chanson* uit den Merovingschen tijd, die zich gedurende eeuwen staande gehouden en eindelijk dezen vorm aangenomen had ³⁾. Dat daartegen ook in Frankrijk een sterke twijfel is gerezen, leert hetgeen wij over de geringe levensvatbaarheid der Merovingsche sagen en de bezwaren tegen hare ontwikkeling tot heldendichten hierboven (bl. 72) hebben gezegd ⁴⁾.

¹⁾ Zie aldaar, pag. 45 sq.; 77, 91.

²⁾ Zie hier het oordeel van Darmesteter, t. a. pl., pag. 40: „Fragmentarum stylus puerilis simplicitatis est et singularem auctoris imperitiam denotat, adeo molestae et operosae verborum sunt conclusiones, adeo aegre inter se cohaerent.”

³⁾ Darmesteter l. l., pag. 110 betoogt, dat er Merovingsche *chansons* bestonden, die niet aan klooster-kronieken waren ontleend, en vervolgt dan: „Restat igitur ut e popularibus fabulis desumpta fuerint. Sed quomodo Merovingae fabulae, saeculis VIo et VIIo natae, per sexcentos annos, per ora populi vigere potuerunt, nisi illas servaverit forma quaedam certa et ea quae non mutaretur, sive prosa oratione narratas quales hodie adhuc nostrae populares et pueriles fabellae (*contes de fées, contes populaires*) per saecula traduntur, sive versibus, sub cantilenarum specie, credideris.”

„Sed vidimus jam cantilenas sub Clothario Dagobertoque floruisse quae epicum in modum illustrium illorum regum facta celebrarent. Non temeraria igitur conjectura affirmare possumus Merovingas fabulas cantilenarum formam induisse, et Merovingum cyclum exstitisse qui per sexcentos annos vigerit.”

„Potentium Merovingorum regum memoria per populum servata erat.... E regibus istis praesertim Cloovisius.... Dagobertusque.... celebrati fuerunt. Inde fabulae epicae quae per saecula traditae fuerunt quarumque ultimam retractationem in Floventis Flooventisque poematis reperire est.”

Bangert (a. a. O. S. 21) zegt: „Die Geschichte Floovents ist die sagenhafte Geschichte des Königs Dagobert.” G. Paris (*Romania VI*) gist, dat de naam Floovent verbasterd is uit Hlothovinc en dus zou beteekenen: nakomeling van Hlothovich of Chlodwig. Vgl. ook dr. G. Kalf, bl. 181—186.

⁴⁾ Vergelijk vooral het werk van Bangert.

Hoe het zij, wat er van onze vertaling overbleef, heeft weinig waarde; taal, stijl zoowel als maat en rijm zijn van een ongeoeffenden vertaler.

Evenzeer bezitten wij fragmenten van de *Chanson d'Aiol*. Er schijnen in het Fransch verscheidene lezingen van dit gedicht in omloop geweest te zijn, en uit een bericht van Albericus Trium Fontium mag men opmaken, dat dit onderwerp zeer populair was ¹⁾. Intusschen is er slechts van één dier opteekeningen een enkel handschrift overgebleven, dat tot tweemaal toe werd uitgegeven ²⁾. Ons bestek laat niet toe ook van dit gedicht een inhouds-overzicht te geven: ik verwijs naar dat van Dr. W. Bisschop ³⁾. Het zij genoeg hier op te merken, dat het gedicht uit twee deelen bestaat: „het eerste vol leven en boeiend, het tweede een opeenhooping van avonturen, vaak onderling weinig verschillende en . . . zonder veel verband. Het eerste gedeelte is de primitieve redactie, het tweede van lateren tijd en geschreven door iemand, die ook het eerste deel hier en daar, hoewel zelden, heeft omgewerkt” ⁴⁾.

Het blijkt, dat ook in Nederland dit gedicht zeer welkom was, daar wij er zelfs twee vertalingen van bezeten hebben, van welke beide langzamerhand verscheiden fragmenten aan het licht zijn gekomen ⁵⁾.

¹⁾ Ad annum 779 heet het onder anderen: „Aiol de quo canitur a multis.”

²⁾ In Frankrijk in de werken der *Société des anciens textes* onder den titel: *Aiol, Chanson de geste d'après le manuscrit unique de Paris par Jacques Normand et Gaston Raynaud*, 1877. In Duitschland: *Aiol et Mirabel und Elie de Saint Gille, Zwei altfranzösische Heldengedichte herausgegeben von Prof. Dr. W. Förster*, 1876—82.

³⁾ *Dietsche Warande*, VII Deel, bl. 458 vlg. (1866).

⁴⁾ Dr. G. Penon: *De Roman d'Aiol*, in den *Nederl. Spectator* van 18 Mei 1878.

⁵⁾ Van de eene acht, meestal zeer verbrokkelde, fragmenten, te zamen omstreeks 600 verzen uitmakende: van de andere twee in goeden staat verkeerende fragmenten, die 1200 verzen tellen. Zij zijn bijeenverzameld en geordend door Prof. J. Verdam in *Oude en nieuwe Fragmenten van den Mnl. Aiol*, afgedrukt in het *Tijdschrift voor Ned. Taal- en Letterkunde* II en ook afzonderlijk in het licht gegeven (Leiden, 1883).

Sedert de *Aiol* is uitgegeven, bleek, dat de fragmenten, afgedrukt in de *Nieuwe Reeks van Werken der Maatschappij van Letterkunde*, VII, I, bl. 143 vlgg., en die in *Serrure's Vaderlandsch Museum*, I, bl. 431, daartoe niet behooren, zooals vroeger gegist werd. Dr. Te Winkel en dr. Kalf toonden aan, dat ze behooren tot den dusver in de Middelnederlandsche letterkunde onbekenden roman van „Loyhier ende Malaert”. Zie hierachter.

De eerste, die gevonden werden, „zijn geschreven in een Limburgsch dialect, dat waarschijnlijk buiten de grenzen van ons tegenwoordig vaderland gesproken is” ¹⁾. Later werden wij bekend met fragmenten eener vertaling in zuiver middelnederlandsch. „Deze twee bewerkingen van den *Aiol* zijn onafhankelijk van elkander ontstaan en hebben zelfs niet dezelfde redactie van het Fransche gedicht tot voorbeeld gehad” ²⁾.

De Limburgsche vertaling, die, blijkens sommige rijmwoorden, misschien wel een zelfstandig werk en geene overzetting van een Vlaamschen tekst mag zijn, wordt door Verdam „in of tegen het midden der dertiende eeuw” gesteld ³⁾. Zij komt, ondanks menigvuldige afwijkingen, vrij wel overeen met den Franschen tekst, dien wij kennen; maar het blijkt ten duidelijkste en bij herhaling, dat de vertaler weinig voor zijne taak berekend was, en ik acht het oordeel nog te gunstig, dat hij „zich niet boven het middelmatige verheft” ⁴⁾.

Wat den zuiver middelnederlandschen tekst betreft, deze is blijkbaar uit het tijdperk van verval. De toon is droog en de vorm gebrekkig. Ik neem hier, ten slotte, gaarne het oordeel van Verdam over: „De vertaler draagt den gewonen stempel: hij is eene middelmatigheid, die hier en daar zelfs zeer gebrekkige zinnen bouwt en nu en dan ook niet tegen het „vervaardigen” van een zin zonder zin opziet, als hij maar het rijm kan vinden, waarin hij trouwens allerlei assonancen en onnauwkeurigheden toelaat” ⁵⁾.

In het Fransch bestaat eene *chanson de geste*, die doorgaans den titel draagt van *Ogier de Danemarche* of *Ogier le Danois* ⁶⁾, maar die *Ogier l'Ardennois* behoorde te heeten, daar de held in de

¹⁾ Prof. J. Verdam, *Oude en Nieuwe Fragmenten van den Mnl. Aiol*, bl. 2. Daar is ook (bl. 47, noot 1) de geheele litteratuur van het onderwerp opgegeven. Verg. Dr. Penon in den aangehaalden *Nederl. Spectator*.

²⁾ Prof. Verdam, t. a. pl., bl. 3, waar hij dit door bewijzen staft.

³⁾ T. a. pl., bl. 50.

⁴⁾ T. a. pl., bl. 51. Daar wordt ook de geschiedenis dezer fragmenten medegedeeld.

⁵⁾ T. a. pl., bl. 5.

⁶⁾ Uitgegeven in 1842 door J. Barrois: *La Chevalerie Ogier de Danemarche par Raimbert de Paris, poëme du XIIIe siècle*. Eene inhoudsopgave geeft Léon Gautier, *Les Épopées françaises*, III², 240—257.

Ardennen t'huis behoort. In den tekst wordt hij dan ook herhaaldelijk zoo genoemd ¹⁾. In de eerste helft der twaalfde eeuw werd deze held, die een historisch bestaan heeft gehad (749—820), in eene *chanson de geste* bezongen door den trouvère Raimbert de Paris, die zich herhaaldelijk op eene oudere *jeste* of *cançon* beroept ²⁾. In de laatste jaren van de dertiende eeuw werkte Adenez le Roi, op last van den Vlaamschen graaf Guy van Dampierre, het eerste gedeelte van Raimbert's gedicht om, onder den titel van *Les Enfances Ogier*: daarin worden alleen de jeugd van den held en zijn eerste veldtocht bezongen. Hoe breedsprakig deze omwerking is, blijkt daaruit, dat de 3000 verzen van het ouder gedicht er tot 8000 zijn uitgedijd. Eindelijk bestaat er nog een derde gedicht, tegen de helft der veertiende eeuw door een onbekende vervaardigd, dat niet, zooals de beide anderen in tien- maar in twaalf-lettergeregige verzen is geschreven. Niet slechts bevat dit stuk al de deelen van Raimbert's gedicht, maar nog een aantal andere avonturen, die het tot een gewrocht uit het tijdperk van verval stempelen.

Over dezen held Ogier bestond eenmaal ook een middelnederlandsch gedicht, dat verloren is gegaan, en waarvan slechts acht kleine fragmenten zijn behouden, die te zamen nog geen 200 regels tellen ³⁾.

Ik was vroeger van meening, dat die fragmenten behoorden tot de vertaling van een werk, nog ouder dan het gedicht van Raimbert, wellicht van de *cançon*, door dezen aangehaald ⁴⁾. Sedert ben ik daarvan teruggekomen ⁵⁾, en werd overtuigd, dat onze vertaling naar een jongeren tekst bewerkt moet zijn, ofschoon ik niet kon uitmaken, of dit die van Adenez of de nog latere was. Zooveel scheen wel waarschijnlijk, dat het gedicht, waartoe de fragmenten

¹⁾ Een ridder uit de Ardennen heet bij Heelu, vs. 5502, nog *Willem die Ardenoes*. Over de naamsverwisseling in het Fransch zie men mijne *Geschiedenis der Mnl Dichtk.*, I D., bl. 280.

²⁾ B.v. vs. 3015, 5945, 6971, 9764, 9926. Zie de plaatsen in het zoeven aangehaalde werk, bl. 287.

³⁾ Zij zijn acht in getal, te zamen slechts 184 verzen bevattende, die J. F. Willems heeft afgedrukt in het *Belgisch Museum*, II D., bl. 334 vlg. De volgorde der fragmenten behoort aldus te zijn: 1, 2, 3, 4, 7, 8, 5, 6. Later uitgegeven door dr. J. C. Matthes, (*Taal- en Letterbode* VI).

⁴⁾ *Geschiedenis der Mnl. Dichtk.*, I D., bl. 286 vlgg.

⁵⁾ *Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde* I, (1e dr.) 113, (2e dr.) 74, noot 2.

behoorden, was bewaard gebleven in eene half Hoogduitsche vertaling, voorkomende in een handschrift van de Boekerij te Heidelberg. Eindelijk is alle twijfel opgeheven door Dr. J. C. Matthes, die dit handschrift met onze overblijfselen heeft vergeleken ¹⁾. Uit die vergelijking bleek onweerlegbaar, dat wij hierin werkelijk eene letterlijke omwerking van ons middelnederlandsch gedicht over hebben, maar in „eene onmogelijke taal, half Duitsch half Dietsch” (Matthes), terwijl de bewerker daarenboven „zijn bron zeer dikwijls slecht gelezen en verstaan” heeft.

Dat middelnederlandsch gedicht was inderdaad uit het Fransch vertaald, zooals er herhaaldelijk in getuigd wordt ²⁾, maar stellig naar geen der boven vermelde redactiën ³⁾. Wel komt het hoofdzakelijk met die van Raimbert overeen, maar deze Fransche tekst „heeft blijkbaar eene omwerking in zijn nadeel ondergaan,” zooals Matthes aantoot ³⁾, en er staat ook in het middelnederlandsch meer dan in het Fransch. Men moet dus aannemen, „dat de Nederlandsche Ogier de vertaling is van een tot heden nog onbekenden en niet teruggevonden Franschen tekst” ⁴⁾. Toch, zegt Matthes, „is het wel mogelijk, dat de Nederlandsche vertaler een en ander aan zijn origineel toegevoegd heeft, en dat sommige smakeloosheden alleen aan hem geweten moeten worden.”

Deze geleerde acht onzen *Ogier* „niet jonger dan de tweede helft der dertiende eeuw” (bl. 22): ik zou hem eer nog wat later stellen. Maerlant heeft ons gedicht zeker niet gekend, daar hij in zijn *Spiegel* ⁵⁾ Ogier niet als romanheld, maar alleen als historisch persoon noemt, dien hij waarschijnlijk slechts uit de kroniek van den pseudo-Turpijn kende. Dit zou zeker waar zijn, als met Jan de Clere, die in den Heidelberger tekst, f°. 202, wordt aange-

¹⁾ In zijn opstel: *De Nederlandsche Ogier in den Taal- en Letterbode VI*, 1875.

²⁾ Aldaar, bl. 11 van den afzonderlijken afdruk.

³⁾ T. a. pl., bl. 11—14.

⁴⁾ Dr. Matthes, t. a. pl., bl. 17: „De onderstelling, dat een der ons bekende Ogiers, b.v. die van Raimbert, ten grondslag gelegd en door den Nederlandschen bewerker op eigen hand uitgebreid zou zijn, laat zich niet volhouden. Juist daar toch waar de vertaler uitdrukkelijk te kennen geeft, dat hij uit zijne Fransche bron put, zoeken wij vaak te vergeefs naar parallellen in het Fransche gedicht.”

⁵⁾ In zijn merkwaardigen uitval tegen de „boerderes,” IV P., 1 B. Cap. 29.
JONCKBLOET, *Ned. Lett. Middeleeuwen*. I, 4e druk. 27

haald ¹⁾, Jan Boendale bedoeld ware. Maar hoe het ook zij, stellig behoort onze vertaling tot het tijdperk van verval der romantische letterkunde. Vooreerst omdat zij, geheel in strijd met de Karelgedichten uit den goeden tijd, zooals Matthes het uitdrukte, jacht maakt op avonturen. Genoemde geleerde heeft (bl. 23) op een paar ontmoetingen gewezen, die eer in een *conte d'aventure* dan in eene deftige *chanson de geste* t'huis behooren. Daarenboven komen er tal van vermaningen en moralisaties in voor, die den tijd kenteekenen.

Op dichterlijken gloed kan onze vertaler niet bogen: hij schrijft dikwerf meer in den toon eener dorre kroniek dan in dien van het heldendicht. Ook van dien kant valt hij buiten de grenzen van het eigenlijke romantische tijdperk ²⁾.

Tot het tijdperk van verval behoort ook een gedicht, dat eene wat uitvoeriger vermelding verdient. Het is dat, hetwelk de in Nederland lang inheemsche en geliefde sage der *Heemskinderen* bezingt en naar de vier gebroeders aldus, of, naar den uitnemendsten hunner, *Renout van Montalbaen* genoemd wordt.

De overlevering is overoud en ontstond in dezelfde streek en denzelfden tijd, waarin die andere Nederlandsche held, Ogier van Ardennen, voor 't eerst bezongen werd ³⁾. Binnen de palen van Nederland schijnt zich echter de sage niet tot een episch gedicht te hebben ontwikkeld; eerst na eene uitwijking van eenige eeuwen, en na onder de handen der Fransche jongleurs te zijn vervormd en uitgebreid, werd zij hier te lande in verjongden vorm weer in omloop gebracht.

In Frankrijk had zij, naar het schijnt, veel opgang gemaakt, zoodat er eene noordelijke en eene zuidelijke redactie van was ontstaan, welke later op zeer onoordeelkundige wijze werden samengesmolten, zoodat eigenlijk al de feiten tweemaal verhaald worden,

¹⁾ Zie de plaats bij F. J. Mone in zijn *Uebersicht*, S. 38 en Matthes, t. a. pl., 25 vlg.

²⁾ Een overzicht van het gedicht van Raimbert vindt men bij Léon Gautier, *Les Épopées françaises*, tom III², p. 190—240 en in mijne *Geschied. der Nnl. Dichtk.*, I D., bl. 289 vlgg.

³⁾ Verg. Dr. J. C. Matthes, *Renout van Montalbaen*, Inleiding, bl. XLVII; (Groningen, 1875) en Dr. J. C. Matthes, *De vier Heemskinderen*, Inleiding, bl. XXX; (Groningen, 1872). Zie ook Dr. H. Michelant, *Renaus de Montauban*, pag. 506; (Stuttgart, 1862).

nu eens als in het Ardennerwoud, dan als in Zuid-Frankrijk voorgevallen ¹⁾. Of men daarbij te denken hebbe aan eenvoudige verplaatsing der sage van het Noorden naar het Zuiden, dan of men vermenging van overleveringen moet aannemen, kan niet meer worden uitgemaakt. Het laatste komt mij wel het waarschijnlijkste voor, als ik mij herinner, dat er ook in het Zuiden Renauts bekend waren: men denke slechts aan „Reinaut vanden Witten Dorne.”

Ook in Nederland was en bleef de sage geliefd, en toen het Fransche gedicht hier in de dertiende eeuw werd vertaald, verwierf het waarschijnlijk juist zoo groote populariteit, omdat het steunde op de zeker nog niet in vergetelheid geraakte overlevering, en helden bezong, die de sympathie hadden van het geheele volk. Vooral in Zuid-Nederland was het verhaal in omloop, zooals uit de oudheden van menige plaats blijkt. Ook in het Noorden was de ingenomenheid met de Heemskinderen nooit geheel te niet gegaan; en het stoutste riddersgeslacht van Holland, dat van Arkel, knoopte zijne eigene geschiedenis vast aan het Huis van Heimo van Dardanië ²⁾.

Juist om die algemeene vermaardheid, die den naam der helden tot op den dag van heden nog in onzen mond doet voortleven, zou ik wel gewenscht hebben den inhoud van het gedicht uitvoerig te kunnen mededeelen, maar de beperktheid van mijn bestek veroorlooft dit niet ³⁾. Ik herinner hier slechts, dat de Heemskinderen Ritsaert, Writsaert, Adelaert en Reinout zonen zijn van Heymyn of Heimo,

¹⁾ Het gedicht werd ten jare 1862 in de *Bibliothek des Litt. Vereins in Stuttgart* uitgegeven door Dr. H. Michelant, onder den titel: *Renaus de Montauban oder die Haimonskinder, Altfranzösisches Gedicht*. Verg. Dr. J. C. Matthes' opstel in het *Jahrbuch für römische und englische Litteratur, N. F. III*, getiteld: *Die Oxforter Renaus-handschrift Ms. Hatton 42 Bodl. 59, und ihre Bedeutung für die Renaussage; nebst einem Worte über die übrigen in England befindlichen Renausmss.*

²⁾ Bij de door Alberdingk Thijm, Tergouw en Matthes genoemde herinneringen aan de Heemskinderen zij nog vermeld, dat o. a. aan de Zaan een molen *de Rosbaier* (Ros Beijaard), een andere *de Vier Heemskinderen* heet.

³⁾ Ik verwijs daarom naar mijne *Gesch. der Nnl. Dichtkunst*, II, bl. 332 vlgg., naar Alberdingk Thijm's *Karolingsche Verhalen*, bl. 27—191, 2e uitgave en vooral naar de hiervoor vermelde critische uitgave van het volksboek, met inleiding en aantekeningen door Dr. J. C. Matthes.

graaf van Dordoen en Aye, zuster van koning Karel. Daar hun vader uit haat tegen Karel gezworen heeft, dat hij de kinderen uit zijn eigen huwelijk zal dooden, voedt Vrouwe Aye hen in 't geheim op. Eerst als Heymyn, aan Karel's hof ontboden ter gelegenheid van de kroning van diens zoon Lodewijk, klaagt, dat hij geene kinderen heeft, wien hij zijn rijk kan nalaten en hij zijn eed herroept, toont zijne vrouw hem zijne vier zonen, waarvan de oudste toen dertig jaren was. Heymyn is zeer verheugd, slaat zijne zonen tot ridders en schenkt hun ros en rusting. Reinout, de jongste, tevens de sterkste, ontvangt het ros Beyaart, dat de kracht heeft van tien rossen.

Heymyn komt nu met zijne zonen ten hove, waar ze door toedoen van den jaloerschen Lodewijk smadelijk worden behandeld; men geeft hun spijs noch legerstede, noch geschenken. Eindelijk komt het tot een twist. Reinout slaat Lodewijk het hoofd af en moet met zijne broërs vluchten; zijne ouders moeten Karel zweren hem hunne zonen over te leveren. De Heemskinderen trekken eerst naar Spanje en treden in dienst van een' Moorschen koning, daarna in dien van koning Yewe. Reinout sticht er een kasteel en huwt 's konings dochter Clarisse.

Na zeven jaren drijft het heimwee naar hunne moeder de Heemskinderen, als pelgrims vermomd, naar Pierlepont. Vrouwe Aye herkent hen: de sterke Reinout drinkt alleen meer wijn dan tien ridders.

De moeder weigert hare kinderen over te leveren, maar Heymyn gevoelt zich gebonden door zijn eed en tracht zijne zoons gevangen te nemen. De drie oudsten blijven in zijne macht: alleen Reinout ontkomt. Vergeefs beproeft hij door losgeld, list en geweld zijne broeders te bevrijden, ten slotte wordt Beyaart hem ontstolen, slechts door de tooverkunst van zijn oom Malagijs krijgt hij het terug, verlost de gevangenen, en bemachtigt door list ook Karel's kroon. Op aansporen van Karel tracht Yewe nu zijn schoonzoon met diens broeders in 's konings handen te leveren. Wel wordt Ritsaert gevangen door Roelant, maar op nieuw, vooral door hulp van Malagijs verlost. Deze zelf, die zich aan Olivier moet overgeven, ontkomt den kerker.

Nu slaat Karel het beleg voor 't kasteel Montalbaen. De nood der belegerde Heemskinderen stijgt ten top. Zij kunnen hun leven

slechts rekken door Beyaart alle dagen vier koppen bloed af te tappen. Ofschoon bisschop Tulpijn uit medelijden hun „spek en menigherhande victualie” genoeg voor een jaar, toewerpt, ontwijken de broeders op Beyaart naar het ouderlijk kasteel in de Ardennen. Vrouw Aye verwierf vergiffenis voor hen op voorwaarde, dat Beyaart den koning uitgeleverd werd. Dit geschiedde, hoe zwaar het den Heemskinderen ook viel. Karel deed Beyaert nu „twee molenstenen binden — dus lezen we in het volksboek van *De vier Heemskinderen* ¹⁾ — aen den hals, en leiden op de brug van der Oysen, en werpen in de riviere: Beijaert sonk met de molenstenen, als 't eerst ingeworpen was, maer terstont quam 't boven en begon te swemmen. Beijaert sag Reinout: doen verhief hij sijn voeten, sloeg tegen de stenen dat beide braken, en swom te lande; so haest als 't te lande quam, liep het na Reinout. Als Carel dit sag, seide hij: Reinout, geeft mij Beijaert wederom, of ik sal u doen vangen. Reinout dit hoorende van den koning, gaf hij Beijaert weder. De koning dede aen elken voet van Beijaert een molensteen binden en aen den hals twee, en liet hem so werpen in de riviere. Noch quam Beijaert boven, en liep na Reinout en briesde seer. Adelaert kuste Beijaert voor sijn muil. De bijstanders verwonderden hen van de kracht van 't peert. Carel seide tegen Reinout: 't en sij gij mij Beijaert wedergeeft, ik sal u doen vangen en hangen. Adelaert seide: vermaledijt moet gij sijn, Reinout, geeft gij den koning Beijaert weder. Reinout seide: swijgt, broeder, sal ik om een ros 's konings toorn hebben? Neen ik waerlijk, broeder, also helpe mij God. Doe seide Adelaert: Beijaert, wat valschen Heere hebdi giedient: met slechten loon wort gij geloont. Reinout heeft Beijaert weder gevangen, en den koning gegeven, seggende: Heer koning, dit is de derde reise, dat ik 't u geleverd hebbe; is 't dat u dit ros nu ontgaet, ik en vange het niet weder, want het gaet mijnder herten veel te na. De koning ontfing 't ros, en seide: Reinout, gij en meugt niet om sien, want so lang als u ros u siet, so en soudet niet mogen verdrinken. Doen moest Reinout voor de Heeren sweren, dat hij niet om sien en soude na Beijaert. Doen dede de koning Beijaert aen elken voet binden twee groote molenstenen, en aen den hals ook twee, en also werpen in de

¹⁾ In de uitgave van Matthes, bl. 165 vlg.

riviere: doen moest het ros te gronde gaen. Een wijle daerna quam het weder boven en stak 't hoofd om hoge, nijgende na sijnen Heere, alsof 't een mensch geweest hadde, die na sijn lieven vrient bitterlijk geschreit hadde. Ten lesten sonk 't ros en verdronk. Doen jammerde Reinout en versuchte in sich selven, en swoer bij hem selven dat hij geen ros meer en beschrijden noch sporen aen sijn voeten doen noch ook een sweert aen sijn sijde gorden soude, maer hij wilde gaen heremijt worden en trekken in een wilt bos."

Later trekt Reinout naar het Heilige Land in gezelschap van Malagijs, die bij de verovering van Jeruzalem sneuvelt. Na zijn terugkeer uit den Lande van Overzee werkt Reinout aan den Dom te Keulen, waar hij uit afgunst en nijd door de werklieden wordt vermoord.

Sedert Bilderdijk, in 1824, in zijne *Nieuwe Verscheidenheden* de eerste fragmenten van dit gedicht uitgaf, naar eene mededeeling van Hoffman von Fallersleben, zijn nog enkele nieuwe fragmenten aan het licht gebracht, die ten slotte door Dr. J. C. Matthes critisch zijn uitgegeven¹⁾. Zij zijn vier in getal, te zamen 2007 verzen bevattende.

Dat onze middelnederlandsche tekst uit het Fransch werd vertaald, blijkt allerwege: onder anderen uit de Fransche eigennamen; en ik durf wel aannemen, dat de verzekering in de half-hoogduitsche vertaling (waarover later), f°. 468:

„Die *welschen* sagent das vorwar."

in het middelnederlandsch geluid heeft:

„Die *Wale* seghet ons vorwaer."

Dat voorbeeld was geen der verschillende tot ons gekomen bewerkingen; alleen die, welke door Michelant werd uitgegeven, komt het dichtst bij onzen tekst. „Maar het origineel daarvan is zij toch niet...; want vooreerst behelst de *Renout* menig verhaal, dat de *Renaus* niet kent, en omgekeerd. En, wat misschien nog wel 't meest afdoet, zelfs daar waar dezelfde verhalen worden

¹⁾ *Renout van Montalbaen* (1875), in de *Bibliotheek van Mnl. Letterkunde*. In de inleiding, bl. V—VII, vindt men de geschiedenis der fragmenten.

aangetroffen, is de overeenstemming in bijzonderheden niet groot, en zelden of ooit letterlijk¹⁾. En merkwaardig mag het heeten, dat het Nederlandsche gedicht juist die Fransche lezing volgde, welke vooral de Zuidelijke sage op den voorgrond plaatst²⁾.

Dat wij ondanks de weinige overblijfselen van het Mnl. gedicht toch zoo goed over zijn inhoud kunnen oordeelen, danken wij aan twee gelukkige omstandigheden. Vooreerst werd dit werk, evenals de *Ogier*, kort na 1471 door Johan Grumelkrut, of Van Soest, zooals hij zich ook noemde, te Heidelberg vertaald in een quasi-Duitsch dialect, dat echter niet veel meer dan brabbeltaal is, die ternauwernood verstaanbaar was³⁾. Van die vertaling zijn twee afschriften, van de jaren 1474 en 1480, op de Heidelberger Bibliotheek voorhanden. Juist die onbeholpen woordelijke navolging maakt dit werk voor ons zoo belangrijk. Maar wij hebben nog eene andere bron van het hoogste belang: namelijk het proza volksboek uit de zestiende eeuw, waarvan althans jonger uitgaven

¹⁾ Dr. Matthes, t. a. pl., Inleiding, bl. XXII.

²⁾ Aldaar, bl. XXV. Dr. Matthes meent, dat de Nederlandsche bewerker zelfstandig de Noord- en Zuidfransche sagen samenkoppelde, en dat hij daarbij misschien wel een Provençaalsch gedicht gebruikte (bl. XXVI); wel acht hij het „mogelijk” dat de samenvoeging „reeds door een Franschen voorganger geschied was”, maar ten slotte houdt bij hem toch de meening de overhand, dat „de vereeniging der legenden” door „den Ned. dichter zelven... wel het waarschijnlijkst moet geacht worden” (bl. XXVIII). Het zou wel vreemd zijn, dat diezelfde zonderlinge samenvoeging in Frankrijk zoowel als in Nederland geschied was, en dat dan nog de Nederlander de voorkeur aan de vreemde sage boven de inheemsche gegeven had. Ik vind die stelling zoo gewaagd en onwaarschijnlijk mogelijk. Dat wij geen Fransch voorbeeld van onzen tekst kunnen aanwijzen, bewijst niets: hetzelfde geldt van de vroeger behandelde gedichten. En op eene Fransche redactie, met onzen tekst overeenkomende, wijst Matthes zelf als voorbeeld van Tasso (bl. XXXI). De Nederlander heeft blijkbaar eenvoudig een Franschen tekst vertaald zooals hij reilde en zeilde. Trouwens, dat die Provençaalsche Karel-gedichten alleen in de verbeelding van Fauriel hebben bestaan, wordt terecht vrij algemeen aangenomen.

³⁾ Hoffmann zei (*Horae Belgicae*, V, 101): „Es sind in der Regel die niederländischen Reimwörter beibehalten...; ja das Ganze ist oft nur eine Umschreibung der niederländischen Laute in niederdeutsche und hochdeutsche. So ist denn ein wahres Gemisch von dreiërlei Sprachen entstanden, eine Sprache, die so nie gesprochen, höchstens nur verstanden ward.”

bekend zijn, daar het nog steeds herdrukt wordt. Dr. J. C. Matthes gaf er in 1872 eene nieuwe critische uitgave van ¹⁾. Wel heeft de vervaardiger bekort, „want de ridderroman is overal veel langer, ja meestal onbehoorlijk lang van stof” ²⁾; maar „voor den tekst van de *Renout* heeft het eene bijzondere waarde, omdat het over het geheel zoo nauwkeurig met het riddergedicht overeenstemt, dat men het eene omzetting in proza kan noemen, waarbij niet eens alle rijmen vernietigd zijn” ³⁾. Wij hebben dus de noodige gegevens om niet slechts over den gang van het verhaal, maar ook over de bijzonderheden der bewerking te oordeelen.

Blijkt uit den geheelen aanleg van het gedicht, zoowel als uit menig ruw tafereel, dat het in de hooge oudheid werd opgesteld, wij vinden er ook velerlei aanwijzing in van omwerking uit later tijd. Zoo behoort b.v. onder de personen, welke den gebroeders hulp verleenen, hun neef, de ridder en tovenaer Malagijs, die onder anderen ook de macht bezit om menschen en dieren van gedaante te doen veranderen. Zoo hij intusschen dezelfde wonderen verricht, die men vroeger aan den invloed van geheimzinnige krachten toeschreef, hij vermag dit ten gevolge zijner wetenschap, zijner kennis van kruiden en steenen. Is die voorstelling niet het duidelijk uitvloeiende van eene ontwikkeling, die geestesgaven, verstand en studie op prijs stelde? Hoe geheel anders dan in gedichten, die nog ouder geest ademen! In den *Walewein* b.v. *herschept* ook de koning Wonder zich in allerlei vormen; maar dat vermogen is bij hem eene wonderdadige kracht, niet het gevolg van natuurstudie.

Wij kunnen den tijd van het ontstaan dezer vertaling althans bij benadering bepalen. De jongste Fransche redactie wordt gezegd uit het begin van de dertiende eeuw te dagteekenen. In de Nederlanden was het gedicht al vóór 1242 bekend, daar Philippe Mouskès, de Waalsche kroniekschrijver, het als zeer bekend en gewild vermeldt. In Nederlandsch gewaad zal het niet veel later verschenen zijn, daar Maerlant herhaaldelijk van de *Heemskinderen* gewaagt, wier geschiedenis hij *gelezen* had ⁴⁾; zoodat het tijdvak van 1240

¹⁾ *De Vier Heemskinderen*.

²⁾ Aldaar, Inleiding, bl. XXVII.

³⁾ Dr. Matthes, *Renout van Montalbaen*, Inleiding, bl. IX.

⁴⁾ In den *Spiegel historiel*, IV Partie, B. I, Cap. 29 en IV Partie, B. I, Cap. 1.

tot 1280 wel dat der vertaling zal zijn ¹⁾. En men moet bekennen, dat het gedicht geheel in overeenstemming is met den maatschappelijken toestand dier dagen, vol anarchie, verwarring, roofzucht en noodzakelijkheid om op eigen bescherming bedacht te zijn. Men bedenke slechts, hoe nog hertog Jan van Brabant een veldtocht moest ondernemen tegen de bandelooze roofridders, die de wegen onveilig maakten.

De ruwer toon, de grover inhoud van dit werk en van de Karel-gedichten in de voorgaande bladzijden genoemd, zijn, evenzeer als het wetenschappelijk element, waarop wij wezen, eene vingerduiding voor den tijd, waarin deze werken hier den meesten opgang maakten ²⁾. Terwijl de ridderlijke beschaving uit hare letterkunde die ruwe zeden weerde, en dientengevolge de schilderingen uit de Karel-sage op den achtergrond raakten, zien wij die nu op nieuw en bij voorkeur behandeld; ja, haar geest soms doordringen in gedichten, aan een anderen kring van denkbeelden ontleend. De helden worden weer plomp en ruw, geheel vreemd aan die galanterie, die ziekelijke gevoeligheid, welke aan de echte ridderlijke dichtkunst eigen zijn. Van liefde wordt hier niet meer gewaagd, en bijna ieder zachter gevoel is uit der helden borst geweken om alleen plaats te laten voor wraakzucht en bloeddorst. Geen spoor is meer over van den eerbied voor de heilige orde der ridder-schap; integendeel begint zich het democratisch element te doen gelden, zonder ontzag voor de gloriekroon, die eenmaal het koninklijke hoofd omgaf, of voor wat de ridder heilig achtte. Ontegenzeggelijk is het publiek, waarvoor deze gedichten geschreven werden, een ander dan dat, 't welk aan de hoven of op de adellijke kasteelen een gewillig oor leende aan den ridderlijken zanger.

¹⁾ Gaston Paris wil het, in zijne *Histoire poétique de Charlemagne*, p. 140, zelfs tot de veertiende eeuw brengen, waaruit volgen zou, dat Maerlant het oog had op een ouder gedicht; maar die stelling is voldoende door Dr. Matthes weerlegd, t. a. pl., bl. XXXIX—XL.

²⁾ Zoo zegt ook Michelant, *Renaus de Montauban*, S. 504: „Es darf nicht übersehen werden dass die späteren bearbeitungen und übertragungen die ursprüngliche abfassung sehr entstellt haben und dass dadurch elemente der rohheit und gemeinheit eingedrungen sind, welche mit dem übrigen nicht mehr in einklang stehen, elemente, wie sie in einem zeitalter des verfalls der poesie so leicht ältere schöpfungen überwuchern.“

En als men den stijl in aanmerking neemt, waarin zij zijn geschreven, en het volslagen gebrek aan kieschheid, dat er in doorstraalt, zal men dat publiek geen onrecht doen, wanneer men het zich voorstelt als bestaande uit die bonte rij van naar zelfstandigheid strevende dorpers en poorters, die door gebrek aan smaak en door ontbreidelden hartstocht nog gekenmerkte jonge kern eens volks, dat een nieuw tijdperk intreedt, en zich zijner ongekende krachten al dartelend bewust wordt, zooals Alberdingk Thijm het terecht noemde.

De letterkundige waarde dezer gedichten, met name van de *Heemskinderen*, is niet hoog aan te slaan: de stijl is mat, kunsteloos en plat. Terwijl de navolger zijn voorbeeld zoo trouw mogelijk kopiëert, toont hij zich noch meester van de taal noch van de techniek. Zijne uitdrukkingen zijn vaak verward en onzuiver, en om het rijm moet hij dikwijls zijne toevlucht nemen tot stopwoorden of zeer oneigenlijke adjectieven. Als hij zich niet meer weet te redden, begint hij, om een rijmklank te vinden, te zweren en te vloeken bij al wat heilig is.

Gelukkig, dat menige stof zooveel aantrekkelijks heeft, dat zij nooit geheel en al is te bederven, door welke handen zij ook gekneet worde. Daardoor werd ook de geschiedenis der Heemskinderen beschermd: en tot op den huidigen dag is zij in de volksbibliotheek blijven voortleven.

Alvorens een woord over de bewaring der oude riddergedichten in de zoogenoemde volksboeken te zeggen, moeten wij nog een oogenblik onze aandacht wijden aan een gedicht, dat den naam draagt van dien *Malagijs*, van wien wij reeds vernamen, dat hij eene rol in de *Heemskinderen* speelt.

In den *Malagijs* treden weer enkele figuren uit het eerste gedicht op, ook het wonderpaard *Beyaard*, welks oorsprong en natuur hier nader verklaard worden. Den hoofdinhoud van dit werk vormen de tooverkunsten van *Malagijs* (die niet zelden afdalen tot het doen herleven en weer ter dood bezweren van een gebraden kapoen), en de hekserijen van den dwerg *Spiet*, die mede de gave bezit van zich onzichtbaar te maken.

Duidelijker nog dan de *Heemskinderen* draagt de *Malagijs* den stempel des tijds. Vorm zoowel als inhoud zijn in tegenstelling met de echte ridderpoëzie. De toon is meestal vroolijk en spottend;

en de geest, die er ons uit toespreekt, maakt den toenemenden invloed van het burgerlijk element bijzonder aanschouwelijk. Het denkbeeld toch, dat wijsheid ruw geweld overwint, dat verstandelijk overwicht voortreffelijker is dan stoffelijke kracht, is een denkbeeld van zuiver burgerlijke natuur, dat hier allerwege op den voorgrond staat. Wanneer dergelijke richting zich in een riddergedicht al eens openbaarde, dan was het door beschouwingen of redeneeringen, zooals b.v. in den *Moriaen*; maar op de handeling had zij geen invloed. Van lieverlede wordt hooger verstandelijke ontwikkeling in de helden een vereischte. Ridderlijke daden zijn den dichter van den *Malagijs* tamelijk onverschillig: de tooverkunsten van zijn held daarentegen worden met de breedste uitvoerigheid en herhaaldelijk geschilderd. En ze zijn niet het gevolg van eene daemonische macht: zij zijn uit boeken aangeleerd. Groote ruwheid toonen ook die tafereelen, waar Spiet met Malagijs wedijvert in het vertoonen van kunststukjes, en daarbij de oneerbaarste zaken met onverholen genoegen vertoont, terwijl de scherts, die daarmee gepaard gaat, baldadig en grof is.

De vertaling, waarvan zes fragmenten — te zamen ruim 1100 regels — bewaard zijn ¹⁾, is blijkbaar niet ouder dan de laatste jaren van de dertiende eeuw. Daarin is zekere vaardigheid van behandeling in taal en rijm niet te miskennen; maar toch draagt de stijl te veel het kenmerk van verval, om zoo hoog met dit gedicht te loopen als sommigen gedaan hebben.

Ongeveer eene halve eeuw ouder zijn de fragmenten van den

¹⁾ In Bilderdijk's *Nieuwe Verscheidenheden*, IV, 153—176; in Bormans' *Notae in Reinardum Vulpem*: Fasc. I, p. 16—18; eindelijk in Mone's *Anzeiger*, VI (1837) S. 62—68. Ze werden met nog twee tot dusver onuitgegeven fragmenten opnieuw afgedrukt door prof. J. Verdam, (*Taal- en Letterbode* VI, bl. 114—147), die tevens met behulp van het volksboek de rangorde der fragmenten bepaalde. C. P. Serrure ontdekte (1838) in Gent een nieuw fragment, dat 784 verzen zou tellen. 't Bleeft onuitgegeven en geraakte sedert zoek. Van der Haeghen en Hansen vonden later in Gent een fragment van 164 verzen, dat den inhoud van 't door Serrure vermelde bevat. Misschien berust het bericht van Mone en Bormans van Serrure's vondst op een misverstand en bevatte Serrure's fragment geen vier bladzijden, maar vier kolommen en zou dus nu alles weer terecht zijn. Vgl. N. de Pauw, *Over den Madoc van Willem*, bl. 14.

Loyhier en Malaert ¹⁾, die eveneens uit het Fransch vertaald is, maar in die taal verloren is gegaan met uitzondering van een klein gedeelte van het slot, dat betrekking heeft op de overwinning van Lodewijk III in 881 bij Saucourt. Loyhier, zoon van Charlemagne, wordt op aanstoken van zijn broeder Lodewijk verbannen, trekt met zijn vriend Malaert naar Konstantinopel, waar hij 's konings dochter huwt en wordt na velerlei lotwisselingen keizer. Lodewijk wordt najverig op hem, waardoor hevige strijd ontstaat, die verminking van Loyhier, verwijdering tusschen Loyhier en Malaert en eindelijk den moord des laatsten en de vernietiging van zijn geheele geslacht ten gevolge heeft. Het slot van 't gedicht, dat slechts door een lossen band daaraan toegevoegd is, bevat Lodewijk's overwinning op de Noormannen, hier vervangen door Perzen en Arabieren, en Lodewijk's dood.

De middelnederlandsche vertaling, waarnaar het gelukkig in zijn geheel bewaarde Duitsche volksboek werd bewerkt, wordt door de beide laatste uitgevers tot het midden der 14e eeuw gerekend, en is in vrij zuivere taal en tamelijk vloeiend geschreven.

Van nog geringer omvang zijn de fragmenten van den roman van *Valentijn en Nameloos* ²⁾. Van de middelnederlandsche bewerking, die ongeveer 7000 verzen zou geteld hebben, zijn er ons slechts 352 bewaard. De vertaling, die niet ouder is dan de eerste helft der 14e eeuw, werd waarschijnlijk bewerkt naar een Fransch voorbeeld; de vertaler kweet zich goed van zijne taak; vorm en inhoud doen het den jongsten uitgever „betreuren dat wij er niet meer van over hebben.”

De roman, die de lotgevallen der vondelingen Valentijn en Na-

¹⁾ Dr. Te Winkel, die de reeds vroeger — zie bl. 414 noot 5 — uitgegeven fragmenten herkende als behoorende tot den roman van *Loyhier en Malaert* gaf ze op nieuw uit (*Tijdschrift voor Nederl. taal- en letterkunde*, VI bl. 300—313). Evenzoo deed Dr. Kalf, (*Middeln. epische fragmenten* 261—289) die aan de twee reeds bekende fragmenten nog een van ongeveer 300 regels toevoegde. Zie een kort overzicht van den geheelen roman bij Kalf bl. 262, 263, die ook de literatuur van het gedicht geeft.

²⁾ Eerst, schoon onvolledig, uitgegeven door Hoffmann von Fallersleben (*Altdeutsche Blätter*, S. 204—206) later volledig door Seelmann (*Denkmäler vom Verein f. niederdeutsche Sprachforschung* IV S. 109 u. s. w.) en door Dr. G. Kalf, (*Middeln. epische fragmenten*, bl. 212 vlg.).

meloos, kinderen van Pepijn's zuster bevat, behandelt dezelfde sage, die in eene andere bewerking, welke den naam van *Valentijn en Ourson* draagt, veel bekender werd en ook bij ons in een volksboek bewaard bleef.

Met de ridderwereld moest natuurlijk ook de letterkunde, die er de uitdrukking van was, verkwijnen: zij werd vervangen door burgerlijke geschriften, die een wetenschappelijken geest ademen. Intusschen, geheel vernietigen kon de nieuwe richting de oude poëzie niet. Waar haar inhoud werkelijk snaren in het hart der Nederlandsche hoorders had doen trillen, kon haar klank niet geheel wegsterven: te minder, omdat de didactiek niets voor gevoel of verbeelding gaf, welke toch ook in die dagen van hevige reactie hunne rechten bleven handhaven. Vandaar, dat de dichterlijke verhalen langer voortleefden dan men misschien zou wanen. Maar zoo de inhoud al geliefd bleef bij zekere klasse, de vorm werd allengs merkbaar gewijzigd.

Toen met de meer wetenschappelijke richting des tijds het proza den gebonden stijl begon te vervangen, werden verscheiden dier gedichten van de kluisters van het rijm ontdaan; en dezelfde verhalen, die in verzen eenmaal het gemoed van den pas ontlukenden ridderstand in beweging gebracht en voorts de verbeelding der zich nog niet volkomen bewuste krachtige burgerij geprikkeld hadden, bleven als onberijmde *volksboeken* de lievelingslectuur van de meerderheid des volks, om nog later, toen het peil der algemeene ontwikkeling weer hooger gestegen was, tot de zoogenoemde Blauwe Bibliotheek af te dalen.

Dat niet elk gewrocht der middeleeuwsche kunst dus bleef voortleven, spreekt wel vanzelf; want wie ziet niet in, dat de voortbrengselen uit den bloeitijd der ridderpoëzie, met hunne conventionele begrippen, daartoe in 't geheel niet geschikt waren? Menschelijke hartstochten alleen konden bij voortdoring op sympathie bij de groote menigte rekenen, die ook, als mingepolijst, meer lust had in de ruwer helden der Karel-sage.

Intusschen, naarmate de beschaving veld won, en het algemeen ontwikkelingspeil der maatschappij van lieverlede rees, moesten de traditioneele overblijfselen eener vroegere letterkunde immer een kleiner en steeds minder beschaafden kring van aanhangers krijgen.

Dit lag in de orde der dingen, evenzeer als dat het karakter dier volksverhalen een bepaalden stempel moest dragen. En het zal ons dus niet verwonderen, dat *de Roncevaller slag*, *de Heemskinderen*, *de Zwaanridder*, *de Huon van Bordeaux*, en enkele van die klasse meer, dat bovenal het volksdicht van *Reinaert*, tot op den dag van heden voortleefden, zonder veel van hunne oorspronkelijke kleur verloren te hebben.

De gedichten uit den Britschen kring overleefden daarentegen de middeleeuwen niet. Zoo al een enkel daarop eene uitzondering maakt, het heeft zoo zijn oorspronkelijken adel verloren, dat wij ons bijna geweld moeten aandoen om in het sprookje van „De Getrouwe Vos,” in de *Nieuwe Moeder de Gans*, den gevierden *Roman van Walewein* te herkennen. En dan bedenke men nog, dat hier van geen eigenlijk voortleven onder het volk sprake kan zijn; want die vertellingen voor de kinderkamer zijn niet gegaard op den bodem der voortlevende traditie, maar schijnen veeleer uit een dood verleden opgerakeld, om deerlijk verminkt en misvormd te worden.

Waar aan het einde van dit tijdvak (dl. II, VI boek) een overzicht van het proza der middeleeuwen gegeven zal worden, komen we op deze en andere volksboeken nader terug.

XIV.

DE GEWIJDE POËZIE.

De mensch heeft niet alleen stoffelijke belangen, en hij gevoelt behoefte aan nog ander dan wereldsch genot. Ook op letterkundig gebied leert de ervaring van alle volken dit; en naast de wereldlijke bloeit nog de geestelijke poëzie. Wij zagen reeds (bl. 56 vlgg.), hoe de Deutsche geestelijkheid zich al zeer vroeg op dit gebied deed gelden; en het is bekend, hoe later de kruistochten Europa met een stortvloed van legenden overstroomden. Het is hier de plaats om een naderen blik op dien tak van letterkunde te slaan.

Had in den vroegsten tijd de geestelijkheid niet geschroomd ook wereldsche onderwerpen te bezingen, van het oogenblik dat de poëzie zich in den ridderlijken dampkring bewoog, toen zij van eer en liefde zong, toen zich het romantisme geheel had ontwikkeld, moesten de geestelijken zich wel onthouden van op dat gebied met de wereldlijke zangers te wedijveren. Maar toch zouden zij in de kunst hunne stem blijven verheffen. Nooit was de invloed der Kerk zoo groot als toen; maar nimmer maakte zij ook van zoo veelzijdige middelen gebruik om dien invloed uit te breiden.

Niet alleen door prediking der kerkelijke tucht werkte zij op de gemoederen: zij heeft het nooit versmaad om ook in gewijde kunst een tegenhanger te zoeken tegen de bekoringen der wereld. Wat Otfried ondernam, beproefden de latere legendendichters evenzeer, en zelfs tegen de hoofsche kunst trad de geestelijke poëzie in het strijdperk.

Hoeveel was er ook niet, dat dien kamp uitlokte! Niet elke verbeelding werd bevredigd door die tooneelen van avontuurlijken moed of wulpsche liefde: vooral niet toen de beschaving ook tot de onadellijken doordrong. Buitendien, als men weet, dat de conventioneele ridderlijke ontwikkeling niet veel meer dan een uiterlijke vorm was, die veelal het hart koud en leeg liet en voor practische

zedelijkheid geen vast steunpunt gaf; als men in aanmerking neemt, dat bij al de verfijnde weelde, de ondeugd niet afnam en het aantal gruwelen niet verminderde, dan zal men het niet vreemd vinden, dat de poëzie, met het oog op de toekomst der christenheid, zich het boetekleed van ascetisme omhing of zich hulde in de nevelen der mystiek. En die toon vond weerklink in veler boezem. Want het beangstigd geweten deed menig hoofd buigen voor dat kruis, dat den berouwtoonenden zondaar als zinnebeeld van genade en schulddeging werd aangeboden; en men luisterde naar die zangen, die, schoon meestal van minder waardij, aan zooveel machtiger helden waren gewijd dan waarvan de mensestreelen wisten te verhalen.

Wij zagen reeds, hoe dat gevoel van zondigheid zich al vroeg openbaarde in maatschappelijke feiten (bl. 102): het vond evenzeer zijne uitdrukking in de letterkunde.

De geest, die de pelgrims, ook vóór den eersten kruistocht, naar het Heilige Land dreef, spiegelt zich het best af in de heiligenlegende. Wat hen ook in het wonderbaarlijke Oosten mocht treffen, het meest voelden zij zich aangetrokken door de wondervolle verhalen aangaande heiligen en martelaars, wier voetspoor zooveel hunner drukten. De priesters en geleerden onder hen namen begeerig de legenden in zich op, die zij van vreemde geloofsbroeders vernamen; en weldra breidden zich door hunne tusschenkomst deze gewijde sagen, uit verschillende oorden, uit Oost en West, afkomstig, over geheel Europa uit: die van den Indischen koningszoon Josaphat ¹⁾ zoowel als die van den Ierschen heilige Brandaan. Die voortplanting had het eerst plaats in de taal der Kerk, maar weldra drongen de legenden ook buiten de kloosters en gingen in de volkstaal over. Hoezeer zij in den smaak vielen, blijkt uit het onnoemelijk

¹⁾ Deze legende, die in de middeleeuwen in alle talen van Europa overgezet werd, vindt haren oorsprong in buddhistische leerstellingen en beschouwingen. Ze werd vroeger toegeschreven aan Joh. Damascenus, maar Zotenberg (*Notice sur le livre de Barlaam et de Josaphat*, Paris, 1886) bewijst, dat ze — waarschijnlijk tusschen 620 en 634 — geredigeerd werd door een monnik van Sint Saba bij Jeruzalem. Vgl. *Romania* XV, 159. We bezitten haar alleen in den *Spiegel Historiae* (II, 7). Vergel. voorts hierover: Stecher, (*Revue trimestrielle*, XXVIII) en E. Brauholtz, (*Die erste nicht-Christliche Parabel des Barlaam und Josaphat, ihre Herkunft und Verbreitung*. Halle, 1885).

aantal heiligen-geschiedenissen en wonderverhalen, gedurende verscheiden eeuwen in alle deelen van Europa op schrift gebracht.

Het zonderlingste, en in onze taal stellig een der alleroudste dier wonderverhalen is de legende van den heiligen Brandaen, die met het volste recht eene monniks-Odysee genoemd is, en evenveel heidensche als christelijke bestanddeelen schijnt te bevatten. De geschiedenis komt hierop neer ¹⁾:

Aan het hoofd van een rijk Iersch klooster stond een heilig man, Brandaen geheeten. Bij zijn vurig streven naar geleerdheid kreeg hij een boek in handen, waarin allerlei wonderen der schepping vermeld stonden, zoo vreemd en zonderling, dat hij ze niet kon gelooven, tenzij hij ze met eigen oogen zag. In zijne verontwaardiging wierp hij het geschrift in 't vuur en vloekte den schrijver dier logens. Nog brandde het wonderspreukige boek, toen den abt een Engel verscheen, die hem Gods toorn verkondigde over zijn ongelooft, en hem tot straf oplegde de gevaren eener zereis te trotseeren, opdat hij met eigen oogen zou zien, wat hem zoo ongelooflijk was voorgekomen. Die wonderen moest hij dan beschrijven.

Op die reis heeft hij allerlei avonturen, welke nu eens herinneren aan de gevallen van Ulysses of Sindbad den Zeeman, dan weer met druïdische of christelijke mystiek samenhangen, of ook een naklank zijn van de wonderverhalen door stoute reizigers van verre zeetochten meêgebracht. Nog voordat hij sloop gaat, ziet hij een sprekend reuzenhoofd ²⁾; op reis ontmoet hij een „linddraak”, een houtrijk eiland, dat op den rug van een walvisch is gegroeid; verder een zeegedrocht, half visch, half vrouw, en ziet op een eiland de geesten der onbarmhartigen. Vervolgens naderen zij de Leverzee

¹⁾ Het middelnederlandsche gedicht werd het eerst uitgegeven door Jhr. Ph. Blommaert in zijne *Oud-Vlaemsche Gedichten*, I D. (1838), bl. 91 vlgg.; en II D. (1841), bl. 1 vlgg. In 1871 werd het op nieuw uitgegeven (in de *Bibliotheek van Mnd. Letterk.*) door Prof. W. G. Brill. Zie over dezen laatsten druk het oordeel van Dr. Eelco Verwijs in de *Verlagen en Mededeelingen* der K. Akad. van Wetensch., Afdeling Letterkunde, 2e Reeks, II D., en zijn artikel: *Dr. Brill's uitgave van Sinte Brandane beoordeeld* in den *Taal- en Letterbode*, III, 235—256. Over de Brandaen-legende handelde Suchier in de *Romanische Studien*.

²⁾ Vgl. over deze episode G. Busken Huet, *Tijdschrift v. Nederl. Taal- en Letterkunde*, VII, bl. 85 vlg.

en den Magneetberg, en zien in een klooster zeven door hemel-spijzen gevoede monniken. Nadat zij ook de helleput hebben gezien, komen ze op een eiland, fonkerende van goud en karbonkelsteen, waar Brandaen's kapelaan door 't stelen van een breidel bijna in handen der duivelen blijft.

Nadat zij den slaapwekkenden Cyrene ontkomen zijn, worden ze weer in de Leverzee teruggedreven, en zien zij Judas naakt zitten, aan de eene zijde was hij bevroren, aan de andere zijde verbrandde hij bijna van hitte. Elken Zondag mocht Judas op dien steen rusten van de pijnigingen der hel.

Verder varende zien Brandaen en zijne gezellen uit een gloeienden berg zielen opvliegen als brandende vogels; ze ontwaren een glazen burcht vol wonderen, ontmoeten engelen, die in allerlei wanstaltige wezens zijn veranderd, en een mannetje nauwelijks een duim groot; deze moet vóór den dag des oordeels het water der zee afmeten met een napje. Vervolgens varen zij veertien dagen rond, ingesloten door een visch, die zijn staart in den bek had gestoken.

Eindelijk, na een omzwerven van negen jaar, kwam men weer t'huis. De Heilige legde het boek, waarin al de wonderen, die hij aanschouwd had, stonden opgeteekend, op het altaar der H. Maagd neder, vierde nog eenmaal de mis en gaf den geest, die door Sint Michiel ten hemel werd gedragen.

Zonderlinger mengelmoes van allerhande feiten, met zoo weinig innerlijke waarde, is nauwelijks aan te wijzen; en het valt moeilijk in te stemmen met hen, die hier eene symboliek vermoeden, waartoe wij den sleutel verloren hebben. Waar eene kranke verbeelding allerlei ongelijksoortige kloosterbeuzelarijen samenstrengelt, waar een monnik de herinneringen uit zijne heidensche jeugd vermengt met de wanstaltigste schaduwbeelden der kloosteroverlevering en de kwalijk opgevangen verwarde geruchten uit eene buitenwereld, die hij niet kende, — daar behoeft men niet gunstiger te oordeelen dan de Bollandisten, die dezen tocht rangschikten onder de *deliramenta apocrypha*.

Brandaen heeft intusschen werkelijk geleefd. Hij was in de zesde eeuw abt van een klooster in Galloway ¹⁾, en schijnt na eene zee-

¹⁾ In de bibliotheek der abdij van Egmond bevond zich o. a. een exemplaar van de *gesta langobardorum cum vita brendani abbatis*. Zie Acquoy en Moll, (*Archief voor Nederl. Kerkgeschiedenis* II, 144).

reis een boek *de fortunatis insulis* geschreven te hebben. Hoe de sage, hem betreffende, allengs wonderbaarlijker werd, blijkt, als men de Latijnsche legende raadpleegt, die ouder is dan de elfde eeuw. Daar heet het, dat hij van zekeren Barintus vernam, hoe deze het land van belofte, het paradijs, betreden had, waar, na den jongsten dag, de gelukzaligen zullen verblijven. Het was een eiland, door een dichten nevel aan elk menschelijk oog onttrokken, waar eene eeuwige lente heerschte, de kostbaarste gewassen bloeiden, en goud en edelgesteenten in overvloed gevonden werden. Dit land wenschte Brandaen mede te aanschouwen: na eene om-doling van zeven jaren vindt hij het werkelijk en keert voorts terug.

Blijkbaar is hier sprake van een dier vroegere tochten naar eene nieuwe wereld, welk lang vóór Columbus door enkele koene reizigers gevonden, maar ook weder verloren was. Een monnik maakte van dat wonderland het land van belofte, teekende daarbij zijne heidensche herinneringen op, bracht dat alles in verband met christelijke kloosterlegenden, en vormde zoo een geheel, dat moest dienen ter verheerlijking van den Schepper aller dingen en tot opwekking van onderworpen geloof.

Wij bezitten van dit gedicht twee redactiën. Die, welke in het Comburger hs. is bewaard, zou, volgens Verwijs, niet, zooals men vroeger meende, „eene gemoderniseerde bewerking van die uit het Hulthemsche hs. [zijn]; [maar] beide hss. moeten naar een ouderen tekst zijn bewerkt, en van die omwerkingen is zeker het Comburger hs. de jongste” ¹⁾.

Deze zienswijze schijnt wel de ware.

Dat het middelnederlandsche gedicht mede tot het oudste behoort, dat wij bezitten, al is het bezwaarlijk ook maar bij benadering er een juist datum voor aan te wijzen, zal men wel niet meer tegen-spreken ²⁾. Zoo Serrure het omtrent 1180 plaatst (boven bl. 143),

¹⁾ *Verlagen en Mededeelingen*, t. a. p., bl. 13 van den afzonderlijken afdruk.

²⁾ De ongegronde meening van Prof. Brill: „Noch in den inhoud noch in den vorm is er iets, dat mij noopt deze Nederlandsche bewerking als bijzonder oud aan te merken. Integendeel de Hoogduitsche woorden, die er in voorkomen, doen aan het Beiersche tijdperk denken”, is voldoende door Verwijs weerlegd. Zie zijn opstel in de *Verlagen en Mededeelingen*, t. a. p., bl. 3 vlgg. van den afzonderlijken afdruk.

Verwijs acht het „waarschijnlijk uit de eerste helft der XIIIe eeuw” ¹⁾. Maar hoe dit ook zij, de oudheid blijkt uit de menigvuldige asso-neerende rijmen, de vele regels met slechts drie toonverheffingen, en het aantal verouderde woorden, die in den oudsten tekst voorkomen, en door den tweeden bewerker of een afschrijver uit de veertiende eeuw, in het Comburger handschrift, meestal door zuiverder en meer verstaanbare zijn vervangen ²⁾.

Kon men vroeger slechts op aannemelijke gronden gissen, dat dit gedicht naar een Hoogduitsch voorbeeld is bewerkt, thans is dit door het grondig betoog van Dr. Eelco Verwijs buiten kijf gesteld ³⁾. Intusschen is het middelnederlandsche werk geene vertaling van het middelhoogduitsche gedicht, door Dr. Schröder ⁴⁾ uitgegeven. „Er moet”, zegt Dr. Verwijs ⁵⁾, „zowel aan het middelhoogduitsch als aan het middelnederlandsch gedicht eene oudere bewerking ten grondslag hebben gelegen. Niet alleen de verrassende gelijkheid van beide bewerkingen wat de hoofdzaak betreft, maar ook de vele afwijkingen van beide teksten, het opnemen van episodes in het eene gedicht, welke in het andere ontbreken, wijzen ons op eene gemeenschappelijke bron, waaruit beide gedichten hunnen oorsprong hebben genomen. Dat die eerste middelhoogduitsche bewerking vrij oud moet zijn geweest, blijkt ons niet alleen uit den geest, maar ook uit den vorm van het middelnederlandsche dichtstuk.”

Onder de Heiligenlevens, die wij veelvuldiger zullen zien verschijnen, naarmate wij het didactische tijdperk meer naderen, waarin de letterkunde zich geheel op leering en verbetering van het menschdom ging toelleggen, moet in de eerste plaats de *Legende van St. Servaes* van Hendrik van Veldeke vermeld worden, die, in haren oudsten, voor ons verloren vorm, gelijk wij opmerkten (bl. 133 vlg.) uit de tweede helft van de twaalfde eeuw dagteekent, even vóór 1170.

Wij zagen, toen wij over dezen ouden dichter als schrijver van

¹⁾ T. a. pl., bl. 24.

²⁾ Maerlant, die in het VIIe boek van zijn *Alexander*, 1747 vlgg., van Brandaen gewaagt, schijnt het oog te hebben op de Latijnsche legende; maar daaruit volgt nog niet, dat ons gedicht toen nog niet bestond.

³⁾ Zie de *Verslagen en Mededeelingen*, bl. 5 vlgg. van den afzonderlijken afdruk.

⁴⁾ Dr. C. Schröder, Sanct Brandan. Erlangen, 1871.

⁵⁾ T. a. pl., bl. 9 van den afzonderlijken afdruk.

de Sint Servaes-legende (of liever navolger van het Latijnsche levensbericht van den Heilige) handelden, dat zijn oorspronkelijke tekst een of twee eeuwen later werd omgewerkt en geïnterpoleerd. Den omvang der veranderingen, die daarbij werden aangebracht, kunnen wij zelfs niet gissen; het is dus niet mogelijk omtrent den toestand van den oorspronkelijken tekst iets vast te stellen, te minder, daar de ons bekende Latijnsche levensbeschrijving den Limburgschen dichter niet tot voorbeeld heeft gediend. Aan den zakelijken inhoud van het verhaal zelf zal, behoudens de reeds bekende inlassching, wel niet veel veranderd zijn.

Servaes, een bloedverwant der Heilige Maagd, liet zich te Jeruzalem, op verzoek van den Patriarch, tot priester wijden, en werd weldra door de stem eens Engels opgeroepen om zich naar Gallië te begeven, waar hij bisschop zou worden. Hij spoedde zich op weg, en kwam in 't eind te Tongeren, welks bisschoppelijke stoel reeds zeven jaren ledig stond. Hij ging naar de kerk, waar de Engel weder verscheen, hem naar het altaar leidde en hem den bisschopsstaf overhandigde. Daarop werd hij door priesters en leeken als Kerkvoogd erkend. En als hij nu den predikstoel beklom, om de gemeente toe te spreken, werd hij op wonderdadige wijze door allen, zoo van Dietsche als van Walsche tonge, verstaan, ofschoon hij zich van de Grieksche taal bediende.

Hij leidde een heilig leven; maar dat belette niet, dat hij, door 's duivels inblazing, uit de stad werd verdreven. Een Engel leidde hem naar Maastricht, waar hij zich eene cel en een kapelleken bouwde en den roem zijner heiligheid vermeerderde. Intusschen kwam Attila, de geesel Gods, Gallië bedreigen, en nu zond de sidderende geestelijkheid Servaes naar Rome, opdat Sint Pieter Gods gramschap mocht afweren. Vóór zijn vertrek ontzette hij nog den ketterschen bisschop van Keulen van zijn zetel, zonder zijne verdediging te willen hooren. Zoo dit velen tegen de borst stuitte, het was, omdat zij niet zuiver waren in den geloove! Nadat Sint Severijn in des afgezetten plaats gesteld was, trok Servaes naar Rome. Onderweg deed hij allerlei wonderen, waarvan ik slechts dit vermeld, dat hij te Metz eene gebroken steenen altaartafel met zijn speeksel weer aaneenhechte.

Ofschoon hij te Rome de voorbedding van alle Heiligen, inzonderheid voor zijne bisschopsstad, inriep, verkondigde Sint Pieter hem in

een visioen, dat alles te vergeefs was. Opdat zijne reis echter niet geheel vruchteloos mocht zijn, gaf hij hem van Godshalve een zilveren sleutel, en daarmede de macht om op aarde te binden en te ontbinden.

Op zijne terugreis ondervond Servaes herhaaldelijk Gods bijzonderen bijstand. Als hij onderweg in slaap viel, zweefde er een adelaar boven zijn hoofd, die met den eenen vleugel zijn schedel tegen de brandende zonnestrallen beschermde, terwijl hij hem met den anderen een verfrisschend koeltje toewaaide. Had hij dorst, hij behoefde slechts een kruis op een steen te maken en het wonder van Mozes herhaalde zich.

Toen hij in de nabijheid van Tongeren kwam, en de inwoners vernamen, dat zij door een inval der Hunnen zouden worden gestraft, kregen zij berouw, dat zij Sint Servaes verdreven hadden. Zij trokken hem in processie te gemoet en riepen hosanna! Maar hij weigerde te blijven en keerde naar Maastricht terug, waarheen hij de reliquieën medenam, opdat zij niet in handen der Hunnen mochten vallen. Ook op dien tocht deed God hem ter eer nog eenige mirakelen, die vervolgens op zijn graf vermeerderd werden, toen hij kort daarna overleden was.

Het tweede boek van dit heiligenleven schetst de lotgevallen van het Bisdom Tongeren, welks zetel naar Maastricht werd overgebracht. Daarbij komt steeds alles, wat met de overblijfselen van den Heilige in verband staat, op den voorgrond. Men zou dit deel wel kunnen noemen des Heiligen geschiedenis na zijn dood. Dat hier vooral vele mirakelen worden medegedeeld, behoeft nauwelijks vermelding.

De grootste verdienste van dit rijmwerk is misschien daarin gelegen, dat het verhaal eenvoudig is; want noch de feiten, die er in vermeld worden, noch hunne groepeerings of schildering kunnen op eenige dichterlijke waarde aanspraak maken. Het langdradige en eentonige van den verhaaltrant, het gebrek aan kiesheid in den gewestelijken tongval en de zwakte der techniek, die echter denklijk wel grootendeels op rekening van den omwerker zullen moeten worden geschreven, maken dat stuk niet tot eene aanwinst voor onze letterkunde. Het best geslaagd is de nog al levendige teekening van 's Heiligen bezoek te Tongeren bij zijn terugkeer van Rome; maar dit is bepaald eene uitzondering.

Wenschelijk zou het zijn, dat er een beter en ouder handschrift van deze legende werd gevonden, waardoor wij misschien in de gelegenheid zouden worden gesteld een helderder inzicht te verkrijgen in de altijd nog vrij duistere vraag omtrent de gesteldheid van het oude gedicht.

Terwijl wij met den Heiligen Brandaen ons nog half binnen den kring der heidensche voorwereld bewogen, stapten wij met den Sint Servaes geheel op middeleeuwsch gebied over. De geest, die dit tijdperk beheerscht, komt nog duidelijker aan den dag in de wijze, waarop de Christus-legende werd behandeld.

Gelijk de wereldlijke kunst in Karel en Artur middelpunten had van een geheelen sagenkring, zoo bezat de gewijde poëzie in Christus haren held; en om hem schaarde zich weldra eene breede rij van heiligen en martelaren, die met evenveel geestdrift gevierd werden als Roeland of Walewein.

Die Christus, de middelaar tusschen God en de menschheid, de verwinnaar van dood en hel, moest juist uit dat oogpunt de aandacht van het zwakke en zondige geslacht trekken; en als zoodanig zien wij hem dan ook geschilderd in een gedicht, waarmede wij ons thans moeten bezighouden.

Het voert tot titel *Vanden levene ons Heren*¹⁾ en bevat het verhaal van het leven, den dood en de opstanding des Verlossers. De dichter heeft intusschen aan zulk eene op zichzelf onaesthetische levensbeschrijving groote mate van dichterlijke eenheid weten te geven. De kern van het verhaal is de verlossing van het menschedom. Dit is het eigenlijke hoofdfeit, dat levendig wordt voorgesteld in eene zeer dichterlijke schildering van de bevrijding van hen, die tot op dat oogenblik aan de verschrikkingen der hel waren prijs gegeven. Dat maakt het hoofdafereel van het gedicht uit, hetwelk met de weelderigste kleuren in echt epischen gloed is gemaald.

Reeds de aanvang bereidt daarop voor. Dewijl alle menschen

¹⁾ *Vanden levene ons Heren*. Een rijmwerk uit de middeleeuwen, uitgegeven door Dr. P. J. Vermeulen, Utrecht, 1843. Naar een hs. der XVe eeuw. Fragmenten van een ander handschrift vindt men in: *Nieuwe Werken van de Maatsch. der Ned. Letterkunde* V, in het *Belgisch Museum* IV en in *Het Taalverbond*, 1854.

tengevolge van Adam's zondenval ter helle verwezen waren, besloot God daaraan een einde te maken, door zelf mensch te worden en zich op te offeren. Hij zond den Engel Gabriël tot de Maagd Maria om haar aan te kondigen, dat Hij wilde „van hare geboren sijn.” Dan volgt het verhaal van de ontvankenis en de geboorte met onnavolgbare naïeveteit. De eigenlijke levensbeschrijving is beknopt; eerst met de Paaschweek begint het verhaal uitvoeriger te worden. De dood des Zaligmakers behoort tot de vele goedgelukte partijen van het gedicht; maar de nederdaling ter helle is verreweg het beste tafereel van allen, en kan in menig opzicht wel de vergelijking met Dante's beroemde helle-schildering doorstaan. Daar bijna op iedere bladzijde van de verlossing der zielen, die in de hel kwijnen, gesproken is, zet dit aan het geheel de kroon op.

Ik kan de verzoeking niet weerstaan van die dichtertelijke schildering hier een voorbeeld te geven. De hel is in twee afdeelingen gesplitst: de eene boven, de andere onder. Beide zijn plaatsen der verschrikking, maar „die onderste stat es jammerlike”, want (vs. 3939):

„Daer es suchtinghe, rouwe ende bitter seer,
Daer weent ende crijt men emmermeer,
Daer es carminghe emmer ende hantgeslach,
Daer eist vroe ende spade altoos nacht.”

Als de vuurpoel wordt beschreven, (vs. 3955):

„Daer sonder inde caitivighe sielen
In berren, wallen ende wielen,”

dan is die voorstelling niet minder plastisch dan deze (vs. 4003):

„Voort eist so donker ende so swart,
So stinkende gruelijc ende so hart,
Dat men donkerheit tasten mach.”

Daar zijn draken met vurige kelen, „fornaeyse, gloyende heet”, waarin de duivels, met lange krauwels gewapend, de zielen werpen. Beter ware het hun in den vuurpoel te versmachten! (vs. 4029):

„Beter? Arme! daer nes nemmer raste,
No vroe no spade, no dach no nachte:
Daer es torment ende bitter seer
Sonder inde ende emmermeer;
Daer berret die moeder metten kinde

Serichlike, sonder inde:
 Daer en claecht die moeder niet haer kint,
 (Elc te claghene ghenoech daer vint)
 No de vader sinen sone:
 Elc heeft daer ghenoech te doene.
 Daer en swijcht men nemmer stille,
 Daer sien die duvele haren wille,
 Daer crijt men, daer sleet men die hande,
 Daer sucht men, daer criselen de tande,
 Daer sijn die duvele alle stout,
 Gierich, wreet, fel ende bout;
 Daer en helpt have no gout,
 Die daer sijn sijn emmer out,
 Daer es emmer honger ende dorst,
 Den kinde en hulpt der moeder borst;
 Daer es die doot ewelike, sonder blijf,
 Daer crijt men: „Aylase, caitijf.”
 Die daer sijn sijn emmer crane,
 Haer beste werelt es vule stanc.
 Wat maggic segghen der hellen stede,
 Daer es sonder inde caitivechede.”

Als laatsten trek voeg ik er bij, (vs. 4068):

„Dat dien caitiven, die daer sijn
 Langher duncket een halve wile daer
 Dan ons hier vijf hondert jaer.”

Mag dit alles niet vergeleken worden met Dante's:

Quivi sospiri, pianti ed alti guai
 Risonavan per l'aere senza stelle,
 Perch' io al cominciar ne lagrimai.

Diverse lingue, orribili favelle,
 Parole di dolore, accenti d'ira,
 Voci alte e fioche, e suon di man con elle

Facevano un tumulto, il qual s'aggira
 Sempre in quell' aria, senza tempo tinta,
 Come la rena, quando il turbo spira ¹⁾).

¹⁾ Inferno, Canto III, 22. In Koks vertaling:

Gekerm en weeklacht en ontzettend jamren
 Weerklonken hier door 't luchtruim zonder sterren,
 Zoodat ik tranen stortte op 't eerst gezicht.

In de bovenste „stat”, die een verblijf is zonder geluk en afwisseling, vertoefden de braven en godvruchtigen van den beginne der wereld af en wachtten op Christus. Toen deze na zijn' dood met het kruis de poorten der hel openstiet, zongen „Adam, Noë, Jacob ende sine XII sonen, Moeyses, David, Ysayas, Yaäc ende Loth, Daniël ende Jacob,

Malachiel
Jheremias ende Jezechiel
Ende al ons heren vriend

en zongen hunnen Verlosser een blijden welkomstgroet toe, waarna zij de plaats der ellende verlieten onder het zingen van: „Sanctus, Sanctus, Dominus!”

Toen de duivelen weder tot zich zelve kwamen, wilden zij de verlostten met geweld terugvoeren, maar Jezus zette den „meester-duivel” het werk der verzoening uiteen, waarop deze hem ook smeekte om verlossing. Maar Christus verwees hem voor eeuwig „in die vule helle.” Door de verlostten gevolgd, leidde Christus hen nu „in den trone.”

Ten slotte wordt echter nog de opstanding en hemelvaart beschreven en eindelijk een tafereel opgehangen van het jongste gericht.

Dit laatste gedeelte is op zichzelf niet kwaad geschilderd: maar wie eenig begrip van epische kunst heeft, zal het betreuren, dat door dezen staart de kunsteenheid verbroken, en het gedicht al te zeer op het gebied der Didactiek overgebracht wordt. Trouwens, die richting wordt er al aan gegeven door de menigvuldige moralisatiën en toepassingen, die in het verhaal gevlochten zijn. Zij schijnen echter maar voor een gedeelte van den onbekenden dichter afkomstig: de overige zijn waarschijnlijk van de hand eens afschrijvers uit Maerlant's school, die er ook eene inleiding en een slot bij heeft gedicht.

Het werk zelf is uit het Latijn vertaald. De zuiverheid van taal,

Een mengeling van talen, gruwbre woorden,
't Geklaag der smart, de kreten van de woede,
En stemmen, schel en heesch, en handenwringen

Ontstaken een geweld, dat in dees lucht
(Schoon door geen tijd bewogen), eindloos voortgiert,
Als 't zand bij 't loeyen van den wervelwind.

de strenge toon, die elk poëtisch sieraad versmaadt, de assonancen, de verouderde uitdrukkingen, de ingenomenheid, waarmee sombere tafereelen zijn gemaald, alles noopt ons dit gedicht een betrekkelijk hoogen ouderdom toe te kennen: later dan de eerste helft van de dertiende eeuw kan het zeker niet gesteld worden.

In den kring der Christus-legende behoort ook nog de miraculeuse geschiedenis *Vanden Houte* ¹⁾, d. i. van den boom, waaruit het kruis van Christus gemaakt werd. Die legende was in geheel Europa zeer geliefd; en ofschoon daarin eene zekere eenheid van opvatting niet te miskennen valt, draagt zij toch in hare bewerking te duidelijk de sporen van het verval der kunst om er langer bij stil te staan. We vermelden daarom alleen, dat het kruis gemaakt werd uit een balk, afkomstig van een door Seth geplant en uit het zaad van den paradijsboom der kennis opgegroeiden boom. David bracht dien naar Jeruzalem en nadat hij eerst door Salomo met goud beslagen en later begraven was, koos Pilatus den balk tot kruishout.

Vroeger werd dit gedicht aan Maerlant toegeschreven, eigenlijk alleen op grond, dat zijn naam op het titelblad van een ouden druk zou voorkomen. Maar Prof. Serrure heeft aangetoond ²⁾, dat er geen zoodanige druk bekend is, en dat het geheele misverstand berust op eene gissing van den bewerker van den catalogus der boekery van Lelong.

Meer nog dan Christus zelf werden heiligen en martelaren gevierd, en in het bijzonder de Heilige Maagd, die men als de beste voorspraak bij den strengen hemelschen rechter beschouwde. Dit laat zich uit de geheele richting van het tijdperk gemakkelijk verklaren. Naarmate de christelijke geest, die het ridderwezen had in het leven geroepen, meer in ijdele vormen ontaardde, de kloof tussehen uiterlijke beschaving en innerlijke zedelijke ontwikkeling grooter, en het levend geslacht niet slechts zondiger, maar ook verweekter werd, in diezelfde mate vond men ook geen waarborg meer in het zoenoffer van Christus, dat alleen bij berouw en ver-

¹⁾ Uitgegeven door dr. J. Tideman in de *Werken der Vereeniging ter bevordering der O. Nederl. Letterkunde*, als: *Dboec van den houte door Jacob van Maerlant*, (Leiden, 1844).

²⁾ *Vaderlandsch Museum*, IV D., bl. 173, waar hij tevens acht verschillende uitgaven beschrijft, die bewijzen, hoe geliefd deze stof in de middeleeuwen was.

betering des zondaars genade beloofde. Daarom deed de zielenangst naar andere voorspraken en middelaars bij den heiligen rechter omzien, welke, nader aan het menschdom verwant, of meedoogender van natuur, zich lieten verbidden om hunne tusschenkomst ter schuldkwijting in het werk te stellen.

Vandaar in de maatschappij de steeds toenemende vereering van heiligen en martelaren, die levendiger dan ooit te voren ontwaakte; vandaar in de eerste plaats de alles overtreffende Maria-dienst; vandaar ook in de Letterkunde de vele legenden en heiligengeschiedenissen, vol wonderen en ascetisme.

Wat het wonder of mirakel betreft, wij hebben het hier niet te beschouwen als geloofsartikel. Zoo wij al hadden na te gaan, welke maatschappelijke oorzaken de vereering der heiligen en het mirakelgeloof hebben in de hand gewerkt, hier behoort verder alleen de vraag te huis, in hoeverre het bovennatuurlijke als bestanddeel der poëzie kan gelden.

En dan valt het niet te ontkennen, dat het wonderbare, evenals elke andere vorm van het verhevene, groote werking kan doen, mits het binnen den tooverkring geplaatst blijve, buiten welken het verhevene ophoudt verheven te zijn.

Het is een onmisbaar vereischte van het verhevene, dat het in zekeren nevel gehuld zij. Betreed slechts eene Gotische kerk bij schemeravond, als hare pijlers en spitsbogen zich in het duister verliezen, en gij zult onder een anderen indruk verkeerden, dan wanneer gij bij helder daglicht het schoone harer lijnen en de regelmaat harer afmetingen bewondert. Die zekere, niet met prozaïsche vrees te verwarren rilling, die u daarbij overvalt, die eigenaardige aandoening wekt het verhevene altijd op. Een met den gezichteinder versmeltend vlak der zee, een onafzienbaar ijsveld, de woestijn in hare dorre naaktheid maken een des te verhevener indruk op onzen geest, naarmate de benevelde horizon minder scherp en duidelijk is geteekend en zoo de gedachte aan het onbegrensde, oneindige, eeuwige zich sterker aan ons opdringt.

Datzelfde gevoel maakt zich van ons meester, als onze verbeelding waant, dat de grenzen, door de natuurwetten afgebakend, op onbegrijpelijke wijze worden overschreden. Vandaar de diepe indruk, dien zoogenoemde bovennatuurlijke verschijningen en wonderen kunnen maken. Maar men begrijpt licht, dat ze, om zoodanige

uitwerking te hebben, aan deze twee vereischten moeten voldoen: vooreerst, dat daartoe geene onedele, alledaagsche, platte voorvallen mogen worden gebezigd; ten anderen, dat ze noch zoo op den voorgrond treden, noch zich zoo vermenigvuldigen, dat zij daardoor van zelf onder het microscoop der analyse vallen. „Keukenwonderen”, zooals Gervinus ze heeft genoemd, en verzamelingen van mirakelen kunnen daarom geen verheven aesthetische werking doen. Zij maken veeleer een comischen indruk door de onevenredigheid, die er bestaat tusschen de geringe uitkomst en de buitengewone, bovennatuurlijke middelen, daartoe aangewend.

Terwijl niemand het treffende zal loochenen van het visioen, dat Paulus op den weg naar Damaskus had, zal het geoorloofd zijn te meesmuilen, als een rafel uit de pij van den heiligen Franciscus, in de muurspleet eener bouwvallige hut gelegd, het werk van een gewonen metselaar doet.

Ontegenzeggelijk is het wonder, dat de Heilige Maagd in de legende van Beatris (zie beneden) verricht, nog aandoenlijk, hoewel innig geloof bij de geestelijke zuster reeds bijna tot lippengeprevel is verbasterd; maar welk gevoel bevangt ons, wanneer wij lezen, dat een vogel, die geleerd had „Ave Maria” te zeggen, zich daardoor uit de klauwen van een havik redt? En kan de indruk wel zoo heel treffend blijven als een heiligen-leven of een bundel mirakelen ons eene reeks van dezelfde of soortgelijke wonderen doet aanschouwen? Als het wonder zoo veelvuldig voorkomt, verliest het zijne magische kracht: en men mag wel vragen: of het dan niet ophoudt wonder te zijn of te schijnen?

Een onafscheidbaar bestanddeel van de heiligen-legende is het ascetisme, dat wij met een enkel woord moeten bespreken.

Zelfverloochening is eene grootsche, edele deugd; en voorrang van den geest boven het vleesch predikte het Christendom van zijne geboorte af. Uit een zedelijk oogpunt heeft de strijd tegen de zinnen iets aantrekkelijks; en als hefboom van zedelijke grootheid ligt het ascetisme natuurlijk ook niet buiten het gebied der kunst. Maar dan behoort toch de zedelijke kant van de onthouding alles te beheerschen. Waar het middel tot dooding van het zingenot daarentegen op den voorgrond geplaatst wordt, houdt de aesthetische werking op. Vooral waar dit middel tot wansmakelijke walgeijkheden afdaalt, als b.v. in het leven der heilige Christina de

Wonderbare, die zich voedt met het vatenwater of met de grofste spijs, nog met asch vermengd.

Als hoofdonderwerp is het ascetische spiritualisme weinig bruikbaar in de kunst, omdat het tegen een der bestanddeelen van alle kunst gekant is. In de kunst toch, die altijd tot de zinnen moet spreken, is de stoffelijke vorm een even belangrijk bestanddeel als de gedachte, waarvan zij het voertuig moet zijn; en het ascetisme veracht en vermaadt de stof, die zij geheel wil onderwerpen aan den geest. Het duidelijkst komt dat uit in de beeldende kunsten. De beeldhouwkunst van dat tijdperk kenmerkt zich door dorre, ontvleesde, houterige figuren, slecht gedrapeerd en zonder leven. In de dichtkunst maken heiligenlegenden en passionalen doorgaans denzelfden indruk.

Slechts daar, waar bij den zanger, die zijne krachten aan soortgelijke onderwerpen waagde, het mystieke element zich nog niet geheel in ascetisme heeft opgelost; waar naast de zucht tot het hemelsche ook nog ingenomenheid met het aardsche bestaat; waar de legende nog grootendeels eene wereldsche sproke is, daar wordt onze smaak niet gekwetst.

Dit is intusschen maar hoogst zelden het geval. De meeste legenden voldoen aan de eischen der aesthetiek niet; ja, hare vermenigvuldiging zelf is daarmede in strijd. Dat ze evenwel eenmaal vlijtig aangehoord, gelezen, afgeschreven en vermenigvuldigd werden, gebeurde, omdat het lezen zieleheil en vrede schonk. Reeds het bezit van zoodanig werk wendde alle ongevallen van het huis af ¹⁾,

¹⁾ Zie het slot van het gedicht *Vanden Levene Ons Heren*:

„So waer vrouwe in arbeit gheet,
 Ende si desen boec int huus weet,
 Heefsij's ghelove, sonder waen,
 Si sal sachte hebben saen; . . .
 So wie ooc ghelove heeft des,
 So wat huse daer dese boec in es,
 Daer en mach tempeest no plaghe
 Slaen, no bi nachte no bi daghe.
 Oec es dat waer, Godweit,
 Int huus daer dese boec in leit,
 So wie daer binnen es,
 Sijt seker dies ende ghewes,
 Dat nemmer en versterft
 Haestelinghe no en bederft.”

hoeveel verdienstelijker moest dan niet het lezen en nog meer het dichten ervan zijn! Geen wonder dan ook, dat die tak der kunst, zoo 't al kunst heeten mag, welig uitbotte.

Wij zeiden reeds, dat vooral de Heilige Maagd werd gevierd. Haar eeredienst is overoud ¹⁾. Justinianus wijdde haar reeds tempels, en sedert de zevende eeuw werd zij meer en meer als de beste voorspraak der zondige menschheid beschouwd. Vooral in de dertiende eeuw nam die vereering, onder den invloed der ridderlijke galanterie, merklijk toe. Zij ging zelfs in eigenlijk gezegden eeredienst over onder het patronaat van de heiligen Dominicus en Franciscus. Noch God de Vader, noch Christus, die als kind haar gehoorzaamheid verschuldigd was, konden, naar de algemeene overtuiging, hare voorbede wederstaan; ja, als moeder van den Heiland werd aan haar eigenlijk de verlossing des menschedoms toegeschreven.

Dat eene hartstochtelijke vereering daarvan het gevolg was, zal niemand bevreemden; evenmin, dat die stemming weerklank vond in de letterkunde. Vandaar die vele berijmde levensbeschrijvingen der heilige Jonkvrouw, die allerwege verspreid werden; vandaar die vele hymnen en zangen tot hare eer, zoowel in de taal des volks als in die der kerk; vandaar de vele mirakel-verhalen, waarin hare macht gevierd werd. De meesten dier verhalen hebben luttel aesthetische waarde. Eene gunstige uitzondering daarop maakt het gedicht van *Beatrijs* ²⁾, dat in ieder opzicht tot het bloeitijdperk der middeleeuwsche romantiek behoort.

De hoofdpersoon is eene non, boven alle anderen uitmuntende door schoonheid. Zij was kosteres van haar klooster en nam den dienst stiptelijk waar. Intusschen brandde in hare borst het vuur

¹⁾ Verg. daarover C. Honigh, *Middelnederlandsche Maria-legenden* (Gids, 1879, II, bl. 457 vlg.).

²⁾ Tweemaal door mij uitgegeven: eerst in 1841: *Beatrijs, eene Sproke uit de XIII eeuw*, waarop weldra een *Aanhangsel* volgde: voorts in 1859: *Beatrijs en Carel ende Elegast, uitgegeven en toegelicht*. In 't hiervoor genoemde opstel *Middelnederlandsche Maria-legenden* komt (bl. 490—514) eene bewerking van de *Beatrijs* voor in nieuw-nederlandsche verzen, sedert ook overgenomen in: C. Honigh, *Geen Zomer*, (Haarlem, 1880). Andere bewerkingen worden daar — bl. 489 en 517 — vermeld.

der minne. Wie kan hare macht (die in eene ontboezeming, meer dan twintig regels lang, geheel in den trant der riddergedichten, geschilderd wordt) weerstaan? Men moet het dus der non niet euvel duiden, dat zij daartegen niet bestand was. De duivel, altoos op bedriegen uit, vocht haar zoo aan met vleeschelijke begeerte, dat zij waande te zullen sterven. Zij bad God om kracht, maar het mocht niet baten; en zij besloot eindelijk het klooster vaarwel te zeggen.

Er was een jonkman, dien zij sedert hare prilste jeugd had lier gehad: deze verleidde haar om met hem te ontvluchten. Hij lokte ze met prachtigen opschik en door de belofte van eeuwige trouw. In den nacht, ter ontwijking bestemd, bleef Beatrijs, nadat de metten gezongen en de nonnen naar de slaapzaal teruggekeerd waren, alleen in het koor. Zij wierp zich op de knieën en stortte haar hart uit voor de Heilige Maagd, die haren strijd had gezien, en wier vergiffenis zij bij voorraad inriep voor de zonde, die zij niet kon weerstaan. Zij ontdeed zich van het kloosterkleed en legde dat met de sleutels der sakristij voor het Mariabeeld neder, opdat men ze 's morgens terstond mocht vinden; want wie daar langs kwam, verzuimde niet tot de Hemel-Koningin op te zien en haar met een *Ave Maria* te groeten.

Zij vertrok met den jongeling, die haar buiten de kloostermuren opwachtte. Zeven jaren leefden zij te zamen in vreugd en weelde en wonnen twee kinderen. Eindelijk was het geld verteerd, en de meegebrachte kostbaarheden moesten worden verkocht ter halver waarde. Toen ook die bron was uitgeput, wisten zij verder geen raad; want zij kende geen vrouwelijk handwerk om iets meê te verdienen. Daarbij kwam groote duurte in 't land. Dit maakte hen wanhopend, want zij wilden liever sterven dan bedelen. Eindelijk noopte de armoede hen te scheiden, al deden zij het noode. „Aen den man gebrac deerste trouwe”: hij verliet de arme en keerde naar zijne woonplaats terug.

In hare wanhoop riep Beatrijs de voorbidding der Heilige Maagd voor zichzelf en hare kinderen in. Maar de kleinen mocht zij toch niet van honger laten omkomen; en in geen twee weken zou zij met handenarbeid ooit zooveel kunnen verdienen, als noodig was om een brood te koopen. Er bleef haar dus, in het belang van haar kroost, niets over dan „met haren lichame te winnen ghelt.” Dit deed zij dan ook weer zeven jaren, doch met bloedend harte.

Te midden van haren kommer vergat zij niet, dagelijks de zeven getijden van Onze Lieve Vrouwe te bidden, in de hoop, dat deze haar zou verlossen uit haar zondig leven.

Eindelijk zond God haar zoo groot berouw in 't hart, dat zij zich liever den dood getroostte dan nog langer te zondigen. Zij zag in, hoe diep zij gevallen was, en dat haar geen vergiffenis te wachten stond, tenzij Maria, die zoo menigeen gered heeft, haar genadig ware. En daarop durfde zij hopen; want zij had dagelijks haar *Ave* gesproken, en die groet is der Maagd zoo welgevallig, dat ieder, die haar daarmee toespreekt, hoe zondig ook, daardoor hare voorbidding verwerft bij haren zoon.

Met hare kinderen aan de hand toog zij bedelende het land rond, tot zij eindelijk in de nabijheid kwam van het klooster, dat zij had verlaten. Zij nam haar intrek bij eene weduwe, welke, tot hare niet geringe verbazing, verhaalde, dat de kosteres Beatrijs de heiligste zuster van het gesticht was. 's Nachts werd haar dit in een visioen opgehelderd. Eene stem riep haar toe, dat haar berouw haar gered, en Maria genade voor haar verworven had. Zij moest naar het klooster terugkeeren, waar niemand haar afzijn bemerkte had; want Maria zelf had in hare gedaante hare plaats vervuld.

Zij vond de poort van het gesticht open en haar geestelijk gewaad op het altaar. Na eene hartelijke dankzegging aan de Heilige Moeder Gods, hervatte zij terstond haar werk. Zoo werd deze zondares behouden ter liefde van Maria, die altijd hare vrienden in den nood te hulp komt. Hoezeer Beatrijs in diepen rouw gedompeld bleef over hare zonden, durfde zij die, uit schaamte, niet biechten. Dit was een nieuwe strik, dien de duivel haar spande; maar eene andere verschijning ontrukte haar ook aan dat gevaar. Zij biechtte en kreeg de absolutie. Haar biechtvader was zoo door haar verhaal getroffen, dat hij het, met verzwijging van haren naam, ter eere der Moeder Gods bekend maakte.

Het springt vanzelf in het oog, hoeveel verdienstelijks deze bewerking der legende heeft ¹⁾. Het dorre kloosterverhaal, dat reeds bij Caesarius van Heisterbach ²⁾ voorkomt, is door den Nederland-

¹⁾ Vermoedelijk is zij afkomstig uit Brabant, uit den omtrek van Leuven, (Gids, 1879, II, bl. 515 en 518).

²⁾ Namelijk in diens *Dialogus miraculorum* Distinctio VII, cap. 34 (in andere uitgaven cap. 35).

sehen bewerker herschepen in een boeiend tafereel, tintelend van leven. Het wonder is voor den dichter niet meer dan de aanleiding tot eene aantrekkelijke *sproke*, waarin even plastische als kiesche schildering aan elken eisch der kunst voldoet, terwijl het teekenen van toestanden, aan den wereldschen gang van zaken ontleend, en de ontleding van het gemoedsleven der heldin vrij wat meer plaats beslaat dan het wonder zelf. Dit is met veel tact op den achtergrond gehouden, hoewel men reeds van den beginne af aan kan vermoeden, dat de Heilige Maagd de non, die met zooveel naïeveteit, door de zinsbedwelmig heen, haar blijft aanhangen, niet verlegen zal laten. Zoodoende verrast de dichter ons niet slechts in het laatste gedeelte van zijn verhaal, maar hij voldoet ook aan de eerste voorwaarde, waardoor het mystisch-verhevene werkelijk indruk kan maken en niet in het platte of comische overslaan. En het moet verwonderen, dat Busken Huët juist in een aesthetisch vrij smakeloos onderdeel van het wonder de grootste aantrekkelijkheid vindt ¹⁾. Het meest schittert des dichters talent in zijne psychologische opvatting van het onderwerp. Het bloote wonder, ten behoeve eener verloop non verricht, zou zeker niemands kunstzin hebben voldaan, en wellicht ook maar geringen indruk hebben gemaakt op het godsdienstig gemoed. Alleen door Beatrijs voor te stellen als, haars ondanks, bukkende voor eene onweerstaanbare macht, als gevallen ja, maar niet dan na heftigen strijd, en slechts uit moederliefde op den weg der zonde voortgaande, maar steeds den inwendigen strijd strijdende, totdat eindelijk berouw en plichtsgevoel haar redden, — alleen op die wijze kon de kunstenaar onze belangstelling winnen voor zijne heldin. En die taak heeft hij op uitstekende wijze volbracht.

Hoe gunstig steekt dit gedicht zoowel bij de Fransche bewerkingen dezer legende ²⁾ als bij andere dergelijke verhalen af! Ik behoef slechts te wijzen op de verzameling van Maria-mirakelen, die Maerlant aan het *Speculum Historiale* van Vincent van Beauvais ontleende, en die hij waarschijnlijk eerst afzonderlijk uitgaf, om ze later weder in zijn *Spiegel* te lasschen.

De zes-en-dertig mirakelen, die daar verhaald worden, hebben de strekking om Maria's macht en hulpvaardigheid te doen uit-

¹⁾ *Het Land van Rembrand*, I, 645.

²⁾ Verg. mijne *Toelichting* op de tweede uitgave van *Beatrijs*, bl. 48.

komen. Wie haar slechts aanroept, is behouden, al had hij ook gedurende geheel zijn leven alle wetten overtreden: getuige de dief, die werd gehangen, maar dien zij gedurende twee dagen aan de galg in 't leven hield, en later zoo krachtdadig tegen de overheid beschermde, dat hij zijne vrijheid herwon en in een klooster ging!

Als men zich op het standpunt van den verzamelaar plaatst, dan moge over dien bundel een waas van naïeveteit en kinderlijk geloof gespreid zijn, dat niet zonder aantrekkelijkheid is: toch kan het niet worden tegengesproken, dat deze verhalen, noch door plastische schildering, noch door diepere opvatting van het gemoedsleven, op het gebied der kunst te rechtvaardigen zijn. Hoe zou het aesthetisch gevoel ook bevredigd worden, waar wij het bloot werktuigelijk geprevel van het *Ave-Maria* zien vrijmaken van de algemeene zedewet, of wanneer de Maagd in de bres springt voor zondaars, die alleen uit wanhoop en vrees voor tijdelijke straf de handen tot haar opheffen?

Van den anderen kant wordt ook hier de opmerking bewaarheid, naar ik meen door Von Raumer ergens gemaakt, dat men zich bij dergelijke tafereelen het sterkst voelt aangetrokken door de meest overdreven voorstellingen; maar dat die aantrekkelijkheid, zeker tegen de bedoeling des verhalers, van comischen aard is.

Of is dat niet het geval, als men indruk op ons wil maken door het verhaal, hoe eene *geschilderde* Madonna den arm uitstrekt om den schilder, die zijn tafereel nog niet eens voltooid had, te redden uit het levensgevaar, waarin de duivel hem stortte, ten einde zich te wreken op den kunstenaar, die zooveel Maria's geschilderd had, wier aanroeping door de goê gemeente eene te geringe bevolking der hel veroorzaakte? Zal men het zoo vreemd vinden, dat reeds in Maerlant's tijd dergelijke verhalen geene genade vonden in het oog der spotters?

Zoo al het onderwerp dier legenden overeenkomt met de *Sproke van Beatrijs*, in opvatting en behandeling is een hemelsbreed verschil. Dáár was een streven naar de schepping van een kunstwerk: vorm en inkleeding wogen bij den dichter zwaarder dan het bloote wonderfeit. Hier moet het doel alles goedmaken, en aan den vorm is geene bijzondere zorg besteed. Het geestelijke heeft in dezen, zooals in de meeste legenden, de kunst gedood; en slechts schoorvoetend gebruikte de minbekwame knutselaar zijn penseel om

zooveel vorm en kleur aan zijne beelden te geven, als volstrekt noodig was om verstaanbaar tot onze zinnen te spreken. Vandaar dat de figuren ons zoo vaak levenloos en dor voorkomen.

Van diezelfde schromelijke en onaesthetische overdrijving, maar gekruid met de platste en walgelijkste en dus nog minder aesthetische proeven van ascetisme, geeft ons het leven van den Heiligen Franciscus van Assise ¹⁾ voortdurend de bewijzen.

Van dit werk was Jacob van Maerlant, in de tweede helft van de dertiende eeuw, de schrijver: hij vertaalde het uit het officiële Latijnsche levensbericht, door den H. Bonaventura opgesteld.

De onverzadelijke zucht naar weelde en opschik, moeder van den gouddorst, die wederom allerlei onzedelijkheid teelde, was, naar Maerlant's oordeel, de kanker, die aan zijn tijd knaagde ²⁾. Geen wonder dus, dat hij den hervormer toejuichte, die aan weelde en overdaad een einde willende maken, voor niets terugdeinsde om ootmoed en zelfverloochening in te voeren, en daartoe de „heilige armoede” in zijne banier schreef, om zodoende den tijd van het oorspronkelijke Christendom te doen herleven.

Verklaart het practische doel van den bij uitnemendheid practischen burger zijne ingenomenheid met deze zonderlinge historische figuur, wij betwijfelen toch, of de onpartijdige critiek, die deze levensbeschrijving moet toetsen aan de regelen van de schoonheidsleer, er wel een gunstig oordeel over zal uitspreken.

Maakt de historische optreding van Franciscus, die zich als eene tweede verschijning van den Verlosser voordeed, en, zooals Gervinus het heeft uitgedrukt, het leven des Heilands parodiëerde, terwijl hij zich daarbij misschien nog meer voordeed als een, die aan zinsverbijstering leed, dan als iemand, die door overspannen dweepzucht werd voortgezweept; — maakt dat reeds een pijnlijken indruk, de

¹⁾ Uitgegeven door J. Tideman in de *Werken der Vereeniging voor de bevordering der O. Ned. Letterkunde* onder den titel: *Leven van Sint Franciscus door Jacob van Maerlant*, Leiden, 1847—1848.

²⁾ *Van Jacob ende van Martine* (vs. 771):

Eest leec, cleric, jonc of out,
Het dinct mi wesen gadergout.

Vgl. ook *Van den Lande van Oversee*, vs. 114, vlg.; *Spiegel Historiael I*, 338; *Sinte Franciscus leven*, vs. 1—26.

overdrijving, de smakeloosheid, die in de voorstelling heerscht, wekken in de hoogste mate den weerzin op tegen een werk, welks toon en inhoud voortdurend met het kunstgevoel in strijd zijn.

Kranken verplegen is eene schoone daad van christelijken ootmoed; maar den broederkus drukken op mond en wang, door eene rottende zweer misvormd, is niet anders dan walgelijk; evenals het eene smakeloze ascetische overdrijving moet genoemd worden, wanneer ter kastijding des vleesches alle spijs met asch wordt vermengd. Het een zoowel als het ander wordt in dit Heiligenleven met ophef vermeld.

De mirakelen maken niet zelden een koddigen indruk, zooals uit een paar voorbeelden moge blijken. Een geneesheer, die den Heilige behandeld had, werd daarvoor beloond: hij had een huis, dat dreigde in te storten; in de hoofdscheur van den muur legde hij een stuk van de pij, die zijn patiënt gedragen had, en ziet, weldra was er van de spleet geen spoor meer over! Niet minder vermakelijk is het, te hooren, hoe eene doodkranke vrouw door aanraking van den breidel van een paard, dat Franciscus eens bereiden had, plotseling genas.

Ook 's Heiligen liefde tot alle schepselen wordt doorgaans in belachelijke overdrijving geschilderd. Dat hij voor lammeren in de bres springt, die zouden geslacht worden, laat ik daar; maar als bewijs van 't gezegde kan reeds gelden, dat hij eene zeug, die een lammetje had gedood, vervloekte, ten gevolge waarvan zij, na een bitter lijden van drie dagen, stierf. Sterker komt het uit, als wij vernemen, dat wegens die liefde de schapen uit de weide liepen om hem te begroeten. En ik vraag, of de geloovigste lezer een glimlach kan bedwingen, wanneer de Heilige van die stemming der schapen gebruik maakt om ze tot Christenen te vormen, terwijl hij het met één althans zoover bracht, dat het ter kerke ging, voor het altaar knielde en blaatte, en bij de mis in alle devotie het Sacrament vereerde! En soortgelijke mirakelen deed hij met vogelen, visschen en krekels.

Moet die schromelijke parodie van alle christelijke deugden niet noodwendig comische uitwerking hebben? En maakt de man, die dus geschilderd wordt, niet meer den indruk van een waanzinnige, dan van een boetgezant? Is, ten slotte, het werk daarmee niet als kunstwerk veroordeeld?

Enkele Heiligenlevens en legenden zijn nog te vermelden¹⁾; maar na het reeds aangevoerde kunnen wij ons oordeel over die werken in weinig trekken samenvatten. Wij meenen tevens de te bespreken gedichten van deze soort bijeen te mogen voegen, al stammen zij ook uit verschillende eeuwen. Immers van het oogenblik, dat de geestelijke meer dan de dichter dergelijke onderwerpen behandelde, niet omdat zij kunstgenot konden schenken, maar om de geloovigen te stichten, is er nauwelijks wijziging der behandeling van die stof in den loop der tijden te verwachten. Zoo de tijdstroom daarop eenigen invloed heeft geoeffend, dan is het in dien zin, dat het algemeene verval der Kunst ook hier merkbaar is door toenemende smakeloosheid van inhoud en verwaarloozing van vorm.

Eene gunstige uitzondering maakt nog de uit het Latijn vertaalde legende van *Theophilus*²⁾, den vrome, die, als hij miskend wordt, den duivel manschap doet en bij geschrifte God en de Heilige Maagd afzweert en verzaakt. Later tot inkeer gekomen, zoekt hij Maria om hulp aan. Zij verwerft hem genade, en in den slaap krijgt hij het geschrift terug, waarin hij zijne ziel aan den duivel verpand had.

Ik noemde dit gedicht eene vertaling uit het Latijn, naar de verzekering van vs. 13. Verdam, die een nauwkeurig onderzoek omtrent de bron onzer bewerking instelde³⁾, kwam tot deze uitkomst, dat de middelnederlandsche, onbekende dichter het Latijnsche verhaal der *Acta Sanctorum* „bij zijn arbeid onder het oog” had en het Latijnsche gedicht van Marbodus, Bisschop van Rennes, zoowel als het Fransche van Gauthier de Coinsy (geboren 1236) „zoo al niet onder het oog, dan althans voor oogen gehad heeft”; en dat dus zijn werk tot op zekere hoogte van „eene zelfstandige,

¹⁾ Ik ga met stilzwijgen voorbij de legenden, die in den zoogenaamden Codex van Eename, bij Audenaarde, voorkomen, omdat het fragmenten zijn, waarvan wij alleen de uittreksels kennen in Willems' *Belg. Museum*, III, blz. 197—218. Zij zijn blijkbaar uit de allerlaatste jaren van de dertiende eeuw: in een daarvan komt het jaartal 1290 voor.

²⁾ Tweemaal uitgegeven door Jhr. Ph. Blommaert, in 1836 en 1858, eindelijk ten derdenmale door Prof. J. Verdam, *Theophilus*, Middelnederlandsch gedicht der 14e eeuw, opnieuw uitgegeven, Amsterdam, 1882.

³⁾ *Theophilus*, Inleiding bl. 3—18.

al is het dan ook niet altijd voortreffelijke, opvatting van zijn onderwerp" getuigt ¹⁾. Den dichter noemt hij „een belezen man, een man van smaak," en acht het waarschijnlijk, dat deze meer geschreven heeft. Hij „moet iemand geweest zijn met een bekenden naam en iemand van wien men eene bewerking der Theophilus-legende niet zou verwacht hebben." Tot die veronderstelling geeft hem eene uitdrukking in het gedicht aanleiding ²⁾; en dan vraagt hij verder: „Welke reden kon er voor den dichter bestaan, om zijn naam geheim te houden of te wenschen, dat hij onbekend zou blijven?" Die mocht zich alleen opdoen „voor iemand, die vreest eenen gevestigden naam te zullen verliezen door de *behandeling* van het onderwerp." Dat hij vertaalde, was natuurlijk geen bezwaar: het was algemeen gebruik. De vrees kon daarom, volgens den scherpzinnigen geleerde, alleen daardoor gewettigd worden, dat hij „zich zelfstandig geplaast heeft tegenover zijn onderwerp, dat hij de drie bovengenoemde bewerkingen der legende gekend en daaruit naar welgevallen geput heeft, doch dat hij ook, waar hij meende dit te moeten doen, geheel zijn eigen weg heeft gevolgd." Als wij zien, hoe Maerlant bij zijne vertalingen te werk ging, kunnen wij tegen deze onderstelling niet veel inbrengen.

De *Theophilus* trekt ons aan door den gloed en de naïeviteit tevens, die er over verspreid liggen; door zijn lyrischen toon, die eene hooge vlucht neemt, als het de eer der Heilige Jonkvrouw geldt, die den Booze overwonnen heeft. Ware dit gedicht niet hier en daar gerekt en soms wat langdradig, kon men de moralisatiën van den afschrijver wegdenken ³⁾, wij zouden het onder de beste voortbrengselen onzer geestelijke poëzie durven rangschikken.

¹⁾ Aldaar, bl. 19.

²⁾ Vs. 17: „Oft noch worde openbare
Ende iement wiste wie ic ware,
Hine sal mi dit niet lachteren
No minen name daerbi niet achteren."

³⁾ Verdam heeft in zijne voortreffelijke inleiding tot zijne uitgave, bl. 35—59, het zeer waarschijnlijk gemaakt, dat „de afschrijver bijna twee honderd vijftig verzen aan den tekst heeft toegevoegd", welke alle ongepaste moralisatiën bevatten, die dikwerf den gezonden samenhang verstoren. Men begrijpt, hoe het gedicht, van die uitwassen gezuiverd, in aesthetische waarde wint.

Van vrij wat minder gehalte — uit een letterkundig oogpunt althans — is het *Leven van Sint Amand* ¹⁾, in 1366 te Brugge door Gilles de Wevel, een kloosterbroeder, naar Latijnsche voorbeelden berijmd. Want hier hebben wij te doen met een lang, — het telt ruim 12000 verzen — gerekt, laag bij den grond voortkruipend verhaal, dat elk poëtisch bestanddeel mist, omdat de berijmer verre beneden zijne taak stond. Zoo is b.v. het indrukwekkende feit van den triumpf des christendoms over de afgoderij in zijne verhevenheid in het minst niet door hem gevoeld, en de schildering van de geloofshelden is geheel en al mislukt. De middelen, ter bereiking van het groote doel aangewend, zijn ook hier niet zelden caricatuurachtig. Ik laat de gewone mirakelen en Engelen-verschijningen daar, welke in dit rijmwerk herhaaldelijk voorkomen; maar herinner, hoe Christus aan 's heiligen disch plaats neemt, en hoe God hem een eigenhandigen brief zendt. Eene enkele maal slechts doet plastische schildering de luttele waarde van het geheel te meer uitkomen. Zoo b.v. des Heiligen strijd met Satan, die zeker het beste gedeelte van het werk vormt. Maar evenals de *Sint Servaes*, steekt toch dit gedicht gunstig bij sommige andere voortbrengsels van deze soort af door zekeren gemoedelijken eenvoud in de behandeling, terwijl het in een helderen stijl geschreven is, die ten minste de lezing mogelijk maakt.

Tot de eigenaardigheid van dit werk behoort, dat het toont, hoe van lieverlede de smaak voor dramatischen vorm hier te lande was ontwaakt. Tweemaal toch wordt ons daarin een tooneel op geheel dramatische wijs, in doorloopende samenspraken, voorgesteld.

In soortgelijken toon als het vorige gedicht is ook het *Leven der H. Lutgardis* ²⁾ geschreven, dat ons de geschiedenis verhaalt eener overvrome kloosterzuster, die allerlei visioenen had, meermalen gesprekken hield met God, Christus en de Heilige Maagd, en velerlei mirakelen deed, zoo bij haar leven als na haar dood.

Een enkel voorbeeld moge over de waardij der gebezigde mid-

¹⁾ Uitgegeven door Jhr. Ph. Blommaert, *Leven van Sinte Amand, Patroon der Nederlanden, dichtstuk der XIVe eeuw*, Gent, 1842, 1843.

²⁾ Uitgegeven door Prof. J. H. Bormans: *Het leven van Sinte Lutgardis, een Dietsch gedicht, ten laatste van de tweede helft der XIVe eeuw in de Dietsche Warande III en IV.*

delen doen oordeelen. Toen zij eens den lofzang ter eere van de Heilige Maagd had aangeheven, verscheen haar Christus in de gedaante van een lam, 't welk

„Vriendelec sijn voete nam,
 Ende sette sijn enen voet voer waer
 Op haer rechte scouder daer,
 Ende sijn andren voet sette hi
 Op haer slinke scoudre daer bi;
 Ende hi leide sijn heileghen mont
 In haren mont ter selver stont.
 Daer uut so trac de maghet vrije
 Al sugende so sueten melodye,
 Die uter borst so suete quam,
 Dat men desgelijcs noit en vernam.”

De nonnen, die dit zagen, werden er zeer door gesticht; maar ik betwijfel, of dit tooneel thans eenigen verheven indruk zal teweeg brengen.

Zoo al het mysticisme in zijne overdrevenste uiting in dit werk gehuldigd wordt, toch was de schrijver van de oorspronkelijke Latijnsche legende niet zonder oog voor de werkelijkheid. Hij geeft meer dan eens practische wenken. Ik stip maar zijne les aan over den broederkus van geestelijken aan nonnen, die niet zelden het broederlijk karakter verloor. Evenzeer komt hij op tegen de overdreven kastijding des vleesches:

„Want de lichame es ghegeven
 Den geest ter helpen in dit leven:
 Alsi dan den lichame themale
 Destrueren, so en can nyet wale
 De geest in siere (*zijner*) kracht ghebliven.”

Tusschen 1232 en 1280 had zekere Willem, Prior van Afflighem, het leven van Sinte Lutgardis van Thomas van Cantimpré reeds in Dietsche verzen overgebracht; maar die vertaling is verloren. Misschien heeft zij den grondslag uitgemaakt van het nu besproken gedicht, dat tot maker had zekeren broeder Geraert, waarschijnlijk uit het Minoriten-klooster te St. Truyen, die het ten verzoeke van de Zusters uit het klooster te Mielen vervaardigde, zeker niet vroeger dan in de eerste helft der vijftiende eeuw.

Van dezelfde hand bezitten wij een *Leven van Sinte Christina de Wonderbare* ¹⁾, waarbij wij korte oogenblikken moeten stilstaan.

Van hare prilste jeugd af oefende zich deze jonkvrouw zoo in „contemplacien”, dat zij cerlang ziek werd en stierf. Maar toen men hare uitvaart vierde, vloog het lichaam uit de kist op de hanebalken der kerk, waaruit alleen de krachtige bezwering des priesters het kon doen nederdalen.

Toen zij naar huis teruggekeerd was, verhaalde zij, hoe ze bij haar verscheiden door de Engelen naar het vagevuur was gevoerd: daarna was zij in de hel gekomen en eindelijk in den hemel. God was zeer verheugd over hare komst, en liet haar de keus bij Hem te blijven of in haar aardsch hulsel terug te keeren en „pine der zielen” te lijden, waardoor zij al de gefolterden, welke zij in vagevuur en hel gezien had, kon verlossen. Zij had het laatste gekozen, en toen had God hare ziel weer in haar lichaam doen voeren. Zij raadde daarop hare magen zich vooral niet te verwonderen over hetgeen met haar mocht gebeuren, want wat God met haar zou volbrengen, zou boven alle menschelijk begrip gaan, en nooit te voren gezien zijn.

Zij had wel gelijk; want nu volgt eene aaneenschakeling van de wonderbaarlijkste voorvallen.

Zij ontvlood de menschen, wier reuk zij niet kon verdragen, in afgelegen, woeste oorden niet slechts, maar ook op de toppen van boomen en boonenstaken of de spitsen der kerktorens, waar zij bij voorkeur hare psalmen zong. Als zij daar bijna van honger was omgekomen, vulde God hare maagdelijke borsten met melk, waarmee zij zich laafde. Dan weer kroop zij, zonder dat het haar deerde, in heete ovens, groote vuren, of ketels met kokend water. In den winter zat zij soms dagen achtereen in de Maas onder het ijs; of zij verhing zich aan de galg te midden der dieven, en bleef daar dagen lang hangen. Als zij vol werd van de Goddelijke gracie, rolde zij zich ineen als een bal, gelijk een egel; en eerst wanneer de „geestelijke dronkenschap” voorbij was, ²⁾ nam zij hare gewone gestalte weder aan.

Dit alles, en veel meer nog, leed zij voor de zonden der men-

¹⁾ *Leven van Sinte Christina de Wonderbare in oud-dietsche rijmen, naer een perkementen handschrift uit de XIV of XV eeuw... voor de eerste maal uitgegeven door J. H. Bormans, Gent, 1850.*

schen. Daarbij leefde zij van aalmoezen. Maar als men haar iets weigerde, nam zij het met geweld, opdat het den beroofde later zou ten goede komen. Zij dronk bij voorkeur het water, waar de vaten in gewasschen waren, en weekte daarin het grofste brood, uit zemelen gebakken.

Hare ecstatische zonderlingheden volbracht zij onbewust. Als zij uit dien toestand weer tot zichzelf kwam, en men haar zei wat er gebeurd was, sloop zij heen met een voorkomen, alsof zij „sot ende snoedel” waar.

Zoo ging het voort tot aan haar einde. Na hare eerste opstanding had zij twee-en-veertig jaren geleefd, en haar werkelijke dood had in 1224 plaats.

Is het te veel gezegd, wanneer wij beweren, dat dergelijke buitensporigheden onmogelijk den indruk kunnen teweeg brengen, door den schrijver bedoeld en dat zij belachelijk zijn in steê van verheven? Dezelfde wilde romantiek, die het verval der kunst bij de riddergedichten kenmerkte, openbaart zich ook op het gebied der geestelijke poëzie, en met deze Christine kan zich zelfs de avontuurlijkste ridder niet meten. Ook met betrekking tot taal en versbouw is dit gedicht een toonbeeld van volslagen achteruitgang, die op de rijmkunstenarijen der Rederijkers voorbereidt.

Was de opgang, dien de levens van heiligen en martelaren allerwege maakten, grootendeels een gevolg van de behoefte aan voorbidding, die overal gevoeld werd, het bleek al spoedig, dat het vertrouwen op de heiligen en de meêdoogende Hemel-Koningin meer gerustheid in het kwaad dan berouw en boetedoening verwekte. De geestelijke dichters achtten schrikwekkender tafereelen noodig om het zedenbederf te bekampen: zij wezen op de straf, die eenmaal op de misdaad zou volgen. Vandaar de toenemende voorspellingen, dat het einde der dagen nabij was, en veelvuldige schilderingen van den dag des oordeels, maar vooral van de verschrikkingen van hel en vagevuur.

In het *Leven van Jezus* worden zij poëtisch geschilderd, en Sinte Christina's levensverhaal getuigt ervan op verschillende plaatsen, gelijk er reeds in den *Brandaen* schrikbarende tafereelen aan ontleend worden. Vooral in het Noorden schijnt deze dichtsoort geliefd te zijn geweest.

Ik wijs in de eerste plaats op de geschiedenis van den Ierschen ridder *Tondalus*. Na een zondig leven gestorven, werd hij drie dagen lang rondgevoerd door hel en vagevuur, waar hij de folteringen der boozen aanschouwde. „Wie ze hoort vertellen, moet van vreeze beven” getuigt een schrijver uit de veertiende eeuw. Toen de ridder dit alles gezien had, keerde zijne ziel in het lichaam terug, en hij verkondigde den volke, wat hij had waargenomen, deed boete en stierf een christelijken dood.

De rhythmische behandeling van deze legende is verloren gegaan, wij bezitten er slechts eene proza-bewerking van ¹⁾, die te luttel waarde heeft om er bij stil te staan.

Een soortgelijk verhaal, mede uit Ierland afkomstig, draagt den naam *Van den Vaghevier dat Sente Patricius vertoghet was*, en komt hierop neer: In het afgelegenste deel van Ierland was eene diepe spelonk; al wie daarin een etmaal vertoefde, verwierf aflat van zijne zonde. Hij zag daarin het verblijf der zaligen en de strafplaats der zondaren. God zelf had die spelonk aan den heiligen Patricius gewezen, opdat zij hem mocht dienen in het bekeeren der ongeloovigen, op wie zijne schilderingen van hemel en hel geen indruk maakten, en die dat alles met eigen oogen wilden zien. Zeker ridder, die een groot zondaar was, daalde in de vreeselijke krocht neder, zag de verschrikkingen van hel en vagevuur, en deelde, hetgeen hij met ontzetting vernomen had, mede, toen hij op aarde was teruggekeerd.

Hoewel deze legende, evenals de vorige, zeer oud is, schijnt zij eerst in de tweede helft der veertiende eeuw in Nederlandsche verzen te zijn overgebracht, misschien naar een Fransch voorbeeld ²⁾. De bijzonder slordige stijl, zoowel als de taal, wijzen naar het tijdperk van uiterst verval onzer middeleeuwsche Letterkunde.

¹⁾ Gedrukt in de *Oudvlaemsche Gedichten*, uitgegeven door Jhr. Ph. Blommaert, II, 29—59, (Gent, 1841). De Latijnsche en oud-duitsche tekst *Visio Tnugdali* werd o. a. uitgegeven door A. Wagner, Erlangen 1882. De Latijnsche tekst, die vóór 1153 door een Cisterciënzer vervaardigd werd, schijnt minder betrouwbaar te zijn dan de oud-duitsche. (Vgl. *Zeitschrift f. d. Alterthum und Litteratur* XXVI).

²⁾ Ons fragment van ruim 400 verzen is uitgegeven door dr. M. F. A. G. Campbell, *Verlagen en Berigten der Vereeniging voor Oude Ned. Letterkunde*, V, (Leiden, 1848).

De vertaler getuigde van deze legende, dat wie haar hoorde, tot aan zijne laatste levensdagen met vreeze en bevinge zou bevangen worden, al had hij een hart van steen. Hij deelt haar dan ook mede om tot deugd op te wekken, ofschoon haar inhoud ongelooflijk zou heeten, zoo niet de heiligen Augustinus en Gregorius voor de mogelijkheid van dergelijke pijniging der zielen instonden. Maar hetgeen alles afdoet, zegt hij, wij hebben hier het getuigenis van eigen ervaring.

Poëtische waarde heeft dit stuk zoo min als het voorgaande. De behandeling laat ons koud of dwingt ons een glimlach af, te eer, omdat men bij die onderwerpen vanzelf tot eene vergelijking met Dante's *Inferno* genoopt wordt.

Aan de soort, in de laatste plaats herdacht, sluiten zich een paar gedichten aan, die meer lyrisch dan episch van vorm zijn, maar geheel denzelfden geest ademen. Het eene daarvan voert ten titel: *Vander sielen ende vanden lichame* ¹⁾, en behelst eene vertaling van de dusgenaamde *Visio Fulberti*, een Latijnsch gedicht in vierregelige berijmde strophes, welks inhoud een gesprek is tusschen ziel en lichaam, die elkander verwijten, dat zij de oorzaak zijn van de eeuwige straf, die hun te wachten staat. De stof zelf is overoud en sedert de twaalfde eeuw algemeen verbreid: het Latijnsche gedicht, waarnaar het Dietsche stuk vervaardigd is, wordt aan den beroemden Wouter Map toegeschreven, en behoort in allen gevalle tot de twaalfde eeuw.

Over het middelnederlandsche gedicht, dat zeker niet ouder is dan de laatste helft van de dertiende eeuw, valt niet veel te zeggen. Het maakte, blijkens het aantal afschriften, nog al opgang, hoewel de stijl niet uitmunt door kracht of sierlijkheid. Maar de vertaler had bijzondere moeielijkheden te overwinnen, daar hij den vorm van 't oorspronkelijke op den voet volgde en in vierregelige coupletten schreef, waarvan elk slechts één rijmklank heeft.

Met nog grooter bezwaren van technischen aard hadden de vertalers te kampen van een groot Fransch strophisch gedicht, dat,

¹⁾ Uitgegeven door Jhr. Ph. Blommaert achter zijne uitgave van den *Theophilus*, bl. 38 vlgg., Gent, 1841.

naar het aanvangswoord van het eerste couplet, het *Miserere* ¹⁾ of ook wel *Rinclus* genoemd wordt, en waarvan de oorspronkelijke dichter — waarschijnlijk Bertremiels, Benedictijner monnik uit eene bij Moilliens-Vidame gelegen abdij — zijn naam verbergt onder het pseudoniem van Li Renclus de Moliens ²⁾.

Dit gedicht is in kunstige twaalfregelige strophen geschreven, elke met slechts twee rijmklanken, waarvan de eene voor de regels 1, 2, 4, 5, 9 en 12, de andere voor de regels 3, 6, 7, 8, 10 en 11 gebruikt wordt. Het bevat eene doorlopende moralisatie over deugd en ondeugd, en is blijkbaar uit de pen gevloeid van een ervaren rijmer, wiens godsvruchtige bespiegelingen niet zelden den vorm van de scherpste satire aannemen.

De Nederlandsche vertaling werd aangevangen door zekeren Gielis van Molhem, die echter niet meer dan 96 van de 273 strophen heeft overgebracht. Zijne taak werd opgevat door een ander dichter, van wien wij alleen weten, dat zijn naam Hendrik was, zonder dat het ons zelfs bekend is, of hij de vertaling ten einde bracht, daar het eenig bekende handschrift onvolledig is. Het blijft namelijk in de 121e strophe steken.

Prof. Serrure heeft de gissing geopperd, dat beiden t'huis behoorden in de abdij van Afflighem, niet verre van Molhem gelegen, van Gielis staat dit vast, van Heinrec kan men het alleen vermoeden.

Vroeger werd het Nederlandsche gedicht tot de twaalfde eeuw gebracht, vooral om de taal, waarin het is vervat; maar het schijnt, dat men door de duisternis van stijl, geboren uit het mindere gemak, waarmeê Gielis zijn voorbeeld nastreefde, van den weg is geraakt. De taal van Gielis is die van Maerlant ³⁾, met wiens werken de weinig jongere Hendrik waarschijnlijk niet onbekend was ⁴⁾.

¹⁾ Uitgegeven door Prof. Serrure in het III D. van zijn *Vaderl. Museum*. Vgl. ook hierover Verwijs in *Versl. en Mededeelingen der Koninkl. Akademie van Wetenschappen. Afd. Letterkunde*. 2e R., dl. VI en Verdam, *Taalkundige bijdragen* I, bl. 254 vlg.

²⁾ Het Fransche gedicht is uitgegeven door Prof. A. G. van Hamel, *Li Romans de Carité et Miserere du Renclus de Moilliens, poèmes de la fin du XIIe siècle*. Paris, 1885.

³⁾ Verg. b.v. str. 95 en 96, de laatste van Gielis' hand, met Maerl. *Sp. Hist.*, III P., I B., C. 39, vs. 33 en C. 42, vs. I.

⁴⁾ De uitdrukking *plucken vanden stove*, str. 112, schijnt ontleend aan het 1e couplet van den *Wapene Martijn*.

De dichter geeft eerst antwoord op de vragen, van waar de mensch komt, waar hij is en waarheen hij gaat, en dringt naar aanleiding daarvan aan op toewijding aan God. Door gelijkenissen verduidelijkt hij zijne lessen en waarschuwt tegen hoovaardij op rijkdom, schoonheid en alle uiterlijke gaven en hekelte de modes dier dagen als het blanketten en de lange slepen bij de dames, en den haartooi der mannen.

In het vervolg zet Heinrec die vermaning tegen de modezucht voort om daarna te waarschuwen tegen nijd en kwade tongen.

Het gedicht, hoewel in sommige gedeelten niet kwaad, munt toch als poëtisch gewrocht niet uit. Zoo het van den eenen kant tot de geestelijke poëzie behoort, het zou evenzeer in de burgerlijke didactische school kunnen gerangschikt worden, van welks geest het geheel doortrokken is.

Bij het besluiten dezer afdeeling is het zeker niet ongepast, nogmaals de vraag te overwegen, of wij in het algemeen in ons afkeurend oordeel over de mystisch-ascetische litteratuur ook te streng waren. *Il faut juger les écrits d'après leur date.* Volgt uit dezen regel niet, dat die werken, ofschoon dan van volstrekte kunstwaarde verstoken, toch eene betrekkelijke waardij kunnen bezitten, alleen verborgen voor hem, „die in den geest tot des schrijvers tijd niet kan of wil terugkeeren” (Bormans)?

Zeker, de tijd moet in rekening gebracht worden, gelijk wij dat b.v. bij de beoordeeling van den *Walewein* ook niet uit het oog hebben verloren (bl. 345); maar men zal gemakkelijk begrijpen, dat er zekere algemeene aesthetische waarheden zijn, die van geen tijd of plaats afhangen. Het is hier de vraag niet, of men geneigd is aan wonderen en mirakelen te gelooven, of men smaak heeft in ascetisme en verlooehening des vleesches; maar alles komt er op aan, of van die middelen zoodanig gebruik is gemaakt, dat zij het doel, hetwelk de dichter beoogde, *moesten* bereiken. En dan zeg ik zonder aarzeling: *neen*. Daarmeê zijn dan ook *uit het oogpunt van kunst* dergelijke werken veroordeeld. Waar de dichter er immers naar streefde om aan de eischen der kunst te voldoen, als in het *Leven van Jezus*, de *Beatrijs* of den *Theophilus*, hebben wij hem gerechtigheid laten wedervaren; maar de godvruchtigste bedoeling kan geen vergrijp tegen de eeuwige wetten van het Schoon

vergoelijken, evenmin als eene afwijking der zedewet, *ad majorem Dei gloriam* gepleegd, ooit te verdedigen is.

Men zou zich bedriegen met een beroep op de algemeene verspreiding dier gedichten, om daaruit het betoog te putten, dat zij algemeen in den smaak vielen, en dus niet zoo geheel smakeloos kunnen wezen. Want vooreerst, moge de verspreiding van werken dezer soort ook groot geweest zijn, algemeen was zij zeker niet. Doch ook al ware zij dat geweest, dit zou alleen van de uitgebreide verbastering van den kunstzin getuigen.

En daarvan is inderdaad het laatste tijdperk der middeleeuwen niet vrij te pleiten. Een overzicht van de geheele letterkunde dier dagen leert ons immers, dat er voor waarachtig Schoon nauwelijks gevoel meer bestond. Van den eenen kant eischte de grover smaak de grofste prikkels van supra-romantische onmogelijkheden, welke den hoorder eene siddering aanjoegen, maar die ten minste nog niet geheel onaesthetisch was; van den anderen kant snakte het verstompte gevoel naar de somberste tafereelen, die slechts hysterische aandoeningen konden opwekken, waar men zich bloot ziekelijk geschokt voelde door persoonlijke vrees voor de hellepijn.

Zij, die zich door deze prikkels niet lieten meéslepen, waren degenen, die den blik alleen op den hemel gericht hadden en zich niet bekommerden om wereldsch Schoon; of zij, die bij voorkeur oog en zin hadden voor de practische vraagstukken van het maatschappelijk leven. En ook deze vroegen niet: wat is schoon? maar: wat is waar? wat is goed? wat maakt ons beter voor het leven? En dat was de richting, die zou zegevieren, de richting der realistische meerderheid, der burgerij.

Wij zullen met de voortbrengselen dier richting thans kennis gaan maken.